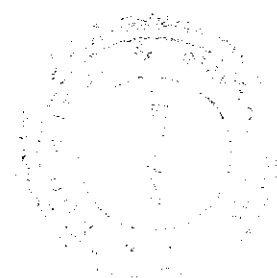

La
Tom 3

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΕΙΣ ΤΗΝ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΝ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΝ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Β. ΤΩΜΑΛΑΚΗ δ.Φ.
ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΥ ΑΘΗΝΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΕΙΣ ΤΗΝ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΝ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΝ

ΑΘΗΝΑΙ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΔΕΛΦΩΝ ΜΥΡΤΙΑΗ
1965

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Β. ΤΩΜΑΛΑΚΗ δ.Φ.
ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΥ ΑΘΗΝΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΑ
ΚΑΙ
ΠΟΙΗΣΙΣ

ἤτοι
ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΝ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΝ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΡΙΤΗ

ΑΘΗΝΑΙ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΔΕΛΦΩΝ ΜΥΡΤΙΑΗ
1965

ΙΩΑΝΝΗ ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗ
ΕΜΩ ΠΕΦΙΑΗΜΕΝΩ ΔΙΔΑΣΚΑΛΩ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ ΤΩ ΠΡΩΤΩ
ΕΥΤΥΧΟΥΝΤΙ
ΕΠΙ ΤΗ ΟΓΔΟΗΚΟΣΤΗ ΕΒΔΟΜΗ ΕΠΙΤΕΙΩ
ΤΗΣ ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ ΑΥΤΟΥ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΤΡΙΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

Ὁ μετὰ χεῖρας τόμος, ὁ δεύτερος τῆς Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν (ὁ πρῶτος ἐπεγράφη ΚΛΕΙΣ τῆς Βυζαντινῆς Φιλολογίας, γ' ἔκδ. 1965) περιλαμβάνει τὸ μεγαλύτερον τμήμα τῆς Βυζαντινῆς Ποιήσεως (λογίας) καὶ Ὑμνογραφίας. Εἰδικῶς ἠδξημένα εἶναι τὰ μέρη τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸν Ρωμανόν, τὸν Ἀκάθιστον, τὸν Ἀνδρέαν Κρήτης, τὸν Ἰωσήφ Ἐξον. Προσετέθησαν κεφάλαια ὀλόκληρα καὶ ἀνεθεωρήθη ἡ προηγουμένη ἔκδοσις (1958) ἐπιμελῶς, ἐν ὅφει τῆς ἐν τῷ μεταξὺ βιβλιογραφίας καὶ τῶν ἐκδοθέντων κειμένων, καθὼς καὶ τῶν ἰδίων μου ἐργασιῶν.

Προσεφωνήθη δὲ καὶ πάλιν ὁ τόμος εἰς τὸν συμπολίτην καὶ ἀγαπητόν μου διδάσκαλον καὶ πρῶτον τῶν Ἑλλήνων φιλολόγων κ. Ἰωάννην Καλιτσουνάκη, εὐτυχοῦντα νῦν ἐπὶ τῇ ὀγδοηκοστῇ ἐβδόμῃ ἐπιτελείῳ αὐτοῦ (18 Φεβρουαρίου 1878). Οὗτος οὐ μόνον ἀγαπᾷ τὰ κείμενα τῆς βυζαντινῆς ποιήσεως ἀλλὰ καὶ ἐδίδαξεν ἐπανειλημμένως αὐτά!

Ὁ τόμος δὲν ἀπευθύνεται μόνον πρὸς τοὺς σπουδαστάς μου, νομίζω ὅτι εἶναι κυρίως ὁμοῦ ἔκθεσις καὶ δικαίωσις τῆς ἀγνώστου εἰς τοὺς πολλοὺς (καὶ ἀγνοουμένης κάποτε ἐθελουσίως) βυζαντινῆς λογίας ποιήσεως, ἐνημερωμένη καὶ βασιζομένη εἰς ἄμυσον γνῶσιν τῶν κειμένων καὶ προσωπικῆν αἰσθητικῆν αὐτῶν ἐκτίμησιν.

Καὶ ἐντεῦθεν ὀφείλω νὰ εὐχαριστήσω τοὺς βοηθοὺς μου διὰ Ἀγνήν Βασιλικοπούλου καὶ κ. Σταῦρον Ἰ. Κουρούσην, διὰ τὰς διορθώσεις τοῦ βιβλίου καὶ τοὺς τυπογράφους ἀδελφοὺς Μηνᾶν καὶ Ἰορδάνην τοὺς Μυρτίδας, οἵτινες καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτῆν, ὅπως καὶ εἰς κάθε προηγουμένην, ἔδειξαν ἀμέριστον διαφέρον καὶ ἄκραν ἀκριβείαν, ἐπιμέλειαν, καλαισθησίαν καὶ ταχύτητα, διὰ νὰ ἐμφανίσω τὸν τόμον ἄριστον ἐν συντόμῳ χρονικῷ διαστήματι.

Εἰς προσεχῆ ἔκδοσιν ἐλπίζω ὅτι τὰ τμήματα τοῦ βιβλίου μου τ' ἀφορῶντα Ἰωάννην τὸν Δαμασκηρόν, Κοσμᾶν τὸν Μαῖουμᾶ, τοὺς Στουδίτας, τὸν Ἰω. Μανρόποδα, τὸν Μ. Φιλῆν, τὸν Θεόδ. Πρόδρομον καὶ τὰ ἀκριτικὰ κείμενα θὰ εἶναι περισσότερον ἐκτενῆ, ὥστε νὰ ὑπάρξῃ ὀλοκληρωμένη εἰκὼν καὶ ἐκτίμησις τῆς προσφορᾶς τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ποίησιν καὶ τὴν ἑλληνικὴν εὐαισθησίαν.

Λήγοντος Ἰουνίου 1965

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ
Τακτικὸς καθηγητῆς τῆς Βυζαντινῆς Φιλολογίας
τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΑΙ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ, ΒΙΒΛΙΩΝ κ.ά.

AB	= Analecta Bollandiana (περ.), Βρυξέλλαι.
Ἀθηνᾶ	= (περ.), Ἀθήναι.
AASS	= Acta Sanctorum.
BAG	= (L. Petit), Bibliographie des Acolouthies Grecques.
ΒΕΠ	= Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων (1955 ἔξ., κατὰ τόμους).
BGF	= Bollettino della Badia Greca di Grottaferrata (περ.), Κρυπτοφέρρη - Ρώμη.
BH	= (Legrand), Bibliographie Hellénique (I - XI), Παρίσιοι.
BHG ³	= (Βολλανδιστῶν), Bibliotheca Hagiographica Graeca seu Elencus Vitarum Sanctorum typis impressarum, Βρυξέλλαι, 1895. Τρίτη ἔκδοσις I - III, 1957 (ὕπὸ F. Halkin).
BNJ	= (N. Βέη), Byzantinisch - neugriechische Jahrbücher (περ.), Βερολῖνον - Ἀθήναι.
Bonn Corpus	= Corpus Historiae Byzantinae, ἔκδοθὲν ἐν Βόννῃ.
BSL	= Byzantinoslavica (περ.), Πράγα.
Byz.-tunc.	= G. Moravcsik: Byzantinoturcica ² (I - II), 1958.
BZ	= Byzantinische Zeitschrift (περ.), Μόναχον.
Christ-Paran.	= Anthologia Graeca Carminum Christianorum adornaverunt W. Christ et M. Paronikas, Lipsiae, 1871.
ΓΠ	= Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς (περ.), Θεσσαλονίκη.
DACL	= Dictionnaire d'Archéol. chrétienne et de Liturgie, Παρίσιοι.
ΔΙΕΕ	= Δελτίον Ἱστορικῆς Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας Ἑλλάδος (περ.), Ἀθήναι.
DTC	= Dictionnaire de Théologie Catholique par A. Vacant, E. Mangenot, Παρίσιοι.
EA	= Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια (περ.), Κωνσταντινούπολις.
EBA	= Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς (Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν).
ΕΕΒΣ	= Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν (περ.), Ἀθήναι.
ΕΕΘΣ	= Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς (Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν).
ΕΕΘ	= Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς (Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης).
Ἑλληνικά	= Ἑλληνικά (περ.), Ἀθήναι - Θεσσαλονίκη.
ÉO	= Échos d'Orient (περ.).
ΕΦ	= Ἐκκλησιαστικὸς Φᾶρος (περ.), Ἀλεξάνδρεια.
ΕΦΣΚ	= Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως (περ.).
Hymnes	= José Grosdidier de Matons, Romanos le Mélode Hymnes I, 1964, II, 1965, Paris (Sources Chrétienues).

Θεολογία	= Θεολογία (περ.), Ἀθήναι.
ΘΗΕ	= Ορθοδοξική Ἡθική Ἐγκυκλοπαίδεια, Ἀθήναι.
IB	= (Ἀθ. Παπαιοπούλου - Κεραμέως) Ἱεροσολυμιτική Βιβλιοθήκη Α' - Ε', Πειραιῶς.
Κλεις	= Ν. Β. Τωμαδάκης, Κλεις τῆς Βυζαντινῆς Φιλολογίας, ἦτοι Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Βυζ. Φιλολ., τόμος Α', ἔκδοσις τρίτη, Ἀθήναι 1965.
K r u m b.-Σ ω τ.	= Κρουμπάχερ, Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας μεταφρασθεῖσα ὑπὸ Γεωργίου Σωτηριάδου, Α' - Γ', ἐν Ἀθήναις 1897, 1900 (εἰς τὸν πρῶτον τόμον ἡ Θεολογία ὑπὸ Α. Ehrhard).
Κρ. Χρ.	= Κρητικά Χρονικά (περ.), Ἡράκλειον Κρήτης.
ΜΒ	= (Κ. Σάθα) Μεσαιωνικὴ βιβλιοθήκη, τόμ. Α' - Ζ'.
ΜΒΕ	= Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαίδειᾳ (Δρανδάκη), 1-24, καὶ Συμπλήρωμα 1-4, Ἀθήναι.
ΝΕ	= (Σπ. Λάμπρου), Νέος Ἑλληνομνήμων (περ.), Ἀθήναι.
ΝΣ	= Νέα Σιών (περ.), Ἱεροσόλυμα.
ΝΦ	= (Κ. Ν. Σάθα), Νεοελληνικὴ Φιλολογία, 1868.
Ὁρθοδοξία	= Ὁρθοδοξία (περ.), Κωνσταντινούπολις.
ΟC	= Orientalia Christiana, Ρώμη.
ΟCΑ	= Orientalia Christiana Analecta, Ρώμη.
ΟCΡ	= Orientalia Christiana Periodica, Ρώμη.
ΠΑΑ	= Πρακτικά Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.
ΠΒΣΘ	= Πεπραγμένα Θ' Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου Θεσσαλονίκης, τόμοι Α' - Γ' (1954 - 1957).
ΡG	= Migne, Patrologia Graeca, 1 - 161.
ΡO	= Patrologia Orientalis, R. Graffin - F. Nau, Paris.
ΠΠ	= (Σπ. Λάμπρου) Παλαιολογία καὶ Πελοποννησιακά, Α' - Δ', Ἀθήναι.
RE	= Real Encyclopädie ὑπὸ Pauly - Wissowa - Kroll.
REB	= (Revue des) Études Byzantines (περ.), Παρίσι.
REG	= Revue des Études Grecques (περ.), Παρίσι.
SB(N)	= Studi Bizantini (Neellenici) (περ.), Νεάπολις - Ρώμη.
Syn. Const.	= Synaxarium Constantinopolitanum, Propylaeum Novembris εἰς τὰ Acta Sanctorum ὑπὸ Hip. Delehaye, 1902.
VVP	= Βυζαντινὰ Χρονικά (περ.), Πειραιῶς, ρωσιστί.

ξ.ξ. = ἄνευ ἔτους
 cod. = codex,
 codd. = codices
 περ. = περιοδικόν

σ.σ. = σελίς, σελίδες
 στ. = στήλη, στήλαι
 χφ. = χειρόγραφον

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΥΠΗΡΞΕ ΠΟΙΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ;

1. Ἡ στιχοουργία ἀσφαλῶς δὲν εἶναι ποίησις. Τοῦτο εἶναι ἰσχυρὸς κανὼν διὰ πᾶσαν ἐποχὴν καὶ ἐξαιρέσεις αὐτοῦ δὲν δύναται νὰ γίνῃ προκειμένου περὶ τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς. Ἐὰν ἐπομένως ἡ βυζαντινὴ λογοτεχνία εὐρεθῇ ἔχουσα ἔμμετρον λόγον ἄμουσον καὶ μὴ ἐπιδρῶντα αἰσθητικῶς, τότε δὲν θὰ δυνάμεθα νὰ ὀμιλῶμεν πλέον περὶ ποιήσεως ἀλλὰ περὶ στιχοουργίας. Καὶ τότε ἀσφαλῶς ἡ τοιαύτη στιχοουργία θὰ ἐνδιαφέρῃ τὴν φιλολογοῦσαν ὡς ἐπιστήμην, διὰ τὴν γλῶσσαν, διὰ τὰ εἶδη ὑπὸ τὰ ὁποῖα ἐμφαίνεται, διὰ τὴν μακρυνὴν ἀπήχησιν τοῦ παρελθόντος ἢ προαγγελίαν τοῦ μέλλοντος. Ἀλλὰ κατ' οὐσίαν λογοτεχνία δὲν θὰ εἶναι.

Κατ' ἀρχὴν πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι εἰς τὸ Βυζάντιον ὑπάρχει στιχοουργία κάθε εἶδους: θύραθεν καὶ ἐκκλησιαστικῆ, δημώδης καὶ λογία. Ἀλλὰ τοῦτο θὰ συνέβαινεν ἤδη καὶ μετὰ τὴν ἀρχαίαν φιλολογοῦσαν (ἀπὸ τὴν κληρονομίαν αὐτὴν μᾶς ἐγλύτωσεν ὁ χρόνος), καθὼς τοῦλάχιστον φαίνεται εἰς τὸ ρωμαϊκὸν τμήμα τῆς. Τοῦτο μάλιστα συμβαίνει εἰς τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα, ὅπου χιλιάδες βιβλίων μετὰ στίχους μετρίου χωρὶς πρωτότυπον ἔκφρασιν καὶ χωρὶς ἐκδήλωσιν πλουσιοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου, ἐξέμουν καὶ ἀναμασοῦν κοινοτοπίας καὶ συναισθηματικὰς καταστάσεις κοινοτάτας. Ὅτι λοιπὸν συνέβαινεν εἰς τὴν ἀρχαιότητα καὶ ὅτι ἀκόμη εἶναι ἢ κατ' ἐξοχὴν νόσος τοῦ σημερινοῦ πνεύματος, δὲν ἔμπορεῖ ν' ἀποκλεισθῇ ἀπὸ τὸν μεσαιωνικὸν Ἑλληνισμόν: Χιλιάδες κοινοτόπων τροπαρίων, τὰ «προσόμοια» τὰ συνταχθέντα μεταβυζαντινῶς, χιλιάδες βλακωδῶν στίχων «διδασκτικῶν», τὰ πρῶτα γραμμένα εἰς λογίαν, οἱ δὲ δεῦτεροι εἰς δημωδεστέραν γλῶσσαν, παραλλήλως πρὸς ἀνουσίους χρονογραφίας καὶ ἀτελευτήτου μήκους θεολογικὰ κείμενα, ἀνεξαρτήτως γλωσσικοῦ ἐνδύματος, κατακλύζουσι τὴν μεσαιωνικὴν φιλολογικὴν μας παραγωγὴν. Ἀπὸ τὰ κείμενα αὐτά, ἀπεραντολόγα, κοινοτόπα, χωρὶς πρωτοτυπίαν, χωρὶς τὴν παραμικρὰν ἐνδειξιν ἐσωτερικοῦ ἀγῶνος τοῦ δημιουργοῦ τῶν, δὲν πρόκειται νὰ αἰσθανθῇ κανεὶς καμμίαν γνησίαν ποιητικὴν ἀπόλαυ-

σιν. Τοῦτο ἕμωσ δὲν δύναται νὰ καταδικάσῃ καὶ τὰ ὑπόλοιπα, δηλαδὴ τὴν μεγάλην ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν τῶν μελωδῶν καὶ ὕμνογράφων, τὴν λογίαν ποίησιν τοῦ Γρηγορίου, τοῦ Συνεσίου, τῶν ἐπιγραμματοποιῶν καὶ τέλος τὴν σατιρικὴν ποίησιν τοῦ Πτωχοπροδρόμου καὶ τὰ ἀκριτικὰ ἄσματα.

2. Εἰδικῶς περὶ τῆς ὕμνογραφίας πρέπει νὰ γίνῃ ἡ ἐπομένη διάκρισις. Ἡ ἀληθὴς ὕμνογραφία εἶναι συνδεδεμένη μὲ τὸ μέλος, ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος ἐνεπνεύσθη συγχρόνως τὰ λόγια καὶ τὴν μουσικὴν, μέσα του συνεδέθη τὸ αἴσθημα τοῦ λόγου καὶ τοῦ ἤχου καὶ ἔλαβε τὴν αὐτὴν ἐξωτερικὴν μορφήν. Σήμερον εἰς ἡμᾶς ἀπομένει μόνον ὁ λόγος καὶ μουσικὴ ὄχι ἐκείνη ἡ πρωτότυπος τοῦ ποιητοῦ, τὸν ὁποῖον ὀνομάζομεν μελωδόν, ἀλλ' ἡ κατὰ παράδοσιν, ἐφ' ὅσον τὰ μέλη - ποιήματα ὑπάρχουν εἰς λειτουργικὴν χρῆσιν ἀκόμη.

Κατὰ τὰ μέλη τοῦ μελωδοῦ ἐγράφησαν πολλὰ ὅμοια συστήματα, κοντάκια, κανόνες, προσόμοια (βλ. περαιτέρω) εἴτε ὑπὸ τοῦ ἰδίου, εἴτε ὑπὸ ἄλλων. Ἐὰν οἱ ἄλλοι αὐτοὶ ἐγράψαν ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον κείμενα, εἶναι μόνον ὕμνογράφοι καὶ ὄχι μελωδοί. Εὐνόητον εἶναι τώρα ὅτι ὅταν τὴν σύνθεσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων ἀνέλαβον ἀνίκανοι πρὸς μελωδίαν ποιηταί, ὁ λόγος ἤμποδίζετο ἀπὸ τὴν πέδην τοῦ εἴρμου, δηλαδὴ τοῦ μουσικοῦ ἐκείνου προτύπου πρὸς τὸ ὁποῖον ἐμελλίετο ὁ ὕμνος. Ἐπομένως ἡ ὑποχρέωσις αὐτῆ τῆς συμμορφώσεως ἐγένετο ἓνα καταπτωτικὸν συντηρητισμὸν, μαραίνοντα τὴν ὑπάρχουσαν ποιητικὴν διάθεσιν καὶ περιορίζοντα αὐτὴν ἐντὸς τοῦ κλοιοῦ τοῦ προδιαγεγραμμένου. Οὕτω κατηντήσαμεν εἰς τὴν μίμησιν, ἡ ὁποία δὲν ἦτο ἀπλῶς μίμησις τοῦ μουσικοῦ συστήματος καὶ τῶν μέτρων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐκφράσεων καὶ τῆς γλώσσης. Εἰς τὴν μετὰ τὸ 1200 ὕμνογραφίαν θὰ ἴδωμεν ἀποδιδόμενα ἀνοίκεια ἐπίθετα εἰς ἀσήμαντα ἁγιογραφικὰ πρόσωπα, ἀπλῶς καὶ μόνον διότι ὁ ἐκφραστικὸς τρόπος, λαμβανόμενος ἀπὸ παλαιότερον κείμενον, ἐταίριαζεν εἰς τὸν νεώτερον ὕμνογράφον. Ἡ κατὰπτωσις αὐτῆ, συνδεδεμένη μὲ τὴν ἀσυδοσίαν τῆς πνευματικῆς κλοπῆς, ἡ ὁποία δὲν ὑπῆρξεν ἀδίκημα κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, κατὰπτωσις δικαιολογούμενη καὶ ἀπὸ τὴν χαλάρωσιν τῆς ἐντάσεως τῆς πίστεως καὶ ἀπὸ κάποιον ἐκπεσμόν τοῦ μοναχικοῦ βίου, ἐδημιούργησε χιλιάδας μικρῶν ἀσημάντων κειμένων. Δεδομένου δ' ὅτι ἀπὸ τῆς εὐρέσεως τῆς τυπογραφίας καὶ τῆς δουλώσεως τοῦ Γένους ἐπεκράτει ἀσυδοσία περὶ τὴν σύνθεσιν τῶν λειτουργικῶν βιβλίων καὶ τὴν σύνταξιν τῶν ἀκολουθιῶν, πράγματα τὰ ὁποῖα ἐκανονίζοντο ἐρήμην τῶν πατριαρχικῶν ἐξουσιῶν ὑπὸ τῶν τυπογράφων, τῶν τυχόντων κληρικῶν καὶ μοναστῶν, πλήθος ἀδοκίμων κειμένων, ἀκολουθούντων τὴν μιμητικὴν αὐτὴν τάσιν, ὑπεισηῶθη εἰς τὰ ἐπίσημα σήμερον βιβλία καὶ συνελογίσθη μετὰ τῶν γνησίων βυζαντινῶν κειμένων. Μόνον μακροχρόνιος ἔρευνα τῶν κωδίκων καὶ δημοσίευσίς τῶν ἐν αὐτοῖς κοιμωμένων δοκιμωτέρων κειμένων, συνεπικουρομένη ἀπὸ γνῶσιν τῶν πρώτων ἐκδόσεων, καὶ γενικῶς ἀπὸ τὴν γνῶσιν τῆς

ἱστορίας τῆς ἐκδόσεως τῶν λειτουργικῶν κειμένων, θὰ ἐπιτρέψῃ τὴν εἰς τὸ μέλλον ριζικὴν ἀναθεώρησιν τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, ὥστε νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὰ γνήσια κείμενα καὶ ν' ἀποτινάξωμεν ὅσα ἡ μοναχικὴ ἀμάθεια καὶ ἀπαιδευσία καὶ ἡ προχειρότης τῶν κερδοσκοπῶν ἐκδοτῶν παρεισήγαγεν ἢ ἐκερμάτισεν ἢ μετέθηκεν ἀτόπως.

3. Ἡ κατ' ἐξοχὴν ποίησις τῶν βυζαντινῶν δὲν ὑπῆρξεν ἡ δημώδης, ὡς θὰ ὑπέθετέ τις, ἀλλ' ἡ ἐκκλησιαστικὴ. Καὶ ποία μὲν ὑπῆρξεν ἡ δημώδης δὲν γνωρίζομεν ἀρκετά, ἀφοῦ ἀπὸ τοὺς πρὸ τοῦ 1000 μ.Χ. αἰῶνας ὀλιγίστους μόνον ἔχομεν στίχους, παραδεδομένους ἀπὸ λογίους συγγραφεῖς. Ἀποκορύφωμα τῆς δημώδους ποιήσεως εἶναι τὸ ἀκριτικὸν ἔπος, ὅπου πρέπει νὰ περικλείωνται αὐτούσια καὶ πολλὰ παλαιότερα δημοτικὰ τραγούδια. Τὸ ἡρωϊκὸν πνεῦμα εἶναι ἐκεῖνο ποὺ καταξιώνει τὴν ἀκριτικὴν ποίησιν, πνεῦμα ποὺ δὲν εἶχεν ἐλαττωθῆ καὶ κοιμηθῆ εἰς τοὺς ἀκρίτας τῶν ἐλληνικῶν μεσαιωνικῶν συνόρων καὶ ποὺ δικαιολογεῖ καὶ αὐτὴν τὴν μακραίωνα συντήρησιν τοῦ ὑπὸ ποικίλων ἐχθρῶν προσβαλλομένου Βυζαντίου.

Ἄλλ' ὁ μέσος Ἑλληνισμὸς ἐτέλει ὑπὸ τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἦτο ὀργανωμένος σύμφωνα πρὸς τὸ δόγμα τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀπέβλεπε πρὸς ζωὴν διαρκεστέραν καὶ πνευματικωτέραν τοῦ ματαίου καὶ παροδικοῦ τούτου κόσμου¹. Ἡ ἀνατολικὴ αὐτῆ ἐπίδρασις — ἄλλως τε τὸ Βυζάντιον ἦτο περισσότερον Ἀνατολὴ παρά Δύσις — εἶχε πρὸ πολλοῦ ἐξοστρακίσει τὸ ἰδανικὸν τῆς καλοκαγαθίας πρὸς τὸ ὁποῖον ἀπέβλεπεν ὁ κλασσικὸς Ἕλληνας, ἀπέκρουε δὲ μετὰ βδελυγμίας πᾶσαν ἐπικουρείον ἄποψιν περὶ τῆς ζωῆς. Τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους τοῦ ὕλισμοῦ, τῆς καταπτώσεως καὶ τῆς ἀμαρτίας, διεδέχθησαν χρόνοι ὅπου ἡ ἀγνιστικὴ διάθεσις ἐμάραινε πᾶσαν τάσιν τοῦ σώματος πρὸς ἀπόλαυσιν τῶν γηίνων. Ὑπὸ τὴν βαρεῖαν ἐπίδρασιν τῆς αἰγυπτιακῆς μοναστικῆς, τὸ πνεῦμα τοῦ μοναχισμοῦ, διὰ τῆς Συρίας καὶ τῆς Μικρασίας ἐπεκταθὲν σὺν τῷ χρόνῳ μέχρι τῆς κυρίως Ἑλλάδος, μετεμόρφωσε τὸν Χριστιανισμὸν τῆς χαρᾶς διὰ τὴν ἐπελθοῦσαν ἀπολύτρωσιν, εἰς στυγρὸν Χριστιανισμὸν φόβου τῶν ἐγκοσμίων, φυγῆς ἀπὸ τοῦ κακοῦ, ἡσυχίας. Οἱ μονασταὶ εἶναι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι, διὰ τῆς κατανικήσεως τῆς εἰκονομαχίας ἐπικρατοῦν ἐν τέλει. Καὶ μολονότι οἱ ἴδιοι ἀντεμάχοντο κατ' ἀρχὴν τὴν ἐπιβολὴν τοῦ δόγματος ὑπὸ τῆς πολιτείας, καθὼς ἤδη εἴπομεν, ἐνεστερνίσθησαν τὸ δόγμα καὶ ἐπολέμησαν πᾶσαν παρέκκλισιν μετὰ ταῦτα. Ὡστε ὅταν ἐπεκράτησεν ὁ ἀνθρωπισμὸς, δὲν ἐτόλμησε νὰ συμβιβάσῃ τὰς νέας τάσεις πρὸς

1. Βεβαίως ὑπῆρξε καὶ εἰς ἀριθμὸς μιμητῶν, οἱ ὁποῖοι ἀντέγραφον τοὺς κλασσικοὺς καὶ ἀνεμείγνουν τὰς παγανιστικὰς θεότητας εἰς τοὺς στίχους των, ἀλλ' ἡ ψευδὴς αὐτῆ κατάστασις ἐξεδικήθη τὴν ἀποίησίν των, ἀπὸ τὴν ὁποίαν λείπει καὶ τὸ ὑπόβαθρον τῶν ἀρχαίων, ἡ ζωὴ, καὶ ὁ στῦλος τῶν μέσων, ἡ πίστις.

τόν παλαιόν τύπον, ἀλλ' ἀφῆκε νά ἐπιβιώνῃ ὁ τύπος — ἐν προκειμένῳ ὁ λογοτεχνικός — διά τῆς μιμήσεως.

Δι' ὄλων τῶν αἰώνων ἀπό τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρι τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρεως τὸ Βυζάντιον ἀπέβλεπε πρὸς τὸ ἰδανικὸν τῆς χριστιανικῆς τελειώσεως διὰ τῆς ὑπηρεσίας τοῦ ἀγαθοῦ, τῆς καταπολεμήσεως τοῦ κακοῦ, τῆς προσδοκίας τῆς μελλούσης ζωῆς. Δι' ὄλους αὐτούς τοὺς ἀνθρώπους ὁ φυσικὸς γῦρο των κόσμος ὑπῆρξε κάτι τὸ πρόσκαιρον, τὸ ἀλλαγῆσόμενον, τὸ φθαρτόν, ἐνῶ ὁ αἰώνιος ὑπῆρξεν ὁ κόσμος τοῦ πνεύματος, ὁ ἐλευσόμενος καὶ ἀπαραφθαρτος. Ἀντὶ τῆς ἀπολαύσεως τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ὁ χριστιανὸς ἀπέβλεπεν εἰς ἐπικοινωνίαν μετὰ τοῦ Θεοῦ, ἐπιτυγχανομένην διὰ τῆς προσευχῆς, ὅπου ἠὲ χαρίζεται, ἐδοξολογεῖ, παρεκάλει, ἐξωμολογεῖτο τὰς ἀμαρτίας του. Αὐτὴ ἡ τριπλῆς σημασίας προσευχὴ ὑπῆρξε πηγὴ ἀκένωτος τῆς ἑλληνικῆς μεσαιωνικῆς ποιήσεως. Ἡ ἀμαρτία καὶ ἡ μετάνοια ὑπῆρξαν αἱ δύο πόλοι περὶ τοὺς ὁποίους ἐστρέφετο ὁ ψυχικὸς κόσμος τοῦ ἀνθρώπου. Ἄν τοῦτο ὀνομάζομεν ἰδεαλισμόν, θὰ ἤμεθα ἔξω τοῦ νοήματος τοῦ Χριστιανισμοῦ, ποῦ δὲν εἶναι φιλοσοφικὸν σύστημα, ἀλλ' ἀσκησις ψυχῶν. Ἄν τὴν χριστιανικὴν ἔκφρασιν παρηλλήλιζομεν πρὸς τὴν ἐξομολογητικὴν ποίησιν τῶν ἡμερῶν μας, θὰ ὑπελειπόμεθα τῆς κατανοήσεως τὴν ὁποίαν ἀξίζει, ἀφοῦ ὁ ἐξομολογούμενος σήμερον κτυπᾷ τὰ στήθη του καὶ ἀναξέει τὰς πληγὰς του φωνάζων πρὸς τὸ κενόν, χωρὶς συνήθως νὰ ἔχη προηγηθῆ ἡ συντριβὴ ἀπὸ τὴν ἐξομολόγησιν.

Χωρὶς αὐτὸ τὸ ἀντίκρουσμα τῆς λογοτεχνίας τοῦ Βυζαντίου δὲν δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν ὄχι μόνον τὴν γνησίαν ὑμνογραφίαν ἀλλ' οὐδὲ τὴν κοσμικὴν ποίησιν (τὴν μὴ εἰσηγμένην εἰς τὴν Ἐκκλησίαν) τοῦ Συνεσίου καὶ τοῦ Γρηγορίου — ἐπὶ τῶν ὁποίων ἡ ἀρχαία ἐπίδρασις ὑπῆρξε μεγίστη — τοῦ Γεωργίου Πισίδου, τοῦ Ἰωάννου Μαυρόποδος ἢ τοῦ Μανουὴλ Φιλῆ.

Διότι τὸ εὐδαιμονιστικὸν ἰδεῶδες ὄλων τῶν Βυζαντινῶν, εἴτε διὰ τὴν Ἐκκλησίαν γράφουν, εἴτε διὰ τὴν ἀτομικὴν των τέρψιν, κλείεται ἐντὸς τοῦ δόγματος¹ καὶ περιορίζεται ὑπ' αὐτοῦ. Πέρα τοῦ δόγματος ὑπάρχει ἔρευνα

1. Δόγματα εἶναι πᾶσαι αἱ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς προσδοχὴν προβαλλόμεναι ἀλήθειαι τῆς πίστεως, ἀδιαφόρως ἐὰν ἔχουν καθορισθῆ ἢ μὴ ὑπὸ Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Οὕτω δόγματα εἶναι οὐ μόνον αἱ περὶ τὴν Θεολογίαν καὶ Χριστολογία ὑπὸ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καθορισθεῖσαι ἀλήθειαι, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ ἀλήθειαι τῆς πίστεως αἱ ὁποῖαι προβάλλονται εἰς τοὺς πιστοὺς ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς προσδοχὴν, ὡς αἱ περὶ τῆς Ἐκκλησίας, τῶν μυστηρίων, τῆς δικαιοσύνης, τοῦ ἁγιασμοῦ κλπ.

Ἡ Ἐκκλησία ἀναπτύσσει καὶ καθορίζει τὰ δόγματα κατ' ὀλίγον, ὑπάρχοντα ἐν σπέρματι εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν, ἀποκρούει δὲ τὰς ἑτεροδιδασκαλίας. Οὕτω π.χ. ἡ μὲν Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐδέχθη τὰς περὶ τῆς θείας οὐσίας καὶ ἐνεργείας ἀπόψεις τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ (μέσα ἰδ' αἱ.), ἡ δὲ Δυτικὴ Ἐκκλησία ἀνεκήρυξε τὸ δόγμα τῆς ἀσπίλου συλλήψεως καὶ εἴτα (1950) καὶ ἀναλήψεως τῆς Θεοτόκου.

χάριν τῆς γνώσεως, ἀλλ' ἡ πίστις τῶν πέρα τοῦ δόγματος συμπύπτει μὲ τὴν ἀμαρτίαν.

4. Τὰ Κριτήρια ἐπομένως τῆς καταξιώσεως τῆς βυζαντινῆς ποιήσεως δὲν δύναται νὰ εἶναι τὰ οἰαδήποτε αἰσθητικὰ κριτήρια τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦμεν σήμερον προκειμένου περὶ συγχρόνων ποιητῶν. Ἄπαξ δηλονότι ἀποσκορακίσωμεν τὴν γλωσσικὴν διάκρισιν καὶ ἀπαλλαγῶμεν ἀπὸ τὴν πρόληψιν ὅτι δὲν ἀξίζουν ἀφοῦ δὲν ἔγραψαν τὴν λαϊκὴν γλῶσσαν, πρέπει ν' ἀποβάλωμεν καὶ τὴν ἱστορικὴν ἀντίληψιν περὶ γνώσεως τῶν ἐκάστοτε ἐκπροσώπων τῆς πνευματικῆς κινήσεως, ἡ ὁποία ὠθεῖ εἰς φιλολογικὴν ἀσχολίαν ματαίαν συχνότατα, ὅταν οἱ περὶ ὧν πρόκειται ἀντιπρόσωποι εἶναι ὅπως ἀνάξιοι.

Οὔτε ἡ μορφή, γλῶσσα, μέτρα, ρυθμός, τρόποι, μουσικὴ καὶ τὰ γεννώμενα προβλήματα περὶ τῶν χρόνων τῆς γενέσεως τῶν εἰδῶν, τῆς ἀκμῆς τῶν ποιητῶν, τῆς παραδόσεως καὶ γνησιότητος τῶν κειμένων, ζητήματα ὅλα φιλολογικώτατα, εἶναι δυνατόν νὰ καλύψουν τὴν ἀπουσίαν ποιητικοῦ πνεύματος. Βεβαίως ἡ μορφή εἶναι ἀπαραίτητον στοιχεῖον τῆς ποιητικῆς δημιουργίας, ὅταν ὅμως εἶναι συντηρημένη πρὸς αὐτὴν καὶ ἀδιαχώριστος καὶ ὄχι ξένον φόρεμα.

Παραλλήλως οὐδὲ τὸ θέμα δύναται νὰ καταξιώσῃ τὴν ποίησιν διὰ τῆς πρωτοτυπίας του, εἰς ἐποχὴν μάλιστα κατὰ τὴν ὁποίαν πρωτότυπα θέματα δὲν ὑπῆρχον, ἀλλ' ἐλαμβάνοντο αἱ ὑποθέσεις ἐκ τῆς Γραφῆς καὶ τῆς παραδόσεως.

Διὰ ν' ἀντιμετωπίσῃ κανεὶς τὴν βυζαντινὴν ποίησιν, ὀφείλει ἐπίσης νὰ ἀπαλλαγῆ ἀπὸ οἰανδήποτε ἄλλην μαχητικὴν προκατάληψιν, δηλονότι ἀπὸ κάθε ἰδέαν ὅτι ἐκεῖ θὰ εὕρῃ ἔπλα διὰ ν' ἀμυνθῆ, νὰ κτυπήσῃ ἢ νὰ ἀποκρούσῃ.

Ἡ βυζαντινὴ ποίησις ἔχει δύο ἐσωτερικὰ κριτήρια ἀλληλένδετα, μὲ τὰ ὁποῖα πρέπει ν' ἀντιμετωπίζεται, τὴν πίστιν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν πάλην. Ἡ πίστις εἶναι ἐκείνη ἡ ὁποία δίδει περιεχόμενον πνευματικὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ διαφοροποιεῖ τὸν πιστεύοντα λόγιον ἀπὸ τὸν μεταπράτην τῶν γνώσεων καὶ ἔμπορον τῆς εὐφυΐας. Διὰ τῆς πίστεως ἐμβαθύνει ὁ ἄνθρωπος εἰς μεταφυσικὰ προβλήματα, ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τὴν ἐπιθρῆϊαν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, πολεμεῖ τὸν ἐσωτερικὸν ἐχθρόν του, τὴν ἀμαρτίαν, πλησιάζει τὸν συνάνθρωπον διὰ τῆς εὐποίας καὶ τῆς συγγνώμης. Διὰ τῆς πίστεως ὑψώνεται ὁ χοϊκὸς ἄνθρωπος εἰς τὸν οὐρανόν, προσεύχεται, συνομιλεῖ μὲ τὸν Θεόν, προσδοκᾷ. Μὲ τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως ἀπλισμένος μάχεται ὑπὲρ τοῦ συνόλου, θυσιάζεται, πίπτει, μειώνει καθ' ἡμέραν τὸν ἐγωϊσμόν του, συνυπάρχει μὲ τοὺς ἄλλους. Διὰ τῆς πίστεως ὁ ἄνθρωπος πλησιάζει τὴν γνῶσιν, ἐξελισσομένην καὶ πρόσκαιρον, καλλιιεργεῖ τὴν μάθησιν καὶ ὑπηρετεῖ τὸ πνεῦμα. Ἀπὸ τὸν πραγματικῶς πιστεύοντα, τοῦ ὁποίου ὁ τόνος εἶναι θερμός, ἡ ἔκφρασις εἰλικρινής, ἡ φωνὴ καθαρὰ, ὁ λόγος ἀληθής, διακρίνομεν, ὅταν ἀσκηθῶμεν (ψυχικῶς περισ-

σότερον παρά διὰ τῶν στενῶν μεθόδων τῆς γραμματικῆς καὶ τῆς συντάξεως) τὸν λογοκόπον μιμητὴν ὁ ὁποῖος ἔχει μέσα του κενὸν καὶ τοῦ ὁποῖου ἢ σπηλαιώδης φωνὴ δὲν εὐρίσκει ἡχεῖον.

Ἄλλ' ὁ πιστὸς δὲν εἶναι ἅγιος κατὰ παραχώρησιν, δὲν εἶναι μακάριος ἐκ γενετῆς καὶ προωρισμένος εἰς ἄκοπον σωτηρίαν. Ὁ πραγματικὸς πιστὸς εἶναι ἀσθενής, ὡς ἄνθρωπος μ' ἐπιθυμίας, σαρκικὰς ἀπαιτήσεις, πνευματικὰς ἀμφιβολίας, νωθρότητα, κακίας καὶ ἀδυναμίας, ἀκόμη καὶ περιόδους ἀπιστίας. Ἡ διατήρησις του εἰς τὸν εὐθὺν τῆς ἀρετῆς δρόμον γίνεται διὰ τῆς ἀσκήσεως, δηλαδή διὰ τῆς ἀενάου πάλης κατὰ τῶν ἐξωτερικῶν πειρασμῶν καὶ τῶν ἐσωτερικῶν του, τῶν ἰδίων ἀδυναμιῶν. Καταφυγὴ του εἶναι ὁ Χριστός, ἡ Μήτηρ Θεοῦ, οἱ ἅγιοι εἰς τοὺς ὁποίους προσεύχεται, τὸν βίον τῶν ὁποίων θέλει νὰ μιμηθῇ. Τὰ πταίσματα ἀκολουθεῖ ἢ μετάνοια, τὴν ἁμαρτίαν ἢ συντριβή. Τὴν προσευχὴν του χαρακτηρίζει, ὄχι ἡ τυπικὴ ἐπανάληψις εὐχῶν λόγων διὰ τῶν ὁποίων ἐξεφράσθησαν οἱ ἄλλοι, ἢ τοὺς ὁποίους δὲν ἔννοεῖ, ἀλλ' ἡ ἔκφρασις τοῦ ἰδίου του σπαραγμοῦ. Αὐτὸς ὁ ἀγών, ἡ ἐσωτερικὴ πάλη, δημιουργοῦν τὸ ἐπικρατοῦν ἠθικὸν στοιχεῖον τὸ ὁποῖον καταξιώνει τὴν ποίησίν του, κάνει τὸν ἴδιον ν' ἀληθεύῃ εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ πνεύματος. Τί ἀξίαν τώρα ἔχει δι' αὐτὸν ἡ φύσις, αἱ λαμπραὶ ἀνατολαί, οἱ λειμῶνες, τὰ ἄνθη, ἡ μελιχρὰ δύσις, τῶν ἀστέρων αἱ λάμψεις εἰς νύκτας ὑποβλητικὰς, αἱ σαρκικαὶ ἀπολαύσεις, τὰ ὄνειρα τοῦ κόσμου τούτου; Πέρα αὐτῶν ὑπάρχει ἡ αἰωνιότης ἀλλὰ μόνον διὰ τοὺς τετελειωμένους. Χάριν αὐτῆς τῆς αἰωνιότητος, χάριν τοῦ ἀγαθοῦ, τὸ ὁποῖον ταυτίζεται μὲ τὸν Θεόν, ζῆ καὶ ἀγωνίζεται, καὶ πρὸς αὐτὸ ἀνατείνει διὰ τοῦ λόγου.

Αὕτη εἶναι ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει ἡ ψυχολογία τοῦ Συνεσίου, τοῦ Ρωμανοῦ, τοῦ Κοσμᾶ, τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης. Μεταξὺ των ὑπάρχουν βεβαίως κοινὰ καὶ διάφορα. Ὁ Συνέσιος ὑμνεῖ τὸν δημιουργόν, ὁ Ρωμανὸς αἰσθάνεται ἀκόμη τὴν ὠραιότητα τῶν ἀπλῶν πραγμάτων, ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ὑπηρετεῖ τὸ τὴν πίστιν θεμελιοῦν δόγμα, ὁ Κοσμᾶς καὶ ὁ Ἀνδρέας εἶναι οἱ ποιηταὶ τῆς συντριβῆς, τῆς ἐξομολογήσεως καὶ τῆς ἐκφράσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀγῶνος. Ὅλοι ζωντανευμένοι ἀπὸ τὴν ἰδίαν πίστιν, ἀποβλέπουν πρὸς τὸ ἴδιον ἰδανικόν, παραλλάσσουσιν μόνον ὡς πρὸς τοὺς τόνους τῆς μελωδίας. Πρὸς τὸ αὐτὸ ἰδανικὸν τείνουσιν κατόπιν ἡ Κασία, ὁ Φώτιος καὶ ὁ Ἰωάννης Μαυρόπουλος καὶ δεκάδες ἄλλων ποιητῶν, τὸ μέταλλον τῶν ὁποίων ἐλέγχει ἡ πίστις καὶ ἡ ἠθικὴ πάλη.

5. Ἡ ἔκφρασις. Χιλιάδες ἐν τούτοις ἀγίων ψυχῶν αἱ ὁποῖαι ἐπίστευσαν καὶ ἠσθάνθησαν ὡς ἀκριβῶς οἱ διαπρεπεῖς Πατέρες καὶ ποιηταὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐπολέμησαν τὸν ἐσωτερικὸν ἀγῶνα μὲ τὴν αὐτὴν ὡς καὶ ἐκεῖνοι δύνανται, ἐστάθησαν βωβοί, καὶ μόνον τὰ δάκρυα τῶν ὀφθαλμῶν των προσέφεραν εἰς τὴν ἔκφρασιν τοῦ πόνου, τῆς ὀδύνης των καὶ τοῦ ἀγῶνος των. Διότι

κατὰ τρόπον ἀνεξιχνίαστον, ὁ δημιουργὸς ἔδωκεν εἰς ἐλαχίστους μόνον τὴν ἰκανότητα τοῦ λόγου καὶ τὴν χάριν τῆς ἰσορροπίας μεταξὺ τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου καὶ τῆς ἐκφράσεως αὐτοῦ. Ὡς ἐκ τούτου πολλὰ πολλάκις ψελλίσματα ἀγῶν ψυχῶν θὰ εὕρη κανεῖς εἰς κείμενα κατωτέρας ὑφῆς, ἀλλ' ἀπέχοντα τῆς τελειώσεως ἐκείνης τῶν ἀληθῶν συγγραφέων· ἐν τούτοις ἢ κατωτέρω τῶν ψελλισμάτων αὐτῶν δὲν ὀφείλεται εἰς ἔλλειψιν αὐθορμησίας.

Πέρα ἐπομένως τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐσωτερικῆς πάλης πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἡ θεία χάρις, τὴν ὁποίαν ἡμεῖς οἱ φιλόλογοι ὀνομάζομεν τάλαντον, χάρις ἢ ὁποία δὲν ἐξαγοράζεται ἀλλ' ἐπιδέχεται, ὅπως τὰ τοικιζόμενα τάλαντα τοῦ εὐαγγελίου, πολλαπλασιασμὸν διὰ τῆς μαθήσεως, τῆς φαντασίας, τοῦ στοχασμοῦ, τῆς μελέτης τοῦ φυσικοῦ καὶ ἀνθρωπίνου κόσμου. Ἀπὸ ἀγραμμάτους καὶ ἀπαιδευτοὺς ἀνθρώπους δὲν δύναται τις νὰ περιμένη πολλαπλασιασμὸν τοῦ τάλαντου. Δι' αὐτὸ ἡ ἐπίδρασις τῆς κλασσικῆς μας φιλολογίας εἰς τοὺς χριστιανοὺς ποιητὰς ὑπῆρξε τεραστία. Χωρὶς νὰ τοὺς ἐμποδίζῃ τὸ δόγμα, ἀπὸ τὴν μελέτην των ὄχι μόνον ἐδιδάσκοντο τὴν γλῶσσαν, τῆς ὁποίας εὐρεῖαν καὶ ποικιλωτάτην ἔκαμνον ἀνάμεικτον χρῆσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν καθαρότητα τοῦ λόγου, τὴν ἀντανακλώσαν διαύγειαν σκέψεως καὶ συναισθηματικὸν κόσμον καθαρὸν. Καὶ ἐπὶ πλέον τὴν ἐξωτερικὴν πολλάκις μορφήν, τὰ ἱαμβικά, ἥρω-ελεγειακὰ κ.ἄ. ποικίλα μέτρα, τοὺς συντακτικούς τρόπους κ.ἄ.

Οὐδ' ἡ τρέχουσα καθ' ἡμέραν ζωὴ ἀφῆκεν ἀνεπηρέαστον τὴν ἔκφρασιν τῶν συγγραφέων καὶ τὴν γλωσσικὴν καὶ τὴν ἄλλην. Ἄλλος εἶναι ὁ κόσμος τοῦ Ρωμανοῦ καὶ ἄλλος τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἀφοῦ ἄλλοι εἶναι οἱ πολιτικοὶ καὶ κοινωνικοὶ ἔροι τοῦ ἔκτου αἰῶνος καὶ διάφοροι οἱ τοῦ ὀγδόου. Τοῦτο ἐπιδρᾷ καὶ ἐπὶ τοῦ ἰδίου ψυχικοῦ κόσμου τοῦ ποιητοῦ, ὁ ὁποῖος παραλλάσσει.

Τῶν μελετητῶν ἔργον εἶναι ἡ ἐφαρμογὴ τῶν κριτηρίων κατὰ τρόπον ὀρθόν, ἢ διάγνωσις τῆς διαφοροποιήσεως τὴν ὁποίαν φέρει ἡ παιδείσις, τῆς καταγωγῆς ἢ προέλευσις, αἱ ἀτομικαὶ συνθήκαι ἐνὸς ἐκάστου συγγραφέως.

6. Ἡ ἐπίδρασις τῆς βυζαντινῆς ποιήσεως ὑπῆρξεν εὐρυτάτη. Δὲν ὀμιλοῦμεν ἐδῶ τόσον διὰ τὴν κοσμικὴν, ἢ ὁποία ἐγένετο ἀντικείμενον μελέτης τῶν λογίων, ὅσον διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν, ἢ ὁποία διὰ τῶν λειτουργικῶν βιβλίων εἰσῆλθεν εἰς τὰς ἀκολουθίας καὶ τῆ συνοδείᾳ τοῦ μέλους ἐγένετο κτῆμα τοῦ λαοῦ. Ἐκατοντάδες ποιητικῶν τεμαχίων φέρονται εἰς τὸ στόμα τοῦ ἀνωμένου λαοῦ, ὅπουδῆποτε τῆς Ἀνατολῆς ὑπάρχουν σήμερον Ἕλληνες. Καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ ἀνὰ τὴν Δύσιν οὐνῆται ὅσοι ἀκούουν τὴν λειτουργίαν ἑλληνιστί, εἶναι εἰς θέσιν ν' ἀπαγγείλουν ἑλληνικὰ τροπάρια. Οὐδὲν δημοτικὸν ἔσμα ἠξιώθη ποτὲ τῆς διαδόσεως τὴν ὁποίαν ἔσχεν ὁ Ἀκάθιστος Ὑμνος ἢ οἱ θρηνοὶ τοῦ Ἐπιταφίου, μελιζόμενοι εἰς γνωστοτάτους μουσικούς σκοπούς. Ἀπὸ στόματος εἰς στόμα, ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, τὰ ποιητικὰ αὐτὰ δημιουργή-

ματα, ὅπως τῆς Κασίας ὁ εἰρμὸς *Κύματι θαλάσσης* καὶ τὸ εἰς ἀμαρτωλὴν γυναῖκα ἰδιόμελον, μεταδίδονται εἰς τοὺς μεταγενεστέρους καὶ τοὺς τέρπουν. Καὶ ἐνῶ τὰ δημοτικὰ ἄσματα κυκλοῦνται ἐν χρόνῳ εἰς μίαν περιοχὴν, ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις τέρπει διὰ τῶν αὐτῶν ὕμνων τοὺς Κυπρίους, τοὺς Ἑπειρώτας, τοὺς Ποντίους καὶ τοὺς Κρήτας, ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας.

Οὕτως ἡ βυζαντινὴ ποίησις ἔχει μίαν ἐπικύρωσιν ἐκ τῶν κάτω, τῆς ὁποίας σπανίως γραπτὸς ἔντεχνος λόγος, ὀφειλόμενος εἰς λογίους, ἔτυχε ποτέ.

Ἐπόμενον δ' εἶναι ὅτι κείμενα καταστάνατα τοσοῦτον δημώδη θὰ ἐπέδρουν ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης, ὅπου ἄπειροι ἐκφραστικοὶ τρόποι καὶ λεξιλογικὸς πλοῦτος πολλὸς εἰσῆλθον καὶ κατέστησαν λαϊκὰ καὶ ὑπὸ πάντων κυκλοῦνται, χωρὶς νὰ εἶναι συνειδητὴ ἡ ἐπίδρασις των. Ὁμοίαν ἐπίδρασιν εἶχεν, ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἰδίᾳ ποίησις, καὶ εἰς τοὺς ἀπὸ τῆς ἀλώσεως κέξ. λογίους κοσμικοὺς ποιητάς, οἱ ὅποιοι ἔχι τόσον ἐξ ἀναγνώσεως ὅσον ἐξ ἐνθυμήσεως τῶν κατὰ τοὺς παιδικοὺς χρόνους ἀπομνημονευθέντων μελῶν, μετουσίωσαν τεμάχια τούτων εἰς τὰ ἴδια ποιητικὰ των ἔργα· τοῦτο ἰσχύει ἀπὸ τοῦ Διον. Σολωμοῦ, ἀπηχοῦντος τὸν Κανόνα τοῦ Πάσχα τοῦ Ἰω. Δαμασκηνοῦ εἰς στροφὰς τοῦ «Λάμπρου» του, μέχρι καὶ τοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ, ἀπηχοῦντος τὸν Ἀκάθιστον εἰς τὴν «Φλογέρα τοῦ Βασιλιᾶ».

7. Ἐὰν μὲ τ' ἀνωτέρω κριτήρια καὶ τὰς ἀνωτέρω προϋποθέσεις ἴδῃ τις τὴν βυζαντινὴν ποίησιν, βεβαίως θὰ ἀπαντήσῃ ὅτι ὑπάρχει καὶ εἶναι ὄχι ἡ τυχοῦσα καὶ ἀσήμαντος, ἀλλὰ ποίησις ἀξιόλογος, ζωντανὴ ἀκόμη καὶ συγκινοῦσα τοὺς πιστοὺς, ἡ ἀξιολογώτερα ἐκκλησιαστικὴ καὶ θρησκευτικὴ ποίησις τὴν ὁποίαν ἔχομεν. Πράγματι ἐὰν συγκριθῇ μὲ τὴν ποίησιν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας θὰ εὗρεθῇ ἀνωτέρα· οὐδεμία δὲ σύγκρισις χωρεῖ πρὸς ὀμνολογικὰς τινὰς προσευχὰς τῶν προτεσταντικῶν προσευχηταρίων.

Εἰδικώτερον ὡς πρὸς ἡμᾶς ἡ βυζαντινὴ αὕτη ποίησις εἶναι ποίησις θέλγουσα καὶ συγκινοῦσα διότι εἶναι ποίησις ὑπερλογικὴ, διὰ τῆς ὁποίας ἐπικοινωνοῦμεν μὲ τὰ πέρα τῶν ὁρωμένων καὶ αἰσθητῶν, ἀναλύουσα τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ μάλιστα εἰς τὰς ὥρας τῆς ἐξάρσεώς της (ὄχι τῆς ἀδυναμίας της) καὶ προσεγγίζουσα ἡμᾶς διὰ τῆς ἀνθρωποποιητικῆς της δυνάμεως, τοῦ δοξαστικοῦ της τόνου καὶ διὰ τῶν καταναυτικῶν της προσευχῶν πρὸς τὸν δημιουργὸν τοῦ φθορτοῦ τούτου κόσμου, πρὸς τὸν πατέρα τοῦ οὐρανοῦ, τὴν πνευματικὴν τελείωσιν καὶ κοινωνίαν πρὸς τὴν ὁποίαν τείνομεν.

Ἐπὶ πλέον εἶναι παιδαγωγοῦσα, κατὰ τὴν ἀνθρωπιστικὴν ἔννοιαν, ποίησις· δηλαδὴ τέχνη ὑποβλητικὴ ἡ ὁποία διδάσκει καὶ προσανατολίζει ἡμᾶς πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ὑψηλόν. Τοῦτο δὲν γίνεται διὰ τοῦ καταθλιπτικοῦ ἐκείνου τόνου τῆς ἐπιβολῆς, δι' ἀπειλῶν καὶ διὰ φοβερισμῶν, ὅσον διὰ τῆς συντριβῆς ἀπὸ τὴν ἀμαρτίαν, τὴν ἐλεητικὴν διάθεσιν, τὴν καθαρὰν τάσιν πρὸς ὕμνον καὶ δοξολογίαν, πρὸς ἔξαρσιν τοῦ ὑψηλοῦ καὶ τοῦ αἰωνίου.

Εἶναι ἀσφαλῶς ἀνθρωπίνῃ ἡ ποίησις αὕτη εἰς τὴν ὁποίαν κυριαρχεῖ ἡ Θεοτόκος, μήτηρ φιλόστοργος, σκέπη καὶ προστασία τοῦ κόσμου, ὅπως τὴν εἶδον οἱ προπάτορές μας, ἡ ποίησις ἡ ὁποία ἐξυμνεῖ καλοὺς μάρτυρας καὶ νεανίδας τρυφεράς, θυσιάσαντας τὴν ζωὴν των χάριν τῆς πίστεως οἱ μὲν, τῆς παρθενίας αἱ δὲ· ποίησις ἀνθρωπίνῃ ἐκείνη ἡ ὁποία παριστᾷ τὸ ἀνθρώπινον ὄν ὡς πράγματι εἶναι, ὄχι δηλονότι ἀκέραιον καὶ ἀναμάρτητον, ὑπερβατικόν καὶ ὑπερφυσικόν, ἀλλὰ πειραζόμενον, παλαιόν, ἀντιμετωπίζον μὲ φρίκην ἀκόμη τὸν θάνατον, τὴν φθοράν, ἐλπίζον τὴν κοινὴν προσδοκωμένην ἀνάστασιν.

Αὐτὰ τὰ τρία στοιχεῖα, τὸ ἰδεαλιστικόν, διὰ νὰ μεταχειρισθῶμεν τὸν κοινὸν ὄρον, τὸ ἀνθρώπινον καὶ τὸ φρονηματιστικόν, γνήσια εἰς τὴν ποίησιν τῶν Βυζαντινῶν, χαρακτηριστικώτατα διὰ τὴν ζωὴν καὶ τὸ αἶσθημα τοῦ αἰῶνος, ἀντισταθμίζουσι τὴν ἄλλην ἄποψιν τοῦ νομίσματος, τὴν ἠρωϊκὴν, συναισθηματικὴν καὶ φυσιολατρικὴν ζωὴν, τὴν ὁποίαν παραλλήλως ἔζησαν οἱ κατὰ φύσιν διαγαγόντες ὄρεινοὶ πρόγονοί μας, ὅσων τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ πάθη ἐξυμνοῦν καὶ διαικονίζουσι τὰ ἀθάνατα ἀκριτικὰ τραγοῦδια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΔΙΑΚΡΙΣΙΣ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ

1. Γενικὴ εἶναι ἡ σύγχυσις, τῶν διαπραγματευομένων τὸ θέμα τῆς ποιήσεως εἰς τὸ Βυζάντιον, μεταξὺ τῆς θρησκευτικῆς καθόλου στιχοουργίας καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως. Δηλονότι ἀναμειγνύονται κατὰ τὴν ἐξέτασιν εἰδολογικῶς καὶ χρονικῶς ποιηταὶ ἄσχετοι πρὸς ἀλλήλους, ὡς ὁ Γρηγόριος μετὰ τοῦ Ρωμανοῦ καὶ ὁ Πισίδης μετὰ τοῦ Δαμασκηνοῦ. Τοῦτο εἶναι βεβαίως ἄτοπον. Διότι ἡ προέλευσις καὶ ὁ σκοπὸς καὶ τὰ ἐκφραστικὰ μέσα ἐκάστης κατηγορίας ποιητῶν εἶναι διάφορα.

Οὕτω π.χ. *θρησκευτικὴν ποίησιν* ἔχουν πάντες οἱ λαοὶ τῆς γῆς καὶ εἰς πάσας τὰς ἐποχὰς. Ὑπὸ τὸν γενικὸν τοῦτον ὄρον νοεῖται ἡ ποίησις ἐκείνη ἡ ὁποία ἐκφράζει ἐσωτερικὰ συναισθήματα τοῦ ἀνθρώπου λατρείας πρὸς τὸ θεῖον, ἀνατάσεως πρὸς τὸ ὑπερπέραν, ἀγωνίας ἐκ τῆς συναισθήσεως τῆς πάλης τῆς ζωῆς πρὸς τὸν θάνατον, ταλανισμοῦ ἀκόμη ἐκ τῆς ἀμαρτίας. Ἡ θρησκευτικὴ αὕτη ποίησις εἶναι ἰδίᾳ *προσωπικὴ*, μετέρχεται δὲ καὶ προσωπικὰ μέσα ἐκφράσεως, ἀντιθέτως πρὸς τὴν *λατρευτικὴν* ποίησιν, ἡ ὁποία ἐκφράζει γενικώτερα συναισθήματα. Προσωπικὴ π.χ. εἶναι ὡς θρησκευτικὴ ποίησις ἡ τοῦ Πινδάρου, ἐνῶ λατρευτικὴ ἡ τῶν Ὀρφικῶν, οἱ συγγραφεῖς τῶν ὕμνων τῶν ὁποίων δὲν ἐκφράζουσι ἀπλῶς τὰ ἴδια συναισθήματα διὰ προσωπικὴν ἰκα-

νοποίησιν, ἀλλὰ προχωροῦν εἰς τὴν ἔκφρασιν τῶν ἰκεσιῶν, τῶν ἐλπίδων, τῆς λατρείας τῶν πιστῶν.

2. Εἰς τὸ Βυζάντιον συμβαίνει νὰ ἔχωμεν προσωπικοὺς ποιητὰς οἱ ὅποιοι νὰ μὴ ἔγραψαν διὰ λατρευτικοὺς λόγους, ὡς εἶναι ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἢ ὁ Συνέσιος. Καὶ ποιητὰς ἐκκλησιαστικοὺς οἱ ὅποιοι ἔγραψαν διὰ λειτουργικοὺς σκοποὺς μόνον, δηλαδὴ λατρευτικούς, ὡς ὁ Ρωμανός. Ἔχομεν ἀκόμη ποιητὰς οἱ ὅποιοι ἔγραψαν καὶ διὰ τὸν ἑαυτὸν των καὶ διὰ τοὺς πιστοὺς, ὡς ὁ Σωφρόνιος Ἱεροσολύμων καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Μαυρόπου. Ἄλλοι τέλος, οἱ ἐπιγραμματικοὶ κυρίως, ἔγραψαν θρησκευτικὴν ποίησιν παραλλήλως πρὸς τὴν κοσμικὴν, ὡς ὁ Ἀγαθίας καὶ ὁ Μανουὴλ Φιλῆς, εἴτε ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν παραλλήλως πρὸς τὴν κοσμικὴν, ὡς ὁ Θεόδωρος Πτωχοπρόδρομος. Εὐνόητον εἶναι ὅτι καὶ ἡ διάθεσις τῶν ἐν λόγῳ συγγραφέων ἦτο διάφορος. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις ἦτο κυρίως λειτουργικὴ. Δὲν τὴν ἀποκαλῶ ὅμως λειτουργικὴν, διότι δὲν εἰσῆγετο πάντοτε εἰς τὴν Ἐκκλησίαν (ἔγραψαν πολὺ περισσότερα ἀπὸ ὅσα ἐχρειάζετο ἡ Ἐκκλησία εἰς τὰς ἀκολουθίας τῆς), ἢ καὶ ἂν εἰσῆχθη δὲν ἔμεινε μέχρι τῶν ἡμερῶν μας. Οὕτω π.χ. οὔτε ὅλοι οἱ κανόνες τοῦ Θεοδοκαρίου, οἱ εὐρισκόμενοι χειρόγραφοι, εἰσῆχθησαν εἰς τὰ (ἔντυπα ἀπὸ τοῦ 15' αἰ.) λειτουργικὰ βιβλία, οὔτε οἱ ὕμνοι τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ, οἱ ὅποιοι εἰσῆχθησαν καί, διὰ λόγους τοὺς ὁποίους βλέπει ὁ ἀναγνώστης κατωτέρω, ἐξώσθησαν, διετηρήθησαν, πλὴν προομιῶν τινῶν, πρώτων οἴκων καὶ καθισμάτων.

3. Ἡ προσωπικὴ ποίησις ἐξεπορεύετο ἀπὸ βαθυτάτην μεταφυσικὴν ἀνησυχίαν, ὡς εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν Γρηγορίου καὶ Συνεσίου καὶ ἔφθανε μέχρι τῆς ἐκφράσεως ἀπλῶν ἐπαίνων εἰς τοὺς ἐπιγραμματοποιοὺς. Ἀνεζήτει δ' ἐκφραστικὰ μέσα λόγια, συνήθη εἰς τοὺς συγγραφεῖς τῶν προτύπων τῆς. Τὰ πρότυπα τῆς ὑπῆρξαν ὅμως ἔθνικοι τοὺς ὁποίους πάντας δὲν γνωρίζομεν σήμερον. Οὕτω π.χ. οἱ ὄρθικοι ὕμνοι οἱ ὅποιοι μᾶς εἶναι γνωστοὶ πρέπει νὰ εἶναι μικρὸν μόνον μέρος τῆς λατρευτικῆς ἐκφράσεως τῆς μυστηριακῆς ταύτης θρησκείας, ἡ ὁποία δὲν ἦτο ἡ μόνη τελετουργικὴ ἔκφρασις τῶν ἀρχαίων. Οἱ ὁμηρικοὶ πάλιν ὕμνοι, οἱ πινδαρικοὶ, οἱ βακχυλίδειοι, οἱ θρησκευτικοὶ ὕμνοι (προσωπικῆς χροιάς) τῶν Ἀλεξανδρινῶν, ὡς τοῦ Καλλιμάχου, ἀνεχωρεύθησαν μέσα εἰς τὸν νέον κόσμον τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, ὅταν μάλιστα οἱ ποιηταὶ τῆς ἦσαν σοφοὶ καὶ ἔσχον ἔθνικοὺς διδασκάλους, ἠγάπων δὲ μὲ πάθος τοὺς ἀρχαίους ὑμνογράφους, τὸν Ὅμηρον, τοὺς Τραγικοὺς καὶ τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς ἀκόμη, πλησιεστέρους αὐτοὺς πρὸς τὴν ἰδιοσυγκρασίαν των.

Ἐπόμενον ἦτο, ὑπὸ τοιαύτας προϋποθέσεις, δεδομένου ὅτι οἱ Χριστιανοὶ προσωπικοὶ ποιηταὶ ἦσαν Ἕλληγες ἢ Ἑλληνίζοντες, νὰ χρησιμοποιήσουν τὸ κατὰ παράδοσιν ὄργανον τῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως καὶ τοὺς τρόπους αὐτῆς,

δηλαδὴ τὰ εἶδη καὶ τὰ μέτρα. Ἡ δὲ προσήλωσις αὕτη πρὸς τὴν παράδοσιν ὑπῆρξε τοσαύτη, ὥστε καὶ ἰδιωματικῶς νὰ γράψῃ ὁ Συνέσιος π.χ. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον δὲν ἐπειράχθησαν καθόλου οἱ ἐν λόγῳ θρησκευτικοὶ ποιηταὶ χρησιμοποιήσαντες τὰ ἀρχαῖα προσφθιακὰ μέτρα, δακτυλικά, ἀναπαιστικά, ἰαμβεῖα, ἠρωελεγεῖα, ἀνακρεόντεια κλπ., οὐδὲ ἐδίστασαν ν' ἀκολουθήσουν τὴν χρῆσιν τῶν εἰδῶν (μορφῇ ὕμνων)· ἀπλῶς ἔθετον εἰς παλαιοὺς ἀσκούς τὸν νέον οἶνον.

Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ ποιηταὶ οὗτοι ἢ ἐγεννήθησαν καὶ ηὔξήθησαν ὡς ἔθνικοι (Συνέσιος) ἢ ἔζησαν πρὸ τῆς διαμορφώσεως τοῦ δόγματος, διὰ τὴν ὁποίαν οἱ ἴδιοι ἐμόχθησαν (ὡς ὁ Γρηγόριος), ἐνοοῦμεν διατὶ ὁ ἐνθουσιαστικὸς τόνος τῆς ποιήσεως των ἐξέρχεται τοῦ κλοιοῦ τῆς στενῆς δογματικῆς λατρευτικῆς ποιήσεως, τῆς ἀπηχούσης πρωτίστως τὰς Γραφάς, καὶ ἀφίνεται εἰς πτήσεις μεταφυσικὰς, παραχωρῶν θέσιν ἔστιν ὅτε καὶ εἰς αὐτὴν τὴν μεταπτωσιν τῆς ἀμφιβολίας ἢ τῆς ἀπογοητεύσεως. Ἐλλείπει ἐπομένως ἡ σταθερότης ἐκείνη ἡ ὁποία εἶναι ἀναγκαῖα διὰ τὸν ἀπλοῦν ἄνθρωπον, τὸν αἰσθανόμενον τὴν ἀνάγκην νὰ συνομιλήσῃ μετὰ τοῦ Θεοῦ δι' ἀπλῶν ἐξομολογητικῶν ἢ ἰκετευτικῶν ἐκφράσεων. Κατὰ ταῦτα ἡ προσωπικὴ ποίησις εἶναι θρησκευτικὴ ἀλλ' οὐχὶ λατρευτικὴ. Διαφέρει κατὰ τὴν προέλευσιν, τὰ ἐκφραστικὰ μέσα, τὴν παιδείαν καὶ τὴν διάθεσιν τῶν συγγραφέων τῆς.

4. Ἀπεναντίας ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις, ἡ λατρευτικοῦ χαρακτῆρος, ἡ γραφεῖσα πρὸς λειτουργικὴν χρῆσιν, ἀδιάφορον ἂν εἰσῆχθη ἢ παρέμεινεν εἰς τὰ λειτουργικὰ βιβλία, προέρχεται ἀπὸ τὸν μοναστικὸν κόσμον, διὰ τὸν ὁποῖον ἡ γνώσις ταυτίζεται πρὸς τὴν πίστιν, καὶ ἡ σοφία εἶναι μωρία. Προέρχεται ἀπὸ μοναστηριακὰ κέντρα τῆς Συρίας, τῆς Παλαιστίνης, τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ Ἀθῶ κατόπιν, ὅπου βαρύνει ἀμετακλήτως τὸ δόγμα, ἡ ἱερὰ παράδοσις, αἱ Γραφαί, τὰ μαρτύρια τῶν ἀγίων, ἡ Ἐκκλησία. Ποιηταὶ ὅπως ὁ Ρωμανός ἢ ὁ Ἀνδρέας Κρήτης δὲν εἶναι ὀλιγώτερον βασανισμένοι ψυχικῶς ἀπὸ τὸν Γρηγόριον, οὐδ' ἔχουν περὶ τοῦ θείου ἀπλουστέραν ἰδέαν ἀπὸ τὸν Συνέσιον. Ζοῦν ὅμως τὴν ἐπίκοινων ζοὴν ἡ ὁποία ἐνώνει αὐτοὺς πρὸς τὸ ἐκκλησιαστικὸν διὰ τὸ ὁποῖον γράφουν. Ὑπάρχει δι' αὐτοὺς τὸ ἐγὼ ἀλλὰ κυρίως ὑπάρχει τὸ σύ. Ὑμνοῦν δι' ἑαυτοὺς καὶ διὰ τοὺς ἄλλους, συντρίβονται, παρακαλοῦν, ἀφηγοῦνται, ψάλλουν, δοξολογοῦν δι' ἑαυτοὺς ἀλλὰ κυρίως διὰ τοὺς πιστοὺς. Ὑπάρχουν καὶ δι' αὐτοὺς οἱ ἀρχαῖοι ὡς γλῶσσα κυρίως, καὶ ἐπωφελοῦνται τοῦ πράγματος. Ὑπὸ τὴν πίεσιν ἐνὸς ἀρχαῖου διαφαινομένου ἀπὸ τοῦ ὀγδόου αἰῶνος, ἐγκαταλείπουν τὴν ἀπλότητα τῆς ἐκφράσεως τοῦ Ρωμανοῦ καὶ τῶν διαδόχων του, ἀλλὰ πάντως στηρίζονται ἐπὶ τῆς γραφικῆς βάσεως. Οἱ ὑμνογράφοι αὐτοὶ ἐπηρεάζονται, ὡς θὰ ἴδωμεν, καὶ ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν ποίησιν καὶ διὰ ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν ρητορικὴν, ἡ ὁποία διεμορφώθη κατὰ τοὺς κλασσικοὺς. Ἄλλ' εἶναι ἡ φυσικὴ ἐξέλιξις, ἡ αὐθόρμητος πορεία τῆς ἐκφραστικῆς συνηθείας

τῆς χριστιανικῆς συναγωγῆς, τῆς «ἐκκλησίας», ἡ ὁποία ὑφίσταται βαθυτάτην ἐβραϊκὴν (καὶ ἐν συνεχείᾳ μικρὰν συριακὴν) ἐπίδρασιν.

Δυνάμεθα νὰ τοὺς χωρίσωμεν εἰς τέσσαρας περιόδους. Εἰς τοὺς πρὸ τοῦ Ρωμανοῦ, εἰς αὐτὸν καὶ τοὺς συγγραφεῖς ὕμνων, εἰς τοὺς γνησίους συγγραφεῖς κανόνων, καὶ εἰς τοὺς μετέπειτα ὑμνογράφους (ἀπὸ τοῦ 1000). Αἱ τρεῖς πρῶται κατηγορίαι διακρίνονται ἀπὸ τὴν συνύπαρξιν τοῦ ταλάντου τῆς ποιήσεως καὶ τῆς μουσικῆς. Ἡ τελευταία ἀκολουθεῖ εἰς τὴν μουσικὴν τὰ ἔχνη τῶν προηγηθεισῶν.

Τόσον οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς ὕμνων ὅσον καὶ οἱ διαπρεπέστεροι συγγραφεῖς κανόνων, συντόμων, στιχηρῶν, δοξαστικῶν, τροπαρίων καὶ ἰδιομέλων, ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων (Φωτίου, τοῦ Ἰω. Δαμασκηνοῦ, ἢ τοῦ ἀνεψιοῦ του Ἰωάννου, τοῦ φερομένου καὶ ὡς συγγραφέως τῶν ἱαμβικῶν κανόνων), ἀκολουθοῦν τὰ *τονικά μέτρα*, σχέσιν ἔχοντα ἀφ' ἐνὸς πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ρυθμικὴν διατύπωσιν τῆς μεταφράσεως τῶν ἐβδομήκοντα (ὑπὸ πιθανὴν τινα συριακὴν εἰδολογικὴν ἐπίδρασιν ἐνίοτε, προκειμένου περὶ τῶν ὕμνων).

Κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ ἡ γλῶσσα εἶναι δημώδης, οὐχὶ ἡ τῆς ἑλληνικῆς χριστιανικῆς ρητορικῆς (ἡ ὁποία θὰ ἐπηρέασθαι ἀπὸ τοῦ ὀγδοῦ αἰῶνος τοὺς κανόνας), ἀλλὰ πλησιεστέρα πρὸς τὴν *κοινὴν* τῶν εὐαγγελίων, τῆς ἑλλην. μεταφράσεως τῶν Ο' καὶ τῶν ἑλληνικῶν συναξαρίων καὶ λειμωναρίων!

Ἄλλὰ καὶ ἀπὸ ἀπόψεως περιεχομένου ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις εἶναι διάφορος. Οἱ ὕμνοι τοῦ Ρωμανοῦ ἔχουν ἐπικολυρικὸν χαρακτῆρα, λόγῳ τοῦ διαλόγου, τοῦ ὁποίου στεροῦνται οἱ ὕμνοι τοῦ Συνεσίου, τοῦ Γρηγορίου, τοῦ Σωφρονίου. Χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὴν *διήγησιν*, τὸν *διάλογον* καὶ δὴ τὴν ἀνθρωποποιητικὴν δύναμιν τοῦ Ρωμανοῦ. Ἐντὸς τῶν κινεῖται ὀλόκληρος ἀντικειμενικὸς κόσμος, ἱερὰ πρόσωπα τῶν Γραφῶν, τῆς Ἐκκλησίας, ἀνθρωποὶ τοῦ λαοῦ. Ὡς πρὸς τοὺς κανόνας, οὗτοι εἰσάγουσιν τὸ ἐνθουσιαστικὸν στοιχεῖον τὸ ὁποῖον καταλύει τὴν διήγησιν καὶ τὸν διάλογον, ὑψώνουν τὴν προσευχὴν, τὴν ἀγωνίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν χαρὰν τοῦ πιστοῦ πρὸς τὰ ἄνω, παρασύρουσιν πρὸς μίαν πνευματικὴν εὐωχίαν ἱκανοποιουσάν τὴν διψαλέαν ψυχὴν τοῦ ἀπλοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι περίεργον φαινομενικῶς τὸ ὅτι ἐγράφησαν, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἀρχαϊσμοῦ, εἰς γλῶσσαν μὴ κοινὴν καὶ οἱ ποιηταὶ τῶν ἐξεμεταλλεύθησαν πολλὰ λόγια στοιχεῖα, σχήματα καὶ ἐκφράσεις. Ἄλλ' ἡ ἀνάγκη τῆς ὑψώσεως ἀπὸ τὰ καθημερινά, μίᾳ βαθυτέρᾳ ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀνθρωποποιάν τῶν ἱερῶν προσώπων τοῦ Ρωμανοῦ, μίᾳ τάσιν πρὸς διαχωρισμὸν τῶν θείων ἀπὸ τὰ καθημερινὰ ἤγαγεν εἰς αὐτὸν τὸν ἀρχαϊσμόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ

1. Οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ θρησκευτικοὶ ποιηταὶ εἶναι προβυζαντινοί. **Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς** (ἀπέθανε περὶ τὸ 215)¹ συνέγραψε τοὺς «Στρωματεῖς» καὶ μεταξὺ ἄλλων τὸν «Παιδαγωγὸν» αὐτοῦ, ὅπου ὑμνολογεῖ τὸν Θεὸν - δημιουργὸν καὶ παρακαλεῖ νὰ τὸν κρατῇ εἰς τὴν ζωὴν τοῦ θελήματος αὐτοῦ :

Ὅς οὐρανὸν τε καὶ τὸν οὐρανοῦ μόνος
κόσμον τέθεικας, ἀρμόσας θεῖω λόγῳ,
ὁ δεῖξας αὐτὸς ἡμέραν τε καὶ φάος
καὶ τὸν πολοῦσιν ἄστρα νημερτῆ δρόμον...
Αὐτὸς ζωὴν τε τὴν σὴν ἀσφαλῶς ἀεὶ βιοῦν
χάρων τε τὴν σὴν ἀσφαλῶς παράσχου μοι,
ποιεῖν τε καὶ τὰς σὰς λέγειν θείας γραφάς,
αἰνεῖν ἀεὶ σε καὶ τὸν ἐκ σοῦ πάνσοφον
τόν σοι συνόντα καὶ παρόντα σοι Λόγον².

2. **Μεθόδιος ὁ Ὀλύμπου** (μαρτυρήσας τὸ 311)³ ἐπίσκοπος Πατάρων τῆς Λυκίας ἔγραψε «Συμπόσιον δέκα παρθένων»⁴ ἐκ στροφῶν 24 ἀλφαβητικῶς, αἱ ὁποῖαι καταλήγουσιν εἰς ἀνακλῶμενον (ἐφύμνιον) :

Ἄγνεύω σοι καὶ λαμπάδας φασφόρους κρατοῦσα,
νυμφίε, ὑπαντάνω σοι⁵.

Εἰς τὴν Ἀντιγόνην μᾶλλον παρὰ εἰς τὰς κόρας τοῦ εὐαγγελίου θὰ ἤρμοξε λεκτικόν, ὡς τὸ κάτωθι :

Γάμον λιποῦσα θνητὰ λέκτρα καὶ δόμον, ἀναξ,
διὰ σέ πολύχρυσον ἤλθον ἀσπίλοις ἐν εἵμασιν,

1. Πρβλ. A. Puech, Histoire de la Littérature Grecque Chrétienne, I-III, 1928-1930, ἐν τόμῳ II, σσ. 330-356, 597-599. Δ. Μπαλάνου, Πατρολογία, Ἀθήναι 1930, σσ. 130-136.

2. Τρεμπέλας, σσ. 14-15.

3. Puech, Ἐνθ' ἀνωτ., II, σσ. 511-534, 599-603. Μπαλάνος, Ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 181-185.

4. W. Christ - M. Paranikas, Anthol. Graeca carminum Christianorum, Lipsiae 1871, σσ. 33-37.

5. Αὐτόθι.

ὄπως φθάσω κατὰ θάλαμον τῶν πανολβίων
εἶσω σὺν σοὶ μολεῖν.
ἀγνεύω σοι καὶ λαμπάδας φασφόρους...¹

3. Γρηγόριος Ναζιανζηνός² (329 - 390· ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως 380 - 381).

1. Christ - Paranikas, σ. 33.

2. Βιβλιογραφία: Editio princeps, Bâle 1550 (πρβλ. A. Misier, ἐν Revue de Philologie, 1903), ὑπὸ Cl. Morel (Paris 1609, ἐπανέκδοσις 1630) μετὰ λατινικῆς μεταφράσεως τοῦ J. Billius. Ἐκδοσις βενεδικτίνη, τόμος Α', Paris 1788, ἐτελείωσε μόλις τὸ 1840 (Β' τόμος). Τὰ ἔργα καὶ ἐν Migne, PG, XXXV-XXXVIII. (Τὰ ποιήματα XXXVII, στ. 397-1600).

Κριτικὴν ἐπανέκδοσιν τῶν ἔργων ἀνέλαβεν ἡ Ἀκαδημία τῆς Κρακοβίας. Ἐπὶ τῶν χειρογράφων: ὁ Th. Sinko, De traditione orationum G. N. I. Ὁ II τόμος De traditione indirecta (= Meletemata Patristica II, 1917 καὶ III, 1923, Κρακοβία). Ὁ E. Bouvy, Les manuscrits des discours de saint G. de N. ἐν Revue Augustinienne, 1902. Ὁ A. Misier, Les manuscrits parisiennes de G. de N. ἐν Revue de Philologie, 1902.

Κύρια χει/φα: α') Λόγων: Paris. Bibl. Nat. Gr. 510. Ambros. Gr. 1014 καὶ Patmiacus Gr. 33 (941 ἔτους). β') Ποιημάτων: Clarkianus (Oxonienis) Gr. 12 καὶ Laurentianus Gr. VII, 10.

Μερικαὶ ἐκδόσεις: α') Τῶν πέντε θεολογικῶν διατριβῶν ὑπὸ J. A. Mason, Cambridge 1899. β') Τῶν ἐπικηδείων εἰς Καισάριον καὶ Βασίλειον ὑπὸ E. Boulenger (collection Lejay), Paris 1908. γ') Τὰ ἐπιγράμματα ὑπὸ Pierre Waltz, Anthologie Grecque, tome VI (Livre VIII)², Paris 1960. Μεταφράσεις εἰς διαφόρους γλώσσας.

Μελέται (κυρίως εἰς τὴν Ἑλληνικὴν): A. Ehrhard, παρὰ Krumm. - Σωτηρ. Α', 1897, σσ. 270, 272-274 (περὶ τῶν σχολίων εἰς θεολογικά κ.κ. ἔργα τοῦ Γ.Ν.) καὶ Krumbacher, Ἐνθ' ἀνωτ., Β', 1900, σσ. 497, 514 (περὶ τοῦ Γρηγορίου ὡς ποιητοῦ). — Περὶ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, μελέτη ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Ἀρχιέλου Βασιλείου [Γεωργιάδου, εἶτα Οἰκουμ. πτρχου], ἐν Ἀθήναις 1903, 8^ο μέγα, σσ. 192. — Gregorius Bischof von Nazianzos (Diokaisareia), ἐν Paulys - Wissowa, RE VII, 1912, στ. 1859-1863. — Χρυσοστόμου [Παπαδοπούλου] ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, Γρηγόριος Α', MEE H', 1928, σσ. 720γ-722α. — Aimé Puech, Histoire de la Littérature Grecque Chrétienne III, Paris 1930, ἐν σσ. 318-395: Saint G. de N. — Quintino Cataudella, Le poesie di G. Nazianzeno, ἐν «Atene e Roma» VIII, 1927, σσ. 88-96. — Michele Pellegrino, La Poesia di S. Gregorio Nazianzeno, Milano 1922, 8^ο μέγα, σσ. 109. — Ἀνδρέου Ευγγεπούλου, Ἡ μικρογραφία ἐν ἀρχῇ τοῦ συναϊτικοῦ κώδικος 39 [Ἄγιος Γρ. Ν., ιβ' αλ.] EEBE IΓ', 1940, σσ. 128-137. — P. Gallay, La vie de Saint Grégoire de Nazianze, Lyon-Paris 1943. — Ἐκλογή Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Ὑμνογραφίας ὑπὸ Παναγιώτου Ν. Τρεμπέλα, Ἀθήναι 1949, σσ. 21-30. — Μητροπολίτου Κυδωνιῶν Ἀγαθαγγέλου, Ἡθικὰ ποιήματα [Γ.Ν.], Θεσσαλονίκη 1950, 8^ο, σσ. 108. — Τοῦ αὐτοῦ, Ἀπὸ τὰ ποιητικὰ ἀριστουργήματα Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου. Τὸ πρῶτον ἱστορικόν, Ἰσταμπούλ 1952, 8^ο μέγα, σσ. 15. — Τοῦ αὐτοῦ, Τὰ ἱστορικά ἔπη Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, Ἀθήναι 1955, 8^ο, σσ. 103 + 4 πίν. [σσ. 87-100 ἐξετάζει τὴν ἐπὶ τοῦ Γρηγορίου ἐπί-

Ἐκ τῶν τριῶν μεγάλων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ οἰκουμενικῶν διδασκάλων, τοῦ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου καὶ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ὁ περισσότερο ἐπηρεασθεὶς ἀπὸ τὴν κλασσικὴν φιλολογοῖαν καὶ ἀπὸ τὰς ἀθηναϊκὰς σπουδὰς εἶναι ὁ τελευταῖος. Υἱὸς ὁμωνύμου ἐπισκόπου τῆς Ναζιανζοῦ, γόνος ἐκ πατρὸς καὶ ἐκ μητρὸς δύο μεγάλων ἱερατικῶν καὶ λογίων οἰκογενειῶν, συγγενῆς πολυαριθμῶν ἐπιφανῶν κληρικῶν, ἐστάλη ὁ ἴδιος εἰς

δρασιν τοῦ Εὐριπίδου, τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ τὴν ἐπίδρασιν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν μετέπειτα ὕμνογράφων]. — Κωνσταντίνου Γ. Μπόνη, Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἦτοι τὸ γενεαλογικὸν δένδρον Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ καὶ ὁ πρὸς τὸν Ἀμφιλόχιον Ἰκονίου συγγενικὸς αὐτοῦ δεσμός. Πατρολογικὴ καὶ γενεαλογικὴ μελέτη, ἐν Ἀθήναις 1953, 8^ο, σσ. 200 [περ. Θεολογία, τόμοι ΚΓ'-ΚΔ']. Πρβλ. ἀκόμη Δ. Μπαλάνο, Πατρολογία, Ἀθήναι 1930, σσ. 304-320. P. Gode, Grégoire de Nazianze, DTC VI, στ. 1839-1844.

Π. Κ. Χρήστου, Ἡ φυγὴ τοῦ Γρηγορίου, «Εὐχαριστήριον» (τιμητ. τόμος Ἀμ. Ἀλιβιζάτου) ἐν Ἀθήναις 1958, σσ. 507 - 515. — I. M. Σακαλῆ, Τὰ «ἐπιτάφια» τοῦ Γρ. Ν., ἁ' Ἀφιέρωμα εἰς μνήμην Ἀλ. Γκιάλα, 1958, σσ. 325 - 341. — Ἰωάννου Καρμίρη, Ἡ ἐκκλησιολογία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Θεολόγου, Ἐπετ. Θεολ. Σχολῆς Παν. Ἀθηνῶν 1957 - 1958, ἐν Ἀθ. 1959, σσ. 167 - 216 (215 - 216 βιβλιογραφία. Πρβλ. περ. ἁ' Ἐκκλησία» ΔΣ', 1959, σσ. 231-235, 305-308, 336-343). — Βασιλείου Τατάκη, Ἡ συμβολὴ τῆς Καππαδοκίας στὴ Χριστιανικὴ σκέψη, Ἀθήνα 1960, σσ. 139-200. — Παν. Κ. Χρήστου, Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ΘΗΕ Δ', 1964, στ. 708-729 (ὅπου καὶ βιβλιογραφία). — Friedhelm Lefherz, Studien zu Gregor von Nazianz, Mythologie, Überlieferung, Scholiasten, Diss. Bonnæ 1958, σσ. 58.

M. M. Hauser-Meury, Prosopographie zu dem Schriften Gr. von Nazianz, Bonn 1960, σσ. 198.

Paul Gallay, Langue et style de Saint G. de N. dans sa correspondance, Paris 1933. — Τοῦ αὐτοῦ, La vie de Saint G. de N., Paris 1943, σσ. XXV + 258. — E. Rapisarda, Il pessimismo di Gr. Nazianzeno, SBN 7, 1953, σσ. 189-201. — Περὶ τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ θά γίνη λόγος εἰς τὴν νέαν ἐκδοσιν τῆς Ἐπιστολογραφίας μου.

Πρὸ πολλοῦ τὸ ἔργον «Χριστὸς Πάσχων» ἀπεδείχθη ὅτι εἶναι μεταγενέστερον τοῦ Γρηγορίου καὶ ἄσχετον (καὶ κατώτερον αὐτοῦ).

Περὶ τῶν διδασκτικῶν του ποιημάτων: W. Ackermann, Di didaktische Poesie des Gregors von Nazianz, 1903.

Περὶ τῶν αὐτοβιογραφικῶν: G. Misch, Geschichte der Autobiographie, Leipzig 1907, σ. 283 ἐξ.

Τὰ ρυθμικὰ ποιήματα τοῦ Γρηγορίου εὐρίσκει τις παρὰ Christ-Paran., σσ. XII-XV. Περὶ αὐτῶν ἀκόμη: Friedrich - Hanssen, Über die unprosodischen Hymnen des Gregor von Nazianz ἐν «Philologus» XLIV, 1885, σσ. 228-235. — Edm. Bouvy, Poètes et mélodes, 1886, σσ. 133-138. — W. Meyer, Abh. Akad. München, Philos. Kl. XVII, 2, 1885, Teil I, σσ. 400-409. Τελευταία ἐκδοσις ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ, Gesammelte Abhandlungen zur Mittellatinischen Rhythmik II, σσ. 48-51, ἀρ. 142-152, Berlin 1905.

S. G. Mercati, Di un carmine spurio e mutilo di Gr. Nazianzeno, BZ XVII, 1908, σσ. 389-396. — R. Keydell, Die literarhistorische Stellung der Gedichte Gregors von Nazianz, SBN 7, 1953, σσ. 134-143. — P. Gallay, Poèmes et lettres, choisis et traduits, avec introduction et notes, Paris 1941.

τάς Ἀθήνας διὰ τὴν σπουδᾶν εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ Σχολαὶ ἐλειτούργουν ἀκόμη ἐλευθέρως καὶ διὰ διδασκάλων εἰδωλολατρῶν. Συμφοιτητῆς τοῦ ἀσκητικῆς Βασιλείου, καθὼς καὶ τοῦ ἐχθροῦ τοῦ Χριστιανισμοῦ Ἰουλιανοῦ, τοῦ κατόπιν αὐτοκράτορος, εὐρέθη εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν, ἐκτὸς τῶν ὑπολειμμάτων τῶν εἰδωλολατρῶν, ὁ Ἀρειανισμὸς καὶ ἄλλαι αἱρέσεις ἐτάρασσον ὀλόκληρον τὴν Ἀνατολήν. Ἡ Καππαδοκία, ὅπου εὐρίσκετο ἡ Καισάρεια καὶ ἡ Ναζιανζός, γίνεταί τὸ κέντρον τῆς ὀρθοδοξίας, ἡ ὁποία ἄνω εἶχε ἀντίθετον τὴν πολιτικὴν ἀρχήν. Ἀπὸ τοὺς δύο στενοὺς φίλους, ζῶντας εἰς τὴν ἔρημον τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῆς αὐτοσυγκεντρώσεως, ὁ μὲν Μέγας Βασίλειος ἀσχολεῖται μὲ τὴν πρακτικὴν ζωὴν, τὸν μοναχικὸν βίον, τὴν ὀργάνωσιν τῆς φιλανθρωπίας, ὁ δὲ Γρηγόριος μὲ τὴν θεωρητικὴν θεολογίαν ἰδίᾳ. Ταχέως χειροτονεῖται ἐπίσκοπος μιᾶς ἀσκήτου πόλεως, τῶν Σασιμῶν καὶ, χωρὶς νὰ μεταβῇ ἐκεῖ, βοηθεῖ εἰς τὴν Ναζιανζὸν τὸν πατέρα του. Ἀλλὰ κύριόν του ἔργον, βαθυτέρα του ἐπιδιώξις εἶναι ἡ θεολογία. Ὅριζει ὡς τρίτον ἰσοστάσιον πρόσωπον τῆς Ἁγίας Τριάδος τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Καὶ κατορθώνει διὰ τῆς δευτέρας ἐν Κωνσταντινουπόλει Οἰκουμενικῆς Συνόδου τοῦ 381 νὰ ἐπιβάλλῃ τὸ τρισυπόστατον τῆς Ἁγίας Τριάδος, ὅπως ἀκριβῶς ἔκτοτε δέχονται αὐτὸ αἱ δύο μεγάλαι Ἐκκλησίαι τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς.

Πόσοι κόποι, πόσαι ὁδοιπορίαι, πόσαι ἀπογοητεύσεις, πόσαι μάχαι, πόσοι ἐχθροί, πόσοι φίλοι ἐπίβουλοι ! Ἀνέρχεται δι' ὀλίγον χρόνον εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ἀναγκάζεται νὰ παραιτηθῇ καὶ ν' ἀποσυρθῇ εἰς τὴν Ναζιανζόν. Ἐχει κηδεύσει τὴν μητέρα, τὸν ἐπίσκοπον πατέρα του, τὸν ἀδελφόν του Καισάριον, τὴν ἀδελφήν του Γοργονίαν, τὸν φίλον του Βασίλειον. Ἀσθενής, γέρων, ἐγκαταλελειμμένος, μακρὰν τοῦ θρόνου ἀλλ' ὄχι καὶ τοῦ φθόνου, αἰσθάνεται ὡς ἄνθρωπος βαθύτατα τὴν πικρίαν ἀπὸ τὰς ἀπογοητεύσεις. Ἐμάχετο δι' ὅλης τῆς ζωῆς, κηρύττων, ὁμιλῶν, ἀλληλογραφῶν, διοικῶν, ὑπὲρ τῆς ἀληθείας. Εὗρε παντοῦ τὸ ψεῦδος, τὴν ἀνηθικότητα, τὴν συναλλαγὴν, τὴν δολιότητα. Ἠρημώθη ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς, ὁ θάνατος τοῦ ἀπέσπασε καὶ αὐτοὺς τοὺς νεωτέρους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἠλπίζεν ὅτι θὰ γηροκομηθῇ. Ἡ ζωὴ τὸν ἠπάτησεν. Μόνη παρηγορία εἰς τὸν πόνον τοῦ ὁ Χριστός. Ἐνώπιον τοῦ θανάτου, τῆς πικρίας, τῆς ματαιότητος, ὁ Γρηγόριος, βαθύτατα Ἕλληνας ἀναλαμβάνει τὸν κάλαμον, ὄχι διὰ νὰ θεολογήσῃ ἀλλὰ διὰ νὰ τραγουδήσῃ. Καὶ ἡ ποίησις του εἶναι τὸ ξέσπασμα τῆς ἀγνῆς, ἀφελοῦς, ἀπατηθείσης ψυχῆς. Βιογραφικαὶ σελίδες μὲ πολὺν φόρτον λεπτομερειῶν, σατιρικαὶ σελίδες κατὰ τῶν φαύλων συγχρόνων του καὶ τῶν ἀντιπάλων του, λυρικαὶ σελίδες, ἐξομολογήσεως, ὀδύνης, ἐσωτερικοῦ παραγαμοῦ. Σπανίως ἐσωτερικὸς ποιητὴς ὁμίλησε μὲ τὴν εἰλικρίνειαν καὶ τὸ πάθος τοῦ Γρηγορίου. Ὅτι τοῦ ἔλειψεν ἀπὸ τὴν αἰσθηματικὴν ζωὴν, τῆς ὁποίας ὑπῆρξε μέτοχος, τὸ εὔρεν εἰς τὴν ἰδεατὴν αὐτὴν ἀντίδρασιν κατὰ τῆς ἀδικίας, εἰς τὴν ἀγωνίαν τοῦ πιστοῦ ποῦ δοκιμάζεται. Τὸ ποιητικὸν ἔργον τοῦ Γρηγορίου ἀπησχόλησε πολλοὺς ἀπὸ τοὺς ξένους καὶ

τοὺς ἰδικούς μας μεταφραστάς. Δυστυχῶς ἡ γλῶσσα εἰς τὴν ὁποίαν ἐγράφη, τὰ ἀρχαῖα μέτρα εἰς τὰ ὁποῖα συνετέθη, ὁ προσαπικὸς του τόνος, καθιστοῦν τὸ ποιητικὸν αὐτὸ ἔργον ἑπτασφράγιστον βιβλίον διὰ τοὺς πολλούς. 254 ἐπιγράμματα τοῦ Γρηγορίου περιελήφθησαν εἰς τὴν Παλατινὴν Ἀνθολογίαν, καὶ οὕτως ἐφθασαν μέχρις ἡμῶν. Ἀλλὰ τὸ μέγα πλῆθος ἀπὸ τὰ Ἑπτῆ, δηλαδὴ τὰ ποιήματα τοῦ Γρηγορίου, ὑπὲρ τὰς 17.000 στίχων, ἀφορῶντα εἰς διάφορα θέματα, εἶναι προσιτὰ μόνον εἰς εἰδικούς μελετητάς.

Ἀπὸ τὴν ποίησιν τοῦ Γρηγορίου δὲν λείπουν τὰ εὐγενῆ συναισθήματα, ἡ ἀγάπη, ἡ φιλία, ὁ ἔρωσ. Ἀλλ' ὅλα εἶναι ἰδανικοποιημένα. Δὲν λείπει ἀκόμη ἡ λεπτὴ αἰσθησις τῆς φύσεως, ἡ ἀνάπαυσις εἰς τὸν ὠραῖον κόσμον, τὸ στολίδι τῆς δημιουργίας. Ἡ ἐσωτερικὴ ἄνω ποίησις τοῦ Γρηγορίου, ἡ ὁποία οὔτε χρήσιμος ἱστορικῶς οὔτε θεολογικῶς ἐνδιαφέρουσα εἶναι, αὐτὴ εἶναι ἡ χαρακτηρίζουσα βαθύτερα τὸν ἄνθρωπον καὶ συγκινοῦσα τοὺς σημερινούς βασανισμένους θνητούς.

Ἀναφέρομαι πρῶτον εἰς τὴν θεολογοῦσαν ποίησιν τοῦ Γρηγορίου :

*Σὲ καὶ νῦν ἐδλογοῦμεν, | Χριστέ μου, Λόγε Θεοῦ
φῶς ἐκ φωτός ἀνάρχου | καὶ πνεύματος ταμίᾳ
τριτοῦ φωτός εἰς μίαν | δόξαν ἀθροίζομένου...¹*

Ἐκ τοῦ ὕμνου πρὸς μοναχὴν :

*Μαραίνεται τὸ κάλλος, | ἡ δόξα παρατρέχει,
ὁ πλοῦτος ἄπιστον ἔσθμα, | τὸ δύνασθαι δ' ὀλίγον.
Σὺ δὲ τοῦ πλάνου κόσμου | τὰς τρυφὰς ἐκφυγοῦσα,
εἰσηλθες εἰς τὰ ἅγια | τῶν ἁγίων γελῶσα
καὶ σὺν ἀγγέλοις χορεύσεις | τὴν ἄπαιστον χορείαν,
κρείσσονα τόπον λαχοῦσα | υἱῶν καὶ θυγατέρων.²*

Ὁ Θεὸς εἶναι ὁ πάντων ἐπέκεινα, λόγῳ οὐδενὶ ῥητός, νόῳ οὐδενὶ ληπτός, ἄφραστος, ἄγνωστος, πάντων τὸ τέλος καὶ εἰς καὶ πάντα καὶ οὐδεὶς, οὐχ ἐν ἐῶν, οὐ πάντα. Πρὸς αὐτὸν δύναται νὰ ὁμοιωθῇ ἡ ψυχὴ, λησμονοῦσα καὶ ἀποστέρουσα τὰ γήινα :

*Θέλεις Θεὸς γενέσθαι, | Θεὸς Θεοῦ μεγίστου
παραστάτης φαινὸς | σὺν ἀγγέλοις χορεύων ;³*

Εὐνόητον εἶναι ὅτι τοιαῦτα ποιήματα οὔτε τὴν λαϊκὴν ἀντεπροσώπευον ἰδιοσυγκρασίαν, οὐδ' ἠδύναντο νὰ εἰσαχθοῦν εἰς τὰς τελετὰς τῆς Ἐκκλη-

1. Τρεμπέλας, σ. 22, στ. 1-6.

2. Τρεμπέλας, σ. 25, στ. 91-96.

3. Christ-Pagan, σ. 27, στ. 65-68.

σίας. "Ομως βαθεΐα έσωτερικότης, πάθος και ψυχική καλλιέργεια χαρακτηρίζει την άλληθρή αυτην λογιαν ποιησιν :

*Τέθνηκα τῶδε τῷ ταλαιπώρῳ βίῳ,
δς φέρετ' ἄνω κάτω τε, Εὐδρίπου δίκην,
βέβαιον οὐδέν, οὐδ' ἐφ' ἡμέραν, ἔχων.*

(Προσευχή εις Χριστόν) ¹

Ἡ φύσις τοῦ Γρηγορίου ὑπῆρξε μᾶλλον ρητορικὴ παρά ἐπιγραμματική, διὰ τοῦτο ἠύδοκίμησε περισσότερο εἰς τὰ ἔπη, ἱστορικὰ ἢ ἠθικὰ.

Ὡς ἐπιγραμματικοιοὶς ὁ Γρηγόριος μένει πιστὸς εἰς τὸ ἀρχαῖον τοῦτο καὶ σύνηθες εἰς τοὺς χρόνους του καὶ μετὰ ταῦτα εἶδος. Πλεῖστα τῶν ἐπιγραμμάτων του φέρονται ὡς ἐπιτάφια, γραφέντα διὰ τὰ φιλικὰ του καὶ συγγενικὰ πρόσωπα, τοὺς γονεῖς, τοὺς ἀδελφούς, τοὺς συγγενεῖς, τοὺς φίλους, ὡς τὸν Καισαρείας Βασιλείον (ἀρ. 3, Waltz) :

*Ἦνίκα Βασιλίῳ θεόφρονος ἤρασε πνεῦμα
ἢ Τριάς ἀσπασίως ἔνθεν ἐπειγομένου,
πᾶσα μὲν οὐρανίη στρατιὴ γήθησεν ἰόντι,
πᾶσα δὲ Καππαδοκῶν ἐστονάχησε πόλις·
οὐκ οἶον, κόσμος δὲ μέγ' ἴαχεν. Ὡλετο κήρυξ,
ᾧλετο εἰρήνης δεσμὸς ἀριπρεπέος.*

Ὡς σατιρικὸς ποιητὴς ὁ Γρηγόριος ὑπῆρξε δηκτικώτατος. Δὲν ὑπῆρξεν ἐν τούτοις φύσις σατιρικὴ οὔτε ἐκδικητικὴ. Ἡ κατὰ τοῦ Μαξίμου τοῦ κυνικοῦ κ.ἀ. ἐπιθεσίς του ἦτο ἀποτέλεσμα τῆς ἠθικολογικῆς του τάσεως. Ἡ τέχνη δι' αὐτὸν ἐξυπηρετεῖ τὴν ἠθικὴν. "Ὅταν δὲν δύναται ἄλλως νὰ πράξῃ, θὰ καταδικάσῃ τοὺς ἐχθροὺς του, οἱ ὅποιοι εἶναι ἐχθροὶ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς Ἐκκλησίας.

Διατί ἔγραψεν ὁ Γρηγόριος; Τοῦτο ἐξηγεῖ εἰς τὸ 39 ἱστορικὸν εἰς τὰ Ἐμμετρα. Διότι δὲν τοῦ ἤρρασε ἡ ποίησις τῶν συγχρόνων του :

*Πολλοὺς ὁρῶν γράφοντας ἐν τῷ νῦν βίῳ
λόγους ἀμέτρους καὶ ῥέοντας εὐκόλως
καὶ πλεῖστον ἐκτρίβοντας ἐν πόνοις χρόνον
ᾧν κέρδος οὐδὲν ἢ κενὴ γλωσσαλγία.
Ἄλλ' οὖν γράφοντας καὶ λίαν τυραννικῶς
ὡς μεστὰ πάντα τυγχάνειν ληρημάτων... ²*

1. Τρεμπέλας, σ. 29, στ. 1-3.

2. Migne, PG XXXVII, στ. 1329, στίχοι 1-6.

δίδει δὲ τὴν συμβουλὴν :

*...πάντα θίφαντας λόγον
αὐτῶν ἔχεσθαι τῶν θεοπνεύστων μόνον... ¹*

Ἐμμέτρως ἔγραψεν ὁ Γρηγόριος οὐχὶ ἐξ ἀνθρωπαρεσκείας οὐδ' ἐκ περιφρονήσεως πρὸς τὰ ἱερὰ κείμενα, ἀλλὰ :

*Πρῶτον μὲν ἠθέλησα τοῖς ἄλλοις καμῶν
οὕτω πεδῆσαι τὴν ἐμὴν ἀμετρίαν.
ὡς ἂν γράφω γε, ἀλλὰ μὴ πολλὰ γράφω
καμῶν τὸ μέτρον. Δεύτερον δὲ τοῖς νέοις
καὶ τῶν ὄσοι μάλιστα χαίρουσι λόγοις
ὥσπερ τι τερπνὸν τοῦτο δοῦναι φάρμακον ².*

Ἐπειτα, διὰ νὰ μὴ ὑστερῇ ἡ χριστιανικὴ τῆς θύραθεν φιλολογίας ³ :

*Τρίτον πεπονηθὼς οἶδα πρᾶγμα μὲν τυχὸν
μικροπρεπές τι πλὴν πέπονθ'· οὐδ' ἐν λόγοις
πλέον δίδωμι τοὺς ξένοὺς ἡμῶν ἔχειν...
Τέταρτον, εἶρον τῇ νόσῳ πονοῦμενός
παρηγόρημα τοῦτο, κύκνος ὡς γέρον... ⁴*

Ἐγράψαν δὲ ταῦτα μὲ σκοπὸν ἠθικόν, διότι ἡ ποίησις εἶναι

ἢ τῶν καλῶν ἐπαινος ἢ τῶν κακῶν ψόγος.

Εἰς τοῦτο ἐμιμήθη τοὺς ποιητὰς ψαλμῶν καὶ ὕμνων τῆς Π.Δ. Ἠθικὸς σκοπὸς ἔφερον αὐτὸν εἰς καυστικὴν ποίησιν, ν' ἀποκαλύψῃ καὶ καταδικάσῃ τοὺς συγχρόνους του κακοὺς ἐπισκόπους. Ἐμίσει τὴν ὑποκρισίαν :

*Πάντων τὸ ὕψος, οὐχὶ πάντων δ' ἡ χάρις.
Τὸ κώδιον ⁵ πάρελθε, τὸν λόκον βλέπε.
Μὴ τοῖς λόγοις με πείθε, τοῖς δὲ πράγμασι.
Μισῶ διδάγματα οἷς ἐναντίος βίος !*

1. Migne, PG XXXVII, στ. 1330, στίχοι 9-10.

2. Αὐτόθι, στ. 1331-1332, στίχοι 34-39.

3. Εἰς τὴν Δ' ἐπιστολὴν εἰς Κληδόνιον τὸν ἐν Λαοδικείᾳ τῆς Συρίας πρεσβύτερον ἔγραψεν : «Εἰ δὲ καὶ οἱ μακροὶ λόγοι καὶ νέα ψαλτήρια καὶ ἀντίφθογγα τῷ Δαβὶδ καὶ ἡ τῶν μέτρων χάρις ἢ τρίτη διαθήκη νομίζεται, καὶ ἡμεῖς ψαλμολογήσομεν καὶ πολλὰ γράψομεν καὶ μετρήσομεν, ἐπειδὴ δοκοῦμεν καὶ ἡμεῖς πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν». Ὁ Γρηγόριος ἔγραψεν ἐν τῇ ἐπιστολῇ κατὰ τοῦ Ἀπολλιναρίου.

4. Migne, Ἐνθ' ἄνωτ., στ. 1332-1333, στίχοι 47-55.

5. Τὴν λαμπρὴν περιβολὴν τῶν ἀρχιερέων !

Εἶναι δ' ὑπερήφανος ὁ Γρηγόριος διότι ἔθηκε τὴν ἀρχαίαν παιδείαν τῆς ὁποίας ἠύμοιρῆσε καὶ τὸν ἀρχαῖον λόγον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Χριστοῦ :

*Μοῦνον ἐμοὶ ἔσκε λόγων κλέος, οὐδ' συνάγειραν
'Ανατολίη τε, Δύσις τε καὶ Ἑλλάδος εὐχος Ἀθῆναι.
Τοῖς ἐπι πόλλ' ἐμόγησα πολὺν χρόνον ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς
πρηνέας ἐν δαπέδῳ Χριστοῦ προπάροισεν ἔθηκα
εἴξαντας μεγάλῳ Θεοῦ Λόγῳ...*

(Α' Ἱστορ., στ. 96-100) ¹

Τὸ προσωπικὸν τέλος στοιχεῖον εἰς τὸν Γρηγόριον δεικνύει φύσιν λεπτήν, εὐσυγκίνητον, καλλιτεχνικήν. Ἴδου πῶς ἀντιμετωπίζει τὸ γῆρας :

*Παρθῆλον ἄνθη, καιρὸς ἤγγικε θέρου
λευκὴ δέ μοι θριξὶ ἢ δ' ἄλλως καλεῖ στάχυν !
'Απῆλθεν ὄμφαξ, ἢ τομὴ δὲ πλησίον.
Ληνὸς πατεῖται τῶν ἐμῶν ἦδη κακῶν.*

(ΟΒ' Ἱστορικόν, στ. 1-4) ²

Ἄλλὰ καὶ μέχρι τοῦ γῆρατος ἐβασανίσθη ἡ ψυχὴ του, ζητοῦσα μέσα εἰς τὴν ἡσυχίαν τῆς φύσεως τὴν γαλήνην, τὴν βεβαιότητα, τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τὴν ἀμφιβολίαν, τῆς ὁποίας δὲν ἐπετύγχανεν :

*Τίς γενόμεν, τίς δ' εἰμί, τί δ' ἔσσομαι ; Οὐ σάφα οἶδα.
Οὐδὲ μὲν ὅστις ἐμοῦ πλειότερος σοφίην.
'Ἄλλ' αὐτὸς νεφέλην κεκαλυμμένος ἐνθα καὶ ἐνθα
πλάζομαι οὐδὲν ἔχων οὐδ' ὄναρ ὧν ποθέω...
Εἰμί. Φράζε τί τοῦτο ; Τὸ μὲν παρέθρεξεν ἐμείῳ
ἄλλο δὲ νῦν τελέθω, ἄλλ' ἔσσομαι, εἴ γ' ἔσσομαι.
'Εμπεδον οὐδέν. Ἐγωγε ῥόος θολεροῦ ποταμοῖο
αἰὲν ἐπερχόμενος, ἔσταδός οὐδὲν ἔχων...*

(Ἡθικά ΙΔ', 18-21, 26-29) ³

Ὅμως καταφυγὴ τελευταία εἶναι ὁ Χριστός, αὐτὸς διὰ τὸν ὅποιον ὁ ποιητὴς ἐθεολόγησεν, ὑπέφερεν, ἠττήθη κατὰ κόσμον καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὴν ἐρημίαν τῆς Καππαδοκίας. Τὸ παράπνον ἐκσιπᾶ :

*'Ερῶ λόγον θρασὺν μὲν ὄμως ἐρῶ.
Εἰ μὴ σὸς εἶην, ἠδίκημαι, Χριστέ μου ! ⁴*

(Ἱστορ. ΟΔ', στ. 3-4)

1. Migne, PG XXXVII, στ. 977.
2. Αὐτόθι, στ. 1119.
3. Αὐτόθι, στ. 757.
4. Αὐτόθι, στ. 1421.

Ὁ Χριστὸς τῶρα δὲν εἶναι ἀπλῶς τὸ πρόσωπον τῆς Ἁγίας Τριάδος, τῆς θεότητος, εἶναι ἡ σωτηρία καὶ ἡ ἀναμενομένη ἀπολύτρωσις μιᾶς ψυχῆς τεθλιμμένης, ἀδυνάτου, δοκιμασθείσης ἀπὸ τὴν τραχύτητα τοῦ βίου καὶ τὴν σκληρότητα τῶν ἀνθρώπων. Φυσικὸν εἶναι τοιαύτη ψυχὴ, οἷα τοῦ Γρηγορίου, νὰ αἰσθάνεται τὸν φυσικὸν κόσμον, ν' ἀγαπᾷ τὴν ἀγνότητα τῆς ἐρημίας, νὰ ζῆ μέσα εἰς τὸ χάρμα, τὴν δημιουργίαν τοῦ Θεοῦ, μὲ πνεῦμα οὔτε μυστικόν, οὔτε μοναστικόν, ἀλλὰ τῆς ἀπλότητος καὶ τῆς κατανοήσεως τοῦ κατὰ φύσιν ἀνθρώπου.

Ὅμως ὅλη αὐτὴ ἡ φιλοσοφοῦσα, ἡ πονεμένη, ἡ ἠθικολογοῦσα ποίησις ἐγράφη εἰς μέτρα καὶ γλώσσαν ἀπέχοντα ἀπὸ τὴν αἴσθησιν τοῦ ἐκκλησιασματος, καὶ δι' αὐτὸ δὲν ἠξιώθη τῆς τιμῆς νὰ γίνῃ λειτουργική. Ἐπὶ πλέον ὁ τόνος ἦτο τόσο ἀπόλυτα προσωπικός, περιπτωσιακὸς θὰ ἔλεγον, ὥστε νὰ μὴ δύναται δι' αὐτοῦ ν' ἀναχθῆ εἰς προσευχὴν ὁ οἰοσδήποτε ἀπλοῦς πιστός. Ἐν τούτοις ὁ Γρηγόριος, μέσα εἰς τὰ ἔπη τοῦ ὁποίου ἀντηχεῖ ἡ φωνὴ τῶν τραγικῶν καὶ ἐπικῶν τῆς ἀρχαιότητος καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου, ἠξιώθη μελέτης ἀπὸ τοὺς λογιωτέρους ὑμνογράφους, δηλαδὴ τοὺς Σαβαίτας τῆς Παλαιστίνης. Καὶ οἱ στίχοι του, ὡς καὶ ὁ ρητορικὸς του λόγος, ποὺ δὲν εἶχον δυνηθῆ νὰ φθάσουν μέχρι τῶν πενήτων τοῦ πνεύματος ἀπειθείας, μετουσιωθέντες διὰ τῆς μελωδίας τῶν ποιητῶν τῶν κανόνων ἐφθασαν εἰς τὰς καρδίας τῶν πιστῶν καὶ συνεκίνησαν καὶ συγκινοῦν αὐτοὺς ἀκόμη, ἀνυποψιάστους περὶ τῆς προελεύσεώς των.

4. Συνέσιος Κυρηναῖος (370 - 413, ἀπὸ τοῦ 410 ἐπίσκοπος Πτολεμαίδος) ¹.

Ἄλλὰ βαθυτέρα εἶναι ἡ ἐπίδρασις τῶν ἀρχαίων εἰς τὸν Συνέσιον ἐκ Κυρήνης, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε τὸ πρὶν ἐθνικὸς καὶ κατόπιν ἐγένετο χριστιανὸς καὶ μᾶς ἐκκληροδότησεν ἔργα μετέχοντα καὶ τοῦ ἐθνισμοῦ καὶ τοῦ νεοφαναοῦς

1. Τὰ περαιτέρω κείμενα κατὰ Christ-Pagan., σσ. 3-23. Περὶ τοῦ Συνεσίου ὁ Ἐμ. Πεζόπουλος, Ποιήματα Συνεσίου τοῦ Κυρηναίου. Μέρος πρώτον Προλεγόμενα, τρόπος τῆς ποιήσεως Σ. τοῦ Κ. ἔμμετροι μῦθοι, ἐπιγράμματα, ΕΕΒΣ ΙΓ', 1937, 305-352, ΙΔ', 1938, σσ. 342-392. Ἐκδοσις τῶν ὕμνων: Ν. Terzaghi, Synesii Cyrenensis Hymni et Opuscula vol. I Hymnos continens, Ρώμη 1939, impressio altera 1949. Πρβλ. ἀκόμη Α. Ferrua, Gli inni di Sinesio, «Civiltà Cattolica», 91, 1940, σσ. 126-133. S. Mariotti, Note agli inni di Sinesio «Studi Italiani di Filologia Classica» 19, 1942, σσ. 3-24, καὶ Α. Festugière, Sur les hymnes de Synesius, RÈG 58, 1945, σσ. 268-277. Ἐμ. Γ. Πεζόπουλος, Συνεσίου περὶ Ὀμήρου, ΕΕΒΣ ΙΕ', 1939, σσ. 288-351. Synesios de Cyrène, Hellène et Chrétien par Christian Lacombrade, Paris 1951, 8°, σσ. 320 + πίν., ἔπου (σσ. 290 - 295) ἐκτενὴς βιβλιογραφία.

εἰς αὐτὸν Χριστιανισμοῦ. Ἡ ἀρχὴ τοῦ Α' του Ὑμνου ἐνθυμίζει, εἰς τεχνοτροπίαν μὲν ἀνακρεόντεια, εἰς λόγους δὲ ἀρχαϊκὴν ποίησιν :

Ἄγε μοι, λήγεια φόρμιγξ, | μετὰ τηϊαν ἀοιδὰν
μετὰ λεσβίαν τε μολπὰν | γεραρωτέροις ἐφ' ὕμνοισι
κελάδει δώριον φῶδαν...

(I, 1-5)

Ἄλλ' οὐδὲ φόρμιγξ ὑπῆρχε πλέον οὐδὲ ὁ λόγος τοῦ Ἀνακρέοντος καὶ τῆς Σαπφοῦς ἠδύνατο νὰ ἠχήσῃ εἰς τοὺς ἐβραϊζόντας χριστιανικοὺς ναοὺς. Ἐν τούτοις ὁ Συνέσιος ἦτο ὁ περισσότερο ὄλων ἐνθουσιαστικὸς ποιητὴς, καὶ ὁ ὑψηλὸς του λόγος μόνον πρὸς τοῦ Πινδάρου καὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς Κάλβου δύναται νὰ παραβληθῇ, ἀπρόσιτος — ὅπως καὶ εἰς ἐκείνους — διὰ τὸ profanum vulgus :

Εὐφραμείτω | αἰθῆρ καὶ γᾶ | στάτω πόντος, | στάτω δ' ἀήρ· | λήγετε
πνοιαι | βαλίων ἀνέμων, | λήγετε ῥίπαι | γυρῶν ῥοθίων, | ποταμῶν προ-
χοαί, | κραναὶ λιβάδες. | ἐχέτω σιγὰ | κόσμου λαγόνας, | ἱερονομένων |
ἀγίων ὕμνων...

(III, 72-85)

Σέ, πάτερ κόσμων, | πάτερ αἰώνων, | αὐτοργέ θεῶν, | εὐαγῆς αἰνεῖν. |
Σέ μὲν οἱ νοεροὶ | μέλπουσιν, ἀναξ, | σέ δὲ κοσμαγοὶ | ὀμματολαμπεῖς |
νόες ἀστῆριοι | ὕμνοῦσι, μάκαρ, | οὐδὲ πῆρι κλεινὸν | σῶμα χορεύει...

(III, 266-277)

Σοὶ πάντα φέρει | αἶνον ἀγήρων, | ἀὼς καὶ νύξ, | στεροπαί, νιφάδες, |
σδρανόσ αἰθων | καὶ γᾶς ῥίξαι, | ὕδωρ, ἀήρ, | σώματα πάντα, | πνεύματα
πάντα, | σπέρματα, καρποί, | φυτὰ καὶ ποῖαι, | ῥίξαι, βοτάναι, | βοτὰ καὶ
πηγά, | καὶ νηχομένων | νεπόδων ἀγέλαι...

(III, 343-357)

Ὁ Συνέσιος εἶναι πλησιέστερος πρὸς τὸν Πλωτῖνον (ἐν, μονάς, ἀριθμὸς, τριάς)¹. Ὁ Θεὸς τοῦ Συνεσίου ὀρίζεται ὡς νοῦς, φύσις ἐν νοεροῖς, θῆλυ καὶ ἄρρεν, τὸ τίκτον καὶ τὸ τικτόμενον. Ὁ Χριστὸς κλεινὰ σοφία δημοεργός, εἰς δὲ τὸν Πατέρα ἀποδίδεται τὸ ἐπίθετον ἀρρητοτόκος. Βεβαίως τὸ δόγμα καὶ ἐδῶ εἶναι ἀκέραιον : Ὁ Θεὸς χαρακτηρίζεται φῶς καὶ τριάς ὡς εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως. Τριάς ὣν ὁ Θεὸς ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι μονάς, ἢ δὲ τομῆ τῶν προσώπων τῆς ἁγίας Τριάδος εἶναι νοερά, καὶ ἄσχιστον ἔτι τὸ μερισθῆν ἔχει! Εἰς τὸν ρητορικὸν αὐτὸν λόγον τὸν πλήρη σχημάτων

1. Πρβλ. καὶ τὸ πανθεϊστικόν: ἐν καὶ πάντα, ἐν καθ' ἑαυτὸ καὶ διὰ πάντα.

(ἐπαναλήψεων, ἀντιθέσεων κλπ.) διασφύζεται ἢ ὑψηλὴ ποίησις : ὁ Θεὸς εἶναι φῶς κρυπτόμενον ἰδίαις ἀγαῖς! Ὁ Συνέσιος δὲν σκέπτεται, εἶναι ἔνθεος, ὕμνω σε, μονάς, | ὕμνω σε, Τριάς κραυγάζει καὶ τὸ ρῆμα δεικνύει, ὅτι δὲν φιλοσοφεῖ ὁ ποιητὴς ἐν ψυχρῶ, ἀλλ' ὅτι οἱ στίχοι του εἶναι πῆξις τοῦ ἐκρηκτικοῦ του ἐνθουσιασμοῦ. Ἀνάλογος εἶναι ἡ γλωσσικὴ του ἔκφρασις. Τὸ ἐπίθετον π.χ. ξενίζει : Ἀρρητοτόκε, ἄσχιστον.

Τῶν ὡς ἄνω μνημονευθέντων ποιητῶν δὲν ἔχομεν μέλη ἢ ὕμνους διὰ λειτουργικὴν χρῆσιν. Ἀπεναντίας μετὰ ταῦτα ποιηταὶ ὡς ὁ Σωφρόνιος καὶ ὁ Φώτιος θὰ γράψουν καὶ διὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ διὰ τοὺς λογιωτέρους. Ὁ διχασμὸς οὗτος θὰ διαρκέσῃ μέχρι τῆς μεταβυζαντινῆς ἐποχῆς, κατὰ τὴν ὁποῖαν Γεράσιμος Β' (Παλλαδάς) ὁ Ἀλεξανδρείας ἔγραψε καὶ τροπάρια καὶ ἱστορικὰ ἔξματα¹.

5. Σωφρόνιος Ἱεροσολύμων πατριάρχης² (563-638, πτρχ. ἀπὸ τοῦ 534) καὶ προασιπστής τῆς Ἀγίας Πόλεως κατὰ τῶν Περσῶν καὶ Ἀράβων.

Συνέγραψεν εἴκοσι τρεῖς ἀνακρεοντεῖους φῶδας εἰς ἑορτάς, ὡς τὸν Εὐαγγελισμόν, τὴν Γέννησιν, Ὑπαπαντήν, Βάπτισιν κλπ. καὶ εἰς ἱερὰ πρόσωπα, ἀποστόλους καὶ μάρτυρας, εἰς νεκροὺς καὶ ζῶντας, εἰς τὴν Ἀγίαν Πόλιν κλπ. Μεταξὺ αὐτῶν δύο εἰς τὸν ἅγιον Παῦλον τὸν ἀπόστολον καὶ εἰς τοὺς ἀγῶνας αὐτοῦ.

Ἐκάστη τῶν φῶδων τούτων περιλαμβάνει ἀνά ἑκατὸν στίχους (τέλειον ἀριθμὸν), εἰς μέτρον ἀνακρεόντειον ἐξ ὀκτασυλλάβου συγκείμενον καὶ δι' ἀναπαίστου ἀρχόμενον (υ υ υ | υ υ | υ υ | υ). Δικαιρεῖ δὲ ὁ Σ. τὰς φῶδας εἰς οἴκους, σχηματίζοντας διὰ τῶν ἀρχικῶν των γραμμάτων ἀκροστιχίδα. Ἀνὰ τέσσαρας οἴκους ἔπονται τὰ κουνούλια ἢ ἀνακλώμενα εἰς ἐλεγεριακὸν μέτρον. Ἐπειδὴ δ' οἱ στίχοι ἔρχονται δι' ἀναπαίστου, ἔχοντος τὴν πρώτην συλλαβὴν βραχεῖαν, διὰ τοῦτο ἐκ τῆς ἀλφαβητικῆς ἀκροστιχίδος ἐλλείπουν τὰ

1. Πρβλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, Κρ. Χρ. 3, 1949, σσ. 179-203, ἰδίᾳ σσ. 192 καὶ 181.

2. Νεωτέρα ἔκδοσις : Sophronii Anacreontica. Edidit, italice reddidit Marcellus Gigante, accedunt testimonia de Anacreonteis et index verborum, Roma 1957, 16°, σσ. 245 + πίν. (σσ. 7-9 βιβλιογραφία). Κρίσις ὑπὸ Σοφίας Παπαδημητρίου ΕΕΒΣ ΚΘ', 1959, σσ. 458-477.

Πρβλ. ἀκόμη Christ-Pagan, σσ. 43-47. Τρεμπέλας, σσ. 124-127, 132-136, 140. Τὰ ἔργα του ἐν Migne, PG LXXXVII, σσ. 3733-7384. — Εὐστρατιᾶδης, ΝΣ 29, 1934, σσ. 241-254, 305-321, 434-442, 481-501. — Κων. Γ. Μπόνη, Σωφρονίου Ἱεροσολύμων (634/8) Ὁδαὶ εἰς τὸν ἀπόστολον Παῦλον «Πανηγυρικὸς τόμος ἑορτασμοῦ τῆς 1900ῆς ἐπετείου τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἀποστόλου Παύλου εἰς Ἑλλάδα», ἐν Ἀθήναις 1953, σσ. 423-436 (= Θεολογία 22, 1951, σσ. 213-225 καὶ 269-285). Τοῦ αὐτοῦ, Σ. Γ. ὡς θεολόγος, ἐγκωμιστῆς καὶ ρήτωρ, ἐν Ἀθήναις 1958, 8°, σσ. 30 [= Τιμητικὸς τόμος Ἀμιλκα Ἀλιβιζάτου, σσ. 269-292].

μακρὰ γράμματα η και ω. Σχεδὸν πάντες οἱ στίχοι τονίζονται κατὰ τὴν ἐβδομὴν συλλαβὴν (παραλήγουσαν λέξεως). Ἐνίοτε ἐκ τοῦ αὐτοῦ συμφώνου ἄρχεται καὶ δεύτερος οἶκος, ὅτε καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν στίχων ἐκάστης ᾠδῆς ὑπερβαίνει τοὺς 100.

Ἴδου ἐκ τῆς ᾠδῆς «Εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Ἱερουσαλήμ» ἀποσπάσματα :
Τὸ πρῶτον τετράστιχον ἐπέχει θέσιν προοιμίου :

Ἄγία πόλις θεοῦ | ἁγίων ἔδος κρατίστων,
Ἱερουσαλήμ μεγίστη, | τίνα σοι γόνον προσοίσω ;

Ἐπεταὶ τὸ ἀνακλῶμενον λαμβικόν :

Χριστιανῶν μακάρων ἔλθετε παῖδες
εἰς γόνον ὑφιλόφων Ἱεροσολύμων.

Τοῦτο παραλλάσσει μετὰ τέσσαρας οἶκους :

Χριστιανῶν μακάρων κλαύσατε φύλα,
περθομένων ἁγίων Ἱεροσολύμων.

Μετὰ ὀκτώ :

Χριστέ μάκαρ μεδέων, χύεο Μήδοις
ὅττι τεὸν γλυκερὸν ἄστνυ καθεῖλον.

Μετὰ δώδεκα :

Ἐῶχος ἐπιχθονίων ὄλετο πάντων,
ἄστεος οὐρανίου λυγρὰ παθόντος.

Μετὰ δεκαέξ :

Περσίδα καιομένην θάπτον ιδέσθαι
ἀντὶ τόπων ἁγίων, Χριστέ, παράσχοις.

Μετὰ εἴκοσι :

Περσίδος ἀντιθέου δύσμορα τέκνα
Χριστιανῶν παλάμαις, Χριστέ, δαμάσσοις.

Μετὰ εἴκοσι καὶ δύο, δι' ὧν στίχων καὶ καταλήγει ἡ ᾠδή :

Περσίδος αἰνοτόκου δύσμορα τέκνα
Χριστιανῶν παλάμαις, Χριστέ, δαμάσσοις.

Εἶναι φανερὸν ὅτι τὸ ἀνακλῶμενον τοῦτο διακόπτει τὴν διήγησιν καὶ ἐπέχει τόπον ἐπιφωνήσεώς τινος προερχομένης ἐκ τοῦ λαοῦ καὶ ἐπικλήσεως ἀπευθυνομένης πρὸς τὸν Χριστόν, παραλλάσσει δὲ συχνά, μολονότι συγγενεὺς εἰς δύο ἢ τρεῖς περιπτώσεις (2 - 3, 6 - 8).

Ὁ ὕμνος ἔχει διηγηματικὸν καὶ ἔντονον ἐθνικὸν χαρακτῆρα, ἐκφράζει ἐν τούτοις καὶ τὰ προσωπικὰ συναισθήματα τοῦ ποιητοῦ (οἶκοι α', β') :

Δολερὸς προσῆλθε Μῆδος | ἀπὸ Περσίδος κακίστης | πολεμῶν πόλεις,
πολίτας, | πολεμῶν ἄνακτα Ῥώμης (= Νέας Ῥώμης). | Ἐπὶ δὲ χθόνα προβαίνων | ἁγίην κάκιστος ἦλθεν | ἵνα καὶ πόλιν θεοῦ | Ἱερουσαλήμ δλέσση. | ...θεράποντες ἔνθα Χριστοῦ | ἀπὸ παντός ὄντες ἔθνοισ | μόνον ὡς ἴδον μολοῦντας | πόλεως ἔφευγον ἔνδον (στ. 15 - 22, 29 - 32).

Εὐρίσκει ὁ ποιητὴς ἀφορμὴν νὰ ἐξάρῃ τὴν θυσίαν τοῦ Ἰησοῦ, καθαρῶς τὴν ἱερὰν πόλιν, νὰ τονίσῃ τὴν ἐν αὐτῇ ἐγκαταβίωσιν μοναχικῶν ταγματῶν (στ. 47 - 54) καὶ τὴν ἀντίστασιν τοῦ λαοῦ :

Ὅθεν ὡς παρόντα Πάρθον (= Πέρσας) | ἅμα τοῖς φίλοις Ἑβραίοις (!) | ἴδον, εὐθέως δραμόντες | πόλεως πόλας ξονήσαν. | Παλάμας δὲ τὰς πανάγνους | ὁμαδὸν πρὸς ὕψος ἤραν, | προμαχεῖν ἄνακτα Χριστόν | πόλεως ἔης καλοῦντες (στ. 61 - 68).

Ἐπεταὶ ἡ διήγησις τῆς πολιορκίας, τῆς ἐπιθέσεως καὶ τῆς καταλήψεως τῆς Ἁγίας Πόλεως, τῶν λεηλασιῶν καὶ σφαγῶν καὶ τοῦ ἐμπρησμοῦ, τοῦ ποιητοῦ καταρωμένου τοὺς ἐχθροὺς καὶ εὐχομένου ὅπως δαμασθοῦν ἀπὸ τὰς παλάμας τῶν χριστιανῶν, ἐνεργεία τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ γλῶσσα εἶναι ἐπική, οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσα πρὸς τὴν δημώδη οὐδὲ προκειμένου περὶ ἐκκλησιαστικῶν ὄρων (εἰλαπίνη, νεώς, μόρος, μυστιπόλος, μυστιφόρος, θειολόγος, θειοτόκος, ζάθεος, πολεύω κλπ.). Εἶναι χαρακτηριστικὴ τῆς προσπαθείας νὰ ὑποκαταστήσῃ τὰ γνώριμά διὰ τῶν ὀλιγώτερον κοινῶν ἢ διὰ τῶν σπανίων. Ἄστνυ εἶναι τὰ Ἱεροσόλυμα (ἄστει) καὶ ἔθνος οἱ Ἰσραηλίται (ἔθνος Ἰσραήλ). Ὅμιλεῖ περὶ μεγάρων ἱερῶν, δόμος θεοῦ εἶναι δι' αὐτὸν ὁ ναὸς τοῦ Σολομῶντος. Τὸν Χριστόν ἀποκαλεῖ ζάθεον παῖν, γόνον θεοῦ καὶ τὰ βήματά του εἶναι δεσποτικὸν ἔγχος. Ὅμιλεῖ περὶ μερόπων, ὁ Χριστὸς εἶναι καὶ βροτός, οἱ θεοπάτορες ταῖνες, ἡ Μαριάμ εἶναι ἡ τεκοῦσα καὶ ἡ παρθένος καὶ πάναγνος (πάναγνε), ἀλλὰ καὶ κούρη. Ὁ Συμεὼν ἱερεὺς, αἱ ἡμέραι τοῦ καθαρισμοῦ τοῦ Λουκᾶ, τὸ σαράντισμα δηλονότι, ἁγία λοχείη, ἔχομεν τρυγῶνας ἀντὶ νεοσσῶν περιστερῶν ἀναγινώσκομεν περὶ πελειάδων, καλοῦμεθα δὲ προθέειν. Αἱ μεταποιήσεις τοῦ λόγου τῆς Γραφῆς ἀπομακρύνουν ἡμᾶς ἀπὸ γνωρίμους ἤχους δηλωτικὸς γνωρίμων ἐννοιῶν. Ἄντὶ «πᾶν ἄρσεν διανοῖγον μ ἡ τ ρ α ν» ἔχομεν πᾶν διανοῖγον πόλας, ἀντὶ τοῦ γραφικοῦ (καὶ λειτουργικοῦ) «κατὰ τὸ β ἡ μ ἄ σου ἐν εἰρήνῃ», ἐκπληττόμεθα ἀναγινώσκοντες κατὰ τὸν σὸν ἄρτι μῦθον, ἡ β ο μ φ α ἰ α τοῦ Λουκᾶ μεταβάλλεται ἀπὸ τὸν Σωφρόνιον εἰς δόρνυ κάρχαρον! Εἰς τὰ ρήματα (καὶ μετοχὰς) εὐρίσκει τις ἀσυνήθεις καὶ νεκροὺς πλέον τύπους αἰερεῖ, δοκεῖω, ἐσῆγον, ἔσκεν, ἰκάνει, ἰκέσθαι, ὀπάζων, ὀράαν (= ὀρᾶν), ὀρέγων, τετακώς, καθὼς εἰς τὰ ἐπίθετα μῶνος, ὄλβιος, σαόφρων, καὶ τὰ οὐσιαστικὰ ἄναξ, γενέθλης, κροδίη, μερόπων, μόρος, σῆμα, φύτλης, φόφον. Καὶ δὲν εἶναι μόνον αὐτὰ, προερχόμενα μάλιστα ἀπὸ σύντομον ᾠδῆν. Εἶναι ἀληθές ὅτι πολλάκις τὸ μέτρον καταναγκάζει εἰς τὴν χρῆσιν ἀρχαϊκωτέρου τύπου (ὀράαν, σαόφρων).

Ἄλλ' ὁμοίως εἶναι φανερά ἢ διάθεσις ν' ἀπομακρυνθῶμεν ἀπὸ τὰ τετριμμένα.

Ἀπὸ δογματικῆς ἀπόψεως δὲν ἔχει τίποτε νὰ εἴπῃ ὁ Σωφρόνιος, ἐδῶ τοῦλάχιστον, διότι ἡ Ὑπαπαντὴ δὲν παρέχει εἰς αὐτὸν στάδιον θεολογίας. Τυπικώτατα προσηρμοσμένος πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῶν ἁγίων Συνόδων. (σύνθετον-ἀσυγχύτως, προκειμένου περὶ τῆς διπλῆς φύσεως τοῦ Χριστοῦ), καλύπτει τὴν ἀνησυχίαν του τὸ μὲν διὰ τῆς διηγήσεως, τὸ δὲ διὰ τῆς προσευχῆς. Ἐδῶ τώρα δὲν ὑπάρχει μόνος, αἱ ἐπικλήσεις τῆς κατακλειδῆς τῆς φῶδης σῶζετε πάντας, ἐκέταις γένοιθε τεῖχος, εἶναι καὶ αὐταὶ ἀπηχήματα ἀρχαίων ὕμνων, ὅπου οἱ θεοὶ σῶζον καὶ οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἐκέται.

Ὁ Σωφρόνιος δὲν εἶναι μόνον γνωστὸς ἀπὸ τὰς ἀρχαιοπρεπεῖς αὐτὰς φῶδας μὲ τὰς ὁποίας ἀπεχειρέτησεν τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἡ Ἁγία Πόλις. Ἐγραφε καὶ ὑμνογραφικὰ κείμενα ἀξιόλογα, τὰ ὁποία μάλιστα, πλήρη συγκινήσεως καὶ ζωῆς, ψαλλόμενα σήμερον, καὶ δὴ κατὰ τὸν μέγαν ἁγιασμόν τῶν Θεοφανείων καὶ κατὰ τὴν Μεγ. Ἐβδομάδα, δεικνύουν ὅτι ἡδύνατο νὰ συγκινήσῃ τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας διὰ γλώσσης ἀπλουστερίας καὶ διὰ μουσικῆς κατασκευῆς¹.

Διατί ἔγραψε τὰ ἀνακρεόντεια τότε; Εἰς τὸ πρόβλημα θὰ ἡδύνατο ν' ἀπαντήσῃ τις ἀπλῶς, ὅτι ὁ Ἕλλην ἔχει ἐντός του τὴν λογίαν φύσιν καὶ κλίσιν καὶ ἀπὸ αὐτὴν δὲν ἡδύνατο νὰ ἐκφύγῃ ὁ Σωφρόνιος. Οἱ μελετηταὶ του τὸν θέλουν ἐπηρεασθέντα εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν ἀνακρεοντείων ἀπὸ τὸν Ἐφραϊμ τὸν Σύρον², ποιητὴν ἑνδοξον καὶ μαχητὴν ὑπερασπίσαντα τὴν ἰδίαν πατρίδα εἰς Μεσοποταμίαν, Νίσιβιν, διὰ τῶν ὅπλων, γράψαντα δὲ καὶ χιλιάδας στίχων διηγηματικῶν, ἱστορικοῦ χαρακτήρος, παρὰ τοὺς πολυαριθμούς θεολογικούς. Ὁ Ἐφραϊμ ὅμως, εἶπα καὶ ἄλλοτε, κατοπτρίζει τὰ γεωργικὰ καὶ ποιμενικὰ ἔθιμα τῶν Σύρων τῆς Μεσοποταμίας καὶ δι' ἀναλόγων εἰκόνων ὁμιλῶν πρὸς τὸν Συριακὸν λαόν. Ὁ Σωφρόνιος ἐπανέρχεται εἰς τὰς ρίζας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τοῦ ὁποίου κατέχει τὴν γλῶσσαν, τὸ πνεῦμα καὶ τὴν φιλολογίαν καὶ προσαρμόζει τὰ τεχνικὰ μέσα τῶν Σύρων εἰς τὴν Ἑλληνικὴν, ἀποδοκιμάζων κατὰ τινὰ τρόπον τὴν ὑμνογραφικὴν ἐπίδοσιν τοῦ Ρωμανοῦ, ἢ, ἂν θέλετε, τὴν ἀνάλογον ἐξομολογητικὴν ποιήσιν τοῦ Γρηγορίου. Ὅμως ἡ λειτουργικὴ παράδοσις εἶναι τόσον βαθεῖα, ὥστε ἀναγκάζεται ὡς ἱεράρχης νὰ τὴν ἀκολουθήσῃ, συνθέτων διὰ τὴν Ἐκκλησίαν. Ἡ ὀρθοσκευτικὴ ποιήσις τῶν ἀνακρεοντείων του εἶναι προσωπικὴ του ὑπόθεσις.

1. Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὕδατων... Πόρνη προσῆλθέ σοι μύρον σὺν δάκρυσι... Σήμερον κρεμάται ἐπὶ ξύλου... Τὸν τάφον σου, Σωτήρ, στρατιῶται τηροῦντες...

2. Πρβλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, Ἐφραϊμ ὁ Σύρος ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ὑμνογραφίᾳ, SBN IX (Silloge Bizantina), Roma 1957, σσ. 392-404 (= Σύλλαβος, σσ. 185-187).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΤΟ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ

1. Γενικῶς. Ἡ συνήθεια νὰ μνημονεύεται ἐν γεγονόσι, εἰς θάνατος, μία νίκη διὰ τῆς λαξεύσεως ἐπὶ τοῦ λίθου ἢ ἄλλης σκληρᾶς ὕλης ὀλίγων στίχων εἶναι παλαιά. Ὁ ἄνθρωπος μάχεται πάντοτε μὲ τὸν χρόνον καὶ προσπαθεῖ νὰ καταστήσῃ αἰώνια ἐκεῖνα τὰ συμβάντα καὶ ἐκεῖνα τὰ πρόσωπα τοῦ ἐγγίζοντος τὴν ψυχὴν, πού τοῦ κάμνουν μεγάλην ἐντύπωσιν. Εἶναι φανερόν ὅτι ὁ ἡρωϊσμός, ὁ θάνατος, ὁ ἔρωσ εἶναι ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα πού θὰ ἠθέλαμεν νὰ μὴ λησμονηθοῦν. Προβάλλομεν πρὸς παραδειγματισμὸν τοὺς ἡρώας πού ὑπερέβησαν πᾶν μέτρον καὶ ἐπραγμάτωσαν ὅ,τι θὰ ἠθέλαμεν ὅλοι νὰ εἶμεθα εἰς θέσιν νὰ πραγματοποιήσωμεν. Ἀναπολοῦμεν μὲ συγκίνησιν τοὺς νεκρούς, πού ἐζήσαν ἀνάμεσά μας, τοὺς ἠγαπήσαμεν, τοὺς συνανεστράφημεν καὶ τώρα δὲν δυνάμεθα νὰ συνηθίσωμεν τὴν ἀπουσίαν των, τὴν ἀπώλειάν των. Καὶ τέλος θὰ ἠθέλαμεν νὰ εἶναι αἰώνια ἢ ἀνοξίς τῆς ζωῆς, τὰ αἰσθήματα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐγέμισεν ἡ ψυχὴ μας, εἴτε ἠῶραν ὀριστικὴν ἀνταπόκρισιν, εἴτε ἐπροδόθησαν. Ὁ ἔρωσ ἐξωραίζει τὸ ἀγαπώμενον πρόσωπον, καὶ κάθε μεταβολὴ γενεᾶ βαθυτάτην νοσταλγίαν τῶν ὠραίων στιγμῶν, λυπηρότατα συναισθήματα, φθάνοντα μέχρις ἀπελπισίας. Ἡ ἱκανοποίησις δὲν εἶναι συνήθως ἐκεῖνη πού ὀδηγεῖ πρὸς τὴν τέχνην, ἀλλ' ἡ πικρία, ἡ δάκνουσα μνήμη, ἡ χαμένη ἐρωτικὴ νεότης.

Πῶς οἱ Ἕλληνες, λαὸς κατ' ἐξοχὴν ἀγαπῶν τὴν ζωὴν, συναισθηματικός, μεγαλόφρων, θὰ ἡδύνατο νὰ ζήσουν, νὰ ἐρωτευθοῦν, νὰ παλαίσουν, νὰ νικήσουν, ν' ἀποθάνουν, χωρὶς νὰ ψάλουν τὰς συναισθηματικὰς καταστάσεις πού γενεᾶ αὐτὴ ἢ τρικυμία τοῦ βίου καὶ ἡ ἔξαρσις ἀπὸ τοῦ προσκαιροῦ εἰς τὸ αἰώνιον; Ὁ Λόγος ἔπρεπε νὰ τεθῇ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς καρδίας.

Δὲν πρόκειται ἐδῶ περὶ τῆς λυρικῆς ποιήσεως, πού ἠῦρεν ἀνεξαντλήτους τρόπους νὰ ἀποδώσῃ τὰ συναισθήματα καὶ τὰς ἀποχρώσεις των, καθὼς ἀπὸ ἄνθρωπον εἰς ἄνθρωπον ποικίλλουν, καὶ διαφέρουν ἀπὸ περιπτώσεως εἰς περιπτώσιν, χωρὶς νὰ μεταβάλλεται τὸ βάθος των. Ποιηταὶ ὅπως ὁ Μίμνερμος, ὁ Ἀλκαῖος, ἡ Σαπφῶ καὶ πολλοὶ ἄλλοι μᾶς ἔδωσαν τὸν ἄνθρωπον ἀγωνιζόμενον, ἐρῶντα, ἀντιμετωπίζοντα τὸ μέγα μυστήριον τοῦ θανάτου. Οὐδὲ πρόκειται περὶ τῆς τραγικῆς ποιήσεως, διὰ τῆς ὁποίας φθάνει μέχρις ἡμῶν ἡ σύγκρουσις καὶ ἡ κάθαρσις τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν.

Πρόκειται περὶ τῆς ἐπιγραμματοποιίας, τῆς ἑλληνικῆς δηλαδὴ τέχνης τοῦ ἐπιγράμματος. Εἰς ἓνα τάφον ἐσημειοῦντο κατ' ἀρχὰς τὸ ὄνομα, τὸ πατρώνυμον, ἢ φυλὴ τοῦ θανόντος. Εὐκόλως θὰ ἡδυνάμεθα νὰ συμ-

πληρώσωμεν τὴν ἀναγραφὴν αὐτὴν μὲ τὴν αἰτίαν τοῦ θανάτου, τὴν ἡλικίαν, τὴν ἔκφρασιν τῆς λύπης ποὺ ἐσκόρπισεν ὁ ἀποθανὼν εἰς τοὺς οἰκείους του, τοὺς φίλους του. Μία νεαρὰ γυναίκα ποὺ ἀφήνει παιδί εἰς τὸ βυζί, ἐν ἀνδρόγυνον ποὺ χωρίζει ὁ Χάρων, ἕνας νέος πολεμιστὴς ποὺ πέφτει, πρὶν ἢ ζωὴ καλὰ - καλὰ νὰ τοῦ χαμογελάσῃ, μία παρθένος κόρη ποὺ βιάζεται ν' ἀφήσῃ τὸν κόσμον πρὶν τὴν πνίξουν ἢ πικρία, τὰ βάσανα, πρὶν τὴν καταβάλῃ τὸ γῆρας. Καὶ ἀκόμη ἐν ἀγαπημένο πουλὶ ἢ ζῶον τοῦ σπιτικοῦ ποὺ ἐχάθη καὶ μᾶς ἔκαμε νὰ πονέσωμεν. Ἡ λύπη συνοδεύει τὸν ρυθμόν, ὁ στίχος ἐκπηγάζει ἀπὸ τὰ συναισθήματα, ἡ πεζὴ ἐπιγραφὴ γίνεται ἔμμετρος, δίστιχον, τετράστιχον κάτι ποὺ δημιουργεῖ εἶδος. Ἐχωριστοὶ τεχνῖται ξέρου νὰ ἀποδώσουν τ' ἀνθρώπινα συναισθήματα, νὰ ἐκφράσουν τὴν χαρὰν, τὸν θαυμασμόν, τὴν συγκίνησιν, τὴν θλίψιν, νὰ προσευχηθοῦν, νὰ προσφέρουν ἐκ μέρους μας τὰ ἀναθήματα ἀτόμων, φυλῶν, πόλεων, νὰ ἀποχαιρετήσουν τοὺς ἥρωας, νὰ ψάλουν σύντομα τὸ ἔαρ καὶ τὴν μητρότητα, τὸν πόνον καὶ τὴν καρτερίαν. Οἱ ἐπιγραμματικοὶ ἀρχίζουν μὲ κλασσικὰς μορφὰς τοῦ εἶδους, καὶ προχωροῦν (ἀναλόγως τῆς ἐποχῆς καὶ τοῦ τρόπου ποὺ αὐτὴ ἐκφράζει τὰ ἀνθρώπινα συναισθήματα) εἰς συνθετωτέρας μορφὰς. Οἱ ποιηταὶ αὐτοὶ εἶναι ἀποκλειστικοί, ὅπως ὁ Σιμωνίδης ὁ Κεῖος, ἀλλὰ καὶ ἐρασιτέχναι, ὅπως ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοφάνης καὶ ἄλλοι. Καὶ ὄχι μόνον κλασσικοί. Ἰδιαιτάτα Ἀλεξανδρινοὶ καὶ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, καὶ ὕστερα Βυζαντινοί. Τοῦτο ἐξηγεῖται εὐκόλως. Ὁ ἄνθρωπος τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς ἦτο περισσότερο συγκρατημένος, καὶ δυσκολώτερον ἄφηγε τὴν κραυγὴν τοῦ πόνου του νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸν ἑαυτὸν του. Ἀπεναντίας ὁ μετακλασσικὸς ἤσθάνετο συγγενέστερα πρὸς τὸν σημερινὸν ἄνθρωπον, ἐπονοῦσε καὶ ἄφηγε νὰ φανοῦν αἱ συσπάσεις τοῦ προσώπου του καὶ ὁ ἐσωτερικὸς του κόσμος. Δι' αὐτὸ τὸ ἐπίγραμμα ὡς ψυχογράφημα εἶναι περισσότερο ἐπιτυχὲς καὶ συγγενέστερον πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἀντίληψιν τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου διὰ τὸν πόνον καὶ τὴν ζωὴν. Δὲν δυσκολεύεται νὰ κλαίῃ δημοσίᾳ, νὰ ἐρωτεύεται φανερά, νὰ παρακαλῇ, νὰ ὀργίζεται, καὶ, διατὶ ὄχι, νὰ σατιρίζῃ ὁ ἐπιγραμματικοὺς τῶν ἀλεξανδρινῶν καὶ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων. Καὶ τὰ ἔργα του ὁμοιάζουν μὲ μικρὰ ἀγγεῖα, μὲ δακτυλιολίθους, μὲ εὐθραυστα κομψοτεχνήματα ποὺ ἐγεννήθησαν διὰ νὰ δώσουν μᾶς ὥρας χαρὰν, ἢ διὰ νὰ γεννήσουν συναισθήματα ποὺ γρήγορα θὰ παρέλθουν. Δὲν ἀποβλέπουν εἰς τὸ μεγάλο. Ἀλλὰ καθὼς τὰ συναισθήματα εἶναι ἀνθρώπινα, ἐγγίζουσι τὴν ψυχὴν τῶν κατοπινῶν ἀνθρώπων, καὶ ὅταν αὐτοὶ πιστεύουν εἰς ἄλλην θρησκείαν, καὶ ὅταν ὑποτάσσονται εἰς μίαν ἄλλην κοσμοθεωρίαν.

Ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον, τὸ ἄτομον, ἀπὸ τὰ πειθαρχημένα πάθη του ἐρχόμεθα εἰς τὸ σύνολον τοῦ Χριστιανισμοῦ. Καὶ ἀπὸ τὴν ἀπόλαυσιν τῆς ζωῆς εἰς τὴν προσδοκίαν τοῦ μέλλοντος μεταθανατίου κόσμου. Οἱ Χριστιανοὶ ὅμως ἦσαν καὶ αὐτοὶ ἄνθρωποι, καὶ ὅταν ἐπονοῦσαν, ὅταν ἀντεμετώπιζον τὸν θά-

νατον, δὲν ἠδύναντο νὰ μείνουν ἀνέκφραστοι. Καὶ δι' αὐτοὺς ὑπῆρχε πόνος, ἀλλ' ὑπῆρχε καὶ ἡ προσδοκία τῆς ἀναστάσεως, ἡ ἐλπίς. Ὡς πρὸς τοὺς ἥρωας, οἱ ὅποιοι ἔπρεπε νὰ τιμηθοῦν καὶ τὰ μνημεῖα, τὰ ὅποια ἔπρεπε νὰ κοσμηθοῦν δι' ἀναθηματικῶν ἐπιγραμμάτων, ὁ Χριστιανισμὸς εἶχε τοὺς ναοὺς του, τοὺς μάρτυράς του, τοὺς ἀγίους του, ὠλοκληρωμένον σύστημα προσωπικοτήτων ποὺ ἔπρεπε νὰ ὑμνηθοῦν, εἰκονοστάσια καὶ προσωπογραφίας. Δὲν εἶχεν ἡ βυζαντινὴ, καὶ γενικῶς εἰπεῖν ἡ Χριστιανικὴ ἐποχὴ, πάντοτε τὴν ἰκανότητα νὰ ἐκφραστῇ πρωτοτύπως, διότι ἔθετε νέον οἶνον εἰς παλαιοὺς ἀσκούς, ἐχρησιμοποιοῦσε ἀρχαῖον εἶδος εἰς νέας εὐκαιρίας. Ἀλλ' αἱ εὐκαιρίαι αὐταὶ ἦσαν τώρα πολὺ περισσότεραι, καὶ δὲν ἔμεινε ναός, μονή, εἰκονοστάσιον, χειρόγραφον βιβλίον, ἔντυπον κατόπιν, πολλάκις καὶ ὕφασμα καὶ σκεῦος μεταλλικόν, χάριν τῶν ὁποίων νὰ μὴ γίνῃ ἐν ἐπίγραμμα ἔμμετρον, διὰ τοῦ ὁποίου νὰ δηλωθῇ ὁ κτίτωρ, ὁ ἅγιος, ὁ ἀφιερωτῆς, ἡ πόλις, ὁ δωρητῆς, καὶ ἀνάλογα πρόσωπα.

Καὶ αὐταὶ αἱ γραφίδες τῶν βυζαντινῶν, εἴτε πρόκειται περὶ αὐτοκρατόρων, πατριάρχων καὶ ἐπαρχῶν, εἴτε περὶ ἄλλων κοσμικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀρχόντων, ἔφερον ἐπιγράμματα, πολλάκις μονόστιχα, ἔμμετρα. Ὁ Ἰαμβος καὶ τὸ ἠρωελεγεϊακὸν μέτρον, τὸ ὁμηρικὸν δακτυλικὸν ἐξάμετρον ἐδοξάσθησαν ἀπὸ τὴν νέαν αὐτὴν φιλολογίαν, ἢ ὅποια, σημειωτέον, ἤμιασε καὶ κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν καὶ ἐξακολουθεῖ μέχρι σήμερον νὰ εἶναι ἐν ζωῇ, ἂν κρίνωμεν ἀπὸ τὰ ἀρχαιοπρεπῆ ἔμμετρα ἐπιγράμματα διὰ τῶν ὁποίων στολίζονται τὰ μνημεῖα καὶ οἱ ἀνδριάντες, ὡς π.χ. τὰ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου Ἰωάννου, κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα συντεθέντα.

Μία ἄλλη μεγάλη κατηγορία ἐπιγραμμάτων εἶναι τὰ ἐκκλησιαστικὰ δίστιχα ἢ τρίστιχα, τὰ ὅποια συνοδεύουν τὰ ἀπειράριθμα ἔντυπα ἢ χειρόγραφα συναξάρια τῶν ἁγίων καὶ τῶν ἑορτῶν τοῦ ἔτους. Καὶ αὐτὰ μόλις τώρα συνάγονται.

Ἀπὸ τὸ πλῆθος αὐτὸ τῶν ἐπιγραμμάτων κατηρτίσθησαν αἱ ἀνθολογίαι τῶν Βυζαντινῶν αἱ ὅποια φέρουν τὸ ὄνομα *Παλατίνη* καὶ *Πλανούδειος*. Ἡ *Παλατίνη* ἀνομάσθη οὕτω ἀπὸ τὴν Παλατίνην Βιβλιοθήκην τῆς Ἀιδελλβέργης, ὅπου εὗρισκετο κατ' ἀρχὰς τὸ κατόπιν διχασθὲν χειρόγραφον. Ἡ *Πλανούδειος* πάλιν ἀπὸ τὸν Βυζαντινὸν λόγιον τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος Μάξιμον Πλανούδην, ὁ ὁποῖος τὴν κατήρτισεν.

Πλὴν τῶν δύο αὐτῶν ἀνθολογιῶν ὑπάρχουν πολλαὶ μικρότεραι. Ἐσχηματίσθησαν δὲ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους μεγάλαι συλλογαὶ ἐπιγραμμάτων παραδοθέντων διὰ τῶν χειρογράφων, ἄλλαι διὰ τῶν χαραγμάτων ἐπὶ σκληρᾶς ὕλης καὶ ἄλλαι ἐπὶ βιβλίων ἐντύπων. Εἶναι καὶ αὐτὴ μία ἐνότης τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἐπὶ 2.500 ἔτη ἐξακολουθεῖ νὰ συνθέτῃ εἰς τὴν αὐτὴν γλῶσσαν, μὲ τὰ αὐτὰ μετρικὰ συστήματα, περίπου ἐπὶ τῶν αὐτῶν θεμάτων. Καὶ τίς οἶδε ἐπὶ πόσον χρόνον θὰ συνεχίζεται τὸ ἔργον τοῦ Σιμωνίδου, τοῦ Ἀγαθίου καὶ τοῦ Φιλίππου Ἰωάννου!

2. Τὸ Ἱερὸν Ἐπίγραμμα. Τὸ ἐπίγραμμα ὡς εἶδομεν εἶναι εἶδος τῆς κλασσικῆς ἑλληνικῆς γραμματείας, εἰς τὴν ὁποίαν διεκρίθησαν ἐπιγραμματοποιοὶ ὡς ὁ Σιμωνίδης ὁ Κεῖος, καὶ τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων, ἐπιβιῶσαν ὑπὸ τὴν ἐθνικὴν του μορφήν διὰ τοῦ Βυζαντίου. Ἐνταῦθα ἐξετάζομεν πρῶτον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔχει μὲν παραδοσιακὴν μορφήν (γλῶσσαν, μέτρα, ἔκτασιν, τρόπους ἐκφράσεως), ἀναφέρεται ὅμως εἰς τὰ ἱερὰ πρόσωπα καὶ πράγματα τοῦ Χριστιανισμοῦ, πολιτογραφηθὲν ὑπ' αὐτοῦ.

Τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο, τὸ *ἱερὸν ἐπίγραμμα* δηλονότι, δύναται νὰ διαιρεθῇ εἰς τὰς ἐξῆς κατηγορίας ἀπὸ ἀπόψεως περιεχομένου :

α') Τὸ ἀναφερόμενον εἰς *θεῖα πρόσωπα*, γραφικὰ, ἁγίους, μάρτυρας, ὁσίους καὶ εἰς ἑορτὰς τῆς νέας θρησκείας. Μεταξὺ αὐτῶν εἶναι καὶ τὰ εἰς εὐαγγελιστάς.

β') Τὸ ἀναφερόμενον εἰς *ἀνθρώπους*, ἀναγόμενον ὅμως εἰς τὴν θρησκευτικότητα αὐτῶν (ἐπιτάφια ἐπιγράμματα).

γ') Τὸ *ἐπιγραφικόν* ἐπίγραμμα τὸ ἀναφερόμενον εἰς ἱερὰ κτίσματα (ναοὺς, μοναστήρια) καὶ κατασκευάσματα (εἰκόνας, κρήνας, στήλας κλπ.).

δ') Τὸ ἀναφερόμενον ἀποκλειστικῶς εἰς ἑορτὰς τοῦ χριστιανικοῦ ἑορτολογίου, ἢτοι τὸ *συναξαριακόν*.

Ἄπὸ ἀπόψεως τεχνικῆς τὸ ἐπίγραμμα εἶναι :

α') *Δακτυλικόν* ἢ *ἠρωελεγειακόν*, δίστιχον ἢ εἰς πλείονας στίχους.

β') *Ἰαμβικόν* ἀπὸ δύο στίχων καὶ ἐπέκεινα.

γ') *Σύνθετον* (ἐκ δύο ἰαμβικῶν τριμέτρων καὶ ἑνὸς ἐλεγειακοῦ στίχου, ὡς προκειμένου περὶ τοῦ συναξαριακοῦ).

δ') Ἡ *μονόστιχος* ἢ *δίστιχος ἠρωελεγειακῆ* ἢ εἰς ἰαμβικὸν τρίμετρον *ἀκροστιχίς* τῶν κανόνων καὶ τῶν ὕμνων (ὅπου αὕτη εἶναι ἕμμετρος).

3. Ἡ Παλατίνη Ἀνθολογία. Ἡ συναγωγὴ τῶν χριστιανικῶν ἐπιγραμμάτων δὲν ἐπεχειρήθη καθ' ἑαυτὴν μέχρι σήμερον. Διότι ἡ ὑπάρχουσα βασιζέται εἰς τὸ τυχαῖον γεγονός τῆς ἐκδόσεως τῆς *Παλατίνης Ἀνθολογίας*, μέρος τῆς ὁποίας ἀποτελοῦν μόνον τὰ βυζαντινὰ ἐπιγράμματα, ὧν τινὰ μόνον εἶναι χριστιανικά. Ἡ *Παλατίνη* ἀποτελεῖ μέρος πάλιν τῆς ὅλης *Ἑλληνικῆς Ἀνθολογίας*, θεωρουμένης ὡς ἀνηκούσης εἰς τὴν κλασσικὴν φιλολογίαν. Διότι εἰς τὴν Ἑλληνικὴν συνάπτονται τὰ ἐκ λίθων καὶ ἐκ παπύρων σωθέντα πολυάριθμα ἐπιγράμματα. Οὕτω τὰ χριστιανικά ἐπιγράμματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα λείπουν ὅλως διόλου τὰ συναξαριακὰ καὶ αἱ ἀκροστιχίδες, συνάπτονται μετὰ τῶν ἐπιδεικτικῶν σκωπτικῶν, ἐρωτικῶν, παιδικῶν, προτρεπτικῶν, συμποτικῶν, ἀριθμητικῶν, ἀινιγματικῶν καὶ χρησμῶν, καὶ ἄλλων συμμεικτῶν καὶ ποικίλων ἐπιγραμμάτων πρὸς τὰ ὁποῖα εἶναι ἄσχετα. Ἄλλ' οὐδὲ διακρίνονται ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἀνθολογίᾳ τὰ ἀπὸ αἰῶνας ὀλοκλήρους καὶ διαφόρου ψυχικῆς διαθέσεως συγγραφέων χωριζόμενα ἐπιγράμματα, ὥστε νὰ καταταγοῦν ἰδιαίτε-

ρως τὰ ἑλληνικά, τῶν ἑλληνιστικῶν καὶ ἀλεξανδρινῶν χρόνων, τὰ βυζαντινὰ καὶ τὰ ὑστεροβυζαντινὰ. Οὕτε καὶ τὰ οὕτως ἀναμειξὲ δημοσιεύμενα χωρίζονται κατὰ συγγραφεῖς.

Ἡ ἐκδοσις τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνθολογίας ὀφείλεται εἰς τὴν ὑπαρξίν ἑνὸς κώδικος, ἀπὸ πολλοῦ διηρημένου εἰς δύο τμήματα : *Palatinus Heidelberg. 23* καὶ *Parisinus Suppl. Gr. 384*, τοῦ δεκάτου αἰῶνος, ὅπου τὰ ἐπιγράμματα εἶναι διατεταγμένα καθ' ὃν τρόπον ἐκδίδονται. Αὐτόγραφος δὲ κώδιξ τοῦ λογίου τοῦ ιδ' αἰ. *Μαξιμου Πλανούδη* ὁ *Marc. Gr. 481* διασφύζει ἕτερα 395 ἐπιγράμματα μὴ σωζόμενα διὰ τῆς Παλατίνης Ἀνθολογίας. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι τὰ πρῶτα δεκατρία βιβλία τῆς ἀνθολογίας ταύτης ἐσώθησαν διὰ τοῦ τμήματος τοῦ κώδ. τῆς Ἀιδελβέργης καὶ τὰ δύο ἐπόμενα διὰ τοῦ Παρισινοῦ (I - XIII, XIV - XV).

Ὅμοίως δέον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ συγκρότησις τῆς Ἀνθολογίας ὑπῆρξεν ἔργον βυζαντινῶν λογίων, τοῦ Ἀγαθίου, τοῦ Κεφαλαῖ, τοῦ Πλανούδη κ.ἄ. Οὗτοι δὲν ἔκαμαν διάκρισιν τῶν ἀρχαίων ἀπὸ τὰ χριστιανικά οὔτε χρονικὴν, οὔτε περιεχομένου. Αὐτὸς ὅμως δὲν εἶναι λόγος διὰ νὰ διατηρηθῇ εἰς τὸ μέλλον ἡ τοιαύτη κατάστασις.

Πρέπει ἀκόμη νὰ σημειωθῇ ὅτι γνωστοὶ συγγραφεῖς ἐπιγραμμάτων δὲν περιλαμβάνονται τὸ παράπαν εἰς τὴν ἐν λόγῳ ἀνθολογίαν, εἴτε δι' ἄλλους λόγους εἴτε ὡς μεταγενέστεροι τοῦ κώδικος, ὁ *Θεόδωρος Πρόδρομος* π.χ. (ιβ' αἰ.).

Τὸ πρῶτον βιβλίον τῆς Παλατίνης περιλαμβάνει τὰ τῶν *Χριστιανῶν Ἐπιγράμματα*, ἐνῶ τὸ ὕδρον τὰ σωθέντα «*Ἐπη τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου*», δηλονότι ἐκ τῶν ἐπῶν (= στίχων) τὰ ἐπιγραμματικοῦ εἶδους. Πλὴν τούτων ὅμως δύναται νὰ εὑρη τις πολλὰς δεκάδας χριστιανικῶν ἐπιγραμμάτων ἐπιτυμβίων ἢ ἄλλης κατηγορίας γεγραμμένων ἀπὸ Βυζαντινοῦς.

Ἡ διάταξις τῶν ἐπιγραμμάτων τοῦ Α' βιβλίου δὲν εἶναι χρονολογική, οὔτε κατὰ συγγραφεῖς. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 1 «*Εἰς τὸ κιβούριον τῆς ἁγίας Σοφίας*» ἀναφέρεται εἰς τοὺς εἰκονοκλάστας καὶ εἶναι τοῦ θ' αἰ. :

Ἄς οἱ πλάνοι καθεῖλον ἐνθάδ' εἰκόνας
ἀνακτες ἐστήλωσαν εὐσεβεῖς πάλιν.

ἐνῶ τὸ δεύτερον «*Ἐν ταῖς ἀψῖσι τῶν Βλαχερνῶν*» ἀναφέρεται εἰς τὸν Ἰουστίνον τὸν Α' (518 - 527) :

Θεῖος Ἰουστίνος, Σοφίης πόσις, ᾧ πόρε Χριστὸς
πάντα διορθοῦσθαι καὶ κλέος ἐν πολέμοις,
μητρὸς ἀπειρογάμοιο δόμον σκάζοντα νοήσας,
σαθρὸν ἀποσκευάσας τευξέ μιν ἀσφαλέως.

Τινὰ ἀναφέρονται εἰς ναοὺς κ.ἄ. κτίσματα, ἄλλα εἰς βιβλία (τὸ ὑπ' ἀριθ.

23 Μαρίνου τινός), εἰς τὸν Χριστόν, τὴν Θεοτόκον, ἁγίους καὶ ἀγγέλους, εἰς τοὺς μάγους τῆς Γεννήσεως (41), εἰς τὴν βιβλικὴν Ραχὴλ (43) ἢ τὸν Ἀβραάμ (65), εἰς ἀποστόλους, καὶ Πατέρας, ὡς τὸν Βασίλειον (86), εἰς θήκην λειψάνων (104) καὶ εἰς ὑπέρθυρον οἴκου σωθέντος ἀπὸ πυρὸς (103). Ἀλλὰ καὶ εὐχὴ εἰς εἶδος ἐπιγράμματος περιλαμβάνεται (118). Ἐκ δὲ τῶν 123 ἐπιγραμμάτων τοῦ βιβλίου τούτου πολλὰ εἶναι μονόστιχα¹ ἢ δίστιχα², τινὰ δὲ ὑπερβαίνουν καὶ τοὺς 25 στίχους (119). Τὰ πλεῖστα εἶναι ἀνωνύμων συγγραφέων, ἀλλὰ μεταξὺ τῶν ὀνομαζομένων Κλαυδιανοῦ (19, 20), Νείλου Σχολαστικοῦ (33), Ἰγνατίου τοῦ Μαγίστορος τῶν Γραμματικῶν (109), Μιχαὴλ Χαρτοφύλακος (122) εὐρηγται καὶ ὀνόματα πασιγνώστων συγγραφέων οἷος ὁ Ἀγαθίας ὁ Σχολαστικὸς (34-36), Μένανδρος ὁ Προτίκτωρ (101) καὶ αὐτὸς ὁ πατριάρχης Σωφρόνιος Ἱεροσολύμων (90), συγγραφεῖς τοῦ ς' - ζ' αἰῶνος.

Τὸ δεύτερον βιβλίον περιλαμβάνει «Χριστοδώρου ποιητοῦ Θηβαίου Κοπίτιου Ἐκφρασι τῶν ἀγαλμάτων τῶν εἰς τὸ δημόσιον γυμνάσιον τοῦ ἐπικαλουμένου Ζευξίππου». Αἱ «ἐκφράσεις» εἶναι περιγραφικὰ ἔργα, τὰ ὅποια κατὰ συνθήκην εἶναι ἔμμετρα, δὲν δύνανται δὲ κυριολεκτικῶς νὰ θεωρηθοῦν ἐπιγράμματα. Ὁ Χριστόδωρος, σύγχρονος Ἀναστασίου τοῦ Α' (491-518), ἔγραψεν ἐν προκειμένῳ 416 δακτυλικούς ἑξαμέτρους εἰς ἐπικὴν γλῶσσαν.

Ἐνῶ δὲ τὸ τρίτον βιβλίον ἀναφέρεται εἰς εἰδωλοατρικὰ κτίσματα, εἰς τὸ τέταρτον ὅπου τὰ «Προοίμια» τρία εἶναι ἐκ τῶν πέντε τοῦ Ἀγαθίου τοῦ Σχολαστικοῦ. Καὶ τὰ προοίμια δὲν εἶναι ἐπιγράμματα.

Τὸ πέμπτον βιβλίον περιέχει τὰ ἔρωτικά, τὸ ἕκτον τὰ ἀναθηματικά καὶ τὸ ἕβδομον τὰ ἐπιτύμβια. Εἰς ὅλα τὰ βιβλία αὐτὰ περιέχονται καὶ ἐπιγράμματα γεγραμμένα κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἢ ἀλεξανδρινὴν τεχντροπίαν, παρὰ βυζαντινῶν, οἱ ὅποιοι ἐπικαλοῦνται θεότητος καὶ δυνάμεις τῆς παλαιᾶς θρησκείας καὶ οὐδὲν τὸ χριστιανικὸν παρουσιάζουν³. Ἡ μίμησις καὶ ἡ παρά-

1. Τὸ ὑπ' ἀρ. 21 Εἰς τὸν Σωτήρα :

Παῖ, γέρον, αἰῶνων προγενέστερε, πατὴρ ὁμηλῆς.

2. Ὡς τὸ ὑπ' ἀριθ. 54 Εἰς τὴν σταύρωσιν :

*Ὡ πάθος, ὦ σταυρός, παθέων ἐλατήριον αἶμα,
πλῆνον ἐμῆς ψυχῆς πᾶσαν ἀτασθαλίην.*

3. VI, 74 Ἀγαθίου Σχολαστικοῦ :

*...Διόνυσε, τῆς ἀμέλησα χορείης,
Κύπριδι βακχεύειν μᾶλλον ἐπειγομένη (4-5)*

VI, 75 Παύλου Σιλεντιαρίου :

*Ἀνθ' ὧν σοὶ τόδε, Φοῖβε, τὸ Λύκτιον ἔπλον ἀγνεῖ
χρυσείας πλέξας μέλιον ἀμφιδέαις (7-8).*

δοσις ἦτο ἰσχυροτέρα τῆς ζωῆς. Μετὰ τὸ ὑγδοον βιβλίον, εἰς τὸ ὁποῖον συναντῶμεν τὸν Γρηγόριον συγκεντρωμένον, ἔπονται ἕτερα ὀκτὼ βιβλία ποικίλων κατηγοριῶν ἐπιγραμμάτων (τὸ τελευταῖον βιβλίον περιέχει τὰ τῆς Πλανουδείου) προτρεπτικῶν, σκαιπτικῶν, συμποτικῶν κλπ.¹.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΟΠΟΙΟΙ ΚΑΙ ΕΚΦΡΑΣΕΙΣ

1. Ἀγαθίας καὶ Παῦλος Σιλεντιάριος. Ὁ Βυζαντινὸς ἄνθρωπος ἔμεινεν ἀναλλοίωτος συναισθηματικῶς καὶ μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐξ ἄλλου ἡ ἰσχὺς τῆς παραδόσεως ἦτο τόσον μεγάλη, ὥστε καὶ κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους νὰ ἐπιβίωσῃ εἶδος τὸ ὁποῖον ἀνέφερον εἰς τοὺς στίχους τοὺς ἀρχαίους θεοὺς, τὸν Ἔρωτα καὶ τὰς Χάριτας ἢ τὰς Μούσας! Κάποτε καὶ οἱ ἴδιοι οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ἔχοντες κλασσικὴν μόρφωσιν, ἐλησμόνουν τὰ δόγματα καὶ ἀνεφέροντο εἰς τὰς ἐκφράσεις τῆς εἰδωλοατρίας. Αὐτὸ βεβαίως ὀφείλετο εἰς τὴν ἐξωτερικὴν μίμησιν τῆς ἀρχαίας ποιήσεως.

Ἡ κλασσικὴ ἐποχὴ τῆς βυζαντινῆς ποιήσεως ἦτο φυσικὰ ὁ αἰὼν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τὸν ὁποῖον συνήθως γνωρίζομεν περισσότερον ἀπὸ τοὺς ἱστορικούς του, τοὺς ἀρχιτέκτονας ἢ τοὺς νομοδιδασκάλους. Εἶναι ὁ αἰὼν τοῦ Ρω-

1. Epigrammatum Anthologia Palatina cum Planudeis et appendice nova epp. veterum ex libris et marmoribus ductorum... apparato critico et brevi commentario instruxit P h r e d e r i c u s D ü b n e r [† 1870] graece et latine. Vol. I. s.a. II, 1888, III (instruxit E d. C o u g n y) 1890, Parisiis editore Ambrosio Firmin Didot.

Ἡ νεωτάτη ἔκδοσις Anthologie Grecque, première partie: Anthologie Palatine, texte établi et traduit par P i e r r e W a l t z († 1945), ἀρξαμένη τὸ 1928 (I tome, livres I-IV), ἐπροχώρησε μόνον μέχρι τοῦ IX βιβλίου (VII tome, Paris 1957).

Ὁ Σ π. Λ ά μ π ρ ο ς ἐδημοσίευσεν Ἐπιγράμματα ἀνέκδοτα, ΝΕ 1, 1914, σσ. 353-358 (ἐκ τοῦ κώδ. 134 Urb. τῆς Βατικανῆς Βιβλιοθήκης). Εἰς ταῦτα παρετήρησεν ὁ Ἐ. Α. Π ε ζ ό π ο υ λ ο ς, Βυζαντινὰ καὶ διασκευαῖ ἐπιγραμμάτων τῆς Παλατινῆς καὶ τῆς Πλανουδείου Ἀνθολογίας, ΒΝJ 7, 1928-1929 (1930), σσ. 366 κέξ. Μεταξὺ τῶν δημοσιευθέντων ἀνεκδότων ἐπιγραμμάτων πρβλ. Carlo Gallavotti, Laurentiani codicis altera analacta, Rendiconti dell'Acc. Naz. dei Lincei (classe di scienze morali, storiche e filologiche) serie VIII, vol. IV, 1949, σσ. 352-379. Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, Planudea, «Bollettino del comitato per la preparazione dell'edizione nazionale dei classici Greci e Latini», nuova serie fasc. VII, 1959, Roma, σσ. 25-50 καὶ fasc. VIII, 1960, σσ. 11-23.

μανοῦ τοῦ Μελωδοῦ, ἐπομένως τῆς ἀκμῆς τῆς ὕμνογραφίας. Ἄλλ' εἶναι ἐπίσης ὁ αἰὼν δύο σημαντικῶν λογίων: τοῦ Ἀγαθίου τοῦ Σχολαστικοῦ, ἱστορικοῦ καὶ ἐπιγραμματοποιοῦ, καὶ τοῦ Παύλου Σιλεντιαρίου, ποιητοῦ. Οἱ δύο αὐτοὶ λαξευταὶ τοῦ στίχου ἔχουν μεταξὺ των τοῦτο τὸ κοινόν, ὅτι δὲν ἔγραψαν ὕμνογραφίαν, καὶ ὅτι τὰ στιχηρὰ των ἔργα ἐγράφησαν εἰς ἀρχαῖα κλασσικὰ μέτρα. Καὶ οἱ δύο ἔγραψαν ἀπὸ τὰ καλύτερα ἐπιγράμματα τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνθολογίας, ὁ Ἀγαθίας μάλιστα εἶναι ὁ πρῶτος Βυζαντινὸς ποῦ συνέκντρωσε τὰ πρὸ αὐτοῦ γραφέντα ἐπιγράμματα εἰς εἰδικὸν βιβλίον.

Ἄγαθίας ἔγεννήθη περὶ τὸ 536 εἰς τὴν Μυρίνην τῆς Αἰολίδας (Μικρᾶς Ἀσίας) ἀπὸ πατέρα Μεμνόνιον καὶ μητέρα Περίκλειαν. Ἡ μήτηρ του ἀπέθανεν ἑνωρὶς καὶ ὁ Μεμνόνιος, ὁ ὁποῖος ἐδίδασκε ρητορικὴν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἔφερον ἐκεῖ τὸ παιδί του. Ὅταν ἐμεγάλωσε τὸ ἔστειλεν εἰς τὴν Νομικὴν Σχολὴν τῆς Ἀλεξανδρείας, ὅπου ἐσπούδασε δίκαιον δι' αὐτὸ ἐκλήθη καὶ σ χ ο λ α σ τ ι κ ὁ ς. Ὁ Ἀγαθίας ἐδικηγόρησεν εἰς τὴν πόλιν τοῦ Βυζαντίου καὶ ἀπέθανε μὲν 46 ἐτῶν. Ἐπρόλαβε νὰ συνεχίσῃ τὴν ἱστορίαν τοῦ Προκοπίου, νὰ γράψῃ ἰδικὰ του ποιήματα ὑπὸ τὸν τίτλον «Δαφνιακά» καὶ νὰ συγκεντρώσῃ τὰ ἐπιγράμματα τῶν ἀρχαίων ὑπὸ τὸν τίτλον «Κύκλος τῶν νέων ἐπιγραμμάτων». Ἀπὸ τὴν συλλογὴν αὐτὴν περὶ τὰ 100 ἐπιγράμματα ἐσώθησαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνθολογίαν. Ὡς ποιητῆς συνέχισε τὴν Ἀλεξανδρινὴν παράδοσιν. Ἐγράψεν ἐρωτικά, αἰσθηματικά, ἐπιδεικτικὰ καὶ ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα. Ἀπὸ τὰ τελευταῖα ἐν ἀναφέρεται εἰς τὴν μητέρα τοῦ ποιητοῦ. Εἶναι διαλογικόν. Περνᾷ ἕνας διαβάτης, βλέπει τὸ μνήμα τῆς καὶ κλαίει. Ἐκείνη τοῦ ἀπευθύνει τὸν λόγον καὶ ἀπὸ τὸν διάλογον αὐτὸν μαυθάνομεν ὅχι μόνον τὰ κατὰ τὴν οἰκογένειαν τοῦ ποιητοῦ, ἀλλὰ καὶ τὰ εὐγενικά του αἰσθηματικά, καὶ πῶς ἐφαντάζετο τὴν μητέρα του, ποῦ δὲν εἶχε τὴν τύχην νὰ τὸν ἀναθρέψῃ. Οἱ στίχοι ἐπιγράφονται: *Εἰς Περίκλειαν τὴν ἰδίαν μητέρα, κειμένην ἐν Βυζαντίῳ*².

— Ὡ ξένη, τί κλαίεις;

— Διὰ σὸν μῦθον.

— Οἶσθα τίς εἰμι;

— Οὐ μὰ τόν. ἀλλ' ἔμπης οἰκτρὸν ὄρω τὸ τέλος.

1. Τὴν περὶ αὐτοῦ βιβλιογραφίαν βλ. ἐν G. M o r a v e s i k, Byzantinoturcica² I, 1958, σσ. 214-217 καὶ M. E. C o l o n n a, Gli Storici Bizantini, 1956, σσ. 3-5.

2. Anth. Pal., Dübner, VII, 552. Πρβλ. καὶ N. B. Γ ω μ α δ ἄ κ η ν, Ἀγαθίου τοῦ Σχολαστικοῦ ἐπίγραμμα εἰς τὴν ἑαυτοῦ μητέρα, ΕΕΑ Η', 1957-1958, σσ. 157-161, ὅπου ἐξετάζω τὴν σχέσιν τοῦ ἐπιγράμματος τούτου πρὸς ἀνάλογα Διονυσίου Μάγνητος, Λεωνίδου, Ἀντιπάτρου Σιδωνίου (ἢ Ἀρχίου), Ἀμύντου, ἀρχαίων ἐπιγραμματοποιοῦν. Πρβλ. καὶ εἰς W. P e e k, Griech. Vers.-Inscript Bd I, Berlin 1955, Nos 1858-1872, παρόμοια ἐπιγράμματα.

Ἐσὶ δὲ τίς;

— Περίκλειαν.

— Γυνὴ τίως;

— Ἀνδρὸς ἀρίστου,

ὀήτορος ἐξ Ἀσίας, τοῦνομα Μεμνονίου.

5 — Πῶς δέ σε βοσπορή κατέχει κόνις;

— Εἶρεο Μοῖραν,

ἢ μοι τῆλε πάτρης ξεῖνον ἔδωκε τάφον.

Παῖδα λίπες;

— Τριέτηρον, δς ἐν μεγάροισιν ἀλῶν

ἐκδέχεται μαζῶν ἡμετέρων σταγόνα.

— Αἶθε καλῶς ζῶοι.

— Ναί, ναί φίλος, εἶχεο κείνω,

10 — ὄφρα μοι ἠβήσας δάκρυ φίλον σταλάοι.

Χρησιμοποιοῦν τὴν ἀρχαίαν τεχνικὴν ὁ Ἀγαθίας, κατῴρθωσε νὰ δώσῃ τὴν συγκρίνησιν τοῦ ὄρφανοῦ ποῦ τοῦ ἔλειψεν ἢ μητέρα του ἑνωρὶς, μὲ ὄλην τὴν ψυχικὴν του εὐγένειαν.

Ὁ Παῦλος Σιλεντιάριος, καλούμενος οὕτως ὡς συγκλητικὸς (ἀπὸ σιλεντίου), ἐξ οἰκογενείας τοῦ Κύρου (πατρὸς) τοῦ Φλώρου (πιθανῶς, πάππου) εἶναι λόγιος καὶ εὐγενὴς ἀξιωματοῦχος τῆς αὐλῆς τοῦ Μεγάλου Ἰουστινιανοῦ, τοῦ ὁποῖου καὶ ἐνεκωμίασε τὰ κτίσματα διὰ ποιητικῶν συγγραφῶν ποῦ ἐλέγοντο ἐκφράσεις. Ἐγράψεν ἀκόμη ἐρωτικά, ἀναθηματικά καὶ ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα. Μερικὰ ἀπ' αὐτὰ ἀντηλλάγησαν μεταξὺ τοῦ Παύλου καὶ τοῦ Ἀγαθίου, ὁ ὁποῖος καὶ παρέσχεν εἰς τὴν ἱστορίαν του βιογραφικὰς πληροφορίας περὶ τοῦ φίλου του. Ὅσα ἐσώθησαν εἶναι περίπου ἑβδομήκοντα. Εἰς αὐτὰ ἀπαντῶνται Πᾶνες, Λαῖδες, ὀνόματα ἑταιρῶν, θεοτήτων τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ θυσίαι εἰδωλολατρικαί. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ κλασσικοῦ κόσμου εἶναι τόση, ὥστε θὰ ἐνόμιζε κανεὶς ὅτι ὁ συγγραφεὺς δὲν εἶναι καὶν Χριστιανός. Καὶ ἡ ψυχολογία του εἶναι ἀνάλογος. Ἴδου ἐν ἀπὸ τὰ ἐπιγράμματά του. Εἶναι καὶ αὐτὸ διαλογικόν. Ἐνας νεκρὸς προσπαθεῖ νὰ πληροφορήσῃ τὸν διαβάτην περὶ τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς πατρίδος του καὶ τῆς ἐπιφανοῦς οἰκογενείας. Ἄλλ' ὁ ἄλλος δὲν ἔχει καμμίαν διάθεσιν νὰ τὰ ἀκούσῃ αὐτά, διότι ὁ νεκρὸς εἶναι μόνον νεκρὸς καὶ δι' αὐτὸν ὅλα τὰ ἄλλα δὲν ἔχουν ἀξίαν.

— «Ὀῦνομά μοι...

— Τί δὲ τοῦτο;

— Πατρίς δέ μοι...

— Ἐς τί δὲ τοῦτο;

— Κλεινοῦ δ' εἰμὶ γένους.

— Εἰ γὰρ ἀφανροτάτου;

— Ζήσας δ' ἐνδόξως ἔλιπον βίον.

— Εἰ γὰρ ἀδόξως ;

— Κεῖμαι δ' ἐνθάδε νῦν.

— Τίς τίνι ταῦτα λέγεις ;»

(Anth. Pal., Waltz, VII, N° 307)

Εἰς ἄλλο ἐπίγραμμα τοῦ ὁ Παῦλος Σιλεντιάριος ὁμιλεῖ καθὼς ἓνας πολυπείρος ἐραστής, πού λόγῳ τῆς ἡλικίας του ἔχει ἀρχίσει νὰ ἐξαντλήται¹. Ἐσβησε τοῦ φλογεροῦ πυρός ἡ δύναμις. «Δὲν ὑποφέρω πιά καθὼς καθημερινὰ καταψύχομαι. Δὲν μὲ βασανίζει πλέον ἡ ἐπιθυμία, ὅσον μὲ κατατρῶγει ἡ ἀνάμνησις τοῦ ἔρωτος». Καθὼς ἡ ζωϊκὴ δύναμις ἔχει ὀλιγοστεύσει, ὁ ἄνθρωπος κατατρύχεται ἀπὸ τὴν νοητικὴν ἀνάμνησιν τῆς ἁμαρτίας. Ἡ ἐπιθυμία του ἀπὸ σαρκικὴν μεταβάλλεται εἰς διανοητικὴν, ἀλλ' ἡ δύναμις τῆς ἀντὶ νὰ ἐλαττωθῇ πολλαπλασιάζεται. Τὸ ἐπίγραμμα ἀποδίδει ἀρχαίαν νοοτροπίαν, καὶ μάλιστα μιᾶς κοινωνίας ἡ ὁποία ρέπει πρὸς τὰς διασκεδάσεις, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Χριστιανούς τῶν πρώτων αἰώνων.

Ὅμως εἰς τὸν ποιητὴν ἐνυπάρχει ὁ Χριστιανός, καθὼς δὲν ἐσβέσθη ὁ εἰδωλολάτρης, ὁ πιστὸς ὁ ἀναφωνῶν «Χριστὸν ἴσμεν δεσπότην» τὸν Χριστὸν ἀναγνωρίζομεν ὅλοι κύριόν μας, καθὼς ἀνυμνεῖ τὰ ἔργα τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Σέβεται τὸν Θεὸν τὸν ὁποῖον ὁ αὐτοκράτωρ ἔχει συνεργὸν εἰς ὅλας του τὰς πράξεις, νομοθετῶν, κτίζων πόλεις, ναοὺς ἐγείρων, ὅπλα κινῶν, ἐὰν χρειασθῇ, εἰρηνεύων καὶ συνθήκας συνάπτων. Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἐξηγηθῇ αὐτὴ ἡ διφυὴς φύσις τοῦ Παύλου Σιλεντιαρίου, Χριστιανοῦ ἅμα πιστοῦ καὶ εἰδωλολάτρου Ἑλληνοῦ; Τὴν ἀπάντησιν παρέχει ὁ σύγχρονός μας ἑλληνικὸς βίος εἰς τὸν ὁποῖον ὁ συνδυασμὸς τοῦ εἰδωλολατρικοῦ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ εἶναι συνήθης καὶ παράλληλος, ὥστε νὰ μὴ διαχωρίζεται ὁ Ἀπόλλων ἀπὸ τὸν προφήτην Ἡλίαν καὶ ἡ ἀρχαία ζωὴ νὰ ἔχη ἀφήσει πολλὰς ζώσας δοξασίας, ἀσυμβιβάστους πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Τὰ σωθέντα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνθολογίαν ἐπιγράμματα τοῦ Παύλου εἶναι ὑπερεβδομήκοντα, ἐκ τῶν ὁποίων ὑπὲρ τὰ ἡμίση ἐρωτικά, 11 ἀναθηματικά, ἑπτὰ ἐπιτύμβια. Οἱ δύο φίλοι ποιηταὶ Παῦλος καὶ Ἀγαθίας ἀντήλλαξαν ἐπιγράμματά τινα. Εἰς τὰ τοῦ Παύλου θὰ εὔρη τις, ὡς εἴπομεν, Πᾶνας,

1.

Ἐσβέσθη φλογεροῖο πυρὸς μένος· οὐκέτι κάμνω,
ἀλλὰ καταθηήσκω ψυχόμενος Παφίη.
Ἦδη γὰρ μετὰ σάρκα δι' ὀστέα καὶ φρένας ἔρπει
παμφάγον ἀσθμαίνων οὗτος ὁ πικρὸς ἔρως.
Καὶ φλόξ ἐν τελεταῖς, ὅτε θύματα πάντα λάφυξεν,
φορβῆς ἠπανίη ψύχεται αὐτομάτως.

(Anth. Pal., Waltz, V, N° 239).

Λαΐδας καὶ ἄλλα ὀνόματα ἀρχαίων ἐταιρῶν, θυσίας ἀναφερομένας εἰς ἀρχαίους θεοὺς, θεότητας ἐπιζώσας ἐκ τοῦ ἄλλως ἀπηγορευμένου «εἰδωλολατρικοῦ» κόσμου. Ὅμως αἱ εἰδωλολατρικαὶ ἐπιβιώσεις τῶν ποιητῶν ἦσαν λεκτικαί. Ἡ καλύβη τοῦ Φοίβου Ἀπόλλωνος εἶχε πέσει, εἶχεν ἐκλείψει τὸ μαντικὸν λάλον ὕδωρ. Ὑπὸ τὰ ὄθνεϊα ὀνόματα εὐρίσκετο ὁ αἰώνιος ἄνθρωπος.

2. Ἐκφράσεις¹. Ἐκφρασις καθ' Ἡσύχιον εἶναι «λόγος ἐναργῆς», κατὰ δὲ τὸν Ἀφθόνιον «λόγος διηγηματικός, ὑπ' ὅψιν ἄγων ἐναργῶς τὸ δηλούμενον». Κατὰ τὸν Σχολιαστὴν «διαφέρει ἡ ἐκφρασις διηγήματος, ὅτι τὸ μὲν ψιλὴν ἔχει τοῦ πράγματος ἔκθεσιν, ἡ δὲ [ἐκφρασις] πειράται θεατὰς ἐργάζεσθαι μικροῦ τοὺς ἀκούοντας, καὶ τὸ μὲν [διήγημα] καθ' ὅλον ἐξετάζει, ἡ δὲ [ἐκφρασις] τὸ κατὰ μέρος» (Du Cange ἐν Proleg. Bonn, σσ. VII - VIII, 1837).

Ἐκφρασις τοῦ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ἐν ἀρχῇ συναντῶμεν 80 ἐγκωμιαστικοὺς ἰάμβους ἀναφερομένους εἰς τὸν Ἰουστινιανόν. Τὸ ἔργον ἐγράφη διὰ ν' ἀπαγγελθῇ εἰς τὸ ἱερὸν παλάτιον ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορος, τῆς συγκλήτου καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν ἀρχόντων. Λόγῳ τοῦ μήκους τῶν τὰ τοιαῦτα ἔργα διηροῦντο εἰς ἀκροάσεις, ἀφοῦ ἀπηγγέλλοντο τμηματικῶς κατὰ συνάξεις τῶν ὡς ἄνω προσκεκλημένων.

Ἄρ' ἔστιν εὐρεῖν μείζονα τῆς νῦν ἡμέρας
ἐν ἧ Θεός τε καὶ βασιλεὺς σεμνύνεται ;
οὐκ ἔστιν εἰπεῖν. Χριστὸν ἴσμεν δεσπότην,
ἴσμεν δὲ πάντως. τοῦτο γὰρ τοῖς σοῖς λόγοις
ποιεῖς, κράτιστε, γνώριμον καὶ βαρβάρους.
ὄθεν συνεργὸν αὐτὸν ἐν ταῖς πράξεσιν
ἔχεις παρόντα, νομοθετῶν, κτίζων πόλεις,
ναοὺς ἐγείρων, ὅπλα κινῶν, εἰ δέοι,
σπονδὰς τε τάττων...

Εἶτα ὁ Παῦλος ὑπαινίττεται τὴν στάσιν τοῦ Νίκα καὶ τὴν πεποίθησιν ἧν

1. Πρὸ τοῦ Παύλου Σιλεντιαρίου Χριστόδωρος ποιητῆς Θηβαῖος Κοπτίτης ἔγραψεν «ἐκφρασιν τῶν ἀγαλμάτων τῶν εἰς τὸ δημόσιον γυμνάσιον τοῦ ἀποκαλουμένου Ζευξίππου». Ὁ Χριστόδωρος ἔζησεν ἐπὶ Ἀναστασίου Α' (-518), ἡ δὲ Σούδα λέγει αὐτὸν ἐποποιόν. Γυμνάσιον κατ' αὐτὸν εἶναι θέρμαι (λουτρά) παρὰ τὸν Ἰππόδρομον. Τὸ θέμα ἐπομένως τοῦ Χριστοδώρα εἶναι κοσμικόν, ἐνῶ ἀντιθέτως τοῦ Παύλου Σιλεντιαρίου ἀναφέρεται τὸ πρῶτον εἰς ναόν, ἱερὸν χριστιανικὸν μνημεῖον.

ὁ βασιλεὺς εἶχεν ἐπὶ τὸν Θεόν, χάρις εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ἐνίκησεν. Ἐπαινεῖ τὸ φιλεῦσπλαγγνον καὶ συγγνωμονικὸν τοῦ βασιλέως :

*λύεις ἅπαντας τῶν κακῶν ὀφλημάτων
ὡσπερ τὸ θεῖον, πρὸς δὲ συγγνώμην τρέχεις. (46 - 47).*

Εἶτα ὁμιλεῖ περὶ τῆς Θεοδώρας, ἀποθανούσης, ὡς γνωστὸν τὸ 548 :

*τῆς βασιλίδος, κράτιστε, τῆς εὐδαίμονος,
τῆς πάντ' ἀρίστης, τῆς καλῆς καὶ πανσόφου...
ἦν ζῶσαν εἶχες εὐσεβῆ συνεργάτιν,
ἐπεὶ δὲ μετῆλθε, παρέσχες οἷς (τοῖς cod.) ὑπηκόοις
θρόνον βοηθόν, θρόνον ἀρραγέστατον,
ὃν οὐδ' παρῆλθες, οὐδ' ἐκὼν παραδράμοις. (59 - 65).
ἔστιν δὲ δεῖγμα τῶν ἄγαν σου θαυμάτων
ὁ τοσοῦτος ἔρωσ, ὃν ἡ πόλις πᾶσα τρέφει
ἐπὶ σοί, βασιλεῦ κράτιστε, καὶ τῷ σῷ νεφέ... (71 - 73).*

«Τούτων λεχθέντων ἐν τῷ παλατίῳ διηρέθη ἡ ἀκρόασις, καὶ ἐλέχθη τὰ λοιπὰ ἐν τῷ ἐπισκοπείῳ, ἐπὶ Εὐτυχίου τοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου (552 - 565), προλεχθέντων τῶν ὑποκειμένων ἰάμβων». Οἱ πρόσθετοι ἰάμβοι εἶναι 54 (81 - 134) :

*εἰ μὲν γὰρ ἐλπίς ἦν τις εὐσθενεῖ λόγῳ
συνεξισοῦσθαι τῷ νεφέ τῷ παγκάλῳ,
σφαλερὸν ὑπῆρχεν ἐπαποδύεσθαι πάλαις
ἐν αἷς τὸ νικᾶν παρακεκινδονεμένον. (104 - 107)*

δικαιολογεῖ ἑαυτὸν ὁ Παῦλος διὰ τὸ τόλμημα τῆς συγγραφῆς :

ἔχει τι χρηστὸν ἀνδρὸς ἡ παρηγορία. (115).

Θεωρεῖ τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ὡς τὸ μέγιστον τῶν ἔργων τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τὴν καλυτέρα τῆς πόλεως τρυφήν. Μεθ' ὃ ἀρχεται ἡ περιγραφή εἰς δακτυλικὸν ἑξαμέτρον καὶ γλώσσαν ἐπικὴν (στ. 135 - 412) ἐν στίχοις 277, εἶτα ἔπονται 6 ἰάμβοι, καὶ ὁ Παῦλος λέγει («διαιρεθείσης πάλιν τῆς ἀκρόασις προελέχθησαν οἱ ὑποκείμενοι ἰάμβοι») :

...εὖ οἶδ' ὅτι

*πρὸς τὸν νεὸν δραμόντες αἰθίς τὸν μέγαν
ἐράτε πάντες τῆς ἀκοῆς ὡς τῆς θεάς. (413 - 415).*

Ἐπεταὶ ἡ Β' ἀκρόασις ἐξ 613 ἑξαμέτρων στίχων.

Ἐκφρασις τοῦ ἰάμβου (τῆς τοῦ Θεοῦ Ἁγίας Σοφίας) λεχθεῖσα ἰδιαζόντως μετὰ τὴν πρώτην πάροδον τὴν μεγάλην ἐν τῷ πατριαρχείῳ. Ἀποτελεῖται ἀπὸ 29 ἰάμβους καὶ 275 ἑξαμέτρους, ἀρχεται δ' ὡς ἐξῆς :

*Ἐχεις ἅπασαν, ὦ βασιλεῦ, τὴν ἐλπίδα,
προσθεῖς τὸ λείπον τῷ νεφέ τῷ παγκάλῳ.
οὐκοῦν, ἄριστοι, προσφόρως καὶ νῦν ἐγὼ
ἦκω τὸ λείπον προστιθεῖς τῷ βιβλίῳ. (1 - 4).*

Εἶπομεν ὅτι αἱ εἰδωλολατρικαὶ ἐπιβιώσεις τῶν ποιητῶν ἦσαν λεκτικαί. Αἱ Μοῦσαι καὶ Χάριτες τὰς ὁποίας ἐπεκαλοῦντο οἱ ποιηταὶ ἦσαν σκιαί. Ἡ ἀπολλώνιος λύρα ἐκρούετο ὑπὸ νέαν κλίμακα. Ὁ ἴδιος ὁ Ἀγαθίας ἐξιστόρει γεγονότα, κατὰ τῶν βαρβάρων πολέμους, ὅπου τὸ περσικὸν ὄνομα ἐνεθύμισε τὸν πέμπτον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα. Χίλια τόσα ἔτη εἶχον παρέλθει, αἱ τύχαι τοῦ κόσμου εἶχον στραφῆ, ὁ Χριστός, ὁ Παῦλος, ὁ ἱερός Χρυσόστομος εἶχον μεταβάλλει τὸν κόσμον, τὸ Βυζάντιον εἶχεν ὑπερτερῆσαι τῶν Ἀθηνῶν, αἱ σχολαὶ τῶν ὁποίων εἶχον κλείσει. Ὅμως ἐξ Ἀνατολῶν ἤρχοντο ἀκόμη γλυκεῖς οἱ φθόγγοι, τερπνὰ τὰ μέτρα, ἑλκυστικοὶ οἱ ρυθμοὶ τῆς ἀρχαίας γλώσσης, καὶ αἱ σκιαὶ τοῦ ὀλυμπικοῦ πανθέου ἐτάραττον τὸν ὕπνον τῶν μαρτύρων τῆς νέας θρησκείας. Οἱ Μικρασιαῖται ποιηταὶ, οἱ Θράκες, οἱ Καππαδόκαι, ἠσθάνοντο εἰς τὰς φλέβας των ἀκόμη ζῶντα τὸν ἱστορικὸν Ἑλληνισμόν καὶ ὑπὸ τὸν τύπον τοῦ ἔδιδον τὰ συναισθήματά των, εἰλικρινῆ, ἀγνὰ καὶ βαθέως ἀνθρώπινα.

3. Ἡ ἄλλη ποίησις. Τὸ ἀξιολογώτερον τμήμα τῆς λογίας μὴ ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως ἀποτελεῖ ἡ θρησκευτικὴ κατὰ τὸ θέμα στιχογραφία τῶν Βυζαντινῶν. Ἀπὸ ἀπόψεως μορφῆς δύναται νὰ διαιρέση τις αὐτὴν εἰς δύο. Εἰς τὴν μακροτέραν καὶ εἰς τὴν ἐπιγραμματικὴν¹.

Ὁ Γεώργιος Πισίδης συμπίπτει μὲ τὴν βασιλείαν τοῦ Ἡρακλείου (610 - 641), πιθανὸν ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἀντιόχειαν τῆς Πισιδίας, ἐγένετο δὲ διάκονος ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπου διετέλεσε σκευοφύλαξ, ρεφερενδάριος, ὀρφανοτρόφος καὶ γηροκόμος. Εἶναι δυνατὸν νὰ γίνη διάκρισις μεταξὺ τῆς ἀπὸ τοῦ 610 - 630 περιόδου καθ' ἣν συνέγραψε τὰ ἐγκωμιαστικά του ἔργα καὶ τὴν μετὰ τὸ 630, ὅτε ἀφιερῶθη εἰς τὴν θρησκευτικὴν ποίησιν. Τὰ ἔργα

1. Διὰφορὸν τι ἀλλὰ συγγενές, ἀπὸ ἀπόψεως ρυθμοτονικῆς, πρὸς τὴν ὕμνογραφίαν εἶναι ἡ κατὰ συνθήκην ὑπὸ τῶν δῆμων ἐν Κωνσταντινουπόλει χρησιμοποιουμένη ποίησις τῶν ἀναφωνήσεων. Πρβλ. P. M a a s, Metrische Akklamationen der byzantiner, BZ 21, 1912, σσ. 28 - 51.

του δὲν σφύζονται πάντα. Εἰς ταῦτα προσγράφεται καὶ ἐγκώμιον εἰς Ἀναστάσιον τὸν Πέρσην.

Τὰ πανηγυρικὰ ποιήματα τοῦ Πισίδου ἀναφέρονται εἰς τὰ κατορθώματα ἰδία τοῦ βασιλέως Ἡρακλείου (Ἡ ρ α κ λ ε ι ἄ ς, Εἰς τὴν ἐπάνοδον Ἡρακλείου ἐξ Ἀφρικῆς, Περσικὴ Ἐκστρατεία, Εἰς Βόνον πατρίκιον, Ἀβαρικὸς πόλεμος, Ἀποκατάστασις τοῦ Τιμίου Σταυροῦ).

Ὁ Πισίδης, ἐκ τῶν ἐσχάτων κλασικιστῶν μᾶλλον ἢ κλασσικῶν, εἶχεν εὐρεῖαν παιδείαν χριστιανικὴν καὶ ἐξῶθεν, ἐχρησιμοποίησε δὲ — παρὰ τὴν ἀναγκαίαν ἐπὶ τῆς Κοινῆς τῶν ἰδίων αὐτοῦ χρόνων — τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν εἰς ἱαμβικὰ τρίμετρα, ἅτινα ἐθεωρήθησαν διὰ τοὺς μεταγενεστέρους ὑποδειγματικά. Καὶ τὴν μὲν γλῶσσαν ἐπλούτισε διὰ σπανίων λέξεων ἢ ἀπαξ εἰρημένων (πολλὰ θὰ εἶναι ἰδικά του), τὸ δὲ κείμενον ἐκόσμησε γνωμολογικῶς¹. Τὰ θρησκευτικὰ τοῦ ποιήματα εἶναι 262 στίχοι. Εἰς τὸν μάταιον βίον, κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ, δογματικὸν ποίημα ἐξ 726 τριμέτρων κατὰ δυσσεβοῦς Σεβήρου Ἀντιοχείας καὶ Ὑμνος εἰς τὴν ἀγίαν τοῦ Χριστοῦ Ἀνάστασιν.

Ἡ Κ α σ ῖ α ἔγραψεν ἠθικολογικὰ ποιήματα, Ἰ γ ν ἄ τ ι ο ς διάκονος ὁ κατόπιν Νικαίας (ἀρχαί θ' αἰ.) Στίχους εἰς Ἀδάμ, 143 τριμέτρους διαλόγους, ὅπου διαλέγεται ὁ προπάτωρ μετὰ τοῦ ὄφρα, τετράστιχα εἰς Αἰσωπείους μύθους, καὶ 24 ἀλφαβητικὰς ἱαμβικὰς γνώμας θρησκευτικοῦ περιεχομένου², Πολυάριθμοι ἐγράφησαν «Κατανυκτικοὶ ἀλφάβητοι» εἶδος τὸ ὅποιον ἐπέδωκε μετὰ ταῦτα. Θεολογικὰ ποιήματα ἔγραψε καὶ Λέων ὁ φιλόσοφος καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Γεωμέτρης (ι' αἰ.)³.

Προσωπικὸν ἀναντιλέκτως ὕφος καὶ ὑπεροχὴν ἀπέναντι καὶ τοῦ προκατόχου τοῦ Πισίδου καὶ τοῦ μετὰ ταῦτα Φιλῆ, ἔχει Ἰωάννης ὁ Μαυρόπουρος μητροπολίτης τῆς πόλεως Εὐχαΐτων (μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ἰριος καὶ Ἄλυος) γράψας, ἐκτὸς τῶν Κανόνων, περὶ τῶν ὁποίων θὰ ὀμιλήσωμεν, καὶ ἱαμβικὰ ποιήματα ἀναφερόμενα εἰς θρησκευτικὰ θέματα⁴.

Πλεῖστα ὅσα θρησκευτικὰ ποιήματα ἔχει γράψει καὶ Θεόδωρος ὁ Πρόδρομος (ιβ' αἰ.) μεταξὺ τῶν ὁποίων εἰς τὴν Ἀγίαν Τριάδα, τὸ Ἐξαήμερον τῆς δημιουργίας, τὴν Σταύρωσιν τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου, Εἰς τὰς ἰδιότητας τοῦ Θεοῦ κλπ.⁵.

1. Ἐκδοσις τῶν Πανηγυρικῶν (ὅπου ἐν προλόγῳ καὶ ἡ λοιπὴ βιβλιογραφία): Giorgio di Pisidia Poemi I Panegirici epici, a cura di Agostino Pertusi (Studia Patristica et Byzantina, 7), Ettal 1960, 8^ο σσ. 322. Κρίσις ὑπὸ Ν. Μ. Παργιωτάκη, ΕΕΒΣ Α', 1960 - 1961, σσ. 604 - 616.

2. Krumb. - Σωτηρ., Β', σσ. 634 - 636. Gerardo Marengi, Ignazio diacono e i tertrastici giambici, Emerita XXV, 1957, σσ. 487 - 498.

3. PG 106, στ. 889 - 1002.

4. Πρβλ. βιβλιογραφίαν, Κλείς, σ. 17.

5. PG 133, στ. 1221 - 1416. Πρβλ. καὶ περαιτέρω σ. 42, σημ. 2.

Πρὸς τὸν Πρόδρομον ἀντιστοιχεῖ ὁ Μανουὴλ Φιλῆς (ιδ' αἰ.)¹ γράψας ἐκτὸς τῶν περὶ φυσικῆς ἱστορίας ἀντικειμένων καὶ ποιήματα εἰς θρησκευτικὰς ἐορτάς, ἀγίους, δόγματα, Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας κλπ.

Καὶ ὁ πολυγραφώτατος ἱστορικὸς καὶ ὕμνογράφος Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθοπούλος (ιδ' αἰ.)² ἔγραψε ποιήματα καὶ ἐπιγράμματα, ὡς τὸ κάτωθι: Εἰς εἰκόνα τῆς Θεοτόκου φερούσης τὸν δεσπότην ἡμῶν Χριστόν.

Ἀγνή κόρη, ζῆς· εἰ δὲ σιγᾶς, σὸ ξένον
τὸ γὰρ σιωπᾶν εὐπρεπὲς ταῖς παρθένους·
μᾶλλον δὲ καὶ πνεῖς καὶ θεοῦ λόγον φέρεις,
κᾶν ἢ γραφικὴ τύπον οὐκ οἶδε κτύπου³.

Χαριέστερα, ἂν μὴ σπουδαιότερα, εἶναι τὰ τετράστιχα ἢ δίστιχα ἐπιγράμματα εἰς ἱαμβικοὺς τριμέτρους, τὰ ὅποια ἐγράφησαν ἐπὶ αἰῶνας εἰς τὸ Βυζάντιον εἰς λογίαν γλῶσσαν καὶ μὲ θέματα ἐκκλησιαστικά, ἐξυμνοῦντα δηλονότι εἰκόνας, πυλῶνας καὶ κτίσματα ναῶν καὶ μονῶν.

Ἀρχὴν τῶν ἐπιγραμμάτων τούτων κάμνει ὁ Γεώργιος Πισίδης⁴, ἐλευθερώτερον δὲ πραγματεύεται τὰ θεματὰ του ὁ φανατικὸς ἐκεῖνος καὶ ἀμούσους κανόνας γράψας Θεόδωρος Στουδίτης († 826)⁵. Τὸ εἶδος συνεχίζου ὁ Ἰωάννης Γεωμέτρης⁶, Ἰωάννης Μαυρόπουλος⁷, ὁ Πτωχοπρόδρομος⁸, ὁ Μ. Φιλῆς⁹, ὁ Πλανούδης¹⁰ κ.ἄ.

Τὸ εἶδος τοῦτο ἀπεκορυφώθη διὰ τῶν ἐπιγραμμάτων εἰς ἀγίους καὶ ἐορτάς τὰ ὅποια ἔγραψαν ὁ Γ. Πισίδης, ὁ Ἰωάννης Κυριώτης ἢ Γεωμέτρης,

1. Manuelis Philae, Carmina Inedita... edidit A. E. Martini, Neapoli 1900. Manuelis Philae, Versus iambici de proprietate animalium edd. F. S. Lehre et Fr. Dübner, Parisiis 1931.

2. Περὶ οὗ ὁ Ἀθ. Παπαδόπουλος Κεραμεύς, BZ 11, 1902, σσ. 38 - 49, ὅπου καὶ τὸ ἀνατυπούμενον ἐνταῦθα ἐπίγραμμα καὶ ἕτερα 15 ἔμμετρα, διορθῶσας καὶ συμπληρώσας τὰ εἰς τὸν βίον του παρὰ Krumb. - Σωτ., Α', 588 - 592.

3. BZ 11, 1902, σ. 45.

4. PG 92, στ. 1731 - 1740.

5. Πρβλ. Antonio Garzya, La tradizione manoscritta degli epigrammi di S. Teodoro Studita, BGF XI, 1957, σσ. 139 - 156. Ὁ αὐτὸς ἐκδίδει τὰ ἐπιγράμματα διὰ τῆς ΕΕΒΣ ΚΗ', 1958, σσ. 11 - 64. Πρβλ. Ἀθ. Κομίνην BGF XIII, 1959, σσ. 155 - 57 καὶ τὸν αὐτὸν Garzya, Sull'edizione degli epigrammi di T.S. «Atene e Roma» n.s. IV, 1959, (1 - 7).

6. PG 106, στ. 867 - 889.

7. PG 120, στ. 1123 - 1200.

8. PG 133, στ. 1101 - 1220.

9. Πρβλ. ἀνωτ. σημ. 1.

10. Γράψας στίχους ἱαμβικοὺς, PG 147, στ. 1175 - 1178.

καὶ δὴ ὁ Χριστόφορος ὁ Μυτιληναῖος (α' ἡμισυ ια' αἰ.)¹ καὶ ὁ Θεόδωρος Πρόδρομος². Τῶν τελευταίων τὰ ἐπιγράμματα εἶναι ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα προηγοῦνται τῶν εἰς τὸν ὄρθρον ἀναγιγνωσκομένων συναξαρίων³. Σπανίως εἰκονογραφημένον εὐαγγελιστάριον παραλείπει τὰ ἐπιγράμματα τῶν Εὐαγγελιστῶν, ὧν ἔχομεν μικρὰς συναγωγὰς⁴. Ἴδου ἐν ἐπίγραμμα π.χ. εἰς Ἰωάννην τὸν Θεολόγον:

*Βροντήεις θεόφανος Ἰωάννης πανάριστος
πρωτοτόκον σοφίης ὑπεράρχιον εὐρατο ἀρχήν,
πρωτοφανῆ γενετῆρα Θεοῦ Θεὸν αὐτογένεθλον.
Ἐνθεν ὀλεθροτόκων αἰρέσεων ἤμβλυε φρένα⁵.*

Ἄλλα ἐπιγράμματα, ἀνώνυμα πολλάκις, προέρχονται ἀπὸ κτίσματα δι' ἃ ἐγράφησαν, ἢ ἄλλας αἰτίας, διασωθέντα διὰ κωδίκων⁶. Ἐμμετρα καλενδάρια, περιέχοντα κατὰ μῆνας τοὺς ἁγίους τοῦ ἐνιαυτοῦ συνετάχθησαν ὑπὸ διαφόρων⁷, ὡς Χριστοφόρου τοῦ Μυτιληναίου τὰ «Συναξάρια στιχηρὰ τῶν ἱβ' μηνῶν», ἢ «Συνοπτικὴ σύνοψις ἁγίων χρόνου»:

1. Die Gedichte des Chr. Mytilenaeos, έκδοσις Ed. Kurtz, Leipzig 1903. Σπ. Λάμπρος, NE B', 1905, σσ. 169 - 179. Κ. Ἰ. Ἀμαντος, Βυζαντινὰ ποιήματα τοῦ Χριστοφόρου Μυτιληναίου εἰς τὸν τόμον τοῦ «Μικρὰ Μελετήματα», Ἀθῆναι 1940, σσ. 189 - 194 (= Νέα Ἑστία, 8, 1930, σσ. 1243 - 1245). Enrica Follieri, Il calendario giambico di Cristoforo di Mitilene, secondo i mss. Palat. Gr. 383 e Paris. Gr. 3041, AB LXXVII, 1959, σσ. 245 - 304. Ἡ αὐτὴ σὺν I. Dujčev, Il calendario in sticheri di Cristoforo di Mitilene, BSI XXV, 1964, σσ. 1 - 36. Ἐσχάτως J. Darrouzès, REB XVI, 1958, σσ. 61 - 73 καὶ ὁ Θεόδωρος Εὐδής, Ὁ βυζαντινὸς ποιητὴς Χριστόφορος ὁ Μυτιληναῖος, α Δελτίον Χριστ. Ἀρχαιολ. Ἐταιρείας» Δ', 1964, σσ. 245 - 251.

2. PG 133, σσ. 1101 - 1176. Πρβλ. Ciro Giannelli, Tetrastici di Teodoro Prodromo sulle feste fisse e sui santi del Calendario bizantino, AB LXXV, 1957, σσ. 299 - 336. Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, Un altro calendario metrico di Teodoro Prodromo, EEBE KE', 1955, σσ. 158 - 169.

3. Συναγωγὴ μετὰ λατινικῆς μεταφράσεως: Ecclesiae Graecae Martyrologium metricum ex Menaeis, cod. chifletiano actisque Sanct. nunc primum colligit, interpretat, illustrat L. Urbanus Codof. Siberus... Lipsiae... 1727.

4. Πρβλ. Ἀθ. Δ. Κομίνη, Συναγωγὴ ἐπιγραμμάτων εἰς τοὺς τέσσαρας εὐαγγελιστάς, EEBE KA', 1951, σσ. 254 - 279 καὶ Enrica Follieri, Epigrammi sugli Evangelisti dai codici Barberiniani greci 352 e 520, BGF X, 1956, σσ. 61 - 80 καὶ 135 - 156.

5. EEBE KA', 1951, σ. 274.

6. Πρβλ. Σωφρ. Εὐστρατιάδου, Τρία ἐπιγράμματα ἐν τῷ ναῶ τῆς Ἁγίας Σοφίας PM A', 1932, σσ. 12 - 13.

7. S. Salaville, La formation de calendrier liturgique byzantin «Ephemerides Liturgicae» Roma 1936, σσ. 321 - 22. Jean Darrouzès, Les calendriers byzantins en vers, REB XVI, 1958, σσ. 59 - 84.

*Τὸν Συμεὼν ἔγωγε καὶ Μαρίαν φέρο
τὸν Ἀνθιμὸν τε Βαβύλαν, Ζαχαρίαν*

(1 - 5 Σεπτεμβρίου)

ἢ ἔλαβον μορφήν Κανόνος, ὡς Γρηγορίου μοναχοῦ, Μιχαὴλ Μοναχοῦ, Ἀρσενίου μοναχοῦ, ἄλλων καὶ τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Καλοκυροῦ¹:

*Ῥώμης πρόεδρε Νέας,
ἐνδοξε Ταράσιε, Γάζης Πορφύριε,
Προκόπιε, θρέμμα Δεκαπόλεως,
Πάτερ Βασίλειε ὁμολογητά,
καὶ Κασσιανὲ καὶ Εἰδοκία μάρτυς,
πρέσβεις θερμοὺς ὑμᾶς ἔχοιμεν.*

(Μάρτιος)

Συναξαριακὰ ἐπιγράμματα ἔγραψαν μετὰ ταῦτα πολλοί, μετὰ τῶν ὁποίων ὁ Μ. Φιλῆς καὶ ὁ Μιχ. Ἀποστόλης², τὸ εἶδος δ' ἕνεκα τῆς ἀνάγκης (εἰς τὰς νεωτέρας ἀκολουθίας ὑπάρχουν πάντοτε συναξάρια τῶν ὁποίων πρέπει νὰ ἐπιταχθοῦν οἱ στίχοι) ἐκαλλιεργήθη καὶ μετὰ ταῦτα τόσον ὥστε οὐδ' ὁ Βαρθολομαῖος ὁ Κουτλουμουσιανὸς νὰ μὴ εἶναι ὁ τελευταῖος συνθέτης. Τοὺς δύο ἰαμβικούς τριμέτρους ἀκολουθεῖ εἰς ἐξάμετρος, εἰς τὸν ὁποῖον ἀναφέρεται ἡ ἡμερομηνία τῆς κοιμήσεως τοῦ ἁγίου, ἢ τῆς ἑορτῆς. Οὕτω τὰ ἐν λόγῳ ἐπιγράμματα τὰ ὁποῖα ἐξ ἀρχῆς δὲν ἐγράφησαν διὰ τὰ λειτουργικὰ βιβλία, κατέληξαν εἰς αὐτά. Ἴδου τὸ εἰς τὴν ἁγίαν Βαρβάραν (4 Δεκ.) ἀναφερόμενον:

*Εἶπαι πατὴρ θύσας σε, μάρτυς Βαρβάρα,
ὕπῃρξεν ἄλλος Ἀβραάμ διαβόλου.
Βαρβάρα ἀμφὶ τετάρτῃ χερσὶ τοκῆς ἐτμήθη.*

Ἴδου πάλιν τὸ εἰς τὴν κοιμήσιν τοῦ Χρυσοστόμου (27η Ἰανουαρίου):

*Νεκρὸς καθίζη, ὦ Ἰωάννη, θρόνῳ
ἀλλ' ἐν Θεῷ ζῶν, πᾶσιν εἰρήνη λέγεις.
Ἄπνουν ἐβδομάτῃ κόμισαν δέμας εἰκάδι χρυσοῦν.*

καὶ τὸ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ (25η Μαρτίου):

*Ἠγγειλεν Υἱὸν ἄγγελος τῇ Παρθένῳ
Πατρὸς μεγίστης ἄγγελον βουλῆς μέγαν.
Γήθεο τῇ Μαρίῃ ἔφατ' Ἄγγελος εἰκάδι πέμπτη.*

1. Enrica Follieri, Il calendario in forma di canone di Teodosio Calociro, ἐν «Mélanges Eugène Tisserant», vol II (Studi e Testi 232), 1964, σσ. 103-169.

2. Ἐδημοσιεύθησαν 133 ἐπιγράμματα τοῦ ὑπὸ Β. Λαούρδα, EEBE K', 1950, σσ. 172 - 208.

Ὡς εἶναι φανερόν οἱ δύο λαμβικοί στίχοι ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐσρτήν, ὃ δὲ δακτυλικὸς προσδιορίζει τὴν ἡμερομηνίαν μετὰ τῶν ἄλλων ἐπαναλαμβανόμενων συντόμως στοιχείων :

Δάμην ἐνὶ τριακοστῇ χρυσοτρισήλιος αἴγλη
(30 Ἰανουαρίου, τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν)

Δέξασθαι δευτερῇ Χριστὸν Συμεὸν παρὰ νηϋ.
(2 Φεβρουαρίου, Τῆς Ὑπαπαντῆς)

Εἰκάδι ἐν τριτάτῃ κατὰ φλόξ Πολύκαρπον ἔκανσεν.
(23 Φεβρ. ἁγίου Ἱερομάρτυρος Πολυκάρπου)

**Ἦρε Γεωργίου τρίτῃ εἰκάδι ἀρχένα χαλκός.*
(23 Ἀπριλίου, ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου)

Χαριέστατα εἶναι καὶ τὰ γραφέντα ἢ διὰ σφραγίδας διαφόρων ἀρχόντων, μονόστιχα δηλαδὴ λαμβεῖα, ὡς τὰ δημοσιευθέντα ὑπὸ Laurent¹, ἢ ὡς ἀκροστιχίδες κανόνων². Καὶ ἄλλα ἱερὰ ἐπιγράμματα πρέπει νὰ συλλεχθοῦν.

Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ ἐπιγραμματικὴ ποιησις, οἰκεία εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν τῆς Μεγάλῃς Ἑλλάδος, ἐπέδωκεν εἰς τὴν Ν. Ἱταλίαν καὶ κατ' αὐτὸν τὸν 17^{ον} αἰῶνα, ὅτε ἐξῆσαν ποιηταὶ ὡς οἱ Ἰωάννης Γράσος, Νικόλαος Ὑδρουντινός, Γεώργιος Χαρτοφύλαξ, κ.ἄ. γράφαντες καὶ ἱερὰ καὶ θύραθεν ἐπιγράμματα³.

Περαιτέρω παραθέτω ἐνδεικτικὸν ἐπιγράμμα τι σατιρικὸν τῶν βυζαντινῶν χρόνων, ἀπὸ τοῦ ὁποῦν φαίνεται ὅτι οἱ προπάτορές μας εἶχον αἰσθῆσιν τοῦ σχολαστικισμοῦ καὶ ἐσατίριζον τὴν προσκόλλησιν εἰς τὰ γραμματικά :

*Ἀρχὴ γραμματικῆς πεντάστιχος ἐστὶ κατάρα
πρῶτος ἄμην' ἔχει δεύτερος ὀδλομένην⁴.
καὶ μετὰ δ' ὀδλομένην, Δαναῶν πάλιν ἄλγεα' πολλά.
ὃ τρίτατος ἄψυχός εἰς Ἀἴδην⁵ κατάνγει
τοῦ δὲ τεταρταίου τὰ ἑλώρια⁶ καὶ κύνες ἄργοι⁷
πέμπτου δ' οἰωνοί⁸, καὶ ἄχολος⁹ ἐστὶ Διός.
Πῶς οὖν γραμματικὸς δύναται, μετὰ πέντε κατάρας
καὶ πέντε πτώσεις, μὴ μέγα πένθος ἔχειν;*

(Dübner, Ant. Pal. IX, 173)

1. Πρβλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, Κλείς, σ. 161.

2. Συναγωγὴν ἐτοιμάζει ὁ Μ. Νεομίδης, Πρβλ. Ἀθηνᾶ ΝΖ', 1953, σ. 390.

3. Πρβλ. Poeti Italobizantini del secolo XIII, introduzione testo critico e commentario di Marcello Gigante, Napoli 1953, 8^ο, σσ. 100 (Gollana di Studi Greci, N^ο XXII). Ciro Giannelli, Ramenta bizantina, ἐν Classica et Mediaevalia XVII, 1956, σσ. 35-45 (περὶ Νικ. Ὑδρουντινοῦ καὶ Χριστοφ. Μονιλιναίου). Bruno Lavagnini, Epigrammi di scuola Otrantina in foglio messinese, «Rivista di Studi Bizantini e Neocellenici N.S.» 1 (XI), 1964, σσ. 41-46.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Η ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΑ¹

1. Ἡ ὀρολογία ἄδω, ἔσμα, φδῆ, ὕμνος, ὕμνω, ὕμνητής, ὕμνωδῶ, ὕμνωδός, ὕμνωδία, ὕμνωδικός, ὕμνωλογῶ, ὕμνωλόγος, ὕμνωλογία, ἐφύμνιον, μελωδία, μελωδῶ, μελωδός εἶναι ἀρχαῖα χριστιανικῆ. Οἱ ὕμνοι ἦσαν ἤδη λατρευτικὰ κείμενα εἰς τοὺς ὄρφικους, ἱερὰ δὲ εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους (ὀμηρικοὶ κ.ἄ.). Ὁ Πλάτων ἤδη εἰς τοὺς Νόμους (III, 700 a-b) ἔγραφε «διηρημένη γὰρ δὴ

1. Συλλογαί: Τὰ λειτουργικὰ βιβλία ἅπαντα. Ἀνθολογία: Christ-Paran, Τρεμπέλας, Raffaele Cantarella, Poeti Bizantini, volume primo Testi, volume secondo Introduzione, traduzione e commento, Milano 1948, 8^ο, σσ. XI + 254, VIII + 287 (ἐν πολλοῖς ὕμνογράφοι, ἀλλὰ καὶ θύραθεν ποιηταὶ καὶ προβυζαντινοί). C. A. Trypanis, Medieval and Modern Greek Poetry. An Anthology, Oxford 1951, 8^ο, σσ. LXIII + 285 (ἀσήμαντον ὕμνογραφικὸν τμήμα, σσ. 1-36).

Ὁ Pitra, AS I, 1876, ἐδημοσίευσεν ὕμνους κ.ἄ. κείμενα τῶν ἐπομένων (κατ' αὐτὸν) ποιητῶν: Ρωμανοῦ (1-241), Ἀναστασίου (242-249), Σεργίου πτρχ. (250-272), Γρηγορίου (273-274), Γεωργίου (275-283), Κυριακοῦ (284-288), Ἡλία (289-297), Ὀρέστου (298-313), Ἀρσενίου (314-319), Δομιτίου (320-327), Στεφάνου (328-329), Γαβριὴλ (330-331), Κουκούλου (! 332-333), Ταρασίου (334-335), Θεοδώρου Στουδίτου (336-380), Ἰωσήφ Ὑμνογράφου (381-399), Κοσμᾶ, Ἰωσήφ καὶ Θεοφάνους (400-417), Κυπριανοῦ καὶ Νικολάου (418-424), Ἰωβίου (425-431), Συμεὸν Μεταφραστοῦ (432-434), Ἰωάννου (435-436), Λέοντος (437), Φωτίου (438-443), Ἀνεπιγράφων (444-661).

Ἡ παλαιότερα βυζαντινὴ ἐντυπος Ἀνθολογία (4 τόμοι, 1501-1504), ἡ περιλαβοῦσα καὶ ἐκκλησιαστικὴν ποιησιν, εἶναι ἐκείνη ἣν συνέταξεν ὁ Manutius Aldus (πρβλ. Τωμαδάκη, Κλείς, σ. 65) ἤτοι ἔργα Κοσμᾶ τοῦ Ματουμαῦ, Μάρκου Ὑδροῦντος, Ἰω. Δαμασκηνοῦ, Θεοφάνους (ἐν τῷ Α' τόμῳ), τὸν Ἀκάθιστον (μετὰ μεταφράσεως, Β' τόμος), ἐπὶ πλέον δ' ἔργα Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ καὶ Νόννου τοῦ Πανοπολίτου.

Κατάλογον τῶν Ἑλλήνων ὕμνογράφων (ὡς συνήθως λέγονται καὶ οἱ ὕμνογράφοι καὶ οἱ μελωδοί, κατὰ τὴν ἡμετέραν διάκρισιν) ὄλων τῶν ἐποχῶν, ἐπομένως καὶ τῶν βυζαντινῶν, κατήρτισε τὸ πρῶτον ὁ Leo Allatius, De libris Ecclesiasticis Graecorum, ὅθεν ὁ Fabricius, BG XI, 1800, σσ. 76-84: Melodi Graecorum.

Πίναξ τῶν ὕμνογράφων τῶν Μηναίων Τριφδίου, Πεντηκοσταρίου, Ὀκτωήχου, Παρακλητικῆς ἔπται τῆς Ἀνθολογίας Christ-Paran. (1871), σσ. 262-264 καὶ περιλαμβάνει 67 ὀνόματα, ἐξ ὧν τινες μεταβυζαντινοί. Ἄπινάκα ὕμνωδῶν καθ' ὕμνους ἐπιγεγραμμένους ἐκ τῶν λειτουργικῶν βιβλίων ὡς ἦνα καὶ τοῦ Εὐχολογίου, παράλλασσοντας, εὐρίσκει τις εἰς Τρεμπέλας, σσ. 302-306. Πληρέστερος εἶναι ὁ κατάλογος, ὁ περιέχων συγγραφεῖς περιλαμβανομένους ἢ μὴ εἰς λειτουργικὰ βιβλία καὶ συνταχθεὶς ὑπὸ Casimiri Emegea, Hymnographi Byzantini quorum nomina in litteras digessit notulisque adornavit —, EO XXI, 1922, σσ. 258-279, XXII, 1923, σ. 11-25, 420-429, XXIII,

τότε (ἐπὶ τῶν παλαιῶν νόμων) ἦν ἡμῖν ἡ μουσικὴ κατὰ εἶδη τε αὐτῆς ἄλλα καὶ σχήματα, καὶ τι ἦν εἶδος ᾧ δῆς εὐχαὶ πρὸς θεοῦς, ὄνομα δὲ ὕμνοι ἐπεκαλοῦντο». Ἡ χρῆσις τῶν ὄρων ὕμνῳ - ὕμνος εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην (πρβλ. Ματθ. κς', 30, Μᾶρκον ιδ', 26, Πράξεις ις', 25, Ἐβρ. β', 12 καὶ ὡς πρὸς τὴν λ. ὕμνος Ἐφεσίους ε', 19, Κολασ. γ', 16) καὶ τοὺς Ἐβδομήκοντα συνετέλεσεν εἰς τὴν καθιέρωσιν αὐτῶν ἀπὸ τοὺς λειτουργικοὺς ποιητὰς τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁ ἱερός Χρυσόστομος ἔγραψεν «Ἐν ὀρθρινοῖς ὕμνολογίαις καὶ πρῶτος καὶ μέσος καὶ τελευταῖος ὁ Δαβὶδ» (Migne, PG 49, στ. 282). Ὁ Ρωμανὸς οὐ μόνον μετεχειρίσθη τοὺς ὄρους εἰς τὰς ἀκροστιχίδας του (παρὰλλήλως πρὸς ἄλλους), ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ κείμενον τῶν ἔργων του: δὸς χάριν μοι κηρύττοντι | τοὺς ὕμνους σου, ὅτι δόνασαι. (Τῆ Κυριακῇ τοῦ Πάσχα, Pitra, AS I, 1876, σσ. 139 - 140). Ἄλλαχοῦ: Ὑμνήσω-

1924, σσ. 195-200, 276-285, 408-414, XXIV, 1925, σσ. 164-179 καὶ XXV, 1926, σσ. 177-184. Ὁ αὐτὸς E m e r e a u ἔγραψε: Les catalogues d'hymnographes byzantins, EO XX, 1921, σσ. 147-154. Μόνον τοὺς βυζαντινοὺς περιλαμβάνει ὁ κατάλογος ὁ ὑπὸ E g o n W e l l e s z, A History of Byzantine Music and Hymnography, Λονδίνον 1949, σσ. 342-344.

Ἄλφαβητικὸν πίνακα ἀναμειγμένων ποιητῶν, μελωδῶν, μελογράφων καὶ συγγραφέων ἀκολουθιῶν ἤρχισε δημοσιεῖων ὁ Εὐστρατιάδης, Ποιηταὶ καὶ ὕμνογράφοι τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ΝΣ ΜΒ', 1947, σσ. 163-174, 217-234, κέξ.

Τὸ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Εὐστρατιάδου ἐκδοθὲν Εἰρμολόγιον, συνεργασία Σπυρίδωνος μοναχοῦ Λαυριώτου (= Ἀγιορειτικὴ Βιβλιοθήκη, ἀριθ. 9, 1932), περιέχει εἰρμούς τῶν κάτωθι μελωδῶν: Ἀγαλλιανὸς μοναχός, Ἀνατολικός, Ἀνδρέας Κρήτης, Ἀνδρέας Πηρός, Βασίλειος μοναχός, Βασίλειος Παγουριώτης, Βυζάντιος, Γερμανὸς Πατριάρχης, Γεώργιος Ἀνατολικός, Γεώργιος Νικομηδείας, Γεώργιος Συκελιώτης, Δαμιανὸς μοναχός, Ἐλισσαῖος μοναχός, Ἡλίας Ἱεροσολύμων, Ἡλίας μοναχὸς Συκελιώτης, Θεόγνωστος ἡγουμένος, Θεόδοτος μοναχός, Θεόδωρος Ἀνατολικός, Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, Θεοφάνης ὁ πρωτόθρονος, Ἰωάννης ὁ Ἀρκλάς, Ἰω. Δαμασκηνός, Κασιανὴ μοναχὴ, Κοσμάς μοναχός, Κυπριανὸς μοναχός, Νικηφόρος διάκονος, Σέργιος ἀγιοπολίτης, Σιναΐτης, Στέφανος Σαββαΐτης, Φώτιος.

Εἰς τὸ Εἰρμολόγιον τῶν Ἰβήρων, τὸ ἐκδοθὲν ὑπὸ C. H o e g (Κλείς, σ. 147, σημ. 1) περιλαμβάνονται οἱ κάτωθι μελωδοί: Ἀνδρέας Ἱεροσολυμίτης ἢ ἐπίσκοπος Κρήτης, Ἀνδρέας Πηρός, Βασίλειος Παγουριώτης, Γερμανὸς (πατριάρχης), Γεώργιος Ἀνατολικός, Ἐλισσαῖος, Ἡλίας (πατριάρχης Ἱεροσολύμων), Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, Ἰωάννης (ἀνεψιὸς Ἰω. τοῦ Δαμασκηνοῦ), Ἰωάννης μοναχός (ὁ Δαμασκηνός), Κοσμάς μοναχός, Κυπριανός, Στέφανος μοναχός (ἀνεψιὸς τοῦ Ἰωάννου), Συκεώτης καὶ αἱ ἀκολουθίαι ἀνατολικὴ καὶ σιναΐτικῃ.

Εἰς δὲ τὸ ὑπὸ τοῦ L. T a r d o ἐκδοθὲν Εἰρμολόγιον Κρυπτοφέρρης (Κλείς, σ. 147 σημ. 2) οἱ μελωδοί: Ἀνδρέας (Ἱεροσολυμίτης) (Κρήτης), Ἀνδρέας ὁ Πηρός, Γερμανὸς πατριάρχης, Γεώργιος, Δαμιανὸς μοναχός, Ἡλίας πατριάρχης [Ἱεροσολύμων], Ἡλίας μοναχός, Ἰωάννης μοναχός, Ἰωάννης Δαμασκηνός, Κοιαιστῶρας, Κοσμάς μοναχός, Κυπριανός μοναχός, Σάββας μοναχός, Βυζάντιος, Συκεώτης, Στέφανος μοναχός, Στουδίτης καὶ ἀκολουθία Σιναΐτικῃ.

Εἰς τὸν Α' τόμον τοῦ Θεοτοκαρίου τῶν ὡς ἔνω Εὐστρατιάδου καὶ Σπυρίδωνος Λαυριώτου, δημοσιεύονται ὕμνοι τῶν: Ἀθανασίου Κωνσταντινουπόλεως,

μεν, ἀδελφοί... (Εἰς Πεντηκοστὴν, Pitra, Ἐνθ. ἀνωτ. I, σ. 164), ὁ μνωδία (Αὐτόθι I, 195).

Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, εἰς τὸν ὅσιον Ἐφραίμ γράφει: Ὡς ἄνθη τερπνὰ τὰ σὰ λόγια δρεπόμενοι, | ἐν οἷς στεφάνους ὁ μνωδικοὺς | προσφέροντές σοι ἄδομεν. | Διὸ ὑπὲρ ἡμῶν δυσώπει τὸν Κύριον (οἶκος ζ', Pitra, Ἐνθ. ἀνωτ., σ. 342). Καὶ ἀλλαχοῦ: Ἀσμάτων αἶνον προσφέρω | ὁ ὁ μνωδὸς ὁ πτωχός σου. (Εἰς Ἰωάννην Χρυσόστομον, ιγ' οἶκος, Pitra, Ἐνθ. ἀνωτ., σ. 361).

Ὡς πρὸς τὴν λέξιν ὁ μνωδία, αὕτη ἤτο ἤδη ἐν χρήσει ἀπὸ τὸν Εὐριπίδην (Ἐλέν. 1434), καθὼς τὸ ρῆμα ὕμνωδῆω ἀπὸ τὸν Πλάτωνα (Νόμοι 682a). Παρὰλλήλως ἡ χρῆσις τοῦ μελωδὸς ὡς οὐσιαστικοῦ ἤτο ὁμοίως πλατωνικῇ (Νόμοι 723d) καὶ τοῦ ρήματος μελωδέω τὸ ἐλάχιστον τοῦ Ἀριστοφάνους. Οὐδέποτε ἐχρησιμοποιήθησαν οἱ ὄροι κοντακογραφία ἢ κανονογραφία,

Ἀνδρέου Κρήτης, Ἀρσενίου μοναχοῦ, Ἀωνόμων (διαφόρων), Γεωργίου Νικομηδείας, Θέκλης, Θεοδώρου Λασκάρεως, Θεοδώρου Στουδίτου, Ἰγνατίου, Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἰωάννου Ἐθαρᾶ, Ἰωάννου Μαυρόποδος, Ἰωάννου μοναχοῦ, Ἰωσήφ Στουδίτου, Ἰωσήφ ὕμνογράφου, Κλήμεντος, Μανουὴλ μεγάλου ρήτορος, Μάρκου Ἐφέσου, Μητροφάνους καὶ Φωτίου πατριάρχου.

Εἰς τοὺς εἰς τὴν Θεοτόκον γράψαντας κανόνας προσθετός ὁ Νεῖλος Ρόδου μητροπολίτης, περὶ τοῦ ὁποῦ ὁ Κων. Οἰκονόμος, Ὑμνωδῶν Ἀνάλεκτα (1840), σσ. ιη' - κα', ὅπου (σσ. 169-180) καὶ ὁ κανὼν. Εἰς τοὺς ὕμνογράφους δὲ Δημήτριος Χωματιανός, Κωνσταντῖνος Καβάσιλας, Συμεὼν Θεσσαλονίκης, περὶ ὧν ὁ Κεραμεύς, ΒΖ 8, 1899, σσ. 75-78. Ὁμοίως οἱ ὑπ' ἐμοῦ σημειωθέντες ἐν Ὑμνολογικῇ καὶ Ἀγιολογικῇ Ἰωάννου τοῦ Ξένου, ΕΕΒΣ Κ', 1950, σσ. 314-330.

Ἀνάγκη νὰ διασταλοῦν οἱ μελωδοὶ ἀπὸ τοὺς ἀπλοῦς ὕμνογράφους, ὁμοίως οἱ Βυζαντινοὶ καὶ μεταβυζαντινοὶ ἀπὸ τοὺς Νεοέλληνας. Πλήρης κατάλογος δὲν θὰ γίνῃ ἀνδὲν ληφθῶν ὑπ' ἔψιν αἱ μαρτυρίαι τῶν κωδίκων. Βάσις ἀσφαλοῦς καταλόγου θὰ σχηματισθῇ ἔχι τὸσον ἐκ τῶν ἐνεπιγράφων μελῶν καὶ προσομοίων ὅσον ἐκ τῶν ἀκροστιχίδας ἐχόντων. Ἰκανὴν βοήθειαν θὰ παράσχῃ πρὸς τοῦτο, ἡ συγγραφή τοῦ Εὐστρατιάδου, Ταμείων Ἐκκλ. Ποιήσεως, ΕΦ 35, 1936, κέξ. (Πρβλ. Τωμαδάκη, Κλείς, σ. 140).

Ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ ἐξετασθῇ ἐνὸς ἐκάστου μελωδοῦ καὶ ὕμνογράφου τὸ ἔργον ἐπὶ τῇ βάσει τῆς χρ. παραδόσεως. Τοῦτο ἐπεχείρησεν ἤδη ὁ Εὐστρατιάδης δημοσιεύσας μελέτας περὶ τοῦ Ρωμανοῦ, τῆς Κασίας, τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου (βλ. αὐτὰς σημειουμένας περαιτέρω) κ.ἄ. καθὼς καὶ περὶ τοῦ Κυριακοῦ ποιητοῦ «Εἰς μνήμην Σπ. Λάμπρου», 1935, σσ. 255-258. Ἀνδρέας ὁ Πηρός ἢ τυφλὸς [ὕμνογράφος ἢ αἰ.] ΕΕΒΣ Γ', 1933, σσ. 3-25 καὶ ΝΣ Α', 1935, σσ. 463-477, 516-526, 643-647. Κυπριανὸς μοναχός, ΝΣ Α', 1935, σσ. 654-659, 689-697. Ὁ Εὐστρατιάδης ἐπραγματεύθη ἀκόμη περὶ τῶν ποιητῶν Ἀκακίου, Γεωργίου ἀγιοπολίτου τοῦ Ἀνατολικοῦ, Ἐφραίμ Ἱεροσολύμων, Ἡλία Συγκελλοῦ, Ἡλία Ἱεροσολύμων, Θεοδώρου Ἀνατολικοῦ, Θεοφάνους Γραπτοῦ, Ἰγνατίου, Ἰωάννου Ἀρκλά καὶ πλήθους ἄλλων ὕμνογράφων. Τινὰς τῶν μελετῶν ἀναφέρωμεν περαιτέρω.

Τὴν παράδοσιν ὕμνογραφικῶν τινων κειμένων δι' ὁστράκων καὶ παπύρων τινῶν ἐξήτασεν ὁ Μᾶρκος Νασομίδης, Ὑμνογραφικὰ κείμενα εἰς παπύρους καὶ ὁστράκα, ΕΕΒΣ ΑΒ', 1963, σσ. 60 - 93.

Τὰ incipit πάσης τῆς βυζαντινῆς ὕμνογραφίας (λειτουργ. βιβλίων) ἐκδίδει, εἰς τὴν σειράν «Studi e Testi» (Nos 211-214), ἡ ἐν Ρώμῃ φιλόλογος δις Enrica Follieri.

οὐδέποτε ὕμνογράφος ἐχρησιμοποίησεν εἰς τὴν ἀκροστιχίδα του ὡς ἕβρον τὴν λέξιν κοντάκιον. Ἀπεναντίας καὶ οἱ νεώτεροι, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τοῦ καρδινάλιου Ἰ. Β. Πίτρα, ὅστις τὸ 1862 τὸ πρῶτον ἀνεκίνησε τὸ θέμα, ὠμίλησαν περὶ Ὑμνογραφίας > Hymnographie. Καὶ ὁ Krumbacher καὶ ὁ Maas ὠμίλησαν die Hymnen, ὡς ὁ Cammelli ἐξέδωκε Inni¹.

2. Ἡ πρώτη λειτουργικὴ ποίησις² ἦτο ἡρμωσμένη πρὸς τὴν μουσικὴν. Ἦδη ὁ ἀπόστολος Παῦλος παρήγγειλε γράφων πρὸς Ἐφεσίους (ε', 18 - 19) «πληροῦσθε ἐν πνεύματι λαλοῦντες ἑαυτοῖς ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς, ἄδοντες καὶ ψάλλοντες ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ Κυρίῳ». Συνήρχοντο λοιπὸν οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ εἰς κοινὰς προσευχὰς καὶ ἀνέπεμπον ὕμνους πρὸς τὸν Θεόν. Τὴν ἱεράν δὲ ὕμνωδιάν παρέλαβον ἀπὸ τοῦ Ἰουδαίου, οἱ ὅποιοι συνεργόμενοι εἰς τὰς συναγωγὰς των, ἐκτὸς τῆς ἀναγνώσεως περικοπῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐψάλλον καὶ τμήματά τινα περιεχόμενα εἰς αὐτήν, μάλιστα δὲ τοὺς ψαλμοὺς τοῦ Δαυὶδ. Ὑάλλοντες δὲ τοὺς ὕμνους τούτους τοῦ Δαυὶδ, ἐπανελάμβανον ἐν χορῶ ὄρισμένους στίχους, ἐν εἴδει ἐπωδοῦ, ἢ ἀπλῶς ἐπανελάμβανον τὸ Ἀλληλουῖα, τὸ Κύριε Ἐλέησον. Ἐνωρὶς ὁμοίως ἤρχισαν ψαλλόμενα ρυθμικὰ τινα τεμάχια τῆς Καινῆς Διαθήκης ὅπως αἱ τρεῖς ᾠδαὶ τοῦ Λουκᾶ (α', 47 - 55, α', 68 - 79, β' 29 - 32), ἡ ᾠδὴ τῆς Θεοτόκου³:

- 1) Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον,
καὶ ἠγαλλίασε τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ Σωτῆρί μου.
- 2) ὅτι ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν ταπεινώσιν τῆς δούλης αὐτοῦ.
ἰδοὺ γὰρ ἀπὸ τοῦ νῦν μακαριοῦσίν με πᾶσαι αἱ γενεαί⁴
- 3) ὅτι ἐποίησέν μοι μεγάλα ὁ δυνατός.
καὶ ἄγιον τὸ ὄνομα αὐτοῦ,
καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ εἰς γενεὰς καὶ γενεὰς
τοῖς φοβουμένοις αὐτόν.
- 4) Ἐποίησεν κράτος ἐν βραχίονι αὐτοῦ,

1. Πρβλ. N. B. Tωμαδάκης, Ὑμνολογικὸι ἕβροι τῶν ποιητῶν [πλὴν τοῦ Ρωμανοῦ], ΕΕΒΣ ΚΘ', 1959, σ. 34.

2. Πρβλ. H. Leclercq, Hymnes, DACL VI, 1925, σσ. 2826-2928. Τρεμπέλαν, σσ. η' - μα'. Ἀνδρ. Ἰωάνν. Φουτράκη, Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν ποίησις κατὰ τὰς κυριωτέρας αὐτῆς φάσεις, Ἀθήναι 1957, 8^ο, σσ. 64 (=Ἐπετ. Θεολ. Σχολῆς 1955-1956, σσ. 227-285). Ἄλλως βλέπει τὴν ἐξέλιξιν ὁ Παναγιώτης Κ. Χρήστου, Ἡ Ὑμνογραφία τῆς ἀρχαῖκῆς Ἐκκλησίας, Θεσσαλονίκη 1959, 8^ο σσ. 53, (+3). Κείμενα παλαιῶν ὕμνων παρὰ P a u l M a a s, Frühbyzantinische Kirchenpoesie I Anonyme Hymnen des V-VI Jahrhunderts, Bonn 1910.

3. Τὸ κείμενον τοῦτο στιχολογεῖται καὶ σήμερον εἰς τὸν ἕβρον. Ἐκ τῆς στιχολογίας ταύτης παρήχθη ἡ ἐνάτη ᾠδὴ τοῦ Κανόνος.

διεσκόρπισεν ὑπερηφάνους διανοία καρδίας αὐτῶν⁵

- 5) καθεῖλεν δυνάστας ἀπὸ θρόνων καὶ ἔβρωσεν ταπεινούς,
πεινῶντας ἐπέπλησεν ἀγαθῶν καὶ πλουτοῦντας ἐξαπέστειλεν κενούς.
- 6) ἀντελάβετο Ἰσραὴλ παιδὸς αὐτοῦ, μνησθῆναι ἐλέους,
καθὼς ἐλάλησεν πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν
τῷ Ἀβραάμ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα.

Ἡ ᾠδὴ τοῦ Ζαχαρίου: Ἐδόξητος Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐπεσκέψατο καὶ ἐποίησεν λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ... καὶ ἡ ᾠδὴ τοῦ Συμεῶν: Νῦν ἀπολύεις τὸν δούλόν σου, δέσποτα, κατὰ τὸ ἔγγμα σου ἐν εἰρήνῃ...

Καὶ ἔχει μὲν καὶ σωρεῖαν ρυθμικῶν χωρίων ἡ Καινὴ Διαθήκη (ὡς τῆς Ἀποκαλύψεως δ', 8: Ἅγιος, ἄγιος, ἄγιος, κύριος ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ ἦν καὶ ὁ ὢν καὶ ὁ ἐρχόμενος)¹, ἀλλ' οὐδεμία ἐνδειξις ὑπάρχει ὅτι ταῦτα ἐψάλλησάν ποτε εἰς τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς καιροὺς. Ἀπεναντίας ὕμνοι ἐσώθησαν διὰ τῶν «Ἀποστολικῶν Διαταγῶν» (Αἰνεῖτε, παῖδες, Κύριον... Ἐδόξητος εἶ, Κύριε, ὁ τρέφων με ἐκ νεότητός μου... κλπ.).

Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ μαρτυρία τῆς τὸ 269 μ.Χ. συνελθούσης συνόδου, κατὰ τὴν ὁποίαν κατεκρίθη Παῦλος ὁ Σαμοσατεύς. Εἰς ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς ἐπισκόπους Ρώμης καὶ Ἀλεξανδρείας λέγεται ὅτι ὁ Παῦλος ἔπαυσε «ψαλμοὺς τοὺς εἰς κύριον Ἰησοῦν Χριστόν... ὡς δὴ νεωτέρους καὶ νεωτέρων ἀνδρῶν συγγράμματα»².

Εὐνόητον εἶναι ὅτι ἡ ἀνάγκη τῆς προσευχῆς ἐξεμαίευσεν τοὺς ὕμνους, κατὰ τὸ πρότυπον τῆς κυριακῆς προσευχῆς (Πάτερ ἡμῶν, Ματθαῖος ς', 9 - 13). Οὕτως ἐδημιουργήθη ἡ πρωϊνὴ, ἑωθινὴ προσευχὴ (Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ) καὶ ἡ ἑσπερινὴ, ἡ ἐπιλύχνιος (Φῶς ἱλαρὸν ἀγίας δόξης...)³. Ἀφ' ἧς δὲ καθωρίσθησαν ὡς ὑποψάσματα⁴ εἰς τοὺς ψαλμοὺς τοῦ Δαυὶδ, ἐπωδοὶ (Ἀλληλουῖα, Ἐλέησόν με Κύριε, Ἀντιλαβοῦ μου Κύριε, Βοήθησον, Κατόρθωσον, Οἰκτείρησον, Φύλαξόν με, Ἰλάσθητί μοι, Μνήσθητί μου Κύριε...), δηλονότι ἡ κατὰ

1. Ὁ Π. Μπρατσιώτης, Ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Ἰωάννου, ἐν Ἀθήναις 1950, σ. 121, εὐρίσκει ἐδῶ τὴν πηγὴν τοῦ χειρουβικικοῦ ὕμνου.

2. Migne, PG 30, στ. 709. Περὶ τῶν πρώτων ὕμνων πρβλ. καὶ Κ[αλλίστου Μηλιαροῦ], Οἱ ἀρχαιότεροι ὕμνοι ἐν τῇ θείᾳ λατρείᾳ τῆς Ἐκκλησίας, ΝΣ ΛΒ', 1940, σσ. 374-378.

3. Ὁ Εὐστρατιάδης ὑπεστήριξεν ὅτι μετὰ τὸ γνήσιον τοῦ ὕμνου τούτου κείμενον συνεκόλλησεν ὁ πατριάρχης Σαφρόνιος († 638) ἀρχαῖον ὕμνον τοῦ μάρτυρος Ἀθηνόγενους. Πρβλ. ΝΣ ΜΒ', 1947, σσ. 231-233.

4. Ταῦτα ἐκλήθησαν πρώτων ὑπακοαῖ (ὑπακοῦ=ἀπαντῶ, καὶ εἰς τὴν Κρήτην σήμερον ὑπακούω μετὰ τὴν αὐτὴν ἔνοιαν), εἶτα δὲ ἐφόμια (ἀνακλώμενα) ἐκ τῶν ὕμνων, ὡς θὰ ἴδωμεν περαιτέρω.

στίχον ἐπαναλαμβανομένη ὑφ' ὄλων τῶν πιστῶν ἐπίκλησις, δὲν ἦτο δύσκολον ἢ ἐπίκλησις αὐτὴ νὰ λάβῃ μορφήν μικροῦ καὶ ὀλιγοστίχου ὕμνου (ὡς τὸ «Χριστὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν...») καὶ εἶτα νὰ ἐξελιχθῇ εἰς τροπάριον. Τοῦτο φαίνεται ἀκόμη καὶ εἰς τὸ λειτουργικὸν τῆς Ἐκκλησίας μας, ὅπου ψάλλονται καθίσματα (ἦτοι τροπάρια ἐπόμενα τῶν ψαλμῶν τῶν ὀνομαζομένων οὕτω), στιχηρὰ (ἦτοι τροπάρια ἐπόμενα τῶν τελευταίων στίχων ψαλμοῦ ἀδομένου ὡς εἰς τὸ «Κύριε ἐκέκραξα πρὸς σέ» τοῦ ἑσπερινοῦ), ἀπόστιχα (τροπάρια ἐπόμενα μεμονωμένων ρητῶν τῆς Γραφῆς). Πάντα δὲ ταῦτα καλοῦμεν τροπάρια διὰ τὸν λόγον ὅτι κατὰ τρόπον τινὰ ἐψάλλοντο διάφορον. Ἀργότερον δ' ἐπονται τὰ μὲν ἐκτενῆ ἔχοντα ἴδιον μέλος ἰδιόμελα, τὰ δὲ πρὸς ἐκεῖνα ἀρμοζόμενα κατὰ ρυθμὸν καὶ μέλος προσόμοια.

Τὰ ποιητικὰ αὐτὰ τεμάχια, τὰ ὁποῖα ἦσαν καὶ μουσικὰ μέλη συγχρόνως, ἐλαχίστην εἶχον σχέσιν πρὸς τὴν ποιήσιν τῶν λογίων ποιητῶν οἱ ὁποῖοι ἔγραψαν ἄνευ μέλους μακρὰ ποιητικὰ κείμενα εἰς ἀρχαίαν γλῶσσαν καὶ προσωδιακὰ μέτρα¹. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν περιορίσθησαν εἰς ὕμνον τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ, εἶτα δ' ἐπεξετάθησαν θεματικῶς καὶ εἰς τὴν Θεοτόκον καὶ τοὺς ἁγίους, οὕτω δ' ἔχομεν τὰ Θεοτοκία (καὶ Σταυροθεοτοκία κατὰ Παρασκευήν, ὅτε μνημονεύομεν τοῦ Σταυροῦ τοῦ Κυρίου), ἀπολυτίκια τῶν ἑορτῶν ἁγίων, κυριακῶν, θεομητορικῶν κλπ., μαρτυρικὰ κλπ.

Κατὰ ταῦτα διεμορφώθησαν αἱ ἀκολουθίαι τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, αἱ κυριώτεραι τῶν ὁποίων ἦσαν ὁ ὄρθρος (καθημερινῶς λήγων περὶ τὴν ἀνατολήν τοῦ ἡλίου), ἡ ἀνεξάρτητος αὐτοῦ θεία λειτουργία, ὁ ἑσπερινός, καὶ διὰ τὰς μονὰς τὸ μεσονυκτικόν, αἱ ὥραι (α', γ', ζ', θ'), τὸ ἀπόδειπνον (μικρὸν, μέγα), ἡ λιτὴ κ.ἄ. καὶ αἱ τελεταὶ τῶν μυστηρίων (ἀκολουθία βαπτίσματος, γάμου, εὐχελαίου, χειροτονιῶν) καὶ ἄλλαι (ἐγκαινίων, ταφῆς, κουρᾶς μοναχῶν, δοξολογίαι κλπ. κλπ.). Ὡς δὲ δύναται τις νὰ διακρίνῃ καὶ σήμερον εἰς τὸν ἑσπερινὸν καὶ τὸν ὄρθρον, πᾶσαι αἱ ἀκολουθίαι προῆλθον ἀπὸ ἀνάγνωσιν κειμένων τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης (ἀναγνώσματα, εὐαγγέλιον, ἀπόστολος), τὴν ψαλμωδίαν δαβιτικῶν ψαλμῶν καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ ἱερέως μυστικῆν ἀπαγγελίαν καὶ ἐκφώνησιν εὐχῶν, τοῦ πλήθους ὑπακούοντος τὰ ἐφύμνια. Σὺν τῷ χρόνῳ δὲ ἐπεξετάθησαν τὰ ποικιλώνυμα τροπάρια, ὥστε νὰ ἐκτοπίσουν τὰ περισσότερα τῶν ἀναγνωσμάτων καὶ νὰ τυποποιήσουν τοὺς ὕμνους δι' ὄλους τοὺς ἁγίους, ἐλάχιστοι τῶν ὁποίων ἤξιοῦντο τῆς τιμῆς νὰ ἔχουν ἴδιαν ἀκολουθίαν παλαιότερον.

1. Ὅπως οἱ ἀρχαῖοι τραγικοὶ οἱ ἴδιοι συνέθετον καὶ τὸν λόγον καὶ τὸ μέλος τῶν χορικῶν εἰς τὰς τραγωδίας, οὕτως οἱ ποιηταὶ οὗτοι τοῦ Βυζαντίου ἦσαν καὶ μουσικοὶ συνθέται. Εἰς τὸν κώδικα Βατοπεδίου 1496 (φ. 343) ἀναγιγνώσκεται «Στιχηρὰ ἰδιόμελα (τὰ ἰα' ἐωθινὰ) ποιηθέντα καὶ μελισθέντα παρὰ Λέοντος εὐσεβοῦς βασιλέως» (πρβλ. Εὐστράτιαν, Θεολογία 14, 1936, σ. 76).

3. Λειτουργικὴ ὀρολογία¹. Εἰδικὴ μελέτη θὰ ἔπρεπε νὰ συνταχθῇ διὰ τὴν ἐξελιξὶν τῆς λειτουργικῆς ὀρολογίας τῆς δηλοῦσης τὰ στιχηρὰ² ἐκεῖνα μέλη τὰ ὁποῖα ἐψάλλοντο παλαιότερον καὶ διὰ τὰ βιβλία εἰς τὰ ὁποῖα ταῦτα συνεκεντροῦντο. Διότι σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου εἰσήχθησαν νέοι ὄροι ἢ ἐσήμαναν οἱ παλαιοὶ νέα πράγματα.

Ἐπόμενον ἦτο ὅτι οἱ ἐλληνίζοντες ἐξ Ἑβραίων Χριστιανοὶ καὶ οἱ ἐξ Ἑλλήνων ἐθνικῶν Χριστιανοὶ παρέλαβον τοὺς γνωστούς εἰς αὐτοὺς ὄρους ἐκ τῆς ἀρχαίας γραμματείας, π.χ. ὕμνος, ᾠδή, ᾠσμα, αἶνος, ψαλμὸς (οἱ τελευταῖοι ὄροι ἐκ τῶν Ο'). Ἐπλάσθησαν ὁμοίως καὶ νέοι, ὡς τρόπος > τροπάριον > τροπολόγιον, ἀντίφωνον, ἰδιόμελον, αὐτόμελον, ἀπολυτίκιον, δοξαστικόν, προσόμοιον, εἶτε ἐλήφθησαν κατ' ἀναλογίαν τῶν συριακῶν ὄρων ὡς οἶκος, εἶτε ἐλήφθησαν ἐκ τῆς ἀρχαίας ὀρολογίας ὑπὸ νέαν ἔνοιαν ὡς ἐφύμνιον, ἀνακλώμενον, στίχος, στίχη. Ὁ σχηματισμὸς τῆς ὀρολογίας δὲν ἐγένετο συγχρόνως καὶ εἰς τακτὴν προθεσίαν, πολλάκις δὲ συνεχύθη ἢ ἐγκατελείφθη αὐτὴ, ὥστε ἡ σημερινὴ ἐν μέρει μόνον νὰ ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ βυζαντινὰ πράγματα.

Τροπάριον λέγομεν σήμερον κυρίως μὲν τὸ κατὰ τὸν εἰρμὸν ᾠδῆς τινος τοῦ κανόνος ψαλλόμενον στιχηρὸν, γενικῶς δὲ πᾶν, ὅτι ψάλλεται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Ἄλλ' εἶναι φανερόν, ὅτι τρόπος εἶναι μουσικὸς ὄρος δηλῶν ὅτι τὸ στιχηρὸν κατὰ τινὰ ἴδιον τρόπον ἤδετο. Διὰ τροπαρίων ἰδιομέλων (δηλονότι ἐχόντων ἴδιον μέλος) ἀρχίζουσιν πολλάκις αἱ ἀκολουθίαι τῶν ὄρθρων, τοὐλάχιστον τῶν παλαιότερον διατεταγμένων. Τὰ τροπάρια εἶναι, ἐὰν εἶναι μουσικῶς πρωτότυπα, (αὐτόμελα ἢ) ἰδιόμελα, ἐὰν δ' ἀκολουθοῦν τὴν ρυθμιομετρικὴν διάταξιν καὶ τὸ μέλος προτύπου τινὸς προσόμοια. Ἐὰν ψάλλωνται προηγουμένου γραφικοῦ τινος στίχου (εἰς τὸν ὄρθρον)³ λέγονται ἀπόστιχα (καὶ εἰς τὸν ἑσπερινὸν) στιχηρὰ. Ἐὰν προηγῆται αὐτῶν τὸ «Δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ...» δοξαστικά, ἐὰν λέγονται κατὰ τὴν ἀπόλυσιν τῆς ἑορτῆς ἀπολυτίκια. Ἐκ τοῦ θέματος αὐτῶν (ἀναφορᾶς εἰς τὴν Θεοτόκον ἢ εἰς αὐτὴν καὶ τὸν Σταυρὸν) θεοτοκία καὶ σταυροθεοτοκία. Εἰρμοί, ᾠδαί, καταβασίαι εἶναι ὄροι τῶν κανόνων, περὶ ὧν θὰ γίνῃ περαιτέρω λόγος, ἐνῶ προοίμιον, κοντάκιον, κονκοῦλιον, ἐφύμνιον,

1. Χρησιμωτάτη πάντοτε ἡ μελέτη τοῦ Α. Α. Παπαδοπούλου, Λειτουργικὸι ὄροι, Ἀθηνᾶ Μ', 1928, σσ. 60 - 87, ὅπου δύναται τις νὰ εὕρῃ συγκεντρωμένην τὴν περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποιήσιν ὀρολογίαν μεθ' ἐρμηνειῶν. Τὴν μελέτην ἤρχισα συμπληρῶν διὰ τοῦ δημοσιεύματός μου Ν. Β. Τωμαδάκη, Βυζαντινὴ ὀρολογία, Α' Ἐκκλησιαστικὰ τινὰ βιβλία, Ἀθηνᾶ ΕΑ', 1957, σσ. 3 - 16. Β', αὐτόθι ΕΒ', 1958, σσ. 3 ἐξ. Πρβλ. ἀκόμη Τρεμπέλαν, σ. η' - ιη', ἀρχιμ. Εὐαγγ. Ἀντωνιάδου, Περὶ τῶν ἐν ταῖς ἱεραῖς ἡμῶν ἀκολουθίαις προκειμένων καὶ ἀλληλουαρίων, ΒΝJ 11, 1934, σσ. 193 - 232.

2. Οὕτω νεολογικῶς καλῶ πᾶν ἔμμετρον τοικὸν ἐν τῇ λειτουργικῇ χρήσει.

3. Πρβλ. «ὁ πρωτοπαπᾶς τοὺς τεταγμένους στίχους τελέσῃ, ἦτοι τὰ ἀναστήτω ὁ Θεὸς καὶ τοὺς λοιποὺς» ΨευδοΚωδινός, De Off. Cp. VI (Bekker) 73,21. Πρβλ. αὐτόθι 53,2-5. Ἐν τούτοις περὶ τῆς Ἰκασίας τῆς ποιητρίας λέγει ὁ αὐτὸς ΨευδοΚωδινός «κανὼνας καὶ στίχους ποιήσεως», ὅπου τὸ στίχους δηλοῖ τὰ ἰδιόμελα τροπάρια, Πάτρια

ἀνακλώμενον, οἰκοί εἶναι ὅροι τῶν ὕμνων, περὶ ὧν ὁμοίως διαλαμβάνομεν ἰδιαιτέρως. Ἡ ἀκροστιχὴς ἢ ἀλφάβητος ἀναφέρεται πρωτίστως εἰς τὸν ὕμνον, ἀλλὰ μόνη ἐκείνη καὶ εἰς τὸν κανόνα. Τριώδιον ἢ τετραώδιον εἶναι ἑλλιπεῖς κανόνες, ἐνῶ ὁ πρῶτος ὅρος ἐσήμανε καὶ εἰδικὸν λειτουργικὸν βιβλίον.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἔχομεν καθίσματα, τροπάρια αὐτὰ ὀνομασθέντα οὕτως εἴτε ἐκ τῶν ψαλμῶν - καθισμάτων εἴτε ἐκ τῆς ὥρας κατὰ τὴν ὁποίαν ἐψάλλοντο, διότι εἶναι ἀ ν α π α ὐ σ ι μ α, ἐνῶ ἄλλα τμήματα τῆς ἀκολουθίας ἐψάλλοντο ἰσταμένων τῶν πιστῶν (πρβλ. στάσις ψαλμῶν, ἀκάθιστος ὕμνος). Ἐνδεκα εἶναι καὶ τὰ ἐωθινὰ δοξαστικά κατὰ ἤχους.

Τὰ φ ω τ α γ ω γ ι κὰ καὶ ἐ ξ α π ο σ τ ε ι λ ἄ ρ ι α¹, εἶναι τροπάρια ψαλλόμενα εὐθὺς πρὸ τῶν αἰνῶν εἰς τὸν ὄρθρον. Καὶ τὰ μὲν πρῶτα ὀνομάσθησαν πιθανώτατα οὕτως ἐκ στίχου προηγουμένου αὐτῶν: Ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου, Χριστέ,... τὰ δὲ δεύτερα ἐκ τοῦ ἐξαποστέλλεσθαι τοὺς ἑνδεκα ἀποστόλους. Εἶναι δὲ τὰ γνωστότερα (ἐκ τῶν ἑορτῶν): Τὸν νυμφῶνά σου βλέπω... Τὸν ληστὴν αὐθημερόν... Ἐπεσκέφατο ἡμᾶς... Ἐπεφάνη ὁ Σωτήρ... κλπ.

Εἰς τὸν ὄρθρον τῆς Μ. Παρασκευῆς συναντῶνται καὶ 15 ἀντίφωνα, τασσόμενα ἀνὰ τρία (μεθ' ὁ καθίσμα), ἀντιστοιχοῦντα πρὸς ἕσον ἀριθμὸν ψαλμῶν. Τ' ἀντίφωνα ἢ ὑποψάλματα μαρτυροῦνται ἤδη ἀπὸ τοῦ ε' αἰ. Ταῦτα μετὰ τῶν ἀναβαθμῶν (μεταγενεστέρων) σχετίζονται πρὸς τὸν τρόπον μετὰ τὸν ὁποῖον ἐψάλλετο τὸ δαβιτικὸν ψαλτήριον².

Εἶναι ἐπάναγκες, διὰ νὰ κινήθῃ τις μεταξὺ τῶν βιβλίων καὶ τῶν ἀκολουθιῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, νὰ γνωρίζῃ καὶ τὴν λειτουργικὴν ὀρολογίαν, μάλιστα ἀνεξαρτήτως τῶν σήμερον τελουμένων εἰς τὰς πόλεις (οἱ πολλοὶ δὲν γνωρίζουν τὴν τάξιν τῶν ἀρχαίων μονῶν).

Ἡ ἡμέρα παρὰ Βυζαντινοῦς ἤρχιζε μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, ὅτε ἐψάλλετο τὸ ἀπόδειπνον (συμπίπτοντος τοῦ δείπνου πρὸς τὴν τελευταίαν ὥραν τῆς ἡμέρας)³. Τὸ μεσονυκτικόν, ψαλλόμενον περὶ τὸ μέσον τῆς νυκτός, ἠκολούθει ὁ ὄρθρος, λήγων περὶ τὴν αὐγὴν. Ὁρισμέναι παραμοναὶ μεγάλων ἑορτῶν (Χριστουγέννων) ἢ ἄλλας ἑορτασίμους ἡμέρας (ὡς ἡ Μεγ. Παρασκευῆ)

Κωνσταντινουπόλεως III, 276-277 (Preger). Πρβλ. καὶ τὰς μελέτας τοῦ Θεοδ. Εὐδ. ἢ, Ὁ Στέφανος τῶν ἀπολυτικῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ, περ. Ὁρθοδοξία, 1950. Ἐξαποστειλάρια, περ. «Ἀκτίνες» ΙΔ', 1951. Στιχηρὰ καὶ ἀπόστιχα τοῦ ἑσπερινοῦ, Ἀθῆναι 1951. Δοξαστικά, Ἀθῆναι 1951. Ἰδιόμελα καὶ προσόμοια τῶν αἰνῶν, Ἀθῆναι 1952. Ἀντίφωνα, περ. «Ἀκτίνες» 16, 1953. Καθίσματα, αὐτόθι 17, 1954, πάσας καὶ εἰς ἰδιαιτέρα ὀλιγοσέλιδα ἀνάπτυκα, συγκεντρωμένα μετ' ἄλλων πολλῶν ἐφέτος (1955) εἰς τόμον ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλον «Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία».

1. Περὶ ἐξαποστειλαρίων ὁ Ἰω. Φουντούλης, ΘΗΕ Ε', 1964, σσ. 712-13.

2. Πρβλ. Oliver Strunk, The Byzantine Office at Hagia Sophia, «Dumbarton Oaks Papers» IX-X, 1955-1956, σσ. 175-202, ἐν σ. 200 κέξ.

3. Εἶναι δὲ τοῦτο μικρόν καὶ μέγα ἀπόδειπνον, ἀναλόγως τῶν ἑορτῶν, συνδέεται δ' ἔστιν ὅτε καὶ μετὰ ἄλλας ἀκολουθίας, ὡς νῦν τοῦ Ἀκαθίστου.

ψάλλονται αἱ ὥραι πρώτη, τρίτη, ἕκτη, ἑνάτη, συνήθως ὁμοίως ἢ ἑνάτη προηγείται τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἑσπερινοῦ¹, ἀναφερομένου εἰς τὴν ἐπομένην ἡμέραν. Αὐτὴν ἔχουν ὀρισμένοι ἑορταί, ψαλλομένην πρὸ τοῦ ὄρθρου εἰς τὸ ὁμῶνυμον τμήμα τῶν μονῶν. Ἡ θεία λειτουργία ἐψάλλετο αὐτοτελῶς κατὰ Σάββατον (λειτουργία τῶν κεκοιμημένων) καὶ Κυριακὴν, καὶ πᾶσαν ἑορτὴν θεομητορικὴν ἢ ἄλλην, ἢ μνήμην ἀγίου καὶ τεθνεώτος ἑορταζομένην. Εἶναι δ' ἡ θεία λειτουργία τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, τοῦ Μεγ. Βασιλείου (δεκάκις τοῦ ἐνιαυτοῦ), ἢ λεγομένη τοῦ Ἀγ. Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου (κατὰ τὴν μνήμην του), καὶ ἡ λεγομένη τοῦ εὐαγγελιστοῦ Μάρκου. Ὁμοίως ἢ τῶν προηγουσμένων (κατὰ τὴν Μ. Τεσσαρακοστήν). Ὁρισμένοι θεῖαι λειτουργίαι ἐνοῦνται μετὰ τοῦ ἑσπερινοῦ (Μ. Πέμπτης, Μ. Σαββάτου). Αἱ ἀκολουθίαι τοῦ ἁγιασμοῦ², τῶν μυστηρίων (χειροτονίας, γάμου, βαπτίσεως, μύρου, εὐχελαίου κλπ.), τῶν ἐγκαινίων (ναῶν) κ.ἄ. περιλαμβάνονται εἰς τὸ Ἐὐχολόγιον, ἐνῶ τὰς ἄλλας ρυθμίζουν τὸ Ὁρολόγιον τὸ μέγα, ἢ Παρακλητικὴ ἢ Ὀκτώηχος, κ.ἄ. λειτουργικὰ βιβλία, περὶ ὧν γίνεται ἰδιαιτέρως λόγος. Τὸ Τυπικὸν ρυθμίζει τὸν τρόπον συνδυασμοῦ τῆς ὑμνολογίας κατὰ τὰς ἑορτάς κ.ἄ. ζητήματα.

4. Ὁ Ὑμνος³ (ἢ τὸ Κοντάκιον)⁴ εἶναι ποιητικὸν εἶδος λαμπρὸν τὸ ὁποῖον ἀνεπτύχθη κατὰ τὸν ε' αἰ. μ.Χ. ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἀφ' ἑνὸς τῆς λογίας ποιήσεως, τοῦ κειμένου τῶν Ὁ' καὶ τῆς συριακῆς ὑμνογραφίας, καὶ ἐξ ἄλλου τῆς ἐλληνικῆς χριστιανικῆς ρητορικῆς καὶ συναξαριογραφίας. Πῶς ἀκριβῶς ἐγένετο τοῦτο δὲν εἶναι δύσκολον νὰ νοηθῇ. Ἡδὴ ὁ Μεθόδιος Πατάριος εἰς τὸν ὕμνον του «Παρθένιον» εἶχε χρησιμοποίησει τὰ 24 γράμματα τῆς ἀλφάβητου δι' ἀκροστιχίδα⁵ τῶν τροπαρίων του καὶ ἐφύμνιον μόνιμον («Ἀγνεύω σοι καὶ λαμπάδας φασφόρους κρατοῦσα, νυμφίε, ὑπαντάνω σοι»), δηλαδὴ τὰ δύο στοιχεῖα ἐκεῖνα (ὕμνου, κοντακίου) τὰ χαρακτηριστικώτατα, ἐφύμνιον καὶ ἀκροστιχίδα. Ἄν ληφθῇ ἀκόμη ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ θέμα του ἔλαβεν ἀπὸ τὸ

1. Καὶ οὗτος εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι μέγας ἑσπερινός.

2. Μέγας ἁγιασμός εἶναι ὁ τῶν Θεοφανείων. Εἰδικὴ τελετὴ ἐν τῇ πατριαρχείῳ Ἀλεξανδρείας ἐγένετο ἐπὶ τῇ ἀναβάσει τῶν ὑδάτων τοῦ Νεῖλου, δι' ἣν καὶ ἐγράφησαν εἰδικαὶ ἀκολουθίαι.

3. Ὀκτάκις εἰς τὰ κοντακάρια τῆς Πάτμου (Q 17, P 132, Q 7, P 289, P 128, P 29, P 240) ὁ Ρωμανὸς ἐν τῇ ἀκροστιχίδι χρησιμοποίησε διὰ τὸ ὄλον κοντάκιον τὸν ὄρον ὕ μ ν ο ς, ἀλλὰ καὶ οἱ ὑμνογράφοι Γαβριὴλ (P 292), Γεώργιος (P 67), Ἰωαννίκιος (P 36) κ.ἄ. Πρβλ. καὶ Γωμάδα κ η ν, Ἀθηνᾶ ΝΘ', 1955, σ. 107.

4. Περὶ τῶν ὄρων κοντάκιον (καὶ κοντακίριον) διέλαβον εἰς τὸ περ. Ἀθηνᾶ ΕΑ', 1957, σσ. 4-8. Κοντάκιον εἶναι γενικὸς ὅρος δηλῶν τὸ βιβλίον, καὶ δὴ τὸ εἰλητάριον, καὶ ἐκεῖθεν μετέπεσαν εἰς τὸ περιεχόμενον, τὸν ὕμνον. Ὑπῆρχεν ὀφθίκιον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὁ ἄρχων τῶν κοντακίων (ζ' πεντάς). Πρβλ. Ψευδοκωδινόν, De Off. I, 6,6-8 (Bekker). Πρβλ. καὶ ὅσα ἐγραψα ἐν Ἀθηνᾶς ΝΘ', 1955, σσ. 107-108.

5. Ἀκροστιχίδα ἐχρησιμοποίησε καὶ ὁ Γρηγόριος Ναζιανζηνός.

Εὐαγγέλιον (Ματθαῖος κε', 1 - 13), ἡ ἀπόστασις ἀπὸ τοῦ ὕμνου ἐλαττοῦται, ἀπομένει ὁμοῦ πάντοτε ἡ ἄβυσσος τῆς γλωσσικῆς διαφορᾶς καὶ τοῦ προσωπικοῦ ἀρχαϊκοῦ ὕφους, πού ἠμπόδιζε τὸν ὕμνον τοῦ Μεθοδίου νὰ χρησιμοποιηθῆ ἀπὸ τὸν λαόν.

Ὡς πρὸς τὴν ἐκ Συρίας ἐπίδρασιν, οἱ κυριώτεροι ὕμνογράφοι προήρχοντο ἀπὸ τὴν Παλαιστίνην, ἔζων εἰς διγλώσσους τόπους, ὅπου παρὰ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἐχρησιμοποιεῖτο ἡ γλῶσσα τῶν ἐντοπίων, θὰ ἦτο δ' ἄπορον ἂν ἠγνόουν τοὺς ὕμνους Ἐφραὶμ τοῦ Σύρου (κεῖμενα τὰ ὁποῖα σήμερον δὲν εἶναι ἀκόμη δι' ἡμᾶς καθαρὰ) καὶ τὴν μουσικὴν τεχνοτροπίαν τῆς Παλαιστίνης. Ἡ τεχνικὴ ὁμοῦ τοῦ συριακοῦ ὕμνου καὶ ἡ ἔκτασις αὐτοῦ εἶναι ὅλως διάφορος τῶν τοῦ Ρωμανοῦ. Ἄλλ' ἡ μεταφύτευσις τοῦ ὕμνου εἰς τὸν ὄρθρον ὑπὸ τὴν κλασσικὴν μορφήν τῶν ὕμνων τοῦ Ρωμανοῦ, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὀφείλεται οὔτε εἰς τὴν ὑπαρξίν τῶν ποιήσεων τοῦ Ἐφραὶμ, οὔτε εἰς μίμησίν τινα τῶν λογίων ὕμνων τύπου «Παρθενίου» τοῦ Μεθοδίου. Θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπῆρχεν ὀργανικὸς τις λόγος, καὶ οὗτος κατ' ἐμὲ εἶναι ὁ ἐπόμενος.

Ἐνωρῖς ἡ Ἐκκλησία ἐστηρίχθη εἰς τὰ αἵματα τῶν ἰδίων μαρτύρων. Ἄν προέβαλλε πρὸς μίμησιν βίου τὸν Χριστὸν διὰ τὴν πραότητα, τὴν ἀγάπην, τὴν αὐτοθυσίαν, δὲν ἠδύνατο ν' ἀγνοήσῃ τὴν ἐπίδρασιν τὴν ὁποίαν θὰ εἶχον εἰς τοὺς πιστοὺς οἱ βίοι τῶν καρτερικῶς μαρτυρησάντων ὑπὲρ τῆς πίστεως. Μετὰ ταῦτα δὲ ἡ παντοδύναμος τάξις τῶν μοναχῶν προέβαλε καὶ αὐτὴ τοὺς ἀσκητάς, οἱ ὅποιοι ὑπέμειναν τοὺς πειρασμοὺς τοῦ βίου καὶ ἀπληρνήθησαν τὰ ἐγκόσμια, ἡ ὅλη δ' Ἐκκλησία τοὺς ἀγωνιστάς ἀγίους, ὅπως οἱ μεγάλοι Πατέρες - διδάσκαλοι. Ἦτο δὲ φυσικώτερον νὰ προβάλλωνται ὡς παραδείγματα ἡγιασμένοι ἄνθρωποι. Χάριν λοιπὸν παιδαγωγίας θρησκευτικῆς καὶ μνήμης ἱστορικῆς τοῦ πιστοῦ πληρώματος, συνεγράφοντο βίοι ἀγίων μαρτύρων, ἀσκητῶν, οἱ ὅποιοι ἀνεγινώσκοντο εἰς τὰ μοναστήρια, κατ' ἰδίαν, εἰς τὰς τραπέζας κλπ. Ὅταν δὲ καθιερώθη ὁ ἑορτασμὸς ἐκτὸς τῶν κυριακῶν ἑορτῶν (Χριστοῦ Γεννήσεως, Θεοφανείων, Πάσχα κλπ.) καὶ θεομητορικῶν (Γεννήσεως, Εὐαγγελισμοῦ, Κοιμήσεως Θεοτόκου κλπ.), καὶ τῶν ἀγίων (Νικολάου, Γεωργίου, Μεγ. Ἀντωνίου, πατριαρχῶν ὡς οἱ Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννης, Γρηγόριος, οἱ Ἀλεξανδρείας Κύριλλος καὶ Ἀθανάσιος), τὸ πλήρωμα τῶν πιστῶν ἔπρεπε κατὰ τὸν ὄρθρον¹ νὰ πληροφορηθῆ ὄχι μόνον περὶ τοῦ περιστατικοῦ τοῦ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἑορταζομένου γεγονότος ἐκ τοῦ βίου τοῦ Κυρίου, τῆς Θεοτόκου ἢ τῶν ὀνομάτων τῶν τιμωμένων ἀγίων, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐκτάσει νὰ πληροφορηθῆ

1. Εἰς τὰς λειτουργίας σχετικὴ ἦτο ἡ εὐαγγελικὴ ἢ ἡ ἐκ τοῦ Ἀποστόλου ἀναγινωσκομένη περικοπή. Ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 1 κώδικι τῆς Μ. Χιλανδαρίου Ἀγίου Ὁρους (19 αἰών), φ. 16α, στήλῃ α', εἰς μνήμην Ἀγ. Γεωργίου, μετὰ τὴν ἐκτὴν ᾠδὴν τοῦ κανόνος εὔρηται τὸ κοντάκιον, ὁ οἶκος, εὐαγγέλιον. Ἀκολουθεῖ ὁ Ν' ψαλμός, τὸ συναξάριον, ἡ ζ' ᾠδὴ. Ὁμοίως ἐν φ. 54α εἰς μνήμην Ἀγίου Προκοπίου.

περὶ τούτου καὶ μάλιστα περὶ τοῦ καρτερικοῦ μαρτυρίου, περὶ τῆς ἀσκητικῆς ἀγνείας, περὶ τῆς ἀγίας ὑπομονῆς τῶν ἑορταζομένων ἱερῶν προσώπων. Τοῦτο εἶναι τὸ ἔργον τῶν μεταγενεστέρων συναξαρίων, τῶν ὁποίων, ὡς εἶδομεν, ἔπεται χαρακτηριστικὸν κείμενον στιχηρὸν, συνήθως διστιχὸν ἱαμβικόν, ἐν περιλήψει ἀναφέρον τὰ τῆς ἑορτῆς ἢ λογοπαικτοῦν μεταξὺ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἑορταζομένου καὶ ἄλλου τινὸς ὄρου. Τὸ κείμενον τοῦ συναξαρίου δὲν εἶναι ποτὲ αὐτούσιος ὁ βίος τοῦ ἀγίου, ἀλλ' ἄλλο συντομώτερον ἐκείνου (οἱ βίοι ἀναγινώσκονται καὶ σήμερον ἐκτενεῖς εἰς τὰς τραπέζας τῶν μοναστηρίων κατὰ τὰ γεύματα τῶν μοναχῶν). Καθ' ὅσον γνωρίζω, εἰς τὴν πρωιμωτάτην αὐτὴν ἐποχὴν (ε' - ζ' αἰ.) συναξάρια δὲν ἀνεγινώσκοντο εἰς τὸν ὄρθρον, ὡς ἐγένετο μετὰ ταῦτα. Τούτων τῶν συναξαρίων τὴν θέσιν ἐπέχουν οἱ ὕμνοι, οἱ ὅποιοι ἀναπτύσσουν οὐδὲν ἄλλο ἢ τὴν σημασίαν τῆς ἑορτῆς καὶ δὴ διηγηματικῶς κατὰ τρόπον δημωδῶς ἀφελῆ καὶ ἀπέχοντα τόσον τοῦ ἀρχαϊσμοῦ (γλωσσικοῦ καὶ ὕφους) τῶν λογίων ὕμνων, ὅσον καὶ τοῦ ὕμνητικοῦ τόνου αὐτῶν.

Οἱ ὕμνοι οὗτοι, οἱ ὅποιοι εἰς τὰ ἀπὸ τοῦ 1000 κέξ. βιβλία φέρονται ἀπλῶς ὡς κοντάκια¹, ἀπαρτίζονται ἀπὸ ἐν κονκούλιον ἢ προοίμιον αὐτόμελον, ἰδιόρρυθμον πρὸς τὴν μετρικὴν καὶ ρυθμικὴν κατασκευὴν καὶ μὴ συνδεόμενον δι' ἄλλου τινὸς πρὸς τοὺς ἀκολουθοῦντας οἶκους². Εἶναι δὲ ὁ οἶκος ἢ οἱ οἶκοι³ εἰκοσιτέσσαρα συνήθως ἀλλὰ καὶ ὀλιγώτερα καὶ πλείονα τροπάρια ἀρμοζόμενα πιθανάτατα μὲν μελικῶς, πάντως δὲ τονικῶς καὶ ρυθμικῶς πρὸς τὸν πρῶτον, κατ' ἐξοχὴν οἶκον, ὁ ὁποῖος κατὰ ταῦτα εἶναι ὁ εἰρμός, παρὰ διὰ τοῦ ἀνακλωμένου (ἢ ἐφρυνίου⁴) εἰς τὸ ὁποῖον καταλήγουν καὶ τὸ ὁποῖον ἐπαναλαμβάνεται αὐτούσιον ἢ ἐλαφρῶς (χάριν τῆς συντάξεως) προσαρμοζόμενον σταθερῶς εἰς τὸ τέλος ἐκάστου οἴκου. Συνδέει δὲ τοὺς οἶκους μόνον (ὄχι καὶ τὸ προοίμιον) ἡ ἀκροστιχίς διὰ τῶν ἀρχικῶν γραμμάτων τοῦ α' στίχου ἐκάστου οἴκου, σχηματιζόντων φράσιν τινὰ σπανίως ἔμμετρον, πάντοτε δὲ χρήσιμον διὰ τοὺς ἐπομένους λόγους: Πρῶτον διὰ τὴν γνησιότητα τοῦ κειμένου καὶ τὴν πατρότητα αὐτοῦ. Δεύτερον διὰ τὴν ἀκεραιότητα αὐτοῦ καὶ τὴν σειρὰν τῶν οἴκων. Τοιαύτη φράσις ἀκροστιχίδος εἶναι π.χ. «Τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ τὸ ἔπος» (ὕμνος τῆς Κυριακῆς τῆς Ἀποκρέου).

Σημειωτέον ὅτι τὰ προοίμια εἶναι, ἔστιν ὅτε, διπλᾶ καὶ τριπλᾶ (μὲ τὸ αὐτὸ ἀνακλώμενον) καὶ ὅτι μελιζονται μετὰ τῶν οἴκων εἰς τὸν αὐτὸν ἦχον

1. Βλ. σ. 53, σημ. 4, καὶ σ. 56, σημ. 4.

2. Διὰ τοῦ ὄρου οἶκος ἐκ τῆς συριακῆς μεταφρασθέντος, ἐννοεῖται κάτι ἀνάλογον πρὸς τὸ στροφή ἢ τὴν stanza τῶν Ἰταλῶν.

3. Πρβλ. ὅσα ἐγραψα ἐν Ἀθηνᾶς ΝΘ', 1955, σ. 109.

4. Ἐφρύνιον ὡς κανονικῶς εἶναι ὁ τελευταῖος οἶκος τοῦ ὕμνου, δι' οὗ ὁ ποιητὴς ἐπικαλεῖται τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ ἢ τοῦ ἀγίου. Ἄλλ' ἐπιμαρτυρεῖ ἐφρύνιον νὰ λέγεται τὸ ἀνακλώμενον.

τῆς ὀκτωήχου, συνδεόμενα, καὶ οὕτω, μελικῶς μετ' αὐτῶν¹. Ἐκαλοῦντο δὲ οἱ ὄλοι ὕμνοι αἶνος (αἶνος καὶ ψαλμὸς), ἀλφάβητον, ᾄσμα, δέησις, ἔπη, ἔπος, εὐχή, θρήνος, ποιήμα, προσευχή, ὕμνος, ὕφος, ψαλμὸς, ᾠδή κλπ. εἰς τὰς ἀκροστιχίδας, ὅπου ὁ ποιητὴς ἑαυτὸν ἐπωνόμαζε ταπεινόν, ἐλάχιστον, ἄθλιον καὶ τὰ ὅμοια². Ἐλέχθη δὲ ὁ ὕμνος κοντάκιον οὕτως, οὐχὶ τόσον ἐκ τοῦ προοιμίου, τὸ ὁποῖον ἦτο κοντάκιον τοῦ ὄλου, ἦτοι ἐν μικρῷ εἰκῶν³, περίληψις τοῦ ψαλμοῦ, ὅσον ἐκ τοῦ χειρογράφου τὸ ὁποῖον περιελάμβανεν αὐτόν ἢ ὀνομασία δ' αὕτη χρησιμοποιηθεῖσα καὶ διὰ τὸ ὄλον (προοίμιον + οἶκος) κατὰ λόγον φυσικόν⁴, περιωρίσθη σὺν τῷ χρόνῳ ἰδίᾳ εἰς τὸ προοίμιον.

Δεδομένου ὅτι ὕμνοι μὲν συνεγράφοντο κατὰ ἑκατοντάδας, μέλη δὲ τόσα ὅσα τὰ προοίμια καὶ οἱ οἶκοι τῶν ὕμνων δὲν ἦτο εὐκόλον νὰ συντίθενται, ὁ αὐτὸς ποιητὴς συνέθετε νέους ὕμνους καὶ ἕνα καὶ πολὺ περισσοτέρους, μελίζων αὐτοὺς πρὸς τὸ μέλος προηγουμένως συντεθέντος προοιμίου καὶ οἴκου. Εἶτα δὲ καὶ μεταγενέστεροι ὕμνογράφοι, ἄξιοι μὲν νὰ συνθέτουν ποιητικὰ - διηγηματικὰ κείμενα, πτωχοὶ δ' εἰς μουσικὰς ἐμπνεύσεις, ἐδανείζοντο τὸ μέλος τῶν προηγουμένως συντεθέντων ὑπὸ μελωδῶν κοντακίων καὶ οἴκων⁵. Οὕτω π.χ. συνέβη μὲ τὸν ὕμνον τῶν Χριστουγέννων (Ἡ παρθένος σήμερον - τὴν Ἐδὲμ Βηθλεὲμ) πρὸς τὸν ὁποῖον ἠρμόσθησαν μελικῶς καὶ ρυθμοτονικῶς ἕτεροι ὕμνοι (κοντάκια καὶ εἰρμοὶ α' οἴκου) τόσον τοῦ ἰδίου Ρωμανοῦ (κοντάκιον εἰς Ἅγιον Ἰγνάτιον, κοντάκιον εἰς Ἅγιον Νικόλαον)⁶ ὅσον καὶ ἑτέρων ὕμνογράφων⁷. Ἐκ τῆς τελευταίας ταύτης περιπτώσεως καθορίζεται ὁ χρόνος

1. Ἡ τοιαύτη μουσικὴ προσαρμογὴ ἐγένετο μετὰ τὸν 7' αἰ., ὅτε ὠρίσθησαν ὀκτώηχοι ἐκ τῶν πλειόνων ἐν χρήσει εἰς Συρίαν.

2. Πρβλ. Ρωμανοῦ Ὑμνοι Β', 1954, σσ. τζγ' - τζη' καὶ ἰδίᾳ σ. σξη' : Οἱ εἰς τὰς ἀκροστιχίδας ἀπαντῶντες χαρακτηρισμοὶ... ἀποτελοῦν μόνον ἀπλᾶς ποιητικὰς ἐκφράσεις.

3. Ἐπιφάνης Α. Α. Παπαδοπούλου, Ἀθηνᾶ Μ', 1928, σ. 76.

4. Οἱ μεταγενέστεροι δὲν ἠδύνατο νὰ ἐρμηνεύσουν τὰς δύο αὐτὰς ὀνομασίας οἴκου καὶ κοντάκιον, διὸ καὶ κατέφευγον εἰς θεολογικὰς ἐρμηνείας ὡς ὁ Νικηφόρος Κάλλιτοστος Ἐανθόπουλος, πρβλ. ΒΖ 2, 1903, σσ. 601 - 603. Ἡ κοινῶς παραδεκτὴ γνώμη ἦτο ὅτι κοντάκιον ἐλέχθη ὁ ὕμνος ἐκ τοῦ ξύλου εἰς τὸ ὁποῖον περιετυλίσσετο τὸ χφ. του, τὸ ελλητάκιον (πρβλ. Σ. Λάμπρον, ΝΕ 6, 1909, σσ. 378 - 379 καὶ 11, 1914, σ. 105).

5. Ὁ Εὐστρατιάδης, Θεολογία 7, 1929, σ. 263 διαπιστώνει, ὅτι ἐκτὸς τοῦ Ρωμανοῦ ἐγράψαν ἰδιόμελα ἢ αὐτόμελα κοντάκια μόνον α') ὑπὸ Στεφάνου εἰς Ἅγιον Δημήτριον (ἐκδοθὲν ὑπ' ἐμοῦ, Ὑμνοι Β', 1954, σσ. 28 - 36) καὶ β') ὑπὸ Κοσμά τοῦ Ἁγιοπολίτου εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου : Τὴν ἐν πρεσβείαις ἀκοίμητον Θεοτόκον!

6. (Ἐὰν οἱ ὕμνοι οὗτοι δὲν εἶναι νόθοι), καὶ πλῆθος τῶν ὑπ' ἄλλων ποιηθέντων καὶ εἰς τὰ Μηναῖα, Τριψίδιον, Πεντηκοστάριον ἀπαντῶντων μεταγενεστέρων τοῦ Ρωμανοῦ κοντακίων.

7. Ὁ Δομέτιος (εἰς Πρόδρομον, Pitra, AS I, σσ. 320 - 327). Προχειρῶς : Τρεμπέλας, σσ. 111 - 113, εἶναι ἀνύπαρκτος ὕμνογράφος. Βλ. περαιτέρω.

ante quem non ὑπῆρξεν ὁ χρησιμοποιήσας τὸ πρότυπον ὕμνογράφος, πρᾶγμα σημαντικὸν διὰ τοὺς ἀμαρτῦρους. Ἡ κοινότης εἰρμοῦ «Τὸν Λάζαρον» καθορίζει τὸ σύγχρονον ἢ μὴ πολὺ ἀπέχον τῶν ποιητῶν Ρωμανοῦ ἀφ' ἑνὸς καὶ ἐξ ἄλλου Κυριακοῦ, γράψαντος ἐκ 14 οἴκων ὕμνον εἰς τὴν Μαρίαν (τὴν ἀδελφὴν Λαζάρου)¹.

Πλὴν τῶν ἤδη σημειωθέντων συγγραφέων ὕμνων, γνωρίζομεν ὀνομαστὶ κ.ἄ. ὡς τοὺς Ἡλίαν (ς' αἰ.)², Κυπριανόν³, Ἰώβ⁴, Γεώργιον συγγραφέα ὕμνων εἰς τὰ Εἰσόδια⁵, Κυριακόν⁶, Γρηγόριον⁷, Ὀρέστην⁸, Ἀρσένιον⁹, Στέφανον Σαβαίτην, Στέφανον Στουδίτην¹⁰, Στέφανον Ἰταλιώτην¹¹, Γαβριήλ¹², Ταράσιον¹³, Ἰωάννην¹⁴, κ.ἄ. πολλοὺς, ὡς τὸν Θεόδωρον Στουδίτην¹⁵, Ἰωσήφ ὕμνογράφον¹⁶, τὸν πατριάρχην Ἱεροσολύμων Σω-

1. Ἀποσπάσματα ὁ Τρεμπέλας, σσ. 113 - 114, ὀλόκληρον Pitra, AS I, σσ. 284 - 288 κ.ἄ. Παντελάκης, Κοντάκια καὶ Κανόνες, σσ. 18 - 25.

2. Pitra, AS I, σσ. 289 - 297 (Τρεμπέλας, σσ. 115 - 116).

3. Pitra, AS I, σσ. 418 - 424 (Τρεμπέλας, σσ. 119 - 122).

4. Pitra, AS I, σσ. 425 - 431 (Τρεμπέλας, σσ. 122 - 123).

5. Τὸν ὁποῖον ἐκ τοῦ Pitra, AS I, σσ. 275 - 283 ἀνατυπώνει, ὁ Τρεμπέλας, σσ. 107 - 110.

6. Κείμενά του κατὰ Pitra, AS I, 284 - 288. Πρβλ. Ἄ. Παπαδ. Κεραμεύς, Ὁ Ὑμνογράφος Κυριακός, «Νέα Ἡμέρα» Τεργεστής 27/11 Ἰανουαρίου 1902 (ἐπιφυλλίς).

7. Pitra, σσ. 273 - 274.

8. Αὐτόθι, σσ. 298 - 313.

9. Αὐτόθι, σσ. 314 - 319.

10. Αὐτόθι, σσ. 328 - 329. Πρβλ. ὅσα περὶ τῶν Στεφάνων ἐγραψα, Ὑμνοι Β', 1954, σσ. 14 - 16.

11. Πρβλ. G. Schirò, Stefano Italogreco, monaco innografo, BGF I, 1947, σσ. 39 - 50, 65 - 81, 155 - 178, 210 - 219 καὶ II, 1948, σσ. 3 - 25.

12. Pitra, AS I, σσ. 330 - 331.

13. Αὐτόθι, σσ. 334 - 335.

14. Αὐτόθι, σσ. 435 - 436.

15. Περὶ τοῦ ὁποῖου ἐκτὸς τῆς ἀγιολογικῆς μελέτης τοῦ Χρυσόστ. Παπαδοπούλου (Κλείς, σ. 152, σημ. 1), πρβλ. Εὐστρατιάδου, Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, «Ρωμανὸς ὁ Μελωδὸς» 1, 1933, σσ. 372 - 440 καὶ I. Hausherr, Saint Théodore Studite : l'homme et l'ascète, d'après ses catéchèses, OC VI, 1926, τεῦχος 22, σσ. 1 - 87. Θεοδ. Ξύδης, Ποιήματα Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, Ἀθῆναι 1952 (=περ. Ἀκτίνες ΙΕ'). Κείμενα παρὰ Pitra, AS I, σσ. 336 - 380.

16. Pitra, AS I, σσ. 381 - 399. Mioni, ἐν BGF II, 1928, σσ. 87 - 98, 177 - 192. Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰωσήφ τοῦ ὕμνογράφου ἐξεδόθη ὑπὸ Ἀθ. Παπ. Κεραμεύς, Monumenta Graeca ad historiam Photii patriarchae pertinentia II, Petropoli 1901, σσ. 1 - 14. Θεοδ. Ξύδης, Ἰωσήφ ὁ ὕμνογράφος, Ἀθῆναι 1956, 8^ο, σσ. 11 (=περ. Ἐφημέριος). Ν. Α. Οἰκονομίδης, Κανὼν Ἰωσήφ τοῦ ὕμνογράφου εἰς ἅγιον Φωκῶν τὸν Σινωπέα, Ἀρχ. Πόντου ΙΗ', 1953, σσ. 218 - 240.

φρόνιον¹, τὸν ἱερὸν Φώτιον², Ἰωάννην τὸν Μαυρόποδα³ καὶ Γρηγόριον Συρακουσῶν⁴.

Ἐμέλετο ὅλος ὁ ὕμνος, τὸ κοντάκιον μόνον, ἢ ἀνεγινώσκοντο ἀπλῶς οἱ οἴκοι, ἐπαναλαμβάνομένου τοῦ ἐφυμνίου ὑπὸ τοῦ λαοῦ⁵; Μοῦ φαίνεται ὅτι οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει σήμερον περὶ τοῦ ὅτι κατὰ τὸν ζ' καὶ ζ' αἰ. ὀλόκληρος ὁ ὕμνος (προσίμιον - οἶκος) ἐψάλλετο. Τὴν μονοτονίαν τῆς ἐπαναλήψεως τῶν 24 περίπου οἰκῶν διέκοπτεν ἢ διὰ τῆς τονῆς, περὶ τῆς ὁποίας περαιτέρω, διαφοροποιήσις τῆς μουσικῆς καὶ μετρικῆς πορείας τοῦ στίχου. Ποῦ δ' ἐψάλλετο ὁ ὕμνος φαίνεται οὐ μόνον ἐκ τοῦ ἀρχαιότερου συναξαρίου τοῦ Ρωμανοῦ (καθ' ὃ ὁ ποιητὴς ἀνελθὼν εἰς τὸν ἄμβωνα ἔψαλε τὸ *Ἡ Παρθένος σήμερον*), ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς κατὰ τὸν ιδ' αἰῶνα μαρτυρίας τοῦ Νικηφόρου Καλλίστου Ξανθοπούλου, κατὰ τὴν ὁποίαν «διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῇ ἐβδόμῃ καὶ ἐπάνω τοῦ ἄμβωνος ψάλλονται, ὅτι κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν τῆς ὥδης γέγονε καὶ ἐν τῷ τοιοῦτῳ τόπῳ ὑπνωττε καὶ τὸ μέλος ἀρχῆθεν ἐφθέγγατο»⁶.

Παρεδόθησαν τέλος τὰ κοντάκια δι' εἰδικῶν χφ. τὰ ὁποῖα λέγονται *Κοντακάρια*⁷, ἢ *Κονδακάρια*⁸, ἀνθολογιῶν δηλονότι τῶν ὕμνων διατεταγμέ-

1. Τρεμπέλας, σσ. 124 - 127, 132 - 136.

2. Αὐτόθι, σσ. 127 - 129, 241 - 244.

3. Ἡ νεωτέρα περὶ Μαυρόποδος βιβλιογραφία: Εὐστρατιάδου, Ἰωάννης ὁ Μαυρόπουλος μητροπολίτης Εὐχαΐτων, «Ἐναίσμα Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου», Ἀθ. 1931, σσ. 405 - 437 ὅπου (σσ. 428 - 437) ἢ παρὰ τοῦ ἀνεψιοῦ του Θεοδώρου Κοιτανίτου συνθεθεῖσα ἀκολουθία εἰς τὸν ἐν ἀγίοις πατέρα ἡμῶν Ἰωάννην... (5 Ὀκτωβρίου). Τὴν ἀκολουθίαν ἐπανεξέδωκε μετ' εἰσαγωγῆς καὶ σχολίων διαφωτιστικῶν τοῦ βίου τοῦ Ἰωάννου ὁ καθηγητῆς S. G. Mercati, L'ufficio di Giovanni Mauropode Euchaita composto dal nipote Teodoro, «Mémorial L. Petit», 1948, σσ. 347 - 360. Πρβλ. Joan Hussey, The canons of John Mauropous εἰς «The Journal of Roman Studies», XXXVI 1947, σσ. 70 - 73, κρίσις RĒB VI, 1948, σσ. 114 - 115 ὑπὸ V. Laurent. Ἀρχ. Μεθ. οἰκ. Φούγια, Ἰωάννης ὁ Μαυρόπουλος, Ἀλεξάνδρεια 1955, 89, σσ. 72. Καὶ ἄρθρον N. B. Τωμαδάκη ἐν ΘΗΕ 6, 1965.

4. E. Mioni, I Kontakia di Gregorio di Siracusa, BGF I, 1947, σσ. 202 - 209.

5. Ὁ Ἀθ. Παπαδ. Κεραμεύς, VVr 1, σσ. 360 - 361 ἀφοῦ ὑπολάβῃ ὡς οἶκον τὸ σύνολον τῶν οἰκῶν, λέγει ὅτι τὸ προϊμιον ἐψάλλετο μετὰ μέλους, οἱ δὲ οἴκοι ἀχῦμα συνανεγινώσκοντο μεγαλοφώνως ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐκκλησίας, ἢ ἐπ' ἄμβωνος, μεταξὺ τῆς τρίτης καὶ ἑκτῆς ὥδης τοῦ κανόνος, καὶ ὅτι ὁ διασπαραγμὸς τοῦ κοντακίου ἐγένετο ἀπὸ τοῦ ι' αἰ. καὶ ὅτι τὸ κακὸν τοῦτο διήρκεσε μέχρι τοῦ ια'.

Πιθανὸν τὴν γνώμην ταύτην ἐξέφεραν ὁ Κεραμεύς παραδειγματιζόμενος ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν (ραψωδικῶς) ὑπὸ τοῦ ἱερέως εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ τοῦ ἀκαθίστου ὕμνου. Ἀλλὰ τί ἐγένετο πρὸ τοῦ η' αἰ., ὅταν δὲν ἦσαν ἀποτελεσμένοι οἱ κανόνες;

6. BZ 2, 1893, σ. 603. Ἀφελῶς ἐπίστευεν ὁ Νικηφόρος ὅτι καθ' ὃν χρόνον ὁ Ρωμαῖος ἐποίησε τοὺς ὕμνους τοῦ ὑπῆρχον ἤδη οἱ κανόνες!

7. Κοντακάρια εἶναι οἱ κώδικες 212 καὶ 213 τῆς Πάτμου (ια' αἰ.), οἱ κώδικες 698 καὶ 925 (ι' αἰ.), 926 (ια' αἰ.), 927, 928 (ιδ' αἰ.) τοῦ Σινᾶ (Gardthausen), οἱ κώδικες 267 καὶ 268 (ια' αἰ.) τῆς Μ. Λαύρας, καὶ 1041 Βατοπεδίου.

8. Περιγραφήν τοῦ Κορσικανοῦ Τροπολογίου ὑπὸ Pitra, AS I, σσ. 663 - 673.

νων εἴτε χωρὶς κατὰ Μηναῖα ἀφ' ἐνὸς καὶ κατὰ Τριψίδιον - Πεντηκοστάριον ἐξ ἄλλου, εἴτε συμμείκτως. Τὴν λειτουργικὴν χρῆσιν τούτων δὲν δύναται τις ν' ἀμφισβητήσῃ ὅπως δὲν δύναται ν' ἀμφιβάλλῃ περὶ τῆς συνθέσεώς των ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ποιητικῶν συλλογῶν τῶν καθ' ἕναστος ποιητῶν καὶ τῶν λειτουργικῶν βιβλίων συνάμα¹.

5. Ὁ Κανὼν εἶναι τὸ ποιητικὸν εἶδος τὸ ὁποῖον τελειωθὲν ὑποκατέστησε τὸν ὕμνον εἰς τὸν ὄρθρον. Εἶναι δὲ ὁ τέλειος κανὼν ποιητικὸν σύστημα ἀποτελούμενον ἐξ ἐννέα ὥδων καὶ ψαλλόμενον εἰς τὸν αὐτὸν ἦχον. Ἐκάστη ὥδῃ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸν εἰρμόν καὶ τὰ τροπάρια. Ὁ εἰρμὸς ἀποτελεῖ τὸ πρότυπον μετρικῶς καὶ ρυθμικῶς τῶν τροπαρίων, ἀναφέρεται δὲ συνήθως εἰς ὠρισμένον δι' ἐκάστην ὥδην θέμα. Τὸ θέμα τοῦτο πολλάκις συμπλέκεται μετὰ τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐορταζομένης ἡμέρας (θαῦμα τι, ἢ ἐκ τοῦ βίου τοῦ Χριστοῦ ἐπεισόδιον, ἢ ἀγίου ἐορτῆς), ἄλλοτε δὲ ὑποχωρεῖ τελείως εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐορτῆς. Τὰ τροπάρια ἀφοροῦν εἰς τὴν ἐορτῆν καὶ ὄχι τὸ θέμα τοῦ εἰρμοῦ². Μετρικῶς, ρυθμικῶς καὶ τονικῶς συμπίπτουν οἱ εἰρμοὶ τῶν λαμβανόμενων πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὰ τροπάρια αὐτῶν. Οὐχὶ σπανίως ἀνακλάμενον (ἐφύμιον) συνδέει τὸν εἰρμόν καὶ τὰ ἀκολουθοῦντα τροπάρια, τοῦτο δ' ὡς κληρονομία τοῦ ὕμνου³. Ὡς δ' ὁ ποιητὴς τῶν ὕμνων ἔδωκε διὰ τῶν ἀκροστιχίδων εἰς αὐτοὺς

Τῶν Κοντακίων τῆς Πάτμου ὑπὸ Μάρκου Α. Ναουμίδου (Ὁ κώδιξ 212, P), Ρωμανοῦ Ἰγνοῦ Β', 1954, σσ. γ'-σνς' καὶ Παναγιώτου Γ. Νικολοπούλου (Ὁ κώδιξ 213, Q), αὐτόθι, σνς' - τζη' (περαιτέρω κοινοὶ πίνακες, σσ. τζθ' - τηγ'). Τὰ κοντακάρια τοῦ Σινᾶ 925, 926 καὶ 927 περιέγραψε καὶ ἐπλούτισε διὰ πολλῶν πινάκων ὁ Νικολάος Α. Λιβαδάρας, Ρωμανοῦ Ἰγνοῦ Γ', 1957, μέρος Α', σσ. α' - υξ'. Τὰ κοντακάρια τοῦ Ἀγίου Ὄρους περιέγραψε συντόμως ὁ E. I. Mioni, I Kontakaria del Monte Athos, ἐν Atti del Reale Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, tomo XCVI, parte seconda, 1936 - 1937, σσ. 23 - 87 + II tav. (κώδικες 1041 Βατοπεδίου, Γ 27 καὶ Γ 28 Μ. Λαύρας).

Τὸ περὶ οὗ ὁ Ἀθ. Παπ. Κεραμεύς, Λείψανον κοντακαρίου (=cod. Petrop. 451, ἔτους 1284) συναϊτικοῦ, BZ XVI, 1907, σσ. 202 - 203, διεπίστωσεν ὁ Λιβαδάρας («Ἐνθ. ἀνωτ., σ. τίξ'»), ὅτι ἀνήκει εἰς τὸν Συναϊτικὸν 927.

Τὸ κοντακάριον *Taurinensis B. IV. 34* (ια' αἰ.) ἀνασυνθέσεν ἡ κυρία Ἄντωνοπούλου - Δανιήλ, ἀπόκειται δὲ τοῦτο ἐν μικροταινίᾳ παρ' ἡμῖν.

Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ὁ Ἀθ. Κομίνης, ἀνεῦρεν ἐν Πάτμῳ νέον τμήμα τῶν πατριακῶν κοντακαρίων.

1. Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου διαφέρουν αἱ γνώμαι τῶν μαθητῶν μου Μ. Ναουμίδου, Ἰγνοῦ Β', 1954, σσ. θ' - κ' καὶ Ν. Α. Λιβαδάρας, ΕΕΒΕ ΚΔ', 1955, σσ. 337 - 350. Πρβλ. καὶ τὴν ἐσχάτως πληροφορικὴν μελέτην περὶ κοντακίων καὶ χειρογράφων κοντακαρίων καὶ τυπωθέντων ἢ περιγραφέντων τοῦ Θεοδ. Ξύδη, Κοντάκια τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, «Χαριστήριον εἰς Ἀν. Κ. Ὀρλάνδων» Γ', 1964, σσ. 94 - 101.

2. Ἐκτὸς τῶν θεοτοκίων.

3. Π.χ. εἰς Κοσμάν τὸν Μαῖουμα: «Ὅτι δεδόξασται (εἰς Χριστοῦ Γέννησιν, εἰρμὸς καὶ τροπάρια α' ὥδης), δι' οὗ νῦν ὑφουμένου προσκυνῶντες αὐτὸν [αὐτήν],

διάφορα ὀνόματα, οὕτω καὶ ὁ τῶν κανόνων ὀνόμασεν αὐτούς : ὑμνωδία, θρη-
νος, ἔπος, ὕμνος, μέλος, μέλισμα, καὶ ἴδια κανόν¹.

Ἄπο ἀπόψεως θέματος αἱ ἑννέα ᾠδαὶ εἰς τοὺς εἰρμούς των ἀναφέρονται
εἰς ἰσαριθμούς ᾠδὰς - προσευχὰς τῆς Βίβλου, ἤτοι ὀκτώ τῆς Παλαιᾶς καὶ μίαν
τῆς Καινῆς Διαθήκης : Ἡ πρώτη ᾠδὴ σχετίζεται πρὸς τὴν ᾠδὴν τὴν ποιηθεῖ-
σαν ὑπὸ τοῦ Μωυσέως διὰ τὴν διάβασιν τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης ὑπὸ τῶν Ἐ-
βραίων (Ἔξοδος ιε', 1 - 19), ἡ δευτέρα πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Μωυσέως ὁμοίως
ποιηθεῖσαν ὅτε παρέδιδεν εἰς τοὺς Λευίτας τὰς πλάκας τοῦ Νόμου (Δευτερο-
νόμιον λβ', 1 - 43), ἡ τρίτη πρὸς τὴν ψαλεῖσαν ὑπὸ τῆς προφήτιδος Ἄννης
ὅτε ἐγέννησε τὸν προφήτην Σαμουὴλ (Α' Βασιλειῶν β', 1 - 10), ἡ τετάρτη
πρὸς τὴν προσευχὴν τοῦ προφήτου Ἀββακούμ (Ἀββακούμ γ', 1 - 19) ἡ
πέμπτη πρὸς τὴν προσευχὴν τοῦ προφήτου Ἡσαΐου (Ἡσαΐας κς', 1 - 21), ἡ
ἕκτη πρὸς τὴν προσευχὴν τοῦ προφήτου Ἰωνᾶ (Ἰωνᾶς β', 9 - 10) ἡ ἑβδόμη
πρὸς τὴν προσευχὴν τῶν εἰς τὴν Βαβυλῶνα ριφθέντων εἰς τὴν κάμινον τριῶν
ἀγίων παιδῶν, Ἀνανία, Ἀζαρία, Μισαήλ (Δανιήλ γ'), ἡ ὄγδοη πρὸς τὸν
ὕμνον τῶν αὐτῶν παιδῶν (Δανιήλ αὐτόθι) καὶ ἡ τελευταία, ἤτοι ἡ ἑνάτη,
πρὸς τὴν ᾠδὴν τὴν ὁποίαν ἔψαλεν ἡ Θεοτόκος ὅταν, μετὰ τὸν εὐαγγελισμόν τοῦ
Γαβριήλ, συνήντησε τὴν Ἐλισάβετ (Λουκᾶς α', 47 - 55). Εἰς παμπόλλους
ὁμως κανόνας εἰρμῶν εἶναι ἄσχετοι πρὸς τὰ θέματα ταῦτα.

Ὁ κανὼν συνήθως δὲν εἶναι πλήρης. Καὶ ὑπάρχουν εἰς παπύρους σπα-
ράγματα ἀτελῶν κανόνων (ᾠδαὶ) ἀνωνόμων ποιητῶν, προγενεστέρων τοῦ
ὄγδου αἰῶνος. Ἄλλ' οἱ μὴ τέλειοι κανόνες συνήθως εἶναι μεταγενέστεροι
τῶν τελείων. Ὁ κερματισμὸς ὀφείλεται τὸ μὲν εἰς τοὺς συγγραφεῖς, γράψαν-
τας κανόνας μόνον μὲ ἡ ᾠδὰς, τὸ δὲ εἰς τοὺς συρραφεῖς τῶν βιβλίων, οἱ
ὁποῖοι παλαιότερον παρέλειψαν, ὡς πένθιμον² ἢ ὡς ταυτόσημον μὲ τὴν πρῶ-

σὲ μεγαλύνομεν (Κανὼν εἰς τὴν ὕψωσιν, 14 Σεπτεμβρ., ᾠδὴ θ', εἰρμὸς καὶ δύο τροπάρια),
Εἰς Ἰωάννην Δαμασκηνόν : Χαίρε κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ (Κανὼν
εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν, θ' ᾠδὴ, εἰρμὸς καὶ τροπάρια).

1. Πρβλ. τὰς ἀκροστιχίδας κανόνων Ἰωάννου Μαυρόποδος ἐν κώδ. 50
καὶ Θεοφάνου ἐν κώδικι 86 παρὰ Εὐστρατιάδη, Κατάλογος Βλατέων, Θεσσα-
λονίκη 1918.

2. Ὁ Νικόδημος Ἀγιορείτης, Ἐορτοδρόμιον, ἐν Βενετία 1836, σ. κα',
νομίζει ὅτι ἡ β' ᾠδὴ ὡς πένθιμος παρελείφθη, ἀπέμεινε δὲ μόνον εἰς τὴν μεγάλην τεσσαρα-
κοστήν. Τοῦτο φαίνεται ἀπίθανον, διότι ἐξ ὑπαρχῆς ἐγράφησαν κανόνες ἄνευ β' ᾠδῆς. Περὶ
τῶν λόγων τῆς παραλείψεως ὁ Ἀθ. Παπαδ. Κεραμεύς, VVr 1, 1894, σσ. 381-
388 πραγματευόμενος, ἀπέδειξεν ὅτι ἐγράφησαν πλεῖστοι ὅσοι χαρμόσυνοι κανόνες ἔχοντες
β' ᾠδὴν, θεωρεῖ δὲ τὸ ζήτημα ἄλυτον ἄνευ περαιτέρω ἐρεύνης. Περὶ τοῦ ὅτι ἐξ ἀρχῆς οἱ
κανόνες τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ τοῦ Κοσμᾶ ἑστεροῦντο β' ᾠδῆς, ἐνῶ ἀπαραιτήτως τοιαύτη
ὑπῆρχεν εἰς τοὺς κανόνας τῶν Στουδιτῶν Ἰωσήφ καὶ Θεοδώρου καὶ εἰς τοὺς τοῦ Ἀνδρέου
Κρήτης, ὁ Τρεμπέλας, σ. 301, ἀποδίδων εἰς τὸ ὅτι ἀρχῆθεν ὁ κανὼν εἶχεν ἑπτὰ ᾠδὰς,
ὀκτὼ διὰ τοὺς Ἱεροσολυμίτας καὶ ἑννέα διὰ τοὺς Κωνσταντινουπολίτας κανονογράφους
(ὁ Ἀνδρέας εἶχεν ἐπὶ μακρὸν διαμείνει εἰς Κωνσταντινουπόλιν.).

τὴν¹ τὴν δευτέραν ᾠδὴν ἢ ἐγράψαν ᾠδὰς διὰ μόνον τὰ ὀκτὼ ἀναγνώσματα
τοῦ ψαλτηρίου, περιώρισαν δὲ τὰ τροπάρια ἐκάστης ᾠδῆς εἰς τρία συνήθως.
Ὁ κερματισμὸς οὗτος δεικνύεται συνήθως ἀπὸ τὴν ἀκροστιχίδα τοῦ Κανό-
νος² ἀποτελουμένην³ ἀπὸ ἑνα ἱαμβικὸν στίχον⁴ π.χ. Βάπτισμα ἔσφρις γηγε-
ρῶν ἀμαρτάδος (Κοσμᾶ, κανὼν τῶν Θεοφανείων)⁵. Κάποτε τοῦ στίχου
τούτου ἔπεται τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως : Ὡ Χριστέ, τῆς γῆς τὸν κλόνον
παῦσον τάχος· Ἰωσήφ⁶, ἢ ἀπὸ ἐξάμετρον στίχον⁷ ἢ καὶ ἐπιγράμμα ἠρωλε-
γειακὸν τετράστιχον⁸, ἀκόμη καὶ δεκαπεντασύλλαβον στίχον⁹.

Τὴν ἀκροστιχίδα σχηματίζουν συνήθως μὲν τὰ πρῶτα γράμματα τῶν
τροπαρίων (ἄνευ τῶν εἰρμῶν ἢ καὶ μετ' αὐτῶν)¹⁰ σπανιώτερον δὲ τὰ πρῶτα
γράμματα τῶν στίχων εἰρμῶν καὶ τροπαρίων ὅλου τοῦ κανόνος (ἱαμβικοὶ

1. Κατ' ἐμὴν ἀντίληψιν. Πάντως ὁ ἀριθμὸς τῶν ᾠδῶν ἔχει σχέσιν μὲ τὴν σ τ ι χ ο λ ο γ ί α ν τῶν ψαλμῶν, ἡ ὁποία θὰ ἦτο διάφορος κατὰ τυπικά.

2. Περὶ τῶν ἀκροστιχίδων εἰς τοὺς κανόνας ὄρα Wilhelm Weyh, Die Akrostichis in der byzantinischen Kanonesdichtung, BZ XVII, 1908, σσ. 1 - 68.

3. Ἐὰν δὲν εἶναι κατ' ἀλφάβητον, ὡς εἰς κανόνα Θεοφάνου εἰς τὸν Εὐαγγελι-
σμόν τῆς Θεοτόκου, Christ-Paran., σσ. 236 - 242.

4. Ἰαμβικὰς ἀκροστιχίδας κανόνων βλέπε παρὰ Εὐλόγιω Κουρίλῳ, Κατά-
λογος Ἀγιορειτικῶν χφ., Θεολογία 21, 1950, σ. 328 κ.ά.

5. Ὁ στίχος δυνατὸν νὰ ὀνομάζῃ τὸν συγγραφέα, ὡς Θεοφάνου ὁ πρῶτος ἀγγέλου
ἄγγελος (Θεοφάνου εἰς τοὺς Ἀσωμάτους) ἢ νὰ περιορίζεται εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ κα-
νόνος Ἀθανάσιος εὐχος ὀρθοδοξίας ἔφω (τοῦ αὐτοῦ εἰς ἄγ. Ἀθανάσιον). Καὶ οἱ δύο κα-
νόνας οὗτοι ἐγράφησαν ἐπὶ ξένων εἰρμῶν.

6. Κανὼν εἰς ἀνάμνησιν τοῦ σεισμοῦ ἔτει 740 γεγονότος, Crist-Paran., σσ.
242 - 247.

7. Ὡς π.χ. Κοσμᾶ εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν (Christ-Paran., σσ. 176 -
180) : Χριστὸς ἐνὶ σκοπιῇ σέλας ἄπλετον εἶδος ἦγε.

8. Ὡς π.χ. τὸ ἐξῆς (εἰς κανόνα Ἰωάννου μοναχοῦ εἰς Χριστοῦ γέννησιν,
Christ-Paran., σ. 205) :

Ἐυεπίης μελέεσσιν ἐφύμνια ταῦτα λιγαίνει
νῖα θεοῦ μερόπων εἶνεκα τικτόμενον
ἐν χθονὶ καὶ λόντα πολύστονα πῆματα κόσμου
ἀλλ' ἄνα, ἐήτηρας ἴεσο τῶνδε πόνων.

Περὶ τῆς ἀκροστιχίδος ταύτης ὄρα ἐσχάτως Θεόδ. Ξύδην, «Ἐυεπίης Μελέε-
σιν», Ἀθῆναι 1965 (= Νέα Ἑστία).

9. Πρβλ. Φιλοθέου πατριάρχου Κανόνα εἰς ἅγιον Γρηγόριον τὸν Παλαμᾶν,
ἔχοντα ἀκροστιχίδα : τῶν θεολόγων συνωδὸν ὕμνῳ σε τῶν μεγάλων.

Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Σπυρ. Λαυριώτου, ΓΠ Η', 1924, σσ. 256 - 260.

10. Παλαιῶν μελωδοῦ κανόνων, τοῦ Ἀναστασίου (Τρεμπέλας, σσ. 216 - 218), ἔχει
μὴ ἑμμετρον ἀκροστιχίδα, εἰς τὴν ὁποίαν περιλαμβάνονται καὶ τὰ ἀρχικά τῶν εἰρμῶν :
Ἀναστασίου ἀμαρταλοῦ ἐξομολόγησις.

κανόνες). Τὸν συγγραφέα δὲ ἄλλοτε δηλοῖ αὐτὴ ἡ ἀκροστιχίς, κάποτε δ' εὐρίσκομεν ἐξ ἀκροστιχίδος τῶν εἰς τὰ τροπάρια θεοτοκίων¹. Ἡ ἀκροστιχὶς ἐλέγχει τὸν ἐπελθόντα σάλον τῶν κανόνων εἰς τὰ χφ. καὶ τὰ ἔντυπα, τὰς παραλείψεις, τὰς φθοράς, δίδει δὲ τὴν δυνατότητα καθορισμοῦ τῆς πατρότητος τοῦ ἔργου (ὅπου ἡ συνωνυμία δὲν εἶναι σοβαρὸν ἐμπόδιον) καὶ τῆς συμπληρώσεως (ἄλλης ἄλλοτε) τῶν κενῶν καὶ αὐτῆς καὶ τοῦ συστήματος².

Ἐκτὸς ὅμως τῆς ἀπωλείας τεμαχίων τοῦ κανόνος, ἔχομεν καὶ κανόνας ἐλλιπεῖς ἐκ κατασκευῆς, περιωρισμένους δηλονότι εἰς δύο φθᾶς, ὅτε λέγονται διφθῖα, εἰς τρεῖς φθᾶς, ὅτε λέγονται τριφθῖα³ καὶ εἰς τέσσαρας, ὅτε ἔχομεν τετραφθῖα. Συνήθως ὅμως ἔχομεν ὀκτώ. Ὡς πρὸς τοὺς εἰρμούς, οὗτοι δὲν συνετάχθησαν πάντοτε ὑπὸ τῶν αὐτῶν ὕμνογράφων μὲ τὰ ἀκολουθοῦντα τροπάρια. Μελωδοὶ εἶναι οἱ συντάξαντες τοὺς εἰρμούς τῶν κανόνων, τοὺς περιλαμβανομένους εἰς τὰ εἰρμολόγια⁴. Δι' αὐτοὺς ὁ ποιητικὸς λόγος ἦτο εἰς δευτέραν μοῖραν, ἀφοῦ μάλιστα ἐκινουῦντο συνηθέστατα ἐντὸς προκαθορισμένου θέματος, ἡ ποιητικὴ τῶν δὲ προσπάθεια ἦτο μᾶλλον εὐρεσιτεχνικὴ συμπλοκῆς τοῦ θέματος τῆς φθῆς πρὸς τὸ θέμα τῆς ἐορτῆς. Ὅταν ὕμνογράφοι μὴ μελωδοὶ συνέθετον πρὸς τοὺς εἰρμούς τροπάρια, ταῦτα ἦσαν ἀπλᾶ προσόμοια⁵. Ὑπάρχει παράδειγμα κανόνος ἀπαρτισθέντος ἀπὸ τοὺς εἰρμούς δύο μελωδῶν τῆς Κασίας⁶ καὶ τοῦ Κοσμά, τοὺς ὁποίους παρακολουθοῦν προσόμοια

1. Ὡς εἰς τὸν κανόνα Κλήμεντος εἰς προφήτην Μωυσὴν (Τρεμπέλας, σσ. 231 - 234) ἔχοντα ἀκροστιχίδα: *Μωσῆς προφητῶν πρῶτος αἰνεῖσθαι λόγοις. Κλήμεντος.*

2. εἶναι δυνατόν σύστημα κανόνων (δηλαδή 8 κανόνες γραφέντες εἰς τοὺς ὀκτὼ ἡχους) νὰ ἔχουν ἀκροστιχίδας σχετικὰς πρὸς ἀλλήλας, ὡς τοῦ Θεοφάνου οἱ ὀκτὼ κανόνες τῆς ἀκολουθίας εἰς κοιμηθέντας: *Πιστοῖς θανοῦσι πρῶτον ὕμνον προσφέρω (α'), Τοῖς τεθνεῶσι δεύτερον πλέκω μέλος (β'), Τοῦτο τρίτον μέλισμα θνήσκουσι νέμω (γ'), Κανὼν τέταρτος τοῦ τέλους μεμνημένος (δ'), Θεοφάνους ὁ πέμπτος εἰς νεκροὺς κανὼν (ε'), Ἐκτον προσαιδῶ τοῖς ἀπελθοῦσι μέλος (ς'), Κανὼν τὸν αὐτὸν ἑβδομος σκοπὸν φέρων (ζ'), Θνήσκουσι πιστοῖς ὄγδοον πλέκω μέλος (η').*

3. Ἐκ τινος τοιοῦτου τριφθῖου ὀνομάσθη καὶ ἡ Κυριακὴ Τελώνου καὶ Φαρισαίου Κυριακὴ τοῦ τριφθῖου καὶ κατ' ἐπέκτασιν καὶ τὸ βιβλίον τὸ τὰς ἀκολουθίας ἀπὸ τῆς Κυριακῆς ταύτης μέχρι καὶ τοῦ Μ. Σαββάτου περιλαμβάνον, ὅτε κανόνες σύγκεινται ἐκ τριῶν μόνον φθῶν, ἐκλήθη *Τριφθῖον*.

4. Οἱ κώδικες οἱ περιλαμβάνοντες τοὺς εἰρμούς σημαίνουν ὑπερθεῖν τοῦ κειμένου καὶ τὰ μουσικὰ σημεῖα δι' ὧν οὗτοι ἐτονίζοντο. Πρβλ. *Τωμαδάκη*, *Κλείς*, σ. 147, σημ. 1 καὶ 2.

5. Βεβαίως ὑπάρχουν ἀμύηλα προσόμοια ἄσχετα, ἀλλὰ καὶ ἀρχαιότερα τῶν Κανόνων, διότι εἶναι προσόμοια στιχῶν, ἀποστίχων ἢ ἀπλῶν ἰδιομέλων. Οὕτως οἱ ποιηταὶ τῶν ἀρχαιότερων ὕμνων ἐγραψαν καὶ προσόμοια, ὡς ὁ Ρωμανὸς εἰς τὸ *Αἰ ἀγγελικαὶ προπορεύεσθε δυνάμεις...* Πρβλ. *Pitra*, *AS I*, σσ. 222 - 241.

6. Ἡ Κασία ἢ Ἰκασία ἢ Κασσιανὴ ὑπῆρξε μελωδός, ὅχι μόνον διότι ἐγραψε τοὺς ὡς ἄνω εἰρμούς, ἀλλὰ καὶ διότι ἐγραψεν ἰδιόμελα, ἐκτὸς τῶν γνωστῶν (Ἀδούστου μοναρχήσαντος ἐπὶ τῆς γῆς...) καὶ ἄλλα εὐρεθέντα εἰς χφ. *στιχηράριον* γ' αἰ. ὑπὸ Ἄ. Παπα-

(Μάρκου Ἰδρουντος) ἔχοντος ἀκροστιχίδα «καὶ σήμερον δὲ» (α', γ', δ', ε' φθᾶι) «Σάββατον μέλω μέγα» (φθᾶι ς', ζ', η', θ')¹. Τῆς ἀκροστιχίδος ταύτης ἀνεξάρτητα εἶναι τὰ ἀρχικὰ γράμματα τῶν εἰρμῶν, ὡς πρὸς τὸ πρῶτον μέρος, ἐνῶ οἱ εἰρμοὶ περιλαμβάνονται εἰς τὸ δεύτερον.

Πρόβλημα τριπλοῦν παρουσιάζεται ἤδη: Πότε καὶ πῶς ἐσχηματίσθη ὁ Κανὼν καὶ πῶς ἐξετόπισεν οὗτος τὸν Ὑμνον καὶ περιώρισεν αὐτὸν εἰς ἀπαγγελίαν τοῦ προομίου του καὶ τοῦ πρώτου οἴκου μετὰ ὑποψάλματος τῆς ὑπακοῆς μετὰ τὴν ἕκτην φθῆν τοῦ Κανόνος; Τὸ πρόβλημα τοῦτο μερικῶς ἤδη ἀντιμετωπίσθη ἀνωτέρω, ὑποστηρικθέντος ὅτι ὁ ὕμνος ὑποκατεστάθη ἀπὸ τὸ συναξάριον. Ἀλλὰ τὸ συναξάριον εἶναι ἀνάγνωσμα ἐνῶ τὸ κοντάκιον ἦτο ἄσμα, τὸ ὁποῖον ἀπῆγει γυμνασμένον χορὸν, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ ἀναγινωσκόμενα ὑπὸ ἐνὸς ἀναγνώστου ἀνάγνωσματα. Οὐδ' ἠδύνατο ἀνάγνωσμα νὰ ἀναπληρώσῃ τὴν χάριν καὶ τὴν τέρψιν ἐκ τῆς ψαλμωδίας.

Ὁ κανὼν χρονικῶς κατὰ παράδοσιν καὶ κατὰ τὰς κρατούσας τέως ἀντιλήψεις², συνδέεται μὲ τοὺς τρεῖς κυριωτέρους μελωδοὺς κανόνων τὸν Ἀνδρέαν Κρήτην³, τὸν Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνὸν († 749)⁴ καὶ

δοποῦλου Κεραμέως, Νέα στιχηρὰ Κασίας μοναχῆς, BZ 10, 1901, σσ. 60 - 61. εἶναι δὲ ταῦτα εἰς Εὐαγγ. Θεοτόκου (Ἀπεστάλη ἄγγελος Γαβριὴλ οὐρανθεν ἐκ Θεοῦ) τέως ἀνόνομον καὶ τέσσαρα μεγαλομάρτυρος Χριστίνης (καθ' Ἰουλίου) ἐπιγραφόμενα «Ἰκασίας» καὶ δημοσιεύμενα τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Κεραμέως, αὐτόθι, σσ. 60 - 61.

Περὶ τῆς Κασίας πρβλ. K. Krumbacher, *Kasia Sitzungsberichte der philol. - philolog. und der hist. Klasse*, 1897, Bd. I, σσ. 305 - 366, κρινόμενον ὑπὸ P. Maas, *Metrisches zu den Sentenzen der Kassia*, BZ 10, 1901, σσ. 54-59. Ὁμοίως E. Γ. Παντελάκη, *Τὸ ἰδιόμελον τῆς Κασσιανῆς, ἁ' Ἀφιέρωμα εἰς Χατζιδάκιον*, Ἀθ. 1921, σσ. 150 - 152, *Εὐστρατιάδου*, *Κασσιανὴ ἢ μελωδός*, EF 31, 1932, σσ. 92 - 112. Θεοδώρου Β. *Τζεδάκη*, ἀρχιμ., *Κασσιανὴ ἢ μεγάλη τῆς Ἐκκλησίας μελωδός*, Ἡράκλειον Κρήτης 1959 (= περ. «Ἀπόστολος Τίτος», αὐτόθι).

1. Τὸ κείμενον παρὰ Τρεμπέλας, σσ. 249 - 250, 192 - 193, κεχωρισμένως. Παρὰ Christ-Paran., σσ. 196 - 201 ἀποδίδεται εἰς τὸν Κοσμά. Πρῶτος παρετήρησε τὸ πρᾶγμα ὁ Θεόδωρος Πρόδρομος, πρβλ. *Τωμαδάκη*, *Κλείς*, σ. 143 καὶ σημ. 3, εἶτα ὁ L. Allatius, *De libris Eccles. Graecorum*, κ.ἀ. νεώτεροι.

2. Πρβλ. Μάρκου Ναουμίδου, Ὑμνογραφικὰ κείμενα εἰς παπύρους καὶ ὄστρακα, EBBE AB', 1963, σσ. 59 - 93, ἰδίᾳ ἐν σσ. 75 - 78.

3. Τοῦτον θεωρεῖ καὶ εὐρετὴν τοῦ κανόνος ὁ Εὐστρατιάδης, *Εἰρμολόγιον*, σ. α', καθὼ ποιήσαντα 690 εἰρμούς ἐναντι 531 τοῦ Δαμασκηνοῦ. Ἄλλ' ἐκ τούτου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ κριθῇ τὸ ζήτημα. Περὶ τοῦ Ἀνδρέου πρβλ. τὸ περαιτέρω κεφάλαιον.

4. Εὐστρατιάδου, Ὁ ἅγιος Ἰω. ὁ Δαμασκηνός καὶ τὰ ποιητικὰ αὐτοῦ ἔργα, ΝΣ ΚΣ' 1931, σσ. 385 - 401, 497 - 512, 530 - 538, 610 - 617, 666 - 681, 721 - 736, ΚΖ', 1932, σσ. 28 - 44, 111 - 123, 165 - 177, 216 - 224, 329 - 353, 415 - 422, 450 - 472, 514 - 534, 570 - 585, 644 - 664, 698 - 719 καὶ ΚΗ', 1933, σσ. 11 - 25. Β. Ἀναγνώστοπουλου, Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, Ὁρθοδοξία AB', 1957, σσ. 67 - 76, 485 - 494.

Κοσμάων τὸν ἐπίσκοπον Μαίτουμα¹ (ἐπινείου τῆς Γάζης)². Ἐπομένως εἶναι εἶδος τοῦ ἡ' αἰῶνος, οὐδ' ἔχομεν πρὸ τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ τέλεια δείγματα τοῦ ποιητικοῦ τούτου συνθέματος. Μέχρι τοῦ ζ' αἰῶνος ποικίλα ἄλλα μέλη, αὐτόμελα καὶ προσόμοια, ἐκυκλοῦντο εἰς τὰς ἀκολουθίας, σχετικὰ μὲ τὰ ἀναγνώσματα τῶν ἀκολουθιῶν, τὰ στιχηρὰ καὶ τὰ ἀπόστιχα. Ταῦτα εἶχον ἀφορμὴν κυρίως τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, μολοντί ὡς θέματα ἐστρέφοντο πρὸς τὰς ἀγομένας ἐορτάς. Ἡ ὑπαρξίς τῶν αὐτομέλων πρὸς τὰ ὁποῖα ἠρμόζοντο τὰ προσόμοια, καὶ ἡ κατ' ἀκολουθίαν ψαλμωδία τούτων μετ' ἐκεῖνα, ἦγεν ἄριστα πρὸς τὸν εἰρμόν καὶ τὰ τροπάρια. Κατ' ἀνάλογον τρόπον ἐγένετο ἡ συστηματοποίησις τοῦ α' οἴκου καὶ τῶν ὑπολοιπῶν εἰς τὸν ὕμνον. Οὕτως ἦδη ἔχομεν τὸ πρῶτον σύστημα, τὴν ᾠδὴν. Ἐπειδὴ δὲ πολλὰ ἰδιόμελα πρὸς τὰ ὁποῖα ἐψάλλοντο ἀνάλογα προσόμοια ὑπῆρχον εἰς τὸν ὄρθρον, καὶ εἰς ἄλλας ἀκολουθίας (ἀπόδειπνον π.χ.), ἔπρεπε νὰ συστηματοποιηθοῦν ταῦτα θεματικῶς καὶ μουσικῶς. Ἡ ὑποτιθεμένη ἀπὸ τοὺς μεταγενεστέρους μεταρρυθμίσεις τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, καθορίσαντος τοὺς ὀκτὼ ἤχους, ἐπιλέξαντος δηλαδὴ ἐκ τῶν ὑπαρχόντων καὶ ὀρίσαντος τοὺς ἤχους, εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν παράλληλον μεταρρυθμίσει τῶν πρὸς τὰ αὐτόμελα ἢ ἰδιόμελα προσηρμοσμένων προσομοίων. Τὰ τροπάρια ταῦτα διετάχθησαν κατὰ τοὺς εἰρμούς εἰς ᾠδὰς καὶ αἱ ᾠδαὶ εἰς σύστημα. Τὸ σύστημα τοῦτο πάγιον πλεον, ὀρίζον τὰς ἑννέα ᾠδὰς θεματικῶς, ἐκλήθη κανὼν. Ἐπομένως κανὼν ἦτο κατ' ἀρχὰς οἰονδήποτε σύστημα ὀλιγωτέρων τῶν ἑννέα ᾠδῶν μὴ παραβλεποσῶν τὸ θέμα³, ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἐθεωρήθη ὡς κανὼν σύστημα ἑννέα ᾠδῶν, ἀντιστοιχοῦσῶν πρὸς τὰς ἑννέα ᾠδὰς τοῦ Ψαλτηρίου, αἱ ὁποῖαι ἀπετέλουν κανόνα. Μετὰ τὴν τοιαύτην συστηματοποίησιν ἐθεωρήθησαν καταχρηστικῶς ὡς κανόνες σύστημα μερικῶς μόνον πληροῦν τὰς προϋποθέσεις τοῦ κανόνος (ὀλιγώτεροι τῶν ἑννέα ᾠδῶν, παράβασις τοῦ θέματος, μουσικὴ ταυτότης τῶν εἰρμῶν ὅλων τῶν ᾠδῶν).

1. Εὐστρατιάδου, Κοσμάς Ἱεροσολυμίτης ὁ ποιητής..., ΝΣ ΚΗ', 1933, σσ. 83 - 99, 148 - 158, 202 - 218, 257 - 272, 280 - 288, 400 - 416, 489 - 505, 530 - 544. Σοφοκλῆς Χουδαβερδόγλου Θεόδοτος, Κοσμάς ὁ Ἱεροσολυμίτης καὶ ὁ Ὅμηρος, ΝΣ ΜΒ', 1947, σσ. 107 - 110. Θεόδ. Ξύδης, Κανόνες δεσποτικῶν ἐορτῶν Κοσμά τοῦ Μαίτουμα, α' Ἀκτῖνες» 12, 1949, σσ. 279 - 285, 328 - 337, 387 - 391 (καὶ ἀνάτυπον).

2. Πάντως δὲ καὶ μὲ τὸν σύγχρονον αὐτῶν πατριάρχην Γερμανὸν Κωνσταντινουπόλεως († 740), περὶ οὗ περαιτέρω εἰς τὰ περὶ Ἀκαθίστου, οὐ φέρεται ὁ πιθανώτερος συγγραφεὺς. Κακῶς θεωρεῖ αὐτὸν ὁ Νασουμίδης, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 76, σημ. 4, προγενέστερον τῶν ἄλλων καὶ ἀποθανόντα τὸ 733.

3. Ἡ μετάβασις ἐκ τῶν προσομοίων εἰς τὸν κανόνα, ἐγινε κατὰ τρόπον ἐξελικτικόν, ὥστε πρὸ τοῦ Δαμασκηνοῦ ἢ καὶ συγχρόνως πρὸς αὐτὸν ὑπῆρχεν ἄλλο εἶδος συστηματοποίησεως, ἀλλὰ γεγονός εἶναι ὅτι ἡ ἰδική του συστηματοποίησις εἰς ἑννέα ᾠδὰς παρέμεινεν.

Ἄλλ' ἡ συστηματοποίησις εἰρμολογικῶς καὶ θεματικῶς δὲν θὰ ἤρκει νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν μεταβολὴν, ἐὰν δὲν συνέτρεχον τὰ κάτωθι στοιχεῖα :

α') Τὸ λεγόμενον κοντάκιον ὑπῆρξε διηγηματικόν, ὀλίγον θεολογικόν ἐπομένως, καθ' ὃ μὴ ἐξαῖρον δογματικὰς ἀπόψεις, ἀλλ' ἱστοροῦν καί, εἰς δευτέραν μοῖραν, παραινοῦν, διδάσκον καὶ ἐκφοβίζον. Ὁ κανὼν καταλύει τὴν διηγηματικότητα τοῦ ὕμνου καὶ ἀπολυτρώνει τὴν δογματικὴν ἔξαρσιν.

β') Ὁ ὕμνος ὑπῆρξεν ἐλάχιστα ὕμνητικὸς καὶ περισσότερον διαλογικὸς καὶ περιγραφικὸς. Κατὰ ταῦτα ἀπεῖχε τοῦ ἐνθουσιώδους τοῦ ὁποῖου μετέχουν οἱ ψαλμοὶ τοῦ Δαβὶδ καὶ μετεῖχε πεζολογίας τινός, διὰ μνημοεῦσεως καὶ τῶν πηγῶν (καθὼς καὶ ἡ βίβλος τῆς κτίσεως λέγει¹, ταῦτα δὲ πρὸς ἔλεγχον ἢ Γραφὴ ἀνιστόρησεν² προκειμένου περὶ τῆς Π. Διαθήκης, ὡς γέγραπται³ προκειμένου περὶ συναζαρίου). Ὁ κανὼν ἐπαναφέρει τὴν ὕμνογραφίαν εἰς τὸν ὑψηλὸν ὕμνητικὸν τόνον τῶν ποιητικῶν βιβλίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ εἰς τὸ οἰκεῖον εἰς τοὺς Συροπαλαιστινίους ὕμνογράφους ἐβραϊκὸν κλίμα ἀπὸ τοῦ ὁποῖου ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ κάπως ἀπέχων ὁ ὕμνος.

γ') Τὰ πλεῖστα τῶν θεμάτων τοῦ ὕμνου ἦσαν σχετικὰ μὲ τὰς ἐορτάς καὶ τοὺς ἀγίους οὐδ' ἐδίδοτο εἰς αὐτὸν εὐκαιρία τακτικῆς ἀναμνήσεως τῶν ποιητικῶν κειμένων τῆς Βίβλου τὰ ὁποῖα ἐγγίζον ὡς θέματα οἱ εἰρμοὶ τοῦ Κανόνος (Προσευχαὶ ἢ ὕμνοι Ἐξόδου, Ἡσαίου, Δανιήλ, Ἀββακούμ, Ἰωνᾶ). Διὰ τοῦ κανόνος κατέστη καθημερινὴ ἢ ἐπαφὴ πρὸς τὰ μεγάλα αὐτὰ ποιητικὰ πρότυπα.

δ') Ἐὰν ὁ ὕμνος ἦτο σχετικὸς μὲ τὴν Θεοτόκον, τότε μόνον ἀνεφέρετο αὕτη εἰς αὐτὸν. Εἰ δ' ἄλλως οὐδεμίαν ἀναφορὰν εἶχε τὸ ποιητικὸν τοῦτο εἶδος πρὸς τὴν Θεομήτορα, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Δαμασκηνοῦ ἢ προσκύνησις τῆς ἑλαβεν ἕκτασιν λατρείας. Εἰς τὸν κανόνα ἢ Θεοτόκος ὕμνεῖται ἀπαραιτήτως μὲν εἰς τὴν ἐνάτην ᾠδὴν, οὐδέποτε ἀπουσιάζουσαν ἀπὸ τὸν ὄρθρον, ἐπὶ πλεον δὲ εἰς τὸ λεγόμενον Θεοτοκίον, τροπάριον ἐπιτασσόμενον ἐκάστης ᾠδῆς, ἀναφερόμενον εἰς αὐτήν.

ε') Ἀπὸ ἀπόψεως γλωσσικῆς ὁ ὕμνος ἐπλησίαζε τὴν δημώδη γλῶσσαν, ἐνῶ ὁ κανὼν δὲν παραλείπει νὰ ἐνδυθῇ οἰονδήποτε συντηρητικώτερον γλωσσικὸν ἐνδυμα θὰ προσεῖμα ὁ ποιητής.

ς') Ἀπὸ ἀπόψεως ἐκτάσεως ὁ μὲν ὕμνος ἦτο περιωρισμένος, μολοντί μακρὸς, ὁ δὲ κανὼν ἠδύνατο νὰ λάβῃ ἕκτασιν οἷαν ἔχει εἰς τὸ γνωστὸν ποίημα τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης, τὸν Μέγαν Κανόνα. Καὶ τέλος

ζ') Δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι τὸ μέλος ἐσήμαινε περισσότερον τοῦ λόγου εἰς τὸν κανόνα, ὅπου οἱ μελογράφοι ἠδύνατο νὰ ἐπιδείξουν τὴν εὐρε-

1. Ρωμανὸς Δ', στ. 24 - 25, Ἵμνοι Α', 1952, σ. 73.
2. Ρωμανὸς ΙΘ', στ. 528 - 529, Ἵμνοι Β', 1954, σ. 116.
3. Ρωμανὸς Γ', στ. 18, Ἵμνοι Α', 1952, σ. 231.

τικήν των ικανότητά, μελιζόντες έννεά τεμάχια (τούς εϊρμούς), ένῶ εϊς τούς ύμνους έμελιζόντο βασικῶς μόνον δύο. Ούτω κατεπολεμήθη ἡ ἀφόρητος μονοτονία τοῦ ύμνου, τῆς όποίας σήμερον έχομεν φιλολογικήν μόνον αντίληψιν, ἀλλ' οἱ παλαιοὶ έσχον κατ' έξοχήν ἀκουστικήν.

6. Οἱ ύμνογράφοι - ἅγιοι κανόνων. "Ότι ὁ νεωτερισμὸς τῆς έπικρατήσεως τοῦ κανόνος έναντι τοῦ ύμνου παρεμέρισε τούς συγγραφείς κοντακίων, δεικνύει καὶ ἡ καθιέρωσις ὑπὸ τῆς Έκκλησίας ὡς ἁγίων ένός μὲν ποιητοῦ κοντακίων, τοῦ Ρωμανοῦ, πολλῶν δέ συγγραφέων κανόνων, ὡς ὁ Ἀνδρέας Κρήτης (4 Ἰουλίου), Θεόδωρος ὁ Στουδίτης (11 Νοεμβρίου), Θεοφάνης (11 Ὀκτωβρίου), Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός (4 Δεκεμβρ.), Ἰωάννης Εὐχαΐτων (5 Ὀκτωβρίου), Ἰωσήφ (3 Ἀπριλίου), Κοσμᾶς (14 Ὀκτωβρίου), Συμεῶν ὁ Μεταφραστής (28 Νοεμβρ.), ὁ ιερὸς Φώτιος (6 Φεβρουαρίου) κ.ἄ., μεταξὺ τῶν όποίων — οὐχὶ διὰ τὰς ύμνογραφικὰς του έπιτεύξεις — ὁ αὐτοκράτωρ Μανουήλ ὁ Παλαιολόγος (21 Ἰουλίου). Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι διὰ τούς εκκλησιαστικοὺς συγγραφείς ἡ ἀνάδειξις εἰς ἁγίους ἦτο συγγραφικὴ καθιέρωσις¹.

Τὰ αὐτὰ περίπου πρόσωπα ἔδωκεν ὡς κανόνα τῆς ύμνογραφικῆς τέχνης κατὰ τὸν κανόνα τῶν δέκα ρητόρων ὁ Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος εἰς τούς έπομένους στίχους, ὅπου ματαίως τις θὰ ζητήσῃ τὸν Ρωμανόν.

Οἱ τὰ μέλη πλέξαντες ύμνων ένθέων :
ἡ λύρα τοῦ πνεύματος Κοσμᾶς ὁ ξένος,
Ἵρφεὺς νεαρὸς ἡ Δαμασκόθεν χάρις,
καὶ Θεόδωρος, Ἵωσήφ οἱ Στουδίται,
δργανα τὰ κράτιστα τῆς μελουργίας,
ξένη τε σειρὴν Ἵωσήφ ύμνογράφος,
μέλος παναρμόνιον Ἀνδρέας ἐκρότεις,
καὶ Θεοφάνης ἡ μελιχρὰ κινύρα,
Γεώργιος, Λέων τε, Μᾶρκος, Κασία².

Έκ τῶν ένδεκα τούτων ποιητῶν ὁ Ἀνδρέας, ὁ Κοσμᾶς, ὁ Δαμασκηνός, ὁ Θεοφάνης, ὁ Ἵωσήφ, ὁ Γεώργιος, ἡ Κασία, ὁ Θεόδωρος έγραψαν κανόνας, ὁ Λέων 5' ὁ Σοφὸς ιδιόμελα καὶ ὁ Μᾶρκος προσόμοια, ὁ δὲ Ἵωσήφ ὁ Στουδίτης (τοῦ στίχου 4) καὶ ύμνους καὶ κανόνας (τριψάδια). Έκ τούτων δὲ μόνον ὁ Γεώργιος καὶ ἡ Κασία δὲν ὑπάρχουν εἰς τὸ έορτολόγιον τῆς Ἀνατολικῆς Έκ-

1. Ἅγιοι π.χ. εἶναι οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι, Ἐφραίμ ὁ Σύρος, Ἰωάννης ὁ τῆς Κλίμακος, Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, Μᾶρκος ὁ Εὐγενικός κ.ἄ.

2. Christ-Paran., σ. XLI.

κλησίας. Εὐνόητον εἶναι ὅτι οἱ ἅγιοι - ποιηταὶ ἔτυχον ὄχι μόνον συγγραφέων ιδιαιτέρων αὐτῶν ἀκολουθιῶν, ὅπως ὁ Συμεῶν ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου Μιχαήλ Ψελλοῦ¹, ἀλλὰ καὶ βιογράφων. Οὕτω τὸν Δαμασκηνὸν έβιογράφησαν οἱ Θεοφάνης, Ἰωάννης ὁ Ἱεροσολύμων, Κωνσταντῖνος ὁ Ἀκροπολίτης, ὁ Κεδρηνός κ.ἄ. Καὶ τὸ γνωστὸν λεξικὸν «Σούδα» ἠσχολήθη μὲ ποιητὰς ὅπως ὁ Ρωμανός καὶ εἶδη ὅπως τὸ κοντάκιον.

7. Ἰδιόμελα. Πολλὰ τούτων εἶναι ἀνώνυμα, ἀλλὰ δ' ἀνήκουν εἰς γνωστοὺς ποιητὰς. Φέρονται δὲ ἰδίᾳ εἰς τούς ὄρθρους ὡς ἀρχαῖα ἀντίφωνα, ἀπόστιχα, δοξαστικά ἢ ἀπλῶς ιδιόμελα. Ἐνταῦθα σημειῶ τινα διὰ τὰ συνηθέστερον ἀκούμενα, τῆς Μ. Ἑβδομάδος. Εἰς τὸν ὄρθρον τῆς Μ. Δευτέρας μεταξὺ ἄλλων ψάλλονται, εἰς ἦχον α' : Ἐρχόμενος ὁ Κύριος πρὸς τὸ έκούσιον πάθος τοῖς ἀποστόλοις ἔλεγεν ἐν τῇ ὁδῷ... καὶ εἰς ἦχον πλάγιον α' : Κύριε ἐρχόμενος πρὸς τὸ Πάθος, | τούς ἰδίους μαθητὰς στηρίζων ἔλεγε, | κατ' ἰδίαν παραλαβὼν αὐτοὺς | ..., Κύριε τὰ τελεώτατα φρονεῖν, | τούς οἰκείους παιδεύων μαθητὰς, | μὴ ὁμοιοῦσθαι τοῖς ἔθνεσιν ἔλεγε | ... Καὶ τὰ τρία αὐτὰ ιδιόμελα ἀνήκουν εἰς τὸν αὐτὸν συγγραφέα, ἔχουν διηγηματικὸν χαρακτήρα, εἰς αὐτὰ δὲ ἀπευθύνεται ὁ Χριστὸς πρὸς τούς ἀποστόλους, καὶ φυσικὰ δι' αὐτῶν πρὸς τούς πιστοὺς. Περισσότερα εἶναι τὰ τοῦ ὄρθρου τῆς Μ. Τρίτης, ὅπου εἰς τὰ δύο πρῶτα ὁμιλεῖ ὁ συντριβόμενος πιστὸς, παρομοιάζων ἑαυτὸν πρὸς τὰς μωρὰς παρθένους : Ἐν ταῖς λαμπρότησι τῶν ἁγίων σου | πῶς εἰσελεύσομαι ὁ ἀνάξιος ; | ἐὰν γὰρ τολμήσω συνεισελθεῖν εἰς τὸν νυμφῶνα, | ὁ χιτῶν με ἔλέγει, ὅτι οὐκ ἔστι τοῦ γάμου, | καὶ δέσμιος ἐκβαλοῦμαι ὑπὸ τῶν Ἀγγέλων. | καθαρίσον, Κύριε, τὸν ὄφρον τῆς ψυχῆς μου | καὶ σῶσόν με, ὡς φιλήθροπος (ἦχος α'). Τὸ β' (εἰς ἦχον β') εἶναι προσευχὴ πρὸς τὸν Χριστὸν : ... ἀλλ' ἐκτινάξας μου τὸν ζοφερόν ὕπνον, | ἐξανάστησον, καὶ ταῖς φρονίμοις συνεισάγαγε Παρθένους, | εἰς νυμφῶνα τὸν σόν... Εἰς τὸ τρίτον (ἦχος δ') : Τοῦ κρύφαντος τὸ τάλαντον... ὁ πιστὸς ἀπευθύνεται πρὸς τὴν ἰδίαν του ψυχὴν (ὡς καὶ εἰς τὸ περαιτέρω δ ο ξ α σ τ ι κ ο ν (ἦχος βαρῦς) : Ἰδοὺ σοὶ τὸ τάλαντον ὁ Δεσπότης ἐμπιστεύει, ψυχὴ μου | ...).

Τὰ ιδιόμελα τοῦ ὄρθρου τῆς Μ. Τετάρτης ἀναφέρονται πάντα διηγηματικῶς εἰς τὴν πόρνην γυναῖκα τὴν ἀλείψασαν μύρις τὸν Κύριον πρὸ τοῦ ένταφιασμοῦ αὐτοῦ καὶ παραλληλίζου πρὸς τὸν Ἰούδαν. Τὸ γνωστότερον εἶναι τὸ εἰς πλ. δ' ψαλλόμενον τῆς Κασίας² ιδιόμελον Κύριε, ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνή | ... περιλαμβάνον τὴν προσευχὴν - έσωτερικὸν διάλογον τῆς ἁμαρτωλῆς (τυπικῶς ἐκπροσώπου ἡμῶν, ἀδιακρίτως φύλου) πλήρη

1. Πρβλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, Εἰς Συμεῶνα τὸν Μεταφραστὴν, ΕΕΒΕ ΚΓ', 1953, σσ. 113 - 138, ἐν σσ. 121 - 122. (= Σύλλαβος, σσ. 198 - 222).

2. Περὶ ἧς ἀνωτ. σ. 62, σημ. 6, σ. 66.

ώραίων εικόνων και παρομοιώσεων : *Οἶμοι... ὅτι νύξ μοι ὑπάρχει, οἴστρος ἀκολασίας, | ζοφώδης τε καὶ ἀσέληνος ἔρως τῆς ἀμαρτίας. | ...Τὸ ποίημα λήγει με παράκλησιν : Μὴ με τὴν σὴν δούλην παρίδης... Εἶναι φανερόν, ὅτι δὲν ἔχει τὴν ἀπλότητα, τὸ ἀπέριττον τῶν ἄλλων ἰδιωμάτων, τὰ ὅποια φαίνονται χρονικῶς παλαιότερα.*

Τὰ ἰδιόμελα τοῦ ἄρθρου τῆς Μ. Πέμπτης (πλ. δ') ἔχουν και διηγηματικὸν και ρητορικὸν χαρακτῆρα, ὡς τὸ πρῶτον : *Σήμερον τὸ κατὰ τοῦ Χριστοῦ πονηρὸν συνήχθη συνέδριον | ... Σήμερον τὴν τῶν χρημάτων ἀγχόνην Ἰούδας ἐαυτῷ περιτίθησι | ... Σήμερον Καϊάφας, ἄκων προφητεύει... ἐνθυμίζει δὲ τὴν εὐχὴν τοῦ μεγάλου ἀγιασμοῦ. Ρητορικὸν εἶναι και τὸ δεύτερον : Σήμερον ὁ Ἰούδας τὸ τῆς φιλοπτωχείας κρύπτει προσωπεῖον | ...ὦ φιλαργυρίας προδότου ! εὐνοῶν ποιεῖται τὴν πράσιν' | πρὸς τὴν γνώμην τῶν ἀγοραζόντων τοῦ πωλουμένου τὴν πραγματεῖαν ποιεῖται, | οὐκ ἀκριβολογεῖται πρὸς τὴν τιμὴν... Εἰς τὸ τρίτον ὁ ποιητὴς (οἱ πιστοὶ δηλ.) ἀπευθύνεται πρὸς τὸν προδότην : Ὁ τρόπος σου δολιότητος γέμει, παράνομε Ἰούδα | ... | εἰ γὰρ πλοῦτον ἠγάπας, τί τῷ περὶ πτωχείας διδάσκοντι ἐφοίτας ; | εἰ δὲ και ἐφίλεις, ἵνα τί ἐπώλεις... Τὴν αὐτὴν ρητορικὴν κατασκευὴν παρουσιάζουν 15 ἀντίφωνα (συντομώτερα τῶν ἰδιωμάτων) τοῦ ἄρθρου τῆς Μ. Παρασκευῆς (πλ. α') : *Σήμερον ὁ Ἰούδας καταλιμπάνει τὸν διδάσκαλον | και παραλαμβάνει τὸν διάβολον. | ... Σήμερον ὁ Ἰούδας, παραποιεῖται θεοσέβειαν | και ἀλλοτριουταί τοῦ χαρίσματος | ... (πλ. β') : Σήμερον ἔλεγεν ὁ Κτίστης οὐρανοῦ και γῆς | ... (βαρύς) : Σήμερον γρηγορεῖ ὁ Ἰούδας, παραδοῦναι τὸν Κύριον | ... Σήμερον τῷ σταυρῷ προσήλωσαν, Ἰουδαῖοι τὸν Κύριον | ... (Ἀντίφ. δέκατον, πλ. β') : Ὁ ἀναβαλλόμενος φῶς ὡς ἱμάτιον, γυμνὸς εἰς κρίσιν ἵστατο | και ἐν σιαγόνι ῥάπισμα ἐδέξατο... κλπ. Τὰ ἀντίφωνα ταῦτα, οὕτως ὀνομασθέντα διὰ λόγους λειτουργικοὺς, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἀρχαῖα ἰδιόμελα. Τὸ γνωστότερον εἶναι τὸ ιε' (πλ. β') : *Σήμερον κρεμάται ἐπὶ ξύλου ὁ ἐν ὕδασι τὴν γῆν κρεμάσας | ... , πλήρες ὠραίων εικόνων και παρομοιώσεων.***

Τὰ καθαυτὸ ἰδιόμελα (ἤχος γ') : *Δύο και πονηρὰ ἐποίησεν... (ἔπου ὀμιλεῖ εἰς α' πρόσωπον ὁ σταυρωθεὶς Χριστός), Ἐκαστον μέλος τῆς ἀγίας σου σαρκός... Σταυρωθέντος σου, Χριστέ,... και εἰς πλ. δ' Ἐξέδυσάν με τὰ ἱμάτιά μου, και ἐνέδυσάν με χλαμύδα κοκκίνην... Τὸν νῶτόν μου ἔδωκα εἰς μαστίγωσιν, τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ἀπεστράφη ἀπὸ ἐμπτυσμάτων (ἔπου πάλιν ὀμιλεῖ ὁ Χριστός) ἔχουν ἐντονον ρητορικὸν χαρακτῆρα, ἐνθυμίζοντα τὴν κατασκευὴν τῆς πατερικῆς ὀμιλίας : (ὑπέμεινε) τὰς ἀκάνθας ἢ κερφαλή | ἢ ὄψις τὰ ἐμπτύσματα | αἱ σιαγόνες τὰ ῥάπισματα... ὁ νῶτος τὴν φραγγέλωσιν και ἡ χεὶρ τὸν κάλαμον | ...τὰ ἄρθρα τοὺς ἤλους και ἡ πλευρὰ τὴν λόγχην | ... Τοῦτ' αὐτὸ και περὶ τῶν ἀποστίχων τῶν μετὰ τὸ ια' εὐαγγέλιον (ἤχ. α') : *Πᾶσα ἡ κτίσις ἠλλοιοῦτο φόβῳ | θεωροῦσά σε ἐν σταυρῷ κρεμᾶμενον, Χριστέ ! | ὁ ἥλιος ἐσκοτίζετο και γῆς τὰ θεμέλια συνεταράτ-**

τετο' | τὰ πάντα συνέπασχον τῷ τὰ πάντα κτίσαντι. | Ὁ ἔκουσίως δι' ἡμᾶς ὑπομείνας, Κύριε, δόξα σοι.

Εἰς τὸ τρίτον και τέταρτον ἐξ αὐτῶν παρουσιάζεται ἡ Θεοτόκος (ἤχος β') : *Σήμερον σὲ θεωροῦσα ἡ ἀμειπτος Παρθένος | ἐν σταυρῷ, Λόγε, ἀναρτώμενον, | ὀδυρομένη μητρῷα σπλάγγνα, ἐτέρωτο τὴν καρδίαν πικρῶς, | και, στεναζούσα ὀδυνηρῶς ἐκ βάλους ψυχῆς, | παρειὰς σὺν θριξὶ καταξάνουσα, κατετρέχετο | διὸ και τὸ στήθος τύπτουσα ἀνέκραξε γοερῶς | Οἶμοι θεῖον τέκνον, οἶμοι τὸ φῶς τοῦ κόσμου ! | Τί ἔδυσ ἐξ ὀφθαλμῶν μου ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ; ... Και εἰς τὸ ἐπόμενον : ...Υἱέ μου, ποῦ τὸ κάλλος ἔδυσ τῆς μορφῆς σου ; | οὐ φέρω καθορᾶν σε ἀδίκως σταυρούμενον ! | σπεῦσον σὺν ἀνάσθητι... Τῆς αὐτῆς διαθέσεως εἶναι τὸ ἰδιόμελον τοῦ ἑσπερινοῦ τῆς αὐτῆς ἡμέρας εἰς πλ. α', ἔπου ὁ θρηγῶν εἶναι ὁ Ἰωσήφ ἀπὸ Ἀριμαθαίας : *Σέ, τὸν ἀναβαλλόμενον τὸ φῶς ὡς περὶ ἱμάτιον, | καθελὼν Ἰωσήφ ἀπὸ τοῦ ξύλου σὺν Νικοδήμῳ, | και θεωρήσας νεκρὸν γυμνὸν ἄταφον, | εὐσυνπάθητον θρηγῶν ἀναλαβὼν ὀδυρόμενος ἔλεγεν' | Οἶμοι, γλυκύτατε Ἰησοῦ... | ...πῶς σε κηδέσσω, Θεέ μου ; ἢ πῶς σε σινδύσω εἰλήσω ; | ποῖαις χερσὶ δὲ προσφάσω τὸ σὺν ἀκέραιον σῶμα ; | ἢ ποῖα ἄσματα μέλω τῇ σῇ ἐξόδῳ, οἰκτίρμων ; | ...**

Τὸ ἀρχαῖον εἶδος τῶν ἰδιωμάτων ἐγράφη εἰς τόνον ὑψηλόν, μακρὰν πάσης ἀνθρωποποιίας ρωμανικῆς και ἀδυναμίας ἀνθρωπίνης. Καὶ ὅταν θρηγῶν τὰ ἱερά πρόσωπα εἶναι ὑπερβατικά και εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τὸν ἀκροατὴν, ὅσην τὸ σέβας και τὸ δέος ἐπιβάλλουν. Χαρακτηριστικὸν δ' εἶναι ὅτι στεροῦνται διὰ λόγου, προσδίδοντος δραματικὸν χαρακτῆρα, ὡς εἰς τοὺς ὕμνους : Ὁ ἔσωτερικὸς διάλογος, ἡ ἀποστροφή, ἡ ρητορικὴ ἐρώτησις ζωηρεύουν τὸν λόγον, ἀλλὰ τὸν κρατοῦν ὑψηλά. Ὁμοίως αἱ γνωσταὶ παρηγήσεις, τὰ ὁμοιοτέλευτα και αἱ παρομοιώσεις τοῦ Ἀκαθίστου ἢ και αὐτοῦ τοῦ Ρωμανοῦ ἐλλείπουν σχεδόν. Τὰ ἰδιόμελα προετοιμάζουν οὕτω τὸν δρόμον πρὸς τὰς ὠδὰς τῶν δοξαστικῶν κανόνων.

8. Σύντομον - Στιχηρὸν Σύντομον. Αἱ λειτουργικαὶ αὐταὶ συνθέσεις, ὀλιγώτερον ἐξελιχθεῖσαι τῶν ἄλλων ὕμνων, ἀπαρτίζονται ἀπὸ τινος συστήματα (συνήθως τέσσαρα), ἕκαστον τῶν ὁποίων ἀποτελεῖται ἐκ πέντε μικρῶν στίχων, ἀκολουθοῦν δ' ἐν ἀμετάβλητον σχῆμα. Τὸ πρότυπον τοῦ εἶδους λέγει :

*Οἶκος τοῦ Ἐφραθα | ἡ πόλις ἡ ἀγία,
τῶν προφητῶν ἡ δόξα, | εὐτρέπισον τὸν οἶκον
ἐν ᾧ τὸ θεῖον τίκτεται.*

Κατ' αὐτὸ προσόμοια εἰς τὸ αὐτὸ μέτρον ψάλλονται κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τῆς 24ης Δεκεμβρίου, παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων : *Οἶκος τοῦ Παντουροῦ...*

Εἰς τὸν Vat. Gr. 1531 ἀποδίδονται τὰ σύντομα εἰς Κυπριανὸν μελωδόν, ἐλάχιστα γνωστὸν ἄλλοθεν, ὃν ὁ Schirò ὑποθέτει σύγχρονον τοῦ Κοσμᾶ, τοῦ Ἰω. Δαμασκηνοῦ καὶ τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης (περὶ τὸ 800)¹.

9. Μεταμελωδικοί ὕμνογράφοι. Συνήθως ἡ παρακμὴ τῆς ὕμνογραφίας τίθεται εἰς τὸν ια' αἰ., λέγεται δὲ ὅτι τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι τὸ θρησκευτικὸν πνεῦμα ἀπώλεσε τὴν ζωηρότητά του, τὸ δὲ δόγμα καὶ αἰ ἐξ αὐτοῦ πρὸς τὴν Δύσιν ἀντιθέσεις δὲν ἠδύναντο ν' ἀντικαταστήσουν τὴν ἐμπνευσιν. Ἄλλὰ τὸ σπουδαιότερον ἐμπόδιον εὑρίσκει ὁ Krumbacher² εἰς τὴν τελειωτικὴν συμπλήρωσιν τῆς λειτουργίας, πρᾶγμα ποῦ ἀφήρει, δῆθεν, σχεδὸν ἐντελῶς ἀπὸ τὸν ποιητὴν τὸ γονιμώτερον ἐλατήριο, ἤτοι τὴν ἐλπίδα ὅτι τὸ ἔργον του θὰ ἐχρησίμευε καὶ πρὸς πρακτικὸν σκοπὸν, εἰσαγόμενον εἰς τὸν λειτουργικὸν κύκλον. Δὲν νομίζω ὅτι οὕτως εἶχε τὸ πρᾶγμα.

Πρῶτον ἡ διαμόρφωσις τῶν λειτουργικῶν βιβλίων ὡς γνωρίζομεν αὐτὰ σήμερον, ἐγινε πολὺ ἀργότερα ἀπὸ τὸ 1000 καὶ οἱ μετὰ ταῦτα ὕμνογράφοι κατέκλυσαν τὰ Μηναῖα καὶ τὰς ἐπὶ τούτῳ συγγραφείσας ἀκολουθίας, ὥστε ὅσα ἡ Παρακλητικὴ περιλαμβάνει (ὁ σκελετὸς τῶν ὁρθῶν, λειτουργιῶν καὶ ἐσπερινῶν τῆς ἑβδομάδος) νὰ εἶναι ἐλάχιστα πρὸ τοῦ ἔργου τῶν κατόπιν ἐμφανισθέντων προσομοίων. Κατόπιν τὸ δόγμα δὲν ὑπῆρξε ποτὲ δημιουργὸν κίνητρον, οὔτε εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ρωμανοῦ οὔτε καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ποίησιν τοῦ Δαμασκηνοῦ, οἱ ὅποιοι δι' ἄλλους λόγους ἐκτιμῶνται ὡς ποιηταί. Ἀληθεστέρᾳ εἶναι ἡ διαπίστωσις τῆς χαλαρώσεως τοῦ αὐστηροῦ θρησκευτικοῦ πνεύματος τῶν προηγηθέντων τοῦ Φωτίου ἐξ αἰῶνων, ἀλλ' αὕτη ὀφείλεται μᾶλλον εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ παρὰ εἰς ἀπιστίαν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι οἱ λόγιοι τοῦ ιε' αἰ. θρησκευόνται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ συμβατικῶς, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Φωτίου, τοῦ Ἀρέθα καὶ δὴ τοῦ Ψελλοῦ, ἡ ὕμνογραφία θὰ ἠδύνατο νὰ εἶχε λάβει ἄλλην ἐξέλιξιν ἂν οἱ λόγιοι οἱ ἐπιδώσαντες εἰς τὴν ρητορικὴν καὶ τὴν ἐπιστολογραφίαν δὲν ἀπέβλεπον εἰς τὴν διὰ τῶν εἰδῶν αὐτῶν ἔκφρασιν τοῦ ποιητικοῦ των κόσμου. Εὐρισκόμεθα δηλαδὴ πρὸ μετατοπίσεως τοῦ ποιητικοῦ κέντρου, εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ ἦτο δυνατὸν ν' ἀνανεωθῇ τὸ εἶδος.

Ἡ ὕμνογραφία ἀρχίζει νὰ παρακμάζῃ ἀφ' ἧς ἔπαυσε νὰ εἶναι ἔκφρασις λόγου καὶ μέλους καὶ περιορίσθῃ εἰς τὴν λογοτεχνικὴν τῆς μορφήν, ἐγκαταλείψασα τὴν σύγχρονον ἔνδυσιν εἰς μουσικὸν τεμάχιον. Ἐνῶ δηλαδὴ πρὶν οἱ

1. Pitra, AS I, 1876, σσ. 418 - 424 ὅπου ἀποδίδονται εἰς Κυπριανὸν καὶ Νικόλαον. Ὁ Ἰώβιος σύντομος τῆς Ὑπαπαντῆς, αὐτόθι, σσ. 425 - 431. G. Schirò, Lineamenti storici sulla genesi e lo sviluppo del Syntomon. Cipriano il Melode, Grottaferrata 1945, σσ. 55 (=BGF III, σσ. 133 - 152, 195 - 224 ἀπὸ τῆς σ. 218 τὰ ἑλληνικὰ κείμενα). Περὶ τοῦ τίς ὁ Κυπριανὸς πρβλ. N. B. Τωμαδάκη ἐν SBN IX, 1957, σσ. 403 - 404.

2. Krumb. - Σωτ., Β', σ. 565.

ἀσθενέστεροι τῶν ὕμνογράφων κατέφευγον εἰς ξένους εἰρμούς καὶ ἐπ' αὐτῶν ἔγραφον τοὺς ὕμνους καὶ τοὺς κανόνες των, τοῦτ' αὐτὸ δ' ἔπραττον ἐνίοτε καὶ οἱ ἰσχυρότεροι δι' εὐκολίαν ἢ δι' ἔλλειψιν μουσικῆς ἐμπνεύσεως, οἱ μετὰ τοὺς τρεῖς τελευταίους μεγάλους μελωδοὺς, Ἀνδρέαν, Δαμασκηνὸν καὶ Κοσμᾶν, περιορίζοντο ἀπλῶς εἰς τὸ νὰ γράφουν κείμενα. Οὕτω τὸ μέλος κατήντησεν οὐχὶ ὑπόθεσις τῶν συνθετῶν ἀλλὰ τῶν ψαλτῶν, τῶν ἐκτελεστῶν δηλονότι. Αὐτοὶ ἐγένοντο οἱ μουσικολόγοι τῶν τελευταίων δέκα αἰ. καὶ οὐδέποτε ἠδυνήθησαν νὰ δώσουν νέον τι ποιητικὸν συγχρόνως καὶ μουσικὸν σύνθεμα. Αὐτοὶ εἶναι οἱ μελογράφοι ἢ μελουργοί, οἱ ἐνορχηστρώνοντες οὕτως εἰπεῖν τὰς γνωστὰς μελωδίας, δίδοντες τὸν προσωπικὸν των τόνον εὐαίσθησις εἰς τὰ τονιζόμενα τεμάχια. Ἄλλ' αὐτοὶ δὲν ἐνδιαφέρουν τὴν φιλολογίαν εἰμὴ συμπτωματικῶς¹.

Ἀπεναντίας οἱ ὕμνογράφοι γίνονται πλέον ἄνθρωποι τοῦ γραφείου, ὡς οἱ ἄλλοι ποιηταί, οἱ ἐπιγραμματοποιοὶ π.χ. καὶ οἱ συνθέται αἰσωπέων μύθων ἐμμέτρων. Βεβαίως ἡ μετάβασις δὲν ἐγένεν ἀποτόμως, καὶ κάποτε καὶ ἀπλοῦ ὕμνογράφοι (οἱ μὴ μελωδοὶ) γράφουν κάποιον ἰδιόμελον. Οὕτως ὁ Θεοφάνης ὁ Γραπτὸς (778; - 845) ἐκ Παλαιστίνης, συγγραφεὺς πολυαριθμῶν κανόνων καὶ τροπαρίων, καταδιωχθεὶς ὡς εἰκονόφιλος². Ὁμοίως ὁ Ἰωσήφ Ἐένος (840 - 883) προσελθὼν ἐκ τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Ἰταλίας, συνέγραψε πολυαριθμούς κανόνους εἰς ἁγίους³ καὶ κανόνα εἰς τὴν Θεοτόκον ψαλλόμενον κατὰ τὴν Ἀκάθιστον ἀκολουθίαν. Ἐχει χρωματικὸν πλοῦτον, ἐπίθετα, κόσμον καὶ τόνον δοξαστικόν· μολονότι ἔγραψε καὶ ἰδιόμελα, ἐστηρίχθη κυρίως εἰς μέλη ἄλλων, τὸ βᾶρος δὲ τῆς ποιήσεώς του πίπτει εἰς τὸν λόγον⁴.

1. Σύγχυσις ἐπικρατεῖ μεταξύ τῶν συγγραφέων μὴ διαστελλόντων τοὺς μελουργοὺς ἢ ὕμνογράφους τούτους ἀπὸ τοὺς μελωδοὺς ἢ ποιητάς. Πολλάκις οἱ μελογράφοι ἔγραφαν καὶ μὴ εἰς λειτουργικὴν χρῆσιν εισηγμένα ποιήματα (καὶ δὴ οἱ ἀπὸ τοῦ ιβ' αἰ.), κυρίως ὅμως ἐκαλλώπισαν μέλη προϋπάρχοντα αὐτῶν. Διάσημος μεταξύ αὐτῶν ὑπῆρξεν ὁ, περὶ οὗ ὁ Εὐστρατιάδης, Ἰωάννης ὁ Κοκουζέλης ὁ μαϊστορ..., ΕΕΒΣ ΙΑ', 1938, σσ. 3 - 86, δι' ἐν ἐργᾷ καὶ ἀκολουθία (α' Ὀκτωβρίου, μετὰ τοῦ Ρωμανοῦ!). Εἰς τὴν αὐτὴν μελέτην τοῦ Εὐστρατιάδου, σσ. 26 - 27 ὑπάρχει Ἀγιωρετῶν μουσικῶν Κατάλογος. Ὁ αὐτὸς Εὐστρατιάδης, εἰς τὸν Κατάλογον τῶν κωδίκων Μ. Λαύρας, Paris 1925, σσ. 441 - 461 καταλέγει μίγηδην 187 «Ἐκκλησιαστικὸς Μελογράφος» μετὰ ποιητῶν καὶ μελωδῶν. Πρβλ. ἀκόμη Εὐστρατιάδου, Ὁρθῶν Μουσικῶν, ΕΕΒΣ ΙΒ', 1936, σσ. 46 - 75.

2. Πρβλ. Θεοδ. Εὐδὴ, Ὁ ὕμνογράφος Θεοφάνης ὁ γραπτός, Νέα Ἐστία 59, 1956, σσ. 155 - 160.

3. Κατὰ τὸν G. Schirò, «Ἑλληνικά» 17, 1962, σ. 177, ἑκατὸν ἐξήκοντα πέντε εὐρίσκονται εἰς τὰ Μηναῖα (Ρώμης) καὶ ἑβδομήκοντα δύο εἶναι ἀνέκδοτοι. Ὁ Schirò θεωρεῖ τὸν Ἰωσήφ ὡς δημιουργὸν τῆς Παρακλητικῆς (Νέας Ὀκτωήχου), ἀντὶ τῆς παλαιᾶς Ὀκτωήχου τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ τοῦ Μητροφάνους. Πρβλ. Κλεις, σσ. 62, 146, καὶ ἐσχάτως: Enrica Follieri, Un canone di Giuseppe Innografo per S. Fantino..., REB XIX, 1961, σσ. 130 - 151.

4. Πρβλ. σ. 57, σημ. 16.

Τὸ τελευταῖον τοῦτο συμβαίνει ἀπολύτως μετὰ τὸν Ἰωάννην Μαυροπόδα, ἐπίσκοπον Εὐχαΐτων (μέσα α' αἰ.), ὁ ὁποῖος καὶ ἔγραψε κανόνα εἰς τοὺς Τρεῖς Ἱεράρχας (τῶν ὁποίων καθιέρωσε τὸν κοινὸν ἑορτασμὸν), εἰς τὴν Θεοτόκον κ.ἄ.

Μικροτέρας σημασίας ὑμνογράφος εἶναι Βασίλειος ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης (905 κέξ.)¹, ὁ Ἰωάννης Ζωναρᾶς (α' ἡμισυ β' αἰ.) ὁ καὶ ἱστορικός, Γεώργιος Σκυλίτζης (β' αἰ. ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ)², Νικηφόρος (Βλεμμίδης) (1198 - 1272)³, ἀνὴρ πολυμαθής, ὁ Νικηφόρος (Κάλλιστος Ξανθόπουλος)⁴, Ἰωάννης Σταυράκιος χαρτοφύλαξ καὶ Θεσσαλονίκης⁵ καὶ ὁ καθαρολόγος βασιλεὺς Μανουὴλ Παλαιολόγος (1391 - 1425)⁶, συνθέσας καὶ αὐτὸς κανόνας. Ἀλλὰ κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς ζωῆς τοῦ Βυζαντίου τὸ συγγράφειν κανόνας ἦτο πλέον ἴδιον παντὸς λογίου δυναμένου νὰ προσαρμόσῃ τὸ συμπλήμα του εἰς τὰ παλαιότερα μέτρα, καὶ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν αὐτὴν δὲν ἐξαιρεῖται π.χ. ὁ Μᾶρκος ὁ Εὐγενικός († 1444)⁷ καὶ ὁ γράψας ἀκολουθίαν τούτου ἀδελφὸς του Ἰωάννης⁸, ὁ μέγας ρήτωρ Μανουὴλ Ὀλόβωλος⁹, ὁ Φιλόθεος οἰκ. πατριάρχης¹⁰ καὶ Γεώργιος ὁ Σχολά-

1. Ἐγραψε βίον καὶ Ἀκολουθίαν ἀγίου Εὐθυμίου τοῦ Νέου († 898). Πρβλ. L. Petit, Vie et Office de Saint Euthyme le jeune, texte grec..., Paris 1904 (Bibliothèque Hagiographique Orientale).

2. Sophrone Pétridès, Deux canons inédits de Georges Skylitzès, VVr 10, 1903, σσ. 460 - 494. Κανὸν τοῦ Σκυλίτζη εἰς τὸν μυροβλήτην Δημήτριον ἐξεδόθη ὑπὸ Σπ. Λαυριώτου, ΓΠ Η', 1924, σσ. 263 - 266, ἐπανεξεδόθη δ' ὡς ἀνέκδοτος ὑπὸ ἀρχμ. Ἀθανασίου Παντοκρατορινοῦ, αὐτόθι, ΙΑ', 1927, σσ. 377 - 384 (πρβλ. καὶ ΙΒ', 1928, σσ. 406 - 407)!

3. Πρβλ. Ν. Β. Τωμαδάκης, Βυζαντινὴ Γραμματολογία Παλαιολογεῖων χρόνων, ἐν Ἀθήναις 1957, σσ. 97 - 100 (= Σύλλαβος, σσ. 459 - 462).

4. Πρβλ. Darrouzès, RĒB XVI, 1958, σσ. 82 - 83.

5. Περὶ οὗ ὄρα ΓΠ ΙΑ', 1927, σσ. 372 - 378 καὶ ΙΒ', 1928, σσ. 406 - 407.

6. Κανόνα ἐπὶ τῇ ἀπελευθερώσει τῆς Πόλεως (1421) ἐδημοσίευσεν ὁ Le'grand, L'Épître de l'Empereur Manuel Paléologue... (Παρίσιος 1893), σσ. 94 - 102.

7. Ὀκτώ κανόνας εἰς τὴν Θεοτόκον ἐδημοσίευσεν ἀνώνμως ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος, Ὑμνωδῶν ἀνάλεκτα, σσ. 89 - 102, διεπραγματεύθη δὲ τὰ περὶ τὸν ποιητὴν, αὐτόθι, σσ. ζ' - β' καὶ 187.

8. Ἀθ. Παπαδ. Κεραμεύς, Βυζαντινὰ ἀνάλεκτα, ΒΖ 8, 1899, σσ. 73 - 75, Εὐχαὶ καὶ ὕμνοι Ἰωάννου τοῦ Εὐγενικοῦ. Περὶ τῆς ἀκολουθίας τοῦ Ἰωάννου Εὐγενικοῦ εἰς τὸν Μᾶρκον καὶ τῶν ἐκδόσεων τῆς πρβλ. L. Petit, BAG, σσ. 138 - 139. Περὶ τοῦ ἀνδρὸς ὄρα Ν. Β. Τωμαδάκης, ἐν Ἀθῆναις ΝΣ', 1952, σσ. 3 - 8.

9. Τοῦ ὁποίου προσόμοια εἰς Μᾶρκον Εὐγενικὸν ἐδημοσίευσεν ὁ Ἀθ. Παπαδόπουλος Κεραμεύς, ΕΠ 6, 1902, σσ. 90 - 102. Περὶ τοῦ ἀνδρὸς ὁ Μ. Τρεῦ, ΒΖ Ι, 1892, σσ. 86 - 97 καὶ VI, 1896, σσ. 538 - 559.

10. Συνέγραψεν ἀκολουθίαν τοῦ συγχρόνου του Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, πρβλ. L. Petit, BAG, σσ. 101 - 102.

ριος¹. Ἡ τοιαύτη κληρονομία δ' ἐπέδωκε καὶ μετὰ ταῦτα, καταλήξασα εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμουσίαν.

10. Ἐστεμμένοι στιχουργοί. Τῆς στιχουργικῆς ἀπασχολήσεως δὲν ἐξέφυγον εἰς τὸ Βυζάντιον οἱ ἐστεμμένοι. Ἐπειδὴ δὲ κατεῖχον θέσιν ὑψηλὴν τὰ συνθέματά των ἐλάμβανον εὐκολώτερον θέσιν εἰς τὰς ἀκολουθίας.

Ἦδη εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἰουστινιανὸν Α' (527 - 565 μ.Χ.) ἀπεδόθη ὁ εἰς τὴν λειτουργίαν πασίγνωστος ὕμνος «Ὁ μονογενὴς υἱὸς καὶ λόγος τοῦ Θεοῦ»². Λέων ὁ Σ' ὁ Σοφὸς (886 - 912)³, παίζων μὲ καρκίνους⁴ καὶ ἄλλα ἐλλυχνίων ὄζοντα κατασκευάσματα, ἐποίησε καὶ τὰ ἐωθινά, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος (913 - 959)⁵ τὰ ἕνδεκα ἐξαποστειλάρια καὶ κανόνα εἰς τὸν Ἅγιον Δημήτριον⁶, Θεόδωρος Δούκας Λάσκαρις (1254 - 1258)⁷ αὐτοκράτωρ Νικαίας ἐποίησε τὸν μέγαν παρακλητικὸν κανόνα, περὶ δὲ τοῦ Μανουὴλ Παλαιολόγου, ἐγένετο ἤδη λόγος⁸.

11. Μελωδοὶ καὶ ὑμνογράφοι εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ὑμνογραφίας μεταξὺ τῶν ἐλληνοφόνων τῆς Ἰταλίας καὶ δὴ τῆς Συκελίας, ὑπῆρ-

1. Πρβλ. Ε. Α. Σιδερίδου, Γενναδίου Σχολαρίου Κανὸν εἰς Γρηγόριον Παλαμᾶν, ΓΠ Ε', 1921, σσ. 137 - 142.

2. V. Grumel, L' auter et la date de composition du tropaire, 'Ο Μονογενὴς, ΕΟ 22, 1923, σσ. 398 - 418. Εὐστρατιάδης, ΡΜ Α', 1932, σσ. 67 - 69.

3. Krumh. - Σωτ. Β', σ. 465. Εὐστρατιάδης, Ἐνθ. ἀνωτ. σσ. 69 - 81. Τωμαδάκης, Σύλλαβος, σσ. 320 - 24.

4. Περὶ τῶν καρκίνων ἐν γένει συναγωγή καὶ σπουδαία μελέτη ἡ τοῦ S. Pétridès, Les «Καρκίνοι» dans la littérature Grecque, ΕΟ XII, 1909, σσ. 86 - 94.

5. Εὐστρατιάδης, Ἐνθ. ἀνωτ. σσ. 81 - 83. Σύλλαβος, σσ. 325 - 31.

6. Ἐξεδόθη ὑπὸ Σπυρ. Λαυριώτου, ΓΠ Η', 1924, σσ. 260 - 262.

7. Τυπώνεται συνήθως εἰς τὸ τέλος τῆς «Παρακλητικῆς». Περὶ τοῦ ποιητοῦ Εὐστρατ., «Ρωμαῖνὸς ὁ Μελωδὸς» Α', 1932, σσ. 117 - 121. Ν. Β. Τωμαδάκης, Βυζ. Γραμματολογία Παλαιολ. Χρόνων, 1957, σσ. 106 - 113 (= Σύλλαβος, σσ. 468 - 75).

8. Εὐστρατιάδης, Ἐνθ' ἀνωτ. σσ. 83 - 85. Πρβλ. ἀνωτ. σ. 72.

9. Nilo Borgia, L'ultima eco del canto bizantino nella Magna Grecia, «Εἰς μνήμην Σπ. Λάμπρου», Ἀθ. 1935, σσ. 162 - 169. Κρίσις ὑπὸ Εὐστρατιάδου, Θεολογία 14, 1936, σσ. 75 - 81. Πρβλ. καὶ Τρεμπέλαν, σσ. 259 - 279. Ciro Gianelli, L'ultimo Ellenismo nell'Italia meridionale, «Atti del 3° Convegno internazionale di studi sull'alto medioevo Benevento», Montevergine - Salerno - Amalfi, 14 - 18 ottobre 1956, in Spoleto 1958, σσ. 24 (ἀνάτυπον). G. Schird, Ἡ βυζαντινὴ λογοτεχνία τῆς Συκελίας καὶ τῆς Κάτω Ἰταλίας, «Ἑλληνικά» 17, 1962, σσ. 170 - 187. Τοῦ αὐτοῦ καὶ A. Gonzato, Per un edizione di «Analecta hymnica e codicibus eruta Italiae inferioris», ἐν Akten des XI. IBK München (1958), 1960, σσ. 539 - 55.

ξεν ἀξιόλογος. Ἐνῶ ἡ ὕμνογραφία τῆς Καλαβρίας παραμένει εἰς τὰ πλαίσια τῆς ἐπαρχιακῆς, ἡ σικελικὴ ὕμνογραφία ἀνήκει κατὰ τὸ μεγαλύτερον τῆς μέρος εἰς τὰς ἀκολουθίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κων/λεως. Ἱστορικῶς ἡ γένεσις τῆς σικελικῆς ὕμνογραφίας ἐξηγεῖται ἐκ τῆς, ἐνεκα τῶν δηώσεων τῶν Σαρακηνῶν, ἀναγκαστικῆς καταφυγῆς Σύρων, Αἰγυπτιωτῶν κ.ἄ. εἰς Σικελίαν, ὅπου ἤκμασεν ἡ σχολὴ τῶν Συρακουσῶν. Μεταξὺ αὐτῶν μνημονεύονται Ἰωάννης ὁ Θεριστής, Λουκάς ὁ Ἀνθρακεύς, Νικόλαος ὁ Κασουλᾶνος. Γεώργιος ὁ Σικελιώτης ὑπῆρξε κατὰ τὸν 9' αἰ. μελωδὸς καὶ ὕμνογράφος ἀξιόλογος, καθὼς καὶ ὁ εἰς τὸ εἰρμολόγιον ἀπαντῶμενος Ἡλίας μοναχὸς Σικελιώτης. Ἱταλιῶται ἦσαν ἀκόμη Ἰωσήφ ὁ ὕμνογράφος καὶ ὁ μαθητὴς του Θεοφάνης καὶ οἱ πατριάρχαι Μεθόδιος ὁ Συρακούσιος († 866), γράψας ἀνεκδότους ἱαμβικούς κανόνας, καὶ Νικόλαος ὁ Μυστικὸς (901 - 907, 912 - 925)¹. Ἐκ τῶν μεταγενεστέρων μνημονευτέοι οἱ ἀδελφοὶ Ἀρσένιος Ἀντιοχείας καὶ Ὁρέστης Ἰεροσολύμων (α' αἰ.) μαθηταὶ Σάββα τοῦ Σικελοῦ διδάξαντος εἰς Καλαβρίαν, Στέφανος², Γρηγόριος ἐκ Συρακουσῶν³ καὶ Νήφων καθηγούμενος Φλώρου. (περὶ τὸ 1220 ἐν Σικελίᾳ)⁴. Μολοντί ἡ Σικελία ἀπὸ τοῦ 965 περιέρχεται εἰς τοὺς Ἀραβας, ἡ ἑλληνικὴ τῆς παραγωγῆ, καὶ μεταβιβαζομένη εἰς τὴν Καλαβρίαν, δὲν σιωπᾷ ἀπολύτως. Ἐν νέον κέντρον ὁμοῦς ἑλληνικῆς ὕμνογραφίας θὰ φανῆ παρὰ τὴν Ρώμην.

Κοντάκιον εἰς Νεῖλον τὸν Σιναΐτην ἔγραψεν ὁ ὁμώνυμός του Ἅγιος Νεῖλος ὁ κτίτωρ τῆς ἔξω τῆς Ρώμης ἑλληνικῆς μονῆς τῆς Κρυπτοφόρρης († 1005), ὕμνογράφοι δ' ὑπῆρξαν οἱ μαθηταὶ καὶ διάδοχοί του, ὡς ὁ Βαρθολομαῖος († 1055)⁵ καὶ ὁ ἀββᾶς Παῦλος, ὁ Γερμανός, ὁ Ἰωσήφ, ὁ Προκόπιος κ.ἄ. Οἱ μοναχοὶ τοῦ μοναστηρίου τούτου δὲν συνέγραφον μόνον ἴδια ἔσματα ἀλλὰ διεσκέαζον καὶ τὰς ἐξ Ἀνατολῆς μελωδίας. Ἀπομειμονωμένοι ὁμοῦς ὄντες τῆς Ἀνατολῆς δὲν ἐπέδρασαν εἰς αὐτήν, καὶ τὰ ἔργα των δὲν περιελήφθησαν εἰς τὰς ἀκολουθίας τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Πάντως τὸ μοναστήριον τοῦτο ἐγένετο κοιτίς ἑλληνικῆς παιδεύσεως καὶ λειτουργικῆς λογοτεχνίας.

1. Σύλλαβος, σ. 332.

2. Περὶ οὐ ἀνωτέρω σ. 57 ἐσημειώθη ἡ μελέτη τοῦ Ἰωσήφ Schirò.

3. Περὶ οὐ Mioni ἐν BGF I, 1947, σσ. 292 - 309.

4. N. Borgia, Ἐνθ' ἄνωκ.

5. Πρβλ. Gli Inni Sacri di S. Bartolomeo juniore, fondatore e IV egumeno di Grottaferrata... con note e versione italiana a cura dello Jerom. Criptense Germano Giovannelli, Badia Greca di Grottaferrata anno 1955 (1956), 8^ο, σσ. 525, καὶ κρίσιν τῆς ἐκδόσεως ὑπὸ Ν. Β. Τωμαδάκη, ΕΕΒΣ ΚΣ', 1956, σσ. 403 - 408. Τοῦ αὐτοῦ, Βαρθολομαῖος ΘΗΕ Γ', 1963, σσ. 616 - 617.

12. Ἡ Νεκρώσιμος Ἀκολουθία¹, ὁ Ἄμωμος καὶ ὁ Ἐπιτάφιος Θρήνος². Ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία εἶναι τριπλῆ: εἰς νήπια, εἰς πιστοὺς καὶ εἰς κληρικούς καὶ μοναχοὺς. Σήμερον ψάλλεται ἡ δευτέρα ἀδιακρίτως δι' ὅλους, περικλείει δὲ τροπάρια συγκινητικώτατα, καταδεικνύοντα τὴν ματαιότητα τῶν ἐγκοσμίων, τοῦ κάλλους, τοῦ πλοῦτου, τῶν ἀξιομάτων· ἀποῦ πλούσιος, ἡ πένης, δίκαιος ἢ ἁμαρτωλός;». Μόνη ἐλπὶς πρὸς σωτηρίαν ὁ Χριστός. Ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς συνέταξεν, ἀνθολογῶν τοὺς μεγάλους Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας, τὰ ἐπιτυχέστερα ἐξ αὐτῶν.

Τὰ ἰδιόμελα τοῦ Δαμασκηνοῦ πνέουν βαθύτατον πόνον διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς ζωῆς, τὴν ματαιότητα τῶν ἀνθρωπίνων, τοῦ πλοῦτου, τῆς ὠραιότητος, τῶν προσκαιρῶν ἀγαθῶν καὶ ἀξιομάτων τοῦ ἐφημέρου πλάσματος τοῦ Θεοῦ: (Ἦχος α') Ποῖα τοῦ βίου τροφή διαμένει λύπης ἀμέτοχος; Ποῖα δόξα ἔστηκεν ἐπὶ γῆς ἀμετάθετος; Πάντα σκιᾶς ἀσθενέστερα, πάντα ὄνειρων ἀπατηλότερα· μία ἄσπρη καὶ ταῦτα πάντα θάνατος διαδέχεται... (Ἦχος β') Ὡς ἄνθος μαραίνεται καὶ ὡς ὄναρ παρέρχεται καὶ διαλύεται πᾶς ἄνθρωπος... Περιγράφεται ἡ ἀγωνία τοῦ ψυχορραγοῦντος: Οἴμοι, οἶον ἀγῶνα ἔχει ἡ ψυχή, χωριζομένη ἐκ τοῦ σώματος, Οἴμοι, πόσα δακρύει τότε καὶ οὐχ ὑπάρχει ὁ ἐλεῶν αὐτήν! Πρὸς τοὺς ἀγγέλους τὰ ὄμματα δέπονσα, ἄπρακτα καθικετεύει· πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τὰς χεῖρας ἐκτείνουσα, οὐκ ἔχει τὸν βοηθοῦντα... (Ἦχος γ') Πάντα ματαιότης τὰ ἀνθρώπινα ὅσα οὐχ ὑπάρχει μετὰ θάνατον· οὐ παραμένει ὁ πλοῦτος, οὐ συνοδεύει ἡ δόξα· ἐπελθὼν γὰρ ὁ θάνατος ταῦτα πάντα ἐξηφάνισται... (Ἦχος δ') Ὅντως φοβερώτατον τὸ τοῦ θανάτου μυστήριον, πῶς ψυχή ἐκ τοῦ σώματος βιαίως χωρίζεται ἐκ τῆς ἀρμονίας καὶ τῆς συμφωνίας ὁ φυσικώτατος δεσμός, θείῳ βουλήματι, ἀποτέμνεται... (Ἦχος πλ. δ') Πῶς παρεδόθημεν τῇ φθορᾷ καὶ συνεζεύχθημεν τῷ θανάτῳ; Καὶ ἰδοὺ ἡ μεταμέλεια διὰ τὴν δόξαν, τὸν πλοῦτον, τὰς τιμὰς: (Ἦχος δ') Ποῦ ἔστιν ἡ τοῦ

1. Πρβλ. Σπυρ. Ζαμπελίου, Ἄσματα δημοτικὰ τῆς Ἑλλάδος, ἐκδοθέντα μετὰ μελέτης ἱστορικῆς περὶ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, Κερκύρα 1852, σσ. 152 - 160. Ἐμμ. Γ. Παντελάκη, Ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ΝΣ ΚΗ', 1933, σσ. 168 - 176, 219 - 228, 273 - 279 καὶ 339 - 344. Ὁ αὐτός, ἐν ΒΝJ 11, 1934, σ. 330. Ἀρχιμ. Ἐμμανουήλ Ἰ. Καρπαθίου [νῦν μητροπ. Κῶου], Γύρω ἀπὸ τὸ δράμα τοῦ θανάτου. Α', Ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία ἀναλυομένη, ΓΠ ΚΖ', 1943, σσ. 103 - 120. Θεοδ. Εὐδην, Ἰδιόμελα τοῦ ἐξοδιαστικοῦ, Ἀθῆναι 1950.

2. Πρβλ. Ἰωακεῖμ Ἰβηρίτου, Ὁ ἐπιτάφιος θρήνος, τὸ δράμα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ΓΠ Ζ', 1923, σσ. 128 - 134 καὶ Σ. Εὐστρατιάδου, Ἡ ἀκολουθία τοῦ μεγάλου Σαββάτου καὶ τὰ μεγαλυνάρια τοῦ ἐπιταφίου, ΝΣ ΑΒ', 1937, σσ. 16 - 23, 145 - 152, 209 - 226, 273 - 288, 337 - 353, 465 - 480, 529 - 545, 593 - 608, 657 - 673 καὶ ΑΓ', 1938, σσ. 19 - 28, 370 - 377, 433 - 452. Θεοδ. Εὐδην, Ἐγκώμια, 1953 (καὶ εἰς τὰ «Πεπραγμένα» Θ' Βυζαντ. Συνεδρίου Θεσσαλονίκης, Γ', 1958. (Δὲν συμμερίζομαι τὴν μετρικὴν διατύπωσιν κατὰ τὴν ἀρχαίαν προσφθίαν τὴν ὁποίαν καὶ εἰς τὰ ἐγκώμια καὶ ἀλαχοῦ ἐπιχειρεῖ ὁ συγγρ.).

κόσμου προσπάθεια; Ποῦ ἐστὶν ἡ τῶν προσκαιρῶν φαντασία; Ποῦ ἐστὶν ὁ χρυσὸς καὶ ὁ ἀργυρὸς; Ποῦ ἐστὶ τῶν οἰκετῶν ἡ πλημμύρα καὶ ὁ θόρυβος; Πάντα κόνις, πάντα τέφρα, πάντα σκιά. (Ἦχος πλ. α') Κατενόησα ἐν τοῖς μνήμασι καὶ εἶδον τὰ ὄσπτα τὰ γεγυμνωμένα καὶ εἶπον· ἄρα τίς ἐστὶ; βασιλεὺς ἢ στρατιώτης, ἢ πλούσιος ἢ πένης, ἢ δίκαιος ἢ ἁμαρτωλός; Ἐν τῷ θανάτῳ ὑπάρχει ἰσότης πάντων!

Καὶ περαιτέρω (Ἦχος πλ. β') Ἐξέλθωμεν καὶ ἴδωμεν ἐν τοῖς τάφοις, ὅτι γυμνὰ ὄσπτα ὁ ἄνθρωπος, σκολήκων βρωμα καὶ δυσωδία, καὶ γινώμεν τίς ὁ πλοῦτος, τὸ κάλλος, ἡ ἰσχὺς καὶ ἡ εὐπρέπεια!

Προκειμένου περὶ νηπίων, ὁ τόνος εἶναι περισσότερον τρυφερὸς καὶ ἐπισημαίνεται τὸ ἄωρον τοῦ ἀπερχομένου: (Ἦχος πλ. δ') Ὅτι βρέφος ἄωρον ἐκ μητρικῶν ἀγκάλων νῦν, ὡσπερ στρουθίον, τάχος ἐπέτασας... τίς ποτε μὴ θρηγήσει βλέπον σου τὸ ἐμφανὲς πρόσωπον ἐδμάραντον, τὸ πρὶν ὡς ῥόδον τερπνόν;... Ὡσπερ γὰρ ναῦς τις ἴχνος οὐκ ἔχουσα, οὕτως ὑπέδυσ ἐξ ὀφθαλμῶν μου ταχύ...

Καὶ ὁ ἀποχαιρετισμός: (Ἦχος β') Δεῦτε τελευταῖον ἀσπασμὸν δῶμεν, ἀδελφοί, τῷ θανόντι, εὐχαριστοῦντες Θεῷ. οὗτος γὰρ (ὁ θανὼν) ἐξέλιπε τῆς συγγενείας αὐτοῦ καὶ πρὸς τάφον ἐπείγεται, οὐκ ἔτι φροντίζων τὰ τῆς ματαιότητος καὶ μολυμόχθου σαρκός. Ποῦ νῦν συγγενεῖς τε καὶ φίλοι; Ἄρτι χωριζόμεθα ὅνπερ ἀναπαῦσαι Κύριος ἐδξώμεθα. Δι' ὅλης ὁμῶς τῆς ἀκολουθίας διήκει ἡ ἐλπίς τῆς ἀναπαύσεως: Ἄλλ' ἐν τῷ φωτί, Χριστέ, τοῦ προσώπου σου καὶ τῷ γλυκασμῷ τῆς σῆς ὡραιότητος, ὃν ἐξελέξω ἀνάπανσον, ὡς φιλόανθρωπος... ἐν ταῖς τῶν ἁγίων κατάταξον σκηναῖς τὸ πνεῦμα τοῦ σου δούλου, Χριστέ... ἐν χώρᾳ ζώντων, ἐν σκηναῖς δικαίων ἀνάπανσον. Διὰ τῶν σπανίου κάλλους ψαλμοῦ καὶ ὅλων ἀνθρωπίνων τούτων κραυγῶν συνοδεύομεν τὴν ἔξοδόν μας ἐκ τῆς προσκαιροῦ ζωῆς, δώδεκα ἤδη αἰῶνας.

Ὁ Ἐπιτάφιος Θρήνος, ποιητικὴ σύνθεσις, ψαλλομένη τὸ ἐσπέρας τῆς Μ. Παρασκευῆς καὶ δὴ κατὰ τὸν ὄρθρον τοῦ Μ. Σαββάτου, πρὸ τῶν Αἰῶνων, εἶναι εἶδος ποιητικῶν ἀντιφώνων εἰς τρεῖς στάσεις, προελθόντων ἐκ τοῦ Ἀμώμου (ριή' ψαλμοῦ) μετὰ τοῦ ὁποίου καὶ συνεψάλλοντο, ὡς παρατηρεῖται σήμερον εἰς τὸ ἱεροσολυμιτικὸν Τυπικὸν (ἐφαρμοζόμενον καὶ ἐν Πάτμῳ). Ἐκ τούτων ἡ πρώτη στάσις ἀρχεται διὰ τοῦ:

Ἡ Ζωὴ (= ὁ Θεὸς) ἐν τάφῳ κατετέθη, Χριστέ,
καὶ ἀγγέλων στρατιαὶ (= τὰ ἀγγελικὰ τάγματα) ἐξεπλήττοντο,
συγκατάβασις δοξάζουσαι τὴν σὴν.

Ἡ δευτέρα:

Ἀξιόν ἐστιν μεγαλύνειν σε τὸν Ζωοδότην,
τὸν ἐν τῷ σταυρῷ τὰς χεῖρας ἐκτείναντα
καὶ συντρίψαντα τὸ κράτος τοῦ ἐχθροῦ (= διαβόλου).

Ἡ τρίτη:

Αἱ γενεαὶ πᾶσαι (δηλ. τῶν ἀνθρώπων) ἕμον τῇ ταφῇ σου
προσφέρουσι, Χριστέ μου.

Εἶναι δὲ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἀκαθόριστος, συνήθως λαμβανομένων τῶν ἀντιφώνων ἀπὸ τὴν ἔκδοσιν τοῦ 1522 τοῦ Τριφιδίου, ὅπου τὸ πρῶτον φέρονται ὡς δημοσιευθέντα τύποις. Ἐκτὸς ὁμῶς τῶν περιληφθέντων εἰς τὸ Τριφιδιον ὑπάρχουν ἀκόμη καὶ εἰς κώδικα 428 τοῦ Βατοπεδίου καὶ εἰς ἄλλους ἀγιορειτικούς, ὡς καὶ εἰς τὸν 746 τοῦ ις' αἰ. τοῦ Σινᾶ, ποιηθέντα ὑπὸ Ἰγνατίου ἀρχιμανδρίτου τῆς μονῆς Δημητρίου¹. Παραλλάσσουν δὲ καὶ κατὰ τὰ βιβλία εἰς ἃ ἐξεδόθησαν, δεδομένου μάλιστα ὅτι ἐκδίδεται τινὲς λόγιοι καὶ μὴ (Παντελάκης, Φαρλέκας) ἐπέθησαν βέβηλον χεῖρα διερθώσεως τῶν κειμένων ἢ διὰ τὰ συμμορφώσουν αὐτὰ πρὸς ἀρχαῖα μέτρα, εἰς ἃ ἐφαντάζοντο ὅτι ἐγράφησαν, ἢ τὰ ὁμαλίσουν τὴν ρυθμοτονικὴν αὐτῶν ποικιλίαν, πρὸς διευκόλυνσιν τῶν ψαλτῶν! Εἶναι πάντως ἀναντίλεκτον ὅτι τὰ κείμενα ταῦτα συνετέθησαν κατὰ τὴν ρυθμοτονικὴν τῆς βυζαντινῆς ὕμνογραφίας, ὅπου ποὺς εἶναι ἡ λέξις καὶ οἱ κανόνες τῆς ὁμοτονίας καὶ ἰσοσυλλαβίας ἔρχονται εἰς δευτέραν μοῖραν πρὸ τῆς μουσικῆς τονῆς. Ἐπομένως πᾶσα διόρθωσις τῶν ἀρχαίων κειμένων μόνον διὰ τῶν χειρογράφων (τῶν πρὸ τοῦ 1453) εἶναι νοητὴ, ἀναγκαῖα δ' εἶναι ἡ διάκρισις τῶν ὑστερογενῶν ἀντιφώνων τῶν πλασθέντων ἀναλογικῶς πρὸς τὰ πρῶτα. Δεδομένου ὅτι δὲν ὑπάρχει ἔγκυρος ἐπιστημονικὴ ἔκδοσις τοῦ Τριφιδίου, οὐδὲ μελέτη εἰδικὴ περὶ τῆς ἐξελικτικῆς του διαμορφώσεως, εἶναι σκοτεινὸν τὸ πρόβλημα τῆς συνθέσεως τῶν Ἐγκωμίων, ὡς καὶ τῶν συγγραφέων αὐτῶν. Πάντως ἡ Ἐκκλησία τῆς προπαιατολογεῖου ἐποχῆς ἤγνοιε τὸ εἶδος, χαρακτηριστικὸν δ' εἶναι ὅτι εἰς Τυπικὸν Ἱεροσολύμων τοῦ 1122 (Ἄκολουθία Μ. Ἑβδομάδος), δημοσιευθὲν ὑπὸ Ἀθ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως², δὲν ὑπάρχουν οὔτε Ἀμωμος, οὔτε ἐγκώμια, οὔτε εὐλογητάρια. Τὸ ὅτι ὁμῶς τὸ 1346 καὶ 1397 εἰς κεντητοὺς ἐπιταφίους τῆς μονῆς Χιλανδαρίου Ἀγίου Ὁρους ἐκεντήθησαν τέσσαρα τροπάρια τῶν ἐγκωμίων, εἶναι σαφὴς μαρτυρία ὅτι προϋπῆρχον ἐν χρήσει, τὰ βασικὰ δ' ἀντίφωνα θὰ ἦσαν παλαιότερα.

Εἰς τὸ Τυπικὸν τῆς Μ. Λαύρας τοῦ Ἀγίου Ὁρους, ἔτους 1431 (Cod. Paris. Coisl. Gr. 38), εἰς τὴν διάταξιν τοῦ ὄρθρου τοῦ Μ. Σαββάτου ἀναγινώσκωμεν: «Εἰς τὸ Θεὸς Κύριος λέγομεν τὰ προγραφέντα τρία τροπάρια, καθὼς εἰσὶν ἐκεῖνα γεγραμμένα καὶ εὐθὺς στιχολογοῦμεν τὸν Ἀμωμον, συνήθως ψάλλοντες ὁμοῦ καὶ τὰ μεγαλυνάρια. Μετὰ δὲ τὸ τέλος τοῦ Ἀμώμου, λέγομεν

1. Ἐξεδόθησαν ὑπὸ Ἐ. μ. Γ. Παντελάκη, Νέα ἐγκώμια τοῦ Ἐπιταφίου, Θεολογία 14, 1936, σσ. 224 - 250, 310 - 329. Ὁ τὸ 1951 ἀποθανὼν Γ. Λιανουδάκης εἶχεν εὑρεῖ ἄλλοτε εἰς τὴν μονὴν Τοπλοῦ Σητείας ἄγνωστα ἐγκώμια τοῦ αὐτοῦ τύπου.

2. Ἀνάλεκτα Ἱερ. Σταχυολογίας Β', 1894, σ. 1 - 254.

τά εύλογητάρια. Ἀκολουθία τῶν μεγαλυναρίων : Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ... καὶ ὁ ἄλλος χορὸς τὸ αὐτὸ καὶ εὐθὺς λέγει στίχος : Μακάριοι οἱ ἄμωμοι ἐν ὁδοῖ, οἱ πορευόμενοι ἐν νόμῳ Κυρίου»¹.

Ὡς πρὸς τοὺς συγγραφεῖς τῶν ἐν λόγῳ μεγαλυναρίων ἢ ἀντιφώνων, γνωρίζομεν ἐξ ἱκανῶν χειρογράφων ὅτι ὁ προμνημονευθεὶς Ἰγνάτιος ἀρχιμανδρίτης τῆς μονῆς Μ. Δημητρίου (Βατοπεδίου νῦν) ἐν Ἀγίῳ Ὁρει, εἰς ἄγνωστον χρόνον, ἐποίησέ τινα ἐξ αὐτῶν. Ὁ Εὐστρατιάδης θεωρεῖ τὸν μητροπολίτην Ρόδου Νεῖλον (ιδ' αἰῶν) συγγραφέα ἐγκωμίων. Ἡ γενομένη ὅμως μέχρι σήμερον ἐργασία δὲν ἐπιτρέπει τὸν διαχωρισμὸν ἢ καθορισμὸν τῶν συγγραφέων καὶ συγγραφέων, διὸ ἀναγκαῖα προϋπὸθεσις εἶναι ἡ καταγραφή τῶν χειρογράφων καὶ ἡ παρακολούθησις τῆς ἱστορίας τοῦ ἐν λόγῳ κειμένου.

Ἀπὸ ἀπόψεως πρωτοτυπίας, εἶναι ἀμφίβολον ἂν τὰ ἐγκώμια εἶναι τι ἄλλο ἀπὸ ἀπηχῆσις τῆς προγενεστέρας ὑμνογραφίας. Συνήθως ὅμως ἡ ἐπιλογή τῶν λεηλατουμένων ἐνδόξων συγγραφέων ἐγένε μετὰ τοσαύτης τέχνης καὶ τοιαύτης αἰσθησεως, ὥστε κατέστησε τὰ ἐγκώμια εἰδὸς τι λειμωναρίου ἢ ἀνθολογίου ποιητικῶν, γέμοντος ὠραίων εἰκόνων, μεγαληγορίας, συγκινητικῶν ἐκφράσεων, προκαλοῦντος δὲ τὴν ἄφατον θλίψιν τοῦ πιστοῦ ἐπὶ τῇ προσκαίρῳ δύσει τοῦ μὴ δύνοντος ἡλίου ἢ ἀπωλεία τοῦ γλυκέος ἕαρος τῆς Ζωῆς, τοῦ φωτὸς τῶν ὀφθαλμῶν τῆς Παρθένου. Ἀγγελοι, ἄνθρωποι, προφηταί, πτηνά, εὐγενῆ ζῶα, ἀστέρες καὶ ἡ ἄλλη ἄψυχος φύσις, οὐράνια καὶ ἐπίγεια συμπονοῦν ἐπὶ τῷ θανάτῳ, συγκλονίζονται ἐπὶ τῷ φρικτῷ θεάματι τοῦ ἐνταφιασμοῦ τῆς Ζωῆς. Ἄλλ' ὁ Θεὸς ὁ ὢν ἡ Ζωὴ καὶ ἡ Ἀνάστασις μέλλει νὰ ἐγερθῆ ταχέως καὶ αἱ μυροφόροι γυναῖκες προχωροῦν ἤδη πρὸς τὸ μνήμα, τοῦ ὁποίου τὸν λίθον θ' ἀποκυλίσῃ ὁ Ἀγγελος. Ὁ Ἑλληνισμὸς, ὁ ἀπὸ παναρχαίων χρόνων θρηνησας τὴν νεότητά τοῦ Ἀδώνιδος, εὗρε κατὰ τὴν ἐλληνίζουσαν παλαιολόγειον περίοδον ἑαυτὸν εἰς τὴν ἐπιτάφιον αὐτὴν ἀκολουθίαν τοῦ χειμῶνος, ψαλλομένην κατὰ τὸν οὐδὸν τῆς ἀνοίξεως. Τοῦτο ἐρμηνεύει διατὶ ἀνθρωπίνως ἢ συγκίνησις τῶν μαζῶν εἶναι μεγάλη καὶ ἡ ψυχικὴ συμμετοχὴ πλήρης κατὰ τὴν τελετὴν τῆς κηδείας τοῦ Ἰησοῦ. Ἀνθρωπος καὶ αὐτός, νέος καὶ ὠραῖος ὑπὲρ πάντας βροτούς, ἐδοκίμασε τὴν ἀναπόφευκτον μοῖραν τοῦ θανάτου. Ἄλλ' αὐτὸς ἔδωκεν εἰς ἡμᾶς καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς Ἀναστάσεως, τὴν ὁποίαν ἀνθρωπίνως ἡμεῖς δὲν ἠδυνάμεθα νὰ ἔχωμεν. Οὕτως ἐπεστρέψαμεν εἰς τὴν ψυχολογίαν τῶν εἰς τὸ Πάθος ὑμνων Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ, πρὸ πολλοῦ ἐκβληθέν-

1. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι ἐν φ. 320α (στήλῃ β) ἢ β' στάσις τῶν ἐγκωμίων ἀρχεται ἀπὸ τοῦ Ἐφριξεν ἡ γῆ..., ἐνῶ τὸ Ἀξίον ἐστιν ἔπεται. Ἐν φ. 322β (στήλῃ β) : Ἀί γενεαὶ πᾶσαι... προσφέρουμεν, οἰκτίριμον» ἤχος γ'. Τὰ ἐγκώμια λήγουν ἐν 323α.

των ἐκ τῶν ἀκολουθιῶν. Ἄλλωστε τὰ ἀπηχῆματα τοῦ ρωμανικοῦ θρήνου δὲν εἶναι σπάνια εἰς τὰ ἐγκώμια¹.

Κατὰ μίμησιν τῶν εἰς Χριστὸν ἐπιταφίων τούτων ἐγκωμίων συνετέθησαν εἰς τρεῖς ὁμοίως στάσεις καὶ ἐγκώμια τῆς Θεοτόκου καὶ ἁγίων (Ἰωάννου τοῦ Ἐρημίτου ἢ Ξένου τῆς Κρήτης)² καὶ αὐτοῦ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ³.

12. Λειτουργικὰ βιβλία⁴ ἀποθησαυρίζοντα τὴν ποίησιν τῶν μελωδῶν καὶ ὑμνογράφων εἶναι ἰδίᾳ α') τὰ *Μηναῖα* ἰσάριθμα πρὸς τοὺς μῆνας, περιέχοντα τὰς ἀκολουθίας τῶν ἀκινήτων ἑορτῶν⁵, β') τὸ *Τριώδιον*⁶ καὶ τὸ *Πεντηκοστάριον* περιέχοντα τὰς ἀκολουθίας τῶν κινήτων ἑορτῶν ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ Τελώνου καὶ Φαρισαίου μέχρι τοῦ μεγάλου Σαββάτου καὶ ἀπὸ τοῦ Πάσχα μέχρι τῆς Πεντηκοστῆς, γ') ἡ *Παρακλητικὴ ἢ Μεγάλη* ἢ *Ὀκτώηχος* περιέχουσα τὰ καθ' ἡμέραν καὶ κατὰ Κυριακὴν εἰς 8 ἤχους (ἐσπερινός, ὄρθρος, λειτουργία) τροπάρια καὶ κανόνες, καὶ τὸ *Ὁρολόγιον* περιέχον τὰς ἀκολουθίας τῶν ὥρων (καὶ ἐσπερινοῦ, ἀποδείπνου μετὰ τῶν ἀπολυτικίων καὶ κοντακίων τῶν ἐπισημοτέρων ἑορτῶν τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ), δ') τὸ *Ἐδοχολόγιον*, τὸ *Λειτουργικὸν* (ἀρχιερατικόν, ἱερατικόν, διακονικόν) βιβλία διὰ τοὺς ἱερωμένους, ε') τὸ *Θεοτοκάριον* περιέχον κανόνες τῆς Θεοτόκου.

Παλαιότερον ὑπῆρχον *κοντακάρια*, συναγωγαὶ δηλονότι τῶν κοντακίων τοῦ ἐνιαυτοῦ εἰς ἓνα τόμον ἢ δίτομοι (ἀκινήτων, κινήτων ἑορτῶν)· οἱ εἰρμοὶ συνεκεντρώθησαν εἰς τὰ *εἰρμολόγια* (κείμενον, μουσικὰ σημεῖα)⁷, ὑπάρχουν ἀκόμη μουσικὰ βιβλία διὰ τοὺς ψάλλτας *ἀλληλουάρια*, *ἀνοιξαντάρια*, *κεκραγάρια*, *πασαπνοάρια*, *στιχηράρια* κλπ.

1. Θεοδ. Εὐδῆ, Ἐγκώμια, ἐν Πεπραγμένα Θ' Βυζαντινοῦ. Συνεδρίου Γ', 1957, σ. 277 - 287. Ν. Β. Τωμαδάκη, Ἐπιτάφιος Θρήνος, ΘΗΕ Ε', 1965, σ. 794 - 95. Ἰδιαζόντως ὠραῖα εἶναι καὶ τὰ ψαλλόμενα Εὐλογητάρια καὶ δὴ τὰ τοῦ Μ. Σαββάτου.

2. Πρβλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, ΕΕΒΣ Κ', 1950, σ. 314, σημ. 4.

3. Παραλλήλως βαίνει ἡ μίμησις τοῦ Ἀκαθίστου Ὕμνου διὰ τῆς συντάξεως Χαριτισμῶν εἰς ἄλλας ἑορτάς, ὡς : Ἀκάθιστος Ὕμνος εἰς τὸν Τιμίον καὶ ζωοποιὸν Σταυρὸν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ (1746) παρὰ Legend, BH du XVIII s. I, 1918, σ. 341 (ἀρ. 339) καὶ L. Petit, BAG, σ. 51 - 52. Ὁμοίως κατὰ μίμησιν συνετάχθησαν οἱ κδ' οἴκοι οἱ ἀναγιγνωσκόμενοι πρὸ τῆς εἰκόνος τῆς Ἁγίας Βαρβάρας, L. Petit, BAG, σ. 21.

4. Πρβλ. [Εὐστρατιάδην], Τὰ λειτουργικὰ τῆς Ἐκκλησίας βιβλία, PM Α', 1932, σ. 353 - 67. — Τὰ Συναίτικα χειρόγραφα τῶν λειτουργικῶν βιβλίων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ὑπὸ Ἐμμ. Γ. Παντελάκη, BNJ 11, 1934, σ. 305 - 333.

5. Πρβλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, Κλείς, σ. 133 κέξ., 169.

6. Ὁ Norbert, SBN VI, 1940, σ. 470 - 473 διακρίνει τέσσαρας τύπους Τριωδίων : α') τὸν Ἀνατολικὸν (Συρίας), β') τὸν Κωνσταντινουπόλεως, γ') τὸν Στουδίου καὶ δ') Μεγάλῃς Ἑλλάδος (Ἰταλικόν).

7. Πρβλ. Ἀθ. Παπαδ. Κεραμέα, BZ 6, 1897, σ. 375 - 383.

Τὰ λειτουργικά βιβλία κατηρτίσθησαν συμφώνως πρὸς τὰς διατάξεις τῶν τυπικῶν¹, δηλαδή βιβλίων χρησιμευόντων ὡς ὁδηγῶν εἰς τὰς ποιητικὰς ἱεροτελεστίας, καὶ γραφέντων ὡς πρῶτον μέρος τῶν κανονισμῶν τῶν μονῶν ὑπὸ τῶν ἰδρυτῶν των (τυπικαὶ διατάξεις)². Κυριώτερα τῶν τυπικῶν εἶναι δύο, τὸ τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Σάββα εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ τὸ τῆς μονῆς τῶν Στουδίου εἰς Κων/ιν. Τὰ δύο αὐτὰ τυπικά ἐγέναν παραδεκτὰ ἀπὸ τὰ πλεῖστα τῶν ἄλλων μοναστηρίων καὶ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν κατηρτίσθη τὸ χρησιμοποιοῦμενον σήμερον, εἰς τοὺς κοσμικοὺς ἰδίᾳ ναοὺς, Τυπικὸν τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, συντυπούμενον μετὰ τῶν λειτουργικῶν βιβλίων ἀλλὰ καὶ ἰδιαιτέρως ἐκδιδόμενον. Εὐνόητον εἶναι, ὅτι εἰς τὰ ἔντυπα λειτουργικά βιβλία δὲν συμπεριελήφθησαν πάντα τὰ εἰς χφ. περιλαμβανόμενα ὕμνογραφικὰ κείμενα, ἀφοῦ ταῦτα ἦσαν πλείονα τῶν ἀναγκαίων διὰ τὰς ἐορτὰς καὶ ὕμνοι, κανόνες, προσόμοια συνεγράφοντο πολλαπλᾶ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν. Ἐγένετο λοιπὸν ἐπιλογή, μᾶλλον αὐθαίρετος καὶ ἀνεπίσημος (κατὰ μονὰς) καὶ διὰ τὸ μακρὸν τῶν ἀκολουθιῶν καὶ ἐπιτομή αὐτῶν (ἡ πρώτη ἐπὶ Κομνηνῶν διὰ τοῦ Μαυρόποδος), γενικευθεῖσα διὰ τῶν τυπογραφικῶν ἐκδόσεων ἀπὸ τοῦ ἐ' αἰῶνος.

1. Μεταγενεστέρως ὑπὸ τὸν τίτλον Τυπικὸν δηλοῦται διάφορον τι. Π.χ. ὁ κῶδιξ Paris. Gr. Coislinianus 38 (ἔτος 1431) ἐπιγράφεται μὲν Τυπικὸν τῆς Μεγίστης Λαύρας τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου ἐν Ἁγίῳ Ὄρει, περιλαμβάνει ὅμως Τριψίδιον καὶ Πεντηκοστάριον. Τὸ τελευταῖον τοῦτο μάλιστα ἀρχεται ἀπὸ τῆς παραμονῆς τῶν Βαίων (πρβλ. φ. 254α), λήγει δὲ τῇ Κυριακῇ τῶν Ἁγίων Πάντων.

2. Placide de Meester, Le typiques de fondation, SBN VI, 1940, σσ. 489-508. Μὲ τὰς Τυπικὰς διατάξεις κλπ. ἀσχολεῖται ὁ μαθητὴς μου Κωνστ. Α. Μανάφης.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΡΩΜΑΝΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΓΕΝΙΚΑ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ¹

1. Δι' οὐδένα βυζαντινὸν ποιητὴν ἐγράφησαν τόσα ὅσα διὰ τὸν Ρωμανὸν καὶ δι' οὐδένα δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ἀκόμη ὅτι τὸν ἠγνοοῦμεν τόσον ὅσον

1. Γενικὴ Βιβλιογραφία περὶ Ρωμανοῦ (πλὴν τῆς κατὰ τόπους περαιτέρω σημειουμένης):

Εἴκοσι ὀκτὼ ὕμνοι ἐξέδωκε τῷ 1876 ὁ Pitra, AS I, σσ. 1-218 (ἐπιτάξας στιχηρά, αὐτόθι, σσ. 222-241). Ἄλλους τινὰς ἐξέδωκεν ἀνώνυμος ἢ ψευδωνύμος. Ὁ ἴδιος ἐξέδωκεν ὕμνους εἰς τὸ βιβλίον του Hymnographie de l'Église Grecque, dissertation accompagnée des offices du XVI Janvier, des XXIX et XXX Juin en l'honneur de S. Pierre et des Apôtres, Rome 1867 καὶ εἰς τὸ ἀφιέρωμα: I o a n n e s B a p t i s t a c a r d i n a l i s P i t r a, Sanctus Romanus veterum melodorum princeps. Cantica sacra ex codicibus ms. monasterii S. Ioannis in insula Patmo..., Roma 1888 (τρεις ὕμνοι). Τὰς ἐκδόσεις τοῦ Pitra συνοδεύουν εἰσαγωγαί, ὑπομνήματα καὶ εἰς λατινικὴν μετάφρασις.

Αὐτοτελῶς ἐκδομένος Ρωμανός: G. Cammelli, R. il M. Inni, Firenze 1930 (ὀκτὼ ὕμνοι μετὰ ἰταλικῆς μεταφράσεως, ὑπομνημάτων καὶ εἰσαγωγῆς. Αὐτόθι, σσ. 395-397 βιβλιογραφία) καὶ Elpidio Mioni, R. il M., Saggio critico e dieci inni inediti, Padova 1937 (ἐκ πατριακῶν κωδικῶν, ἀνευ μεταφράσεως, δέκα ὕμνοι. Εἰσαγωγή. Κρίσις ὑπὸ Εὐστρατιάδου, ΕΒΒΣ ΙΕ', 1939, σσ. 438-445). Ὁ αὐτός Mioni ἠτοίμαζε πλήρη ἐκδοσὶν τῶν Ὑμνων. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐξέδωκε δύο ὕμνους τῶν Χριστουγέννων ἐν BGF XII, 1958, σσ. 3-17. — Τέσσαρας ὀγκώδεις τόμους (Α' 1952, Β' 1954, Γ' 1957, Δ' 1959-1961) περιέχοντας 49 ὕμνους καὶ ἐκτενῆ περιγραφὴν τῶν πατριακῶν καὶ σιναϊτικῶν κοντακαρίων, εἰσαγωγάς, πολυτίμους πίνακας κλπ. ἐξέδωκεν ἐν συνεργασίᾳ εικοσάδος μαθητῶν τοῦ ὁ Ν. Β. Τωμάδακης (πρβλ. περαιτέρω). Ἐν τῷ μεταξὺ εὐρίσκει τις, ἀνατυπωθέντας ἐκ τοῦ Pitra, AS I, ἑπτὰ ὕμνους ὑπὸ Τρεμπέλα, σσ. 77-97. Ἐσχάτως δὲ ἐκυκλοφορήθησαν αἱ ἤδη ἀναμενόμεναι ἐκδόσεις: P. M a a s - C. A. T r y p a n i s, Sancti Romani Melodi Cantica, Cantica genuina, Oxford 1963, σσ. XXXVII + 547 καὶ J o s é G r o s d i d i e r d e M a t o n s, Romanos le Mélode Hymnes, I, Paris 1964, σσ. 429, II, Paris 1965, σσ. 381, περὶ ὧν περαιτέρω.

Μὲ τὸ πρόβλημα Ρωμανὸς ἠσχολήθησαν: Α' Ὁ K r u m b a c h e r, Studien zu Romanos, München 1898 (Sitzungsber. der philos. - philol. und der hist. Classe

τὸν Ρωμανόν. Ἐνῶ θεωρεῖται ὁ μεγαλύτερος ποιητὴς τοῦ Βυζαντίου καὶ ὁ μέγιστος τῶν ἐκκλησιαστικῶν χριστιανῶν ὑμνογράφων, δὲν εἶχομεν ἀκόμη γνῶσιν τοῦ ἔργου του. Οἱ μὲν λόγιοι τὸν ἐγνωρίζον ἀπὸ δύο (ἐλάχιστοι ἀπὸ τρεῖς) δεκάδας δημοσιευμένων ὑμνων του, οἱ δὲ μελετηταὶ ἠτένιζον μετὰ δέους τὸ ἐκδοτικόν του πρόβλημα. Ὁ λαὸς τὸν γνωρίζει ἀπὸ τὸ προοίμιον τοῦ ὑμνου (κοντάκιον) εἰς τὴν Γέννησιν «Ἡ Παρθένος σήμερον», τὸ ὁποῖον ψάλλεται ἀκόμη, καὶ ἀπὸ τὴν φήμην ἢ ὁποῖα τὸν ἐπαινεῖ. Τὸ ἐπιθετόν του τοῦ μεγάλου μελωδοῦ δὲν δικαιολογεῖται σήμερον, ὅτε ἀγνοοῦμεν εἰς τί συνίστατο ἢ μουσικὴ του τέχνη. Τὰ λειτουργικὰ βιβλία (Μηναῖα, Τριψίδιον καὶ Πεντηχοστάριον) περιέχουν καὶ ἄλλα προοίμια καὶ ἄλλους οἴκους - εἰρούς, ἀλλ' ἀνωνύμως ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, πάντοτε δὲ καταλογάδην. Τὰ δημοσιεύματα εἰς τὰ ὁποῖα ἐξέδωκαν ὁ Pitra, ὁ Krumbacher, ὁ Maas, ὁ Cammelli, ὁ Mioni νέους ὑμνους τοῦ Ρωμανοῦ εἶναι ἀνεύρετα ἢ τοῦλάχιστον δυσσερετώ-

der K. bayer. Akad. d. Wissenschaften 1898, Bd II Heft I, σσ. 69 - 268· ἐκδίδει καὶ τέσσαρας ὑμνους μετὰ σχολίων κλπ.). Ὁ αὐτός, Umrbeitungen bei Romanos. Mit einem Anhang über das Zeitalter des Romanos, München 1899 ("Ἐνθ' ἄνωτ. 1899, σσ. 3 - 156. Ἐκδίδει μεθ' ὑπομνημάτων τρεῖς ὑμνους, σσ. 45 - 142). Ὁ αὐτός, Romanos und Kyriakos, München 1901 ("Ἐνθ' ἄνωτ. 1901, Heft V, σσ. 693 - 766· ἐκδίδει καὶ δύο ὑμνους τοῦ Ρωμανοῦ μεθ' ὑπομνημάτων). Ὁ αὐτός, Die Akrostichis in der griechischen Kirchenproesie, München 1904 ("Ἐνθ' ἄνωτ. 1903, σσ. 551 - 691). Ὁ αὐτός, Miscellen zu Romanos, 1907, εἰς 4^ο, σσ. VIII + 138 (ἐκδίδει καὶ τέσσαρας ὑμνους μεθ' ὑπομνημάτων, ἐξετάζει τὰ συναφῆ πρὸς τὴν ἀγιογραφίαν προβλήματα τῶν σχέσεων τοῦ ἔργου τοῦ Ρωμανοῦ). Πρβλ. καὶ Krumb. - Σωτ., Β', σσ. 517 - 553 (ἐν σσ. 534 - 536 ἡ παλαιότερα βιβλιογραφία. Αὐτόθι σσ. 521 - 524 σημ. αἱ ἀντιρρήσεις τοῦ Σωτηριάδου περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἀκμῆς τοῦ ποιητοῦ).

Β' Ὁ Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος Κεραμεύς, Mitteilungen über Romanos, BZ 2, 1893, σσ. 599 - 605. Ὁ αὐτός, Ἀθωνικὰ κοντακίων ἀντίγραφα, BZ 6, 1897, σσ. 375 - 386 (σσ. 383 - 386 ἐκδίδεται εἰς ὑμνος). Ὁ αὐτός, Ρωμανὸς καὶ Ἰωάννης Δαμασκηνός, BZ 14, 1905, σσ. 234 - 236. Ὁ αὐτός, Ὁ τῆς ἀκμῆς τοῦ Ρωμανοῦ χρόνος, ἔφ. «Νέα Ἡμέρα» Τεργέστης, ἀρ. 1438 - 1439 τοῦ 1902.

Γ' Ἐκ τῶν ἄλλων μελετητῶν, τινὲς θὰ σημειωθοῦν περαιτέρω. Ἐνταῦθα σημειῶναι: Ἀπὸ τὰς μελέτας τοῦ Paul Maas, Die Chronologie der Hymnen des Romanos, BZ 15, 1906, σσ. 1 - 44. Τοῦ αὐτοῦ, Ein frühbyzantinisches Kirchenlied auf Papyrus, BZ 17, 1908, σσ. 307 - 311 (καὶ εἰς πῖναξ εἰς σ. 307). Τοῦ αὐτοῦ, Das Kontakion, BZ 19, 1910, σσ. 285 - 306. Τοῦ αὐτοῦ, Ein Romanoszitat auf einer Kappadokischen Inschrift, BNJ 3, 1922, σ. 80. Τοῦ αὐτοῦ, Das Weihnachtlied des Romanos, BZ 24, 1923 - 1924, σσ. 1 - 13. Τοῦ αὐτοῦ, Romanos auf Papyrus, Byzantion 14, 1939, σ. 381. Α. Α. Vasiliev, Ἡ ἐποχὴ τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ (ρωσ.), VVr VIII, 1901, σσ. 435 - 478. Τοῦ K. de Boor, Die Lebenszeit des Dichters Romanos, BZ 9, 1904, σσ. 633 - 640. Τοῦ Thomas M. Wehofer, Untersuchungen zum Lied des Romanos auf die Wiederkunft des Herrn, Wien 1907 (ὅπου ἐξετάζονται ἰδίαι αἱ ἀνατολικαὶ ἐπιδράσεις ἐπὶ τὸν ποιητὴν). Ν. Iorga, Histoire de la vie byzantine, Bucarest 1934, σσ. 143 - 145 (ὅπου καὶ βιβλιογραφία). F. A. Mann, Romanos le Mélode, DTC XIII, 1936, σσ. 2895 - 2898. Marjorie Carpenter,

τατα εἰς τὴν Ἑλλάδα. Δεινὸν πρόβλημα ἐξέσπασε περὶ τῶν χρόνων τῆς ἀκμῆς του, ἐνεκα μιᾶς ἀσαφοῦς εἰδήσεως τοῦ Μηναίου, διότι ὁ Ρωμανὸς (ὅπως ὁ Ἀνδρέας, ὁ Ἰωάννης, ὁ Κοσμάς, ὁ Μαυρόπουλος κ.ἄ. ὑμνοδοῖ) εἶναι ἀγίος τῆς ὅλης Ἐκκλησίας¹. Ἄλλοι ἐτοποθέτουν αὐτὸν εἰς τὸν ἀρχόμενον ἔκτον αἰῶνα, ἄλλοι προώθουν αὐτὸν εἰς τὸν ἐπόμενον, ὅτε ἔζη ὁ Ἡράκλειος. Ἄλλοι τὸν προῆγον εἰς τὸν ἕνατον καὶ τὸν ἤθελον σύγχρονον πρὸς τοὺς κανονογράφους. Ἐκ τῶν καλυτέρων μελετητῶν του, ὁ Krumbacher ἐπανειλημμένως μετέβαλε γνώμην περὶ τοῦ ζητήματος τούτου καὶ δὲν κατέληξεν. Κάθε μελετητὴς ἀποβλέπων εἰς τὸν σκοπὸν του ἠρμήνευεν ἀναλόγως τὸ ἔργον τοῦ μελωδοῦ. Οὕτω προέκυψε χάος ἀπὸ τὸ ὁποῖον μᾶς ἐξήγαγεν ἡ ἔρευνα τοῦ Κεραμεῦς καὶ ἡ ἐκδοσις τῶν κειμένων. Ὡς πρὸς τὰ χφ. τὰ περιλαμβανόμενα ἔργα τοῦ Ρωμανοῦ, εἶναι διεσπαρμένα, ὅπως συμβαίνει συνήθως, τὰ τῆς Πάτμου δὲ καὶ τοῦ Σινᾶ ἦσαν μέχρις ἐσχάτων ἀπρόσιτα εἰς τοὺς μελετητάς.

Romanos and the Mystery Play of the East εἰς τὸν XI τόμον, Ἰουλίου 1936, τοῦ «The University of Missouri Studies, A Quarterly of Research», σσ. 21 - 51 (μεταφράζεται ἀγγλιστὶ εἰς ὑμνος). E. Bickersteth, A source of Romanos's contacion on the Hypapante, «Actes du VI congrès Intern. d'Études Byzantines» I, 1950, σσ. 375 - 381. J. J. Tierney, Romano il melode, la vita e l'opera, SBN 7, 1953, σσ. 208 - 213. R. Cantarella, Romano il Melode, Enciclopedia Cattolica X, 1953, 1310 - 1311. Georg Hofmann, Romanos, Lexikon für Theologie und Kirche (Freiburg) ἐν λέξει.

Τέλος ἐκ τῶν συγχρόνων νεοελληνικῶν δημοσιευμάτων: Ἀλεξάνδρου Λαυριώτου, Περὶ Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ, EA IB', 1892, σσ. 255β - 256β, 262β - 264α (δημοσιεύει καὶ ὑμνον). Δ. Σ. Μπαλάνου, Πατρολογία, ἐν Ἀθήναις 1930, σσ. 553 - 557. Ἀρχιμ. Καλλίστου [Μηλιάρᾱ], Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τοῦ Τριψιδίου, ΝΣ ΚΘ', 1934, σσ. 345 - 346 καὶ 452 - 457 (πρβλ. αὐτόθι Α', σσ. 357 - 358, Εὐλόγιον Κουρίλαν). Ἀνδρέου Φυτράκη, Ρωμανοῦ ὕμνος εἰς τοὺς ἀγίους Ἀποστόλους, «Ἀνάπλασις» ΜΗ', 1935, σσ. 197 - 199 καὶ 232 - 235 (κρίσεις ὑπὸ Εὐστρατιάδου, Θεολογία 14, 1936, σσ. 53 - 69). Νίκου Α. Βέη, Ρωμανὸς ὁ Μελωδὸς καὶ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Νέα Ἔστια 30, τεῦχος 355, σσ. 29 - 33. Ἀρχ. Ἀνδρέου Παντολέοντος, Ρωμανὸς ὁ μελωδὸς ὁ ποιητὴς τῶν κοντακίων, Ὁρθοδοξία 26, 1951, σσ. 25 - 30. Ἐμμ. Γ. Μυτιληναίου, Παύλεια, Θεολογία ΚΒ', 1951, σσ. 198 - 199. Εὐστρατιάδου, Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ Ψαλμὸς εἰς τὸ Ἅγιον Πάσχα, ΓΠ Α', 1917, σσ. 31 - 39. Τοῦ αὐτοῦ Εὐστρατιάδου θεμελιῶδες μελέτημα: Ρωμανὸς ὁ Μελωδὸς καὶ τὰ ποιητικὰ αὐτοῦ ἔργα, ΕΕΒΣ ΙΕ', 1939, σσ. 182 - 255, ΚΕ', 1955, 211 - 283. Ν. Β. Τωμαδάκη, Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ Κοντάκιον εἰς τὸν ὄσιον πατέρα ἡμῶν Νικόλαον, Ἀθηνᾶ ΝΕ', 1951, σσ. 155 - 188 καὶ 225. Τοῦ αὐτοῦ, Ρωμανικὰ μελετήματα, ΕΕΒΣ ΚΣ', 1956, σσ. 3 - 36. Τοῦ αὐτοῦ, Ortodoksinen kirkkorunous ja Romanos Melodos, περ. «Ὁρθοδοξία» (Ἑλσίνκι, φινλανδιστὶ) τεῦχος 11, 1958, σσ. 81 - 97.

1. Ἡ ἀκολουθία του εὑρίσκεται εἰς τὸ Μηναῖον Ὀκτ. 1. Περὶ ἄλλης ἀκολουθίας του δημοσιευθείσης ὑπὸ Sophr. Pétridès πρβλ. σ. 85, σημ. 2. Περὶ τῆς ἀπονεμομένης αὐτῷ τιμῆς πρβλ. R. Bousquet, Le culte de Saint Romain le Mélode dans l'Église Grecque et l'Église Arménienne, ΕΟ 4, 1901, σσ. 339 - 342.

2. Ἐπὶ πλέον τὸ ζήτημα Ρωμανοῦ συνεσχετίσθη μὲ τὸ ζήτημα τοῦ συγγραφέως καὶ τοῦ χρόνου τοῦ Ἀκαθίστου Ὕμνου, τὸν ὁποῖον ἄλλα χρ. ἀποδίδουν εἰς αὐτὸν καὶ ἄλλα (καὶ κατ' αὐτὰ καὶ ἀνθολογίαι καὶ γραμματολογίαι) εἰς τὸν πατριάρχην Σέργιον (610 - 638) ὡς ὑπαρκτὸν ἢ ἀσήμαντον ὅλως ὡς ὕμνογράφον, μὴ μελωδὸν δέ, τοῦ ὁποῖου «τὸ ἔργον» ὑπερετιμήθη τόσο, ὥστε νὰ γίνεται λόγος καὶ περὶ σχολῆς τοῦ Σεργίου! Νομίζω ὅτι ἡ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη συμβολή μου εἰς τὸ πρόβλημα τοῦ Ἀκαθίστου ἀπέκλεισεν ὀριστικῶς τὸν Ρωμανὸν ἐκ τοῦ κύκλου τῶν πιθανῶν συγγραφέων τοῦ ὕμνου τούτου.

3. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ μετρικὸν πρόβλημα ὑφίσταται τὸν ἀνάλογον ἀντίκτυπον τοῦ ὄλου σάλου. Ἀπαξ ἐνοήσαμεν ὅτι πρόκειται περὶ στίχων (ἢ κατ' ἄλλους περὶ συστημάτων περιλαμβανόντων ρυθμικὰς περιόδους) καὶ ὄχι καταλογάδην κειμένου, ἔπρεπε νὰ διαχωρίσωμεν τοὺς στίχους τούτους. Εὐφυῶς ὡς πρὸς τοῦτο ὁ Pitra ἠκολούθησε τὴν στίξιν τῶν ἀρχαίων χρ., ἡ ὁποία ὅμως δὲν εἶναι πάντοτε ὁμοίμορφος δι' ὅλους τοὺς οἴκους. Ὅταν ἐμελετήθη τὸ ζήτημα τοῦ μέτρου, κατενόηθη βεβαίως ὅτι δὲν ἐπρόκειτο περὶ ἀρχαίων μέτρων πλέον, μολονότι οἱ κλασσικοὶ φιλόλογοι (παρ' ἡμῖν ὁ Πεζόπουλος καὶ ὁ Παντελάκης) μετ' ἀληθοῦς θλίψεως ἔβλεπον τὸ πρᾶγμα καὶ μετὰ πραγματικῆς ἀγαλλιᾶσεως ἀπεπειρῶντο νὰ διῶν ἀρχαῖα μέτρα εἰς τοὺς στίχους τῶν ὕμνων. Κατελήξαμεν εἰς τὴν ἀπόλυτον ὁμοτονίαν καὶ τὴν ἰσοσυλλαβίαν, ἀλλὰ πᾶς τις δύναται ν' ἀντιληφθῇ ὅτι τοῦτο εἶναι εἰς ἐκ τῶν πολλῶν μύθων ποὺ ἐπλάσθησαν σχετικῶς μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μας ποίησιν. Ἄλλὰ τὸ ζήτημα τοῦ μέτρου εἶναι κριτήριον τοῦ ζητήματος τοῦ κειμένου, ἀφοῦ οἱ κριτικοὶ ἐκδῶται διορθῶνουν κατὰ τὰ μέτρα, ὡς ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ ἀρχαίων χορικῶν. Αὐθαίρετοι ἐπεμβάσεις, στηριχθεῖσαι εἰς τὴν δῆθεν ἀπόλυτον ὁμοτονίαν καὶ ἰσοσυλλαβίαν, ἀνεστάτωσαν τὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα κάποτε ἐπαρουσίασαν ἀνύπαρκτα κενά. Τὸ ὕφος τοῦ ποιητοῦ κατεστράφη διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν ἐκδοτῶν.

Κατόπιν τὸ πρόβλημα τῶν πηγῶν. Βεβαίως ὁ Ρωμανὸς ἔδιδε τὸ βάρος ἐξ ἴσου τοῦλάχιστον εἰς τὴν μουσικὴν καὶ τὸν λόγον. Ὁ λόγος του εἶναι ὑψηλὸς ἀλλὰ τὰ θέματα καὶ αἱ ἐκφράσεις δὲν εἶναι πολλὰς ἰδικὰ του. Ὁ Maas ἔθηκε τὸ πρόβλημα ἐπὶ καλῆς βάσεως καὶ δὴ ἐρευνήσας τὸν Βασίλειον Σελευκείας ὡς πηγὴν τοῦ Ρωμανοῦ. Ἄλλ' ὁ Κεραμεὺς ἀντέστρεψε τὰ πρᾶγματα ἐκκινῶν ἀπὸ τὴν πρόληψιν ὅτι ὁ Ἀκάθιστος ἔχει συγγραφικὴν σχέσιν πρὸς τὸν πατριάρχην Φώτιον! Ὅσονδήποτε καὶ ἐν παραδεχόμεθα τὴν βυζαντινὴν ἄποψιν, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν ὑπάρχει προστασία τῆς πνευματικῆς ιδιοκτησίας, πρέπει κάποτε νὰ ἴδωμεν τί συγκεκριμένως ὀφείλεται εἰς τὸν Ρωμανόν. Ἐπομένως ὄχι μόνον ὡς πρὸς τὸ θέμα, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν τεχνικὴν. Ἄλλὰ σήμερον ὁ μελωδὸς μας ἔχει συνδεθῆ τόσο μὲ τὸ εἶδος τοῦ ὕμνου,

ὥστε νὰ φαίνεται ὡς δημιουργὸς του, ἢ τοῦλάχιστον αὐτὸς ποὺ τὸ ἐτελειοποίησε καὶ τοῦ ἔδωκε τὴν γνωστὴν εἰς ἡμᾶς σήμερον μορφήν.

Ἐπὶ τοιοῦτους ὅρους ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Ρωμανοῦ ὡς νέου Πινδάρου φαίνεται στηριζόμενος μόνον εἰς τὸ ὑψηλὸς τῆς ποιήσεώς του καὶ εἰς τὴν μαντευομένην μουσικὴν του δύναμιν, ἄγνωστον τόσοσον ὅσον ἡ ὀρχηστικὴ καὶ ἡ μουσικὴ ἱκανότης τοῦ Θεβαίου ἐπινικοποιοῦ. Ἐπολείπεται ἐπομένως νὰ στηριχθῇ ἡ ἀξιολόγησις τοῦ Ρωμανοῦ ἐπὶ μόνου τοῦ λόγου καὶ τῆς τεχνικῆς τοῦ λόγου καὶ τοῦ στίχου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ

1. Πηγὰὶ τοῦ βίου. Οὐδὲν θὰ ἦτο γνωστὸν περὶ Ρωμανοῦ ἔξω τῶν διὰ τῶν ἀκροστιχίδων του καὶ τῆς ἰδίας του ἀναφορᾶς εἰς τοὺς ὕμνους γνωστῶν, ἐὰν ἔλειπεν ἡ ἀκολουθία του ὡς ἀγίου¹. Ἐχομεν δηλαδὴ διπλοῦν μνημεῖον, τὸ συναξάριόν του καὶ τὸν κανόνα του. Ὁ τελευταῖος ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους (778 - 845) καὶ ἔχει ἀκροστιχίδα «Ρωμανὸν ὕμνῳ τῆς μελωδίας λύραν»², τὸ δὲ συναξάριον τὸ ὁποῖον εἶχε, φαίνεται, ὑπ' ὄψιν ὁ κανονογράφος³, παρεδόθη ὑπὸ διαφόρους μορφὰς μὴ ἀπεχούσας ἀλλήλων. Ἡ ἀρχαιοτέρα εἶναι ἡ τοῦ γνωστοῦ Μηνολογίου τοῦ Βασιλείου Β'⁴ καὶ ἔχει οὕτως :

«Ὀκτωβρίου α' ... τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ μνήμη τοῦ ὁσίου Ῥωμανοῦ τοῦ ποιητοῦ τῶν κοντακίων.»

Ὁ ὁσιος Ῥωμανὸς ὑπῆρχε μὲν ἀπὸ Συρίας, διάκονος τυγχάνων τῆς ἐν

1. F. Halkin, BHG³, Nos 2380 - 2382. Σωφρ. Εὐστρατιάδου, Ταμείον Ἐκκλησιαστικῆς Ποιήσεως, ΕΦ 36, 1937, σσ. 490 - 492 : Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ [ἀναγραφὴ ὕμνολογίας του]. Τοῦ αὐτοῦ, Ἀγιολόγιον, σ. 410. Ἄνδρ. Φυτράκη, Ὁ Ρωμανὸς ὡς μελωδὸς κατὰ τοὺς ὕμνους τῆς Ἐκκλησίας, «Ὁ Ποιητὴν» (Μυτιλήνης) Γ', 1935, σσ. 216 - 218.

2. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Sophrone Pétridès, Office inédit de Saint Romain le Mélode, BZ XI, 1902, σσ. 358 - 369 (ἐκ μηναίου γ' αἰ. κῶδιξ 73 σαββατικὸς Ἱεροσολ.). Πρβλ. L. Petit, BAG, σ. 249.

3. Πρβλ. στίχον 26 (ταύτης σοι δεδορημένης τὴν θεῖαν γνώσιν), ὅπου ὑπαινίττεται τὸ κατὰ τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων θαῦμα τῆς Θεοτόκου, δωρησάσης εἰς αὐτὸν φωνὴν καὶ ἔμπνευσιν.

4. Codex Vat. Gr. 1613, f. 78 φωτοτυπία παρὰ Pitra, Romanus Vet. mel. princeps, ἀποδίδοντας τὸ μνηολόγιον εἰς Κωνσταντῖνον Πορφυρογέννητον. Τὸ μνηολόγιον τοῦτο ἐτυπώθη καὶ φωτοτυπικῶς, Torino 1907, I - II.

Βηρυτῶ ἀγίας Ἐκκλησίας, καταλαβὼν δὲ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ τῶν χρόνων Ἀναστασίου τοῦ βασιλέως, ἀπῆλθε καὶ κατέμενε ἐν τῷ ναῷ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου εἰς τὰ Κύρου, ὅπου καὶ τὸ χάρισμα τῶν κοντακίων ἐδέξατο. Ἐν εὐλαβείᾳ γὰρ διάγων καὶ διανυκτερεύων καὶ λιτανεύων ἐν τῇ πανηγυρίᾳ τῶν Βλαχερνῶν, ὑπέστρεψε πάλιν εἰς τὰ Κύρου. Ἐν μιᾷ δὲ τῶν νυκτῶν, κοιμωμένῳ αὐτῷ, ἐφάνη καθ' ὕπνου ἡ ὑπεραγία Θεοτόκος καὶ ἐπέδωκε τόμον χάρτου καὶ εἶπε· λάβε τὸν χάρτην καὶ κατάφαγε αὐτόν. Ἐνόμισεν οὖν ὁ ἅγιος ἀνοίξαι τὸ στόμα καὶ καταπιεῖν τὸν χάρτην. Ἦν δὲ ἡ ἑορτὴ τῶν ἁγίων Χριστουγέννων καὶ εὐθέως ἐγερεῖς ἐκ τοῦ ὕπνου, ἐθαύμαζε καὶ ἐδόξαζε τὸν Θεόν, εἰτα ἀναβὰς εἰς τὸν ἄμβωνα ἤρξατο τοῦ ψάλλειν· Ἡ Παρθένος σήμερον τὸν ὑπερούσιον τίκτει. Πουήσας δὲ καὶ ἑτέρων ἑορτῶν κοντάκια ὡς περὶ τὰ χίλια, πρὸς Κύριον ἐξεδήμησεν».

Τοῦ συναξαρίου τούτου ἐδόθησαν καὶ ἄλλαι μορφαί, ἱεροσολυμιτικῆ (κῶδ. 40 ι' - ια' αἰ.)¹, ἐκ κώδικος ἀγιολογικοῦ βερολινίου (συναξάριον Sirmond)². Ὀλίγον μεταγενέστερος, τοῦ ιβ' αἰ., εἶναι ὁ πατμιακὸς κώδιξ 261, ἐκ τοῦ ὁποῦ διδομεν τὴν κατωτέρω μορφήν, ἀντιπροσωπεύουσαν τὰ «Μηναῖα»³, συγγενεστέραν πρὸς τὸ κείμενον τὸ δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ Κεραμέως:

30^ν «Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ μνήμη τοῦ δαίου Ῥωμανοῦ τοῦ ποιητοῦ τῶν κοντακίων.

Ὅς ὄρμητο ἐκ Συρίας τῆς Ἐμεσητῶν πόλεως. Διάκονος γενόμενος τῆς ἐν Βηρυτῶ ἀγίας τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας τῆς λεγομένης Ἀναστάσεως, καταλαβὼν δὲ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐν τοῖς χρόνοις Ἀναστασίου τοῦ βασιλέως κατέμενε ἐν τῷ ναῷ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῷ ἐν τοῖς Κύρου, ἐν ᾧ καὶ τὸ χάρισμα τῆς συντάξεως τῶν κοντακίων ἔλαβεν, ἐπιφανείσης αὐτῷ κατ' ὄναρ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου κατὰ τὴν ἑσπέραν τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως καὶ τόμον χάρτου ἐπιδούσης καὶ κελευσάσης αὐτὸν καταφαγεῖν. Ὁδὲ μετὰ τὴν κατάπιψιν εὐθέως ἔξυπνος γενόμενος, ἀναβὰς ἐν τῷ ἄμβωνι ἤρξατο ἐκφωνεῖν καὶ λίαν ἐμμελῶς ψάλλειν τὸ Ἡ Παρθένος σήμερον τὸν ὑπερούσιον τίκτει. Ἐκτοτε οὖν ὑπηγόρευσεν εἰς τὰς δεσποτικὰς ἑορτὰς καὶ εἰς μνήμας διαφόρων ἁγίων κοντάκια τὸν ἀριθμὸν περὶ τὰ χίλια, ὧν τὰ πολλὰ ἐν τοῖς Κύρου ἰδιοχείρως ὑπ' αὐτοῦ ἐκτεθέντα ἀπόκεινται. Ἐτελειώθη δὲ ἐν εἰρήρῃ καὶ ἐτάρῃ ἐν τῇ αὐτῇ ἐκκλησίᾳ ἔνθα καὶ τελεῖται ἡ αὐτοῦ συναξίς».

1. Ἁθ. Παπαδ. Κεραμέως, ΒΖ 2, 1893, σ. 600.

2. AB XIII, 1894, σσ. 440 - 442.

3. Τὰ Μηναῖα ἀντιπροσωπεύουν διάφορον παράδοσιν ἀπὸ τὴν τοῦ Μηνολογίου. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι ἀναφέρουν τὴν γενέτειραν τοῦ Ῥωμανοῦ Ἐμεσαν, ἔχι ἀπλῶς τὴν Συρίαν, καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ναοῦ τῆς Βηρυτοῦ, τῆς Ἀναστάσεως.

Προφανῶς εὐρισκόμεθα ἐδῶ πρὸ σπουδαιοτάτου ἱστορικοῦ κειμένου, νοθευθέντος ἀπὸ τοῦ ὑπερβατικῶν στοιχείου τοῦ θαύματος, τῆς ἀποδόσεως τοῦ χαρίσματος τοῦ μελωδοῦ εἰς τὸ θαῦμα τῆς ἐγχειρίσεως καὶ καταπόσεως τόμου χάρτου¹, τὸ ὁποῖον ὁ ἀγιολόγος - συναξαριστὴς προσέθηκεν, ἔχι ἀδικαιολογήτως, διὰ τὴν ἐρμηνεύσῃ τὸν πληθωρισμὸν τοῦ ταλάντου καὶ τῆς παραγωγῆς τοῦ μελωδοῦ². Κατὰ τὰ ἄλλα τὸ κείμενον μᾶς δίδει τὴν καταγωγὴν, τὸν χρόνον καὶ τὸν βίον τοῦ Ῥωμανοῦ, τὸν ἀριθμὸν χίλια διὰ τοὺς πολυαριθμούς ὄντως ὕμνους ποῦ ἔγραψε, καὶ τὰ τῆς διαμονῆς καὶ θανάτου του καὶ τῆς τύχης τῶν εἰς τὴν πρωτεύουσαν χειρογράφου του. Συνδυαζόμενον δὲ πρὸς τὰς πενιχρὰς εἰδήσεις τοῦ κανόνος τοῦ Θεοφάνους, δίδει τὴν ἐπομένην εἰκόνα:

Ὁ Ῥωμανὸς ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἐμεσαν τῆς Συρίας, πόλιν καὶ ἄλλους ἀναδείξασαν εἰς τὰ γράμματα³. Εἰς Συρίαν ἠνδράθη ὁ Ῥωμανός, ἀφοῦ διάκονος ὑπηρέτησε τὸν εἰς τὴν Βηρυττὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως. Κληρικὸς καὶ ἐνῆλιξ ἔφθασεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου διέμενε εἰς τὴν μονὴν τῆς Θεοτόκου ἐν τοῖς Κύρου⁴. Τοῦτο ἐγένετο ἐπὶ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου. Τὸ χάρισμα τῶν κοντακίων ἔλαβε δι' ἐνυπνίου κατὰ τὴν ἀγρυπνίαν τῶν Χρι-

1. Πρβλ. τὴν πρώτην πηγὴν: «Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς με· λάβε σεαυτῷ τόμον καινοῦ μεγάλου καὶ γράψον εἰς αὐτὸν γραφίδι ἀνθρώπου...» Ἡσαίας η', 1. Ὁμοίως «Λάβε τόμον χάρτου...» Ἀστέριος VI, 2 (Richard 46, 1).

Ἡ εἰκὼν εἶναι βασικῶς εἰλημμένη ἀπὸ τὸν Ἰεζεκιήλ β', 9 - γ' 1 - 3: Καὶ ἶδον καὶ ἶδου ἡ χεὶρ ἐκτεταμένη πρὸς με καὶ ἐν αὐτῷ κεφαλὴ βιβλίου, καὶ ἀνείλησεν αὐτὴν ἐνώπιόν μου καὶ ἦν ἐν αὐτῇ γεγραμμένα τὰ ἐμπροσθεν καὶ τὰ ὀπίσω καὶ ἐγγράπτο θεῖος καὶ μέλος καὶ οὐαί. Καὶ εἶπε πρὸς με· Υἱὲ ἀνθρώπου, κατάφαγε τὴν κεφαλὴ ταύτην καὶ πορεύθητι καὶ λάλησον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ. Καὶ διήνοιξα τὸ στόμα μου καὶ ἐφώμισέ με τὴν κεφαλίδα. Καὶ εἶπε πρὸς με· Υἱὲ ἀνθρώπου, τὸ στόμα σου φάγεται καὶ ἡ κοιλία σου πλησθήσεται τῆς κεφαλίδος ταύτης τῆς δεδομένης εἰς σέ. Καὶ φάγον αὐτὴν καὶ ἐγένετο ἐν τῷ στόματί μου ὡς μέλι γλυκάζον. Πρβλ. καὶ Β. Μ. Βέλλα, Ὁ προφήτης Ἰεζεκιήλ, ἐν Ἀθήναις 1962, σ. 5.

2. Πρβλ. Ν. Β. Τωμάδακη, Τόμου χάρτου εἰς ἁγίους συγγραφὰς ἐγχειρίσεως, Ἀθήναις Α', 1955, σσ. 191 - 194. Τοῦ αὐτοῦ, Invocations des hymnographes aux Muses et aux Saints pour obtenir l'inspiration, RĒB XVI, 1958, σσ. 250 - 252. Ἀποδεικνύω, ὅτι πρὸ τοῦ Ῥωμανοῦ τὸ θαῦμα εἶχε συμβῆ εἰς τὸν Ἐφραῖμ τὸν Σύρον, καὶ εἰς τὸν Χρυσόστομον. Ταῦτα ἤδοντο πολὺ ἀργότερα καὶ περὶ Ἰωάννου Κοκουζέλη τοῦ μουσικοῦ καὶ Γρηγορίου Δομενίκου, περὶ ὧν ὁ Νῆκος Βέης, Ὁ Ῥωμανὸς ὁ μελωδὸς καὶ ἡ θεομητορικὴ ἔμπνευσις, ἐφ. Ἔθνος, 24 Δεκεμβρίου 1938, ἀρ. 8684, σσ. 3βζ' - 4α'.

3. Κ. Ἀμάντου, Εἰσαγωγή εἰς τὴν Βυζ. Ἱστορίαν², Ἀθήναι 1950, σσ. 122 - 124.

4. Ὁ Pargoire ἔδειξεν ὅτι ἡ μονὴ ἔκειτο νοτιοανατολικῶς τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ. Ὡνομάσθη δ' ἐκ Κύρου, ἐπὶ Θεοδοσίου Β' ἐπάρχου, ἐγείραντος τὸ τεῖχος τῆς πόλεως. R. J a n i n, Les églises et les monastères, Paris 1953, σσ. 201 - 203. Πρβλ. καὶ ἐπίγραμμα Μ. Ψελλοῦ, ΝΕ Η', 1911, σ. 181, ἀρ. 344 «Εἰς τὴν Κυριώτισσαν ὅτε ἀέγνων».

στουγένων, ὅτε καὶ συνέθηκε τὸν γνωστὸν ἰδιόμειλον ὕμνον, τὸν ὁποῖον ὁ συναξαριστὴς θεωρεῖ ὡς πρῶτον τῶν ἔργων του. Ἐκτοτε συνέθηκε περὶ τὰ χίλια ἄλλα «κοντάκια» τὰ ὁποῖα ἀπέκειντο (κατὰ τὸν χρόνον προφανῶς τῆς συγγραφῆς τοῦ πρώτου βίου του) εἰς τὴν ἰδίαν μονήν, ὅπου καὶ ἐτάφη καὶ ὅπου τελεῖται ἡ συναξίς του τὴν 1ην Ὀκτωβρίου.

Εἰς τὸν κανόνα τοῦ Θεοφάνους ὁ Ρωμανὸς φέρεται :

Ὡς τῶν θεῶν μυστηρίων λειτουργός,
ὡς ἱεροκλήρυξ πρακτικώτατος¹.

Τοῦτο θὰ ἠδύνατο ν' ἀγάγη εἰς ἐσφαλμένον συμπέρασμα ὅτι ὁ μελωδὸς ὑπῆρξεν ἱερεὺς (λειτουργὸς τῶν μυστηρίων, ὁ διάκονος συμπράττει ἀπλῶς, δὲν τελεῖ μυστήρια) καὶ δὴ ἱεροκλήρυξ μετὰ τὴν σημερινὴν ἔννοιαν². Ἄλλ' ὁ ὕμνογράφος ἀπλῶς ἐπαινεῖ τὸν ἕσταιν ὡς ὑπουργήσαντα τὰ θεῖα μυστήρια καὶ κηρύξαντα διὰ τῶν ὕμνων του τὰ ἱερὰ τοῦ χριστιανισμοῦ διδάγματα.

2. Αἱ ἄλλαι ἀναφοραὶ εἰς τὴν βιογραφίαν τοῦ Ρωμανοῦ, τὰς ὁποίας ἔχομεν ἀπὸ τὴν ὕμνολογίαν τῆς ἑορτῆς του λέγουν :

Πρώτη καλῶν ἀπαρχὴ ὠφθης σωτηρίας ἀφορμῆ, | Ῥωμανὲ πατὴρ ἡμῶν | ἀγγελικῆν γὰρ ὕμνωδίαν συστησάμενος | θεοπροπεῶς ἐπεδείξω τὴν πολιτείαν σου³.

ὕμνησε τὴν Παρθένον μέλεσι θείοις, | ἔμελψε πάντας ἀγίους καὶ τοὺς ἀγγέλους, ἔτερψε τὴν Ἐκκλησίαν ὠδαῖς πανσόφοις⁴.

(Ἐξαποστειλάριον α' Ὀκτ.) Ἐν θεοπνεύστοις ἄσμασι κατετράνωσας, μάκαρ, | τὴν τοῦ Χριστοῦ ἀπόρρητον θεῖαν οικονομίαν | καὶ ὕμνοις ἔστεψας πάντας, Ῥωμανέ, τοὺς ἀγίους, | μεθ' ὧν φαιδρῶς ἀνύμνησας τὴν ἀγνὴν καὶ Παρθένον | καὶ ἀληθῆ τοῦ θεοῦ μητέρα, πάνσοφε πάτερ, | μεθ' ἧς ἡμῶν μνημόνευε, παρεστῶς τῇ Τριάδι⁵.

3. Ἐκ τῶν ἀκροστιχίδων τὰς ὁποίας ὁ μελωδὸς ἐσχημάτισεν, οὐδὲν δύναται νὰ πληροφορηθῆ τις εἰμὴ ὅτι ἔφερε καὶ τὸν τίτλον τοῦ κηρύττου ἀντὶ ταπεινός ἢ ἄλλο τι, λέγεται κύριος ἢ κύρος⁶. Τοῦτο δεικνύει ὅτι ὁ διά-

1. BZ 11 1902, σ. 366 (ς' φδῆ).

2. Ἀνύπαρκτον εἰς τοὺς συγχρόνους τοῦ Ρωμανοῦ.

3. Κατὰ κώδικα Μ. Λαύρας Γ 86, φ. 26α ὑπὸ Ἀνατολίου, κατὰ δὲ τὸν Βατοπεδ. 1409, φ. 25β, ὑπὸ πατρ. Γερμανοῦ. Πρβλ. Εὐστρατιάδην, Θεολογία 7, σ. 262.

4. Κατὰ τὸν κώδ. Μ. Λαύρας Η 185, φ. 171. Πρβλ. Εὐστρατ., Ἐνθ' ἀνωτ.

5. Κατὰ τὸν Πατμιακὸν κώδ. 201, f. 14α.

6. Κοντάκιον τῶν ἁγίων μ' μαρτύρων φέρον ἀκροστιχίδα τήνδε : τοῦ κυροῦ Ῥωμανοῦ ἔπη (P 208). Τῆ Δ' τῆς Σ' ἑβδομάδος κοντάκιον εἰς τὴν αἰμόρρουν, φέρον ἀκροστιχίδα : ψαλμὸς τοῦ κύρου Ῥωμανοῦ (Ἔμνοι Δ', σ. 195).

κονος ἐτιμήθη εἰς τὴν βασιλεύουσαν διὰ τίτλου ὁ ὁποῖος ἀπενέμετο εἰς ἐκκλησιαστικὰ πρόσωπα ἑξαιρούμενα¹. Ἀμφίβολον εἶναι ἂν ὁ μελωδὸς ταυτίζεται πρὸς πρόσωπον τὸ ὁποῖον τῷ 536, ἐν ἔτος πρὸ τῆς νέας καθιερώσεως τοῦ ναοῦ, ἐπεφορτίσθη μετὰ ὑπηρεσίαν εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ὡς ἀπρεσβύτερος καὶ ἐκκλησιέκδικος Ρωμανός². Ὁμοίως συζητήσιμον ἂν εἰς τὸν ἰδικὸν μας Ρωμανὸν ἀναφέρονται ὕμνος καὶ εἰδήσεις κατὰ τὰς ὁποίας ὁ ὕμνούμενος Ρωμανὸς προὑπῆρξεν ἱσραηλίτης, ἐδέχθη τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἀνυψώθη εἰς πορφύραν καὶ σκῆπτρον³.

Τὸ κείμενον τοῦτο ὕμνου εἰς τὸν ὅσιον Ρωμανὸν παρεδόθη διὰ τοῦ 268 (Γ 28, ιβ' αἰ.) κώδ. Μ. Λαύρας καὶ διὰ τοῦ κώδ. 202, φ. 28β τοῦ Βατοπεδίου (ὅπου μόνον τὸ κοντάκιον καὶ ὁ α' οἶκος)⁴, καὶ τοῦ 195, φ. 224α τῆς Πάτμου⁵.

Κοντάκιον, ἤχος β' : Χειρόγραφον εἰκόνα

Θαλάσσης διδασκάλου [θάλασσαν δογμάτων Λ] | τὴν οἰκουμένην ἐπλήρωσας | ὡς ἡ σάλπιγξ τῆς Ἐκκλησίας | ... | Τίς ἀσίγητον στόμα | κτησάμενος εὐφημήσει | τὴν θεῖαν διδασκαλίαν | Ῥωμανοῦ τοῦ θεορρήτορος;

Ὁ οἶκος πρὸς τὸ Τάχυνον ὁ οἰκτιρῶν

Τίς ἀσίγητον στόμα... | ἦρθησε γὰρ ὡς φοῖνιξ |...

β' Ὅλος τούτου ὑπῆρχε | ἔμψυχος βίβλος | καὶ πᾶσι πρὸ τοῦ γνωσθῆναι |

1. Κατὰ τὸν Εὐστρατιάδην, ΓΠ Α', 1917, σσ. 205, 206, ἡ μὲν ἀκροστιχὶς τοῦ ὕμνου εἰς ἀγίους Πάντας συμπληροῦται : τοῦ ταπεινοῦ Ῥωμανοῦ δ(ιακόνου). Πρβλ. καὶ Ἔμνοι Γ', 1957, Λιβιδάραν, σ. ρα' (149). Ἡ δὲ ἀκροστιχὶς τοῦ ὕμνου εἰς Ἁγίους Τεσσαράκοντα : τοῦ ταπεινοῦ Ῥωμανοῦ Ὑ(πάτου)· ὁμοίως ἐν τῇ δευτέρᾳ περιπτώσει ἔκειτο Ὑ(μνος). Πρβλ. Νασουμίδην, Ἔμνοι Β', 1954, σ. ροζ' - ροη' (P 210).

2. P. Maas, BZ 15, 1906, σ. 30.

3. Αὐτόθι, σσ. 30 - 31.

4. ΓΠ Α', 1917, σ. 199.

5. Ἐχον οὕτως : Τῆ αὐτῆ ἡμέρα τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ῥωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ. (Πρὸς τὸ) χειρόγραφον εἰκόνα.

(Προοίμιον) : Θαλάσσης διδασκάλου τῆ οἰκουμένη | ἐπλήρωσας ὡς σάλπιγξ τῆς Ἐκκλησίας | τοῦ θεοῦ ἡμῶν ἐξέλαμψας | ὡς φωστὴρ φαινώτατος | τῆ γνώσει δὲ Χριστοῦ | τὰ μεγαλεῖα | τραπῶς διαγορεύων ἐπολιτεῦσαι | τὸ ἀσίγητον στόμα κτησάμενος.

(Ὁ οἶκος) : Τίς ἀσίγητον στόμα κτησάμενος εὐφημήσει | τὴν θεῖαν διδασκαλίαν | Ῥωμανοῦ τοῦ θεορρήτορος ; | ἦρθησε γὰρ ὡς φοῖνιξ | ὁ δίκαιος ἐν τῷ κόσμῳ | γλυκῆματα μελωδίας | ἀκορῆτως ἐστιάμενα | ὑπὸ τὴν γλώσσαν τούτου, | καθὼς φησι τὸ γράμμα, | μέλι καὶ γάλα ἔβλυσε | τῶν Γραφῶν τὰ ἐδέσματα | καὶ πᾶσι παρέσχε | πλουσίως τὰ διδάγματα | τοῖς πειρώσιν, ὡς βρώματα καλά, | ἀνεκλείπτον ἔχον | τῆς χάριτος τὴν τράπεζαν | οὐ γὰρ σῶμα ἀλλὰ πνεῦμα διέτρεφε | τὰ αὐτοῦ ἀποφθέγματα, | τὸ ἀσίγητον στόμα (κτησάμενος).

Προφανῶς εὐρισκόμεθα πρὸ διασκευῆς καὶ αὐτῆς τῆς τεχνικῆς τοῦ ἐν λόγῳ ὕμνου, εἰς τὸν ὁποῖον τὸ ἀνακλωμένον τοῦ προοιμίου χρησιμοποιεῖται ὡς ἀρχὴ τοῦ πρώτου οἴκου.

τῷ Κυρίῳ πεφανέρωτο· | γένος μὲν ἐξ Ἑβραίων | τὸν νοῦν δὲ εἶχεν ἑδραίων· |
 οὐ γέγονεν Φαρισαῖος | ἀλλὰ σκεῦος δοκιμώτατον, | ἐν τῷ κρυπτῷ ταμείῳ |
 ταῖς τῶν πιστῶν καρδίαις | καὶ ἀναγνωσκόμενος | καὶ ἐπιγινωσκόμενος· |
 οὐ γέγονεν Σαῦλος | τὸν σάλον προσφερόμενος, | ἀλλὰ Παῦλος, | γαλήνης
 ὁδηγός, | αὐτὸν ἀναπαύων· | ἐν πᾶσι τοῖς διδάγμασιν | ὥφθη μέγας | στηρι-
 γμὸς καὶ θεμέλιος· | τὰ αὐτοῦ ἀποφθέγματα | τίς ἀσίστητον στόμα...

γ' Ὑψωσεν ἡ ἀξία | τῆς ἐπιγείου στρατείας | τὸν ὑψηλὸν τῆ καρδία· |
 πτέρυγας ἔσχεν ὑψῶσαι τοῦτον εἰς ὕψος | τῶν ἀσωμάτων ἀγγέλων | τῶν ὑμνοῦν-
 των τὸν ὑψηλόθρονον. | Τὸ πυραυγὲς γὰρ σχῆμα | τοῦ ἐρυθροῦ χιτῶνος | καὶ
 τὸ τῆς ῥάβδου εὐθετον | βασιλεύειν ἐγνώρισεν· | ἐνταῦθα μὲν φόβῳ | καὶ
 τρόμφῳ ὑπετίθετο | τῇ ψυχῇ τῇ αὐτοῦ παραιῶν· | ψυχὴ μου, ἀπόδος | τὰ
 Καίσαρος τῷ Καίσαρι· | ἀκριβῶς δὲ τὰ Θεοῦ διεφύλαξε | τὰ αὐτοῦ ἀποφθέ-
 γματα. Τίς ἀσίστητον στόμα...¹.

Δὲν γνωρίζω ἂν, ὁ οὐχὶ μέτριος τεχνίτης καὶ τῶν παρηγήσεων τοῦ Ρω-
 μανοῦ ζηλευτῆς, ὁ συνθέσας τὸν ἀνωτέρω, δυστυχῶς κολοβωμένον, ὕμνον
 παίζων μὲ τὰς λέξεις, ἤδρεν ὡς καταλληλοτέραν δι' ὁμοιοκαταληξίαν λέξιν
 εἰς τὸ ἑδραῖος τὸ Ἑβραῖος. Εἶναι δυνατὸν ἐπίσης ὁ ὕμνογράφος Ἑλλαδικὸς
 ἢ Ἰταλιώτης (διατὶ ὅμως ὄχι Ἀρμένιος ἢ Θραξ;) νὰ εἶχε τὴν ἀντίληψιν ὅτι
 οἱ κατοικοῦντες τὴν Συρίαν εἶναι ὡς καὶ οἱ Παλαιστίνιοι Ἑβραῖοι, καὶ ἐκ
 πλάνης τοῦτο ἔθηκεν εἰς τὸν ὕμνον. Ἡ περὶ τὰ γεωγραφικὰ ὀνόματα δει-
 νότης τῶν Βυζαντινῶν (καὶ αὐτοῦ τοῦ Ρωμανοῦ, ὡς θὰ ἴδωμεν) δὲν ἦτο
 μεγάλη, καὶ διὰ τὸν μελετητὴν τῆς βυζαντινῆς ἱστοριογραφίας πρῶτιστον
 πρόβλημα εἶναι νὰ καθορίσῃ τίνας ἔνοσεῖ ὁ καθείς τῶν συγγραφέων διὰ τῶν
 ἔθνικῶν διὰ τῶν ὁποίων οἱ ἀρχαῖοι ἄλλο τι ὠρισμένον ἐνόουον (π.χ. Πέρ-
 σαι εἶναι οἱ Τοῦρκοι, Τριβαλλοὶ οἱ Σέρβοι, Ἰλλυριοὶ οἱ Ἀλβανοὶ κλπ.). Γνωρί-
 ζω ὅτι ὁ Maas καὶ ὁ Εὐστρατιάδης ἐδέχθησαν τὴν δῆθεν ἑβραϊκὴν προέλευ-
 σιν τοῦ Ρωμανοῦ, ὁ τελευταῖος δὲ καὶ ἐξηγεῖ οὕτω τὴν κατὰ τῶν Ἑλλήνων
 ἀντίθεσιν αὐτοῦ². Ἀλλὰ δι' ἐμὲ μένει πάντοτε ἀνεξήγητον διατὶ θὰ ἐσιώ-
 πα τὴν τοιαύτην ἐκ τοῦ ἑβραϊσμοῦ εἰς τὸν Χριστιανισμὸν μεταστροφὴν τοῦ
 Ρωμανοῦ ὁ Συναξαριστής, ρητῶς θέλων αὐτὸν Σύρον καὶ διάκονον ἐν Βη-
 ρυττῷ. Ἄν ἡ δυσκολία αὕτη ἀρθῇ, διὰ παραδοχῆς τοῦ Ἑβραῖος = Σύρος,
 τότε δυνάμεθα νὰ ἐμπιστευθῶμεν τὰς πληροφορίας τοῦ γ' οἴκου περὶ πορφύ-
 ρας καὶ σκῆπτρου, αἱ ὁποῖαι ἀπλῶς δευκνύουν τὴν ~~τεραστίαν ἀπὸ τῆς τῆν~~
 ὁποῖαν τὸ ἔργον τοῦ μελωδοῦ εἶχεν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τὰς τι-
 μὰς καὶ τὰ πλούτη τὰ ὁποῖα τῷ προσεπόρισε καὶ τὴν προσήλωσιν τοῦ Ποι-

1. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Εὐστρατιάδου, ΓΠ Α', 1917, σσ. 199 - 201.
 2. Εὐστρατιάδης, Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 201.

ητοῦ εἰς τὴν πολιτικὴν (ἐκκλησιαστικὴν καὶ δογματικὴν) τῆς αὐλῆς, ἡ ὁποία
 ἐρμηνεύει τὸν συντηρητισμὸν του.

4. Μία ἄλλη πηγὴ πληροφοριῶν περὶ τοῦ ποιητοῦ θὰ ἦτο τὸ ἴδιόν του ἔρ-
 γον. Ἄλλ' οἱ προσωπικοὶ ὑπαινιγμοὶ τοὺς ὁποίους κάμνει διὰ τὸν ἑαυτὸν του
 ὁ Ρωμανὸς εἶναι ἐλάχιστοι. Ἀπὸ τὸν ΙΕ' ὕμνον (τόμος Β', 1954, σσ. 3 - 27)
 π.χ. φαίνεται ὅτι ὁ ποιητὴς ἐκλήθη εἰς Θεσσαλονίκην διὰ νὰ τονίσῃ ὕμνος
 εἰς τὸν πολιοῦχον Ἄγιον Δημήτριον: "Ὅσοι οὖν καὶ ὄσαι ἠκούσατε, | ὅτι
 χρεώστης ὑπάρχω, δεῦτε, | διότι σήμερον ἀποδίδωμι... (στ. 16 - 18) καὶ:
 ἐξεβιάσατέ με | ὕμνον εἰπεῖν οὐκ ἄξιον τούτου (στ. 239 - 240). Οἱ σπουδαιό-
 τεροι ὑπαινιγμοὶ περὶ τῆς προσωπικῆς τοῦ ποιητοῦ ζωῆς περιλαμβάνονται
 εἰς τὸν περιμώχτητον ὕμνον «Εἰς ὁσίους μοναχοὺς ἀσκητὰς καὶ μοναζούσας»¹
 ὅπου ὁ Ρωμανὸς ἀπολογεῖται διὰ τὴν ἐμμονὴν εἰς τὸν βίον τῆς τύρβης, προ-
 φανῶς διότι ἔζη ἐντὸς τῆς Πόλεως καὶ οἱ στίχοι ἀπηρυθύνοντο πρὸς μοναχοὺς
 ἐρημικούς:

θ' Νῦν εἰσὶν ἐν ὁμῖν οἱ βοῶντές μοι,
 κἂν μὴ στόματι, ἀλλὰ τῷ πνεύματι.
 «Πονηρὸς μὲν ὁ βίος, ὡς ἔφησας,
 σὺ δὲ τούτου ἀγγὴν ἀπησχόλησαι.
 Δοκὸς ἐπίκειται σοῖς ὄμμασι
 καὶ πῶς βλέπεις τὸ κάρφος τῶν ἀδελφῶν ἄραι;
 Εἰ καλὸν ὁ λαλεῖς, διατὶ μὴ ποιεῖς;
 Ἄλλ' οὕτω κατακέκρισαι μὴ μελετῶν τὸν ψαλμὸν
 Ἄλληλούϊα.

(ΛΕ', 85 - 93)

καὶ εὐθὺς περαιτέρω λέγει ὅτι δὲν ἐχώρησαν οἱ πάντες κατὰ τὴν παραγγε-
 λίαν τοῦ Κυρίου «Πώλησόν σου τὰ πάντα καὶ ἔπου μοι». | οἱ μὲν οὖν ἠκούσαν
 ὡς φρόνιμοι | οἱ δὲ οὐ προσέσχον, ὡς ὅμοιοί μου· | εἰς γὰρ τούτων εἰμί, |
 κἂν μὴ λέξητέ μοι ...

(ΛΕ', 97 - 100)

διὸ καὶ μετаноῶν παρακαλεῖ:

ια' Ἀκούσατε οὖν τῶν ἠημάτων μου
 τῶν δὲ πράξεών μου πόρρω ἀποχωρεῖτε·
 οἱ γὰρ λόγοι χρηστοί, οἱ δὲ τρόποι αἰσχροί...

(ΛΕ', 107 - 109)

1. Τρεμπέλας, σσ. 94 - 97. Πρβλ. Παντελάκη, Ἀθηνᾶ Α', 1919,
 σσ. 126 - 138. Ὁ ὕμνος ἐξεδόθη ὡς ΛΕ' εἰς τὸν Γ' τόμον, 1957, σσ. 287 - 353.

Ἰδοὺ ἀκόμη ψυχολογικαὶ διαπιστώσεις ἀπὸ τὰς ἐπικλήσεις τοῦ Ρωμανοῦ:

Πάτερ μου ἅγιε καὶ φιλοκτίμον, | ἁγιασθήτω σου αἶε τὸ ὄνομα | ἐν
τῷ στόματί μου καὶ ἐν τοῖς χεῖλεσί μου, | ἐν τῇ φωνῇ μου καὶ τῇ ᾠδῇ μου. |
Δός μοι χάριν κηρύττοντι | τοὺς ὕμνους σου, ὅτι δύνασαι...

ΜΖ' κδ', στ. 336 - 341 (Δ' 413)

Ἵπνωσας ὕπνον, ψυχὴ μου κενόν. | κείσαι καὶ θέγγεις ἕως πότε; | γρη-
γόρησον κἂν νῦν, πρὸς ὃ βλέπομεν ... | πτοίηθητι λοιπὸν ὡς Ἰωνᾶς καὶ ἀφν-
πιόθητι.

ΛΘ' γ', στ. 33 - 35, 40 (Δ' 90)

Συναραστήτω σοι, Σῶτερ, ἡ νεκρωθεῖσα ψυχὴ μου | μὴ φθείρη ταύτην
λύπη καὶ λοιπὸν εἰς λήθην ἔλθη | τῶν ἁσμάτων τούτων, τῶν ταύτην ἁγιαζόν-
των | ... μὴ παρίδης με | τὸν ἐν πλημμελείαις κατεστρωμένον.

ΜΖ' κδ', 329 - 333 (Δ' 412)

Τράνωσόν μου τὴν γλῶτταν, Σωτήρ μου, | πλάτωνόν μου τὸ στόμα |
καὶ πληρώσας αὐτὸ κατάνυξον τὴν καρδίαν μου | ἵνα οἷς λέγω ἀκολουθήσω |
καὶ ἂ ᾄθην διδάσκω ποιήσω πρῶτος... | ἐὰν γὰρ λέγων μὴ πράττω, | ὡς
χαλκὸς ὃ ἤχων λογισθήσομαι.

ΛΖ' α', 7 - 11, 14 - 15 (Δ' 13)

Ὅμομαί σε κἀγώ, Ἰησοῦ, | φωτίζοντα τὴν διάνοιάν μου... | σημείον ποιή-
σόν μοι ἐμφανές...

Μ' ιζ', 297 - 298, 316 (Δ' 178 - 179)

Καὶ ἀλλαχοῦ :

ὅτι ἂ λέγω καὶ συμβουλεύω τοῖς ἄλλοις οὐ φυλάττω.

Pitra, AS I, 43 (κδ' οἶκος ὕμνου τῆς Κυριακῆς τῶν Ἀπόκρεω)

οὐ πράττω γὰρ ἂ λέγω καὶ συμβουλεύω τοῖς λαοῖς.

Pitra, AS I, 84 (κα' οἶκος ὕμνου εἰς ἰ' παρθένους)

Αὗται εἶναι αἱ ὀλίγαι πληροφορίες τὰς ὁποίας δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ἐπὶ
τοῦ παρόντος περὶ τῆς ζωῆς τοῦ μελωδοῦ.

5. Ὁ χρόνος. Πότε ὅμως ἔζησεν ὁ Ρωμανός; Ποῖος εἶναι ὁ αὐτο-
κράτωρ Ἀναστάσιος ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν; Ὁ πρῶ-
τος (491 - 518) ἢ ὁ δεύτερος (713 - 716); Τὸ ζήτημα τοῦτο ἤγειρε μακρὰς
συζητήσεις καὶ διάφοροι λόγοι ἐτάχθησαν μετὰ τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην ἀποψιν.

Κατ' ἀρχὴν ἐθεωρήθη ὅτι ὁ γράψας τὸ συναξάριον δὲν ἐγνώριζεν ἀκόμη αὐτο-
κράτορα Ἀναστάσιον Β', τοῦ ὁποίου ἄλλως ἢ βασιλεία ὑπῆρξε σύντομος.
Ἄλλως τε ὁ Ἀναστάσιος οὗτος ἦτο γνωστός περισσότερον ὡς Ἀρτέμιος.
Ἄλλοι, ἀπὸ τὸ κείμενον τοῦ μελωδοῦ ὀρμώμενοι, κατέληγον εἰς τὸ ὅτι ὁ
Ρωμανὸς ἀνῆκεν εἰς τὸν γ' αἰῶνα. Τὸ «Ἰδοὺ Ἀσσύριοι καὶ πρὸ αὐτῶν Ἰσμη-
λίται ἠχμαλώτευσαν ἡμᾶς» ἐθεωρήθη ἔχον σχέσιν πρὸς τοὺς καλίφας τῆς Δα-
μασκοῦ καὶ τοὺς Ἀβασσίδας τῆς Βαγδάτης! Ἄλλος ἠῦρεν ὑπαινιγμὸν τῆς
ἐλευθερώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀράβων
(«καὶ νῦν ἔσωσας ἡμᾶς — εἰρήνευσον ἐν πολέμοις τὸ πᾶν καὶ κραταί-
ωσον βασιλεῖς οὐς ἠγάπησας»)! κ.τ.δ. ².

Γεγονὸς εἶναι ὅτι ἐκ τῶν μαρτύρων καὶ ἁγίων τοὺς ὁποίους ὑμνήσεν
ὁ Ρωμανὸς οὐδεὶς ἀναφέρεται εἰς χρόνους μεταγενεστέρους τοῦ ἑκτου αἰῶ-
νος. Συμεὼν ὁ Στυλῆτης ἀποθανὼν τῷ 459 καὶ Ματρώνα ἡ ἐκ Παμφυλίας
ἀποθανοῦσα ὀλίγον μετὰ τὸ 500 εἶναι τελευταῖοι πρὸς τοὺς ὁποίους ἀναφέ-
ρεται ὁ Ρωμανός ³.

Ἡ λύσις τοῦ προβλήματος ἐδόθη διττῶς : ἱστορικῶς καὶ ἐκ τοῦ ἰδίου
τοῦ Ρωμανοῦ κειμένου. Γνωστὸν ἦτο κείμενον θαυμάτων τοῦ Ἁγίου Ἀρτε-
μίου παρουσιάζον νέον τινὰ θεραπευθέντα «ψάλλοντα τὰ στίχη (στιχηρὰ
Χατζιδάκης) τοῦ Ρωμανοῦ» ⁴, κατὰ τὴν ἀγρυπνίαν τοῦ ἁγίου μέλη τοῦ ταπει-
νοῦ Ρωμανοῦ. Τὸ θαῦμα τοῦτο ἐποποθεῖται ὁ ἁγιογράφος ὡς γενόμενον βασι-
λεύοντος τοῦ Ἡρακλείου (611 - 641). Ἄν ἐπομένως κατὰ τὸν ζ' αἰ. ἀρχό-
μενον ἤδοντο κοντάκια τοῦ Ρωμανοῦ, ἀδύνατον ἦτο νὰ εἶχεν οὗτος ζήσει
ἐπὶ Ἀναστασίου Β' μετὰ ἕνα ὄλον αἰῶνα, φυσικώτατον δ' ἦτο νὰ εἶχε ζήσει
κατὰ τὸν ἑκτον αἰῶνα. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ κείμενον δὲν ἦτο ἀμέσου ἐλληνικῆς
προελεύσεως, ἀνεζητήθη τὸ ἀρχικόν, τὸ ὁποῖον καὶ ἀνευρέθη ὑπὸ τοῦ Ἀ-
θα ν. Παπαδ. Κεραμέως τῷ 1905 καὶ ἐδημοσιεύθη ⁵. Οὕτως ἐδόθη
λύσις ἱστορικὴ εἰς τὸ πρόβλημα, εὑρέθη δὲ τώρα φυσικώτερον οἱ πόλεμοι

1. Ὁ Σαρακηνὸς (Ἰσμηλίτης!) Ἀλαμούνδαρος καίει Ἀντιόχειαν τὴν μεγάλην
τῷ 529. Πρβλ. Μακάλαν, Bonn, σσ. 445, 460 - 461. Τῷ 540 ὁ Χοσρόης (Πέρ-
σης, Ἀσσύριος κατὰ Ρωμανόν!) καταστρέφει διαφόρους πόλεις τῆς Ἀνατολῆς ἐν αἷς καὶ
ἡ Ἀντιόχεια.

2. Ἀντέκρουσε τοὺς μεταθέτοντας τὸν Ρωμανὸν ἐκ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ
ὁ Α. Π. Κεραμέως, Ὁ τῆς ἀκμῆς τοῦ Ρωμανοῦ χρόνος, ἐφ. «Νέα Ἡμέρα» Τεργέστης
4, 11 Ἰουλίου 1902, ἀρ. 1438 - 1439 (2471 - 2472). Ποῦ ἀναφέρεται ὁ ΚΖ' ὕμνος, βλ.
περαιτέρω σ. 99.

3. P. M a s, Die Chronologie der Hymnen des Romanos, BZ 15, 1906, σσ.
1 - 14, ἰδίᾳ σσ. 10 - 11.

4. Ἀθ. Παπαδ. Κεραμέως, Varia Graeca Sacra, Πετρούπολις 1908, σσ.
1 - 75 : Διήγησις θαυμάτων τοῦ Ἁγίου Ἀρτεμίου. Πρβλ. Γ. Ν. Χατζιδάκη ν,
Ἄθηνᾶ ΚΒ', 1910, σ. 486.

5. «Νέα Ἡμέρα», ἐφ. Τεργέστης, ἀρ. 1604 τῆς 27/29 Σεπτ. 1905.

περὶ τῶν ὁποίων ὀμιλεῖ ὁ Ρωμανὸς νὰ ἔχουν γίνει ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ καὶ ν' ἀναφέρωνται εἰς τοὺς Πέρσας.

Τὴν λύσιν ἐκ τοῦ κειμένου ἔδωκεν ὁ M a a s¹ δημοσιεύσας τμήματα τοῦ Ε' ὕμνου «Εἰς ἕκαστον σεισμόν καὶ ἐμπρησμόν» τὸν ὁποῖον μετὰ ταῦτα ἐκ Πατριακοῦ κώδικος ἐτύπωσεν ὀλόκληρον ὁ M i o n i². Ἐκεῖ ὑπάρχουν καθαροὶ ὑπαινιγμοὶ τῆς στάσεως τοῦ Νίκα (532)³ καὶ ἀναφέρεται ἡ κατάρρευσις καὶ ἀνοικοδόμησις τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας· γίνεται λόγος περὶ ἐμπρησμοῦ τῆς βασιλικῆς, τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ λαοῦ. Ἀναφέρονται τὰ ὀνόματα τῶν καταπεσόντων ναῶν τῆς Ἁγίας Εἰρήνης καὶ τῆς Ἁγίας Σοφίας⁴, χρονολογεῖται δὲ τὸ ποίημα καθότι ἀναφέρεται ἐν αὐτῷ ἡ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως Ἱεροσολύμων τῷ 320 ἀνέγερσις ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου καὶ Ἁγίας Ἐλένης, ἡ 250 ἔτη μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ ναοῦ τοῦ Σολομῶντος ἐνεργηθεῖσα, ἐνῶ ἡ ἀνοικοδόμησις τῆς Ἁγίας Σοφίας ἤρchiσε τὴν ἐπομένην τῆς καταστροφῆς⁵. Δεδομένου ὅτι ἡ μὲν καταστροφὴ τοῦ ναοῦ ἐγένετο τὰ μέσα τοῦ Ἰανουαρίου 532, τὰ δὲ ἐγκαίνια κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 537, σταθεροποιοῦμεν τὴν χρονολογίαν τοῦ σχετικοῦ ὕμνου, ἐπομένως καὶ τῆς ζωῆς τοῦ Ρωμανοῦ. Οὗτος ἐγράφη πρὶν ἢ ὁ ναὸς ἀποπερατωθῆ, ἀφοῦ ὁ ποιητὴς λέγει :

(κδ') Ὅσοι οὖν στέργομεν Χριστὸν | ... | αἰτοῦμεν τὸν δεσπότην | ... |
τὸ τῆς ἐκκλησίας | στερεῶσαι τῆς αὐτοῦ | ἐγχείρημα καὶ ἔδρασμα, | ἐν' ἀξιο-
θῶμεν | θεάσασθαι | πᾶσαν πληρωθεῖσαν ... (Ε', 514 - 524)

Τέλος εἰς τὸν ἕτερον τῶν ὕμνων τοῦ Εἰς τὰς δέκα Παρθένους (οἶκος δ') ὁ Ρωμανὸς ὑπαινίσσεται, ὅτι γενομένου σεισμοῦ ἡ θάλασσα ἀπεσύρθη δύο χιλιόμετρα ἀπὸ τῆς ξηρᾶς, γεγονόςδ πού δύναται νὰ ταυτισθῆ μὲ τὸν σεισμόν τοῦ 555 εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ Νικομήδειαν. Ἄν τὸ πρᾶγμα οὕτως ἔχη, αὐτὸ εἶναι τὸ τελευταῖον χρονολογικὸν ὄριον τῆς συγγραφικῆς ζωῆς τοῦ

1. Ἐνθ' ἄνωτ.
2. σσ. 86 - 105. Καλυτέρα ἡ ἐκδοσις : Ὑμνοι Α', 1952, σσ. 87 - 116, ὕμνος Ε', καθ' ἣν καὶ παραπέμπομεν.
3. Ἔ' Γυναῖκες χηρῶν | ὠδύροντο, | παῖδες ὀρφανῶν, | οἱ πατέρες ἀτεκνῶν, | οἱ σύγγονοι | στέργωσαν συναίμων (στ. 412 - 417). Τὸ διατί : ὀδυρμὸς πικρὸς γὰρ ἐγγέγονε δι' αὐτοὺς | ἀναιρεθέντας ξίφρω... (στ. 409 - 411).
4. κ' Ψαλμοῖς ἐγγραῖον ποτε | Σοφίαν καὶ Εἰρήνην | ...οἱ τοῦ βαπτίσματος υἱοί, | ἐβλεπον δὲ ἄρτι | τοὺς ναοὺς τοὺς ἱεροὺς | κειμένους εἰς τὸ ἔδαφος (στ. 426 - 433).
5. κβ' Λαὸς μὲν ὁ τοῦ Ἰσραὴλ | ναοῦ ἀποστερεῖται, | ἡμεῖς δὲ ἀντ' ἐκείνου, | Ἀνάστασιν ἁγίαν | καὶ τὴν Σιών ἔχομεν νῦν, | ἦνπερ Κωνσταντίνος | καὶ Ἐλένη ἡ πιστὴ | τῷ κόσμῳ ἔδωρήσαντο | μετὰ διακοσίους | πενήκοντα | χρόνους τοῦ πτωθῆναι. | Ἄλλ' ἐνταῦθα μετὰ μίαν | τῆς πτώσεως | ἤρξατο ἡμέραν | τὸ τῆς ἐκκλησίας | ἐγείρεσθαι ἔργον (Ε', στ. 470 - 485).

Ρωμανοῦ τὸ ὁποῖον εἶναι εἰς ἡμᾶς σήμερον γνωστόν¹. Δὲν νομίζω ὅτι ὁ Ρωμανὸς ἔζησε κατὰ τὴν βασιλείαν Ἰουστίνου τοῦ Β' (565 - 578)².

Χαρακτηριστικὸν τῆς τιμῆς ἡ ὁποία ἀπενέμετο εἰς τὸν Ρωμανὸν χάριν τῶν ὕμνων τοῦ εἶναι ὅτι ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία κατέταξεν αὐτὸν μεταξὺ τῶν ἁγίων καὶ ἡ μνήμη του τελεῖται τὴν 1ην Ὀκτωβρίου, διὰ δὲ τὴν Ἀρμενικὴν Ἐκκλησίαν τὴν 9ην τοῦ αὐτοῦ μηνός³.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΤΟ ΕΡΓΟΝ

Ἵμνοι, κβρι, κχι, γρηγο, κωδ

1. Οἱ Ὑμνοι. Ὁ Ρωμανὸς ἔγραψε μέγα, καθὼς φαίνεται ἐκ τοῦ στρογγυλοῦ ἀριθμοῦ αγία κωνσταντίνου, τὸν ὁποῖον παραδίδει ὁ Συναξαριστὴς. Ἐπαναλαμβάνω ὅτι οὐδαμοῦ ὁ μελωδὸς ἐχρησιμοποίησε τὸν ὄρον κωνσταντιον, ἀλλ' εἰς μὲν τὰς ἀκροστιχίδας τοὺς ἄλλους ὕμνος, ἄσμα, εὐχή, ψαλμὸς, ψόδη κλπ., ἐν τῷ κειμένῳ δὲ τοὺς αὐτοὺς περίπου, οἶον : ὕμνω δὲ ἴαν αὐτῷ ἀναπέμπομεν Μ' 129 (Δ' 158). — Ψάλλω σοι ἐν ᾧ δαῖς ΜΑ' (Δ' 195). — Δός μοι χάριν κηρύττοντι τοὺς ὕμνους σου ΜΤ' 340 - 41 (Δ' 413). — Τῶν ἁσμάτων τούτων ΜΤ' 331 (Δ' 412). — ἐν τῇ φωνῇ μου καὶ τῇ ᾧ δ ἦ μου ΜΤ' 339 (Δ' 413). Ἐσώθη δὲ τὸ ἔργον του τοῦτο μερικῶς τὸ μὲν διὰ τῶν κωδικῶν μεμαρτυρημένως, τὸ δὲ διὰ τῶν ἐντύπων (καὶ χφ. ἐκ τῶν ὁποίων ταῦτα προῆλθον) μνηαίων, τριψιδίων καὶ πεντηκοσταρίων ἀνωνύμως καὶ, δυστυχῶς, περικεκομμένον.

Διάφοροι ἀπεπειράθησαν νὰ συντάξουν κατάλογον τῶν σωζομένων ἔργων τοῦ Ρωμανοῦ, με ἐνδείξεις τῶν κωδικῶν καὶ τῶν ἐκδόσεων, ἀνεβίβασαν δὲ τὰ ἀσφαλῆ εἰς ὀγδοήκοντα τοῦλάχιστον⁴. Ὁ Σωφρ. Εὐστρατιάδης, ὀρθῶς

1. Περὶ σεισμῶν ὁ M α λ λ α ς, Bonn, σ. 485, Ἀρκάδιος ἐν Βίῳ τοῦ Συμεῶν, Ἄ. Π. Κ ε ρ α μ ε ῦ ς, Συμεῶν ὁ Θαυμαστοορεῖτης ὡς ὕμνογράφος καὶ μελωδός, VVr 1, 1894, σσ. 141 - 150, ἐν σσ. 145 - 148. Περὶ λοιμῶν καὶ δεινῶν, περὶ τῶν ὁποίων ἀκόμη κάμνει λόγον ὁ Ρωμανός, M α λ λ α ς, σσ. 486 - 489. Πρβλ. Ἄ. Π. Κ ε ρ α μ ε ῦ ς, Ἐνθ' ἄνωτ. (Ὁ τῆς ἀκμῆς...). Περὶ σεισμῶν καὶ ἐμπρησμῶν, τὴν ἐκ τῶν ὁποίων λύτρων ἐορτάζει ἡ Ἐκκλησία, πρβλ. Μ. Γ ε δ ε ῶ ν, Βυζ. Ἐορτολόγιον, σ. 15 (καὶ εἰς τὰς ἡμερομηνίας 1, 25 Σεπτ., 10, 26 Ἰανουαρίου, 17 Μαρτ., 16 Αὐγ., 7, 26 Ὀκτωβρ. καὶ 6, 14 Δεκεμβρίου).
2. Ὅπου θέτει τὸν θάνατόν του ὁ Κ ε ρ α μ ε ῦ ς, Ἐνθ' ἄνωτ. (Ὁ τῆς ἀκμῆς...)
3. R. Bousquet, Le culte de Saint Romain le Mélode dans l'Église Grecque et l'Église Arménienne, ÉO 4, 1901, σσ. 339 - 342.
4. Πρῶτος ὁ K r u m b a c h e r, Die Akrostichis in der griechischen Kirchen-

έννοῶν ὅτι οἱ περισπέντες ὕμνοι εἶναι πολὺ περισσότεροι, κατήρτισε νέον κατάλογον μετὰ ζήλου ἀποδώσας 145 ὄλα κοντάκια μόνον ἐκ τῶν Μηναίων ὀκτὼ μηνῶν (Σεπτεμβρίου μέχρις Ἀπριλίου)¹, 335 δὲ ὕμνους ὄλου τοῦ ἐνιαυτοῦ καὶ 4 στιχηρῶν αὐτομέλων ἄνευ κοντακίων οἴκους. Εἰς τὸν τελευταῖον αὐτὸν κατάλογον δὲν περιλαμβάνονται πολυάριθμοι ὕμνοι τῶν ὁποίων σπαράγματα μόνον εὐρίσκει τις εἰς κώδικας καὶ εἰς τὰ λειτουργικὰ βιβλία, ὅπου κατὰ κανόνα, ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἀπέμεινεν τὸ προοίμιον καὶ ὁ πρῶτος οἴκος, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ δηλωθῇ δι' ἀκροστιχίδος ἢ πατρότης τοῦ ποιήματος. Διότι ἡ ἀκροστιχὶς εἶναι τὸ ἀσφαλέστερον τεκμήριον τὸ ὁποῖον εἴχομεν μέχρι τοῦδε διὰ τὴν ἐξακριβῶσιν τῆς γνησιότητος. Καὶ ὑποψιάζονται μὲν νόθευσιν εἰς τὸν Ρωμανὸν καὶ μάλιστα εὐρεῖαν, ἀλλ' ἀπορον θὰ ἦτο διατί ὁ νοθευτὴς θὰ συνέθετε ὕμνον μὲ τὴν ἀκροστιχικὴν ἔνδειξιν τοῦ Ρωμανοῦ. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τοῦτο συμβιβάζεται πρὸς τὴν βυζαντινὴν νοοτροπίαν — δεῖγμα ταπεινώσεως ἢ ἀφιερώσεως, ἢ καὶ φιλοδοξίας διὰ τὴν ἐπιβίωσιν ἔργου ποῦ ἄλλως δὲν θὰ ἐπέζη — ἀσφαλέστερον κριτήριον τῆς γνησιότητος θὰ ἦτο τὸ ἐξῆς: Ὁ νοθευτὴς ἦτο δύσκολον νὰ ἦτο μελωδός, θὰ ἦτο ὕμνογράφος, ἐπομένως θὰ ἐχρησιμοποιοῖε τοὺς εἰρμούς τοῦ Ρωμανοῦ διὰ νὰ καλύψῃ τὴν μουσικὴν γυμνότητά του. Κατὰ ταῦτα γνησιώτερα εἶναι ἐκ τῶν ἐχόντων ἀκροστιχίδα ἔργων τοῦ Ρωμανοῦ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα εἶναι αὐτόμελα. Ἔπονται ὅσα στηρίζονται εἰς ἴδιά του πρότυπα καὶ ἔχουν ἀκροστιχίδα, τρίτα κατὰ γνησιότητα εἶναι ὅσα ἐγράφησαν ἐπὶ τῇ βάσει ξένων προτύπων (μολονότι ταῦτα δύναται νὰ θεωρηθῶν ὡς ἔργα τῆς νεότητός του, ὅτε ἐμιμεῖτο μᾶλλον παρὰ ἐδημιούργει) καὶ ἀκροστιχίζουσιν, καὶ ἔσχατα εἶναι ὅσα διὰ λόγους τεχνικῆς μόνον ἀποδίδομεν εἰς τὸν Ρωμανόν, παρὰ τὴν σιωπὴν τῶν κωδίκων καὶ τῶν λειτουργικῶν βιβλίων καὶ τὴν ἔλλειψιν (ἢ τὸ ἀδύνατον, διὰ λόγους κολοβώσεως, σχηματισμοῦ) ἀκροστιχίδος².

poesie, 1903, σσ. 559 - 587, εἶτα ὁ G. Cammelli, Romano il Melode (1930), σσ. 389 - 394.

1. ΕΒΒΣ ΙΕ', 1939, σσ. 204 - 255. ΚΕ', 1955, σσ. 211 - 282, καὶ ἐν σ. 283 συγκριτικὸς πίναξ πρὸς τὰ πατριακά κοντακάρια ὑπὸ Μάρκου Ναουμίδου, ὅστις καὶ ἐπεμελήθη τῆς ἐκδόσεως τοῦ β' μέρους.

2. Ὁ Ἀ. Π. Κεραμεύς, VVr 15, 1908, σσ. 357 - 383 καὶ ὁ αὐτός, Ὁ τῆς ἀμῆς..., ἠρνήθη τὴν ὑπαρξὴν εἰρμῶν εἰς τοὺς ὕμνους, ἐνῶ ἡμεῖς παραδεχόμεθα ὅτι ἕκαστος ὕμνος εἶχεν ἐκτὸς τοῦ αὐτομέλου (ἢ προσομοίου) προοιμίου καὶ ἓνα εἶρμον (τοῦ α' οἴκου) πρωτότυπον ἢ ἐξ ἄλλου ὕμνου λαμβανόμενον. Ὁ Κεραμεύς ἐπροχώρησεν εἰς τὴν τοιαύτην ἀθέτησιν διὰ νὰ ἐξουδετερώσῃ ἐπιχειρήματα μελετητῶν τοῦ Ρωμανοῦ οἱ ὁποῖοι ἐκ τῶν ἐνδείξεων Πρὸς τὸ συνεπείρουν ἂν τὸ κοντάκιον ἢ ὁ α' οἴκος ἦσαν αὐτόμελα ἢ οὐ, ἐπομένως ἂν εἶποντο ἢ προηγοῦντο τοῦ γράψαντος τὰ πρότυπα αὐτῶν. Ἀλλ' ἐγὼ ἀπλῶς δέχομαι ὅτι αἱ ἐνδείξεις Πρὸς τὸ ἐτέθησαν μεταγενεστέρως ὑπὸ τῶν μουσικολόγων. Εἶρμοι ὅμως οὕτως ἢ ἄλλως ὑπῆρχον, παρὰ τὰς πιθανὰς μουσικὰς διαφορὰς καὶ ρυθμοτονικὰς παρεκκλίσεις τῶν οἴκων μεταξὺ τῶν.

2. Ἡ παράδοσις τοῦ κειμένου τῶν ὕμνων εἶναι διττὴ¹: Προχειρότερα εἶναι ἢ τῶν ἐντύπων λειτουργικῶν βιβλίων, ἀντιπροσωπεύουσα τὴν χφ. παράδοσιν τοῦ ιε' αἰ., τὴν κυκλουμένην εἰς τοὺς ναοὺς τῆς Ἀνατολῆς (πιθανόν οἱ πρῶτοι ἐκδῶται νὰ ἔλαβον ὑπ' ὄψιν καὶ παλαιὰ χφ., πάντως δὲν εἰσήγον πράγματα ἄγνωστα εἰς τὰ ἐν χρήσει λειτουργικὰ χφ., τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τοὺς ὕμνους). Αὕτη κατέρχεται ἐκ τῶν ἄνω καὶ ἀντιπροσωπεύει τὴν λειτουργικὴν παράδοσιν ἢ ὁποῖα ὑπέστη δύο μεταρρυθμίσεις. Τὴν πρώτην κατὰ τὸν ὄγδοον αἰῶνα, ὅτε εἰσῆχθη ὁ κανὼν καὶ κατ' ἀνάγκην περιωρίσθησαν οἱ ὕμνοι, διπλοῖ καὶ τριπλοῖ δι' ἕκαστην ἑορτήν, καὶ τὴν δευτέραν ἐπὶ Κομνηνῶν, ὅτε ἐθεσπίσθη ἡ σήμερον κρατούσα τάξις. Κατὰ ταῦτα ἢ παράδοσις τῶν παλαιῶν ἐντύπων εἶναι κεχωρισμένη καὶ σπουδαία, ἐβελτιώθη δὲ διὰ τῆς διορθώσεώς των κατὰ τὸν ιθ' αἰ. ὑπὸ τοῦ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, τῶν Βελουδῶν κ.ἀ.².

Ἡ ἑτέρα παράδοσις τῶν κοντακαρίων³ ἐδημιουργήθη ὡς ἐξῆς: Πρῶτον μὲν ὑπῆρχον κοντακάρια τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ (κατὰ μῆνας), τῶν κινήτων ἑορτῶν (τριωδίου, πεντηκοσταρίου), καὶ τοῦ εὐχολογίου (κεκοιμημένων κλπ.) τὰ ὁποῖα περιελάμβανον ἀκεραίους τοὺς ὕμνους. Ταῦτα ἦσαν βιβλία μεγάλα, ἀνθολόγια μᾶλλον ἢ πλήρη, διατηροῦντα τὰ κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ συλλογῆος ἢ τὴν παράδοσιν τοῦ μοναστηρίου καλύτερα ἄσματα. Ἦσαν δὲ σχετικὰ τὰ κοντακάρια ταῦτα μὲ τὴν εἰς τοὺς ἀνατολικοὺς ναοὺς τάξιν, ἀφοῦ ἐχρησιμοποιοῦντο ὑπὸ τῶν ἱερωμένων (καὶ οὐχὶ ψαλτῶν) τῶν ἐκφωνούντων καὶ ψαλλόντων τὰ κοντάκια ἀπ' ἄμβωνος. Τοῦτο ἄλλως τε δηλοῖ τὸ συναξάριον τοῦ Ρωμανοῦ, ὅτι διάκονος ὢν ἐξεφώνει καὶ ἔψαλλε τὸ κοντάκιον εἰς τὴν Γέννησιν ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος, καὶ τοῦτο δεικνύει καὶ ἡ μέχρις ἡμῶν λειτουργικὴ πρᾶξις τῆς ἐκφωνήσεως τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου ὑπὸ ἱερέων καὶ ὄχι τῶν ψαλτῶν (καὶ κατ' ἀκολουθίαν τῶν μιμουμένων τὸν Ἀκαθίστον χαιρετισμῶν Σταυροῦ κλπ. ὑπὸ ἱερέων μόνον). Τῶν τοιούτων κοντακαρίων μεταγενεστέρως μορφῇ εἶναι τὸ δίτομον κοντακάριον τῆς Πάτμου⁴, περιέχον πλεῖστα ὅσα κοντάκια τοῦ Ρωμανοῦ κ.ἀ. ἀκέραια.

1. Ἡ διὰ παπύρων παράδοσις εἶναι ὄλας ἀσήμενος.

2. Ὁ ἀρχ. Κάλλιστος [Μηλιαρᾶς], Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τοῦ Τριωδίου, τὸ σχέδιον καὶ ὁ καταρτισμὸς αὐτοῦ, ΝΕ 29, 1934, σσ. 453 - 454 καταγράφει 17 ὕμνους τοῦ Ρωμανοῦ ἐν τῷ Τριωδίῳ. Πρβλ. περαιτέρω σ. 100.

3. Ἀθ. Παπαδ. Κεραμεύς, ΒΖ 6, 1897, σσ. 375 - 383, πρβλ. Τρεμπέλαν, σ. 77, σημ. 1. Elpidio Mioni, Osservazioni sulla tradizione manoscritta di Romanos il Melode, SBN V, 1939, σσ. 507 - 513. Ὄνομάσθησαν δὲ «κοντακάρια» ἀντὶ «κοντακάρια» ἐπὶ τὸ εὐγενέστερον! Νικ. Α. Λιβιδάρα, Περὶ τὰ προβλήματα τῶν πατριακῶν κοντακαρίων, ΕΒΒΣ ΚΔ', 1954, σσ. 337 - 347. (Λάτρος, "Ἄγ. Ὄρος, μὴ λειτουργικὴ χρῆσις τῶν κοντακαρίων). Πρβλ. καὶ πρόσθεν σσ. 58 - 59.

4. Ὁ 212 κῶδιξ περιέχει τῶν ἀκινήτων, ὁ δὲ 213 τῶν κινήτων ἑορτῶν τοὺς ὕμνους.

Κατ' αντίθεσιν πρὸς τὰ τῆς Πάτμου, τὰ ἀθωνικὰ κοντακάρια ἀντιπροσωπεύουν τὴν μεταρρυθμισιν, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ προοίμιον καὶ ἐλάχιστοι οἴκοι τῶν ὕμνων ἐψάλλοντο πλέον. Ὡς ἐκ τούτου καὶ ἡ μορφή των εἶναι ἡμελημένη, καὶ ἡ τάξις των ἐσαλεύθη.

Ἦδη τὸν ἰδ' αἰ. ἦτο συνειδητὴ ἡ γενομένη μεταρρυθμισις καὶ ἡ ἀπώλεια τοῦ θησαυροῦ τῶν ὕμνων διὰ τὴν λειτουργικὴν χρῆσιν. Νικηφόρος Κάλιστος ὁ Ξανθόπουλος, ὁμιλῶν περὶ τοῦ σχετικοῦ πρὸς τὸν Ρωμανὸν θαύματος τῆς Θεοτόκου ἐπάγεται «Ρωμανὸς δὲ τῇ τοῦ Λόγου μητρὶ τὴν χάριν ἀποτινύς, μέλη τινὰ ἐξάισια ἀρμοσάμενος ἐν ταῖς αὐτῆς ἑορταῖς ἐγκατέσπειρεν, εἶτα καὶ τῇ Ὑπαπαντῇ τὸ Ὅ μήτραν παρθενικὴν ἀγιάσας τῷ τόκῳ σου καὶ ἐν τῇ τῶν Εἰσοδίων τὸ Ὅ καθαρῶτατος ναὸς ἐμφανεία ταύτης συνέταξε, καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς δὲ ἑορταῖς ὁμοίως ἐνήργησεν, ἐπίσης δὲ καὶ πάντας τοὺς ἀγίους ἐτίμησεν. Πλὴν τὰ πολλὰ παρωσαμένη ἡ Ἐκκλησία — εὐρίσκοντο γὰρ καθ' ἡμέραν — ἐν καὶ μόνον παρέλαβεν εἰς μνήμην τοῦ θαύματος»¹.

Ὡς πρὸς τὴν ἔντυπον παράδοσιν, παρατηρητέον τοῦτο, ὅτι εἶναι πτωχοτέρα τῆς τῶν ἀθωνικῶν κοντακαρίων. Ὁ λόγος εἶναι ὁ ἐξῆς: Κατὰ τὸν 5' αἰ., κατὰ τὸν ὁποῖον χάριν τῶν ἐκκλησιῶν, συνθέτεται ὁ Ρωμανὸς ὕμνους εἰς ἑορτάς, τὸ ἑορτολόγιον ἦτο διάφορον παρὰ κατὰ τοὺς θ' - β' αἰ. Οὕτω π.χ. τὸ κοντάκιον εἰς τὸν Νῶε ἐψάλλετο εἰς τὸν ἕρθρον τῆς Κυριακῆς τῆς τρίτης ἐβδομάδος τῶν Νηστειῶν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἑορτάζομεν νῦν τὴν Σταυροπροσκύνησιν· ἐπόμενον εἶναι, ὅτι ἀντὶ τοῦ προοιμίου καὶ τοῦ α' οἴκου τοῦ ὕμνου τοῦ Ρωμανοῦ (*Ἐπὶ Νῶε τὴν ἀμαρτίαν κατέκλυσας... Ἀφορῶν τὴν ἀπειλήν*) εὐρίσκει τις εἰς τὸ Τριψίδιον κοντάκιον ἀφορῶν εἰς τὸν Σταυρὸν (αὐτόμελον, ἤχος βαρῦς: *Οὐκέτι φλογίνη ἰσομπαία φυλάττει τὴν πόλιν τῆς Ἐδέμ... Ὁ οἶκος: Τρεῖς σταυροὺς ἐπήξατο ἐν Γολγοθᾷ ὁ Πιλάτος*)². Ἄλλο παράδειγμα: Ὁ Ρωμανὸς ἔχει γράψει κοντάκια ψαλλόμενα εἰς τοὺς ἕρθρους ἐκάστης Τετάρτης τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς. Τοιοῦτοι ὕμνοι δὲν ὑπάρχουν πλέον εἰς τὰ λειτουργικὰ βιβλία, ἔπου οὔτε 5' ῥῶδην οὔτε συναξάριον εὐρίσκει τις τὰς Τετάρτας. Εἰς τὸν Νικητήρα, ἔπως διατάσσονται τὰ πράγματα διὰ τοῦ Τυπικοῦ καὶ τοῦ Τριψιδίου, κατὰ τὴν Μ. Πέμπτην δὲν ἔχομεν σήμερον ὕμνον, ἀλλ' ὁ Ρωμανὸς ἔγραψεν. Ὁμοίως σήμερον δὲν τελεῖται ἡ λειτουργία τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν, κατ' ἔθος ἱεροσολυμιτικόν, ἐπικρατήσαν ἀπὸ τοῦ

1. BZ 2, 1893, σσ. 602 - 603.

2. Καὶ τὴν Κυριακὴν τῆς δ' ἐβδομάδος τῶν Νηστειῶν ἑορτάζομεν Ἰωάννην τὸν τῆς Κλίμακος, ἐνῶ ἐκ τοῦ ὕμνου τοῦ Ρωμανοῦ φαίνεται ὅτι ἑορτάζετο ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ, τὴν δ' ἐπομένην Κυριακὴν τῆς ε' ἐβδομάδος ἡμεῖς μὲν τὴν Μαρίαν τὴν Αἰγυπτίαν, ὁ Ρωμανὸς δὲ τὸν Ἰσαὰκ ὅτε ἠυλόγησε τὸν Ἰακώβ. Κατὰ ταῦτα ἡ τοποθέτησις τοῦ Ἀναθίστου Ὑμνου εἶναι ὁμοίωσιν μετὰ τὴν κινήσιν ἑορτῆν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ὁποίου εὐρίσκειται εἰς τὸ πατριακόν, τὰ ἀθωνικὰ κ.κ. κοντακάρια (πρβλ. P i t r a, σ. 249 ἐξ.).

1. γ' αἰ., ἀλλ' ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ παλὸ μετὰ τὸν Ρωμανὸν ἐτελεῖτο. Καὶ εἰς πλείστας κινήτας καὶ ἀκινήτους ἑορτάς ἐγράφησαν μὲν κοντάκια, ἀλλὰ δὲν εὐρίσκονται εἰς τὰ ἔντυπα. Διαιτί; Νομίζω ὅτι ὁ λόγος εἶναι ὁ ἐπόμενος. Οἱ παλαιοὶ ἐώρταζον τὴν μνήμην ἀγίου τινὸς ἢ ἑορτῆς εἰς ὀρισμένον ναὸν «ὅτε καὶ τὴν σύναξιν ἐποιοῦντο» τοῦτο βεβαίως δὲν ἐγένετο ἀπλῶς δι' ἓνα καὶ μόνον ναόν, ἀλλὰ διὰ πλείονας, διότι καὶ περισσώτεροι τοῦ ἐνὸς κατεῖχον λείψανα τοῦ ἀγίου ἢ ἀνέθετον εἰς αὐτὸν τῆς πρὸς Θεὸν μεσιτείας τὴν φροντίδα. Πιθανώτατα λοιπὸν οἱ διπλοὶ καὶ τριπλοὶ ὕμνοι ἀρχῆθεν ἐποικήθησαν δι' ἀνάλογα μοναστήρια καὶ ναοὺς. Τοῦτο ἐπέτρεπε καὶ ἡ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἐλευθερία τῆς συνθέσεως τῶν ἀκολουθιῶν. Ἀνάλογος δὲ πρὸς τὸ αἶτημα ὑπῆρχε καὶ ἡ δόσις, δηλονότι αὐτομέλου ἢ προσομοίου ὕμνου!

Ὑπεστηρίχθη ὅτι ἡ παράδοσις τῶν ἐντύπων εἶναι καλυτέρα τῆς τῶν κοντακαρίων³. Τοῦτο ἐν μέρει μόνον ἰσχύει περὶ τῶν ἀθωνικῶν, τὰ ὁποῖα κυρίως ἐγνώριζεν ὁ ὑποστηρίξας. Ἀληθές εἶναι ὅτι πάντοτε ἀπέδιδεν ἡ Ἐκκλησία (αἱ μοναὶ αἰ ὀρίζουσαι τὸ Τυπικόν) μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν διατήρησιν ἀφθάρτων τῶν χφ. λειτουργικῶν βιβλίων ἐκ τῶν ὁποίων προέκυψαν τὰ ἔντυπα. Ἀλλ' ὁ λόγος οὗτος δὲν ἀρκεῖ διὰ νὰ δώσωμεν εἰς τὰ ἔντυπα, ἄνευ κριτικῆς ἐπεξεργασίας εἰς τὰ καθ' ἕκαστον, τὰ πρωτεῖα. Εἰδικῶς ἐάν ἐστηριζόμεθα εἰς τὰ ἔντυπα, οὐδέποτε ἐπρόκειτο νὰ ἐνοησώμεν ὅτι ἀνεπίγραφα καθίσματα εἶναι μέρη τῶν κοντακίων τοῦ Ρωμανοῦ (ὡς ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν χφ. παράδοσιν). Οὕτω π.χ. «τὸ κάθισμα» εἰς τὴν Ὑπαπαντῆν (2 Φεβρ.) *Χορὸς ἀγγελικὸς ἐκπληττέσθω τὸ θαῦμα*, τὸ ὁποῖον θεωρεῖται παρὰ τῶν Christ - Παρανίκα (σ. 55) ὡς προσόμοιον, εἶναι κοντάκιον αὐτόμελον⁴, διότι πρὸς αὐτὸ ἐμελίσθη ὁ ΚΖ' ὕμνος τοῦ Ρωμανοῦ εἰς τὴν Ὑπαπαντῆν «Ὁ σάρκα δι' ἡμᾶς | ἐκ παρθένου φορέσας | ...»⁵ καὶ τὰ στιχηρὰ προσόρτια «Αἱ ἀγγελικαὶ | προπορεύεσθε δυνάμεις»⁵.

Ὁμοίως τὸ κάθισμα «Κατεπλάγη Ἰωσήφ | τὸ ὑπὲρ φύσιν θεωρῶν...»

1. Πρβλ. Γέροντος Ἀρχαδίου Βατοπεδινου, Αἰ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Εἰρήνῃ κατὰ τὴν Μ. Παρασκευὴν τελούμενοι «Θεῖα Κατηχήσεις», ΕΕΒΣ Ζ', 1930, σσ. 382 - 387, ἐν σ. 383. Ἰωάννου Μ. Φουντουλά, Αἱ μεγάλοι ἄρα τῆς Μ. Πέμπτης, Μ. Παρασκευῆς καὶ τοῦ Μ. Σαββάτου..., «Ἐπετηρὶς Θεολ. Σχολῆς Πανεπ. Θεσσ.», 1964, ἀνάτυπον, 8^ο, σ. 27.

2. Εὐστρατιάδης, ΕΕΒΣ ΙΕ', 1939, σ. 192.

3. Πρβλ. καὶ Λυδῖαν Ἀθανασοπούλου, Ὑμνοι Β', 1954, σ. 309 - 310. Ἡ ἐκδότρια δέχεται τοῦτο μόνον ὡς προοίμιον τοῦ ΚΖ' ὕμνου.

4. Ἐκδοθεὶς ὑπὸ Λυδίας Ἀθανασοπούλου, Ὑμνοι Β', 1954, σσ. 305 - 332, ἐκεῖ πραγματεύεται τὸ ζήτημα τοῦ τριπλοῦ προοιμίου, σσ. 308 - 310. Ἡ ἐκδότρια συσχετίζει τὸ προφάσας καὶ νῦν ἔσωσης ἡμᾶς τοῦ γ' προοιμίου πρὸς τὰ γεγονότα τοῦ 532. Παρὰ Cammelli, σ. 128, ὁ ὕμνος ἔχει τρία προοίμια, ἦτοι, «Χορὸς ἀγγελικὸς», «Ὁ σάρκα δι' ἡμᾶς» καὶ «Ὅ μήτραν παρθενικὴν | ἀγιάσας τῷ τόκῳ σου».

5. Τρεμπέλας, σ. 147. Hymnes II, 1965, σσ. 138 ἐξ.

(Ὁκτώηχος)¹ εἶναι τὸ προοίμιον μεθεορτίου ὕμνου τῶν Χριστουγέννων φέροντος ἀκροστιχίδα «Ὁ ὕμνος [τοῦ] Ῥωμανοῦ» καὶ παραδιδομένου διὰ τῶν κωδίκων 212 Πάτμου, φ. 128^r-129^r, καὶ Γ 28, φ. 83^v Μ. Λαύρας.

Ἀκόμη τὰ στιχηρὰ εἰς τὰ προσόρτια τῶν Χριστουγέννων «*Αἱ ἀγγελικαὶ | προπορεύεσθε δυνάμεις...*»², εἶναι οὐσιαστικῶς ἀ' οἶκος ὕμνου, ἔχοντος ἀκροστιχίδα «*Αἶνος ταπεινοῦ Ῥωμανοῦ εἰς τὰ γενέθλια*»³, τοῦ ὁποίου ἐξέπεσε τὸ προοίμιον⁴.

Ποῖον κριτήριον θὰ τεθῆ εἰς τὴν ἐξακριβωσιν τῶν εἰς τὸν Ῥωμανὸν ἀνηκόντων ἰδιομέλων καθισμάτων, καὶ πῶς θὰ προχωρήσωμεν περαιτέρω εἰς τὴν ἔρευναν διὰ τὴν ἐξακριβωσιν τῶν εἰς αὐτὰ — κοντάκια πλέον — ἀνηκόντων οἴκων; Ἄν ἐμπιστευθῶμεν μόνον τὰ χφ., ἔπρεπε πολλὰς λύσεις ν' ἀναμείνωμεν ἀπὸ τὰ σιναιϊτικὰ κοντακάρια. Ἄν ἐμπιστευθῶμεν τὴν τεχνικὴν καὶ στηριξώμεν εἰς τὴν διαίσθησιν τὴν ἐξακριβωσιν, τότε βεβαίως τ' ἀποτελέσματα θὰ εἶναι λαμπρὰ ἀλλ' ἐπισηφαλῆ. Τοῦτο ἤδη συνέβη μὲ τόν, ὄξεϊαν τὴν αἴσθησιν τῶν ρωμανικῶν κειμένων ἔχοντα, Σωφρ. Εὐστρατιάδην, ὁ ὁποῖος, χωρὶς ν' ἀποδεκνῆ τὸ πρᾶγμα, ὑπέδειξε δεκάδας τινῶν καθισμάτων κ.ἄ. ἀνωνύμων κειμένων ὡς ἀποτελούντων τεμάχια ἔργων τοῦ Ῥωμανοῦ. Μεταξὺ αὐτῶν θεωρεῖ καὶ 17 εἰς τὴν Παρακλητικὴν καὶ 2 εἰς τὸ Τριψῆδιον αὐτόμελα, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ κοινῶς γινώστώτερα εἶναι: «*Τὸν τάφον σου σωτήρ | στρατιῶται τηροῦντες...*», «*Ὁ εὐσχήμων Ἰωσήφ | ἀπὸ τοῦ ξόλου καθελῶν...*», «*Ταῖς μυροφόροις γυναιξὶ | παρὰ τὸ μνήμα ἐπιστάς...*», «*Τὴν ὄραιότητα | τῆς παρθενίας σου...*», «*Κατεπλάγη Ἰωσήφ...*»⁵. Μέγα πρόβλημα ἐγείρει ἡ ὑπόδειξις τοῦ Εὐστρατιάδου ὅτι καὶ σωρεία ἄλλων τροπαρίων, ἔξαποστειλαρίων, ὑπακοῶν ἐποιήθησαν ὑπὸ τοῦ Ῥωμανοῦ⁶. Τοῦτο εἶναι πάντοτε ζήτημα ἐξακριβώσεως ἐκ τῶν χφ. καὶ συγκεντρώσεως τοῦ ὕλικου⁷.

Ἐπὶ τὰς παρούσας περιστάσεις θὰ ἠδύνατο νὰ συνταχθῆ πίναξ τῶν ἔργων τοῦ Ῥωμανοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον νὰ φαίνωνται τὰ ἰδιόμελα χωριστὰ καὶ

1. Christ-Paran., σ. 60.

2. Αὐτόθι, σσ. 138-140. Παρὰ Pitra, AS I, σσ. 222-228, ὅπου ἔπονται προσόμοια ἀκροστιχίζοντα «*Ὁδὴν ἄθω Α-Ω*» καὶ «*Ω-Α*».

3. Ὁ Pitra, AS I, σ. 222 καὶ Εὐστρατιάδης, ΕΕΒΣ ΙΕ', 1939, σσ. 193-194 θεωροῦν ταῦτα «στιχηρὰ» καὶ ἔχι κοντάκιον.

4. Πρβλ. περαιτέρω, σ. 102.

5. Εὐστρατιάδης, ΕΕΒΣ ΙΕ', 1939, σ. 193.

6. Αὐτόθι, σσ. 194-196.

7. Δὲν παρετήρησεν ὁ Εὐστρατιάδης ὅτι αἱ εἰς τὴν σ. 195 «Ἰπακοαὶ» σχηματίζον ἀκροστιχίδα «*Ἡ μετὰ τόκον παρθένος καὶ μετὰ θάνατον ζωσα*»· Φράσιν συναντωμένην εἰς τῆς θ' ᾠδῆς εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου τοῦ Κοσμᾶ τὸν εἰρμόν: «*Νενικήρηται τῆς φύσεως οἱ ὄροι | ἐν σοί, παρθένη ἄχαρτε | παρθενεύει γὰρ τόκος | καὶ ζωὴν προμνηστεύεται θάνατος | ἡ μετὰ τόκον παρθένης...*» Christ-Paran., σ. 183.

νὰ δηλώνονται αἱ ἀκροστιχίδες τῶν κειμένων κατὰ βιβλία. Τοῦτο ἐγένετο ὑπὸ τῶν περιγραφάντων τὰ πατριμικά καὶ σιναιϊτικὰ κοντακάρια¹.

Ἀπομένει νὰ ἐξετασθῆ ἡ χρονολογικὴ διάρθρωσις τοῦ ἔργου τοῦ Ῥωμανοῦ, διὰ τὴν ὁποίαν ἔχομεν ἐλάχιστα στοιχεῖα. Λογικὸν εἶναι πᾶν αὐτόμελον νὰ προηγήται παντὸς προσομοίου τοῦ Ῥωμανοῦ. Κατόπιν λογικὸν εἶναι τὰ εἰς τὴν ἀκροστιχίδα ἀποκαλοῦντα αὐτὸν κ ὕ ρ ο ν νὰ εἶναι ἐκ τῶν τελευταίων τὰ ὁποῖα ἔγραψε, διότι ὁ τίτλος τοῦ ἐδόθη ἀναμφιβόλως ἔχι κατὰ τὴν νεότητά του, εἰς τὴν ὁποίαν ταιριάζει περισσότερο ὁ τοῦ τ α π ε ι ν ο Ὡ. Δι' ἐλάχιστους ἀκόμη ὕμνους ἔχομεν χρονολογικὰς ἐνδείξεις, ἐκ τοῦ κειμένου, ὡς εἶναι ὁ «*Εἰς ἕκαστον σεισμόν καὶ ἐμπρησμόν*», γραφεῖς, ὡς εἴπομεν², πρὸ τοῦ 537.

Ἡ ἀπὸ ἀπόψεως τεχνικῆς χρονολόγησις δὲν εἶναι πάντοτε ἀσφαλῆς, διότι ἡ τεχνικὴ ἱκανότης βραίνει προοδευτικῶς αὐξανομένη ἀλλὰ συνήθως καὶ μετὰ τὴν κορυφωσιν πίπτει. Ὅμοίως οὐδεὶς δύναται ν' ἀποκλείσῃ τὰς ὥρας τῆς ἀδυναμίας τῶν ποιητῶν καὶ μουσουργῶν, καὶ ἀπὸ ὅτι γνωρίζομεν ἀπὸ συγγραφῆς καὶ τεχνίτας τῶν ὁποίων ἀσφαλῶς χρονολογεῖται τὸ ἔργον, αἱ ἀδυναμίαι αὐταὶ παρεμπίπτουν. Περισσότερον θὰ ἦτο ὠφέλιμος ἡ ἐξέτασις ἀπὸ ἀπόψεως ἐξελίξεως τῆς στιχουργίας, τῆς τονῆς καὶ τοῦ μέλους, ἂν ἡ ἐξέτασις τῶν κατὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἠδύνατο νὰ στηριχθῆ ἐπὶ ἀσφαλοῦς ἀναγνώσεως τῆς παρασημαντικῆς.

3. Στιχηρὰ. Προσευχή. Τοῦ Ῥωμανοῦ εἶναι γνωστὰ καὶ ἄλλα ἔργα ἐκτὸς τῶν Ὑμνων. Εἶναι δὲ ταῦτα:

α') *Εὐχὴ κατὰ στίχον*· ποίημα Ῥωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ Παρεδόθη διὰ τοῦ κώδ. Σαβαῖτ. 434, φ. 246β καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐξήκοντα στίχους³:

*Δεῦτε πάντες πιστοὶ προσκυνήσωμεν
τὸν σωτήρα Χριστὸν καὶ φιλόνηρον,
τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ μακρόθυμον,
τὸν δεσπότην καὶ μόνον ἀθάνατον,
ὃν ὕμνοῦσιν ἀγγέλων τὰ τάγματα.
Ἄσωμάτων οἱ δῆμοι δοξάζουσιν,
ἐκ πορῶν γλωσσῶν ἀνακράζουσι,
τριαγαίαις φωναῖς ἀναμέλπουσι...*

1. Πρβλ. ἀνωτ., σ. 58, σημ. 8.

2. Ἄνωτ., σ. 94.

3. Ἄθων. Παπαδοπούλου Κεραμέως, Ἄναλεκτα Ἱερ. Σταχ. Α', 1891, σσ. 390-392. Ἀνετυπώθη ὑπὸ R. Cantarella, Poeti Bizantini I, Milano 1948, σσ. 72-73.

Τὸ τονικὸν μέτρον μὲ τοὺς ἰσοσυλλάβους στίχους εἶναι περιέργον διὰ τὸν Ρωμανὸν καὶ ἡ μοναδικὴ παράδοσις αὐτοῦ καθιστᾷ τὴν εὐχὴν ὑποπτον¹.

β') Στιχηρᾶ², ἦτοι ὕμνοι οὐχὶ διηγηματικοῦ χαρακτήρος, ἄνευ προοιμίου, ἀλλὰ μὲ εἰρμὸν τὸν πρῶτον οἶκον³. Εἶναι δὲ ταῦτα :

1) Αἱ Ἀγγελικαί. «*Αἶνος ταπεινοῦ Ῥωμανοῦ εἰς τὰ Γενέθλια*» εἰς λγ' οἶκους :

*Αἱ ἀγγελικαὶ προπορεύεσθε δυνάμεις·
οἱ ἐν Βηθλεὲμ ἐτοιμάσατε τὴν φάτνην·
ὁ Λόγος γὰρ γεννᾶται, ἡ Σοφία προέρχεται·
δέχου ἀσπασμὸν ἡ Ἐκκλησία·
Εἰς τὴν χαρὰν τῆς Θεοτόκου, λαοί, εἰπωμεν·
Ἐδλογημένος ὁ ἐλθὼν, Θεὸς ἡμῶν, δόξα σοι.*

2) Προσόμοια «*Ὡδὴν ἕδω Α - Ω*» (οἶκοι λδ' - ξδ') :

Ὡ τῶν ὑπὲρ νοῦν καὶ ἀρρήτων μυστηρίων...

3) Ὅμοια προσόρτια «*Ω - Α*» (οἶκοι ξε' - πη') :

Ὡ τῶν ὑπὲρ νοῦν καὶ μεγάλων μυστηρίων.

4) Ὅμοια μεθεόρτια (οἶκοι πθ' - ςθ') :

Ἄγει ἑορτὴν ἐν χαρᾷ πᾶσα ἡ κτίσις...

Ἡ κατὰ παράδοσιν μέλις τῶν οἶκων τούτων εἰς τὴν προσόρτιον, καὶ μεθεόρτιον ἡμέραν καὶ τὴν ἑορτὴν τῶν Χριστουγέννων, ὡς καὶ τὴν ἑορτὴν τῶν Θεοφανείων, δεικνύει, ὅτι ὁ Ρωμανὸς ἀνεπλήρωσε τὰ ἰδιόμελα τῶν ἡμερῶν ἐκείνων δι' ἰδιοτύπου ἀκεφάλου ὕμνου⁴.

1. O P. Maas, BZ 17, 1908, σσ. 307 - 311, θεωρῶν τὴν προσευχὴν ταύτην γνήσιον κείμενον τοῦ Ρωμανοῦ, παραβάλλει μὲ προβυζαντινὸν κείμενον ἐκ παπύρου : *Ἡ ἀσάματος φύσις τῶν Χερουβεϊμ...*

2. J. B. Pitra, AS I, 1876, σσ. 222 - 241.

3. Πρβλ. ἄνωτ., σ. 100.

4. Περίπτωσις στιχηρῶν μὲ ἀκροστιχίδα εἶναι καὶ τῶν ΞΞ στιχηρῶν τοῦ κατὰ τὴν 21 Μαΐου ἑορταζομένου Συμεῶν τοῦ ἐν τῷ θαυμαστῷ ὄρει, περὶ ὧν ὁ Εὐστρατιάδης, ΕΕΒΣ Η', 1931, σ. 63 καὶ 63 σημ. 2, ἀποδιδόμενων καὶ εἰς τὸν Θεοφάνην, ἀλλὰ καὶ εἰς Συμεῶνα τὸν Μεταφραστὴν (ι' αἰ.). Ἡ ἀκροστιχὶς «Συμεῶν» δύναται νὰ σημάνη ἔχει μόνον τὸν συγγραφέα, ἀλλὰ καὶ τὸν δι' ὃν ἐγράφησαν ἅγιον. Πρβλ. J. Gouillard, DTC XIV, 1939, στ. 2964.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΤΕΧΝΙΚΗ

1. Ἡ ἐξωτερικὴ τεχνικὴ τοῦ ὕμνου τοῦ Ρωμανοῦ εἶναι οἷα τὴν γνωρίζομεν εἰς ὅλα τὰ ἀνάλογα ἔργα : Κοντάκιον ἢτοι ποσοίμιον περιληπτικόν. οἶκοι ἀκροστιχίζοντες ἀλφαβητικῶς, ἢ ἀλφαβητικῶς καὶ διὰ προτάσεως τινος δηλούσης τὸν συγγραφέα, τὴν ἑορτὴν κλπ., καὶ ἀνακλόμενον (ἐφύμνιον) διὰ τοῦ ὁποίου ἐνώνονται οἱ εἰς τὸν αὐτὸν ἦχον τονισμένοι οἶκοι καὶ τὸ ποσοίμιον. Βεβαίως δύναται νὰ λεπτολογήσῃ τις καὶ ἐπὶ τῶν γενικῶν αὐτῶν γνωρισμάτων. Νὰ παρατηρήσῃ δηλαδὴ τὴν ἔκτασιν τοῦ προοιμίου, ποικίλλοντος ἀπὸ ἕξ εἰς δεκατέσσαρας στίχους¹ καὶ τῶν οἶκων ἀπὸ ἑνός, προκειμένου περὶ μὴ διασωθέντων ἐξ ὁλοκλήρου, εἰς τριάκοντα δύο (ὕμνος Εἰς Ἅγιον Θεόδωρον) καὶ τῶν στίχων ἀπὸ 242 (Εἰς Λάζαρον Β')² μέχρι 557 (Εἰς ἕκαστον σεισμὸν καὶ ἐμπρησμόν)³. Ὁμοίως νὰ παρατηρήσῃ τὴν ἀκροστιχίδα ὡς πεζὴν συνήθως, ἀλλὰ καὶ ἔμμετρον⁴ ὁμοίως ἀλφαβητικὴν ἀπλῶς καὶ μετὰ τὴν ἀλφάβητον δηλοῦσαν τοῦ συγγραφέως τὸ ὄνομα⁵. Τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ ὕμνου ὡς ὠδῆς, ὕμνου, ποιήματος κλπ. στατιστικῶς. Τὸ ἐπίθετον διὰ τοῦ ὁποίου χαρακτηρίζει ἑαυτὸν ὁ ποιητὴς αὐτοτιτλοφορούμενος ἔλεεινός, ταπεινός⁶, τάλας καὶ ἐλάχιστος⁷ ἢ δηλούμενος ἀπλῶς ὡς Ρωμα-

1. Πέντε τοῦ ΚΔ' ὕμνου Εἰς Νιπτήρα, ἑπτὰ τοῦ ΚΗ' ὕμνου Εἰς τὰς Δέκα παρθένους. Ἡ ἀρίθμησις ποικίλλει κατὰ ἐκδότην, διότι τινὲς τῶν ἐκδοτῶν ἀριθμοῦν κατὰ ἡμιστίχια. Συνήθως δὲ κατὰ ἡμιστίχια χωρίζουν διὰ τελειῶν οἱ κώδικες, διὰ κομμμάτων (μὴ γραμματικῶν, παλαιότερον δὲ δι' ἀστερίσκων) αἱ ἐντυποι ἐκδόσεις.

2. Ὑμνος Η', τόμος Α', 1952, σσ. 177 - 194.

3. Ὑμνος Ε', τόμος Α', 1952, σσ. 87 - 116. Ἡ προσευχὴ ("Ὑμνος Α', Ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 1 - 16) ἔχει μόνον 143 στίχους. Τὰ παραδείγματα λαμβάνω μόνον ἐκ τοῦ Α' τόμου τῶν Ὑμνων.

4. Τοῦ ταπεινοῦ Ῥωμανοῦ ὁ ψαλμὸς οὗτος Ρ 123, Q 2, 5. Πρβλ. Ὑμνοι Β', 1954, σ. τξε'.

5. Πρβλ. κατωτέρω, Μέρος Τέταρτον, Κεφ. Β'.

6. Ὅτι ὁ Ρωμανὸς ἐχρησιμοποίησε τὰς ἀκροστιχίδας καὶ ἐχαρακτήρισε δι' αὐτῶν τὸν ἐαυτὸν του, παρετήρησεν ἤδη ὁ Νικηφ. Κάλλιστος Ἐανθόπουλος (Πρβλ. BZ 2, 1893, σ. 603) γράφας «ἐποίησε δὲ κοντάκια ὑπὲρ τὰ χίλια δι' ἀκροστιχίδων ἐνὶ ἐκάστῳ ἀγίῳ καὶ ἑορτῇ, λεγουσῶν Ῥωμανὸς ἔλεεινός ἢ τοῦ ταπεινοῦ Ῥωμανοῦ καὶ τὰ τοιαῦτα» καὶ κατὰ ἀλφάβητον δὲ πολλάκις ταῦτα ἐκφέρειν.

7. Πρβλ. τὰς ἀκροστιχίδας προχείρως, Ὑμνοι Β', 1954, σσ. τξδ' - τξε', καὶ τὰς παρὰ Pitra, AS I.

νός, εἰς χρόνους κατὰ τοὺς ὁποίους θὰ ἦτο ἤδη γνωστός¹, τέλος κοσμοῦμενος μὲ τοῦ κυροῦ τὸν τίτλον². Τὴν ποικιλίαν τοῦ ἀνακλωμένου (ἐφυμνίου)³, σχέσιν ἔχοντος συνήθως μὲ δοξαστικὴν τινα φράσιν μεγαλόστομον καὶ χαρακτηριστικὴν⁴ λαμβάνουσαν μορφήν ἐπικλήσεως⁵, σύντομον⁶ ἢ μονολεκτικὴν⁷ καὶ ἐκτεινομένην εἰς ἓνα⁸ ἢ δύο στίχους⁹ ἢ καὶ τρεῖς στίχους¹⁰, συμμορφωμένην συντακτικῶς πρὸς τὴν προηγουμένην πρότασιν καὶ κατὰ τοῦτο παραλλάσσουσιν¹¹ ἢ σπανίως κατ' ἄλλο τι¹², αὐτοτελῶς δὲ δυναμένην νὰ νοηθῇ¹³ ἢ συνηρημένην πρὸς τὰ προηγούμενα¹⁴.

2. Πλαστικὴ δύναμις. Σχήματα. Μεγάλῃ εἶναι ἡ πλαστικὴ δύναμις τοῦ Ρωμανοῦ, ὄχι μόνον ἡ ἀνθρωποποιία, περὶ τῆς ὁποίας θὰ γίνῃ περαι-

1. Εἰς ὕμνους εἰς Γενέθλιον Θεοτόκου, Κοσμά - Δαμιανοῦ (1 Νοεμβρ.), Χριστουγέννων (τρίτον), Ὑπαπαντῆς κλπ. Πρβλ. Ὑμνοι Β', Ἐνθ' ἀνωτ.

2. «Τοῦ κυροῦ Ῥωμανοῦ αἰνος», ἰδιόμελον Εἰς τὴν τριήμερον Ἀνάστασιν (Q 46, Ὑμνοι Β', σ. τλ'), «Τοῦ κυροῦ Ῥωμανοῦ ἔπη», Κοντάκιον μ' μαρτύρων (P 208, αὐτόθι, ροε' - ροε'), «Ψαλμὸς τοῦ κυροῦ Ῥωμανοῦ» Κοντάκιον εἰς τὴν αἰμόρρον (Q 75, αὐτόθι, σ. τνβ').

3. Γενικὸν τῶν ἐφυμνίων τῶν κοντακαρίων Πάτμου καὶ Σινᾶ πίνακα κατήρτισεν ὁ Ν. Α. Λιβαδάρας, Ὑμνοι Γ', σσ. υκζ' - υμβ'.

4. «Ὁ μόνος φιλόφρων» (Εἰσοδίων) «(πᾶσι παρέχει) | τὸν ἀφθαρτον στέφανον» (εἰς τὰς ι' παρθένους), «κρίτὰ δικαιοτάτε» (Ἀπόκρως), «(ἀναστήσεται καὶ στήσεται λέγων) | Σὺ εἰ ζωὴ καὶ ἀνάστασις» (Εἰς Λάζαρον β').

5. «Κριτὰ δικαιοτάτε» (Ἀπόκρως), «σπεῦσον σώσον | ἄγιε τὴν ποιμνὴν σου» (Εἰς τὴν ἄρνησιν τοῦ Πέτρου), «ἐλέησον, Κύριε» (Εἰς τὸν Λάζαρον Α').

6. «Ἀνέστη ὁ Κύριος» (Εἰς τὴν Ἀνάστασιν), «ὡς ἀήτητος» (Εἰς Ἀγ. Θεόδωρον).

7. «Ἀλληλοῦσία».

8. «Ζωὴν τὴν αἰώνιον» (Εἰς ἕκαστον σεισμόν).

9. «Παῖδιον νέον | ὁ πρὸ αἰῶνων Θεός» (Εἰς Χριστοῦ Γέννησιν), «ὁ πάντων ἀνεχόμενος | καὶ πάντας ἐκδεχόμενος» (Εἰς Ἰούδαν).

10. «Ῥῦσαι πάντας τῆς ὁργῆς | στοργῇ σου τῇ πρὸς ἡμᾶς, | λυτρωτὰ τοῦ παντός» (Εἰς Νῶε).

11. «Πῦρ δροσίζον θεωροῦμεν | παιδίον νέον | τὸν πρὸ αἰῶνων Θεόν» (Εἰς Χριστοῦ Γέννησιν, σσ. 282 - 284), «ὁ υἱὸς καὶ Θεός σου» (στ. 58), ἀλλὰ «ὁ υἱὸς καὶ Θεός μου» (στ. 71, Εἰς ΚΑ' ὕμνον Μ. Παρασκευῆς), «ἐξ οὐρανοῦ εὐλογίαν παράσχου (παρέσχεν, παρέχων, παρέχει, παρασχεῖν κλπ.) ἡμῖν» (Δ', Εἰς εὐλογίαν Ἰσαάκ).

12. Ὁ Γ' ὕμνος Εἰς Θυσίαν τοῦ Ἀβραάμ τὸ μὲν προοίμιον ἔχει «ὁ δοτὴρ τῶν ἀγαθῶν | καὶ σωτὴρ τῶν ψυχῶν», εἰς δὲ τοὺς οἴκους «ὅτι μόνος ἀγαθὸς | ὁ σωτὴρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν» ἢ «ὁ δοτὴρ τῶν ἀγαθῶν | καὶ σωτὴρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν». Ὁμοίως εἰς τὸ Εἰς Μ. Κανόνα τὰ μὲν ἔντυπα ἔχουν «ὁ πανταχοῦ παρὼν καὶ τὰ πάντα πληρῶν», τὸ δὲ πατμιακὸν χφ. (καθ' ὃ ὁ Κομίνης, Ὑμνοι Α', 1952, ὕμνος Β') «ὁ πανταχοῦ τὰ πάντα πληρῶν».

13. «Ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα» (Εἰς τὸν Ἰωσήφ).

14. «Ἐκ τοῦ βορβόρου τῶν ἔργων μου (ἔσωσάς με, λύτρωσάι με, ῥῦσαι πόρνην κλπ.)».

τέρω λόγος, ἀλλὰ καὶ ἡ ἰκανότης διὰ μεταφορῶν καὶ ζωντανῶν εἰκόνων νὰ δίδῃ εἰς τὸν ἀναγνώστην του τὴν δυνατότητα νὰ μετέχη τῶν δραμένων. Λαμβάνει δὲ τὰς εἰκόνας του πανταχόθεν, πρᾶγμα τοῦ δηλοῦ τὴν ζωικὴν του ἐμπειρίαν. Οὕτως εἰς τὸ ἀκοντάκιον εἰς τὰς ι' παρθένους¹ (οἶκος δ') θέλων νὰ παρομοιώσῃ τὸν ἀνελέητον πρὸς τὸν ναυαγοῦντα ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως ἰστίου, ἔχοντος ἀναλογίαν πρὸς τὴν φιλανθρωπίαν, ἔγραψε: *Τὸν πλοῦν ποιούμενοί τινες | πάντων κατηρητισμένων | λιπόντες τὴν ὁθόνην | εὐθείαν ἐν θαλάσῃ πορείαν οὐ κτῶν(ται) ποτέ | τότε γὰρ τοῦ δρόμου ἐμποδίζεται ἡ ναῦς | καὶ ἀπρακτος καθίσταται, | οὐ τέχνη κυβερνήτου δουλεύουσα, | οὔτε δὲ τοῖς ναύταις. | Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον πάντες | οἱ πλείοντες πρὸς τὴν βασιλείαν, | κἂν πάσης ἀρετῆς σωρεύουσι φόρτον, | εὐσπλαγχνίας δὲ εἰσι γεγυμνωμένοι, | τοῖς πρὸς οὐρανὸν λιμέσω οὐ προσορμῶσιν' | οὐ κοιμοῦνται τὸν ἀφθαρτον στέφανον².* Ἦτο προφανῶς ἐμπειρος θαλάσσης καὶ ταξιδίων.

Εἰς τὸν Γ' ὕμνον, Εἰς τὰ ἅγια νήπια, ὁ Ἡρώδης λέγεται, ὅτι βότρως πικρίας αὐτὸς ὑπάρχων | τοὺς νέους κλάδους ἔτεμεν (ζ', 189 - 190). Ἰδοὺ ὀλόκληρος οἶκος πλήρης κυνηγετικῶν καὶ ἀγροτικῶν ὄρων: *Ἰγνεύσασα ἡ ἀλώπηξ | τὸν μέγαν σκύμνον | διεγείρει κατ' αὐτοῦ | τοὺς κακοὺς κύνας, | ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν | Βηθλεεμ περιτρέχοντας | καὶ ζητοῦντας τὸ θήραμα, | τοὺς ἄρνας δὲ σπαράττει | οὐχὶ δὲ τὸν λέοντα' | τῷ βλέμματι γὰρ τούτου | οὐκ ἀνοφθαλμεῖ. | Τὸν ἀετὸν γῦπες | ἐπὶ τὰ ὄρη ἐζήτουν, | ἦν δὲ ἐκεῖνος ἐν ἀποκρῶφι | σκέπων καὶ θάλπων ταῖς αὐτοῦ πτέρυξι | τὴν νοσσιάν, ἣν ἔκτισε | χειρὶ ἰδίᾳ πρότερον, κἂν ἄρτι τοῦτον τέτοκε | παρθένος μήτηρ ἀνανδρος' | αὐτὸς γὰρ ταύτης πατὴρ | καὶ τοῦ κόσμου ποιητῆς | καὶ εἰρήνης φυτουργός...³* Λέοντες, σκύμνοι, ἀλώπεκες, κυνηγετικοὶ κύνες, θηράματα, ἄρνες, ἀετοὶ καὶ γῦπες, νοσσιαὶ ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ νὰ δώσουν μίαν εἰκόνα εἰς τοὺς προσφιλεῖς ἔχοντα τὰ κυνήγια Βυζαντινοῦς.

Εἰς τὸν ΚΑ' ὕμνον ὁ σταυρούμενος Ἰησοῦς πρὸς τὴν τεθλιμμένην Μητέρα, ζητοῦσαν νὰ συμμερισθῇ τὸ Πάθος, καὶ ἐνθαρρύνων αὐτήν: *Ὁδοῦν, εἰ συνέρχῃ, μὴ κλαύσης, ὦ μήτηρ, | μηδὲ πάλιν πτοηθῆς, | ἐὰν ἴδῃς σαλευθέντα τὰ στοιχεῖα' | τὸ γὰρ τόλμημα δονεῖ πᾶσαν τὴν κτίσιν. | Πόλος ἐκτυφλοῦται οὐκ ἀνοίγει ὀφθαλμὸν ἕως ἂν εἴπω' | ἡ γῆ σὺν τῇ θαλάσῃ τότε σπεύσῃσι φυγεῖν' | ναὸς τὸν χιτῶνα | διαρρήξει στενάζων κατὰ τῶν τολμώντων' | τὰ ὄρη δονοῦνται' οἱ τάφοι κενοῦνται. | Ὅταν ἴδῃς ταῦτα, ἐὰν πτήξης ὡς γυνή, κρᾶξον πρὸς με' Φεῖσαί μου | ὁ υἱὸς καὶ θεός μου⁴.* Ἡ

1. Ὑμνοι Β', 1954, σσ. 335 - 377.

2. Αὐτόθι, σσ. 357 - 358.

3. Ὑμνοι Α', 1952, σσ. 124 - 135, οἶκος η'.

4. Ὑμνοι Β', 1954, σ. 171, οἶκος ιζ', σσ. 215 - 227.

ὡς ἄνω εἰκὼν τῆς συμμετοχῆς τῶν στοιχείων εἰς τὴν σταύρωσιν, τοῦ προσωποποιουμένου οὐρανοῦ ὁ ὁποῖος τυφλώνεται καὶ δὲν θ' ἀνοίξῃ τὰ μάτια του παρὰ μόνον κατόπιν ἐντολῆς τοῦ σταυρουμένου Θεοῦ, ἡ ἄλλη τοῦ ναοῦ τοῦ Σολομῶντος ὅπου τὸ καταπέτασμα ἔγινε χιτῶν ποῦ θὰ τὸν ξεσχίσῃ ὁ ναὸς στενάζων κατὰ τῶν τολμώντων νὰ σταυρώσουν τὸν Χριστόν, ὁ σάλος τῶν στοιχείων, ἡ κίνησις (τὸ αὐτόματον ἔνοιγμα) τῶν τάφων, μεταδίδουν ὑψηλὸν ρῖγος εἰς τὸν ἀναγνώστην.

Ἄλλοῦ ὁ τόνος εἶναι λυρικός, εὐχαρις, γλυκὺς. Εἰς τὸν ΛΓ' ὕμνον εἰς τὴν Γέννησιν, ὁμιλεῖ ἡ Εὐα, ἀλλὰ τόσον διάφορος ἀπὸ τὴν γνωστὴν μας προμήτορα, πρὸς τὸν Ἀδάμ: *Τῆς χελιδόνος ἀκούσας κατ' ὄρθρον κελადούσης μοι, | τὸν ἰσοθάνατον ἕπνον, Ἀδάμ, ἀφείς ἀνάστηθι | ἀκουσόν μου τῆς συζύγου...*¹. Καὶ ὁ Ἀδάμ ἀκούσας τοὺς λόγους, οὐδ ὕφανευ ἢ σύζυγος, | ἐκ τῶν βλεφάρων τὸ βάρος ἐθθέως ἀποθέμενος, | ἀνανεύει ὡς ἐξ ἕπνου καὶ οὐδ ἀνοίξας, | ὁ ἔφραξε παρακοῆ, ἔφη οὕτως: | Λιγυροῦ ἀκούω κελαδήματος, τερπνοῦ δὲ μινυρίσματος, | ἀλλὰ τοῦ μελίσματος νῦν ὁ φθόγγος οὐ τέρει με. Καὶ ὀλιγὴ εἰρωνεία, πειρακτικὴ διάθεσις εἰς τὴν συνέχειαν: *γυνὴ γὰρ ἔστιν, ἧς καὶ φοβοῦμαι τὴν φωνήν | ἐν πείρᾳ εἰμί· ὅθεν τὸ θῆλυ δειλιῶ | ὁ μὲν ἦχος θέλγει με ὡς λιγυρός, τὸ ὄργανον δὲ δονεῖ, | ὡς πάλαι μὴ πλανήσῃ...*².

Ὡς πρὸς τὰ σχήματα, δεικνύοντα τὴν ἐπίδρασιν τῆς Ἑλληνικῆς Χριστιανικῆς ρητορικῆς ἐπὶ τὸν Ρωμανόν, σημειῶ τὰ ἀκόλουθα:

Συνηθεστάτη εἶναι εἰς τὸν Ρωμανόν ἡ προσωποποιία: *Ὅτε κατὰ σάρκα ἐσταύρωσαν, | προσηλώσαντες ξύλῳ, τὸν οὐρανὸν καὶ γαῖαν πλαστοργήσαντα, | θεωρῶν ἐσκοτίζετο ἥλιος, | οὐρανὸς δὲ καλύπτει τὰ ὄμματα! (Λ', οἶκος ι', στ. 125 - 128).* Συνηθεστάτη εἶναι ἡ προσωποποιήσις τοῦ Ἄδου, τοῦ Θανάτου, τοῦ Βελίαρ, τοῦ Διαβόλου, τοῦ δολίου καὶ πολεμίου δράκοντος (εἰς τὸν αὐτὸν ὕμνον, κ. ἄλλ.), τῆς κτίσεως, τοῦ ἡλίου, τοῦ ναοῦ τοῦ Σολομῶντος, τῆς Ἱερουσαλήμ: *Στέναξον Ἱερουσαλήμ, | ὅτι εὔρες παῖδας πατέρας, διδασκάλους δὲ τοὺς υἱούς σου | νεάζεις τῷ κακῷ καὶ τῇ πονηρίᾳ | καὶ πρὸς τὸ ἀγαθὸν τῷ γήρᾳ βαρύνῃ (ΛΓ', οἶκος ιγ', στ. 156 - 159).* Ὁ ἄγγελος πρὸς τοὺς τρεῖς παῖδας τοὺς ἐν καμίνῳ βληθέντας λέγει περὶ τοῦ πυρός: *ἐκέλευσα τούτῳ νηστεῦσαι ὡς νηστεύετε | καὶ ἀσώτως τοὺς ἀσώτους κατέδρασαι (ΛΔ', οἶκος κγ', στ. 303 - 304).* Εἰς τὸν αὐτὸν ὕμνον τὸ πῦρ εἶναι δεδεμένον (στ. 368), ἠττήθη (στ. 379), ἡ κάμινος οὐκ εἶχεν ἀντιβλέψαι (στ. 381 - 382)!

Συνηθεστάται καὶ εἰς τὸν Ρωμανόν, ἀλλὰ μεμετρημέναι εἶναι αἱ ἐν τῷ θέσει. Εἰς τὸν ΛΔ' ὕμνον ὁ ἄγγελος ἔδειξε τοῖς ἁγίοις ὡς παράδεισον

τὴν κάμινον. | *Καὶ κατεπάτων τότε τοὺς ἄνθρακας ὡς ἕβδα | καὶ ὡσπερ ἐπὶ ἄνθεσι τοῖς σπινθηροῖσι ἐτέροντο...* (οἶκος κβ', στ. 285 - 287).

Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ χρῆσις τῆς ἀναφωνήσεως: *Ὁ τοῦ θαύματος! ὦ τῆς ἀνοχῆς! | ὦ τῆς ἀμέτρου πραότητος (ΛΑ', οἶκος ιγ', στ. 139 - 140) καθὼς καὶ ὑποφωρᾶς: Τίς οὖν σιγᾶ; τίς οὐκ ἀναβοᾶ | ὕμνους ἐκπέμπων σοι; | τίς οὐ μεγαλαυχῆσει, τίς τὰς χεῖρας οὐ κροστήσει... (ΛΒ', οἶκος ις', στ. 214 - 217). Τί τοῦτο τὸ εἶδος ἔστιν ἢ τῆνος ἢ μορφῆ; | τίς πέφυκεν δὲ βλέπομεν; | ἄγγελος; ἄνθρωπος; ἄνωθεν ἦλθεν | ἢ τάχα κάτωθεν ἡμῶν ἀνέτειλεν; (ΜΓ', οἶκος ιη', στ. 250 - 253) καὶ τῆς ἀνθυποφωρᾶς: Τίς ἐφύλαξε τὴν τοῦ μαθητοῦ | παλάμην τότε ἀχώνευτον, | ὅτε τῇ πυρρίῃ πλευρᾷ προσῆλθε τοῦ Κυρίου; | Τίς ἔδωκε ταύτῃ τόλμαν καὶ ἰσχυσε ψηλαφῆσαι | φλόγειον ὄστουν; ¹ πάντως ἢ ψηλαφηθεῖσα | εἰ μὴ γὰρ ἢ πλευρὰ δυνάμιν ἐχορήγησε, | πληρῆν δεξιᾶ πῶς εἶχε ψηλαφῆσαι | παθήματα σαλεύσαντα τὰ ἄνω καὶ τὰ κάτω; | Αὐτῇ ἢ χάρις τῷ Θωμᾷ ἐδόθη | τοῦ ταύτην ψηλαφῆσαι... (ΛΑ', οἶκος α', στ. 7 - 16).*

Ἴδου ἕτερα παραδείγματα σχημάτων ἀποστροφῆς: *τὴν ζωοπάροχόν σου πλευρὰν | ὁ Θωμᾶς ἐξηρεύνησε, Χριστὲ ὁ Θεός (ΛΑ', προοίμ., στ. 2 - 3) ἐμφάσεως: Τῷ θρόνῳ ἐν οὐρανῷ, τῷ πόλῳ ἐπὶ τῆς γῆς | ἐποχοῦμενος, Χριστὲ ὁ Θεός, | καὶ τῶν ἀγγέλων τὴν αἴνεσιν καὶ τῶν παίδων τὴν ὕμνησιν | προσδέχου... (ΛΓ', προοίμιον, στ. 1 - 4).* Αἰνῶ σε, ὕμνῶ σε, ἅγιε τάφε, | μικρὸ καὶ μέγιστε, πτωχὲ καὶ πλούσιε, | ζωῆς ταμειῖον, εἰρήνης δοχεῖον... (ΜΓ', οἶκος ις', στ. 238 - 241). Ἡθοποιίας: *Ὁ Ναβουχοδονόσορ φέρεται βούξας ἐξαίφνης θηρίου δίκην ἀγρίου | ἐβόησε τοῖς ἁγίοις (ΛΔ', οἶκος ι', στ. 128 - 129) ὡς σίδηρος ἐπυρώθη καὶ φλογμὸν ἀνεσπινθήριζε (αὐτόθι, στ. 191 - 192) ὁ τύραννος ἐπίετο | καὶ παφλάζων ἐβόησε... (αὐτόθι, στ. 262 - 263).*

Τέλος αἱ ἐπικλήσεις² εἶναι συνήθεις εἰς ὕμνους οἱ ὁποῖοι εἶχον καὶ τὸν χαρακτήρα προσευχῆς καὶ ἐντονὸν λυτρωτικὸν τόνον. Ἡ κατωτέρω παρατιθεμένη δεικνύει τὴν συγγένειαν τῆς ρητορικῆς εὐχολογίας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τὰ κείμενα τοῦ Ρωμανοῦ:

350 Δεῦτε οὖν πᾶσα ἡ κτίσις τὸν κυβερνῶντα τὴν κτίσιν
καὶ συγκρατοῦντα τὴν φύσιν ἱκετεύσωμεν κραυγάζοντες·
Ὁ πρὸς ἡμᾶς καὶ ἄνω καὶ ἐν ἐκάστῳ τόπῳ,
ἄφραστε καὶ λαλούμενε, χωρητὲ καὶ ἀχώρητε,
ὃς ἐπὶ πτερόγων ἀνέμων ἐποχοῦμενος
καὶ τὰ ἕλην μὴ ἐκφαίνων τοῖς βροτοῖς,

1. Ὑμνοὶ Γ', 1957, σ. 373 - 374, οἶκος δ', στ. 40 - 42.
2. Αὐτόθι, σσ. 374 - 375, οἶκος ε', στ. 51 - 60.

1. Διπλῆ ἐρώτησις, ἢ ἀκόλουθεῖ ἢ ἀπάντησις καὶ νέα διαπορητικὴ ἐρώτησις.
2. Περὶ ὧν καὶ περαιτέρω.

355

ὁ πόλον καὶ γαίας καὶ πόντου τὴν ὑπόστασιν
καὶ τὸν κόσμον διοικῶν ὡς ἠθέλησας,
ἐφ' ἡμῶν παρακλήθητι.

(ΛΔ', οἶκος κζ'. στ. 349 - 357)

3. Γλῶσσα¹. Ἄντι νὰ ἐπιμείνω περισσότερον εἰς τὰ ἀνωτέρω θὰ ἤθελον νὰ ἐξετάσω τὴν ἐσωτερικὴν τεχνικὴν τοῦ Ρωμανοῦ. Ἐξαρτᾶται δ' αὕτη ἐκ τοῦ σκοποῦ τὸν ὅποιον ἐνσυνειδήτως ἢ καὶ αὐθορμητῶς προέθετο ὁ ποιητής, δηλαδὴ τῆς μουσικῆς εὐχαριστήσεως καὶ ἐξάρσεως, τοῦ ὑψηλοῦ λόγου καὶ τῆς διδασκαλίας. Οἱ δύο πρῶτοι σκοποὶ εἶναι αὐτοὶ τοὺς ὁποίους οἱ νεώτεροι ὀνομάζομεν σκοποὺς - μέσα, σχετίζονται δὲ πρὸς τὸ ἄγνωστον εἰς ἡμᾶς σήμερον μέλος, τὴν αἰσθητὴν ρυθμοποιίαν, τὴν στιχουργικὴν (περὶ τῶν ὁποίων θὰ διαλάβωμεν ἄλλοῦ) καὶ πρὸς τὴν γ λ ῶ σ σ α ν. Τὴν τελευταίαν ταύτην ὁ Ρωμανὸς ἠθέλησε πλησιεστέραν πρὸς τὴν κοινὴν² καὶ ἀπεμάκρυνεν ἀπὸ τὴν λογίαν γλῶσσαν τοῦ Συνεσίου καὶ τοῦ Γρηγορίου. Τοῦτο δ' ἐπραξεν ἀκολουθῶν τὴν λειτουργικὴν παράδοσιν καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς κατανοήσεως ἀπὸ τοὺς πιστοὺς.

Παρ' ὅλ' αὐτὰ ἡ γλῶσσα τοῦ Ρωμανοῦ δὲν εἶναι ἄμοιρος παραδοσιακῶν τιῶν ἀρχαϊσμῶν καὶ ἐπηρείας ἀμέσου ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀκολουθεῖ κείμενα, δηλαδὴ τοὺς Ἑβδομήκοντα, τὴν Καινὴν Διαθήκην, τοὺς πρὸ αὐτοῦ Πατέρας κ.ἄ. Οὕτω χρησιμοποιεῖ λέξεις ἐπικὰς καὶ ἀρχαϊκάς, μὴ συναντωμένας εἰς τὴν κοινὴν (ἀπαλαίωτος, γαῖα, ἰμείρομαι, πόλος, τόλμα, φάος, φλόγεος π.χ.) καὶ ἀρχαϊκάς συντάξεις (ἀττικόν, πινδαρικόν σχῆμα), ἢ πλάττει νέας λέξεις ὡς ἀπεκδέρω, ἐλεοθρεπτος, ἐναποτόμος, ζοφοφόρος, κατεντυχέω, λιθοκτονέω, νικτοποδέω, λογχιάζομαι, πανευφημία, τεκνοφορία, τρανόλαος, τρίμυρος, φαιινόμορφος κλπ.

Ἰδιαιτέραν ἀξίαν ἔχει τὸ ἐπίθετον, τὸ ὅποιον εἶναι πλουσιώτατον εἰς τὸν Ρωμανόν. Διὰ νὰ χαρακτηρίσῃ π.χ. τὸν Ἰούδαν εἰς τὸν ΚΔ' ὕμνον ἐχρησιμοποίησε τὰ ἐξῆς: ἄγριος θήρ, ἄδικος, ἄθλιος, ἀναιδέστατος, ἀναισχυντος, ἄνομος, ἀπηγής, ἄσπονδος, ἄστοργος, ἀσυνειδήτος, ἄσωτος, ἄφρων, ἀχόρταστος, δεινός, δόλιος, λαίμαργος, μέτριος, οἰκτρός, πανάθλιος, πολυμήχανος, προδότης, πτωχός, σκληρός, τολμηρός, φθονερός, φιλάργυρος, φιλόπλουτος, φοβερός τοῖς πάθειν.

Εἰς τὸν ΜΓ' ὕμνον Ἰωσήφ ὁ πάγκαλος χαρακτηρίζεται ὡς δίκαιος, σώφρων, γενναῖος, σεμνός, ἀσάλευτος πάργος, μέγας ἀθλητής, φιλοσώφρων,

1. Ὅρα καὶ Κλείς, σ. 48 - 49.

2. Πρβλ. Pitra, AS I, σσ. 693 - 697: Apparatus ad melodorum Lexicon, ὅπου πλεῖστα νεοελληνίζοντα γλωσσήματα τοῦ Ρωμανοῦ. Ὅμοίως τοὺς γλωσσικούς πίνακας τῶν τόμων Α' - Δ' τῶν Ὑμνων ἐξ ὧν λαμβάνω καὶ τὰ περαιτέρω παραδείγματα.

ἄμεμπτος ἐν τοῖς ἔργοις, ἀκακούργητος, ἐργάτης τῆς σωφροσύνης, σοφός, πολυμήνητος, κρείττων παντὸς ἐγκωμίου, μέγας, γενναῖος ἀθλητής καὶ στρατηγός, μέγας τῶν παθῶν αὐτοκράτωρ, πιστὸς θεράπων, ἐνῶ ἡ σύζυγος τοῦ Πεπεφρῆ (Αἴγυπτιᾶ) ἀθλία, ἀκόλαστος, μαινάς, δολιόφρων, αἰσχρά, ἀσελγιστάτη, παραφρονοῦσα, ἄδικος, μοιχαλῖς, ἐχιδνα ἐγκεκρυμμένη κ.ἄ. τοιαῦτα.

4. Ὁ διάλογος¹. Ἄλλ' ἡ τεχνικὴ ἐκείνη ἢ ὁποῖα κατέστησε προσφιλῆ τὰ κοντάκια τοῦ Ρωμανοῦ εἶναι ἡ διηγηματικὴ ἀπλότης καὶ ὁ χρησιμοποιοῦμενος διάλογος. Ὁ περίφημος ὕμνος τῶν Χριστουγέννων, τοῦ ὁποῖου τὸ προσίμιον Ἡ Παρθένος σήμερον εἶναι ὁ μακρότερον ζήσας εἰς τὴν βυζαντινὴν Ἐκκλησίαν καὶ Αὐλὴν, διακρίνεται δὲ διὰ τὴν αὐθορμησίαν του, τὴν γνησίαν ἀνθρωπίνην του πνοὴν καὶ δι' ὠριμότητα, ἢ ὁποῖα δὲν συμπίπτει μὲ τὰ παραδεδομένα ὅτι εἶναι τὸ πρωτόλειον τοῦ ποιητοῦ. Ἡ Παρθένος σήμερον (ἐπέτειον τῆς Γεννήσεως ἢ ὁποῖα ἀναζῆ κατ' ἔτος) τίκτει τὸν ὑπερούσιον Θεὸν καὶ ἡ γῆ προσάγει εἰς τὸν ἀπρόσιτον τὸ σπήλαιον, ὡς κατοικίαν. Τὰ οὐράνια συναγállονται μετὰ τῶν ἐπιγείων, οἱ ἄγγελοι δοξολογοῦν μετὰ τῶν ποιμένων καὶ οἱ μάγοι συνοδοιποροῦν μετὰ τοῦ ἀστέρος. Ὁ γεννηθεὶς Θεὸς εἶναι παιδίον νέον ἀλλὰ προϋπάρχει αἰωνίως. Ὁ χρόνος καὶ ὁ τόπος εἰς τὸν ὕμνον λαμβάνουν ἄλλην ἀπὸ τὴν συνήθη ἔκτασιν καὶ ἔνοιαν.

Ἐλθετε νὰ ἴδωμεν τὴν Ἐδέμ, τὴν ὁποίαν ἠνοῖξε δι' ἡμᾶς ὁ Χριστός, μὴ ἀναμείνατε παράδεισον, κῆπον, θὰ εὕρητε τὴν τρυφὴν εἰς τὸ σπήλαιον, ὅπου ἐπραγματώθησαν αἱ προφητεῖαι καὶ βιβλικαὶ ὑποσχέσεις. Ἐκεῖ ἐφάνη ἡ ἀπίστιος ρίζα ἢ βλαστάνουσα ἀφῆσιν, ἐκεῖ εὕρομεν φρέαρ ἀνόρυκτον ἀπὸ τὸ ὕδωρ τοῦ ὁποῖου τὸ πρὶν ἐπεθύμει νὰ πῖν ὁ Δαβὶδ καὶ νῦν ἐσβεσαν τὴν πνευματικὴν τῶν δίψαν καὶ ἐκεῖνος καὶ ὁ Ἀδὰμ (ὁ ἄνθρωπος). Παράδοξον μυστήριον, ὁ πατήρ τῆς μητρὸς (ὁ Θεὸς τῆς Μαρίας) νὰ γίνῃ ἐθειλουσίως υἱὸς τῆς καὶ ὁ σωτὴρ τῶν βρεφῶν νὰ κεῖται ἐπὶ φάτνης. Καὶ διαπορεῖ ἡ Θεοτόκος ἐρωτῶσα νοερῶς τὸ τέκνον τὸ ὅποιον γαλουχεῖ ἐνῶ εἶναι ἀνύμφευτος, σπαργανώνει ἐνῶ εἶναι παρθένος. Καὶ τὸ ἐρωτᾷ: Ὑψηλὲ βασιλεῦ, ποῖα σχέσις μεταξὺ σοῦ καὶ τῶν πτωχευσάντων (διὰ τῆς ἁμαρτίας) ἀνθρώπων; Πῶς σὺ ὁ οὐράνιος ἤλθες πρὸς τοὺς γηίνους, μήπως ἠράσθης τοῦ σπηλαίου ἢ τῆς φάτνης; Δὲν εἶχα τίποτε νὰ σοῦ προσφέρω ὡς κατάλυμα, οὐδὲ φωλεὰν ἰδικὴν μου ὡς τὰ πτηνά, ἐνῶ καὶ εἰς τὴν Σάρραν ἔταν ἔτεκε βρέφος ἐδόθη κλῆρος πολὺς. Ἔτσι ἐχρησιμοποίησα τὸ ἄντρον, εἰς τὸ ὅποιον συγκατετέθη νὰ κατοικήσῃς. Τὸν νοερὸν διάλογον διακόπτουν οἱ προσερχόμενοι μάγοι, τοὺς ὁποίους ἡ Μαρίας ἐρωτᾷ: Ποῖοι εἴσθε, καὶ ἐκεῖνοι — μὲ τὴν σειρὰν των — τῆς ζητοῦν νὰ μάθουν ποῖα εἶναι καὶ πόθεν κατάγεται καὶ πῶς ἐγίνε τοῦ ἀπάτορος μήτηρ καὶ τροφός, καὶ τῆς ἐξηγοῦν τὸν ρόλον τοῦ ἀστέρος καὶ τὰς σχετικὰς προφητείας.

1. Πρβλ. κατωτέρω, σσ. 130 - 131.

Ἡ σεμνή Κόρη, μετὰ τὸν διάλογον μὲ τοὺς μάγους, κύπτει προσκυνεῖ τὸν Ὑῖον καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ τοὺς δεχθῆ, ὡς τοὺς βασιλεῖς τοῦ λαοῦ του, παρακαλοῦντας νὰ τύχουν ἀκροάσεως, καὶ νὰ παραβλέψῃ τὴν πτωχεῖαν καὶ εὐτέλειαν τοῦ περιβάλλοντος : «*Ἐπειδὴ οὖν λαὸς σὸς ἐστὶ, τέκνον, κέλευσον ὑπὸ σκέπην τὴν σὴν γένωνται, ἵνα ἴδωσι πενίαν πλουσίαν, πτωχεῖαν τιμίαν. Αὐτόν σε δόξαν ἔχω καὶ καύχημα, διὸ οὐκ αἰσχύνομαι... νεῦσον εἰσέλθωσιν*». Ὁ Χριστὸς ἀπαντῶν συγκατατίθεται καὶ ἡ Θεοτόκος εἰσάγει τοὺς μάγους διὰ τῆς θύρας. Αὐτοὶ ὁρμοῦν καὶ περιεργάζονται βλέποντες παρὰ τὴν Μητέρα τὸν Ἰωσήφ καὶ ἐρωτοῦν πῶς τὸν κρατεῖ (ἐν τῷ οἴκῳ) τῆς. Ἐκεῖνη ἐξηγεῖ : ὁ Ἰωσήφ θὰ εἶναι ὁ καλύτερος μάρτυς τοῦ μυστηρίου καὶ θὰ ἐρμηνεύσῃ καὶ εἰς τοὺς ἄλλους τὰ γενόμενα, πληροφορηθεῖς ὁ ἴδιος κατ' ὄναρ, δι' ἀγγέλου ἁγίου ἔχοντος πυρίνην μορφήν. Κατόπιν μὲ ἀπλότητα, ἀξίαν τῆς ἡλικίας τῆς καὶ τῆς ἀφελείας τῶν ἀκροατῶν τοῦ ὕμνου, ἐρωτᾷ ἡ Θεοτόκος τοὺς μάγους καὶ πῶς, πόθεν ἦλθον καὶ πῶς ἐνόησαν τὰ γενόμενα καὶ ἐκεῖνοι ἀπαντοῦν πῶς ἐκ γῆς Χαλδαίων, Βαβυλῶνος καὶ Περσίδος ἔφθασαν ὀδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ ἀστέρου, διελθόντες δι' ἐθνῶν ἀσήμεων (= ὧν τὴν ὀμιλίαν δὲν ἐνόουν), γλωσσῶν ἀγνώστων, ἐκζητοῦντες ποῦ ἐτέθη παιδίον νέον ὁ πρὸ αἰῶνων Θεός. Ἔτσι, κρατοῦντες ὡς λύχνον τὸν ἀστέρα περιώδευσαν καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ, τοῦτο δὲ δίδει ἀφορμὴν εἰς τὴν Μαριάμ νὰ ἐρωτήσῃ περὶ τῆς προφητοκτόνου ἐκείνης πόλεως καὶ περὶ τοῦ πῶς διέφυγον τὸν Ἡρώδη. Ἡ ἀπάντησις εἶναι ἀξία τῆς φυσικότητος τῆς σκηπῆς καὶ τοῦ διαλόγου : «*Παρθένε, οὐ διελάθομεν αὐτόν, ἀλλ' ἐνεπαίξαμεν αὐτῷ*». Καὶ μεταδίδουν τὸν μεταξὺ των διάλογον καὶ πῶς «*ὁ ἀστέρ πανταχοῦ ἦν ἡμῶν προηγούμενος... τὸ πῶς περιλάμπον τῆς θεογνωσίας*». Καὶ ἐνῶ διελέγοντο ἡ λεχὼ καὶ οἱ μάγοι, τὸ βρέφος ἐκύρου τὰ λεγόμενα ἀμφοτέρων. Πληροφορούμεθα ὅτι οἱ μάγοι εἶχον «*ἄμοχθον τὸν νοῦν, ὥστερ τὰ βήματα*» οὐδεὶς γὰρ τούτων ὑπέστη κόπον! Ἔπεται ἡ προσφορὰ τῶν δώρων, χρυσοῦ, σμύρνας καὶ λιβάνου καὶ αἰτήσις τῆς Θεοτόκου, ἵνα ἀντὶ τῶν τριῶν δώρων ἱκανοποίησιν τρεῖς αἰτήσεις αὐτῆς : «*ὅπερ ἀέρων παρακαλῶ σε καὶ ὑπὲρ τῶν καρπῶν τῆς γῆς καὶ τῶν οἰκούντων ἐν αὐτῇ, διαλλάγηθι πᾶσι δι' ἐμοῦ...*». Δὲν εἶναι ἀπλῶς ἡ μήτηρ ἡ ὁποία παρακαλεῖ : «*οὐκ εἰκῆ γαλουχῶ τὸν χορηγὸν τοῦ γάλακτος· ἀλλ' ὑπὲρ πάντων ἐγὼ δυσωπῶ σε· ἐποίησάς με ὄλου τοῦ γένους μου καὶ στόμα καὶ καύχημα· ἐμὲ γὰρ ἔχει ἡ οἰκουμένη σου σκέπην κραταίαν, τεῖχος καὶ στήριγμα...*». Ἡ αἰτήσις τελειώνει ἀπροσδοκῆτως μὲ τὴν δικαιολογίαν τῆς ἀποδοχῆς τῶν πολυτίμων δώρων τῶν προσενεχθέντων ὑπὸ τῶν Μάγων : «*αὐτῶν χρῆζω, ἐπειδὴ μέλλω ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον μολεῖν καὶ φεύγειν σὺν σοὶ διὰ σέ, ὀδηγέ μου, υἱέ μου, ποιητὰ μου, λυτρωτὰ μου, παιδίον νέον, ὁ πρὸ αἰῶνων Θεός*»!

Νομίζω ὅτι τεχνικώτερος εἶναι ὁ δεῦτερος ὕμνος εἰς τὴν Χριστοῦ Γένναν, ὅπου ἡ Εὐὰ πληροφορεῖ τὸν Ἀδὰμ (δυσηρεστημένον πάντοτε διὰ τὴν ἐξ αἰτίας τῆς γυναικὸς ἀπώλειαν τοῦ παραδείσου) τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ καὶ

ἡ Θεοτόκος μεσιτεύει παρὰ τῷ τεχνέντῃ Ὑῖῳ ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων. Τὸ λυρικὸν στοιχεῖον ἐδῶ εἶναι ἀφθονώτερον.

Καὶ εἰς τοὺς δύο ὕμνους ὁ ἀκροατὴς ἀναπλάττει τὸ ἐθιμικὸν τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς, ὅπου ἀναγκαῖος ἦτο πάντοτε ὁ μεσάζων παρὰ τῷ βασιλεῖ τῷ δυναμένῳ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰ αἰτήματα τοῦ λαοῦ του. Ὁ Χριστὸς καὶ οὐράνιος βασιλεὺς γενόμενος, παρίσταται ὡς ἐπίγειος. Ἡ Θεοτόκος μεσιτεύει. Τοῦτ' αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὸν ἀνθρώπινον ἐκεῖνον ΚΑ' ὕμνον τῆς Σταυρώσεως ὅπου «*τὸν ἴδιον ἄρα ἡ ἀμνάς θεωροῦσα*» ὠδύρετο μὲ ἄλλας γυναῖκας μαζὶ καὶ διελέγετο καὶ ἐμοιρολογοῦσεν ὡς κοινὴ θνητῆ. Αὐτὴ ἡ διηγηματικὴ χάρις ἡ διανθιζομένη ἀπὸ μακροῦς, πειστικῶς, ἀπλοῦς καὶ ἀνθρωπίνους διαλόγους, εἶναι χαρακτηριστικὴ τῶν ὕμνων τοῦ Ρωμανοῦ. Εἰς τὸν ὕμνον Εἰς ὁσίους μοναχοὺς ἀσκητὰς καὶ μοναζούσας (ΛΕ') δύναται νὰ φέρῃ τὸν ἀποθανόντα ὡς ὁμιλοῦντα, ὁμιλεῖ ὅμως ὁ ἴδιος καὶ διὰ νὰ σχηματίσῃ διάλογον, ὑποθέτει τί περὶ αὐτοῦ σκέπτονται οἱ μονασταί. Οὕτως ὁ προτρεπτικὸς πρὸς ἀρετὴν λόγος τοῦ ὕμνου αὐτοῦ δὲν ὑπολείπεται εἰς χάριν καὶ τὸ κήρυγμα διακόπτεται ἀπὸ τὴν ἀπάντησιν τοῦ Ρωμανοῦ εἰς τοὺς διαλογισμοὺς τῶν μοναχῶν.

Διὰ ν' ἀναπτύξῃ τὴν διήγησιν καὶ νὰ γεννήσῃ τὸν διάλογον, ὁ Ρωμανὸς δὲν περιορίζεται εἰς τὸ θέμα του, εἰλημμένον ἀπὸ τὰς Γραφὰς ἢ ἀπὸ συναξάριον. «*Εἰς τὴν ἄρνησιν τοῦ Πέτρου*» ὡς πρότυπον εἶναι ἡ διήγησις τοῦ Ματθαίου κς', 31 ἐξ. Τοῦτο ἀναφέρει ὁ Ρωμανός : «*...τὰ ὠτα πετάσωμεν | καὶ τοῖς τοῦ Ἐθαγγελίου | ἐπακούσωμεν ἑητοῖς καὶ αὐτοῖς | δῶμεν τὸν νοῦν. | φησὶ γὰρ Ματθαῖος | ἐν τῇ βιβλῳ...*»¹. Ὁ τι δι' ἐλαχίστων λέγεται εἰς τὸ εὐαγγέλιον, ἀναπτύσσεται διὰ πολλῶν ἐκεῖ. Ὁ διάλογος Χριστοῦ - Πέτρου κατὰ Ματθαῖον εἶναι ὁ ἐπόμενος.

Χρ ι σ τ ὁ ς : Πάντες ὑμεῖς σκανδαλισθήσεσθε ἐν ἐμοὶ ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ...

Πέ τ ρ ο ς : Εἰ πάντες σκανδαλισθήσονται ἐν σοί, ἐγὼ οὐδέποτε σκανδαλισθήσομαι.

Χρ ι σ τ ὁ ς : Ἀμὴν λέγω σοι, ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ νυκτὶ πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι τρεῖς ἀπαρνήσῃ με.

Ἰδοὺ πῶς εἰς τὸν Ρωμανὸν ἀναπτύσσεται τὸ τελευταῖον μέρος

Χρ ι σ τ ὁ ς : Τί σὺν λέγεις, φίλε Πέτρε; | οὐκ ἀρνήσῃ με, οὐ φεύγεις ἐμέ, | οὐ καθελεῖς; | Κἀγὼ τοῦτο θέλω, | ἀλλ' ἡ πίστις σου ἀστατος | καὶ οὐκ ἀντιβαίνεις | τοῖς πειρασμοῖς. | Μέννησαι πῶς παρὰ μικρὸν | κατεποντίσθης | εἰ μὴ τὴν παλάμην | σοὶ ἐπέδωκα; | Ἐπέξενσας σὺν (ἐ)μοὶ | ἐν θαλάσῃ, ὥσπερ κἀγὼ, | ἀλλ' ἐδθέως ἐσεισθης | καὶ ταχέως ἐσχίσθης. | Λοιπὸν σε ἔφθασα καὶ κράζοντα καὶ λέγοντα | Σπεῦσον σῶσον... (ς') Ἰδοὺ

1. Pitra, AS I, σ. 109, Τρεμπέλας, σ. 91.

καὶ νῦν λέγω σοι, | ὅτι πρὶν ἀλέκτορα | φωνῆσαι, τρίς ψεύσῃ με | καὶ ὡς
κόματα θαλάσσης | περικλύζει καὶ βυθίζει τὴν ναῦν, | τρίτον ἀρετῆ. Καὶ τότε
μὲν κράξας | νῦν δὲ κλαύσας εὐρήσεις με | οὐ χεῖρά σοι δόντα, | καθὼς τὸ
πρῶν. | ταύτη γὰρ κάλαμον λαβὼν | ἄρχομαι γράφειν | συγχώρησιν πᾶσι |
τοῖς ἐκ τοῦ Ἀδάμ. | Ἡ σάρξ μου ἡ ἀγνή | ὡσπερ χάριτος γίνεται μοι | καὶ
τὸ αἷμά μου μέλαν, | ὅθεν βάπτω καὶ γράφω | νέμων τὴν δωρεάν... (ζ').

Πρὸ τῆς ἀρνήσεως ὁ Πέτρος περιγράφεται ὡς μὴ δυνάμενος νὰ ἀπι-
στήσῃ εἰς τὴν ἀλήθειαν τῶν προρρήσεων τοῦ Χριστοῦ. «Μικρὸν οὖν ἠσύχα-
σεν | ... | ὀλίγον ἐπαύσατο | ἀπὸ τῆς ἀδημονίας καὶ ἐκάθητο ἐντὸς τῆς αὐ-
λῆς | σύνρους στυγρὸς (ιγ'). Τότε τὸν ἐπλησίασεν ἡ παιδίσκη (Ματθαῖος κς',
69 - 71) ἡ ὁποία τὸν ἠρώτησε καὶ ἔλαβε τὴν ἀπάντησιν «Οὐκ οἶδα τί λέγεις». Ὁ
Ρωμανὸς δὲν διηγεῖται ἀπλῶς, ἀλλὰ ζωηρεύει τὸν λόγον τοῦ ἐπιτιμῶν τὸν
Ἀπόστολον¹ (ιδ') «Ἀφῆκας, ἀπόστολε, | ταχέως τὸ κράτημα | καὶ κόρη σε
ἔρρηξεν' | ἀλλ' ἀνάστα καὶ ἐξάλλου | καὶ ἀνάλαβε τὴν πρώτην ἰσχὺν' | ὡς
ἀθλητῆς' | οὐκ ἔχεις τὴν πάλην | πρὸς τινα δυνατώτερον. | Καὶ πῶς κατηνέ-
χθης | λόγῳ φιλῶ; | κόρη προσῆλθέ σοι μικρά, | ἥτις καὶ τάχα | πελλίζουσα
εἶπεν | ἃ εἶπε πρὸς σέ. | καὶ ὡσπερ βρυγμὸν' | κατεδέξω τὸν ψελλισμὸν, | ἀπε-
κρίθης πρὸς ταύτην' | οὐ γινώσκω τὸν ἄνδρα, | ἀγνοῶ τὸν ἄνθρωπον...».

Εἰς τὸν ὕμνον Εἰς πόρνην², «τὴν κόνα ἐν ἀρχῇ | καὶ ἐν τῷ τέλει ἀμνάδα»,
ἡ ἀμαρτωλὴ παρίσταται μετὰ μεγάλης φυσικότητος σπεύδουσα πρὸς τὸν
μυροπράτην ν' ἀγοράσῃ τὰ μύρα τὰ προωρισμένα διὰ τὸν Νυμφίον Χριστόν,
εἰς τὸν ὁποῖον ἐξυμνεῖ αὐτόν, ἀμφιβάλλοντα ἐὰν ἔχη νὰ τοῦ πληρώσῃ τὸ ἀγο-
ραζόμενον ἐμπόρευμα. Τὸ σχετικὸν τμήμα μετὰ μεγάλης δυσκολίας θὰ ἠδύ-
νατο σήμερον ν' ἀναγνωσθῇ εἰς τοὺς ναοὺς, διότι θὰ ἐσκανδάλιζεν ὁ ρεαλισμὸς
του τοὺς πιστοὺς :

«(θ') Νευροῦται μὲν ἡ πιστὴ | ... | ποιεῖται δὲ τὴν σπουδὴν | πρὸς τὴν
τοῦ μύρου ὤνην, | καὶ παραγίνεται | βοῶσα τῷ μυροπράτῃ : | Δός μοι, εἰ
ἔχεις ἄξιον | τὸ μύρον τοῦ φίλου μου, | τοῦ δικαίως φιλουμένου | καὶ καθα-
ρῶς, | τοῦ πυρώσαντός μου πάντα | καὶ τοὺς νεφροὺς | καὶ τὴν καρδίαν. |
Μηδὲν περὶ τιμῆματος' | τί ἀμφιβάλλεις μοι; | εἰ δέοι, μέχρι δέρματος | καὶ
τῶν ὀστέων μου | ἐτοίμως ἔχω τοῦ δοῦναι | τῷ σπεύσαντι καὶ ἐλθόντι | καθᾶ-
ραι τῆς αἰσχύνης με | ... (ι') Ὁ δὲ³ εἰδὼς τῆς σεμνῆς | τὸ θερμὸν καὶ προ-

1. Κατ' ἀνάλογον τρόπον ἐπιτιμᾷ ἀνθρωπίνως ὁ Χριστὸς τὴν Παρθένον ἀπὸ τοῦ
Σταυροῦ λέγων «(θ') Οὐκ οἶδας, ἃ μήτε, οὐκ οἶδας ἃ λέγω, | διὸ ἀνοῖξον τὸν νοῦν...»,
Ἕμνος ΚΑ', στ. 123 - 124.

2. P i t r a, AS I, σσ. 85 - 92, Τ ρ ε μ π έ λ α ς, 85 - 88.

3. Μυροπώλης.

θυμον, | φησὶν αὐτῇ. | Λέξον μοι, τίς ἐστὶν ὃν ἀγαπᾷς, | ὅτι τοσοῦτόν σε |
πρὸς τὸ αὐτοῦ φίλτρον θέλγει; | ἄρα οὖν ἄξιον ἔχει | τι τούτου τοῦ μύρου μου; |
Παρατὰ δὲ ἡ ὄσια | ἤρε φωνῆν | καὶ βοᾷ σὺν παρηρησίᾳ | τῷ σκευαστῇ τῶν
ἀρωμάτων : | Τί λέγεις μοι, ἃ ἄνθρωπε, | ἔχειν τι ἄξιον; | οὐδὲν αὐτοῦ ἀντά-
ξιον | τοῦ ἀξιώματος' | οὐκ οὐρανός, οὔτε γαῖα, | οὐδ' ὄλος τούτῳ ὁ κόσμος |
συγκρίνεται...». Ὅταν πλέον κορυφωθῇ ἡ περιέργεια τοῦ ἀκροατηρίου περὶ
τοῦ τίς ἐστὶν ὁ ἐραστῆς τῆς πόρνης, ὁ Ρωμανὸς γνωρίζει νὰ καταβιβάσῃ τὸν
τόνον : (ια') «Υἱὸς ἐστὶ τοῦ Δαβὶδ, | διὰ τοῦτο εὐδοπτος' | υἱὸς Θεοῦ καὶ
Θεός, | δι' ὃ καὶ σφόδρα τερπνός...»!

Αὐτὸς ὁ ρεαλισμὸς, ὁ ἐκδηλούμενος εἰς τὴν διήγησιν καὶ τὸν διάλογον,
αὐτὴ ἡ ἐρμηνεία κοινῶν θρησκευτικῶν βιωμάτων, ἡ ἀνάμειξις ἀνθρωπίνων
γνώσεων, ὡς δημῶδων ἱατρικῶν¹, ναυτικῶν, κυνηγετικῶν² καθιστοῦν τὸν
Ρωμανὸν θελκτικὸν καὶ τὴν ποίησίν του πολὺ περισσότερον ἀνθρωπίνην ἀπὸ
τὰ ἀντικαταστήσαντα τοὺς ὕμνους του συνωφρωμένα συναξάρια.

6. Ἡ φύσις. Εἰς ποίησιν ἰδεαλιστικὴν, ὡς ἡ βυζαντινὴ ὕμνογραφία, ὁ
φυσικὸς κόσμος υποχωρεῖ εἰς τὸν ὑπερβατικὸν καὶ ἀνθρωπίνον, ζῶα, πτηνὰ,
~~νεκρὰ φύσις, γῆ, θάλασσα, οὐρανός, δένδρα, ὑπάρχουν μόνον ὅσον ὅσον διὰ~~
~~νὰ δικαιολογήσων τὸν αὐράνιον κόσμον. Ἀλλ' ἐδῶ, εἰς τὸν Ρωμανόν, διασφ-~~
~~ζεται οὐ μόνον μέγα μέρος τοῦ φυσικοῦ καὶ ἀνθρωπίνου περιέχοντος καὶ τοῦ~~
~~ζωϊκοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἐμπειρίας. Ὁ ποιητὴς γνωρίζει~~
~~βοσκούς καὶ ἀλιεῖς, βασιλεῖς καὶ πτωχοὺς, μοναστὰς καὶ ἀθλητὰς, ἄνδρας καὶ~~
~~γυναίκας, ἀσθενεῖς καὶ ἐρωῶντας, ἀμαρτωλοὺς καὶ δικαίους, ἡ δ' ἐμπείρια του~~
~~ἀφορᾷ εἰς τροφὰς καὶ φαρμακὰ, ὄπλα καὶ ἱατρικὰ ἐργαλεῖα, στάδια καὶ συν-~~
~~ταγὰς, δίκτυα καὶ μάθησιν τῆς ἀλιείας, τρυγητόν, μελίσσας, ἀμπέλους, γεώρ-~~
~~για, γαλήνην καὶ τρικυμίας, θάλασσαν καὶ ὄρη, σεισμοὺς καὶ πυρκαϊὰς καὶ~~
~~ὅτι ἀνθρωπίνως συνάμα πλούσιον καὶ ἀπλοῦν. Ἡ ἐμπείρια του φθάνει εἰς~~
~~ἐνδύματα καὶ κομμώσεις καὶ μύρα καὶ ἐπιτάφια τῶν γυναικῶν, ὡς τῆς τοῦ~~
~~Πετεφρῆ, τῆς πειρασάσης τὸν σῶφρονα Ἰωσήφ τὸν Πάγκαλον. Ὑπάρχουν~~
~~καὶ ὕμνοι ὅπου ὁ ζωϊκός, ὁ φυσικὸς καὶ ὁ ἀνθρωπίνος κόσμος υποχωρεῖ εἰς~~
~~δευτέραν μοῖραν, ἀλλὰ τὸ σύνθηρες εἶναι νὰ ἐναλλάσσωνται εἰκόνες κυνηγίων~~

1. Ὁ Χριστὸς περὶ ἑαυτοῦ (Κοντάκιον Εἰς τὸ πάθος τοῦ Κυρίου, ιδ' οἶκος) :
«...καθάπερ ἱατρός | ἀποδόμοι καὶ φθάνων ὅπου κείνται | καὶ ἐκείνων τὰς πληγὰς περιο-
δεῶν | τέμνων ἐν τῇ λόγῃ | τὰ πωρόματα αὐτῶν καὶ τὴν σκληρίαν | λαμβάνω καὶ ὄξος,
ἐπιστόφω τὴν πληγὴν' | καὶ τῇ σμίλῃ τῶν ἤλων | ἀνευρόνας τὴν τομὴν χλαῖνι μοτώσω' |
καὶ δὴ τὸν σταυρόν μου ὡς νάρθηκα ἔχων, | τούτῳ χρώμαι... ». Ἕμνος ΚΑ', στ. 176 - 186.
Περὶ λέπρας (Hymnes II, 366, οἶκος ε' τοῦ ὕμνου Εἰς λεπρόν) -5' τῆς λώβης γὰρ
ὑπάρχει συγγενῆς ἡ ἀκάθαρτος νόσος... ἡ χροῖα μετεβλήθη καὶ ἐγένετό μοι θεωρία ἄσχη-
μος, ὡς μύλων ἐκ κεντῆρος, σπηδῶν χαλεπῇ τοῖς ὀρώσιν.

2. Βλέπε κατωτέρω.

καὶ ἀλιευμάτων, βοσκῶν καὶ τρυγητῶν. Ὅταν δὲ τοῦτο συνδυάζεται μετὰ τὴν ἀπολύτως ἀνθρωπίνην ψυχολογίαν τῶν ἱερῶν καὶ ἄλλων προσώπων τῶν ὕμνων, ἀποροῦντων, ἀδολεσχοῦντων, ἐκφοβιζόντων, δισταζόντων, ἀπειλούντων ἀκόμη, διηγουμένων ἐν ἀπλότητι καὶ ἐρωτώντων ἢ ἀποκρινομένων ἐν φυσικότητι ἀρμοζούσῃ εἰς τοὺς σύγκλυδας ἀκροατὰς τῶν ὕμνων ἐν τοῖς ναοῖς μᾶλλον, παρὰ εἰς τοὺς λογίους ἀναγνώστας των, τότε ἡ ἔλξις τοῦ κειμένου αὐξάνει σὺν τῇ γοητείᾳ τὴν ὁποίαν ἀσκεῖ ὁ ἐχθρὸς τῆς μεγαλορημοσύνης μελωδός.

Ζῶα καὶ πτηνὰ: Ἐγὼ τοὺς λύκους ἐσκόρπισα. ΛΖ' 52 (Δ' σ. 16).—Κοράκων δὲ τὸ γένος | εὐσπλαγχνίας ἐστὶν ἄμοιρον. ΜΖ' 140-141 (Δ' 436).—Ἐπάρας δὲ ὁ Κύριος | χεῖρας, καθάπερ πτέρυγας, | ὡς ἀετὸς ἐσκέπασε | τὴν νοσιάν, ἣν ἐθαλπε ΛΗ' 54-56 (Δ' 57).—Τούτῳ ἐπῆλθεν ἡ Αἰγυπτία | ὥσπερ ἀμπέλω δεινὴ ἀλώπηξ, | ὄλον μὲν τὸν βότρυον τρυγῆσαι ἐλπίζουσα, | μόνα δὲ τὰ φύλλα εὐρέθη κατέχουσα. ΜΓ' 344-347 (Δ' 291).—Δεῦτε οὖν ὡς κριοὶ καὶ ὡς ἀρνία | προβάτων ἀπαντες σκιρτῶντες εἰπομεν... ΜΣ' 322-323 (Δ' 411) (Πῶς ἐνέγκω δὲ) κτηνῶν τὸν ἄσημον | μνηθμόν ἐπερχόμενον. ΜΖ' 179-180 (Δ' 438).—Νῦν παντοδαπῆς ἐστὶ τῶν βρωμάτων ἀπόλαυσις, | τῶν ἰχθύων τὰ ἥδιστα, ὄρνεις καὶ τετράποδα | τῶν φυτῶν καὶ τῶν σπερμάτων τὰ ποικίλματα... ΜΗ' 272-274 (Δ' 496).—Ἰχνεύσασα ἡ ἀλώπηξ (ὁ Ἡρώδης) | τὸν μέγαν σκύμνον (Χριστὸν) | διεγείρει κατ' αὐτοῦ | τοὺς κακοὺς κύνας (στρατιώτας) | ...περιτρέχοντας | καὶ ζητοῦντας τὸ θήραμα, | τοὺς ἄσπιδας δὲ σπαράττει (τὰ ἄγια νήπια) | οὐχὶ δὲ τὸν λέοντα (Χριστὸν) | ...Τὸν ἀετὸν γυῖπεσ | ἐπὶ τὰ ὄρη ἐζήτουν, | ἦν δὲ ἐκεῖνος ἐν ἀποκρύφῳ | σκέπων καὶ θάλλων ταῖς ἑαυτοῦ πτέρυξι | τὴν νοσιάν ἣν ἔκτισε... Σ' 201-216 (Α' 134-135).—(Ἡρπάζεν ὁ Ἡρώδης τὰ τέκνα τῶν μητέρων) ἐκ τῶν ἰδίων ἀγκαλιῶν | ὡς στρουθία νεοσσοὺς | μέλος ἄδοντα γλυκὸν | ...ἐπιδραμὸν τοῖς ἀπασιν, | ὥσπερ θηρίον ἄγριον, | ὅταν φεύγη τοὺς βάλλοντας | παγίδας καὶ διώκοντας. Σ' 275-276, 352-354 (Α' 137, 140). ἀμῶς βαστάζει λέοντα, ἀετὸν δὲ χελιδῶν καὶ δεσπότην ἢ δούλην (Hymnes II, σ. 120. Εἰς γέννησιν III α').

Ἄλιεῖα: Οἱ πρὸ Χριστοῦ ἄλιεῖς | καὶ μετὰ Χριστὸν ἄλιεις, | οἱ ἄλλη συνομιλοῦντες, | καὶ γλυκὸν ἔημα ἐξερευγόμενοι, | τὸ πρὶν τοὺς ἰχθύας ἀγρεύοντες... ΛΖ' 36-40 (Δ' 15).—Καλάμῳ πρὶν ἀλιεύων | τῷ σταυρῷ ἀλιεύειν διδάχθητι, | τῷ σκώληκι πρὶν ἐδέλεαζες, | τῇ σαρκί μου θηρῶν παραγγέλλω σοι. ΛΖ' 86-89 (Δ' 20).—Βλέπετε μή τις μετανοήσας | ἔξω τῆς ὑμετέρας σαγήνης μείνη... ΛΖ' 237-238 (Δ' 31-32), προκειμένου περὶ τῶν Ἀποστόλων. Πρβλ. καί: Τοῦ δὲ σκάρφους γέγονας | ... | θεία κώπη... ΜΗ' 151-161 (Δ' 521-522).

Γεωργία: Εἰς ὄλεθρον ἡμῶν ἢ τούτου φυτεία | ἐνεργεζώθη

τῇ γῆ· στελέχη πικρὰ ἐγκεντρίσαντες αὐτῷ | τὸν ἐν αὐτῷ γλυκασμόν | οὐ μετεποιήσαμεν ΜΔ' 181-184 (Δ' 325).—Ὡς τὸ σπέρμα τὸ πεσὸν ἐπὶ τὰς πέτρας | ὡς χόρτος δώματος πρὶν ἀναβῆναι ἐξηράνθη. ΛΘ' 238-239 (Δ' 102).—Ἡ πηγὴ πᾶσι βλύζει τὰνάματα. ΜΑ' 80 (Δ' 199).—Ποίησον αὐλακὰς τῇ πηγῇ μου, | ἥς τὰνάματα ἦν τλησεν ἢ στοργή σου. | ὄρυξόν μοι ὡς δικέλλη | τῇ γλώττῃ διέξοδον. ΛΖ' 94-97 (Δ' 20).—Αἰσποραί. ΛΘ' 181 (Δ' 98).—καί ποτίσας μεθύσω τὸν σπόρον σου. ΛΖ' 99 (Δ' 21).—(Ὁ Σταυρὸς) σὺ ψυχῶν ἀκάρπων ἐγκέντρισμα, | σὺ ἄροτρον γεγένησαι, | γεώργιον κάλλιστον | ... | σὺ εἰζα ἄλλη | ... | σὺ εἰζα πλεγγῆς... ΜΘ' 129-135 (Δ' 521).—Ἐφθασεν, ἐφθασεν ὁ θερισμός, | τῆς συντελείας ἡ δευπάνη | εὐτρέπισται καὶ μᾶλλον ἠκόνισται. | ... | Οἱ ταχεῖς θερισταὶ πρὸς τὸ ἔργον αὐτῶν | τὰ ἐπιτήδεια ἐπιφέρονται | καὶ μένουσιν ἰδεῖν τί ὁ καλὸς γαιόχορος βούλεται. | Ψυχὴ μου, τί τελοῦμεν; εἰζανίων γὰρ γέμομεν | καὶ χωρίσουσιν ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ σίτου | πρὶν συνδεσμήσωσι, καὶ παραδώσουσιν εἰς καῦσιν... ΛΘ', Ζ' (Δ' 93).—Ἀπεδείχθη δὲ λικμητήριον | σκορπίζον εἰς τὴν ἄλωνα | ἐνχρως τὸ ἄχυρον | εἰς τὸ πῦρ ἐμβαλλόμενον, | ἵνα ὁ καρπὸς | εἰς τὰς ἀποθήκας τεθῆ. ΜΗ' 151-156 (Δ' 521).

Ἵραϊα εἰκόνες συναντῶνται εἰς τοὺς ὕμνους, ἄμεσον σχέσιν ἔχουσαι πρὸς τὴν φύσιν, ὡς ἡ περὶ τῆς Ἀναλήψεως: ἡ δὲ (νεφέλη) κατελθοῦσα | ἐνεκοκλώσατο τότε | τὸν τὰς νεφέλας ἠμιοχοῦντα | καὶ ὀμβροτόκους αὐτὰς ποιοῦντα. ΛΗ' 265-268 (Δ' 69). Ἡ ἐπὶ τῆς Ἀναστάσεως: Ἐγήγερται Κύριος. | Ἐλαμψεν ὁ τεχθεὶς πρὸ Ἐωσφόρου. | Μὴ οὖν στυγνάζετε, ἀλλ' ἀναθάλλετε. | τὸ ἔαρ ἐφάνη | ἀνθήσατε κλώνες, | καρποφορίαν, μὴ δυσφορίαν. ΜΣ' 307-311 (Δ' 410-411). Καὶ ἰδίᾳ ἡ ἐπομένη, τιθεμένη εἰς τὸ στόμα Ἰωσήφ τοῦ Παγκάλου: Ὅσπερ ἡ ἀγλὸς τὸν ἀέρα σκεπάζουσα | τὴν ἡλιακὴν οὐκ ἀμβλύνει λαμπρότητα, | ὥσπερ νέφος ἀπελαύνεται ὑπὸ ἀνέμου διωχθέν, | τοῦ ἡλίου δὲ μετέπειτα καταλάμπουσιν ἀγῶαι, | οὕτως καὶ ἡ δουλεία παρελεύσεται αὐτῇ | καὶ ἡ ἐλευθερία ἡ ἐμὴ ἀναλάμψει. ΜΓ' 220-225 (Δ' 284). Πρβλ. καί: Νῦν ἀμειδῆς ἡ φύσις ἡ ἐμὴ καὶ πῶς ἐξ αὐτῆς λάμψει ἡλιος... φαεινὴ ὥφθη ἀγῶη ἐκ Βηθλεὲμ ἀστράπτουσα... (Hymnes II, 126, 236), κ.κ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

ΘΕΜΑΤΑ - ΠΗΓΑΙ - ΘΕΟΛΟΓΙΑ

1. Ἐκ τῶν ἤδη εἰρημένων εἶναι φανερόν ποίας πηγὰς καὶ ποῖα θέματα εἶχεν ὁ Ρωμανός. Πρῶτον τὴν Γραφήν εἰς τὸ σύνολόν της : Τὴν Καινὴν Διαθήκην μνημονεύουσαν τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου καὶ ἐκ τοῦ βίου τοῦ Κυρίου τὴν γέννησιν, τὴν βάπτισιν, τὴν σταύρωσιν, ἀνάστασιν, ἀνάληψιν καὶ ἀκόμη τὴν βασιλοφύρον εἴσοδον, τὰ θαύματα (ἐγερσιν Λαζάρου, θεραπείαν λεπροῦ), ἐπεισόδια (νιπτήρος) κλπ. Καὶ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην παραδίδουσαν εἰς ἡμᾶς τὰ τῆς πλάσεως τοῦ Ἀδάμ, τὰ τῆς θυσίας τοῦ Ἀβραάμ, τὰ περὶ παγκάλου Ἰωσήφ, προφήτου Ἡλίου, τὴν εὐλογίαν τοῦ Ἰακώβ, τὰ τῆς Νινευτ, τὰ περὶ τοὺς τρεῖς ὁσίους παῖδας κλπ. κλπ. Ἐἶτα τὰ ἀπόκρυφα εὐαγγέλια¹, τὰ συναξάρια τῶν μαρτύρων καὶ ἁγίων τοὺς ὁποίους ὑμνησεν, ὅπως τὸν Ἰγνάτιον, τὸν Νικόλαον Μυρέων, τὸν Τρύφωνα, τοὺς Τεσσαράκοντα μάρτυρας, τοὺς ἁγίους Θεόδωρον, Γεώργιον, Δημήτριον, Ἀναργύρους, Μηνᾶν κλπ. Τὴν γραφὴν καὶ τὴν συναξαριστικὴν παράδοσιν προκειμένου περὶ τῶν ἀποστόλων ὧν, Πέτρου καὶ Παύλου τῶν κορυφαίων, Θωμᾶ, Φιλίππου κλπ. καὶ προσωπικοτήτων οἱ ὁ πρωτομάρτυς Στέφανος, ὁ βαπτιστής Ἰωάννης κ.ἄ. Τέλος τὰ ἴδια ἔργα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἐγνώριζεν ὁ Ρωμανός ἀσφαλῶς ὅταν ἔγραφε περὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας κλπ. Σύγχρονα δὲ γεγονότα ὅταν ἔγραφε περὶ σεισμῶν. Αἱ πηγαὶ δηλονότι ἦσαν κυρίως βιβλικαὶ ἀλλὰ καὶ ἄλλοι.

Ἰδοὺ πῶς ὑπομνήσκει γεγονότα εἰς ὅλους γνωστά, τὴν στάσιν τοῦ Νίκα καὶ τὴν συμβῆσαν καταστροφὴν ἐκ θεομηνίας τὸ 532 : (ιε') Ἄπαντες ἴσασιν εἰκόσ | τὰ τότε γεγονότα, | ὧν εἰκότως ἡ μνήμη | τὸν νοῦν αἰχμαλωτίζει | καὶ τὴν διάνοιαν ἡμῶν, | καὶ ὀκνηροτέραν | καὶ τὴν γλωτταν τὴν ἡμῶν | ποιεῖ πρὸς τὴν διήγησιν (Ε' 316 - 323).

Ὡς πρὸς τὴν Γραφήν ἰδοὺ τί λέγει ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς εἰς τὸν ὕμνον τοῦ Εἰς τὸν (Πάγκαλον) Ἰωσήφ : (δ') Γραφή προὔπεστρωσε | τὸ σκάμμα τοῦ σώφρονος. | Καὶ μάθωμεν, σώφρονες, | μιμησώμεθα τὸν νέον | ... | Οὐδέπω γὰρ ὄντως ἡ Γραφή οὐκ ἀπέθανεν, | ἀλλὰ διαμένει, ζωσα, ἀεὶ στήλη² ἀγνείας³.

1. M. Carpenter (πρβλ. περαιτέρω σ. 128 σημ. 3), Ἄθηνᾶ ΝΕ', 1952, σ. 160, σημ. 3 καὶ Ἀθ. Κομίνην εἰς τὰ προλεγόμενά του τῆς ἐκδόσεως τῶν ὕμνων Β' καὶ Α'.

2. στηλὴ ὁ Pitra.

3. Pitra, Romanus vet. mel. princeps, σσ. 11 - 30, ἐν σ. 12.

Καὶ ἀναφέρει αὐτὴν ἄλλοτε μὲν ἀορίστως «τῶν ὀημάτων τῆς Γραφῆς ἀκροαθώμεν» (ΙΘ' Εἰς τὸν Νῶε, στ. 40 - 41), «καθάπερ γράφει» (αὐτόθι στ. 105), «ὡς γέγραπται» (αὐτόθι στ. 243, 407), «φησὶν» (αὐτόθι στ. 383), «ταῦτα δὲ πρὸς ἔλεγχον ἡ Γραφή ἀνιστόρησεν» (αὐτόθι στ. 528 - 529), «ὡς ἡ Γραφή ἐκδιδάσκει» ΛΑ' 24 (Γ' 246), ὅπου Γραφή ἡ Παλαιὰ Διαθήκη. Ἡ «ἀνέγνωμεν γὰρ τοῦτου τὸν βίον ἐν Γραφαῖς» (Θ' Εἰς πλούσιον καὶ τὸν Λάζαρον, στ. 18 - 19), «τοῦτο γὰρ φησι καὶ ἡ θεόλεκτος Γραφή» (αὐτόθι στ. 40 - 41), «ὡς λέγει ἡ Γραφή» (Ζ' Εἰς τὸν τετραήμερον Λάζαρον, στ. 84), «ὡς φησὶν ἡ Γραφή» (αὐτόθι στ. 108), ὅπου ἐνοεῖται ἡ Καινὴ Διαθήκη. Ἡ καλεῖ τὴν Π.Δ. Βίβλον «πρὸς τὴν Βίβλον ἀναδράμωμεν» (ΜΖ' 58 - 59) ἢ «προσέλθωμεν τῷ Βιβλίῳ καὶ ἐκ τοῦτου διδασκόμεθα» ΛΔ', 51 (Γ' 249), ἢ καὶ ὀρίζει ἀκριβῶς τὸ βιβλίον τῆς Παλαιᾶς : «καθὼς καὶ ἡ βίβλος τῆς κτίσεως λέγει» (Δ' Εἰς τὸν Ἰσαὰκ ὅτε εὐλόγησε τὸν Ἰακώβ, στ. 24 - 25), «ὡς διδάσκει τὸ βιβλίον» (αὐτόθι στ. 135), νοουμένης τῆς «Γενέσεως», «ὡς ἔφη τὸ πρὶν ἐν παροιμίαις Σολομῶν» (Θ' Εἰς τὸν πλούσιον καὶ τὸν Λάζαρον, στ. 152 - 153), «Φανερώς γὰρ φθέγγεται ὁ ψαλμοδός» (αὐτόθι, στ. 242 - 243), ἢ καὶ τῆς Καινῆς : «φησὶ γὰρ Ματθαῖος» (Εἰς τὴν ἄρνησιν τοῦ Πέτρου γ'), «ὁ Ἰωάννης... ἔγραψεν ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ εὐαγγελίου» ΛΑ' 43 - 44 (Γ' 132), «ὡς ὁ ἀπόστολός φησιν» (Ε' Εἰς ἕκαστον σεισμὸν καὶ ἐμπρησμόν, στ. 122, ὅπου πρόκειται περὶ τῆς ἐπιστολῆς Ἰακώβου α', 17)¹. Ταῦτο συμβαίνει καὶ μὲ ἄλλους τινὰς ὕμνους ἔχοντας ὡς θέματα παραβολὰς τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἐπεισόδια αὐτῆς καὶ τῆς Παλαιᾶς, καθιερωμένας χριστιανικὰς ἐορτάς. Ὁ ποιητὴς δὲν ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν αὐθεντίαν τῆς Γραφῆς, ἀπεναντίας τὴν ἐπικαλεῖται, ὑπενουμίζει τὴν ὑπαρξίν της διὰ τὴν προσδῶση καὶ κύρος εἰς τὴν διήγησίν του, τὴν πλατυνομένην πέρα τῶν ὑπὸ τῶν Γραφῶν συντόμως ἐξιστορουμένων ἢ προφητευομένων.

Ἄλλὰ καὶ εἰς προὔπαρξαντας ἑαυτοῦ βίους ἁγίων ἀναφέρεται ρητῶς ὁ Ρωμανός. Οὕτω π.χ. εἰς τὸν ὕμνον Εἰς τὸν Ἅγιον Θεόδωρον δις ἀναγράφει «ὡς γέγραπται» (Γ' στ. 18 καὶ στ. 254), τὸ μὲν διὰ τὴν προσδιορίσιν χρονικῶς τὸν βίον τοῦ ἁγίου : «ἐν τοῖς χρόνοις τῆς πλάνης, ὡς γέγραπται | Μαξιμίῳ λοιμοῦ βασιλεύοντος» (στ. 18 - 19), τὸ δὲ διὰ τὴν ἐπιβεβαίωσιν τὸ εἶδος τοῦ μαρτυρίου τῶν τοῦ Θεοδώρου φίλων Εὐτρόπου κλπ. «διὰ λόγον μὴ πείσας τοὺς μάρτυρας, | ἀναφθῆναι πυρὰν διετάξατο | καὶ σταθῆναι τοὺς λέβητας γέμοντας | ἐν ἀσφάλτῳ καὶ πίσσῃ, ὡς γέγραπται» (στ. 251 - 254). Ὄντως εἰς τὸ ἐν τῷ Τριφδίῳ μεταγενέστερον (καθὸ ὀφειλόμενον εἰς τὸν Νικηφόρον Κάλλιστον Ξανθόπουλον) συναξάριον, ὅπου τὸ βᾶρος πίπτει εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐψήσεως τῶν κολλύβων καὶ ὄχι τοῦ μαρτυρίου, καὶ περὶ τὸ τέλος τοῦ συναξαρίου ἀναγινώσκωμεν : «Τοῦτον δὲ τὸν μέγαν Θεόδωρον ὁ δυσσεβῆς

1. Τὸν Παῦλον λέγει μέγαν, τὸν δ' Ἰωάννην θεοπέσιον.

Βολγγας, ἐπὶ Μαξιμίνου ἐμαρτόρησεν, αἰκισθέντα πρότερον, εἶτα τὸν νεῶν τῆς θεᾶς ἐκείνων ἐμπρήσαντα, καὶ τοῖς πένησι τὸν κόσμον αὐτῆς διαμερισάμενον· τινῶν δὲ καὶ εἰς λόγους αὐτῶ ἐλθόντων, καὶ μεταθέσθαι βουλομένων αὐτόν, καὶ συμβουλευόντων, οὐκ οὐκ ἠνέσχετο. Πολλὰ τοίνυν παθὼν, ὕστερον καμίνου ἀναφθείσης μεγάλης κατ' αὐτῆς ἀκοντίζεται μήτε δ' ἐξ ἐκείνης παθὼν, ἐν μέσῳ ταύτης τῷ Θεῷ τὸ πνεῦμα παρέθετο»¹.

Μολονότι ἕως ὁ Ρωμανὸς ἀναφέρεται εἰς τὴν Γραφὴν ἀπειθείας καὶ αὐτὴν βεβαίως ἐγνώριζε καὶ ἐχρησιμοποιοῦν ἐκ πρώτης χειρός, ἐν τούτοις μεταξὺ τῆς Γραφῆς καὶ αὐτοῦ παρεμβάλλονται οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας οἱ διὰ σειρᾶς ὁμιλιῶν ὑπομνηματίσαντες τόσον τὴν Παλαιὰν ὕσον καὶ τὴν Καινὴν Διαθήκην. Τοῦτο παρετήρησεν ἤδη ὁ Ρ. Μ a a s², ἐπιμείνας ἰδίᾳ εἰς τὴν ἐπίδρασιν τὴν ὁποίαν ἤσκησεν ἐπὶ τοῦ Ρωμανοῦ ὁ Β α σ ἰ λ ε ἰ ο ς Σ ε λ ε υ κ ε ἰ α ς (δ' αἰ.) καὶ ὁ ἱερὸς Ἰω. Χ ρ υ σ ὄ σ τ ο μ ο ς († 407) ἀμφότεροι σχολιάσαντες τὴν Γένεσιν. Ὁ Maas ἀνέφερεν ἱκανὰς περιπτώσεις ἐπιδράσεων τοῦ κειμένου τοῦ Βασιλείου Σελευκείας ἐπὶ τὸ ἔργον τοῦ Ρωμανοῦ. Χαρακτηριστικὴ εἶναι καὶ ἡ ἐπομένη ἐπὶ τοῦ ὕμνου « Εἰς τὴν θυσίαν τοῦ Ἀβραάμ ». Ἡ Γένεσις (κβ', 1 - 2) διηγεῖται ὡς ἐξῆς πῶς ὁ Θεὸς ἐπέειπε τὸν Ἀβραάμ, θέλων νὰ δοκιμάσῃ τὴν πίστιν του «...εἶπεν αὐτῷ Ἀβραάμ, Ἀβραάμ. ὁ δὲ εἶπεν ἰδοὺ ἐγώ. καὶ εἶπε λαβὲ τὸν υἱόν σου τὸν ἀγαπητόν, ὃν ἠγάπησας, τὸν Ἰσαάκ καὶ πορεύθητι εἰς τὴν γῆν τὴν ὑψηλὴν καὶ ἀνενεγκὸν αὐτόν ἐκεῖ...». Ἰδοὺ πῶς μετεποιήθησαν τὰ χωρία εἰς τὸν β' οἶκον τοῦ ὕμνου τοῦ Ρωμανοῦ : «Τί δέ σοι ὁ καλῶν προέταξεν | ἀκούσωμεν. | Λάβε παῖδα τὸν ἐκ τῶν σῶν λαγόνων, | ὄνπερ ἐν γῆρει ἔσχε παραμύθιον, | καὶ σφάξον μοι. | Ὡ πόσης ὑπῆρχε | τούτῳ λύτης τὸ ῥῆμα· | οὐκ εἶπε γὰρ παῖδα | καὶ ἠρέσθη τῷ λόγῳ | ἀλλ' ἠρέθειε σπλάγγνα γέροντος | ...» (Γ' στ. 38 - 51). Ὁ Maas παρετήρησεν ὅτι οἱ στίχοι οὗτοι εἶναι ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τὴν μζ' ὁμιλίαν «Εἰς τὴν Γένεσιν» τοῦ Ἰωάννου Χρυσοστόμου (PG 54, στ. 429) ὅπου ὁ ἱερὸς ἀνὴρ ἐσχολίασεν «οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπε τὸν Ἰσαάκ, ἀλλὰ προσέθηκε τὸν υἱόν σου». Παρὰ τὴν συγγένειαν τῆς παρατηρήσεως, ἡ ἔκφρασις τοῦ Ρωμανοῦ εἶναι ζωηροτέρα : «ὦ πόσης ὑπῆρχε λύτης τούτῳ τὸ ῥῆμα». Ἡ φράσις αὐτὴ φθάνει διὰ νὰ ὑψώσῃ εἰς βαθύτατα ἀνθρώπινον τὸν σπαραγμὸν τοῦ γέροντος Ἀβραάμ.

2. Δόγμα³. Ἡ ἀφιξις τοῦ Ρωμανοῦ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν συμπίπτει μὲ ἀνωμαλίαν τινὰ εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν, ὅπου ὁ αὐτοκρά-

τωρ Ζήνων τῷ 482 ἐπέβαλε τὸ Ἐνωτικόν, προσπαθῶν νὰ συμφιλιώσῃ τὰς ἀπόψεις τῶν μονοφυσιτῶν πρὸς τὰς τῆς Ἐκκλησίας ἢ ἀνωμαλία αὕτη, ἢ ὅποια ἐχώρισε τὴν Δύσιν ἀπὸ τὴν Ἀνατολήν, διήρκεσε μέχρι τοῦ 518, ὅτε ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ Ἰουστίνος. Εἰς τὰ χρονικὰ ὅρια τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ (527 - 565) συμπίπτει μόνον ἡ πέμπτη οἰκουμένη Σύνοδος (553), καθὼς καὶ αἱ ὡσαύτως εἰς Κωνσταντινούπολιν συγκληθεῖσαι τοπικαὶ τοῦ 536 καὶ τὸ διάταγμα περὶ Τριῶν κεφαλαίων τοῦ 543. Ἐπὶ πλέον ὁ Ρωμανὸς προέρχεται ἀπὸ μίαν περιοχὴν ὅπου ἡ ὀρθοδοξία δὲν εἶναι σταθερά. Θὰ ἦτο ἐνδιαφέρον νὰ ἐγνωρίζομεν τὴν δογματικὴν του τοποθέτησιν. Καὶ κατὰ μὲν τὴν ἀφιξίν του εἰς Κωνσταντινούπολιν εἶχε τοιαύτην ἡλικίαν καὶ ἀξίωμα ὥστε νὰ μὴ ἐρωτᾶται ἡ βαρύνῃ ἢ γνώμη του, ἢ ὅποια ἦτο τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως ἢ ἐκάστοτε γνώμη. Μετὰ ταῦτα δ' ὅταν ἀνῆλθε κοινωνικῶς θὰ συνετάσσετο πρὸς τὴν γνώμην τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ παλατίου.

Ἐκ τοῦ ἔργου του ὁ Ρωμανὸς φαίνεται ἀρκούντως θεολογῶν καὶ περὶ τὰ δογματικὰ ἀσχολούμενος¹. Ὅτι εἶναι ἀλήθεια περιλαμβάνεται εἰς τὰς Γραφάς· ἀλλ' ἐπεξεργασίαν δογματικὴν καὶ συστηματοποίησιν δὲν πρέπει ν' ἀναμένῃ τις ἀπὸ διηγηματογράφου καὶ διαλογοποιῶν οἷος ὁ ἐνθουσιώδης Ρωμανός. Δὲν τὸν ἀπησχόλησε π.χ. τὸ πρόβλημα τῆς Ἀγίας Τριάδος ἢ τὸ πρόβλημα τῆς Σωτηρίας. Εἰς τὸ κοντάκιον περὶ τῆς Δευτέρας Παρουσίας δὲν θεολογεῖ, ἀπλῶς ἐκφράζει τοὺς ἀμαρτάνοντας πιστοὺς καὶ προτρέπει πρὸς μετάνοιαν.

Παράδειγμα ἐλαφρᾶς θεολογίας, κυρώσεως δηλαδὴ τῶν ὑπὸ τῶν Πατέρων ἀποφασισθέντων, εἶναι ὁ ὕμνος εἰς τοὺς Πατέρας τῆς α' Οἴκου. Συνόδου, ὅπου ἐξιστορεῖ τὰς αἱρέσεις ἀπὸ τῆς α' μέχρι τῆς ε' Οἴκου. Συνόδου (325, 553) καὶ εἰς τὸν δέκατον οἶκον λέγει ὅτι αἱ οἰκ. σύνοδοι (« εἰσι πέντε, ἰσάριθμοι τῶν ἡμετέρων αἰσθήσεων, δι' ἃ ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις τὴν γνώσιν ἐτρένωσεν») ! Περαιτέρω δὲ ὅτι «ἐτι δὲ καὶ ἄλλην ἤθροισε σύνοδον | πάλιν ἐνταῦθα κατὰ Σενήρου, | τοῦ ἐχθροῦ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως· | αὐταὶ οὖν ἔλαβον | ὡσπερ σφενδόνη τοῖς ἀναθέμασι | τοὺς τῶν αἱρέσεων ἐξάρχους | ὡς ἔστι καὶ οὗτος Σενήρος, | τὸ πάσης λύτης δοχεῖον. | Τὰ πάντα γὰρ ἐτάραξε, συνέχευε, ἐκακούργησε | τῆς εὐσεβείας τὸ μέγα μυστήριον». Καθὼς ἤδη παρετηρήθη, δὲν πρόκειται περὶ τῆς Γ' Οἰκουμένης (Κωνσταντινουπόλεως 680) τῆς συγ-

1. Τριψίδιον (ἔκδ. Βελουδῶν) β', 1856, σ. 119.

2. Das Kontakion (mit einem Exkurs über Romanos und Basileios von Seleukeia), BZ XIX, 1910, σσ. 285 - 306.

3. Πρβλ. Ρ. Μ a a s, BZ 15, 1906, σσ. 13 - 24, ὅπου συνεκεντρώθησαν δογματικαὶ

ἐνδείξεις περὶ Ρωμανοῦ. Ὅτι ὁ Ἀκάθιστος τὸν ὁποῖον κακῶς θεωροῦν ὡς ἔργον τοῦ Ρωμανοῦ ἀπηχεῖ νεστοριανὰς ἀντιλήψεις καὶ τὰς μονοφυσικὰς ἔριδας περισταλείας διὰ τῆς Β' οἴκου. Συνόδου (553), καὶ κατὰ ταῦτα ὁ Ρωμανὸς ἀπηχεῖ τὰς δογματικὰς ἀληθείας τῶν Γ' καὶ Δ' οἰκ. Συνόδων, ὁ Ἄ δ. Δ ι α μ α ν τ ὀ π ο υ λ ο ς, ΕΦ 13, 1914, σσ. 367 - 368.

1. Ὁ Ἄ θ. Δ. Κ ο μ ἰ ν η ς, Ρωμανοῦ Ὑμνοι Γ', 1957, σσ. 47 - 48, ἀνεσκεύασε τὴν ἀντίθετον ἄποψιν.

κληθείσης ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πρωγωνάτου κατὰ τῶν μονοθελητῶν καὶ μονοφυσιτῶν, ἀλλὰ περὶ δύο συνόδων γενομένων τῷ 536 ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία προεδρεύεται ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπον Ρώμης Ἀγαπητὸν καὶ ἡ ἑτέρα ἀπὸ τὸν Κωνσταντινουπόλεως Μηνᾶν, στρέφονται δ' ἀμφοτέραι κατὰ τοῦ Ἀντιοχείας Σεύηρου¹.

Καὶ ὁ Ἅγιος Νικόλαος ὑμνεῖται ὑπὸ τοῦ Ρωμανοῦ² ὡς «καταβαλὼν | πάσας αἱρέσεις δολερὰς | τοῦ Σεβελίου τοῦ δεινοῦ, | Νεστορίου, Ἀρείου | καὶ τῶν λοιπῶν αἱρεσιάρχων» (ΙΖ' στ. 85 - 89) «καὶ τῇ σφενδόνη | τῶν σῶν ἐντεύξεων | αὐτούς...» θανατώσας τοὺς «ἐτέρως φρονεῖν ἐπιχειροῦντας» (στ. 393 - 399).

Ἄλλα παραδείγματα θεολογικῆς διαπραγματεύσεως καὶ πολεμικῆς κατὰ τῶν αἱρετικῶν καὶ δὴ εἰς χριστολογικὰ ζητήματα :

οὐ... φρίττουσιν... οὕτως Ἀρειανοὶ τὴν δεσποτείαν, τὴν ἀθθεντίαν τὴν τοῦ Λόγου τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὅτι οὗτος ὑπάρχει ὁ πρὸ τῶν αἰώνων γεννηθεὶς ἀϊδίως ἐκ πατρὸς ἀχρόνου ἀχρονος υἱὸς αὐτοῦ ὁ μένων εἰς αἰῶνας, ὅπερ ἦν πρὸ τῶν πάντων αἰώνων...

(Εἰς Λεπρόν, ΙΓ' Hymnes II, 376). Ὁμολογία τῆς ἁγίας τριάδος αὐτόθι (ιζ', σ. 378).

Ὑπὸ Χριστοῦ ἐνεργούμενος προμηνώ σοι | ὁ ἐντεῦθεν γενήσεται σημεῖον ἀντιλεγόμενον | ἔσται δὲ σημεῖον ὁ σταυρός, | ὅνπερ στήσουσι τῷ Χριστῷ οἱ παρόνομοι | τὸν σταυρούμενον ἄλλοι Θεὸν μὲν κηρύξουσιν, | ἄλλοι πάλιν δὲ ἄνθρωπον | καὶ ἀσεβείας καὶ εὐσεβείας τὰ δόγματα κινούντες | καὶ οὐράνιον τινὲς μὲν ὑποπτεύουσιν τὸ σῶμα, | ἄλλοι φαντασίαν ἔτεροι δὲ πάλιν ἐκ σοῦ τὴν σάρκα ἄψυχον | καὶ ἔτεροι ἔμψυχον φησὶν ἦν ἀνέλαβεν | ὁ μόνος φιλόανθρωπος³.

Εἰς τὸν ὡς ἄνω οἶκον ὁ Ρωμανὸς ἀποδίδει τὸ διάταγμα (edictum) τοῦ Ἰουστινιανοῦ τοῦ 532 ἔτους καθ' ὃ «ἀναθεματίζομεν πᾶσαν αἵρεσιν, ἐξαιρέτως δὲ Νεστόριον τὸν ἀνθρωπολάτρη... καὶ Εὐτυχέα τὸν φρενοβλαβῆ... τοὺς φαντασίαν εἰσάγοντας... καὶ Ἀπολλινάριον τὸν ψυχοφθόρον». Ἐκ τούτων ὁ Ἀπολλινάριος «ἄψυχον σάρκα» ἐν τῷ Χριστῷ ἐβλασφήμει.

Ἰδοὺ ἄλλος οἶκος τοῦ Ρωμανοῦ κατὰ τῶν Νεστοριανῶν :

(Q 53, οἶκος ιγ') Ὡ δεινῆς διαβόλου παρώσεως, ὃ ἀπίστων γνώμης | οἱ τὰ ἐναντία φρονοῦντες τῶν Γραφῶν | τὴν ἀλήθειαν γὰρ ἀποκρύπτουσι | διαφοροῦς ὁδοὺς ἐφενόρισκοντες | ἕνα υἱὸν τὸν Χριστὸν μὴ γνώσκοντες, | θέλουσι τινὲς τὴν θεῖαν οὐσίαν μερίζειν | καὶ βροτὸν ὀνομάζειν ψιλὸν | τὸν ὀφθέντα ἐν κόσμῳ σαρκὶ δι' ἡμᾶς. | Ἀλλὰ Θεὸς ἐπεγνώσθη φύσει ἀθάνατος

1. Εὐστρατιάδης, Ὁ Ρωμανὸς καὶ ἡ Ἀκάθιστος, σσ. 18 - 19.

2. Καὶ ὁ ὕμνος οὗτος εἶναι ὑποπτος.

3. Maas, BZ 15, 1906, σ. 13.

μένων | εἰ καὶ βροτὸς ἐθεάθη δούλου μορφήν ἐπιφέρειν | θέλων γὰρ ἔσταν-
ρώθη, ὁ λύσας...¹.

Καὶ ἀλλαχοῦ (Q 41, ιθ') :

Μὴ τις οὖν τοῦ Χριστοῦ τὴν πλευρὰν εἶπη ψιλὸς ἀνθρώπου | ἄνθρωπος γὰρ ἦν ὁ Χριστὸς καὶ Θεὸς ἦν, οὐ σχιζόμενος εἰς δύο, | εἰς ἕξ ἑνὸς Πατρὸς. Καὶ πάσῃων αὐτὸς ἦν καὶ μὴ πάσῃων ὁ αὐτός, | θήσκον καὶ μὴ νεκρούμενος | θεότητι γὰρ ζῶν νεκροῦται σῶματι².

Καὶ εἰς τὸν ὕμνον εἰς τὸν Λάζαρον :

Τινὲς εἶπον τοῦτο ἄνδρα ψιλὸν | καὶ οὐκ ἠσχύνθησαν | τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ³, ὅπου ὁ ἐκδότης Ἰω. - Θ. Παπαδημητρίου διαπορεῖ εἰς τί ἀφορᾷ ὁ χαρακτηρι-
σμός ψιλὸς ἄνθρωπος, προσάγει δὲ καὶ χωρίον τοῦ Ἀμφιλοχίου⁴.

Ὁ ΙΕ' ὕμνος Εἰς ἅγιον Δημήτριον ἐγράφη διὰ νὰ στηρίξη τοὺς Θεσσαλονικεῖς εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν, τὸ μέγα τοῦτο τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέλημα⁵. Ἐν αὐτῷ ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ Μάνεντος καὶ τῆς διδασκαλίας του : «(ιη') Ὑπὸ τῶν φρονούντων τὰ τοῦ Μανιχαίου | μαθεῖν ἠβουλόμην τί Μανιχαῖος | μετὰ θάνατον ἐγένετο | ὅτι γὰρ πρόην ὡς ὄνος ἐξεδάρη | τοῦτο ἐγὼ ἀνέγνω καὶ ἐπέγνω | εἶτε οὖν μετεμνώχεται | ἄρτι κάμηλος ἐστὶ πρὸς τὴν ἀξίαν | εἰ δὲ καὶ ἔλαχε τοῦτον ἵππον γενέσθαι | τῷ μὲν δέδοτο διὰ τὸ ἀξίωμα | ὃ δὲ γ μαπανάθλιον, | μένον τυφλόν...» (στ. 192 - 202). «(κ') Ἰσταμένων ἡμῶν ἐν ταύτῃ τῇ πέτρᾳ | τῆς πίστεως Πέτρου βλέπετε, φίλοι, | μήπως ἐξολισθήσωμεν | λέγουσι γὰρ ἡμῖν οἱ ἀπατεῶνες, | ὅτι ὁ Μάνης ἀπόστολος ὑπάρχει, | δοῦλος δὲ ἦν ὁ πάνδεινος...» (στ. 214 - 219). «(κα') Νῦν οὖν, γρόντες ταῦτα, μὴ ἀπατηθῶμεν | πιστεύοντες ὅτι ὁ Μανιχαῖος | τοῦ Χριστοῦ ἦν ἀπόστολος» (στ. 225 - 227). «(κβ') Οὗτος μὲν ἠσχύνθη, ἡμεῖς δὲ σωθῶμεν | ἐκ πάσης αἰσχύνης, ταῖς τοῦ ἁγίου | Δημητρίου δεήσεσιν...» (στ. 236 - 238).

Εἶναι δὲ γνωστόν, ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς (Cod. Just, I, V, 11) ἔλαβεν αὐστηροτάτην θέσιν ἀπέναντι τῆς ἀναζωπυρηθείσης ταύτης αἱρέσεως : «θεσπίζομεν τοὺς τὴν ὀλεθρίαν τῶν Μανιχαίων πλάνην μηδεμίαν ἔχειν παρρησίαν ἢ ἄδειαν καθ' οἷονδῆποτε τῆς καθ' ἡμᾶς πολιτείας διάγειν τόπον, εἰ δὲ ποτε φανεῖεν ἦτοι εὐρεθεῖεν, ὑπάγεσθαι κεφαλικῇ τιμωρίᾳ»⁶. Ἄξιον σημειώ-

1. Maas, Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 14.

2. Maas, Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 14. Πβλ. Ὅτι ψιλὸς οὐκ ἔστω υἱὸς ἀνθρώπου, Hymnes II, σ. 368.

3. Ζ' Ὑμνος, στ. 162 - 164, Ὑμνοι Α', 1952, σσ. 163 - 164.

4. Ὑμνοι Α', σ. 163 σημ.

5. Περὶ τῆς θρησκευτικῆς πολιτικῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ πρβλ. Κ. Ἀμαντόν, Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, Α', 1953, σσ. 224 - 237.

6. Πρβλ. ὅσα ἐγράφη Ὑμνοι Β', 1954, σσ. 9 - 10, καὶ Κ. Ἀμαντόν, Ἐνθ' ἄνωτ., Α', σ. 226, σημ. 4.

σεως ακόμη είναι ότι ο Ρωμανός λέγει την Θεοτόκον ἄσπορον (ΙΔ', 26) ¹, δογματική ἄποψις εὐροῦσα διατύπωσιν μόνον κατὰ τὸν 10' αἰῶνα!

3. Ὁ ἀρχαῖος κόσμος. Ἐλέχθη ἤδη ² ὅτι ὁ Ρωμανός ἀπεδοκίμασεν ὀνομαστικῶς τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς. Ἴδου πῶς ἐκφράζεται περὶ τῶν Ἀποστόλων :

« Οὐκοῦν ἐδόθη αὐτοῖς πάντων περιγενέσθαι | δι' ὧν λαλοῦσι γλωσσῶν ; | καὶ τί φιλονεικοῦσιν οἱ ἔξω ληροῦντες ; | Τί φρῶσι καὶ βαμβεύουσιν οἱ Ἕλληνες ; | Τί φαντάζονται πρὸς Ἄρατον ³ τὸν τρισκατάρατον ; | Τί πλανῶνται πρὸς Πλάτονα ; | Τί Δημοσθένην στέργουσι τὸν ἀσθενῆ ; | Τί μὴ ὀρῶσιν Ὅμηρον ὄνειρον ἀργόν ; | Τί Πυθαγόραν θρυλλοῦσι τὸν δικαίως φημιθέντα ; | Τί δὲ καὶ μὴ τρέχουσι καὶ σέβουσιν οἷς ἐνεφανίσθη | τὸ Πανάριον Πνεῦμα ; » (Εἰς Πεντηκοστὴν οἶκος 15') ⁴. Καὶ ἀλλαχοῦ : οὐ χαίρω τοῖς πλατωνίζουσιν | τὰ μωρὰ γὰρ τοῦ κόσμου ἠγάπησα | ὁ μόνος γινώσκων τὰ ἐγκάρδια ⁵. Καὶ περαιτέρω εἰς τὸν αὐτὸν ὕμνον « λόγος ὑμῶν ⁶ σοβεῖ Δημοσθένην | καὶ ἠτῶνται Ἀθηναῖοι τοῖς Γαλιλαίοις | παύσει λοιπὸν συγγραφεὺς ὁ Κηφᾶς | ἐξαγγέλλων ἐμέ' | ἀμέτρους γὰρ λέξεις καὶ μύθους | ἀμαυροῖ τὸ ρητὸν τοῦ μαρὰν ἀθά' | ἢ Ναζαρετ δονεῖ Κόριθον' | οἱ λαλοῦντες ὑμεῖς καὶ ὁ πειθων ἐγώ, | ὁ μόνος γινώσκων τὰ ἐγκάρδια » (τῶν ἁγίων Ἀποστόλων τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ ὁ ψαλμός) ⁷.

Διὰ τῆς ὡς ἄνω καταδίκης τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ὁ Ρωμανός κατέκρινε τὸ πνεῦμα τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας καὶ γνώσεως, ὅτι οἱ ἄνθρωποι τοῦ ἔκτου αἰῶνος, ὑπὸ τὴν ἐπήρεια τῶν ἀπολογητῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐκάλουν ἀκόμη εἰ δ ω λ ο λ α τ ρ ῖ α ν. Τοῦτο δ' ὀφείλετο εἰς τὴν δογματικὴν ἀνάγκην τοῦ ἀσυμβιβάστου μεταξὺ τῆς κοσμοθεωρίας τῶν ἀρχαίων καὶ τῆς κατὰ Χριστὸν πίστεως. Ὁ Ρωμανός πόρρω ἀπέχει τοῦ νὰ συμβιβάσῃ τὰ διεστῶτα ὡς ὁ Μέγας Βασιλεὺς ἢ παλαιότερον Ἰουστίνος ὁ μάρτυς καὶ φιλόσοφος ⁸.

Ἀπὸ ἄλλης πλευρᾶς μένει νὰ ἐξετασθῇ ποίους ἀρχαίους συγγραφεῖς ἐγνώριζεν ἀμέσως ὁ μελωδὸς καὶ τί ἐξ αὐτῶν ἀπηχεῖται εἰς τὸ ἔργον του. Πρὸς ὀδοποίησιν τῆς τοιαύτης κατευθύνσεως παρατηρῶ ὅτι ὁ Γ' ὕμνος, « Εἰς τὴν Θυσίαν τοῦ Ἀβραάμ », εἶναι δυνατὸν νὰ συσχετισθῇ πρὸς τὴν Μήδειαν τοῦ Εὐριπίδου. Παράδειγμα ὁ β' οἶκος (Α', σσ. 54 - 55) ὅπου ἡ Σάρρα ἀναμένει ἀπὸ τὸν

1. Ὑμνοι Α', 1952, σ. 311.
2. Κλεις, σ. 15.
3. Ἄρατος ὁ ποιητὴς τῶν Φαινομένων.
4. P i t r a, AS I, 1876, σσ. 163 - 164.
5. Ὑμνος ΑΖ' 183 - 185 (Δ' 27).
6. τῶν Ἀποστόλων, ὁμιλεῖ ὁ Χριστός.
7. Ὑμνος ΑΖ' 189 - 197 (Δ', σ. 28).
8. Βλέπε Κλεις, σ. 13.

Ἰσαὰκ νὰ αὐξήθῃ καὶ νὰ τὴν στηρίξῃ, γηροκομήσῃ, ἀρνούμενη ν' ἀποθάνῃ οὗτος πρὸ αὐτῆς. Δι' ἄλλης τῆς ἀντιθέσεως Ἀβραάμ - Σάρρας (ἀκολουθοῦντος τοῦ ποιητοῦ ἐν προκειμένῳ εὐθέως τὸν Χρυσόστομον καὶ τὸν Βασίλειον Σελευκείας) ἐνθυμίζει τοὺς ἐπομένους στίχους :

1030 Ἄλλως ἄρ' ὑμᾶς, ὦ τέκν', ἐξεθρεψάμην,
ἄλλως δ' ἐμόχθουν καὶ κατεξάνθην πόνοις
στερρὰς ἐνεγκοῦσ' ἐν τόκοις ἀληθόνας.
ἢ μὴν ποθ' ἢ δύστηνος εἶχον ἐλπίδας
πολλὰς ἐν ὑμῖν γηροβοσκίσειν τ' ἐμὲ
καὶ καθανοῦσαν χερσὶν εὖ περιστελεῖν,
1035 ζῆλωτὸν ἀνθρώποισι νῦν δ' ὄλωλε δὴ
γλυκεῖα φροντίς· σφῶν γὰρ ἐστερημένη
λυπρὸν διάξω βίον ἀλγεινὸν τ' ἐμοί.
ὕμεις δὲ μητέρ' οὐκέτ' ὄμμασιν φίλοις
ὄψεσθ', ἐς ἄλλο σχῆμα ἀποστάντες βίου.

4. Ἡ πατρικὴ γνώσις. Σχέσεις Ρωμανοῦ - Ἐφραίμ τοῦ Σύρον ¹. Ὁ Ρωμανός κατήγετο ἀπὸ τὴν Συρίαν, ἔγραψεν ὅμως ἑλληνιστί, ἐνῶ ὁ Ἐφραίμ ὁ Σύρος ἀπὸ τὴν Νίσιβιν τῆς Μεσοποταμίας ἔγραψε συριακά, εἶδε δὲ ὑπὸ συγχρόνων του τὸ ἔργον του μεταφραζόμενον ἑλληνιστί. Ὑπετίθετο ὅτι ὁ Ρωμανός ἐπηρεάσθη ἀμέσως ἀπὸ τὴν συριακὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν ².

Ἐξ ὅσων δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν σήμερον, ἐκ τῶν γνωστῶν ὡς βεβαίαν ἑλληνικῶν κειμένων τοῦ Ἐφραίμ, ἡ σχέση αὐτοῦ πρὸς τὸν Ρωμανὸν δὲν εἶναι οὔτε ἄμεσος, οὔτε ὅσης σημασίας ἐθεωρήθη ἄλλοτε. Οἱ παλαιοὶ μελετηταὶ τοῦ θέματος, κατὰ τοὺς παραλληλισμούς των, εἶχον ὑπ' ὄψιν ὀλίγα κείμενα τοῦ Ρωμανοῦ καὶ ἦσαν προκατειλημμένοι ὅτι οὗτος ἠκολούθει τὸν Σύρον. Ὁμοίως δὲν ἐξήταζον τὸ πρόβλημα τῆς προελεύσεως τῆς ἄλλης ἐκκλη-

1. Πρβλ. Ν. Β. Γ ω μ α δ α κ η ν ἐν ΕΕΒΣ ΚΣ', 1956, σσ. 34 - 36 (ἀνακοίνωσις εἰς τὸ ἐν Oxford «Second International Conference on Patristic Studies» 19 - 24 Σεπτεμβρίου 1955).

2. Ἡ σχετικὴ πεπαλαιωμένη διαπραγματεύσις τοῦ θέματος ὑπὸ τῶν T h. W e h o f e r, Untersuchungen zum Lied des Romanos auf die Wiederkunft des Herrn, 1907 καὶ C a s. E m e r e a u, Saint Ephrem le Syrien, son oeuvre littéraire grecque, Paris (1918) σχεδὸν πάντοτε προηγῆθη τῆς ἐκδόσεως τῶν ἔργων τοῦ Ἑλληνοῦ Ἐφραίμ (δηλ. τῆς εἰς τὴν ἑλληνικὴν μεταφράσεως τοῦ Ἐφραίμ) ὑπὸ τὸν ἐν Ρώμῃ καθηγητοῦ Silvio Giuseppe Mercati, S. Ephraem Syri opera, tomus primus, fasc. primus. Sermones in Abraham et Isaac, in Basilium Magnum, in Eliam, Romae 1915, ἡ ὁποία 50 ἔτη μετὰ τὴν ἐναρξίν της δὲν ἐπροχώρησεν, οὐδὲ φαίνεται ὅτι, μετὰ τὸν θάνατον μάλιστα τοῦ Mercati, θὰ προχωρήσῃ, ἀν δὲν ἀναληφθῇ ὑπὸ τινος νεωτέρου. Πρβλ. καὶ P. M a a s, Gregorios von Nyssa und der griechische Ephrem, BNJ 1, 1920, σ. 337.

σιαστικής ελληνικής ποιήσεως, από τὸ ὅποιον δὲν δύναται νὰ εἶναι κει-
σμένον τὸ τῆς προελεύσεως τῆς ποιήσεως τοῦ Ρωμανοῦ. Σήμερον ἡ σύγκρισις
δεικνύει ὅτι :

α') Ὁ Ρωμανὸς συνολικῶς ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴν συριακὴν ποίησιν ὀλι-
γώτερον ἀπὸ ὅ τι ὑπετίθετο ἄλλοτε. Τοῦτο ἰσχύει καὶ περὶ ὅλης τῆς ἐκκλη-
σιαστικῆς (λειτουργικῆς) ἐλληνικῆς ποιήσεως¹.

β') Ὅτι ἡ ποίησις τοῦ Ἐφραίμ, ἔργον πολεμιστοῦ καὶ ἀσκητοῦ τῆς
ποιμενικῆς Μεσοποταμίας, εἶναι ἐντόνου ἀγροτικοῦ καὶ ποιμενικοῦ χαρακτῆ-
ρος, περισσότερον ρητορικὴ ἀπὸ τὴν τοῦ Ρωμανοῦ. Ἀπεναντίας ὁ Ρωμανὸς
εἰς τὸ ἔργον του χρησιμοποιοῦ καὶ εἰκόνας τοῦ γεωργικοῦ, κυνηγετικοῦ καὶ
ποιμενικοῦ βίου, ἀλλ' ἔχει ἐντονώτερον ἀστικὸν χαρακτῆρα, ἐξ ἄλλου δ' ἀπο-
δίδει περισσότεραν σημασίαν εἰς τὴν ἔκφρασιν τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου.

γ') Ὅτι ἡ διαπραγματεύσις τοῦ αὐτοῦ θέματος, ὡς τῆς θυσίας τοῦ Ἀ-
βραάμ, γίνεται κατὰ ἀρκετὰ διάφορον τρόπον².

δ') Ὅτι ἡ ἐβραϊκὴ καὶ ὄχι ἡ συριακὴ ποίησις εἶναι ἡ ἀμεσώτερον ἐπη-
ρεάζουσα τὸν Ρωμανόν, διὰ τῆς ἐλληνικῆς μεταφράσεως τῆς Παλαιᾶς Δια-
θήκης ὑπὸ τῶν Ἑβδομήκοντα (διὰ τῶν θεμάτων, τῆς γλώσσης, τῶν ἐκφρά-
σεων) καὶ

ε') Ὅτι ἡ ρυθμομετρικὴ κατασκευὴ τῶν ὕμνων τοῦ Ρωμανοῦ εἶναι
περισσότερον συγγενὴς πρὸς τὸ ἐλληνικὸν κείμενον τῶν Ἑβδομήκοντα, ψαλ-
λόμενον ἀπὸ πολλοῦ ἤδη εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν. Τὸ
τελευταῖον τοῦτο ἰσχύει γενικῶς ἐπὶ ὅλης τῆς ἐλληνικῆς λειτουργικῆς ποιήσεως.

Ἡ σχέση τοῦ Ρωμανοῦ πρὸς τοὺς Ἑλληνας Πατέρας διεπιστώθη πα-
λαιότερον ὑπὸ τοῦ P. Maas, εἰς ὅ,τι μάλιστα ἀφορᾷ εἰς τὸν Βασίλειον Σελευ-
κειᾶς³. Γενικῶς ἀναγνωρίζεται ὅτι καὶ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἐπηρέασε
τὸν Ρωμανόν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας, ὁ Κύριλλος Ἀλεξαν-
δρείας, ὁ Κύριλλος Ἱεροσολύμων, ὁ Γρηγόριος Νύσσης, ὁ Γρηγόριος Θαυμα-
τουργὸς κ.ἄ. Πατέρες ἐπηρέασαν τὸν Ρωμανόν⁴. Ὑπερβολικῶς μάλιστα ἐθεω-
ρήθη ὁ Ρωμανὸς ὡς εἰς ἱεροκήρυξ γράφων ἐμμέτρως, πρᾶγμα ὅπερ σήμερον
δύναται νὰ θεωρηθῆ πλάνη, λόγῳ τοῦ ὅτι ὁ Ἕλληνας ποιητὴς ἀποδίδει μεγάλην
σημασίαν εἰς τὸν ἐσωτερικὸν ψυχικὸν κόσμον, τὴν ἐσωτερικὴν πάλην τοῦ ἀν-
θρώπου, τὴν ὁποίαν ἐκφράζει. Ἐπὶ πλέον οἱ ἀγιογραφικοὶ του ὕμνοι καὶ οἱ
ἱστορικοὶ χαρακτῆρος δὲν ἔχουν συνήθως ὡς πρότυπα λόγους τῶν Πατέρων
τῆς Ἐκκλησίας.

1. Παρὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰρλανδοῦ J. J. Tierney, SBN 7, 1951, σσ. 208 - 213
λεγόμενα ἀκόμη.

2. Πρβλ. ὅσα γράφω κατωτέρω, σσ. 146 ἐξ. περὶ τοῦ ὕμνου τούτου.

3. P. Maas, BZ XIX, 1910, σσ. 285 - 286, πρβλ. καὶ πρόσθεν σ. 118.

4. Πρβλ. Ἀθανασίου Δ. Κομίνη, Πηγὰς τοῦ εἰς τὸν νιπτήρα ὕμνου Ρω-
μανοῦ τοῦ Μελεῳδοῦ, ΕΕΒΣ ΚΖ', 1957, σσ. 224 - 232.

Μετὰ τὴν ἐκδοσιν τῶν ὕμνων Α' - ΝΓ' ὑπ' ἐμοῦ καὶ τῶν συνεργατῶν
μου, τὸ θέμα εἶναι δυνατὸν ν' ἀντιμετωπισθῆ εὐρύτερον, διότι ὅλοι ἀνεζη-
τήσαμεν τὰς πηγὰς τῶν ἐκδοθέντων κειμένων εἴτε ἀγιολογικαί, εἴτε ἱστορι-
καί, εἴτε ἀποκρυφολογικαί¹, εἴτε ρητορικαί ἦσαν αὗται. Κατ' ἀκολουθίαν ἡ
ἐπίδρασις τοῦ Ἰω. Χρυσοστόμου εἰς τὸν Ρωμανόν εὐρέθη μεγαλυτέρα, πλὴν
δ' αὐτῆς καὶ τῆς τοῦ Βασιλείου Σελευκειᾶς, διεπιστώθησαν καὶ ἄλλων Πατέ-
ρων, δηλ. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Γρηγορίου Νύσσης, Ἀστερίου Ἀμασειᾶς,
Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ, Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, Ἀθανασίου Ἀλε-
ξανδρείας κλπ.

Ἐπὶ πλέον δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν καὶ τὰ κάτωθι :

α') Τὸ πρόβλημα τῆς εὐρυτέρας ἐπιδράσεως τοῦ Ἰω. Χρυσοστόμου
(κ.ἄ. Πατέρων) ἐπὶ τὸν Ρωμανόν εἶναι συνδεδεμένον πρὸς τὴν γνησιότητα
τῶν ἔργων τοῦ μεγάλου τούτου ρήτορος, τοῦ ὁποίου δὲν ὑπάρχει ἀκόμη καὶ
εἶναι δύσκολον νὰ προπαρασκευασθῆ μία νέα κριτικὴ ἐκδοσις.

β') Ἡ ἐπίδρασις τῶν Ἑλλήνων Πατέρων ἐπὶ τὸν Ρωμανόν διαπιστοῦ-
ται εἰς τοὺς ὕμνους ἐκείνους οἱ ὅποιοι δὲν ἔχουν ἱστορικὸν ἢ ἀγιολογικὸν
χαρακτῆρα, ἢ δὲν ἐκφράζουν ἐσωτερικὴν ψυχικὴν διάθεσιν (προσευχά).

γ') Ἡ ἐπίδρασις τῶν Ἑλλήνων Πατέρων ἐκτείνεται ἀπὸ τῆς ὑποθέ-
σεως εἰς τὴν γλῶσσαν, εἰς ἐκφραστικούς τρόπους καὶ εἰς χειρισμὸν τῶν θε-
μάτων καὶ εἰς τὴν χρῆσιν τῶν ρητορικῶν σχημάτων λόγου. Οὐδέποτε ὕμνος
τοῦ Ρωμανοῦ χάνει τὸν διηγηματικὸν του χαρακτῆρα καὶ οὐδέποτε μεταβάλ-
λεται εἰς κήρυγμα. Παρ' ὅλα ταῦτα πάντοτε οἱ ὕμνοι ἀποσκοποῦν νὰ παρα-
δειγματίσουν τοὺς πιστοὺς. Ἐν τελευταία ἀναλύσει ὁ καλλιτεχνικὸς σκοπὸς
τοῦ Ρωμανοῦ δὲν ἔπαυε νὰ εἶναι ἠθικός.

δ') Διὰ τῆς ἐπηρείας τῶν Πατέρων ἐπὶ τὸν Ρωμανόν ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ
ρητορικὴ, μὲ τὰ σχήματά της, τὸν λόγον, τὴν γλῶσσαν ἐπηρεάζει τὸν Ρω-
μανόν περισσότερον ἀπὸ οἰονδήποτε συριακὸν ἢ ἐβραϊκὸν κείμενον.

ε') Λεπτὰ ψυχογραφικὰ διακρίσεις διαφοροποιοῦν τὰς ὑποθέσεις τῶν
ρητορικῶν ἔργων καὶ τὰς ὑποθέσεις τῶν ὕμνων τοῦ Ρωμανοῦ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ
ἀντικειμένου. Κατὰ ταῦτα ὁ Ἕλληνας ποιητὴς δὲν γίνεται δοῦλος οὔτε τοῦ θέ-
ματος οὔτε τοῦ προτύπου του.

1. Περὶ ἐμμέσου ἐπιδράσεως τῶν ἀποκρύφων Acta Pilati διὰ Χρυσοστόμου εἰς τὸν
Ρωμανόν, πρβλ. ΕΕΒΣ ΚΖ', 1957, σ. 415.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

ΡΩΜΑΝΟΣ ΚΑΙ ΘΕΑΤΡΟΝ

1. Δὲν νομίζομεν ὅτι εἰς τὸ Βυζάντιον ὑπῆρξε θέατρον ὑπὸ τὴν ἔννοιαν πού ἐνόουν αὐτὸ οἱ ἀρχαῖοι ἢ βλέπομεν αὐτὸ ἡμεῖς σήμερον. Μερικαὶ σκηναὶ παραστάσεις, διαλογικὰ ἔργα (Ἰγνατίου στίχοι εἰς τὸν Ἀδάμ, Χριστὸς Πάσχα¹ κλπ.) εἶχον θρησκευτικὸν περιεχόμενον. Ἄλλ' ἡ λειτουργία καὶ αἱ ἄλλαι τελεταὶ τῆς Ἐκκλησίας εἶχον βασικῶς ὑποκαταστήσει τὸ ἀρχαῖον θέατρον (βωμός, χορός, κορυφαῖοι κλπ.), χωρὶς ν' ἀποτελοῦν συνέχειαν τούτου². Ἐκτὸς ἀμφιβολίας εἶναι, ὅτι πλὴν τῆς θείας λειτουργίας τῆς καθ' ἑκάστην διαδραματιζομένης, καὶ ἄλλαι τελεταὶ ὅπως τοῦ Νιπτῆρος κατὰ τὴν Μεγάλην Πέμπτην (διατηρεῖται ἀκόμη εἰς Πάτμον καὶ Ἱεροσόλυμα) καὶ τῶν Τριῶν Παίδων³ εἶχον δραματικὸν χαρακτῆρα, μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς δράσεως καὶ τοῦ διαλόγου ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς ὑπάρξεως θεατῶν ἐξ ἄλλου. Ἡ τελευταία αὐτῆ παράστασις χαρακτηρίζεται ὡς «Ἀκολουθία ψαλλομένη τῇ Κυριακῇ τῶν ἀγίων Προπατόρων», καθὼς «ἀκολουθία ψαλλομένη» εἶναι καὶ ἡ τοῦ Νιπτῆρος.

Ἐπερβάλλον τὰ πράγματα παλαιότερον ὁ Βουινγ⁴, ἀπέδωκε δραματικὸν χαρακτῆρα εἰς τοὺς ὕμνους τοῦ Ρωμανοῦ. Τὴν ἀποψιν ταύτην ἀνενέωσεν ὁ Μιονί, ὁ ὁποῖος, ἀμέτοχος τῆς πράξεως τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἐθεώρησε τοὺς ὕμνους τοῦ Ρωμανοῦ ὡς λειτουργικὰ δράματα⁵, ὡς ψαλλομένους ἀπὸ τὸν κληρὸν, καὶ ὡς ἀποτελοῦντας χριστιανικὸν θέατρον, διαδεχθὲν τὸ ἀφανισθὲν ἐθνικὸν τοιοῦτο⁶.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἤδη ὁ ΚΑ' ὕμνος «Εἰς τὸ πάθος τοῦ Κυρίου ἡμῶν

1. H Venetia Cottas, Le théâtre à Byzance, Paris 1931, σσ. 222 - 235 : Un passage du drame «Christos Paschon» introduit dans le Tropologion de Romanos, νομίζει ὅτι ὁ Χριστὸς Πάσχα ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ. Ἀντιθέτως ὁ συγγραφεὺς τοῦ κέντρωτος τούτου ἐμμύθη τὸν Ρωμανόν. Πρβλ. Ν. Α. Λιβαδάραν ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ τοῦ ΚΑ' ὕμνου, Ἰγμνοὶ Β', 1954, σ. 165.

2. Ὁ χορὸς π.χ. εἶχεν ἀτονῆσαι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ δ' π.Χ. αἰῶνος!

3. Τρεμπέλας, σσ. 298 - 300 «δραματικὴ παράστασις τῆς καμίνου» τὸ κείμενον δημοσιεύεται ἀπὸ τὸν 2406 μουσικὸν κώδ. τῆς ΕΒΕ.

4. E d. B o u i n g y, Poètes et mélodes; étude sur les origines de rythme tonique dans l'hymnographie de l'Église Grecque, Nîmes 1886.

5. M i o n i, σσ. 27 - 47 : Il dramma liturgico in Romano.

6. Αὐτόθι, σ. 45.

Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς τὸν θρῆνον τῆς Θεοτόκου» ψαλλόμενος κατὰ τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν, παρέχει τὴν ἐτύπωσιν δραματικῆς τινος λειτουργίας¹. Ἄλλ' εἰς τὸν ἕκτον αἰῶνα δὲν ὑπάρχει τι τὸ μαρτυροῦν ὅτι οἱ ὕμνοι ἐξετελοῦντο θεατρικῶς. Ὁ ἴδιος ὁ συναξαριστὴς λέγει περὶ τοῦ εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν, ὅτι ἀνῆλθεν ὁ Ρωμανὸς εἰς τὸν ἄμβωνα² καὶ τὸν ἔψαλεν, ὅχι ὅτι τὸν ὑπέβαλεν εἰς ἄλλους. Γνωρίζομεν δ' ὅτι μεταγενεστέρως, τὸν ἰδ' αἰῶνα τὸν ὕμνον τοῦτον διετήρει ἀκόμη ἡ Ἐκκλησία. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν Νικηφόρου τοῦ Ξανθοπούλου «τὰ πολλὰ παρωσαμένη ἡ Ἐκκλησία, ἐν (κοντάκιον) καὶ μόνον παρέλαβεν εἰς μνήμην τοῦ θαύματος»³, ἦτο δὲ τοῦτο τῶν Χριστουγέννων ὁ ὕμνος. Ἐκ τῆς Βασιλείου Γάξεως γνωρίζομεν ὅτι κατὰ τὴν ἑορτὴν «δέχεται κάκεισε ὁ δημοκράτης τῶν Βενέτων, ἦγουν ὁ δομέστικος τῶν σχολῶν, μετὰ τοῦ περατικοῦ δήμου τῶν Βενέτων, καὶ λέγουσιν οἱ κράκται τὸν ἀπελατικὸν ἦχ. γ' Τὸν ἐν Ἐδέμ παράδεισον ἠρέωξεν ἐν Βηθλεὲμ ἢ Παρθένος»⁴. Ἐπομένως ὑποθέτομεν ὕμνον ὁμοιάζοντα πρὸς τὸν α' οἶκον τοῦ Ρωμανοῦ. Ὁμοίως ὁ Κ. Π ο ρ φ υ ρ ο γ ἔ ν ν η τ ο ς, Ὁσα δεῖ γίνεσθαι θριάμβου ἐπινικίων τελομένων ἐν τῷ φόρῳ μετὰ λιτῆς⁵, λέγει «Ἔἴτα εἰσέρχεται ὁ βασιλεὺς σὺν τῷ πατριάρχῃ ἐν τῷ θείῳ βήματι καὶ θυμιᾷ πέριξ τῆς ἀγίας τραπέζης· ὁ δὲ διάκονος ποιεῖ εὐχὴν συναπτῆν· οἱ δὲ ψάλλται, ἀνωθεν ἐν τῷ ἄμβωνι ψάλλουσι θεοτοκία πρόσφορα καὶ τῇ ὑποθέσει τῶν ἐπινικίων ἀρμόζοντα, οἷον τὸ Προστασία φοβερὰ καὶ τὸ Ἐπὶ σοὶ χαίρει καὶ τὸ Τεῖχος ἀκαταμάχητον καὶ τὸ Τῇ ὑπερμάχῳ Στρατηγῷ τὰ νικητήρια καὶ τὰ τούτοις ὅμοια». Ἄλλ' εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Χριστουγέννων γνωρίζομεν ἐκ τοῦ Κουροπλάτου ὅτι «μετὰ γοῦν τὸ πάντας τοῦ παλατιοῦ πολυχρονίσαι κατὰ τὴν τάξιν αὐτῶν, μέχρι καὶ τῶν Βαρδαριωτῶν, κατὰ τὴν πάλαι πάτριον καὶ τούτων φωνήν, ἦτοι περσισί, εἰσέρχονται καὶ οἱ ψάλλται καὶ πολυχρονίζουσι ψάλλοντες καὶ τὸ μετ' αὐτὸ⁶ κοντάκιον Ἡ Παρθένος σήμερον ὑπερούσιον τίκτει καὶ πάλιν τὸ πολυχρόνιον»⁷. Οὐδεμία

1. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὁ ὕμνος μετεδίδετο ραδιοφωνικῶς ἐν Ἀθήναις κατὰ ραδιοσκηνοθεσίαν τοῦ Π. Μαριάκη, τῶν διαλογικῶν τμημάτων ἀπαγγελλομένων ὑπὸ διαφόρων ἡθοποιῶν. Περὶ τῶν ἐν Γαλλίᾳ θεατρικῶν διασκευῶν καὶ παραστάσεων ὁμιλεῖ ὁ R e n é R. K h a w a n, Romanos le Mélode, le Christ Rédempteur, Célébrations liturgiques, traduit du grec, Paris 1956, ἐν σσ. 20 - 24. Τὸ περιεργὸν τοῦτο βιβλίον ἀγνοεῖ πᾶσαν τὴν ἑλληνικὴν βιβλιογραφίαν!

2. Πρβλ. Π. Π ο λ ἄ κ η, Ὁ ἄμβων, ἡ λειτουργικὴ του χρῆσις, ΓΠ Β', 1918, σσ. 295 - 297.

3. BZ 2, 1893, σ. 603.

4. Κωνσταντίνου Βασιλέως, Ἐκθεσις... Βιβλ. Α', κεφ. Β', Bonn, σ. 40. Πρβλ. ἐκδ. Al. Vogt, 1935, σ. 33. Ὁ α' οἶκος τοῦ ὕμνου εἰς Χριστοῦ Γέννησιν ἀρχεται : Τῇν Ἐδέμ Βηθλεὲμ ἤνοιξε, δεῦτε λάβωμεν...

5. Περὶ Βασιλείου Γάξεως, Bonn, σ. 609.

6. Τὸ πολυχρόνιον δηλ.

7. (Ψευδο) Κωδινὸς Κουροπαλάτης, De Officiis Cp., cap. VII (Bekker

λοιπὸν ἐνδειξίς ὑπάρχει περὶ δραματικῆς ἀκολουθίας κἄν. Ἐπίσης εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Εἰς θυσίαν τοῦ Ἀβραάμ ὕμνος τοῦ Ρωμανοῦ εἶναι ζωηρότατος καὶ ἱσάξιος ἢ μὴ ὑπέρτερος λογοτεχνικῶς τοῦ κρητικῆς μυστηρίου τοῦ ις' αἰ., πρὸς τὸ ὅποιον ἔχει τινὰς ἀναλογίας¹· ὅτι μόνον ὁ Ρωμανὸς παρουσιάζει, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Γένεσιν, τὴν Σάρραν γνωρίζουσαν τὸν σκοπὸν τῆς θυσίας πρὸ τῆς τελέσεως αὐτῆς. Ἀλλ' ὁ συσχετισμὸς του μὲ κυπριακὸν κείμενον ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ Λάμπρου², ἐπὶ τοῦ ὁποίου βασιζονται οἱ ὑποστηρίζοντες τὴν ὑπαρξίν θρησκευτικῆς θεάτρου εἰς τὸ Βυζάντιον, εἶναι ἀσύστατος. Τὸ ἐν λόγῳ κυπριακὸν κείμενον ἀντιπροσωπεύει δυτικὴν ἐθιμικὴν παράδοσιν³.

Κατὰ ταῦτα τὸ δραματικὸν στοιχεῖον ὑπάρχει εἰς τὸν Ρωμανόν, ὀφείλεται δ' ἀφ' ἑνὸς εἰς τὴν ζωηρότητα τοῦ διαλόγου καὶ ἐξ ἄλλου εἰς τὰς ψυχικὰς συγκρούσεις τῶν διαγραφόμενων εἰς τοὺς ὕμνους προσώπων, ἀλλὰ πάντοτε ἐντὸς τοῦ διηγηματικῆς χαρακτῆρος τοῦ ὕμνου, τῆς θέσεώς του εἰς τὰς ἀκολουθίας ὡς κειμένου ψαλλομένου (καὶ ὑποψαλλομένου κατὰ τὸ ἀνακλώμενον). Πᾶσα ὑπόθεσις περὶ σκηνοθετήσεως τῶν ὕμνων καὶ δι' ἡθοποιίας ἀπαγγελίας δραματικῆς αὐτῶν θὰ μᾶς ἔφερε μακρὰν τῆς πραγματικότητος. Ἄλλως τε οὐδ' ὅλοι οἱ ὕμνοι τοῦ Ρωμανοῦ εἶναι διαλογικοί, καὶ ὅσοι εἶναι ἔχουν τὸ μεγαλύτερον μέρος των διηγηματικόν, ὥστε οἱ κατὰ τὰ ἄλλα πλούσιοι διάλογοι νὰ μὴ δικαιολογοῦν τὴν σκηνοθεσίαν. Ἄν τοιαύτην προέβλεπεν ὁ Ρωμανὸς τὰ μὲν διηγηματικὰ στοιχεῖα θὰ ἐπλαττεν ἀπλῶς ἐνδεικτικὰ, θὰ συνέθετε δὲ μεγαλύτερους καὶ συστηματικωτέρους τοὺς διαλόγους.

1839, Bonn) 57, 12 - 17 (Περὶ τῆς τοῦ βασιλέως τραπέζης). Πρβλ. παρὰ P i t r a, AS I, σ. XXI τὴν εἰδησιν κατὰ τὴν ὁποίαν τὸν ὕμνον τῶν Χριστουγέννων ἔψαλλον εἰς τὸ παλάτιον οἱ χοροὶ τῶν Ἀγιοσοφικῶν καὶ Ἀγιοποστολικῶν. Caerem. aul., σ. 682, n. 89; (Ψ ε υ δ ο) - K ω δ. 72 (Bonn).

1. Αἱ ἀναλογίαι εἶναι (ΘΑ = θυσία Ἀβραάμ (Μέγας). Ρ = Ρωμανὸς Δ') :

α') Ρ. 205 - 207 : Ἄλλ' ἤδη ἡ χαρὰ εἰς δάκρυα | τάχα τρέπεται.

ΘΑ. 389 : Πῶς ἐγυρίσαν οἱ χαρὲς σὲ θλίψεις μίαν ἡμέρα.

β') Ρ. 208 - 210 : σύ μου φῶς, σὺ ἀγῆ ἐμῶν βλεφάρων.

ΘΑ. 378 : καὶ σύ σουνε τὰ μάτια μου καὶ σύ σουνε τὸ φῶς μου.

γ') Ρ. 264 - 266 : Ραντίσω τοῖς δάκρυσι | πᾶσαν τὴν γαῖαν καὶ σὺ σὺν ἐμοὶ | ἄλλ' οὖν ἐκ τούτου | κέρδος ἡμῖν οὐκ ἔσται.

ΘΑ. 392 : οὐδ' ὄφελος οὐδὲν καλὸν τὸ κλάϊμα σου τοῦ κάνει.

² Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς τρεῖς περιπτώσεις τὰ δύο ἔργα ἔχουν ἄριστα διατυπωθέντας «κοινούς τόπους».

2. Βυζαντινὴ σκηνοθετικὴ διάταξις τῶν παθῶν τοῦ Χριστοῦ, NE 13, 1916, σσ. 381 - 407 (Cod. Vat. Pal. Gr., 345, ιδ' αἰ.).

3. S a m u e l B a u d - B o n y, Sur un «sacrifice d'Abraham» de Romanos et sur l'existence d'un théâtre religieux à Byzance, Byzantion 13, 1938, σσ. 321 - 334, ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ἄρθρου τῆς M a r j o r i e C a r p e n t e r, Romanos and the mystery play of the East «The University of Missouri, Studies, Philological Studies in honour of W. Miller, XI, ἀρ. 3, 1 Ἰουλίου 1936, σσ. 24 - 51.

2. Ἡ ποιήσις τοῦ Ρωμανοῦ εἶναι ἰδεαλιστικὴ, ἢ ἰδανικὴ, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἐσωτερικότητος τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἀνυπαρξίας τοῦ ἔξω κόσμου. Ὁ φυσικὸς κόσμος ὑπάρχει, ἀλλὰ προβάλλεται ὁ ψυχικὸς κόσμος. Διὰ τὸν Ποιητὴν δὲν ἔχουν ἀξίαν αἱ περιγραφαὶ τῶν φυσικῶν καλλονῶν, ἀλλ' ἡ ἔκφρασις τῶν ψυχικῶν συναισθημάτων, ὁ ἔσω ἄνθρωπος, ὁ ἁμαρτάνων, ὁ μετανοῶν, ὁ προσευχόμενος.

Ἡ ποιήσις τοῦ Ρωμανοῦ εἶναι ἀνθρωποποιητικὴ¹. Πάντα τὰ ἱερὰ πρόσωπα, οὐδὲ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ ἐξαιρουμένου, προβάλλονται μὲ ἀνθρωπίνην λαϊκὴν ψυχολογίαν, ἀνταποκρινόμενα πρὸς τὴν ψυχολογίαν τοῦ ἀκούοντος ἐν τοῖς ναοῖς τοὺς ὕμνους ἐκκλησιάσματος. Τοῦτο εἶναι τὸ μέγα χάρισμα τῆς ποιήσεως τοῦ Ρωμανοῦ. Χωρὶς νὰ ἐκχυδαίξη τὰ ἱερὰ πρόσωπα, καταβιβάζει αὐτὰ μέχρι τῆς ἀνθρωπίνης αἰσθήσεως καὶ παρουσιάζει αὐτὰ σκεπτόμενα, δρῶντα καὶ ἐκφραζόμενα κατ' ἀνθρώπον καὶ δὴ συνήθη ἀνθρώπων τῆς ἡμέρας. Εἰς τοῦτο συντελεῖ καὶ ὁ διάλογος τῶν ὕμνων.

1. Ἄλλο θέμα εἶναι ἡ προέλευσις τοῦ ἀνθρωποποιητισμοῦ τούτου. Παλαιότερα ἀντίληψις ἀποδίδει εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ θεάτρου τῶν μίμων τὴν τοιαύτην διαμόρφωσιν τῶν ἱερῶν προσώπων, ἐπίδρασιν ἐλθοῦσαν εἰς τὴν ὕμνογραφίαν μέσῳ τῆς πατερικῆς ρητορικῆς, ὑπολογίζει δὲ τὸ στοιχεῖον τοῦτο ὡς λαϊκόν. Ἀνεξαρτήτως τῆς τυχόν συμπτώσεως, γεγονὸς εἶναι ὅτι ὁ Ρωμανὸς μεταξὺ τῆς μίας καὶ τῆς ἄλλης τοποθετήσεως συνειδητῶς ἐκλέγει ἐκείνην δι' ἧς θὰ δυναθῆ περισσότερον νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τοῦ ἀκροατηρίου. Ὅτι δὲ ἡ ρητορικὴ ὡς φιλολογικὸν εἶδος ἐπηρέασε τὸν Ρωμανὸν περισσότερον τοῦ θεάτρου εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας δι' ἐμέ. Ἡ ρητορικὴ περιέκλειε τὸ δραματικὸν στοιχεῖον καὶ ἐχρησιμοποιοῦσε εὐρέως τὸν διάλογον διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν δραματικὴν σύγκρουσιν. Τούτου ἐπωφελήθη ὁ Μελωδὸς περισσότερον εἰς τὰ ἔργα του, ὅπου τὰ πρότυπα του ἦσαν ρητορικά.

Περὶ τῶν σχετικῶν ζητημάτων πρβλ. Giorgio La Piana, Le rappresentazioni sacre nella letteratura bizantina dalle origini al sec. IX con rapporti al teatro sacro d'occidente, Grottaferrata 1912, 8^ο, σσ. 344, ἐν σσ. 160 - 165. Ἄλλην ἀποψιν (ἀπαράδεικτον δι' ἐμέ) ἐκθέτει ἡ Βενετία Κόττα ἐν σσ. 35 - 65 (L'origine de la mimique dans le théâtre ecclésiastique) τοῦ βιβλίου της : Le théâtre à Byzance par V é n é t i a C o t t a s, Paris 1931. Περὶ τῶν μιμικῶν ἁσμάτων καὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τὴν τραγωδίαν καὶ τὰς νεωτέρας παραλογάς, πρβλ. Σ τ ἰ λ π ω ν ο ς Κ υ ρ ρ ι α κ ἰ δ ο υ, Αἱ ἱστορικαὶ ἀρχαὶ τῆς δημόδους νεοελληνικῆς ποιήσεως, Θεσσαλονίκη 1934, 8^ο, σσ. 30, ἐν σσ. 17 - 19 (βτὶ τοιαῦτα ἔσματα δὲν ἐσώθησαν μέχρις ἡμῶν).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

Ο ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΥΜΝΩΝ¹

1. Ὁ διάλογος εἶναι βασικὸν χαρακτηριστικὸν τῶν ρωμανικῶν ὕμνων, οἱ ὅποιοι σπανιότατα στεροῦνται αὐτοῦ. "Ὅταν δὲν διαλέγονται ἐν αὐτοῖς πρόσωπα, τότε ὁμιλεῖ πρὸς τὸν Θεὸν ἢ πρὸς ἑαυτὸν ὁ Ποιητής. Ἐκτὸς τοῦ ἐσωτερικοῦ διαλόγου ὑπάρχει καὶ ἐξωτερικὸς διάλογος. Χωρὶς νὰ δεσμευθῶμεν ἀπὸ τοὺς τύπους τοὺς χρησιμοποιουμένους ἀπὸ τοὺς μελετητὰς τῆς κλασσικῆς φιλολογίας, οὐδ' ἀπὸ τὴν σχετικὴν ὀρολογίαν, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ ποίησις τῶν ὕμνων τοῦ Ρωμανοῦ εἶναι μὲν κυρίως λυρική, μετέχει δ' ὅμως καὶ τῆς διηγήσεως, πολλάκις δηλαδὴ ἀναπτύσσει ἐν ἐπεισόδιον τῆς Παλαιᾶς ἢ τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἢ ἐν μαρτύριον ἑνὸς ἱεροῦ προσώπου ἢ ἀπλῶς τοῦ βίου του τὰ γεγονότα. Κατ' ἀνάγκην ἐπομένως τὸ λυρικὸν κείμενον δὲν περιορίζεται ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν διήγησιν, ἀλλὰ χρησιμοποιεῖ τὸν διάλογον, τὸν «ἐξωτερικὸν διάλογον», τὸν πραγματικόν, κατὰ τὸν ὅποιον ἀνταλλάσσουν τὰς σκέψεις των καὶ ἐκφράζουν τὰ συναισθήματά των τὰ δρώντα πρόσωπα, ἢ ἀπλῶς ὁμιλοῦν διὰ νὰ μᾶς πληροφορήσουν περὶ τῶν συμβαινόντων. Ὁ πραγματικὸς αὐτὸς διάλογος εἶναι συνηθέστατος εἰς τὰ ἔργα τοῦ Ρωμανοῦ, ὅπου π.χ. διαλέγεται ἡ Παρθένος μετὰ τοῦ μέλλοντος νὰ σταυρωθῆ Ἐθεῦ - Λόγου, εἴτε οἱ ἅγιοι μετὰ τῶν διωκτῶν των κατὰ τὸ μαρτύριον αὐτῶν. Ὁ ἐξωτερικὸς μάλιστα διάλογος καθιστᾷ τὸ ἔργον τοῦ Ρωμανοῦ ζωηρότερον, κινητικώτερον καὶ περισσότερο ἀνθρώπινον· τὸ μὲν διότι ὁ ποιητὴς εἰσάγει λαϊκὰς μορφὰς διαλεγόμενας πολλάκις ἀπλοϊκῶς, τὸ δὲ διότι καὶ τὰ θεῖα πρόσωπα ἐκφράζονται κατὰ τρόπον συναισθηματικὸν πλησιέστατον πρὸς τὸν μέσον ἀκροατὴν τοῦ ὕμνου, ὅχι πλέον ὡς Θεὸς πρὸς Θεοτόκον π.χ. ἀλλ' ὡς υἱὸς πρὸς μητέρα. Καὶ δὲν ἔχει βέβαια τὴν δραματικότητα τῆς τραγικῆς στιχομυθίας, πολλάκις ὅμως ἐξαντλεῖ τὸν ὕμνον, χρωματίζει τὰ πρόσωπα, ἐξαιρεῖ τὰς βασικὰς αὐτῶν ἐννοίας, παιδαγωγεῖ καὶ διδάσκει. Τὰ ὁμιλοῦντα πρόσωπα διηγοῦνται, ἀποροῦν, προσεύχονται, παρακαλοῦν ἀλλὰ καὶ ὀργίζονται καὶ ἀπειλοῦν καὶ εἰρωνεύονται καὶ ἐπιπλήττουν καὶ ἀπλοϊκῶς ἐκφράζονται. Αὐτὸς ὁ Χριστός, μέλλον νὰ μεταβάλῃ τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον κατὰ τὸν γάμον τὸν ἐν Κανᾶ, παρίσταται ὑπὸ τοῦ Ρωμανοῦ χρησιμοποιῶν τοὺς ὑπηρετὰς τῆς οἰκίας καὶ οὐχὶ τοὺς ἀποστόλους πρὸς πλήρωσιν τῶν ὑδριῶν (Ἰωάννης, 2,1-10), ὑποψιαζόμενος ὅτι ἂν

1. Πρβλ. Ν. Β. Τωμαδάκης, ΕΕΒΣ ΚΣ', 1956, σσ. 3 - 25 καὶ ΚΗ', 1958, σσ. 72 - 74. Ὅρα καὶ πρόσθεν τὰ περὶ διαλόγου γραφέντα.

ἐμεσολάβουν οἱ ἀπόστολοι τὸ θαῦμα θ' ἀπεδίδοτο εἰς πανουργίαν: «Πέτρον γὰρ ὑπουργῆσαι, ἀλλ' οὐδὲ Ἰωάννην, οὐκ Ἀνδρέαν νῦν βούλομαι, οὐκ ἄλλον οὐδένα τῶν ἐμῶν ἀποστόλων, ἵνα μὴ γεννηθῆ δι' αὐτῶν τοῖς ἀνθρώποις ὑποψία ἐντεῦθεν φαυλότητος, ἀλλ' αὐτοὺς νῦν θέλω ὑπουργεῖν τοὺς ὑπηρετὰς ἐμοί...»¹. Ἐσκέπτετο λοιπὸν καὶ ὁ Χριστὸς ἀνθρωπίνως. Γενικῶς εἰπεῖν, ἡ χάρις τῶν ὕμνων θὰ ἤλαττοῦτο ἀποφασιστικῶς ἂν ἐξῆρει τις τοὺς διαλόγους. Τοῦτο φυσικὰ δὲν φαίνεται ἀπὸ τὰ εἰς τὰ λειτουργικὰ βιβλία τῆς Ἐκκλησίας μας διασωθέντα ἀποσπάσματα τῶν ὕμνων, ἀλλ' εἶναι φανερόν ἀπὸ τοὺς ἐξ αὐτῶν ἀκεραίους. Σημειωτέον ὅτι εἰς τὸν ἐξωτερικὸν διάλογον ὁ Ποιητὴς κατ' ἀρχὴν κρατεῖ τὰ ὑπὸ τῶν Γραφῶν καὶ μαρτυρολογίων παραδεδομένα, ἀλλὰ προχωρεῖ καὶ πέρα αὐτῶν, εἰς φανταστικούς διαλόγους, οἱ ὅποιοι οὐδαμῶθεν παρεδόθησαν, διὰ τοῦτο ὅμως καὶ φαίνονται ἀληθέστεροι, καθὼς τοὺς καταξιώνει ἡ ἀλήθεια τῆς τέχνης, διὰ τοῦ ἀνθρώπινου στοιχείου. Ἐχει ἐπομένως ὁ Ποιητὴς τὴν ἐλευθερίαν νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν διατύπωσιν ἐρωταποκρίσεων μετὰ τῶν προσώπων τὰ ὅποια εἰσάγει εἰς τοὺς ὕμνους, χρησιμοποιεῖ δὲ τὸν εὐθὺν λόγον διὰ νὰ μᾶς παράσχῃ τὴν ἐντύπωσιν περὶ τῶν δρώντων προσώπων, ἀφοῦ ὁ λόγος χαρακτηρίζει ὑπὲρ πᾶν ἄλλο δρώμενον. Εἶδομεν ἤδη, ὅτι ὁ Πέτρος κατὰ τὴν ἀρνήσιν λέγει περισσότερα τῶν ὅσων παραδίδει ὁ εὐαγγελιστὴς² καὶ ἡ ἁμαρτωλὴ γυνὴ κατὰ τὴν πρᾶσιν τοῦ μύρου συζητεῖ μὲ τὸν μυροπώλην καὶ ἐκθειάζει τὸν Χριστόν³. Ἡ Θεοτόκος ἐπιπλήττεται σχεδὸν ἀπὸ τὸν Κύριον διὰ τὴν ἐπιμονὴν τῆς νὰ παρακολουθήσῃ τὴν σταύρωσιν⁴. Ὁ ἅγιος Δημήτριος δέχεται τὴν εἰρωνεῖαν τῶν συλλαβόντων αὐτὸν στρατιωτῶν τοῦ Μαξιμιανοῦ⁵, πάντα δὲ ταῦτα πέρα τῶν ὅσων παραδίδουν ἡ Γραφή καὶ τὰ μαρτυρολόγια. Δὲν πρόκειται ὅμως περὶ τούτου, διότι ὁ ἐξωτερικὸς, ὁ πραγματικὸς διάλογος τῶν ὕμνων εἶναι ἄλλη ὑπόθεσις.

2. Εἰς τὸν ἐσωτερικὸν διάλογον ὑπάρχει εἰς τὴν πραγματικότητα ἐν πρόσωπον τὸ ὅποιον ἐν τῇ συνειδήσει του διαλέγεται πρὸς ἑαυτὸ καὶ ἀπευθύνει τὰς ἐρωτήσεις καὶ διατυπώνει τὰς ἀπαντήσεις. Μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ὁ ἐρωτῶν καὶ ἀπαντῶν συνάμα δὲν θέτει εἰς τὸ ἴδιόν του στόμα ἀμφότερα τοῦ διαλόγου τὰ στοιχεῖα, ἀλλ' ἐνῶ ἐρωτᾷ ἐσωτερικῶς (δηλονότι οὐχὶ πραγματικῶς διὰ τῆς φωνῆς, ἀλλὰ διὰ τῆς σκέψεως), ὁμοίως ἐσωτερικῶς ἀπαντᾷ θέτων εἰς τὸ στόμα τρίτου προσώπου τὰς ἀπαντήσεις. Τὸ τρίτον τοῦτο

1. Hymnes II, σ. 316 (οἶκος ιζ').
 2. Pitra, AS I, σσ. 107 - 116.
 3. Pitra, "Ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 85 - 92. Πρβλ. ἀνωτέρω σσ. 112 - 113.
 4. Ὑμνος ΚΑ' (ἐκδοθεὶς ὑπὸ Ν. Α. Λιβαδάρα, Ὑμνοι Β', 141 ἐξ.), στ. (50-84 καὶ 124 - 149) Ἰδιὰ 165 - 201, 215 - 227.
 5. Ὑμνος ΙΕ' (ἐκδοθεὶς ὑπ' ἐμοῦ, Ὑμνοι Β', σ. 3 ἐξ.), στ. 54 - 59.

πρόσωπον είναι δυνατόν να είναι εκ τῶν δρώντων ἐν τῷ ὕμνῳ. Οὕτω καὶ ἡ ἐρώτησις καὶ ἡ ἀπάντησις ἔχουν τὴν αὐτὴν πηγὴν καὶ τὸ συζητούμενον διαφοροποιεῖται εἰς τὴν σκέψιν τοῦ προσώπου τὸ ὁποῖον ἐσωτερικῶς διαλέγεται, κατὰ βάθος δηλαδὴ ὑπόκειται αὐτὸς ὁ Ποιητής. Τὸ σύστημα τοῦτο δὲν εἶναι εἰς τὴν λογοτεχνίαν νέον, οὔτε περιέπεσον εἰς ἀχρηστίαν μετὰ τὸν Ρωμανόν. Εἶναι ὅμως ἐκφραστικὸν μέσον ἀξιολογώτατον ἀπὸ αἰσθητικῆς ἀπόψεως. Ἐνῶ δηλαδὴ ὁ Ποιητής θὰ ἠδύνατο ὀρισμένως σκέψεις του νὰ παρουσιάσῃ ὡς ἰδικὰς του καὶ μονοτόνως νὰ τὰς διατυπώσῃ διηγηματικῶς καὶ ἐν συνεχεῖ λόγῳ, καταφεύγει εἰς τὴν ἀπόδοσιν αὐτῶν εἰς πρόσωπον ὅπερ εἰσάγει εἰς τὸ ἔργον του. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐνῶ τὸ πρόσωπον τοῦτο θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκτυλίξῃ τὴν σκέψιν του καθ' ἑαυτὸ στοχαζόμενον, μονολογοῦν δηλονότι, ὁ Ποιητής παρουσιάζει τοῦτο νὰ διερωτᾶται ἂν ἐσκέπτετο κατὰ τὸν Α τὸν τρόπον ποῖαν ἀντίδρασιν - ἀπάντησιν θὰ προεκάλει ἀπὸ τρίτον τινα (δρῶν πρόσωπον συνήθως τοῦ ὕμνου). Οὕτως ἐπιτυγχάνει διακοπὴν τῆς μονοτονίας, δημιουργεῖ διάλογον ἐκεῖ ὅπου πράγματι δὲν ὑφίσταται, διαφοροποιεῖ τὰ συγκρουόμενα πρόσωπα, τὰ συναισθήματα καὶ τὰς ἰδέας αὐτῶν, καὶ προδιαγράφει πιθανὰς ἐκβάσεις τῶν δρωμένων, αἱ ὁποῖαι ἐν τούτοις εἰς τὴν πραγματικότητά ὑπάρχουν μόνον εἰς τὴν ἰδίαν του σκέψιν. Ἀκόμη ὁ Ποιητής δύναται νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν ἐκφράσιν τῶν ποιητικῶν του πιθανοτήτων ὑπὸ τύπον ὑποθέσεων ἐκφερομένων ἐν τῷ διαλόγῳ, καὶ ὅταν τοῦτο θὰ τοῦ ἦτο ἀπηγορευμένον ἀπὸ τὰ στενὰ ἱστορικὰ πλαίσια, τὰ ὁποῖα προδιέγραφον ἢ διήγησις τῆς Γραφῆς ἢ τοῦ μαρτυρολογίου, διήγησις τὴν ὁποῖαν ἐκεῖνος ὡς πιστὸς κληρικὸς δὲν δύναται ν' ἀθετήσῃ.

Τέλος ὁ Ρωμανὸς χρησιμοποιοῖ τὸν ἐσωτερικὸν διάλογον διὰ νὰ δείξῃ τὰς σκέψεις ἐνὸς προσώπου τοῦ ὕμνου του. Ἀντὶ νὰ ὑπεισέλθῃ ὁ ἴδιος ἀπευθείας εἰς τὴν διαπίστωσιν αὐτὴν καὶ νὰ τὴν ἐκφράσῃ ὡς ἴδιον συμπέρασμα, μεταχειρίζεται κάτι ἀνάλογον πρὸς τὸν θεατρικὸν μονόλογον. Εἶναι γνωστὸν ὅτι, ἤδη ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος, εἰς τὸ θέατρον ὁ συγγραφεὺς, μὴ δυνάμενος ἄλλως νὰ καταστήσῃ γνωστὰς εἰς τοὺς ἀκροατὰς τὰς σκέψεις τῶν ἡρώων του, θέτει εἰς τὸ στόμα αὐτῶν μονολόγους, τοὺς ὁποῖους οὔτοι μεγαλοφώνως ἀπαγγέλλουν ἐπὶ τῆς σκηνῆς. Κάποτε οἱ μονόλογοι αὐτοὶ λέγονται καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ τρίτων, ὑποδηλώνουν δὲ τὰς προθέσεις περαιτέρω δράσεως τοῦ ὁμιλοῦντος. Ὁ θεατὴς ἀντιλαμβάνεται τὸ ἀφύσικον τοῦ πράγματος, διότι εἰς τὴν ζωὴν οὐ μόνον σπανιώτατα μονολογοῦμεν ἀλλὰ καὶ οὐδέποτε τὰς μυχαιτάτας τῶν σκέψεών μας χαμηλοφώνως ἐκφράζομεν ἐπὶ παρουσίᾳ τρίτων. Ἀλλ' ἡ σκηνακτικὴ οἰκονομία ἐπιβάλλει τοῦτο εἰς τὸ θέατρον. Ὁ ὕμνογράφος ὅμως δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ δώσῃ θεατρικὴν μορφήν εἰς τὸν μονόλογον τῶν προσώπων τῶν ὕμνων. Καὶ τοῦτο διότι ἔχει τὴν εὐχέρειαν νὰ παρουσιάσῃ τὸν μονόλογον ὡς σκέψεις καθ' ἑαυτὰ τῶν προσώπων τοῦ ὕμνου, τὰ ὁποῖα οὕτω διαλέγονται μετὰ τοῦ ἑαυτοῦ των. Τὸ δύσκολον τοῦτο ἔργον δίδει ἰδιαίτερον

χάριν εἰς τοὺς ὕμνους, ὡς ἂν ἀπαντῶμεν ἐναλλαγὴν πραγματικῶν διαλόγων, ἐκφραζομένων δηλονότι μεγαλοφώνως μετὰ δύο προσώπων, καὶ ἐσωτερικῶν διαλόγων, δηλαδὴ μονολόγων τοῦ προσώπου, ὅπερ καθ' ἑαυτὸ διαλεγόμενον διατυπώνει τὴν μύχιν τοῦ σκέψιν καὶ ἐτοιμάζει τὴν ἐκφράσιν τοῦ ἐπακολουθούντος ἐξωτερικοῦ διαλόγου. Διότι καθ' αὐτὸν τὸν τρόπον μᾶς δίδεται ἡ εὐκαιρία νὰ παρακολουθήσωμεν τὸν ἔσω ἄνθρωπον, πῶς οὗτος δηλαδὴ ἀντιμετωπίζει τὰ γεννώμενα προβλήματα, καὶ τὴν ἐξωτερικεύσιν τῶν σκέψεων τοῦ ἀνθρώπου τούτου, ἡ ὁποία δὲν ἀποδίδει πάντοτε τὴν ἐσωτερικὴν σκέψιν. Ἡ τέχνη ἐν προκειμένῳ δὲν εἶναι εὐκόλος ὅσον φαίνεται, ὅταν μάλιστα τὰ ἐν τοῖς ὕμνοις πρόσωπα δὲν εἶναι οὔτε ἀφελεῖς λαϊκοὶ τύποι, δοῦλοι ἢ ὑπηρέται, οὐδὲ πονηροὶ τινες δολοπλόκοι, ἀλλὰ σκεπτόμενοι καὶ ἄλλα ἐκφράζοντες, ἀλλὰ ἱερά, ὡς ἡ Θεοτόκος, ὁ ἀρχάγγελος Μιχαήλ, ὁ θεοπάτωρ Ἰωσήφ κλπ. Ἀλλ' ἡ δυσκολία αὕτη ἔχει χρησιμώτατον ἀντίβαρον: Ὁ ἀκροατὴς τοῦ ὕμνου (καὶ λέγω πάντοτε ὁ ἀκροατὴς, διότι οἱ ὕμνοι ἐψάλλοντο, δὲν ἀνεγινώσκοντο), αἰσθάνεται τὸν τρόπον αὐτὸν τῆς ἐκδηλώσεως, τὴν κύμανσιν δηλαδὴ τῆς ἐσωτερικῆς σκέψεως καὶ τῆς ἐκφράσεως, πολὺ πλησιέστερον πρὸς ὅ τι συμβαίνει καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον. Διότι καὶ ὁ τιμιώτερος ἄνθρωπος καὶ ὁ εἰλικρινέστερος συζητητὴς, πρῶτον σχηματίζει ἐσωτερικῶς τὴν σκέψιν του καὶ μετὰ ταῦτα ἐκφράζει ἐξ αὐτῆς τὸ δέον λεχθῆναι.

3. Διὰ νὰ ἔλθωμεν εἰς συγκεκριμένα, θέλω πρῶτον νὰ φέρω παράδειγμα τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτοῦ διαλόγου, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν πραγματικότητά εἶναι μονόλογος, διατύπωσις σκέψεως. Καὶ τὸ παράδειγμα λαμβάνω ἀπὸ τὸν ὕμνον εἰς τὸν *Ἐθαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου*, κολοβὸν δυστυχῶς, ἄγνωστον τέως, ἕως οὗ ἐξεδόθη διὰ τοῦ πρώτου τόμου τῆς ὑπὸ τὴν καθοδήγησίν μου ἐκδόσεως¹. Ὁ ὕμνος αὐτός, ἔχων ἐφύμνιον τὸ «*Χαῖρε νύμφη ἀνύμφευτε*», πείθει — ἐμὲ τοῦλάχιστον — ὅτι εἶναι ὁ πραγματικῶς ποιηθεὶς διὰ τὴν 25ην Μαρτίου, καὶ ὅτι ὁ Ἀκάθιστος δὲν ἐγράφη ποτὲ ὑπὸ τοῦ Ρωμανοῦ.

Ἡ ὑπόθεσις τοῦ ἐν λόγῳ ὕμνου εἶναι ἡ τοῦ Ἐθαγγελισμοῦ, δηλαδὴ ἡ ἐμφάνισις τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ πρὸ τῆς Μαρίας, εὐρισκομένης εἰς τὸν ταπεινὸν οἰκίσκον τοῦ Ἰωσήφ ἐν Ναζαρέτ, ἡ ἀγγελία τῆς ἐνανθρωπήσεως

1. Ὑπὸ Ἰωάννου - Θεοφάνους Παπαδημητρίου. Πρβλ. Ρωμανοῦ τοῦ Μελεθοῦ Ὑμνοι, Α', 1952, σσ. 301 - 323. Ὁ ἐκδότης (σσ. 304 - 305) ὑπέδειξεν ὡς πηγὰς τοῦ ὕμνου τοὺς λόγους Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ καὶ Ἰωάννου Χρυσσοστόμου (spuria), PG 60, 755. Ἀλλ' ὁ τελευταῖος οὗτος δὲν δύναται νὰ ἐξηγήσῃ μιν ὡς πρότυπον τοῦ Ρωμανοῦ. Ἀνάλυσιν του βλέπε παρὰ G. L a P i a n a, Ἐνθ' ἄνωγ., σσ. 105 - 109.

Ἐσωτερικὸς διάλογος μετὰ Μαρίας καὶ Γαβριὴλ ὑπάρχει καὶ εἰς τὸν ἐκδοθέντα ὡς τρίτον τὸν μεθεόρτιον ὕμνον εἰς τὴν Γέννησιν (Hymnes II, 118) ἀπὸ τοῦ οἴκου ζ' κέξ. ὅπου τὰ ῥήματα ἐβόησε, φησὶ κακῶς μετέφρασεν ὁ ἐκδότης «s'écria, reprend - il». Ταῦτα πάντα ἀντηλλάγησαν ἐν διανοίᾳ, φανερώουν ἔντονον ἢ ἀπλὴν σκέψιν.

τοῦ Κυρίου, ἡ ἄμεσος σύλληψις τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ προκληθεῖσα ἐκ τῶν συμβάντων ἐντύπωσις εἰς τὸν σώφρονα μνήστορα Ἰωσήφ, ὁ ὁποῖος ταχέως πείθεται ὅτι πρόκειται περὶ θείας παρουσίας, οὐχὶ δὲ περὶ κλεψιγαμίας.

Τὸ θέμα εἶναι κλασσικόν, μὲ βάσιν πάντοτε τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Λουκᾶ καὶ τὰς εἰς αὐτὸ ὁμιλίας τῶν Πατέρων, ἰδίᾳ δὲ τὰς εἰς τὸν Γρηγόριον ἐπίσκοπον Νεοκαισαρείας τὸν θαυματουργὸν (213 - 270 ἢ 275) ἀποδιδόμενηνας ὁμιλίας: «Εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς Παναγίας Θεοτόκου Παρθένου τῆς Μαρίας, λόγοι πρῶτος, δεῦτερος καὶ τρίτος» (Migne, PG X, στ. 1145 - 1178)¹.

Ἄλλὰ δι' ἡμᾶς σημασίαν ἔχει ὁ χειρισμὸς τοῦ θέματος πάντοτε μὲν προκειμένου περὶ βυζαντινοῦ ποιητοῦ, ἰδιαιτάτα δὲ περὶ τοῦ ἡμετέρου Ρωμανοῦ, ὁ ὁποῖος διὰ τῶν διαλόγων ἔφερε τὰ τρία ἱερά πρόσωπα, τὴν Μαρίαν, τὸν ἄγγελον (Γαβριήλ) καὶ τὸν Ἰωσήφ ἐγγύτερον πρὸς τοὺς πιστοὺς καὶ τὰ ἀνθρώπινα αὐτῶν αἰσθήματα. Καὶ εἰς τοῦτο βασικῶς ἠκολούθει τὸ ρητορικὸν τοῦ πρότυπον, τὸ ὁποῖον ἐξελαίκευε καὶ ἐπέβαλλε μὲ τὴν χάριν τῆς μελωδίας καὶ τὴν συντομίαν τοῦ ὕμνου.

Τὸ πρῶτον ἐκ τῶν εἰσαγομένων εἰς τὸν ΙΔ' ὕμνον προσώπων εἶναι ὁ ἄγγελος, ὁ ἀρχιστράτηγος Γαβριήλ «σύνθεμα φιλανθρωπίας δεξάμενος» λαβὼν διαταγὴν τῆς ἀγγελίας τῆς ἐνανθρωπήσεως, τὸ ὄργανον διὰ τοῦ ὁποίου ἐγένετο ἡ σύλληψις τοῦ Κυρίου, διότι αὕτη συνέπεσε μὲ τὸν χαιρετισμὸν. Ἐν προκειμένῳ ἰδοὺ πῶς ὁ Γ ρ η γ ὀ ρ ι ο ς ὁ Θ α υ μ α τ ο υ ρ γ ὀ ς² παριστᾷ τὸν ἄγγελον καὶ τὸ «σύνθεμα»: «*Τῷ μῆνι τῷ ἔκτῳ, ἀπεστάλη Γαβριήλ πρὸς Παρθένον. Ὡς πάντως που τοιαύτας ἐντολὰς δεξάμενος· Δεῦρο, λοιπὸν, ὦ ἀρχάγγελε, ὑπουργὸς γενοῦ φοβεροῦ μυστηρίου, ἀποκεκρυμμένου, διακόνησον τῷ θαύματι... λάλησον εἰς τὰ ὦτα τῆς λογικῆς κιβωτοῦ, ἐτοίμασαί μοι τῆς ἀκοῆς τὰς εἰσόδους. Ἄλλὰ μὴ θορυβήσης, μηδὲ ταράξης τὴν ψυχὴν τῆς Παρθένου...*» (στ. 1173). Ἡ τελευταία αὕτη παραγγελία ἔχει ἰδιάζουσαν σημασίαν, διότι ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὸν Γαβριήλ τὸ δικαίωμα ἐπιβολῆς ποινῆς εἰς τὴν Μαρίαν, ἐὰν αὕτη δυσπιστήσῃ. Καὶ συνεχίζει ὁ Γρηγόριος Θαυματουργός: «*Ἦκουσεν ὁ ἀρχάγγελος ταῦτα, καὶ καθ' ἑαυτὸν, ὡς εἰκόσ, ἐλογίζετο· Ἐένον τὸ πρᾶγμα τοῦτο· ὑπερβαῖνον ἔννοιαν τὸ λαλούμενον. Ὁ τοῖς χερουβείμ φοβερός, ὁ τοῖς σεραφεῖμ ἀθεώρητος, ὁ πάσαις ταῖς οὐρανίαις [ἀγ-*

1. Ὁ P. G o d e t, DTC, VI, στ. 1846, θεωρεῖ γνήσιον τὸν πρῶτον μόνον λόγον εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν. Ὁ Ρωμανὸς πάντως εἶχεν ὑπ' ἑψιν καὶ τοὺς τρεῖς. Ὁ G. L a P i a n a, Ἔνθ' ἄνωτ., σ. 100, κατατάσσει τὴν «δραματικὴν» ταύτην ὁμιλίαν εἰς τὴν πρῶτην κατηγορίαν, ἐκείνην δὲ ἥς παραδίδονται ἀποσπάσματα ἀνήκοντα εἰς ἀρχαίας δραματικὰς ὁμιλίας. Περὶ τῆς τρίτης ὁμιλίας, ἣν θεωρεῖ (στ. 100 - 101) πολὺ μεταγενεστέραν τοῦ φερομένου συγγραφέως, πρβλ. τοῦ αὐτοῦ G. L a P i a n a, Una omelia inedita di S. Gregorio Nisseno e le omelie εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν attribuite a Gregorio Taumaturgo, Roma 1909. Οὐδεὶς δέχεται ὅτι ἡ ὁμιλία εἶναι προγενεστέρα τοῦ ε' αἰῶνος.

2. Λόγος τρίτος PG X, στ. 1171 - 1178.

γελικαῖς] δυνάμεσιν ἀκατανόητος, εἰδικὴν συντηχίαν ἐπαγγέλλεται κόρη αὐτοπροσώπων παρουσίαν μῆνυει, μᾶλλον δὲ εἰσοδὸν δι' ἀκοῆς ὑπισχνεῖται καὶ ὁ τὴν Εὐαν καταδικάσας, τὴν αὐτῆς θυγατέρα τοσοῦτον δοξάζειν ἐπιέγεται; Λέγει γάρ· ἐτοίμασαί μοι τῆς ἀκοῆς τὰς εἰσόδους. Ἄλλὰ μὴ δύναται γαστήρ χωρεῖν τὸν ἀχώρητον; Ὅπως τοῦτο φοβερὸν τὸ μυστήριον» (στ. 1176). Ἐπακολουθεῖ συζήτησις μεταξὺ Γαβριήλ καὶ Θεοῦ¹, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἀρχάγγελος πείθεται περὶ τῆς ἀποστολῆς του.

Εἰς τὸν ὕμνον ΙΔ' ἄλλως διεξάγονται τὰ πράγματα. Οἰοσδήποτε ἄλλος ποιητῆς (ἀνεπηρέαστος ἀπὸ τὴν πατερικὴν ρητορικὴν) θ' ἀπέστελλε τὸν Γαβριήλ θαρσαλέον εἰς τὸ ἔργον τοῦ εὐαγγελισμοῦ. Ὁ Ρωμανὸς παραβλέπει τὴν συζήτησιν μεταξὺ Γαβριήλ καὶ οὐρανοῦ Πατρός, οἷαν παρουσιάζει αὐτὴν ὁ Γρηγόριος Θαυματουργός. Ὅσα λέγει ἐσωτερικῶς ὁ Γαβριήλ εἶναι αἰ προσωπικαὶ τοῦ ἀμφιβολία, οἱ στοχασμοὶ του, οἱ διαταγμοὶ του, ὁ ἐσωτερικὸς μονόλογος τῆς ἀμφιβολίας, μὴ ἐξελισσόμενος εἰς φυσικὸν διάλογον. Ὁ Ρωμανὸς ἐνσαρκώνει τὸν ἀρχιστράτηγον συνεσταλμένον, ἀποροῦντα ἀνθρωπίνως πρὸ τοῦ μυστηρίου τοῦ ὁποίου γίνεται συνεργός, οἶονεῖ διστάζοντα: «*Ὁλος φησὶν, ὁ οὐρανὸς | καὶ ὁ πύρινος θρόνος | οὐ χωρεῖ μου τὸν δεσπότην | καὶ ἡ εὐτελής αὕτη (ἡ Μαρία) πῶς ὑποδέχεται; | ἄνω φρικτὸς καὶ κάτω πῶς ὄρατός;*». Πῶς εἶναι δυνατὸν ὁ ἀχώρητος Θεός, τὸν ὁποῖον δὲν χωρεῖ ὁ οὐρανὸς καὶ ὁ ἐν αὐτῷ πύρινος θρόνος, νὰ χωρήσῃ ἐντὸς τῆς γαστρὸς τῆς χοϊκῆς Ἑβραϊοῦ παιδος; Ἀφοῦ λοιπὸν ἀμφιβολία περιεβλήθη δὲν συζητεῖ, ὡς εἰς τὸν λόγον τοῦ Γρηγορίου. Πείθει αὐτὸς ἑαυτὸν, διαλογιζόμενος: «*πάντως ὡς (ὁ Θεός) βοῦλεται (γεννηθῆτω)*», καὶ ἐλέγχει αὐτὸς ἑαυτὸν: «*Τί ὄν ἵσταμαι καὶ οὐχ ἵπταμαι | καὶ τῇ κόρῃ φθέγγομαι· Χαῖρε νόμφη ἀνόμφευτε;*» (οἶκος β'). Οὕτως ἔχει ἡ προσταγὴ τοῦ Κυρίου, οὐδὲ πρέπει νὰ ὑπάρξῃ βραδυπορία, ἐμπρὸς λοιπὸν ἄς ἐκτελεσθῇ². Εἰσῆλθεν ἐπομένως εἰς τὴν ταπεινὴν καλύβην τῆς Ναζαρετ καὶ ἀπηύθυνε τὸν λόγον πρὸς τὴν ἄγαμον: «*Χαῖρε, μετὰ σοῦ ὁ Κύριος!*».

1. «*Τοιαῦτα τοῦ ἀγγέλου ἐν θυμῷ μὲνον, ὁ Δεσπότης φησὶν πρὸς αὐτόν. Τί ταράττη καὶ ξενίζῃ, ὦ Γαβριήλ; Οὐ πρόην παρ' ἐμοῦ ἀπεστάλης πρὸς Ζαχαρίαν τὸν ἱερέα; ... οὐκ ἀπιστοῦντι τῷ ἱερεῖ, τὸ τῆς σιωπῆς προσήγαγες πρόστιμον; Οὐ κατεδίκασας τὸν προσβύτην τῇ ἀφωνίᾳ; οὐχὶ σὺ ἀπεφῆνω, ἐγὼ δὲ ἐκόρωσα;... Μὴ ἀδύνατον παρ' ἐμοῦ τῷ κτίσαντι πᾶν ὄημα; Πῶς ὄν ἀμφιβολία περιεβλήθη; Τί ὄν πάλιν [εἶπεν] ὁ ἄγγελος; Δέσποτα, τὸ θεραπεῦσαι τὰ τῆς φύσεως σφάλματα... ἔργον ἐστὶν τῆς σῆς δυνάμεως, ἐκ συνηθείας τελούμενον... Τὸ δὲ παρθένον τεκεῖν μὴ συντηχοῦσαν ἀνδρὶ, ἀνώτερον ἐστὶν πάντων τῶν νόμων τῆς φύσεως... Καὶ ὁ Δεσπότης φησὶν. Πῶς με ἐχώρησεν ἡ σκηνὴ τοῦ Ἀβραάμ; Καὶ ὁ ἄγγελος φησὶν. Ἐπειδὴ εἶχεν τῆς φιλοξενίας τὸ πέλαγος... Καὶ ὁ Δεσπότης φησὶν...*» (στ. 1176).

2. Εἰς τὸν Γρηγόριον Θαυματουργὸν ἀπλῶς: «*λοιπὸν ὁ ἄγγελος ἐξεπλήρου τὸ προσταχθὲν καὶ πρὸς τὴν Παρθένον εἰσελθὼν, ἐβόησεν πρὸς αὐτὴν λέγων· Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ*» (στ. 1177).

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ὁ ἱερὸς εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς λέγει : «*ἡ δὲ (Μαριάμ) ἰδοῦσα (τὸν ἄγγελον) διαταράχθη ἐπὶ τῷ λόγῳ αὐτοῦ καὶ διελογίσετο ποταπὸς εἶη ὁ ἄσπασμὸς οὗτος*»¹. Ὁ Ρωμανὸς ἀποδίδει ὡς ἐξῆς τὴν σκηνήν. Μετὰ τὴν ἀγγελίαν, τὸν χαιρετισμὸν διὰ τοῦ ὁποῦ συντελέσθη ἡ σύλληψις²: «*Ἡ (δὲ) παῖς πρὸς τὴν μορφὴν | τοῦ φαεινοῦ οὐδόλως ἐθάρρησεν, | ἀλλ' εὐθὺς ἐπὶ τὴν γῆν ἐκλινε τὴν κεφαλὴν, καὶ ἠσύχαζεν*». Καὶ κατόπιν «*νοῦν συνῆφεν εἰς νοῦν καὶ φρένα εἰς φρένα συμβιβάζει*», προσπαθεῖ δηλονότι νὰ ἐννοήσῃ συλλογιστικῶς τί συνέβη, «*βοῶσα*». Αὐτὴ ἡ μετοχὴ «*βοῶσα*» δὲν δηλοῖ ἐδῶ τὴν πραγματικὴν ἐνέργειαν τῆς ἰσχυρᾶς καὶ βροντώδους λαλιάς, πρὸς τὴν ὁποῖαν ἄλλως τε δὲν συμβιβάζεται ἡ περίστασις, ἀλλὰ τὴν ἰσχυρὰν ἐσωτερικὴν φωνὴν τῆς σκέψεως. Ἐνῶ μορφοποιούμεν ἐσωτερικῶς τὸν λόγον σκεπτόμενοι, εἶναι δυνατὸν ὁ ἐσωτερικὸς οὗτος λόγος νὰ εἶναι σιγανός, καὶ ὁμοίως εἶναι δυνατὸν (ἀναλόγως τῶν συναισθημάτων ὑφ' ὧν διακατεχόμεθα) νὰ εἶναι βοή³. Σκέπτεται λοιπὸν ἡ Μαριάμ : «*Τί ἐστι τοῦτο ὅπερ βλέπω ; τί σκέβομαι ; | εἶδος πυρός, φωνὴν δὲ ἔχει ἀνδρὸς ὁ παριστάμενος, | καὶ ταράτ-*

1. Ἐν τοῦ αὐτοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου ἐπισκόπου τῆς Νεοκαισαρείας Πόντου, τοῦ θαυματουργοῦ, ἐγκώμιον εἰς τὸν εὐαγγελισμὸν τῆς Παναγίας Θεοτόκου καὶ αἰεὶ Παρθένου τῆς Μαρίας, λόγῳ β', Migne, PG X, 1156-1169, ἰδοὺ πῶς ἔχει ὁ χειρισμὸς τοῦ θέματος : «...ἀήθης γὰρ πρὸς πάσας διαλέξεις τῶν ἀνθρώπων ἐτύγχανεν καὶ τὴν ἡσυχίαν ὡς μητέρα σωφροσύνης καὶ ἀγνείας ἠσπάζετο... Καὶ καθάπερ ἂν τις λαμπρὰν στολὴν περιβεβλημένος, πολλὴν ποιεῖται λόγον, μὴ τις μολυσμὸς ἢ ἔσπος πόθεν προσγένηται οὕτως ἡ ἀγία Μαρία ἐν ἑαυτῇ διενόησε καὶ ἔλεγε : Μὴ τινα ἄρα κατασκευὴν ἢ θωπίαν ἢ θεραπείαν κέκτηται ; Μὴ τὸ χαῖρε τοῦτο λύπης αἰτιὸν μοι γενήσεται, καθὼς πάλαι τῇ προμήτορι Εἰδᾶ ἡ ὀφροδαίμονος συνέρρητος παραδοχὴ τῆς χρηστολογήτου ὑποσχέσεως τῆς θεώσεως ; Μὴ πάλιν εἰς ἄγγελον φωτὸς μετασχηματισθεὶς ὁ ἀρχέκακος δαίμων καὶ τῷ ἐμῷ μῆστορι φθονῶν τῆς ἄγαν σωφροσύνης, καὶ τούτῳ προβαλὼν δι' ὀμιλίας τάχα χρηστῆς, καὶ μὴ ἰσχύσας ὡς στερεὸν νοῦν τὸν ἄνδρα ἀπατήσῃ, ἐμοὶ προσῆλθεν ὡς ἀπαλωτέρα κεκοσμημένη τῇ διανοίᾳ καὶ τὸ χαῖρε ἐπιφανεῖ τὸ ἐς ὕστερον ἄχαρι ; Μὴ ἄρα ὁ μακαρισμὸς καὶ ἄσπασμὸς ἐν εἰρωνείᾳ γέγονε ; Μὴ τις ἰδὸς ἐν τῷ μέλιτι κέκρωπται ; Μὴ λόγος μὲν εὐαγγελιζομένου, σκοπὸς δὲ συλοῦντος ; Ἦν γὰρ οὐκ οἶδεν αὐτός, πόθεν ἄσπασεται ; Ταῦτα ἐν ἑαυτῇ διηπόρει καὶ ἔλεγε . Τότε πάλιν ὁ ἀρχάγγελος προσφανεῖ αὐτῇ... Μὴ φοβοῦ, Μαριάμ...» (στ. 1157). Ὁ νοερὸς διαλογισμὸς ὑπάρχει καὶ εἰς τὸν λόγον τοῦ Γρηγορίου καὶ εὐρύνεται.

2. «*τῆς δὲ φωνῆς τοῦ 'Χαῖρε, κεχαριτωμένη' πρὸς αὐτὴν γενομένης, διὰ τῆς ἀκοῆς εἰσῆλθεν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰς τὸν ἀμίαντον ναὸν τῆς Παρθένου καὶ ἠγιάσθη ἡ ἔννοια εἰς τὸν μέλισσαν*» Γρηγόριος Θεοματωργός, Ἐνθ' ἄνωτ., στ. 1164.

3. Ἐκ τῶν παρατιθεμένων χωρίων τόσον τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεοματωργοῦ ὅσον καὶ τοῦ Ρωμανοῦ, ἐξάγεται ἡ ἐν προκειμένῳ χρῆσις τῶν ἐν λόγῳ ρημάτων, ἥτις εἶναι δυνατὸν νὰ ἐρμηνεύσῃ πληθὺν ἄλλων χωρίων ἔπου ταῦτα κεντὰ ἐπὶ διαλογισμῶν. Πρβλ. εἰς τὰ *scrinia* Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Λόγον εἰς τὸν εὐαγγελισμὸν, Migne, PG 60, στ. 758 «*Λοιπὸν τὴν ἰδίαν ψυχὴν (ὁ Ἰωσήφ) ταῖς θλίψεσιν ἐβασάνιζεν*. Οἱμοί, λέγων, τί ποιήσω ἐγώ ;» καὶ : «*Ὡς δὲ ἠπιστεῖτο ἡ Παρθένος, ὑπονοήσασα λοιπὸν εἰς ἕτερον λογισμὸν ἤλθε Μαρία λέγουσα*» (αὐτόθι). Πρβλ. περαιτ. σσ. 144 ἐξ.

τει με θαρρύνει με | ὅτι τοῦτο λέγει μοι χαῖρε, νόμφη ἀνόμφευτε» (οἶκος γ').

Ὁ ἀρχιστράτηγος νικᾷ, εἰς ἀπάντησιν, τὴν δειλίαν του καὶ ἐπεξηγεῖ τὴν σημασίαν τοῦ εὐαγγελισμοῦ καὶ τὴν πυρίνην μορφήν του : «*τί δειλιάς ἐμὲ τὸν τρέμοντά σε ;* ». Ἄλλ' ὁ δισταγμὸς διακατέχει ἀκόμη τὴν εὐαγγελισθεῖσαν Κόρην· οὔτε ὁ ἄγγελος ἀφίπταται εὐθὺς μετὰ τὰς ὡς ἄνω ἐξηγήσεις, οὔτε ἡ Κόρη δίδει ταχέως ἀπάντησιν· «*ἀλλ' ὅτε τούτων τῶν λόγων ἤκουσεν ἡ Παναγία εἶπεν ἐν διανοίᾳ*». Ἐδῶ πλέον δὲν βοᾷ ἐν διανοίᾳ, διότι θυμικῶς ἔχει καταπέσει ἡ ἐκπληξίς καὶ τὸ θάμβος, ἀλλ' ἡ ἀπορία ἀκόμη εἶναι ζῶσα : Πῶς νὰ ἐννοήσῃ τὰ νέα τοῦ ἀγγέλου, τὴν ἐξήγησιν ὅτι θὰ τέξῃ υἱόν ; Ἄραγε ὁ ἄγγελος δὲν ἔμαθεν ὅτι εἶναι κόρη καὶ μάλιστα ἡραβωνισμένη μὲ ξένον ἄνδρα ; Δὲν γνωρίζει ὅτι δὲν ἐγνώρισεν ἀνδρικήν ἀγκάλην ; Οὕτως ἔχομεν τὸν δεῦτερον ἐσωτερικὸν διάλογον (πρὸς ἑαυτὴν) τῆς Θεοτόκου : «*Τὰ πρότερα ἤκουσα, | καὶ οὐ συνῆκα· καὶ πῶς μάθω τὰ ὕστερον ; | ἄσπασμὸν εἶπεν ἐμοὶ ἢ ὁ παρεστώς, καὶ οὐ νοῶ τὸ τελούμενον. | καὶ ἰδοὺ ἄλλο φρικτὸν | ἐν τοῖς ὡσί μου ἐπέθηκεν* | εἶπε γὰρ ὅτι ἕϊόν | βαστάζεις καὶ τίκεις', | καίτοι ἄνδρα οὐ γνώσκω' | τάχα οὐκ ἔμαθεν | οὗτος ὅτι ἐσφράγισμα ; | ἄρα ἀγνοεῖ | ὅτι παρθένος εἰμί ; ὄντως οὐ πείθομαι | εἰ μὴ ἔμαθε καὶ κατέμαθεν, | οὐκ ἂν ἤλθε λέγων μοι' | Χαῖρε, νόμφη ἀνόμφευτε» (οἶκος ε'). Μετὰ τὴν ἐσωτερικὴν ταύτην σκέψιν, ἡ Παρθένος ζητεῖ νὰ ἐξακριβώσῃ τὴν ταυτότητα τοῦ πρὸ αὐτῆς ἰσταμένου φαεινοῦ προσώπου, τὴν προέλευσιν αὐτοῦ καὶ τῶν λόγων του, ποῦ ἐλέχθησαν ταῦτα τὰ ὁποῖα μεταβιβάζει. Διότι ἂν μάθῃ μὲ ποῖον ὀμιλεῖ θὰ ἐννοήσῃ καὶ τὴν ἀξίαν τῶν λεγομένων (οἶκος ς')¹.

Ὁ ἀρχιστράτηγος δὲν ἀπαντᾷ εὐθέως, ἀλλὰ μονολογεῖ καθ' ἑαυτόν. Δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορὰ κατὰ τὴν ὁποῖαν δὲν ἔγινε πιστευτὸς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους εἰς τοὺς ὁποίους ἔφερε θεϊκὸν μήνυμα. Καὶ ἄλλοτε ὁ Ζαχαρίας ἠπίστησεν εἰς τοὺς λόγους του περὶ γεννήσεως τοῦ Ἰωάννου Προδρόμου. Καὶ τότε μὲν καταδίκασε τὸν πρεσβύτερον δεσμεύσας τὴν φωνὴν αὐτοῦ, καταστήσας τὸν Ζαχαρίαν ἄλαλον. Ἄλλ' ἐδῶ δὲν δύναται νὰ πράξῃ τι ἀνάλογον, διότι τρέμει πρὸ τῆς συλλαβούσης ἤδη τὸν Κύριον Παρθένου (οἶκος ζ'). Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀνθρωπίνη ψυχολογία τοῦ Γαβριὴλ : Δὲν μὲ βλέπεις ποῦ εἶμαι ἄγγελος ;

1. Ἰδοὺ ὁ χειρισμὸς τοῦ θέματος ἐν Γρηγορίου Θεοματωργοῦ, Εἰς εὐαγγελισμὸν ὀμιλία α', Migne, PG X, στ. 1145-1156 : «*(Καὶ) οὐ πρότερον ἢ ἀγία τὸ δῶρον ἐκαρτέρησεν ὑποδέξασθαι, πρὶν ἂν μάθῃ τίς ὁ πέμπων, καὶ τί τὸ δῶρον, καὶ τίς ὁ φέρων. Ταῦτα καθ' ἑαυτὴν διηπόρει ἡ ἀγία λέγουσα, φησὶ πρὸς τὸν ἄγγελον Πόθεν ἡμῖν οὕτως τὴν εὐλογίαν ἐξεκόμισας ; Ἐκ ποίων ἡμῖν θησαυρῶν ὁ μαργαρίτης τοῦ λόγου ἀπέσταλται ; Πόθεν ἡμῖν ἡ δωρεὰ τὴν ὑπόθεσιν [ὑπόσχεσιν] κέκτηται ; Ἐξ οὐρανοῦ παραγέγονας, ἀλλ' ἐπὶ γῆς βαδίσεις ἀνθρώπου χαρακτηρὰ ἐπιδεικνύεις, καὶ λαμπάδα φωτὸς ἀστράπτεις. Ταῦτα ἐν ἑαυτῇ ἡ ἀγία διενόησε, τοιοῦτος δὲ λόγος ὁ ἀρχάγγελος τὴν διάκρισιν αὐτῆς ἔλυσεν, εἰπὼν πρὸς αὐτὴν. Πνεῦμα ἅγιον... μὴ φοβοῦ Μαριάμ*» (στ. 1149).

Δὲν πιστεύεις ὅτι εἶμαι ἀπεσταλμένος ἐξ οὐρανοῦ ; Τί νὰ σοῦ κάμω ! Ἐγὼ εἶμαι ποῦ κατέστησα ἄλαλον τὸν Ζαχαρίαν, ἀλλὰ μέχρις αὐτοῦ τοῦ σημείου δὲν φθάνει ἡ δύναμίς μου ἐδῶ, μολονότι ἡ συμπεριφορὰ σου μοῦ κακοφαινεται. Διότι φοβοῦμαι ὅτι ἂν ἐπιβάλω ποινὴν εἰς τὴν Παρθένον θὰ με καταστρέψῃ ὁ Κύριος καθὼς τοὺς ἀπειθήσαντας ἀγγέλους (οἶκος η'). Καταπίνει λοιπὸν τὸν θυμὸν του, τὴν ἀνθρωπίνην του ἀδυναμίαν, ὁ ἀρχιστράτηγος καὶ ἀπαντᾷ δι' ὀλίγων : Πῶς κατὰ τὴν ἔξοδον τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἡ θάλασσα ὤφθη ξηρὰ, πάλιν δὲ ἐγένετο θάλασσα ; «Ὅτως γίνεταί καὶ ἡ μήτρα σου». Ἄλλ' ἡ Θεοτόκος ἀντιδρᾷ ἐνεργητικώτερον, ζητεῖ νὰ μάθῃ «πῶς ἡ ἀναρῶ-
 τρευτος ἄρουρα ἀγεωργήτως» δώσει «καρπὸν μὴ δεξαμένη σπορὰν μηδὲ τὸν σπειράντα» (οἶκος θ') καὶ ὁ Γαβριὴλ τέλος ἐξηγεῖ ὅτι «οὐκ ἔσται χρεῖα μεσιτεύοντος» : «Ἄγγελος πέλω ἐγὼ» καὶ παρὰ τὴν ιδιότητά μου δὲν ἐνό-
 μισα ὅτι ἤμπορῶ νὰ μεσιτεύσω εἰς ὑπόθεσιν προδιατυπωθεῖσαν διὰ τοῦ θαύ-
 ματος τῆς διαβάσεως τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης. Ἡ Θεοτόκος συνέρχεται, πεί-
 θεται : «σύγγνωθι, νῦν σε ἐπέγνω» | φόβω γὰρ νῦν συνεσχέθη | τοῦ κάλλους
 σου, τῆς θεᾶς σου, | τῆς φωνῆς σου, διαφόρως θροοῦντων με». Ἐν συνεχείᾳ
 (οἶκος ια') ἀναπτύσσεται διὰ περισσοτέρων τὸ τοῦ Λουκᾶ αἰδοῦ ἡ δούλη
 Κυρίου· γένοιτό μοι κατὰ τὸ ῥῆμά σου» (α', 38). Καὶ ὁ ἄγγελος ἀπῆλθεν.

Οὕτω λήγει τὸ πρῶτον ἐπεισόδιον τοῦ ὕμνου, ἀνοίγεται δὲ τὸ δεύτερον
 κατὰ τὸ ὅποιον ὁ μνήστωρ Ἰωσήφ εἰσέρχεται εἰς τὴν σκηνὴν καὶ μανθάνει
 ἀπὸ τὴν Κόρην τὰ διατρέξαντα. Τὸ περιεργον εἶναι ὅτι ὁ Ἰωσήφ δὲν νοεῖ
 τὰ γενόμενα ἄφ' ἑαυτοῦ ἀλλὰ μετακαλεῖται ὑπὸ τῆς Μαριάμ ἡ ὅποια τοῦ
 διηγεῖται τὸ συμβάν, τοῦ παραπονεῖται μάλιστα ὅτι διὰ τῆς ἀπουσίας του
 ἐγένετο αἴτιος τῆς μνηστείας τῆς μετ' ἄλλον : «ποῦ ἦς σοφέ ; | πῶς οὐκ ἐφύ-
 λαξας τὴν παρθενίαν μου ;» (οἶκος ιβ'). Ὁ Ἰωσήφ δὲν ἐπίστευσε τόσον
 εἰς τοὺς λόγους τῆς Μαριάμ ὅσον εἰς τὸ ἐξαίρετον φαινόμενον τὸ ὅποιον πα-
 ρουσιάζετο πρὸ αὐτοῦ. Διότι δὲν εἶχεν ἐμπρὸς του πλεόν τὴν ταπεινὴν κόρην
 τῆς Ναζαρέτ, ἡ μνηστὴ του ἦτο ὠραιότερα, εἶχε κάτι τὸ μυστηριωδῶς θεῖον,
 εἶχεν ἐπέλθει ἤδη εἰς αὐτὴν μεταβολὴ τις, ἡ ὅποια τοῦ προεκάλεσε διαδοχικῶς
 τρόμον, θαυμασμόν, θάμβος. Ἐδῶ ὁ Ρωμανὸς παρεμβάλλει τὸν ἐσωτερικὸν
 διάλογον - μονόλογον τοῦ Ἰωσήφ, ὁ ὅποιος λέγει καθ' ἑαυτόν : «Σήμερον
 (γὰρ) ὥσπερ χθὲς οὐχ ὄραται μοι | φοβερὰ καὶ γλυκηρὰ | μοι φαίνεται ἡ σὸν
 ἐμοί, καὶ συνέχει με, | καύσονται καὶ νιφετῶ. | ἐγὼ ἐνατενίζω | παραδείσω καὶ
 καμίνω, | ὄρει καπνίζοντι, | θείω ἄνθει χλοάζοντι, θρόνον φρικτῶ, ὑποποδίω
 οἰκτρῶ | τοῦ πανοικτιζομένου. | ἦνπερ ἔλαβον οὐ κατέλαβον...» (οἶκος ιγ').
 Ὅντως τρικυμία συναισθημάτων μαίνεται εἰς τὸ στήθος τοῦ ἱεροῦ ἀλλ' ἀνθρω-
 πίνου τούτου προσώπου, διότι ἡ Παρθένος τῶ φαίνεται συγχρόνως αἰτία χαρᾶς
 καὶ θλίψεως, καθὼς ἡ ὑπόψια περὶ κλεψιγαμίας καὶ ἡ βεβαιότης περὶ ἀγνότητος
 ἐναλλάσσονται ἐντός του, πῦρ καὶ χλόη, παράδεισος καὶ κάμινος. Ὁ Ποιητὴς
 παρεμβαίνων ὁ ἴδιος ἀπορεῖ τί εἶπη, τί λέξῃ, καὶ παραβάλλει τὴν Μαριάμ πρὸς

τὴν φλεγομένην καὶ μὴ καιομένην βάτον τὴν ὅποιαν εἶχεν ἴδει ὁ Μωϋσῆς :
 «φλόγα ὄρω καὶ ἀνθρακίαν κυκλοῦσάν σε, | διὰ τοῦτο Μαριάμ ἐκπλήττομαι, |
 μὴ φλέξης με» (οἶκος ιε'). Ἡ Κόρη ἀπαντῶσα ἐνθαρρύνει τὸν μνηστῆρα :
 «προσέγγισσον καὶ ἀκουσον», διηγεῖται δ' εἰς αὐτὸν τὴν παρουσίαν πτερωτοῦ
 ὁ ὅποιος ἐγένετο δλόκληρον τὸν θάλαμον, ὅπου οὗτος εἰσεχώρησε κεκλεισμέ-
 νων τῶν θυρῶν, καὶ ἀπήλυθε πρὸς αὐτὴν χαιρετισμόν, μετὰ τὸν ὅποιον μόνον ἡ
 Κόρη ἐτόλμησε νὰ τὸν κοιτάξῃ. Διὰ τοῦ χαιρετισμοῦ ἐπῆλθεν ἡ σύλληψις,
 ἀλλ' ἡ παρθενία διετηρήθη ἔθικτος. Ὁ Ἰωσήφ συμφωνεῖ ἀλλ' ἐκφράζει τὸν
 δισταγμόν του διὰ τὴν συμπεριφορὰν τοῦ λαοῦ ὁ ὅποιος δὲν θὰ πιστεύσῃ εἰς
 τοιαύτην διήγησιν καὶ καταλήγει ὅτι θὰ πρέπει ν' ἀπολύσῃ τὴν Κόρην. Ἡ
 Παρθένος παρακαλεῖ νὰ μὴ τὴν παραδειγματίσῃ, καὶ ὁ ὕμνος διακόπτεται εἰς
 τὸν ιη' οἶκον, διότι προφανῶς ὁ γράψας τὸ κοντάκιον τῆς Πάτμου δὲν εἶχε πρὸ
 αὐτοῦ δλόκληρον τὸ κείμενον διὰ νὰ τὸ παραδώσῃ εἰς ἡμᾶς διὰ καταχωρίσεως
 του, εἰς τὸν κώδικα 212¹.

4. Διὰ τῆς συντόμου αὐτῆς ἀναλύσεως τοῦ ΙΔ' ὕμνου ἐδειξα τὴν τεχνικὴν
 τοῦ Ποιητοῦ ὡς πρὸς τὸν ἐσωτερικὸν μονόλογον. Οὗτος εἶναι διάλογος τῶν
 τριῶν ἱερῶν προσώπων τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ, τῆς Μαριάμ καὶ τοῦ Ἰωσήφ
 πρὸς ἑαυτούς. Κατέστη, νομίζω, σαφές ὅτι ὁ Ποιητὴς ἔχει τὴν εὐχέρειαν
 ἄφ' ἐνὸς μὲν νὰ παρουσιάσῃ τὸν ἀνθρώπινον τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι τῆς Μα-
 ριάμ καὶ τοῦ Ἰωσήφ, ἐξ ἄλλου δὲ νὰ ἐξανθρωπίσῃ τὸν ἀρχιστράτηγον Γαβριὴλ.
 Οὕτω καὶ τὰ τρία ἱερά πρόσωπα καθίστανται οἰκειότερα εἰς τὸν ἀκροατὴν
 τοῦ ὕμνου, συμπαθέστερα δὲ καὶ καθημερινῶν συναισθημάτων μέτοχα.

Ἐπολείπεται νὰ ἴδωμεν τὴν προέλευσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ τούτου μονο-
 λόγου. Δὲν θὰ διστασωμεν νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι προέρχεται ἐκ τῆς ἀρχαίας
 πεζογραφίας καὶ τῆς ἑλληνικῆς ρητορικῆς, ἡ ὅποια ἐχρησιμοποιοῖ τὸν τρό-
 πον τοῦτον² καὶ ἐκ τῶν χριστιανῶν ἐκπροσώπων τῆς ὁποίας — ἰδίᾳ Γρηγορίου
 τοῦ Θαυματουργοῦ — παρέλαβεν ὁ Ρωμανός³. Τοῦτο ὅμως δὲν μειώνει τὴν

1. Ὁ Γάλλος ἐκδότης προσφάτως, Hymnes II, σσ. 40 - 41, διετάρaxεν ἀπαραδέ-
 κτως τὸ παραδεδομένον κείμενον, καταστήσας αὐτὸ ἀνόητον. Πῶς ἔληγεν ὁ ὕμνος δὲν
 δυνάμεθα νὰ μαντεύσωμεν ἴσως διὰ προσευχῆς πρὸς τὴν Θεοτόκον (οἶκος ιδ'). Τοῦτο θὰ
 ἦτο ὅμως ἀντίθετον πρὸς τὴν ἀκροστιχίδα. Πιθανώτατα (προσπιθεμένης εἰς τὴν ἀκροστιχίδα
 μιᾶς λέξεως : ὕμνος, φθὴ π.χ.) διὰ τοῦ ἐπεισοδίου τοῦ ἐνυπνίου τοῦ Ἰωσήφ μνήστορος,
 εἰς δν ὁ ἄγγελος θὰ ἠρμήνευσε τὸ παράδοξον. Τοῦτο εἶναι δυνατὸν νὰ συμβῇ, ἐν κρίνω-
 μεν ἐκ τῶν ρητορικῶν λόγων τῶν πραγματευομένων τὸν Εὐαγγελισμόν, βλ. περαιτέρω σσ.
 140 - 142.

2. Ἡδὴ πλατωνικοὶ διάλογοι εἶναι διατυπωμένοι ὡς διήγησις εἰς τὴν ὅποιαν ἐν εὐθεῖ
 ἢ ἐξηρητημένῳ λόγῳ διηγεῖται τις ὅσα παρόντος αὐτοῦ (καὶ μετέχοντος ἢ οὐ) ἐλέχθησαν
 ὑπ' ἄλλων.

3. Τὸ θέμα πρέπει νὰ τύχῃ ἰδιαιτέρας μελέτης, ἀρχῆς γινομένης ἀπὸ τῶν πλατωνικῶν
 διαλόγων, ὅσοι εἰσάγονται ὑπὸ διηγουμένου προσώπου εἰς πλάγιον λόγον (Συμπόσιον) ἢ

πρωτοτυπίαν ἢ τὴν τέχνην τοῦ Ποιητοῦ. Δὲν συνεμερίσθην ποτὲ τὰς ὑπερβολικὰς ἐπιφυλάξεις τοῦ ἐκδότου τοῦ ὕμνου περὶ τῆς ἀξίας του, οὐδὲ τὴν γνώμην του ὅτι πρόκειται περὶ νεανικοῦ τοῦ Ρωμανοῦ ἔργου. Διότι ἐν προκειμένῳ ἀξίαν δὲν ἔχει ἢ εὐρεσις τοῦ θέματος ἢ τῶν τρόπων διὰ τῶν ὁποίων ἐχειρίσθη τοῦτο ὁ Ρωμανός, ὅσον ἢ τεχνικῆς χρῆσις ἀμφοτέρων. Καὶ νομίζω ὅτι εἰς ὕμνον σύντομον (ἐν συγκρίσει πρὸς ρητορικὸν λόγον) δὲν ἠδύνατο καλύτερον νὰ διαγραφῆ ἢ ψυχολογία τῶν προσώπων διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως τοῦ μονολόγου ὡς ἐκφράσεως τῆς ἐσωτερικῆς σκέψεως. Τοῦτο θὰ ἐφαίνετο καλύτερον εἰς ἓνα ποῦ δὲν θὰ εἶχεν ἀναγνώσει τὰς ὑποτιθεμένας πηγὰς τοῦ Ρωμανοῦ καὶ θὰ προσεῖχε περισσότερον τὴν ἐσωτερικὴν ἀρμονίαν τῆς συνθέσεως τοῦ ὕμνου.

Αἱ «δραματικαὶ» ὁμιλίαι τῶν Πατέρων αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου ἐγένοντο ἤδη ἀντικείμενον φιλολογικῆς ἐξετάσεως, διὰ νὰ διαχωρισθοῦν «σκηναὶ» ἢ ἐπεισόδια τὰ ὁποῖα συναντῶνται εἰς αὐτάς.

Ὁ La Piana ἐνόμισεν ὅτι ἠδύνατο νὰ ἐπανακατασκευάσῃ τὸ ἱερὸν δράμα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ εἰς τὰς ἐξῆς «σκηνάς»:

α') Σκηνὴ τῶν προφητῶν.

β') Διάλογος μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀρχαγγέλου Γαβριήλ.

γ') Μονόλογος τοῦ Γαβριήλ πρὸ τῆς θύρας τῆς οἰκίας (τοῦ Ἰωσήφ) ἐν Ναζαρέτ.

δ') Διάλογος μεταξὺ Μαρίας καὶ Ἀγγέλου.

ε') Διάλογος μεταξὺ Ἰωσήφ καὶ Μαρίας.

ς') Ἐνύπνιον τοῦ Ἰωσήφ καὶ διάλογος αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἀγγέλου¹.

Εἰς τὴν περίπτωσίν μας ὁ Ρωμανός παραλείπει ἀσφαλῶς τὰς ὑπ' ἀριθ. α' καὶ β' (συμπτύσσει δὲ τὰς β' - γ' εἰς τὸν οἶκον β'), ἀναπτύσσει, τὰς ὑπ' ἀριθ. δ' καὶ ε'. Εἶναι ἀγνωστον πῶς ἐτελείωνεν ὁ κολοβὸς οὗτος ὕμνος καὶ ἂν ἐξετείνετο εἰς τὴν «σκηνὴν» ς'². Ὁ La Piana ἔδειξεν ἤδη³ ὅτι ὁ «δραματικὸς» χαρακτήρ τῶν ἑλληνικῶν ὁμιλιῶν δὲν ὑπάρχει εἰς τὸν διάλογον μεταξὺ Μαρίας καὶ Ἀγγέλου τῶν συριακῶν ὕμνων τοῦ Ἐφραίμ καὶ ὅτι ἡ Θεοτόκος τῶν ἑλληνικῶν κειμένων «κατερχομένη τῶν νεφῶν τῆς θεολογικῆς ἐπιχειρηματολογίας ἐπανευρίσκει τὴν γυναῖκα ἧτις ὁμιλεῖ καὶ παρακαλεῖ καὶ κλαίει εἰς τόνον ἀνθρώπινον». Ἐξ ἄλλου ἢ κατασκευῆ τοῦ διαλόγου τοῦ Ρωμανοῦ καὶ ἡ μεταχείρισις τοῦ θέματος τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἄμεσον σχέσιν δὲν ἔχει πρὸς τὴν κατασκευὴν τοῦ διαλόγου καὶ τὸν χειρισμὸν τοῦ θέματος εἰς τοὺς μετ' αὐτὸν ρήτορας⁴ καὶ δὴ τὸν πατριάρχην Γερμανὸν Α' Κωνσταντινουπόλεως

ἄλλως, μέσῳ τῶν ρητόρων, μέχρι Λουκιανοῦ καὶ Ἀριστείδου Ἀδίου, οἱ ὁποῖοι ἦσαν πλησιέστεροι πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων τοῦ ε' καὶ ς' αἰῶνος.

1. G. La Piana, Le rappresentazioni sacre, σ. 126.

2. Βλ. ἀνωτέρω σ. 139, σημ. 1.

3. Αὐτόθι, σσ. 159 - 160.

4. Σωφρόνιον Ἱεροσολύμων, Ἀνδρέαν Κρήτης, ἰδίᾳ θεολογοῦντας διὰ τοῦ διαλόγου.

(† 733), τὸν καὶ πιθανώτερον συγγραφέα τοῦ Ἀκαθίστου, ὅπου συναντῶνται οἱ ἀλφαβητικῶς ἀκροστιχίζοντες διπλῶς διάλογοι ἀφ' ἑνὸς Μαρίας - Ἀγγέλου καὶ ἐξ ἄλλου Μαρίας - Ἰωσήφ¹. Ἄλλ' οὐδὲ πρὸς τὸ «Ἐγκώμιον εἰς τὴν Θεοτόκον Μαρίαν» τὸ ἀποδιδόμενον εἰς τὸν ἅγιον Πρόκλον², πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως (438 - 447) ἔχει σχέσιν ὁ ὕμνος τοῦ Ρωμανοῦ. Τὸ ρητορικὸν τοῦτο κείμενον ἐγκλείει ρητορικοὺς ἀλφαβήτους, ὡς ἤδη ἐγένετο (προκειμένου περὶ γνωμικῶν ἀλφαβήτων) καὶ εἰς τὸ ἑλληνικὸν κείμενον Ἐφραίμ τοῦ Σύρου³. Ὁ La Piana ἐνόμισεν ὅτι ἀποκατέστησε τὸ κείμενον τοῦτο τοῦ Πρόκλου εἰς τὴν «ποιητικὴν» του μορφήν καὶ ἐχώρισε α') τοὺς στίχους 107 - 154, ἀποτελοῦντας τὸν διάλογον τῆς Ἀγίας (Παρθένου) καὶ τοῦ Ἰωσήφ, ὅπου ἐκάτερος ὁμιλεῖ διὰ δύο στίχων ἐκ τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος ἀκροστιχίζει, β') τοὺς στίχους 195 - 253 ὅπου συνομιλοῦν «Ἡ ἀγία καὶ ὁ Ἀρχάγγελος» (ἡ ἡμιτελής (A - M) ἀλφαβητικὴ ἀκροστιχὶς διπλῆ, δι' ἐκάστου γράμματος ἀρχομένης καὶ ἑῆς ἐρωτήσεως τοῦ ἑνὸς καὶ τῆς ἀπαντήσεως τοῦ ἑτέρου προσώπου). Εἰς τὴν ὁμιλίαν αὐτὴν ἀκούεται τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ἡ ἐπιχειρηματολογία τῶν δαιμόνων, καὶ οὐδεμία ἀμφιβολία μένει εἰς τὸν ἀναγνώστην, ὅτι ταιαύτη πηγὴ ἦτο ἀγνωστος εἰς τὸν Ρωμανόν. Ἀνεξαρτήτως τοῦ ἂν οἱ φερόμενοι ὡς στίχοι τῆς ἐν λόγῳ ὁμιλίας (πλὴν τῶν ἀλφαβήτων) εἶναι ὄντως ρυθμοτονικαὶ στιχηραὶ κατασκευαὶ ἢ ἀπλῶς ρητορικοὶ σχηματισμοί, εἶναι γεγονόςδες ὅτι τὸ

Πρβλ. La Piana, Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 69. Ὁμοίως ἡ ὕψη τοῦ διαλόγου καὶ τὸ περιεχόμενον (τελειῶς λαϊκῆς ἀντιλήψεως) εἰς τὴν ὁμιλίαν Εἰς Εὐαγγελισμὸν (spuria) Ἰω. Χρυσόστομου, ἣν ἀναλύει ὁ La Piana, αὐτόθι σσ. 105 - 109, εἶναι καὶ αὐτὴ ξένη πρὸς τὸν Ρωμανόν. Ὁ Ἰωσήφ παρίσταται φοβερός. Ἡ Παρθένος λέγει περὶ αὐτοῦ εἰς τὸν ἀγγέλου: «Ἄρτι τοῦ οἴκου μου ἐξέβλε, μὴ ἀκούσῃ ὁ Ἰωσήφ, καὶ ἀναγγελῆ τοῖς ἱερεῦσι καὶ ὁ στερισκόμενος συζυγίας σκεπάσῃ ἀποτέμῃ τὸν τράχηλόν σου, ἐπειδὴ ἐγγὺς μοι λαλεῖς καὶ ἐν προθύροις κέλλης!» (PG 60, στ. 757). Ὁνομάζεται δ' ὁ Ἰωσήφ ζηλότυπος, ἡ δὲ «ἀκτῆμων» Παρθένος παντοιοτρόπως προσπαθεῖ νὰ τὸν ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῆς εἰσόδου εἰς τὸν οἶκον τοῦ μνήστορος. Ὁ Ρωμανός ἀπεναντίας ἀπλῶς θέλει τὴν Παρθένον διαποροῦσαν: Τίχα οὐκ ἔμαθεν οὗτος / ὅτι ἐσφράγισμαι; (στ. 100 - 101).

1. Τὰ κείμενα παρὰ La Piana, Ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 110 - 123. Ἐκάστου τῶν συνομιλητῶν ὁ λόγος κλείεται εἰς μίαν περίοδον ρυθμικὴν ἀρχομένην ἀφ' ἑνὸς γράμματος τοῦ ἀλφαβήτου. Εἰς Β' ρυθμικὴν περίοδον ἐκ τοῦ αὐτοῦ γράμματος ἀρχομένην κλείεται ἡ ἀπάντησις τοῦ β' προσώπου.

Τὰς ρυθμικὰς περιόδους ταύτας δέχεται ὡς «τροπάρια» ὁ Θ. Εὐδής, Ὁ ὕμνος γράφος Γερμανὸς ὁ ὁμολογητῆς, Ἀθήναι 1955 (= Νέα Ἑστία 57, σσ. 244 - 251), σ. 4 (σ. 245 τοῦ περιοδικοῦ). Ἀλλὰ τροπάριον μὴ ψαλλόμενον πρὸς ἤχον τινα δὲν ὑπάρχει, διότι ἢ λ. τρόπος ὁ, σχέσιν ἔχει πρὸς τὸν ἤχον, ἐπομένως τὴν μελωδίαν! Πρβλ. καὶ ὅσα ἔγραψα, Ἀθηνᾶ ΝΘ', 1955, 320 - 321.

2. Δημοσιεύεται εἰς πεζὸν ὑπὸ τοῦ La Piana, Ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 201 - 232 καὶ διασκευάζεται εἰς ἔμμετρον, αὐτόθι 233 - 275.

3. Πρβλ. S. G. Mercati, Alfabeti intromessi nelle versioni greche di S. Efreim Siro, EEBE KI', 1953, σσ. 41 - 44.

κείμενον τοῦτο οὐδεμίαν ἄλλην κοινότητα δύναται νὰ ἔχη πρὸς τὸν ὕμνον τοῦ Ρωμανοῦ ἀπὸ τὴν ταυτότητα τῆς ὑποθέσεως καὶ ἀπὸ τὴν κοινὴν ἀναγωγὴν εἰς τὴν περικοπὴν τοῦ Λουκᾶ καὶ εἰς τὰ ἀπόκρυφα εὐαγγέλια. Ἀπὸ τὸ κείμενον τοῦ Πρόκλου ἐν τούτοις ἐλλείπει ὁ ἐσωτερικὸς μονόλογος περὶ τοῦ ὁποῖου ὁμιλοῦμεν ἐνταῦθα. Ὁ τυποποιημένος διὰ τῆς ἀλφαβητικῆς ἀκροστιχίδος διάλογος πόρρω ἀπέχει ἀπὸ τοῦ νὰ ὑποκαταστήσῃ τὴν λεπτοτάτην τεχνικὴν τοῦ Ρωμανοῦ οἶαν ἀνελύσαμεν ἢ ὑπεσημήναμεν ἡμεῖς. Ὁ Ρωμανὸς δὲν ἦτο ἐν προκειμένῳ δουλικῶς ἐξηρημένον ἐκ τῆς ρητορικῆς, ἀλλ' ἐχρησιμοποίησε τεχνικὴν τὴν ὁποῖαν ἠδύνατο νὰ τελειοποιήσῃ διὰ τοῦ προσωπικοῦ του ταλάντου.

Ἄλλο δίδαγμα πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ Ρωμανοῦ ἀπὸ τὰ συριακὰ πρότυπα καὶ ἡ ἀμεσώτερα αὐτοῦ σχέσις πρὸς τὴν ἑλληνικὴν (χριστιανικὴν καὶ δι' αὐτῆς κλασσικὴν) ρητορικὴν παράδοσιν. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς καὶ τὰ βιβλικὰ κείμενα (κανονικὰ καὶ ἀπόκρυφα) τὰ γραφέντα εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὰ εἰς αὐτὴν μεταφρασθέντα εἶναι ἑλληνιστικὰ καὶ οὐχὶ σημιτικά. Ἀπεναντίας ἡ «δραματικὴ» ρητορικὴ (καὶ δὴ ἡ μετὰ τὸν Ρωμανὸν) ἀναμειγνύει εἰς τὴν ρητορικὴν τὴν λυρικὴν ποίησιν, ἐπεκτείνουσα τὸν ρητορικὸν λόγον διὰ τῶν σχημάτων καὶ τῶν ρυθμικῶν περιόδων εἰς ποιητικόν τοῦτο πιθανώτατα ὀφείλεται εἰς ἱεροσολυμιτικὴν ἐπίδρασιν καὶ εἶναι ξένον πρὸς ὅ τι διεμόρφωσαν ἐν Κωνσταντινουπόλει οἱ μεγάλοι Ἕλληνες Πατέρες τοῦ 8' αἰ. οἱ σπουδάσαντες τὴν ρητορικὴν ἐν Ἀθήναις κατὰ τοὺς κανόνας τῶν Ἀθηναίων ρητόρων καὶ τὴν ἐπίδρασιν τῶν τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς.

Ἐξ ἄλλου ἡ ἀνθρωποποιία τοῦ Ρωμανοῦ δὲν ἔχει σχέσιν μὲ τὴν ἐκχυδαΐσιν τῶν ἱερῶν προσώπων ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν μίμων, τὴν ὁποῖαν πιθανῶς ὑπέστη ἡ ρητορικὴ (ὡς π.χ. ὁ πολὺ μεταγενέστερος τῶν ἀρχῶν τοῦ 9' αἰ. λόγος εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν ὁ ἀποδοθεὶς εἰς τὸν Ἰωάννην Χρυσόστομον)¹. Τὸ ὕφος τοῦ Ρωμανοῦ εἶναι ἀπλοῦν συνάμα καὶ ὑψηλόν, τὰ πρόσωπα εἶναι ἀνθρώπινα, ἀλλ' αἱ σκέψεις τῶν εἶναι εὐγενεῖς καὶ οὕτως ἀντανανκλῶνται εἰς τὰς πράξεις τῶν.

5. Ἡ δευτέρα περίπτωσις τὴν ὁποῖαν θὰ ἐξετάσωμεν ἀναφέρεται εἰς ὕμνον τοῦ Ρωμανοῦ ὁ ὁποῖος, ἐκ ματαιοδοξίας γραφῆς τινός, ἀπεδόθη εἰς ἀνύπαρκτον ποιητὴν Δομέτιον². Ὁ ὕμνος «Μηνὸς Ἰουνίου κδ' κοινάμιον εἰς

γενέθλιον τοῦ Προδρόμου, φέρον ἀκροστιχίδα. Εἰς τὸν Προδρόμον Δ ο μ ε τ ί ο υ » ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ καρδ. Pitra¹ καὶ ἔχει ὡς ὑπόθεσιν τὴν περικοπὴν τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελιστοῦ Λ ο υ κ ᾶ α', 5 - 35, ὅπου τὸ ἐπεισόδιον τοῦ ἀπιστήσαντος εἰς τὸν ἀρχάγγελον Γαβριὴλ ἱερέως Ζαχαρίου, ὁ ὁποῖος τιμωρηθεὶς ἐγένετο «σιωπῶν καὶ μὴ δυνάμενος λαλήσαι ἄχρι ἧς ἡμέρας γένηται» τὰ εὐαγγελισθέντα αὐτῶ. Ἡ ὁμοιότης τοῦ ἐν λόγῳ ὕμνου πρὸς τὸν προηγουμένως ἀναλυθέντα ρωμανικὸν Εἰς Εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου, θὰ καταδείξῃ ὅτι ἡ αὐτὴ ψυχολογία καὶ τεχνικὴ συναντᾶται καὶ εἰς τοὺς δύο καὶ ὅτι ὁ αὐτὸς ποιητὴς συνέθεσεν ἀμφοτέρους.

Ἀπὸ τοῦ τρίτου οἴκου ὁ Ποιητὴς παρορμᾷ τοὺς πιστούς: «Σὺν σπουδῇ, ἀδελφοί, πρὸς τὸν Λουκᾶν ἀπέλθωμεν² | παριστῶντα ἡμῖν τὴν Ἰωάννου γέννησιν | καὶ τὸν παρ' ἐλπίδα ἐπιγινώμεν τόκον | τὸν Ζαχαρίαν νῦν ἐρωτήσωμεν | πῶς ταῦτα ἐγένετο, | πῶς σιωπήσας πάλιν ἐφθέγγατο, | πῶς χαλινωθεὶς αὔθις ἐλάλησε, | πῶς περὶ τούτου εὐηγγελίσθη | ὑπ' ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ, εἰπόντος τότε πρὸς αὐτόν | ὅτι ἔσται ὃν τίκεις | τοῦ μεγάλου βασιλέως προφήτης, κήρυξ ὁμοῦ καὶ πρόδρομος». Παραλαμβάνει λοιπὸν ὁ Ποιητὴς τοὺς ἀκροατάς του καὶ τοὺς μεταφέρει εἰς τὸν χώρον καὶ τὸ κλῆμα ὅπου ἔγινε τὸ ἱερὸν ἐπεισόδιον. Εἰς τοὺς οἴκους δ', ε', ς', ζ' καὶ ἐν συνεχείᾳ μέχρι τοῦ ιδ' ὁ ποιητὴς διηγεῖται τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Γαβριὴλ εἰς τὸν ναόν, τὴν ἀγγελίαν πρὸς τὸν Ζαχαρίαν τῆς γεννήσεως τοῦ Ἰωάννου, τὴν δυσπιστίαν τοῦ ἱερέως· ποικίλλεται δὲ τὸ θέμα διὰ τοῦ διαλόγου μεταξὺ Ζαχαρίου καὶ Γαβριὴλ εἰς τὸν ὁποῖον ὁ τελευταῖος σπουδάξει, θαρσύνει ἅμα καὶ διδάσκει τὸν γηραιὸν ἱερέα.

Εἰς τὸν ιε' οἶκον ἐμφανίζεται ὁ Ζαχαρίας ἀμφιβάλλον περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ πυρίνου ἐπισκέπτου λεγομένων. Βεβαίως ἂν δὲν ἦτο ἐξ οὐρανοῦ δὲν θὰ ἐτόλμα νὰ εἰσέλθῃ ἐκ δεξιῶν τοῦ θυμιάματος. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ὁ ἱερεὺς δὲν πιστεύει ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ νικηθῇ ἡ φύσις καὶ νὰ τεχθῇ ὑπὸ τῆς Ἐλισάβετ ὁ Πρόδρομος: Νῦν μὲν Γαβριὴλ τούτοις τοῖς λόγοις κέχρηται | ἀλλὰ ὁ ἱερεὺς κ α θ' ε α υ τ ὸ ν λ ο γ ί ζ ε τ α ι | Τοῦτό που τὸ σέβας καὶ τοῦ προλαλοῦντος | ναὸς ὑπάρχει τοῦ παντοκράτορος, | σεπτὸς καὶ πανάγιος, | παστὰς ἀγγέλους καὶ ταῖς δυνάμεις, | καὶ τοῖς χειροβειμ τοῖς λειτουργοῖς αὐτοῦ· | ἀπάριτος οὗτος οὐκ ἂν ἐνταῦθά ποτε ἐθάρησεν | ἔλθειν καὶ ἀπατήσαι τοὺς πιστούς. | Ἀλλ' οὐδ' οὕτως πιστεύω ὡς ἔσται υἱὸς μου | προφήτης κήρυξ ὁμοῦ καὶ πρόδρομος.

Μολοντί τὰ ὡς ἄνω καθ' ἑαυτὸν λογίζεται, σιέπτεται ἐσωτερικῶς, ὁ

στρατιάδης, ΕΕΒΣ ΚΒ', 1955, σσ. 220 - 221, ἀλλ' ἐκ προθέσεως προσήρμοσεν αὐτὸν ὡστε ν' ἀλλάξῃ ἡ ἀκροστιχίς. Ὁ Εὐστρατιάδης, Ἐνθ' ἀνωτ., σ. 221, ὑποσημειώνει τὰ περὶ χει/φου παραδόσεως τοῦ ὕμνου πλὴν τῆς πατριακῆς.

1. J. B. Pitra, AS I, 1876, σσ. 320 - 327.

2. Πρβλ.: Τῶ ἀρχαγγέλω Γαβριὴλ δεῦτε καὶ συμπορευθῶμεν ΙΔ', στ. 9-10 (οἶκος α').

1. Πρβλ. ἀνωτέρω, σ. 140, σημ. 4.

2. Ὑγιῆς παράδοσις τοῦ Ὑμνου διὰ τοῦ cod. Patm. 212, ff. 252v - 255r. Πρβλ. Μ. Ν α ο υ μ ἰ δ η ν, Ρωμανοῦ Ὑμνοι Β', 1954, σσ. σιζ' - σιη', ἀριθ. 269: Κοντάμιον εἰς τὸ Γενέθλιον τοῦ Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου, φέρον ἀκροστιχίδα τήνδε: Ἐἰς τὸν Προδρόμον Ῥωμανοῦ. Διὰ νὰ μεταβληθῇ τὸ ὄνομα τῆς ἀκροστιχίδος ἀπὸ Ῥωμανοῦ εἰς Δομέτιον ἔγιναν μικραὶ τινες μεταβολαί, αἱ ὁποῖαι δὲν ἀλλοιώνουν τὴν ὕλην σύνθεσιν τοῦ ὕμνου. Ὁ γραφεὺς Δομέτιος δὲν εὗρεν κολοβὸν τὸν ὕμνον, ὡς ὑπέθεσεν ὁ Εὐ-

ιερεύς, ὁ ἀρχάγγελος τὰ ἐννοεῖ καὶ ὀργίζεται : *Δριμυχθεῖς οὐ μικρὸν ὁ Γαβριὴλ ὀργίζεται, | καὶ φησι πρὸς αὐτόν | Ἔδει σε, ὦ πρεσβύτατε, μὴ ἀμφισβητῆσαι | πρὸς τοῖς λαληθεῖσιν... | Τὴν γὰρ σφ α λ ε ῖ σ α ν φ ω ν ῆ ν ἐγὼ νῦν ἐπέχω... (οἶκος ις')*. Ἡ σφαλεῖσα φωνὴ ἦτο ἡ ἐσωτερικὴ, ἢ μὴ διὰ τοῦ προφορικοῦ λόγου ἀκουσθεῖσα, ἢ φωνὴ τοῦ ἐσωτερικοῦ μονολόγου. Καὶ «ὁ ἀσώματος μὲν ταῦτα εἰπὼν ἀπέρχεται...» (οἶκος ις'). Ποία ὅμως ὑπῆρξεν ἡ στάσις τοῦ τιμωρηθέντος ἱερέως; Ἐξἁκολουθεῖ οὗτος νὰ ὀμιλῇ ἐσωτερικῶς, διότι ὁ ἄγγελος τοῦ ἀφῆρεσε τὸν προφορικὸν λόγον, οὐχὶ τὸν ἐνδιάθετον, τὴν ὀμιλοῦσαν σκέψιν : *Μετὰ τὴν σιωπὴν ἐβλεπεν ὁ πρεσβύτατος | ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ τὰ τοῦ ἀγγέλου ῥήματα, | τὴν ἀκαρπον πρώην νῦν καρποφοροῦσαν | ἧς μετὰ χρόνον πάλιν τεθέεται Παρθέρον ἐγκύμονα | Ἡ στείρα, λέγων, ἤδη συνέλαβε | μήτηρ δὲ φωνῆς πάντων γενήσεται | ἐγὼ φωνῆς μὲν ἀπεστερήθην | ὁ πρώην εὐλαλος ἀεὶ, εὐρέθην ἀλαλος νυνί, | ἀλλὰ πάλιν φωνήρ μοι προξενήσει ὁ ἐκ στείρας | προφήτης κήρυξ ὁμοῦ καὶ πρόδρομος.*

Εἰς τὸν ἐπόμενον οἶκον (ιθ') ὁ Πρόδρομος - ἔμβρυον «τότε κρατούμενος δεσμοῖς τοῖς τῆς φύσεως | καὶ ἐν τῇ μήτρᾳ ἔτι κρηπτόμενος, | κ ρ ἄ ζ ε ι, οὐ φωνῇ ἀλλὰ σκιρτήμασι, | τὴν κτίσιν. Οὐπω ἐγὼ κατείδον | καὶ προμηνῶ σοι τὸν σὸν δημιουργὸν καὶ λυτρωτὴν...». Ἐνταῦθα ἡ φωνὴ τοῦ Ἰωάννου ἐκδηλοῦται «ἄλμασιν ὡς ἄσμασιν», κατὰ τὸν ποιητὴν τοῦ Ἀκαθίστου¹, καθότι «ἐσκιρτήσεν ἐν ἀγαλλιάσει τὸ βρέφος ἐν τῇ κοιλίᾳ» (Λουκᾶς α', 44).

Ἡ κοινότης μεταξύ τοῦ ΙΔ' Εἰς Εὐαγγελισμὸν καὶ τοῦ παρόντος δὲν περιορίζεται ἀπλῶς εἰς τὸ ὑποῦργημα τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριήλ, ὁ ὁποῖος ἐκεῖ εἰς τὴν Θεοτόκον, ἐδῶ εἰς τὸν ἱερέα ἀγγέλλει τὴν σύλληψιν τοῦ Χριστοῦ ἢ τοῦ Ἰωάννου. Οὐδὲ εἰς τὴν ἀναφορὰν ἢ ὁποία γίνεται εἰς τὸν ὕμνον ΙΔ' τῶν συμβάντων εἰς τὸν ὕμνον Εἰς τὰ Γενέθλια τοῦ Προδρόμου (δεσμεύσεως τῆς φωνῆς τοῦ Ζαχαρίου). Ἀπὸ ἀπόψεως τεχνικῆς οἱ ὕμνοι ἔχουν τὰ κοινὰ μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ ὁ ἐσωτερικὸς διάλογος. Ὁ δεχόμενος τὴν ἀγγελίαν δυσπιστεῖ πρὸς τὸ ἀγγελλόμενον θαῦμα, τοῦτο δὲ πράττει διαλογιζόμενος καὶ διὰ τοῦ ἐνδιάθετου λόγου ἐκφράζων, λέγων ἢ βοῶν ὅσα σκέπτεται. Ἀπεναντίας ἡ φωνὴ τοῦ ἀρχαγγέλου φαίνεται ὡς ὕλική.

Καθόσον ἠρεῦνησα τὸ θέμα, πρότυπον διὰ τὴν σύνταξιν τοῦ ὕμνου τοῦτου καὶ μάλιστα ρητορικὸν δὲν φαίνεται ν' ἀκολουθῇ ὁ Ρωμανὸς πιστῶς. Τὸ γνωστότερον εἰς αὐτὸν κείμενον, μετὰ τὸν εὐαγγελιστὴν Λουκᾶν, εἶναι τὸ ἀπόκρυφον «πρωτευαγγέλιον Ἰσκάβου»², εἰς τὸ ὁποῖον τὸ ἐπεισόδιον τῆς ἀσπύρου συλλήψεως λαμβάνει μυθικὴν μορφήν. Δὲν ἀναφέρεται τοῦτο μόνον εἰς τὴν Θεοτόκον καὶ εἰς τὴν Ἐλισάβετ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μητέρα τῆς θεομή-

τορος Ἄνναν καὶ τὸν Ἰωακείμ. Τὸ κείμενον τοῦ πρωτευαγγελίου τοῦτου εἶναι σημαντικὸν διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ διηγηματικοῦ λόγου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ἐσωτερικὸς διάλογος. Οὕτω περὶ τοῦ Ἰωακείμ : «καὶ ἐπίστευσεν... λέγων ἐν ἑαυτῷ...»¹ καὶ πάλιν «λέγων ἐν ἑαυτῷ»² καὶ «διελογίζετο»³ καὶ «εἶπεν ἐν ἑαυτῷ»⁴. Καὶ περὶ τῆς Θεοτόκου : «Ἡ δὲ (Μαριάμ) ἀκούσασα (τοῦ Γαβριήλ) διεκρίθη ἐν ἑαυτῇ λέγουσα»⁵.

Ὡς πρὸς τὴν ρητορικὴν φιλολογίαν ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς συλλήψεως πλέον τοῦ Ἰωάννου Προδρόμου, γνωστὴ εἶναι ἡ ὀμιλία Ἀ ν τ ι π ἄ τ ρ ο υ ἐπισκόπου Β ὀ σ τ ρ ω ν (ε' αἰ.) «Εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Βαπτιστὴν καὶ εἰς τὴν σιγὴν Ζαχαρίου καὶ εἰς τὸν ἀσπασμὸν τῆς Παναγίας Θεοτόκου»⁶, ἀναλυτικοῦ καὶ ἐρμηνευτικοῦ χαρακτήρος, ὀμιλία εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Ἀντίπατρος οὗτος θεολογεῖ ἄνευ φαντασίας καὶ λογοτεχνικῆς χάριτος, κινεῖται ὅμως ἐντὸς τῆς ἐλληνικῆς ρητορικῆς παραδόσεως. Μολονότι ἡ ὀμιλία αὕτη δὲν ἠδύνατο νὰ ἐμπνεύσῃ ποιητὴν ὡς ὁ Ρωμανός, ἐν τούτοις ἔχει ἀξιόλογα στοιχεῖα ἐσωτερικοῦ διαλόγου, βασιζόμενα βεβαίως εἰς τὸ εὐαγγελικὸν κείμενον. Οὕτως ὁ ἱερεὺς ἰδὼν τὸν ἀρχάγγελον εἰς τὰ ἄδυστα τοῦ θυσιαστηρίου «Ἐταράχθη δὲ ὁ Ζαχαρίας καὶ προβαίνειν οὐκ ἴσχυσεν τῇ τοῦ ἀγγέλου θεᾷ εἰς τὰ ὀπίσω πεμπόμενος· ἐπιπολὺ δὲ μεμένηκεν ἀχανῆς ταῦτα λέγων καθ' ἑαυτόν. Τί δὴ τὸ ὀρώμενον; ἀπορῶ· ἕτερος ἱερατεύει παρὰ τὸ θυσιαστήριον τοῦ θυμιάματος!»⁷ «Ἐπειτα ἡ ἀγγελία τοῦ ἀγγέλου πρὸς Ζαχαρίαν περὶ γεννήσεως τοῦ προφήτου»⁸. «Ταῦτα Ζαχαρίας ἀκούσας περιχαρῆς ἅμα γέγονε καὶ περιεργος. Λογισμῶ, γοῦν περιέργῳ δεξάμενος τὸ μήνυμα τοῦ Γαβριήλ, ἀπεκρίνατο οὐ πιστῶς. Κατὰ τί γνώσομαι τοῦτο;»⁹. Ἀκολουθεῖ μακρὰ νοθεσία τοῦ ἀρχαγγέλου πρὸς τὸν ἀπιστήσαντα ἱερέα καὶ ἡ ἐπιβολὴ τῆς ποιῆς : «Ἄλλ' ἐπειδὴ τι καταθύμιον σημεῖον λαβεῖν (τοῦτο γὰρ ἤτησας ὡς οὐκ ὄφελος), δέχου τὴν ἀφωνίαν τῆς παιδοποιίας ἐνέχυρον· ἔση σιγῶν μέχρις ἂν τοὺς λόγους κυρώσῃ τὰ πράγματα»¹⁰. Ὁ λόγος, περιλαμβάνων χαιρετισμοὺς πρὸς τὴν Θεοτόκον¹¹, προχωρεῖ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς συναντήσεως τῆς Μαριάμ μετὰ τῆς ἐξαδέλφης τῆς Ἐλισάβετ. Τὰ πράγματα εἶναι βεβαίως συμφωνό-

1. Οἶκος ε'. Πρβλ. τὰ εὐθὺς κατωτέρω ὑπ' ἐμοῦ λεγόμενα.

2. Le protévangile de Jacques et ses remaniements latins. Introduction, textes, traduction et commentaire par Émile Amann, Paris 1910.

1. Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 184.

2. Σ. 196.

3. Σ. 232.

4. Σ. 244.

5. Σ. 224.

6. Migne, PG 85, στ. 1763 - 1776.

7. Αὐτόθι, στ. 1768.

8. Αὐτόθι, στ. 1768 - 1769.

9. Αὐτόθι, στ. 1769.

10. Αὐτόθι, στ. 1772.

11. Αὐτόθι, στ. 1773.

τερα πρὸς τὸ κανονικὸν εὐαγγέλιον ἢ τὸ ἀπόκρυφον : «Μαρία τὴν Ἐλισάβετ ἠσπάζετο καὶ τὸ βρέφος ἐκδοθεὶς ἀπεκρίνατο· τῷ γὰρ ἐμβρύῳ γέγονεν ἀκοή ἢ τῆς μητρὸς ἀκοή· καὶ ἐπειδήπερ, φύσεως ὄροις, Ἰωάννης εἰργμένος οὐκ ἔσχυε λαλεῖν, ἀλλόμενος ἔλεγε τῇ οἰκείᾳ μητρί, διὰ τῶν σκιωτημάτων φθεγγόμενος, τῇ δὲ τοῦ Σωτῆρος μητρί, διὰ τῆς μητρικῆς γλώττης ἀποκρινόμενος!»¹

Εἰς τὸν β' λόγον ὁ Ἀντίπατρος «Εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου»² χρησιμοποιοῖ τ' αὐτὰ ἐκφραστικὰ μέσα : «Μένει τοίνυν (ἡ Μαριάμ) πτήξασα τὴν φωνήν, καὶ διελογίζετο ἐν αὐτῇ ποταπὸς (ὁ ἄγγελος)»³. Καὶ περαιτέρω : «Ὅτε μὲν οὖν ἐδέξατο τὴν ἀγγελικὴν προσηγορίαν, ἠγωνία καὶ διελογίζετο ἡ Παρθένος· ὅτε δὲ ἀκούει τὸν εὐαγγελικὸν λόγον, οὐκέτι ἀγωνιᾷ πρὸς τὸν λόγον, ἀλλ' ἐπαπορεῖ πρὸς τὴν ἐπαγγελίαν»⁴.

6. Ἐὰν θελήσωμεν νὰ εὐρωμεν εἰς τοὺς ὕμνους τοῦ Ρωμανοῦ παράδειγμα ὅπου ὁ ἐσωτερικὸς μονόλογος ἐξελλίσσεται εἰς ἐσωτερικὸν διάλογον μεταξὺ δύο προσώπων, θὰ καταφύγωμεν εἰς ἓνα ἐκ τῶν τρυφερωτέρων καὶ ποιητικωτέρων συνθεμάτων τοῦ Μελωδοῦ, τὸν εἰς τὴν Θυσίαν τοῦ Ἀβραάμ ὕμνον⁵. Ἡ ὑπόθεσις εἶναι γνωστὴ ἐκ τῆς Γενέσεως καὶ ἐκ τοῦ κρητικῆς θεατρικοῦ ἔργου τὸ ὅποιον συνήθως ἀποκαλοῦμεν μυστήριον. Μεταξὺ τῆς Γραφῆς καὶ τοῦ ἀγνώστου Κρητὸς ποιητοῦ τοῦ ἰζ' αἰ., παρεμβάλλεται ὁ κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα γραφεὶς ὕμνος τοῦ Ρωμανοῦ. Ἡ θυσία τοῦ πατριάρχου Ἀβραάμ ἀπετέλεσεν ἐν τούτοις τὸ θέμα πλείστων ὁμιλιῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, πιθανώτατα δὲ καὶ ὕμνου τοῦ Σύρου ποιητοῦ Ἐφραίμ, τοῦ ὁποῦ ἔμμετρον μετάφρασιν τοῦ δ' αἰ. ἔχομεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν⁶.

Ὁ Θεὸς δοκιμάζει τὴν πίστιν τοῦ Ἀβραάμ καὶ ἐντέλλεται αὐτῷ ὅπως θυσιάσῃ τὸν μονογενῆ του υἱὸν Ἰσαάκ. Ὁ πατριάρχης ὑπακούει καὶ ἀνέρχεται εἰς τὸ ὄρος μετὰ τῶν δούλων καὶ τοῦ τέκνου, ἀλλ' ὁ Θεὸς τὴν τελευταίαν στιγμὴν ματαιώνει τὴν θυσίαν διὰ τῆς παρεμβάσεως ἀγγέλου παρου-

1. Migne, PG 85, "Ενθ' ἄνωτ.

2. Αὐτόθι, στ. 1775 - 1793.

3. Αὐτόθι, στ. 1777.

4. Αὐτόθι, στ. 1780.

5. Ἐξεδόθη, "Ἕμνοι Α'", σσ. 37 - 64. Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ ἐκδότου, Ἐπι τὰς πηγὰς τοῦ Εἰς τὴν Θυσίαν τοῦ Ἀβραάμ ὕμνου Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ, Ἄθηνά ΝΣ', 1952, σσ. 278 - 285.

6. Ὁ S. G. Mercati, S. Ephraem Syri Opera I, 1, Romae 1915 θεωρεῖ ὅτι ὁ Γρηγόριος Νύσσης μετεχειρίσθη τὸν ὕμνον τοῦ Ἐφραίμ διὰ τὴν συγγραφὴν τῆς σχετικῆς μετὰ τὴν Θυσίαν ὁμιλίας του. Ἀπεναντίας ὁ A i m é P u e c h, Histoire de la Littérature Grecque Chrétienne III, Paris 1930, σ. 600 θεωρεῖ ὅτι τὰ ἑλληνικὰ κείμενα τοῦ Ἐφραίμ δὲν εἶναι τόσο ἀσφαλῆ (δὲν ἐσώθησαν τὰ ἀρχικὰ των κείμενα εἰς τὴν συριακὴν) καὶ ὅτι ἐν προκειμένῳ μᾶλλον ὁ Ἑλληὴν Ἐφραίμ ἠκολούθησε τὸν Γρηγόριον Νύσσης!

σιάζοντος κριὸν εἰς τὸν ὑψώσαντα ἤδη κατὰ τοῦ ἰδίου του τέκνου τὴν μάχαιραν Ἀβραάμ. Δὲν λέγω τι νέον ἂν παρατηρήσω ὅτι ἡ Γένεσις ἐν προκειμένῳ (κβ', 1 - 13) οὐδὲν λέγει περὶ Σάρρας καὶ ὅτι ὅσα γνωρίζομεν περὶ τῆς ψυχικῆς ἀντιδράσεως τῆς γυναικὸς, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ μητρικὸν φίλτρον ἦτο ἰσχυρότερον πάντως τῆς θεϊκῆς προσταγῆς, ὀφείλονται εἰς τὴν ἐκμετάλλευσιν τοῦ θέματος ὑπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ρητόρων. Ὅντως οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας εὗρον εὐκαιρίαν διὰ νὰ χρωματίσουν τὸ ἐπεισόδιον, νὰ δραματοποιήσουν τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ τοῦ ἀνδρός, πιστοῦ τοῦ Θεοῦ ὑπηρέτου, καὶ τῆς γυναικὸς, πιστῆς τῆς φύσεως λειτουργοῦ. Ἡ ἔξαρσις τῶν μητρικῶν αἰσθημάτων, τοῦ ἀνθρωπίνου πόνου, ἐπιτεινομένου ἀπὸ τὴν προϊστορίαν τῆς γεννήσεως τοῦ Ἰσαάκ ἀπὸ τὴν στεῖραν καὶ γραῖαν Σάρραν, καθιστᾷ τὸ ἐπεισόδιον περισσότερον ἐνδιαφέρον καὶ συγκινητικόν.

Τὴν τοιαύτην ἐκμετάλλευσιν τοῦ θέματος ἠκολούθησε καὶ ἡ νεωτέρα εὐρωπαϊκὴ λογοτεχνία, οὕτω δὲ εἰς τὴν κρητικὴν θυσίαν τοῦ Ἀβραάμ πολὺ ὀλιγώτερον ἐνδιαφερόμεθα διὰ τὴν πίστιν τοῦ προφήτου καὶ πολὺ περισσότερον συγκινοῦμεθα ἀπὸ τὰ μοιρολόγια τῆς Σάρρας καὶ τοὺς θρήνους τοῦ ἰδίου ὑποψηφίου θύματος.

Διὰ τὸν Ρωμανὸν ὑπῆρχε μία καταφανὴς δυσκολία : Ὁ ὕμνος δὲν ἐγράφετο χάριν τέρψεως, ἀλλ' ἦτο ἱερὸν λειτουργικὸν κείμενον, προωρισμένον διὰ τὰς ἀκολουθίας τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπομένως δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀφίστατο ἀπὸ τὴν διήγησιν τῆς Γενέσεως, ὅπου οὐδεὶς ρόλος ἀνετέθη εἰς τὴν μητέρα Σάρραν. Ἀλλ' οὐδ' ἦτο δυνατὸν νὰ παραβλέψῃ ὁ Ποιητὴς τοὺς ἐπὶ τοῦ θέματος λόγους τῶν Πατέρων, ὅταν μάλιστα οἱ ρήτορες εἶχον ἐκμεταλλευσθῆ τὸ ἀνθρώπινον στοιχεῖον, ὅπερ ἦτο τὸ κυρίως ὑπὸ τοῦ Ρωμανοῦ ἐπιδιωκόμενον. Ἐπρεπεν ὁ Ποιητὴς νὰ συμβιβάσῃ τὰ δύο ταῦτα, πιστότητα τῆς ἱερᾶς παραδόσεως καὶ ἀνθρωπίνην ψυχολογίαν. Τοῦτο ἐπέτυχεν οὐχὶ διὰ τῆς ἐμφανίσεως τῆς δράσεως πρὸ τῆς θυσίας, εἰς τὸ μεταξὺ δηλαδὴ τῆς ἀναγγελίας τῆς θείας ἐντολῆς ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου καὶ τῆς ἀναχωρήσεως διὰ τὸ ὄρος διάστημα, ἀλλὰ διὰ μονολόγου τὸν ὅποιον θέτει εἰς τὸ στόμα τοῦ Ἀβραάμ, ἐκφράζοντος διὰ τοῦ μέσου τούτου τοὺς διαλογισμοὺς του. Ὁ ἐν λόγῳ μονόλογος ἐξελλίσσεται εἰς στιχομυθίαν μετὰ τῆς Σάρρας, διάλογον φανταστικόν, λαβόντα χώραν εἰς τὴν σκέψιν τοῦ πατριάρχου, ὁ ὁποῖος ὅμως διάλογος εἶναι τὸ ζωηρότερον τμήμα τοῦ ὅλου ὕμνου, τὸ ἁρμονικώτερον, τὸ πλέον ἀνθρώπινον. Εἶναι δὲ τὸ πλέον ἀνθρώπινον διὰ τὸν λόγον ὅτι ὁ Ἀβραάμ φέρεται συγκινοῦμενος καὶ σχηματίζων ἐν ἑαυτῷ τὰς ἀντιρρήσεις, τὰς διαμαρτυρίας, τὰς μέχρῃ παραλογισμοῦ ἐκρήξεις τῆς Σάρρας, τὰς ὁποίας ἐν τούτοις δὲν ἀφήνει νὰ κάμψουν τὴν εὐσεβῆ του καρδίαν. Ἐν τέλει ὁ μονόλογος ὁ ὁποῖος ἐξειλίχθη εἰς διάλογον ἀναμειγνύεται τόσο μετὰ τὴν δρᾶσιν, ὥστε ὁ ἀκροατὴς τότε καὶ ὁ ἀναγνώστης σήμερον μένουν μετὰ τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ὄντως ἐπραγματοποιήθη ἡ σκηνὴ αὕτη καὶ ἀνηλλάγησαν μεταξὺ τῶν δύο συζύγων ὅσα μόνον διήλθον ἀπὸ τὴν σκέψιν τοῦ Ἀβραάμ.

Ἰδωμεν τώρα πῶς ἀπὸ ἀπόψεως τεχνικῆς ἐχειρίσθη ὁ Ρωμανὸς τὸ θέμα. Ὁ μονόλογος ἀρχίζει ἀπὸ τὸν τρίτον οἶκον, εἰσάγεται δὲ ὑπὸ τοῦ Ποιητοῦ μὲ ἐν «πῶς οὐκ εἶπας», τὸ ὁποῖον δεικνύει ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ μονόλογος εἶναι φανταστικός, ἐν σχέσει βέβαια πρὸς τὴν μαρτυρίαν τῆς Βίβλου.

Ἐν ἀρχῇ ὁ Ἀβραὰμ βασανίζεται μὲ τὴν ἀνθρωπίνην ἀδυναμίαν τῆς ὑστεροφημίας πού θ' ἀφήσῃ, φονέως καὶ οὐχὶ πατρός, ἀνισορρόπου ἀνδρός, ἐκστάντος τῶν φρενῶν, λόγῳ γήρατος. Κατόπιν τὸν παίρνει τὸ παράπονον πῶς θὰ σκοτώσῃ τὸ παιδί πού ἐσπαργάνωσε, τὴν ἐλπίδα τῶν γηρατειῶν του, αὐτὸν πού θὰ τοῦ ἐκλείνῃ κατὰ τὸν θάνατον τὰ βλέφαρα (οἶκος δ'). Τὸ παιδί, ὁ Ἰσαὰκ, κοιμᾶται τώρα, καὶ ὅταν ἀναπαύῃ ὁ γονεὺς τὸ βλέμμα του ἐπάνω εἰς τὴν ἀγγελικὴν ὠραιότητα γεμίζει ἀπὸ χαρὰν ἢ ψυχῇ του. Ἄλλ' ὅταν ἀναλογισθῇ ὅτι αὐριον τὰ χεῖλη τοῦ Ἰσαὰκ θὰ εἶναι ἄφωνα καὶ ἀκίνητα, ὅτι τὰ μάτια του δὲν θὰ κλείσῃ ἡ Σάρρα (τὸ πρῶτον ἐρχομένη ἤδη εἰς τὴν σκέψιν τοῦ πατριάρχου) λυπεῖται θανασίμως (οἶκος ε'). Ποῖος θὰ τοῦ δώσῃ τὴν δύναμιν νὰ φανῇ ἀνοικτίρμων, αὐτὸς ὁ ὁποῖος ὑπῆρξεν εὐσπλαγχνικὸς εἰς τοὺς ξένους καὶ ἀγνώστους; (οἶκος ς'). Ἐδῶ ἔρχεται ὁ φόβος τῆς ἀντιδράσεως τῆς συζύγου: «*Ἀκούσει τοὺς λόγους σου πάντας Σάρρα, δέσποτα, | καὶ τὴν βουλήν σου ταύτην γνοῦσά μοι λ ε ξ ε ι*» (οἶκος ζ'). Οἱ ἐπόμενοι στίχοι μέχρι καὶ τοῦ ἑνδεκάτου οἴκου ἀποτελοῦν τὸν εἰς τὴν σκέψιν τοῦ Ἀβραὰμ σχηματιζόμενον ἀντίλογον τῆς Σάρρας. Οὕτω θὰ ἀρχίσῃ ὁ μεταξὺ τῶν συζύγων δραματικὸς διάλογος, διότι ὁ Ἀβραὰμ ἀπαντᾷ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸν ιβ' καὶ ιγ' οἶκον καὶ ἡ Σάρρα ἀπαντᾷ εἰς τοὺς δύο ἐπομένους (ιδ' - ιε') καὶ ὁ Ποιητὴς ἐπάγεται: «*Τοιαῦτα ἦν ἄρα ἅπερ ἔφη Σάρρα, ὁ πρέσβυς δὲ (ὁ Ἀβραὰμ δηλαδὴ) πάντως εἶπεν ἄλλ' ὑπὲρ ταῦτα*», ἄλλ' ἀμφότεροι δὲν ἠγάπησαν τὸν νεαρὸν Ἰσαὰκ περισσότερον τοῦ Κυρίου, ὁ ὁποῖος ἐδοκίμαζε τὴν πίστιν τοῦ πατριάρχου καὶ τελικῶς θ' ἀπήλλασεν αὐτὸν τῆς δοκιμασίας τὸν δὲ Ἰσαὰκ τοῦ προώρου θανάτου. Ἄλλ' εἰς ἐμὲ ἡ ἀσαφὴς αὕτη κατακλείς τοῦ Ρωμανοῦ «*τοιαῦτα ἦν ἄρα ἅπερ ἔφη Σάρρα*» καὶ ἡ περὶ τοῦ Ἀβραὰμ βεβαίως εἶπεν ἄλλα πάντως ὑπὲρ ταῦτα ἄτινα ἔθηκεν ὁ ἴδιος ὁ Ποιητὴς εἰς τὸ στόμα του, δεικνύουν ὅτι ἠθελημένως ὁ μελωδὸς συνέχισε τὴν ὑπόθεσιν πρὸς τὴν πραγματικότητα. Ἄλλως τε ὁ λόγος τῶν δύο συζύγων ὑπῆρξεν οὕτως ἐναργὴς ἐν τῷ ὕμνῳ, ὥστε νὰ μὴ δύναται τις νὰ παραβλέψῃ τὴν ζωηροτάτην ἐντύπωσιν τὴν ὁποίαν θὰ ἐνεποιεῖ εἰς τοὺς ἀκροαμένους.

Ἡ Σάρρα ἀρχίζει θυμωμένη. Ἐὰν ὁ Θεὸς ἤθελε νὰ τὸν πάρῃ, διατὶ νὰ τὸν δώσῃ; τὸ παιδί εἶναι δικό της. Καὶ εἰς τὸ κάτω - κάτω δὲν τῆς τὸ ἐζήτησεν αὐτῆς ὁ Θεός, ἐνῶ ὅταν ἐκρόκειτο νὰ τὸν συλλάβῃ τὴν εἰδοποίησε διὰ τοῦ ἀγγέλου. Ἡ βλάβη αὕτη, πλὴν τόσο ἀνθρωπίνῃ ἀντίρρησης, τὴν ὁποίαν ὅλοι, ἀνεξαρτήτως φύλου, εἴμεθα πρόθυμοι νὰ συγχωρήσωμεν, δὲν θὰ ἦτο εὐκολὸν νὰ τεθῇ ἀπευθείας εἰς τὰ χεῖλη τοῦ Ρωμανοῦ. Ἄλλ' ἡ Σάρρα μεταπίπτει ψυχολογικῶς, ὅπως ὅλοι οἱ θυμωμένοι. Δὲν θὰ ζήσῃ πολὺν

καιρὸν ἀκόμη, εἶναι γερόντισσα, ἃς τῆς ἀφήσῃ ὁ Ἀβραὰμ τὸ παιδί ὅσον αὐτὴ ζῆ, καὶ ἃς τὸ θυσιάσῃ κατόπιν ὅταν αὐτὴ θὰ ἔχῃ ἀποθάνει. Ἡ ἐκφρασις αὐτῆ τοῦ ἐγωῖσμου ἐπιτείνεται περαιτέρω. Νὰ μεγαλώσῃ αὐτὴ τὸ παιδί καὶ νὰ τὸ δώσῃ εἰς ἄλλον, δὲν γίνεται. Ἄς σταθῇ μακριὰ ἀπὸ τὸ παιδί ὁ ὑποψήφιος σφαγεὺς. Εἶναι πόνος τῆς μητρικῆς γαστρὸς, καὶ ἂν ὁ Θεὸς θέλῃ σφάγιον ἃς πάρῃ πρόβατον, δὲν τοῦ δίδει ἡ Σάρρα. Ἄς τὴν σκοτώσῃ πρῶτα ὁ Ἀβραὰμ καὶ κατόπιν ἃς σφάξῃ τὸ παιδί! Ὑστερα πάλιν τὴν παίρνει τὸ παράπονον. Ὅταν ὁ ἄγγελος τῆς ἀνήγγειλε τὴν σύλληψιν τοῦ Ἰσαὰκ εἰς τὴν ἀρχὴν δὲν τὸν ἐπίστευσεν, ἐγέλασεν, ὕστερα ὁμῶς ἐχάρη. Τώρα ἡ χαρὰ αὕτη μετεβλήθη εἰς λύπην. Καὶ ἐξακολουθεῖ τὸ ζέσπασμα: «*Σὺ μου φάος, σὺ ἀγῆ ἐμῶν βλεφάρων* | *σέ ὥσπερ ἄστρον βλέπουσα λαμπρόνομαι, ὃ τέκνον μου*». Τὸ φῶς τῶν ματιῶν της εἶναι τὸ παιδί της, τὸ ἄστρον πού φωτίζει τὸν δρόμον τῆς ζωῆς της, τὸ ὄριμον σταφύλι τοῦ ἀμπελιοῦ πού μαυρολογαίει (οἶκος ι'). Ὅταν μεγαλώσῃ θὰ γίνῃ, στήριγμα τῶν γηρατειῶν της καὶ τὰ παιδιά του θὰ ὑποβαστάσουν τὴν ἀδυναμίαν της. Καὶ ἐνῶ πρὶν ἔλεγεν ὅτι ὀλίγος χρόνος ζωῆς τῆς ὑπολείπεται, ἐδῶ ἐκφράζει τώρα τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἴδῃ ἀπογόνους ἀπὸ τὸν Ἰσαὰκ, νὰ πιάσῃ ἐγγόνια εἰς τὰ χέρια της καὶ ὕστερα ν' ἀποθάνῃ. Καὶ ὅταν ἔλθῃ ἡ ὥρα ἐκείνη, αὐτὸς θὰ τῆς κλείσῃ τὰ μάτια, τὰ πόδια του θ' ἀκολουθήσουν τὴν ἐκφορὰν της καὶ αὐτὸς προπορευόμενος τῆς σοροῦ θὰ κλαύσῃ. Ἄλλὰ τώρα δὲν θέλει νὰ θρηγήσῃ ἡ ἴδια τὸν Ἰσαὰκ πού εἶναι φυσικώτερον νὰ θέλῃ νὰ τὴν κλαύσῃ ἀπερχομένην ἐκ τῆς ζωῆς! Καὶ οὕτως, ἐνῶ ἡ συγκίνησις ἐκ τῆς μητρικῆς ψυχολογίας τῆς Σάρρας ἔχει κορυφωθῆ, καταλήγει μὲ λυγμούς δὲν ἀμφιβάλλω, ἢ εἰς τὴν σκέψιν τοῦ Ἀβραὰμ ὁμιλοῦσα σύζυγος. Ὁ Ἀβραὰμ ἀπαντῶν δὲν θυμῶναι καθόλου, τὴν καλοπιάνει, τῆς λέγει ὅτι δὲν πρέπει νὰ παροργίσῃ τὸν Θεόν, νὰ ἐλαττώσῃ τὴν σημασίαν τῆς θυσίας. Ἄν ὁ Θεὸς θέλῃ νὰ πάρῃ τὸ παιδί των, ἔχει τὴν δύναμιν νὰ θανατώσῃ τὸν Ἰσαὰκ καὶ χωρὶς θυσίαν, μέσα εἰς αὐτὴν τὴν μητρικὴν ἀγάλην. Βέβαια καὶ ὁ ἴδιος ὁ πατριάρχης εἶναι ἀνθρώπος καὶ λυπεῖται καὶ μαζί θὰ κλαύσουν διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ ἀγαπωμένου. Μήπως τὸ παιδί εἶναι μόνον ἰδικόν της; Εἶναι καὶ ἰδικόν του, ἀλλ' ὁ Θεὸς εἶναι ὁ ἰσχυρότερος ὄλων (οἶκος ιγ').

Ἡ Σάρρα τέλος πείθεται, παραχωρεῖ τὸν Ἰσαὰκ, πρὸς τὸν ὁποῖον καὶ ἀπευθύνει τὸν λόγον. Μέσα της ἀνθεῖ ἡ ἐλπίς ὅτι τελικῶς ἡ θυσία δὲν θὰ γίνῃ, ὅτι θὰ ἐπανίδῃ τὸ τέκνον της. Τὸν καλεῖ νὰ τὴν ἀσπασθῇ καὶ νὰ φύγουν. Ὁ Ἰσαὰκ δὲν ἔχει ἀκόμη ἐδῶ καμμίαν δρᾶσιν καὶ οὐδεὶς λόγος τίθεται εἰς τὸ στόμα του, ἀφοῦ περαιτέρω ὁ ποιητὴς θὰ ἔχῃ τὴν εὐκαιρίαν νὰ τὸν ζωγραφῆσῃ εἰς τὸ ἐπεισόδιον τῆς θυσίας ὑποψιαζόμενον τὰ τεκταινόμενα. Ἀκολουθεῖ ἡ διήγησις σύμφωνα πρὸς τὴν Γένεσιν, ὅτι ὁ Ἀβραὰμ ἐφόρτωσεν εἰς τοὺς ὄμους τοῦ παιδίου τὰ ξύλα τῆς θυσίας. Ἄλλὰ δὲν θὰ παρακολουθήσωμεν περαιτέρω τὸν ὕμνον, τὸν ὁποῖον δύναται τις νῦν μόνος ν' ἀπολαύσῃ κατ' ἰδίαν δι' ἀναγνώσεως.

7. Ἀπὸ μακροῦ ἔχομεν τὸ κείμενον ὕμνου Ρ ω μ α ν ο ῦ τοῦ Μελωδοῦ «ἐπος εἰς τὴν ὑπαπαντὴν τοῦ Κυρίου», ὃν ἐξέδωκε προσφάτως (ΚΖ', Ὑμνοι Β', 1954, σσ. 305 - 332) ἡ Λυδία Ἀθανασοπούλου. Τὸ προοίμιον τοῦ ὕμνου «Χορὸς ἀγγελικὸς | ἐκπληττέσθω τὸ θαῦμα, | βροτοὶ δὲ ταῖς φωναῖς | ἀνακράξωμεν ὕμνον...» δίδει τὴν καθολικὴν γραμμὴν τὴν ἀκολουθουμένην ὑπὸ τοῦ Ποιητοῦ. Ἀνάμειξις ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων εἰς τὴν ἐνατένισιν τοῦ θαύματος «τὴν ἄφατον τοῦ θεοῦ συγκατάβασιν», περὶ ἧς ἐξ ἀφορμῆς τῆς ὑπαπαντῆς γίνεται λόγος δογματικὸς ἐν τῷ ὕμνῳ. Δὲν προτίθεμαι ν' ἀναλύσω τὸν ὕμνον, ἀφοῦ μάλιστα ἡ ἐκδότρια ἐν σσ. 310 - 311 ἔδωκεν ἤδη διάγραμμα αὐτοῦ. Σημειῶ μόνον πῶς ὁ Ρωμανὸς ὁμιλεῖ εἰς ἀ' πληθυντικὸν πρόσωπον: «βροτοὶ... | ἀνακράξωμεν ὕμνον (στ. 3-4). Τῇ θεοτόκῳ προσδράμωμεν | οἱ βουλόμενοι κατιδεῖν τὸν υἱὸν αὐτῆς | πρὸς Συμεῶν ἀπαρόμενον» (στ. 34 - 36). «Σὲ δυνωποῦμεν, φιλόθρῳπε, | ἀνεξίκακε, πολυέλεε Κύριε, | ... | ἐπίσκεπαι ἅπαντας | τοὺς ἀεὶ πεποιθότας σοι, | ἀπὸ πάσης ἀνάγκης | ...λύτρωσαι | τὴν ζωὴν ἡμῶν» (στ. 340-348). Τοῦτο ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ ὕμνος εἶναι κοινὴ καὶ ὄχι προσωπικὴ ἔκφρασις. Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ δογματικὴ τοποθέτησις τοῦ ὕμνου. Ὁ Συμεὼν προλέγει τὴν ἐμφάνισιν τῶν αἰρετικῶν. Ὁ Ρωμανὸς ἔχει τὴν ἱκανότητα ἀφ' ἐνὸς μὲν νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὸν ὕμνον τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις ἐκπληττομένας ἐπὶ τῷ θαύματι, ἐξ ἄλλου δὲ ν' ἀναπτύξῃ τὴν διήγησιν τοῦ Λουκᾶ, μαρφοποιῶν τὰ πρόσωπα, δίδων ἕκτασιν εἰς τοὺς διαλογισμοὺς καὶ τοὺς λόγους αὐτῶν καὶ χρησιμοποιοῦν τὸ γνωστὸν εἰς ἡμᾶς ἔκφραστικόν του μέσον τοῦ ἐσωτερικοῦ διαλόγου¹. Οὕτως ἡ Θεοτόκος ἀνθρωποποιεῖται² καὶ ἐνῶ αἱ ἀσώματοι δυνάμεις ὕμνου τὸν Κύριον, ἡ Μαριάμ «ἐβάδιζεν | ἀγκάλαις τοῦτον κατέχουσα | καὶ διανοεῖτο | πῶς καὶ μήτηρ ἐγένετο | καὶ παρθένος διέμεινεν» (στ. 71 - 75), ἐνῶ φυσικὰ τὸ ἀπόρημα τοῦτο εἶχε λύσει χάριν αὐτῆς ὁ ἀρχάγγελος Γαβριὴλ κατ' αὐτὸν τὸν Εὐαγγελισμὸν (πρβλ. ὕμνον ΙΔ'), ἐγνώριζε δ' ὅτι ὑπὲρ φύσιν (στ. 76) εἶχε πραγματοποιηθῆ ἡ γέννησις, ἐφοβεῖτο καὶ ἐφριττε (στ. 78, ἐδῶ πίπτει τὸ βᾶρος τῆς ἀνθρωποποιίας), καθ' ἑαυτὴν δὲ λογιζομένη | ἐφθέγγετο τοιαῦτα (στ. 79 - 80). Ἀκολουθεῖ ὁ ἐν νῶ τῆς Παρθένου διάλογος πρὸς τὸν νήπιον βασταζόμενον Υἱόν, διὰ τὸν ὁποῖον ἡ Μαριάμ ἀπορεῖ: Γαλακτοτροφῆσω ἢ δοξολογήσω; (στ. 101) καὶ οὕτω πραγματοποιεῖται ἡ εἰσοδος ἐν τῷ ναῶ καὶ ἡ παράδοσις εἰς τὸν Συμεῶν. Τὸ εὑρημα τοῦτο τοῦ Ρωμανοῦ ἀκολουθεῖται ἀπὸ ἐσωτερικὴν προσευχὴν τοῦ πρεσβύτου, ἀπευθυνομένου

1. Περὶ οὗ πρβλ. τὴν μελέτην μου ἐν ΕΕΒΣ ΚΖ', 1956, σσ. 3 - 25.

2. Βεβαίως εἶναι ἄνθρωπος μόνον ἡ Μαρία, ἀλλ' οἱ ποιηταὶ ἐμφανίζουσι αὐτὴν ὡς θεῖον καὶ ὑπεράνθρωπον πρόσωπον, «τὴν τιμιωτέραν τῶν χειρῶν καὶ ἐνδοξοτέραν ἀσυγκρίτως τῶν σερραφείμ...». Τὰ διανοήματά της, οἱ τρόποι της, οἱ λόγοι της εἶναι βασιλίδος καὶ οὐχὶ ἀπλῶς ἐβραϊοπάιδος. Ἀπεναντίας πολλὰκις ὁ Ρωμανὸς ἀπέδωκεν εἰς αὐτὴν ἀπλοῦσιν ψυχολογίαν συγχρόνου του λαϊκῆς γυναικός.

πρὸς τὸν Θεὸν «ἐν τῇ διανοίᾳ» (στ. 119), θεολογοῦντος καὶ αἰνοῦντος διὰ τοῦ νέου τούτου ἐσωτερικοῦ διαλόγου (στ. 120 - 176). Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι τὰ ὅσα ἐν τῇ διανοίᾳ ἐβόα¹ ὁ Συμεὼν ἀκούσασα ἡ παρθένος (στ. 179) παρίστατο καὶ ἐξίστατο, δι' ὃ ἠναγκάσθη νὰ ἐξηγήσῃ εἰς αὐτὴν προφητεύων (στ. 181 - 267) τὰ τοῦ βίου καὶ τῆς ἀποστολῆς τοῦ Χριστοῦ. Μετὰ τὸν ἐξωτερικὸν τοῦτον διάλογον, καθ' ὃν ὁ Συμεὼν ἐφθέγγετο, ἀκολουθεῖ ὁ δεῦτερος ἐσωτερικὸς διάλογος δι' οὗ, ἀπευθυθεὶς πάλιν πρὸς τὸ παιδίον, ὁ πρεσβύτερος ἐβόησε (στ. 271 - 320) ὅσα ἐκεῖ, ἀναπτύσσων τὸ τοῦ Λουκᾶ «Νῦν ἀπολύεις». Ὁ Θεὸς - παιδίον, βρέφος 40 ἡμερῶν, δὲν ἠδύνατο νὰ ὁμιλήσῃ φυσικῶς καὶ ν' ἀπαντήσῃ εἰς τὸν ἐσωτερικῶς προσφωνοῦντα πρεσβύτερον. Τοῦτο δίδει εἰς τὸν Ρωμανὸν νέαν εὐκαιρίαν τεχνικῆς: «Ὁ βασιλεὺς τῶν δυνάμεων | προσεδέξατο τοῦ δικαίου τὴν δέησιν | καὶ ἁ ο ρ ἄ τ ω ς ε φ θ ἔ γ ξ α τ ο» (στ. 322 - 324) ὅσα ἀπὸ τοῦ 325 μέχρι τοῦ 339 στίχου ἔπονται. Αὐτὴ ἡ νέα ἔκφρασις τοῦ φ θ ἔ γ γ ε σ θ α ι ἁ ο ρ ἔ τ ω ς, σημαίνει ὅτι τὴν φωνὴν τοῦ Κυρίου ἠσθάνθη ὁ Συμεὼν ἐν τῇ δανοίᾳ τοῦ ὁμιλοῦσαν, καθὼς πᾶς πιστὸς προσευχόμενος ἀκούει τῆς φωνῆς τοῦ Κυρίου ἀπαντήσας εἰς τὰ αἰτήματα.

Ἐνῶ ἡ γλῶσσα τοῦ ὕμνου εἶναι ἀπλή, ἡ τεχνικὴ τοῦ ρωμανικοῦ ἔπους, τόσον πλησίον πρὸς τὴν χριστιανικὴν Ἑλληνικὴν ρητορικὴν, ὅπως ἔχω ἤδη καταδείξει, εἶναι ὅλως διάφορος τῆς γνωρίμου λογίᾳς θρησκευτικῆς ποιήσεως, συγγενοῦς πρὸς τοὺς θρησκευτικοὺς ὕμνους τῶν ἀρχαίων.

Χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ ὅσα ἐπιθετικῶς ἀποδίδει εἰς τὸν Χριστὸν ὁ Ρωμανὸς διὰ τῆς σκέψεως τοῦ Συμεῶν, μόνον κατὰ τὸν ἀ' ἐσωτερικὸν διάλογον (στ. 120 - 176): ἀγαθός, ἐν ἀληθείᾳ ὑπάρχων ἀόρατος, ἀπαύγασμα τῆς δόξης, ὃν ὁ Ὑψιστος ἐποίησεν ἀπορητήτως, ἀσυλλόγιστος (= ὃν δὲν δύναται τις νὰ συλλάβῃ συλλογιστικῶς!), ἀχώρητος, εἷς, ἐνδοξος, λύχνος ἄσβεστος, λύχνος ὡσπερ κατεχόμενος, μέγας, ὁ μείζονα ἄλλον οὐκ ἔχων, δημοσύσιος, ὄρατός, κατ' οὐσίαν οὐδὲν ὑπερέχει ὁ Πατήρ (αὐτοῦ) τοῦ Υἱοῦ, πανάγιος, ὁ ποιήσας τὰ σύμπαντα, προαιώνιος, τὸ πῦρ τῆς θεότητος, συνάναρχος, ἡ σφραγὶς τῆς θεότητος, τὸ σωτήριον, ὁ υἱὸς τῆς Μαρίας, τῆς Παρθένου, ὁ ὑπάρχων πρὸ αἰώνων, φιλόθρῳπος, φύλαξ τοῦ νόμου, κατὰ φύσιν - ὑπὲρ φύσιν, φῶς τηλαυγές, ἀσύγχυτον, ἀόριστον καὶ ἀπερινώητον, δι' οὗ φωτίζεται, οὗ φλέγεται πᾶς τις, ὁ φωστὴρ ὁ ἀπρόσitos, χαρακτηρ ὁ παντέλειος, χωρητός.

8. Δὲν θέλω νὰ ἐπεκταθῶ εἰς τὴν διαπίστωσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ διαλόγου εἰς ἄλλα κείμενα τοῦ Ρωμανοῦ. Σημειῶ ἀπλῶς ὅτι ἰδιότυπος ἐσωτερικὸς

1. Ἡ χρῆσις τῶν φημί, λέγω, βοῶ ἐπὶ ἐσωτερικῆς ὁμιλίας ἐν διανοίᾳ εἶναι συνηθεστάτη εἰς τοὺς Πατέρας καὶ τὸν Ρωμανόν. Πρβλ. καὶ Ὑμνοι ΜΖ', 94: ὅθεν ἐλάλει (Μαρία ἢ Μαγδαληνὴ) οὐχὶ ἔθήμασιν ἀλλὰ δάκρυσιν, καί: Ἦψατο ἄφανώς τῶν φρενῶν τῆς Παρθένου, Ὑμνος εἰς τὴν Γέννησιν.

διάλογος είναι ὁ τοῦ ΛΑ' ὕμνου¹. «Εἰς τὴν Καινὴν Κυριακὴν καὶ εἰς τὸν Θωμᾶν», ὅπου ὁ ἀπιστῶν ἀπόστολος ἀρχίζει (ἀπὸ τοῦ στ. 93) τὸν μακρὸν ἐσωτερικὸν μονόλογον², ἀπειθυνόμενος ἐνδεχομένως καὶ πρὸς τὸν Χριστόν³, ὥστε εἰς τὴν πραγματικότητα νὰ ἔχωμεν ἐσωτερικὸν διάλογον. Ὁ Κύριος, πρὸς τὸν ὁποῖον ὁ ἀπόστολος ἀπειθύνεται ἐν διανοίᾳ, εὐρίσκεται ἐνώπιόν του, ἀλλ' ὁ Θωμᾶς δὲν τολμᾷ νὰ ὑψώσῃ τὴν κεφαλὴν του, νὰ τὸν ἀντικρύσῃ καὶ νὰ τοῦ ὁμιλήσῃ, ἐνῶ Ἐκεῖνος δύναται, ὡς Θεός, νὰ παρακολουθήσῃ τὴν σκέψιν του!

Νομίζω ὅτι ἐκ τῶν ἀνωτέρω διαπιστώσεων κατεφάνη, ὅτι τὸσον ὁ μονόλογος ὅσον καὶ ὁ διάλογος, εἰς τὴν οὐσίαν ἐκφραστικὰ μέσα ταυτιζόμενα (ἀφοῦ καὶ ὁ μονολογῶν συνομιλεῖ μὲ τὸν ἑαυτὸν του, καὶ ὁ κατὰ φαντασίαν πρὸς δευτέρον πρόσωπον συνομιλῶν οὐσιαστικῶς μονολογεῖ), παρελήφθη μὲν ὡς τεχνικὸν ἐκφραστικὸν μέσον ὑπὸ τοῦ Ρωμανοῦ ἐκ τῆς Χριστιανικῆς Ρητορικῆς, ἀκολουθοῦσης κατὰ τοῦτο τὴν ἀρχαίαν πεζογραφίαν καὶ τὰ κείμενα τῆς Γραφῆς, ἐχρησιμοποιήθη δὲ κατὰ τρόπον ἀριστουργηματικὸν καὶ ἔδωκεν ἄριστα ἀποτελέσματα, αἰσθητικὰ ἐπιτεύγματα μεγάλου ποιητοῦ. Διότι ὁ Ρωμανὸς δὲν ἐστάθη εἰς τὴν μίμησιν τῶν πρὸ αὐτοῦ, ἐπροχώρησε πέραν αὐτῆς εἰς τὴν ψυχολογικὴν διαμόρφωσιν αὐτῶν ἐν τοῖς ὕμνοις ἱερῶν προσώπων.

Τέλος νομίζω ὅτι ἡ ἀπὸ τῆς ὡς ἄνω ἀπόψεως ἐξέτασις τῶν ἔργων τοῦ Ρωμανοῦ θὰ συντελέσῃ τὰ μέγιστα εἰς τὴν δικαιολόγησιν τῆς ἐπικρατούσης ἄλλως τε γνώμης, ὅτι ὁ λειτουργικὸς οὗτος ποιητὴς ὄντως εἶναι ὁ μέγιστος τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ἕλης καὶ τοῦ Βυζαντίου.

1. Ὑμνοι Γ', 1957, σσ. 109 - 144, ἐκδιδοῦσης Σοφίας Παπαδημητρίου, πρβλ. σσ. 117 - 118.

2. καὶ ἔνδον τῆς ψυχῆς ἔλεγε. ΛΑ', 79 (Γ' 135).

3. Οὐτω Δίδυμος λαλῶν ἑαυτῷ | ἐλάλει τῷ Θεῷ ἡμῶν. ΛΑ' 106 - 107 (Γ' 137).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

ΑΚΑΘΙΣΤΟΣ ΥΜΝΟΣ ΚΑΙ ΡΩΜΑΝΟΣ¹

1. Συνετέθη πρὸς τιμὴν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, προστάτιδος τῆς Κων/πόλεως, ρυσαμένης τὴν Πόλιν ἀπὸ πολλῶν δεινῶν. Ἡ Ἀκολουθία σήμερον ψάλλεται τὸ μὲν εἰς τὸν ὄρθρον τοῦ Σαββάτου τῆς ε' ἐβδομάδος τῶν Νηστειῶν, ὡς εἶναι διατεταγμένη ἐν τῷ Τριωδίῳ, τὸ δὲ τμηματικῶς μετὰ τοῦ ἀποδειπνοῦ κατὰ τὰς πρώτας τέσσαρας Παρασκευὰς τῶν Νηστειῶν, ἐπομένως πάντοτε ἀνήκει εἰς τὰς κινήτας ἑορτάς. Ἡ τμηματικὴ ἀπαγγελία τοῦ Ὑμνου εἰς προσεῖτες ὥρας, καὶ λόγῳ τῆς ἀνοίξεως καὶ λόγῳ τοῦ συνοδεύοντος τὴν Ἀκολουθίαν Κανόνος Ἰωσήφ τοῦ Ὑμνογράφου, κατέστησε λαοφιλέστατον τὸ φιλολογικὸν τοῦτο μνημεῖον. Ἐν τοῖς ἔφ' ἐξῆς θὰ ἐξετάσωμεν κατὰ σειρὰν τὰ

1. Βιβλιογραφία 1) Ἐκδόσεις : Τὸ κείμενον χει/φως καὶ ἐντύπως εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ὄρθρου τοῦ Σαββάτου τῆς ε' ἐβδομάδος τῶν Νηστειῶν, τὸ πρῶτον ἐξεδόθη τὸ 1502 ὑπὸ Man. Aldus. Φιλολογικαὶ ἐκδόσεις : Pitra, AS I, 1876, σσ. 250 - 262 καὶ Christ-Paran, Anthologia, σσ. 140 - 147 (ὅπου ἀποδίδεται εἰς τὸν πτρχ. Σέργιον). Εἰς τὴν Migne, PG 92, στ. 1338 - 1372, μετὰ λατινικῆς μεταφράσεως (ὅπου ἀποδίδεται εἰς τὸν Γ. Πισίδην!). Εὐστρατιάδου, Ρωμανὸς ὁ Μελωδὸς καὶ ἡ Ἀκάθιστος, Θεσσαλονίκη 1917 (= ΓΠ Α', 1917, σσ. 820 - 832 ; κριτικὴ ἔκδοσις). Γρηγ. Παπαμιχαήλ, «Ἀνάκλησις» ὄχι «Ἀνάκλισις» (διόρθωσις γραφῆς), «Ἐκκλησία» 13, 1935, σσ. 142 - 143.

2) Ἑρμηνεία : Ἐπισκόπου Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως Ἰωάννου, Ἑρμηνεία εἰς τὸν Ἀκάθιστον Ὑμνον, ἔκδοσις δευτέρα, ἐν Ἀθήναις 1906, 8°, σσ. 160 [ἐγράφη τὸ 1898, θεωρεῖται ποιητὴν τὸν Γ. Πισίδην!]. Πλάτωνος Κ. Σταματάκη, Ἐκκλησιαστικὴ ἢ βυζαντινὴ ὕμνογραφία καὶ ἀναλυτικὴ ἑρμηνεία τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου, ἔκδοσις β' βελτιωμένη καὶ ἐπηρεξημένη..., ἐν Ἀθήναις 1940, 8°, σσ. 198 (+2). Πυθαγόρας Π. Ν. Θεμέλης [= Ἱεροσολύμων Τιμόθεος], Ἑρμηνεία τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου, ΝΣ 10, 1910, σσ. 205 - 237, 293 - 411, καὶ 11, 1910, σσ. 566 - 580.

Ἐκδόσεις τοῦ Ἀκαθίστου μεθ' ἑρμηνείας τοῦ Ἰ. Μαρτίνου (ἐν Ἀθήναις 1906), Γ. Φαμελιάρη (αὐτ. 1925) καὶ Εὐαγγ. Κοφινιώτου (αὐτ. 1901) δὲν εἶδον.

3) Γενικαὶ Μελέται : Δ. Σ. Μπαλάνου, Πατρολογία, 1930, σσ. 557 - 559 : Ἀκάθιστος. Jean B. Papadopoulos, Le Palais et les églises des Blachernes, Athènes 1928, ἐν σσ. 38 - 59 (ἀπὸ σσ. 51 - 54 βιβλιογραφικῆς ἀνασκόπησις). Βασίλειου Σ. Δεδούση, Ὁ ποιητὴς καὶ τὸ μέτρον τοῦ κοντακίου τῶν χαριετισμῶν τῆς Παναγίας, ΓΠ ΛΕ' (Ἰούνιος 1952), σσ. 147 - 155. S. Salaville, Un Acatiste turc avec acrostiche alphabétique grec, ΕΕΒΣ ΚΓ', 1953, σσ. 484 - 490. Ν. Β. Τωμαδάκη, Ἀκάθιστος Ὑμνος, κανὼν, ἀκολουθία ΘΗΕ Α', 1962, στ. 1147 - 1164.

4) Χρόνος καὶ Συγγραφεὺς : Α. Παπαδόπουλος Κεραμεύς, Ὁ Ἀκάθιστος Ὑμνος, οἱ Ρῶες καὶ ὁ πατριάρχης Φώτιος, VVr 10, 1903, σσ. 357 - 401 [ρωσιστί:

τοῦ Ὑμνου τοῦ Ἀκαθίστου, τὰ τοῦ Κανόνος τοῦ Ἰωσήφ καὶ τὰ τῆς Ἀκολουθίας γενικώτερον.

Ὁ Ὑμνος εἶναι ἀνωνόμου ποιητοῦ σύνθεμα, ὅπερ ἀποκλίνει τῆς συνήθους ρωμανικῆς συνθέσεως τῶν ὕμνων (ἢ ἄλλως κοντακίων λεγομένων), ὁ μόνος ἀκέραιος εἰσηγμένος εἰς ὀρθόδοξον ἀκολουθίαν ἐκ πάντων τῶν συντεθέντων ποτὲ ὕμνων καὶ ἔχων χαρακτῆρα διηγηματικόν, θεολογικόν καὶ δοξαστικὸν συγχρόνως, κατάλληλος διὰ λιτὴν καὶ διὰ δοξολογίαν ἐπὶ διασώσει τῆς Πόλεως (καὶ τοῦ Γένους ἡμῶν) ἐκ συμφορῶν καὶ δεινῶν περιστάσεων.

2. Σύνθεσις. Ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ προοίμιον (ἄλλοτε ποτὲ: *Τὸ προσταχθὲν μυστικῶς λαβὼν ἐν γνώσει...*, νῦν: *Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια*) καὶ 24 οἴκους, εἰς μέτρον ρυθμοτονικόν. Ἐκ τῶν οἴκων οἱ μὲν περιττοὶ ἀπαρτίζονται ἐκ 18 στίχων ἕκαστος, οἱ δὲ ἄρτιοι μόνον ἀπὸ ἑξ. Ὁ Ὑμνος ἀκροστιχίζει ἀλφαβητικῶς εἰς τοὺς οἴκους Α - Ω, ἔχει δ' ἀνακλόμενον (τὸ συνήθως λεγόμενον ἐφύμνιον) εἰς μὲν τὸ προοίμιον καὶ τοὺς περιττοὺς οἴκους «*Χαῖρε, νόμφη ἀνόμφευτε*» (ὅπερ ἤδη ἐχρησιμοποίησεν ὁ Ρωμανὸς εἰς τὸν ΙΔ' ὕμνον εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου), ἐνῶ εἰς τοὺς ἀρτίους τὸ

ἐλληνιστὶ αὐτοτελῶς εἰς τὴν Βιβλιοθήκην Μαρασλῆ, ἐν Ἀθήναις 1903, βλ. κατωτέρω]. M. Théarvic, Photius et l'Acathiste, ΕἶΟ 7, 1904, σσ. 293 - 300. Ὁ αὐτός, Autour de l'Acathiste, ΕἶΟ 8, 1905, σσ. 163 - 166. P. l. de Meester, L'inno Acatisto; studio storico-letterario, Roma 1905, 8^ο, σσ. 48 (=Bessarione VI, 1904, 9 - 16, 159 - 165, 252 - 257 καὶ VII, 1904, σσ. 36 - 40, 134 - 142, 213 - 224). Κρίσις ὑπὸ P. Maas, BZ XIV, 1905, σσ. 643 - 647. Πυθαγόρας Π. Ν. Θέμελης [= εἶτα Ἱεροσολύμων Τιμόθεος] Ὁ Ἀκάθιστος Ὑμνος, ΝΕ Γ', 1906, σσ. 44 - 58. P. F. Krypiakiewicz, De hymni Acathisti auctore, BZ 18, 1909, σσ. 357 - 382. Χαβιαράς, Ὁ Φώτιος καὶ ὁ Ἀκάθιστος, ἐν Σάμῳ 1912 (δὲν τὸ εἶδον). Ἀ. Δ. Ν. Διαμαντόπουλος, Ἡ περὶ Ἀκαθίστου ἀλήθεια, ΒΦ 13, 1914, σσ. 337 - 375. Ἀθ. Παπαδόπουλος Κεραμεύς, Ἡ σημερινὴ θέσις τοῦ περὶ Ἀκαθίστου ζητήματος, VVr 15, 1908, σσ. 357 - 383 [Ἡ μελέτη ἐγγραφή τὸ 1909, ἐτυπώθη τὸ 1910]. Ὁ αὐτός, Πηγαὶ καὶ δάνεια τοῦ ποιήσαντος τὸν Ἀκάθιστον Ὑμνον, «Βυζαντικὸς Α'», 1909, σσ. 517 - 540. Σωφρόνιος [Ἐδσρατιάδης, μητροπ. πρώην Λεοντοπόλεως], Ρωμανὸς ὁ Μελωδὸς καὶ ἡ Ἀκάθιστος, Θεσσαλονίκη 1917 [= ΓΠ Α', σσ. 193 - 207, 269 - 280. Ἔπονται: σσ. 625 - 634 καὶ 641 - 649: Ὁ χρόνος τῆς ἀκμῆς τοῦ Ρωμανοῦ καὶ σσ. 817 - 819: Ἡ συγγένεια τῆς Ἀκαθίστου πρὸς τὰ ἔργα τοῦ Ρωμανοῦ]. Ἀρχιμ. Ζαχαρίας Λιανᾶς († 1952), Οἱ χαιρετισμοὶ τῆς Θεοτόκου καὶ ἡ Ἀκάθιστος ἀκολουθία, «Ὀρθόδοξος Θεολογικὴ Ἐπιθεώρησις» Α', 1922, σσ. 67 - 75. Ὁ αὐτός, Περὶ τοῦ Ἀκαθίστου [ἀνακοίνωσις], ΕΕΒΣ Β', 1925, σσ. 348 - 349. Ἰωακεῖμ Ἰβηρίτης, Ὁ Ἀκάθιστος Ὑμνος, ΓΠ ΙΒ', 1928, σσ. 372 - 392. Εὐστρατιάδης, Ὁ Ἀκάθιστος Ὑμνος [κρίσις τῆς μελέτης Ἰωακ. Ἰβηρίτου], Θεολογία 7, 1929, σσ. 257 - 287. Γέρων Ἀρκάδιος ἱεροδ. Βατοπεδινός, Ὁ Ἀκάθιστος Ὑμνος, ΓΠ ΙΕ', 1931, σσ. 116 - 119. Παντελεήμων μοναχὸς Λαυριώτης, Οἱ χαιρετισμοὶ τῆς Θεοτόκου, ΓΠ ΙΘ', 1935, σσ. 89 - 92. Ε. Γ. Παντελάκης, Ἀκάθιστος Ὑμνος, Ὁρησκευτικὴ καὶ Χριστιανικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία Α', 1936, σσ. 682 - 692. Ὁ αὐτός, Ἀκά-

«Ἀλληλούϊα». Ψάλλεται εἰς πλ. δ' (τὸ προοίμιον), ραψωδεῖται δὲ ἐν ταῖς ἀκολουθίαις τὸ τμήμα τῶν οἴκων ἀνὰ ἑξ, ὑπὸ (ἀρχ)ἱερέως καὶ οὐχὶ τῶν ψαλτῶν. Οἱ ἑνδεκα τελευταῖοι στίχοι τῶν περιττῶν οἴκων ἀποτελοῦν τοὺς Χαιρετισμοὺς, ἀπευθυνομένους πρὸς τὴν Θεοτόκον ὑπὸ τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ (Α, Γ), ὑπὸ τοῦ ἐμβρύου ἔτι Προδρόμου (Ε), τῶν Ποιμένων (Η), τῶν Μάγων (Ι), τῶν ἀπὸ τῶν εἰδώλων ρυσθέντων πιστῶν (Κ), τῶν πιστῶν γενικῶς (Ν, Ο, Ρ, Τ, Φ, Ψ). Οἱ ἄρτιοι οἴκοι ἀναφέρονται εἰς τὴν Θεοτόκον (Β, Δ, Ζ, Ω) καὶ τὸν Χριστὸν (Ζ, Κ, Μ, Ξ, Π, Σ, Υ, Χ). Ἐξ ἐπόψεως ὑποθέσεως ὁ Ὑμνος ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν Εὐαγγελισμὸν (Α, Β, Γ, Δ), πρὸς τὴν ἐπίσκεψιν τῆς ἐγκύου Παρθένου εἰς τὴν Ἐλισάβετ, περὶ ἧς ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς α' 39 κέξ. (Ε), τὰς ἀμφιβολίας τοῦ μνήστορος Ἰωσήφ (Ζ), τὴν προσκύνησιν τοῦ γεννηθέντος Χριστοῦ ὑπὸ τῶν ποιμένων (Η) καὶ τῶν μάγων - Χαλδαίων (Θ, Ι, Κ), τὴν Ὑπαπαντὴν (Μ), κατὰ τὰ κανονικὰ εὐαγγέλια, καὶ σχετικῶς πρὸς τὴν ἀποδημίαν εἰς Αἴγυπτον (Λ) κατὰ τὰ ἀπόκρυφα. Τὸ πρῶτον τοῦτο μέρος θεωρεῖται ἱστορικόν (Α - Μ), ἐνῶ τὸ δεῦτερον μέρος εἶναι τὸ θεολογικόν - δογματικόν, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ ποιητὴς ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου καὶ τὴν σωτηρίαν τῶν πιστῶν.

θιστος Ὑμνος, MEE Γ', 1927, σσ. 34β - 35γ. Carlo del Grande, Filologia Minore, Milano - Napoli 1956, ἐν σσ. 265 - 282, L'inno Acatisto (ἐνδιαφέρουσα φιλολογικὴ μελέτη).

Μουσικὴ καὶ παράδοσις αὐτῆς: Egon Wellesz, The «Akathistos» a study in Byzantine Hymnography, «Dumbarton Oaks Papers», N^ο 9 - 10, 1955 - 1956, σσ. 141 - 174. The Akathistos Hymn. Introduced and transcribed by Egon Wellesz Copenhagen, 1957, 8^ο, σσ. XCII + 108 [Union Académique Internationale. Monumenta Musicae Byzantinae Transcripta..., vol. IX]. Κρίσις τοῦ βιβλίου ὑπὸ Βασ. Μανδηλαρά, ΕΕΒΣ ΚΖ', 1957, σσ. 410 - 416.

Λισθητικὴ ἀνάλυσις: Θεόδωρος Ξύδης, Ὁ Ἀκάθιστος Ὑμνος ὡς ποιητικὸ κείμενον, «Ἀκτίνες» 10, 1947, σσ. 309 - 316, 356 - 363, 408 - 414 [καὶ αὐτοτελῶς, Ἀθήνα 1947].

Σχέσις Τέχνης - Ἀκαθίστου: Ἀ. Ξυγγόπουλος, Θεοτόκος ἡ φωτοδόχος λαμπάς, ΕΕΒΣ Γ', 1933, σσ. 321 - 339.

Εἰς τὴν μελέτην τοῦ papàs Giuseppe Ferrari, Il Polyeleos e la Theotocos nella liturgia bizantina, BGF VIII, 1954, σσ. 127 - 136 ἐπιχειρεῖται σύγκρισις τοῦ πολυελαίου (ψαλμοῦ 135) καὶ δὴ τοῦ οἴκου θ' (Ι) πρὸς τὸν Ἀκάθιστον, ἐν ὃ συγγραφεὺς θεωρεῖ τοῦ Ρωμανοῦ ἔργον. Περὶ τὰ τέλη τῆς χιλιετηρίδος ὁ ψαλμὸς ρλ' περιώριθη εἰς τὰς δεσποτικὰς ἑορτάς, ἐνῶ ὁ με' ὀρίσθη διὰ τὴν Θεοτόκον.

Περὶ τῆς ἀρχαίας λατινικῆς μεταφράσεως καὶ τῆς ἐπιδράσεως αὐτῆς βλ. G. G. Meersseman, O. P., Des Hymnos Akathistos im Abendland I Akolouthie und Grubhymnen, II Grub Psalter, Grub Orationen, Gaude-Andachten und Litaneien, Freiburg 1958. — Ἡ ὁμιλία Γερμανοῦ Α' ἐπὶ τῇ κατὰ τὸ 718 ἀπελευθερώσει τῆς Πόλεως ἐδημοσιεύθη μετὰ προλεγομένων καὶ γαλλικῆς μεταφράσεως ὑπὸ V. Grumel, Homélie de Saint Germain sur la délivrance de Constantinople, ἐν RĒB XVI, 1958, σσ. 183 - 205.

3. **Ὀνομασία.** Ἡ ὀνομασία Ἀκάθιστος, ἐκ τοῦ Ὑμνου ἐκταθεῖσα εἰς τὴν Ἀκολουθίαν, κοινῶς μὲν ἀποδίδεται εἰς τὸ ὅτι οἱ Κωνσταντινουπολιταί, ἐπὶ Ἡρακλείου βασιλέως καὶ Σεργίου πατριάρχου εὐχαριστήσαντες τὴν Θεοτόκον διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς Πόλεως ἐκ τῆς πολιορκίας τοῦ 626, ἀρθοστάδην τῷ τότε πᾶς ὁ λαὸς κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην τὸν ὕμνον τῆ τοῦ Λόγου Μητρὶ γηθόμενος ἐμελψαν». Εἰς τὴν πραγματικότητα τὰ ὑπὲρ τῆς Θεοτόκου ψαλλόμενα παλαιόθεν ἀκούομεν ὄρθιοι (τὴν ἐνάτην π.χ.), ὡς πᾶσαν τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ (25ην Μαρτίου), πρὸς τὴν ὁποίαν ἐορτὴν ἀρχῆθεν εἶναι συνδεδεμένος ὁ Ἀκάθιστος Ὑμνος φερόμενος οὐ μόνον εἰς τὰ παλαιὰ χειρόγραφα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐντυπα ὡς ψαλλόμενος τῇ 25ῃ Μαρτίου, εἰς τὸν ὄρθρον¹.

4. **Τὸ κοντάκιον.** (Προοίμιον), Τοῦτο, ὡς ἔχει νῦν :

*Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια,
ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν, εὐχαριστήρια
ἀναγράφω Σοὶ ἢ Πόλις Σου, Θεοτόκε.
Ἄλλ' ὡς ἔχουσα τὸ κράτος ἀπροσμάχητον,
ἐκ παντοίων με κινδύνων ἐλευθέρωσον,
ἵνα κράζω Σοὶ Χαῖρε, Νύμφη ἀνύμφευτε.*

οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ ἱστορικὸν ἢ θεολογικὸν μέρος τοῦ Ὑμνου, τοῦ ὁποίου κατὰ τὰ συνήθως ἐν τοῖς ὕμνοις ἔπρεπε νὰ εἶναι περίληψις. Ὄντως ἐν αὐτῷ ἀκούεται παιάν τις πρὸς τὴν Μητέρα, ὕμνος λυτρωτικὸς καὶ νικητήριος πρὸς τὴν στρατηγόν, ἔχουσαν ἀπροσμάχητον κράτος, δηλονότι ἀκατανίκητον δύναμιν. Τὴν συντελεσθεῖσαν νίκην ἢ προσωποποιουμένη Πόλις, τὸ Βυζάντιον, ἀναγράφει (ὄρος ἐνθυμίζων τὰς κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους ἐπὶ στηλῶν ἀναγραφὰς ψηφισμάτων) οὐχὶ δι' εὐχαριστηρίου ψηφίσματος, ἀλλὰ δι' ὕμνου πρὸς τὴν Θεοτόκον, τὴν ὁποίαν παρακαλεῖ ἐν συνεχείᾳ νὰ τὴν ἐλευθέρωσῃ ἐκ παντοίων κινδύνων. Καὶ ναὶ μὲν καὶ ψυχικοὶ εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι οἱ ἐν λόγῳ κίνδυνοι, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ κοντακίου στρέφει τὴν σκέψιν μας πρὸς πολεμικοὺς. Ἀπεναντίας ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸ ἱστορικὸν μέρος καὶ δὴ τὸν Εὐαγγελισμόν, πρὸς ὃν ἤδη εἴπομεν ὅτι ἐορταστικῶς συνεδέετο ἀρχῆθεν ὁ Ἀκάθιστος Ὑμνος², ἔχει τὸ ἐξῆς αὐτόμελον τροπάριον εἰς ἧχον πλ. δ' καὶ αὐτὸ (κακῶς φερόμενον ὡς ἀπολυτίκιον)³, ὅπερ οἱ πλεῖστοι τῶν σοβαρῶν

1. Πρβλ. Ἰωακεῖμ Ἰβηρίτην, ΓΠ ΙΒ', 1928, σ. 388.

2. Πρβλ. Ἰωακεῖμ Ἰβηρίτην, ΓΠ ΙΒ', 1928, σ. 378, ὁ ὁποῖος ἐνόμισεν ὅτι τὰ εὐχαριστήρια ἀπονέμονται εἰς τὸν Θεὸν καὶ οὐχὶ τὴν Θεοτόκον· ὅτι αὕτη ἦτο τῆς Πόλεως ἢ προστασίας ἀντιπαρετήρησεν ὁ Βύστρατιάδης, Θεολογία 7, 1929, σσ. 276 - 278. Οὗτος ἐρμηνεύει διατὶ ἐποιοῦντο διπλᾶ καὶ τριπλᾶ κοντάκια εἰς τοὺς αὐτοὺς ὕμνους, αὐτόθι, σσ. 271 - 273.

3. Ἡ θέσις τὴν ὁποίαν κατέχει ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ δὲν εἶναι ἢ τοῦ ἀπολυτικίου.

μελετητῶν τοῦ θέματος¹ δέχονται τὸ πρῶτον καὶ ἀρχικὸν προοίμιον τοῦ περὶ οὗ πραγματευόμεθα Ὑμνου :

*Τὸ μυστικῶς προσταχθὲν λαβὼν ἐν γνώσει,
ἐν τῇ σκηπῇ τοῦ Ἰωσήφ σπουδῇ ἐπέστη
ὁ ἀσώματος, λέγων τῇ ἀπειρογάμῳ
ὁ κλίνας τῇ καταβάσει τοὺς οὐρανούς
χωρεῖται ἀναλλοιώτως ὅλος ἐν Σοί·
ὄν καὶ βλέπων ἐν μήτρᾳ Σου λαβόντα δούλου μορφῆν,
ἐξίσταμαι κραυγάζων Σοὶ Χαῖρε, Νύμφη ἀνύμφευτε!*

Ὁ ἀσώματος Γαβριὴλ διαταχθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ νὰ εἴπῃ τὴν καλὴν ἀγγελίαν εἰς τὴν Παρθένον τῆς Ναζαρέτ καὶ σπεύσας νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἐντολὴν τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ σωτηρίας, ὄρων δὲ σεσαρκωμένον τὸν Κύριον ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς Θεοτόκου ἐξίσταται (καὶ ἐν τῷ Α ὁ Γαβριὴλ ἐξίστατο καὶ ἴστατο κραυγάζων τὸν ἀγγελικὸν ἀσπασμόν).

Ἐνῶ εἰς τὸ προοίμιον *Τῇ ὑπερμάχῳ* ἢ Θεοτόκος φέρεται ὡς ἔνοπλος καὶ φοβερὰ τὴν δύναμιν Παλλὰς Σώτειρα προστατεύουσα τὴν Πόλιν ἀπὸ πολεμίων, αἱ μοναδικαὶ νύξεις περὶ πολεμικῶν γεγονότων, ἅτινα τυχὸν ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ Ὑμνου, εὗρηγται εἰς τὸν κγ' οἶκον (Ψ), ὅπου ἀναγινώσκομεν :

*Χαῖρε τῆς Ἐκκλησίας ὁ ἀσάλευτος πόργος·
χαῖρε τῆς βασιλείας τὸ ἀπόρθητον τεῖχος·
χαῖρε, δι' ἧς ἐγείρονται τρόπαια·
χαῖρε, δι' ἧς ἐχθροὶ καταπίπτουσιν.*

μολονότι ἐχθροὶ δύνανται νὰ εἶναι καὶ οἱ δαίμονες, τῆς συνηθεστάτης εἰς τοὺς Πατέρας καὶ τὴν ὕμνογραφίαν σημασίας τῆς λέξεως ἐχθρὸς ἀναφερομένης εἰς τὸν διάβολον (πρβλ. : *Χαῖρε, ἀοράτων ἐχθρῶν ἀμυντήριον*, ἐν τῷ ζ' οἴκῳ), ἐνῶ εἰς τὸν κδ' (Ω) οἶκον ὁ στίχος : ἀντὶ πάσης ὄψαι συμφορᾶς ἅπαντας, κινεῖ εἰς ἀμφιβολίαν ἂν πρόκειται περὶ πολεμικῆς ἢ ἠθικῆς πτώσεως (δι' ὃ καὶ ἐπάγεται : καὶ τῆς μελλούσης λύτρωσαι κολάσεως!)

5. **Αἰτία συνθέσεως.** Ὡς τοιαύτη φέρεται κοινῶς ἐν τῷ Τριφθίῳ καὶ ἐν τῷ συναξαρίῳ τοῦ Σαββάτου τῆς ε' ἑβδομάδος τῶν Νηστειῶν ἢ κατὰ τὸ θέρος

1. Τοῦτο, ὑποστηρικθὲν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Krypiakiewicz, BZ 18, 1909, σσ. 361 - 363 (De prooemio Acathisti) δριμύως ἀποκρούει ὁ Ἀθ. Π. Κερραμύς, VVr 15, 1908, σσ. 367 - 372, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ὑπεστήριξεν ὁ Γέρον Ἀρκάδιος Ἱεροδ. Βατοπεδινός, ΓΠ ΙΕ', 1931, σσ. 116 - 119. Τοῦτο ἐδέχθη καὶ ὁ Εὐστρατιάδης.

τοῦ 626 ἀπαλλαγῆ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τῆς πολιορκίας τῶν Ἀβάρων καὶ δὴ τῶν Περσῶν τοῦ Χοσρόου : «Ὁ γε μὴν Θεοφιλῆς τῆς Κωνσταντινίου λαὸς τῇ Θεομήτορι τὴν χάριν ἀφοσιούμενοι ὀλονύκτιον τὸν ὕμνον καὶ ἀκάθιστον αὐτῇ ἐμελώδησαν, ὡς ὑπὲρ αὐτῶν ἀγρυπνησάση καὶ ὑπερφυεῖ δυνάμει διαπραξαμένη τὸ κατὰ τῶν ἐχθρῶν τρόπαιον». Ὁ πατριάρχης Σέργιος, κατὰ τὰ ἄλλα μονοθελητῆς αἰρετικὸς, ἀναφέρεται ὡς ἐνισχύσας ψυχικῶς τοὺς εἰς τὰ τεῖχη τῆς Πόλεως μαχομένους πιστοὺς Βυζαντινοὺς. Ἐκ τῆς τοιαύτης μαρτυρίας, ἡ ὁποία δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀπολύτως ἄνευ ἀξίας, προέκυψε τὸ θέμα τῆς πατρότητος τοῦ Ὑμνου (συσχετισθέντος πρὸς τὸν Σέργιον) καὶ τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ. Ὁφείλομεν ἀπὸ τοῦδε νὰ δηλώσωμεν, ὅτι τὸ συναξαριακὸν κείμενον δὲν ὁμιλεῖ οὐδὲ περὶ χρόνου οὐδὲ περὶ ποιητοῦ συνθέσαντος τὸν Ἀκάθιστον Ὑμνον. Ἐὰν ἡ ἀγρυπνία τῆς 8ης Αὐγούστου ἐγένετο πρὸς τιμὴν τῆς ἐλευθερωσάσης τὴν Πόλιν Θεοτόκου καὶ δὲν πρόκειται περὶ ἀναπτύξεως τοῦ συναξαριστοῦ, εὐρόντος εἰς παλαιότερον κείμενον ἀναφορὰν τινα συσχετίζουσαν τὸν Ὑμνον πρὸς τινα τῶν μεταγενεστέρων τοῦ 626 πολιορκιῶν καὶ λύτρωσιν τοῦ πολυπαθοῦς Βυζαντίου, εὐνόητον εἶναι ὅτι τὰ ἄσματα, ἅτινα κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην ἐμελώδησαν οἱ Βυζαντινοί, ἦσαν ἤδη καὶ προσυντεθειμένα καὶ μουσικῶς ὠρηστρωμένα, ὥστε νὰ καλυφθῇ ἡ ἀγρυπνία διὰ τῆς ψαλμωδῆσεως αὐτῶν. Ἐπομένως πρόκειται περὶ ὕμνου ἤδη προϋπάρχοντος καὶ χρησιμοποιηθέντος κατὰ τὴν εὐκαιρίαν ἐκείνην καὶ εἰς οὐδὲν φωτίζει ἡμᾶς σχετικῶς τὸ συναξάριον ἄλλο, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἐμελώδησαν, ὃ δὲν σημαίνει, ὡς συνήθως ἐκλαμβάνεται, συνέθηκαν. Οὔτε ἦτο δυνατόν ἐν μιᾷ τεταραγμένη νυκτί, νὰ συλληφθῇ ὡς ἔμπνευσις, νὰ γραφῇ, νὰ τονισθῇ ὁ Ὑμνος καὶ ν' ἀσκηθῇ ὁ χορὸς τῶν Ἀγιοσοφιτῶν, ὁ ὁποῖος νὰ ψάλλῃ τὴν ἰδίαν νύκτα κατὰ τὴν ἀκάθιστον ἀγρυπνίαν! Ἐὰν ἐπομένως δεχθῶμεν ὡς σταθεράν τὴν χρονολογίαν 626, ὁ Ὑμνος προὔπηρχε δι' ἄλλην χρῆσιν, λιτανεῖαν πρὸς τὴν Θεοτόκον, ἐχρησιμοποίηθη δ' ἐπ' εὐκαιρίαν. Τοιαύτην χρῆσιν ἐθεώρει ὁ I. B. Παπαδόπουλος τὴν κατὰ Παρασκευὴν ἐν τῇ μονῇ τῶν Βλαχερνῶν λιτήν, καθ' ἣν ἐγένετο τὸ λεγόμενον σύνηθες θαῦμα¹, ὅτε ὅμως ὁ Ἀκάθιστος Ὑμνος δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ὡς προοίμιον τὸ ἀπὸ αἰῶνων γινωσκόμενον κοντάκιον *Τῇ ὑπερμάχῳ*, ἀλλὰ πιθανώτατα *Τὸ προσταχθὲν μυστικῶς*. Ὅποτε προκύπτει νέον θέμα : πότε ἐποιήθη τὸ ἐν χρήσει κοντάκιον *Τῇ ὑπερμάχῳ* (καὶ ὑπὸ τίνος), εἰς τὸ ὁποῖον ἀπάντησις ὅτι κατ' ἄλλην τινὰ χρονολογίαν καὶ περίπτωσιν πολιορκίας τῆς Πόλεως ὑπὸ Περσῶν, Ρῶς κλπ. δὲν δύναται νὰ ἐπικυρωθῇ διὰ συγκεκριμένων ἐπιχειρημάτων. Τοῦτο κυρίως διότι ἡ πρὸ τοῦ 1000 παράδοσις διὰ χειρογράφων τῶν ὑμνογραφικῶν κειμένων δὲν ἀφορᾷ εἰς τὸν Ἀκάθιστον Ὑμνον. Ἀλλὰ τὸ πρόβλημα τοῦ χρόνου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ λυθῇ κεχωρι-

1. J. B. Papadopoulos, Le palais et les églises des Blachernes, 1928, σσ. 46 - 48.

σμένον τοῦ ζητήματος τῆς πατρότητος. Ἐὰν ὁ συγγραφεὺς εἶναι πρὸ τοῦ 626, ὁ Ὑμνος προὔπηρχεν, ἐὰν εἶναι μεταγενέστερος τῆς χρονολογίας ταύτης, τότε ὁ συναξαριστῆς συνέχισε τὴν πολιορκίαν τοῦ 626 πρὸς μίαν τῶν μεταγενεστέρων.

6. Συγγραφεῖς. α') Ρωμανὸς (α' ἡμισυ ς' αἰῶνος). Φυσικὸν ἦτο προκειμένου περὶ ἐνδόξου ὕμνου καὶ εὐρέως διαδεδομένου, νὰ ἀποδοθῇ οὗτος εἰς τὸν ἐνδοξότερον ὑμνογράφον τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, τὸν Ρωμανὸν μελωδόν, γράψαντα κυρίως ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Μεγάλου. Τοῦτο ὅμως φιλολογικῶς εἶναι ἀδύνατον διὰ τοὺς ἐπομένους λόγους : I) Οὐδένα ὕμνον ἔγραψεν ὁ Ρωμανὸς ἔχοντα διάφορον μεταξὺ τῶν τὴν ἔκτασιν καὶ τὰ μέτρα τῶν οἴκων καὶ τὰ ἀνακλάμενα. Ἐὰν ἔγραψε τὸν Ἀκάθιστον Ὑμνον, θὰ συνέθετε τοῦλάχιστον ἄλλον ἓνα προσόμοιον ὕμνον. Παντοῦ καὶ πάντοτε οἱ οἴκοι ἐνὸς ὕμνου τοῦ Ρωμανοῦ εἶναι ἰσόστιχοι καὶ ἰσόποσοι, ἔχοντες τὸ αὐτὸ (περίπου) καὶ οὐχὶ διπλοῦν ἀνακλώμενον. II) Ὁ Ἀκάθιστος Ὑμνος οὐδὲ διάλογον οὐδὲ ἀνθρωποποιίαν ἔχει, δι' ἣν διακρίνονται τὰ ἔργα τοῦ Ρωμανοῦ. III) Τὸ ὕφος καὶ ἡ τεχνικὴ τοῦ λόγου εἶναι ἀντιρωμανικά. Τοῦτο δύναται νὰ ἐννοήσῃ σήμερον καὶ ὁ πλέον ἀμύητος, παραβάλλων μάλιστα τὸν Ἀκάθιστον πρὸς τὸν ΙΔ' ὕμνον τοῦ Ρωμανοῦ εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου, ὅπου οἱ χαιρετισμοὶ περιορίζονται μόνον εἰς τὸν πρῶτον οἶκον. IV) Διότι εἶναι ἀντίθετος ἡ μαρτυρία τῶν κωδίκων. Μολονότι πολυάριθμοι κώδικες τῶν ια' - ιγ' αἰῶνων, κοντακάρια ἢ μνηαῖα, περιέχουν τὸν Ἀκάθιστον Ὑμνον ὀλόκληρον, οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ὀνομάζει τὸν Ρωμανὸν ἢ ἄλλον τινὰ ὡς συγγραφέα τοῦ Ὑμνου, ἀλλὰ πανταχοῦ οὗτος φέρεται ἄνωνύμως. Ἐν τούτοις οὐ μόνον οἱ ἀκέραιοι, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ κολοβοὶ ὕμνοι τοῦ Ρωμανοῦ εἶναι ἐπώνυμοι. V) Διότι σιγᾶ τὴν μαρτυρίαν ὁ συναξαριστῆς τόσον τῆς ἑορτῆς ὅσον καὶ τοῦ Ρωμανοῦ (1η Ὀκτωβρίου), ἐνῶ ὁ τελευταῖος οὗτος ἀναφέρει τὸν Ρωμανὸν ρητῶς ὡς συντάκτην τοῦ ὕμνου τῶν Χριστουγέννων. VI) Βιβλιογραφικαὶ εἰδήσεις τῶν αἰῶνων ιε' - ις' δὲν δύναται νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν, τὸ δὲ ἐπὶ κώδικος τῆς μονῆς Βλατέων ιγ' αἰῶνος σημεῖωμα εἶναι καὶ αὐτὸ τοῦ ις' αἰῶνος. VII) Ἡ ἐπιγραφή τοῦ ὕμνου τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ ψαλλομένου ποτὲ κατὰ τὸν ὄρθρον τῆς Μεγ. Δευτέρας καὶ ἐπιγραφομένου «*Εἰς τὸν Ἰωσήφ Ῥωμανοῦ*» (ἀκροστιχίς) ἔχει μεταγενεστέραν τὴν ὑπὸ κωδικογράφου τινὸς τεθεῖσαν μουσικὴν ἔνδειξιν πρὸς τὸ Ἄγγελος πρωτοστάτης, ἥτις ὀπωσδήποτε δὲν ἐτέθη ὑπὸ τοῦ μελωδοῦ. Ἐπομένως δὲν σημαίνει, ὅτι ὁ ρωμανικὸς ὕμνος τῆς Μ. Δευτέρας ἐποιήθη κατὰ τὸ ρυθμομετρικὸν πρότυπον τοῦ α' οἴκου τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου, ἀλλ' ὅτι κατὰ τὸν ι' αἰῶνα ὁ Ἀκάθιστος Ὑμνος ἦτο γνωστότερος τοῦ εἰς Ἰωσήφ. Ἄλλωστε ἡ διάκρισις τῶν ἡχῶν (οἱ ὁποῖοι ἐὰν δὲν ἐκανονίσθησαν ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, πάντως διεχωρίσθησαν μετ' αὐτὸν) εἶναι δύο περίπου αἰῶνας μεταγενεστέρων τοῦ Ρωμανοῦ. Ὁ δὲ Ρωμανὸς οὐδέποτε ἔγραψεν ἔργον

βασιζόμενον εἰς ξένον μέλος καὶ ξένον ρυθμοτονικὸν σύστημα. Κατὰ ταῦτα ὁ Ρωμανὸς δὲν δύναται νὰ εἶναι συγγραφεὺς τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου.

β') Σέργιος πατριάρχης (610 - 638). Οὐδεμία μαρτυρία ὑπάρχει περὶ αὐτοῦ. Ἐπὶ πλέον οὔτε ποιητὴς ὑπῆρξεν οὔτε ὀρθόδοξος, ὥστε αἱ χριστολογικαὶ καὶ εἰς τὴν Θεοτόκον ἀφορᾶσαι δογματικαὶ ἀπόψεις τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου νὰ τῷ εἶναι ξένα. Ἐπὶ πλέον παράλογον εἶναι ὅτι ἡδύνατο νὰ συντάξῃ ἐπὶ τούτῳ τὸν Ὑμνον διὰ νὰ ψαλῆ οὗτος κατὰ τὴν παννυχίδα τῆς 8ης Αὐγούστου 626.

γ) Γεώργιος Πισίδης, ὁ διάκονος καὶ κλεινὸς ἱαμβογράφος ἐπὶ Ἡρακλείου, σύγχρονος πρὸς τὴν πολιορκίαν τοῦ 626, δὲν δύναται νὰ εἶναι ποιητὴς τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου. Πρῶτον μὲν διότι οὐδὲν ρυθμοτονικὸν συνέγραψε, μολοντί κληρικὸς, οὐδὲ ὑπάρχει μαρτυρία τις ὑπὲρ αὐτοῦ ὡς ὕμνογράφου. Ταῦτα καθὼς καὶ τὸ πνεῦμα, ἡ μόρφωσις, ἡ γλῶσσα αὐτοῦ ἀποκλείουν τὴν ὑπόθεσιν. Τὸ ὅτι ὁ Πισίδης ὀνομάζει τὴν Θεοτόκον «*ἡ στρατηγὸς Παρθένος*» (Ἀβαρικά, στ. 445), δεικνύει μᾶλλον ὅτι ἔχει τὴν ψυχολογίαν τῶν συγχρόνων του καὶ τὴν λογιότητά του, οὐχὶ δ' ἀσφαλῆ γνῶσιν τοῦ κοντακίου Τῆς ὑπερμάχῳ στρατηγῷ.

δ') Γερμανὸς Α', ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (715 - 730, ἐκοιμήθη 740), περὶ οὗ ὁ συναξαριστὴς Κωνσταντινουπόλεως λέγει «καὶ πανηγυρικοῖς καὶ ἐγκωμιαστικοῖς λόγοις τὴν ἐκκλησίαν φαιδρύνας, καὶ μελωδίαις καὶ ἄσμασι τὸ ἐν ταῖς ἀγρυπνίαις σκληρόν τε καὶ σύντονον καταθέλας», δι' οὗ ὑποτίθεται ὅτι μετεφτεύθησαν ἐξ Ἱεροσολύμων καὶ ἐπεβλήθησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὰ ἔργα Ἀνδρέου Κρήτης († 726;) καὶ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ († 749), τῶν σπουδαιότερων (μετὰ τοῦ Κοσμᾶ) συγγραφέων κανόνων. Τὰ κατὰ τὸν Γερμανὸν ὡς ὕμνογράφον δὲν γνωρίζομεν ἐπακριβῶς οὐδὲ ποῖα ἔργα ἀνήκουν εἰς αὐτὸν καὶ ποῖα εἰς ὁμωνύμους του. Ὑπὲρ αὐτοῦ ὑπάρχει μαρτυρία ἀναγομένη εἰς λατινικὴν μετάφρασιν τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου ἐπιχειρηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ἐνετίας Χριστοφόρου (περὶ τὸ 800), γνωστὴν ἀπὸ τοῦ 1904 καὶ παραδεδομένην διὰ πλήθους κωδίκων, ἐπιδράσασαν δ' εὐρέως ἐπὶ τὴν ὕμνογραφίαν καὶ ρητορικὴν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Μολοντί δ' οἱ κώδικες εἶναι μεταγενέστεροι, ἐν τούτοις δηλοῦν ὅτι περὶ τὸ 800 ἐπιστεύετο ὁ πρὸ δύο γενεῶν ἀποθανὼν πατριάρχης Γερμανὸς ὁ Α' ὡς συγγραφεὺς τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου. Καθ' ἡμᾶς κριτὴν, πρὸς τὸν Γερμανὸν τοῦτον συμβιβάζεται περισσότερο καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ Ὑμνου (ἄνισοι οἴκοι), δεῖγμα παρακμῆς τοῦ εἶδους, ἀνάλογον τοῦ ὁποίου εὐρίσκομεν εἰς τὸν διὰ τὸν Ρωμανὸν γραφέντα ὕμνον, *Θάλασσαν δογμάτων*. Πρὸς τὴν δογματικὴν πίστιν τοῦ Γερμανοῦ ὁμοίως συμβιβάζεται τὸ β' μέρος τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου, ἀλλὰ δυσκόλως θὰ ἀπέδιδεν εἰς τὸν πατριάρχην μετ' ἐπιτυχίας μελετητὴς τις καὶ τὸ προοίμιον *Τῆς ὑπερμάχῳ στρατηγῷ*. Δυσκολίαν δὲ θὰ συνήντα τις καὶ εἰς τὸν συσχετισμὸν πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία

νὰ ἐδικαιολόγῃ τοὺς πολεμικοὺς ὑπαινιγμοὺς τοῦ κγ' οἴκου (ἐὰν οὗτοι εἶναι ὄντως πολεμικοί). Ἡ ἐπὶ Κωνσταντίνου Πωγωνάτου πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων τοῦ Μωαβιά (673) ἦτο μακρινὸν γεγονός. Τὰ περὶ τὸ 715 γεγονότα εἶναι σχετικὰ καὶ μὲ τοὺς Βουλγάρους καὶ τοὺς Ἀραβας, ἀλλὰ δὲν ἀρμόζουν. Ἀσφαλῶς ἡ ἐπὶ Λέοντος Γ' πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως (717 - 718) εἶναι προσφορωτέρα, ἐνῶ ἡ ἐπακολουθήσασα εἰκονομαχικὴ περίοδος δὲν φαίνεται ὡς καταλληλοτέρα πρὸς συγγραφὴν τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου. Ἀκριβῶς διὰ τὸ προκείμενον γεγονός ὁ Γερμανὸς Α' ἔγραψε «λόγον εὐχαριστήριον εἰς τὴν κοίμησιν τῆς ἁγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου» ἐκδοθέντα προσφάτως (1958). Τὸ προοίμιον τοῦ λόγου : *Πᾶσα μὲν ἀνθρώπων γλῶσσά τε καὶ διάνοια ἠτᾶται τῶν ἐγκωμίων τῆς ἀληθῶς ὑπερενδόξου καὶ προσκνητῆς θεομήτορος*, ἐνθυμίζει εὐθὺς τὸν κ' οἶκον τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου «*Ὑμνος ἅπας ἠτᾶται συνεκτείνεσθαι σπεύδων τῷ πλήθει τῶν πολλῶν οἰκτιρῶν σου*». Ὁ λόγος ἤδη ἐπισημαίνει τὸ ἀμήχανον τοῦ ἀνθρώπου ὅπως ὕμνησῃ τὴν ἐνσάρκωσιν τοῦ Κυρίου, ἐξιστορεῖ τὰ κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν ἀποστολὴν τοῦ Γαβριὴλ καὶ ἐπιφέρει : *«πάσαις μὲν ταῖς κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα γενεαῖς ἡ παρθένος ἡ πάναγνος μακαρίζεται καὶ θεοτόκος κηρύττεται... οὐδενὶ γε μὴν ἐγκωμίων λόγῳ τοῦ πρὸς ἀξίαν παραχωρεῖ τοῦ περὶ αὐτὴν θαύματος τὸ ἀκατανόητον ὕψος*». Καὶ πάντες μὲν ὀφείλομεν μετὰ Θεὸν ὕμνεῖν τὴν Θεοτόκον, μάλιστα δὲ οἱ Βυζαντινοί, «*οἷς ὑπῆρξεν... διὰ τῆς μεγαλοδυνάμου αὐτῆς ἀντιλήψεως, παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα μεγίστων κινδύνων ἀπαλλαγῆ*». Εἶτα ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἐπιδρομῶν Σαρακηνῶν, τῆς ἐτοιμασίας αὐτῶν, τῆς ὕβριστικῆς κατὰ τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ ναοῦ αὐτῆς διαθέσεως, περιγράφει τὴν πολιορκίαν, ἐνθυμεῖται τὴν τῶν Ἀβάρων, καὶ βεβαιοῖ τὴν καταστροφὴν τῶν ἐπιδρομῶν : *«Καὶ καταστρέφει μὲν ἐν θαλάσῃ, οὐκ ἀνθρωπίνῃ χειρὶ, ἀοράτῳ δὲ προσβολῇ πᾶσαν τὴν πλευστικὴν παράταξιν, ἀπράκτους δὲ τὰς ἐν τῷ τείχει προσβολὰς τῶν ἐναντίων ποιήσασα, τούτους ἰσχυρῶς ἀπεδίωξεν αἰσχόνης τροπαλοῖς θριαμβεύοντας*». Οὕτως ἐχάρισεν ἡ «*πανύμνητος Θεοτόκος τὴν σωτηρίαν*», «*τῆς ὑπόμνημα τὴν παροῦσαν αὐτῆς ἐτησίως ἱερὰν πανήγυριν καὶ πρὸς Θεὸν ὕμνωδίαν πάντες ἄγομεν*», «*οὐκ ἄλλοτε ἢ κατ' αὐτὴν τὴν σεβασμίαν ἡμέραν, ἐν ἣ τὴν μετὰστασιν ἐορτάζειν εἰώθαμεν τῆς προσκνητῆς θεομήτορος*» (15 Αὐγούστου). Ὁ λόγος τελειώνει μὲ τὴν παρότρυνσιν ἢ Θεοτόκος «*καὶ τανῦν... μακαρισμοῖς ἀσιγήτοις περιστεφέσθω καὶ ταῖς τῶν ὕμνων δορυφορεῖσθω τιμαῖς*». Εἶναι προφανές ὅτι «*ἔξεφωνήθη*» εἰς τὴν πανήγυριν τῶν Βλαχερνῶν, θεσπισθεῖσαν τὸ 588 ὑπὸ Μαυρικίου, ὅτε ἐσυνηθίζετο καὶ «*ἐγκώμια λέγειν τῆς δεσποίνης*»¹. Περὶ τῆς πολιορκίας ὁμιλεῖ διὰ μακρῶν ὁ συναξαριστὴς² θέτων τὴν ἐορτὴν ταύτην τὴν 16ην Αὐγούστου. Οὕτως ἐνι-

1. Γεδεών, Βυζαντ. Ἐορτολόγιον, 1899, σ. 153.

2. Synax. Eccl. Constantinop., ὑπὸ Delehaye, 1902, στ. 893 - 898.

σχύεται ή άποψις ύπέρ του Γερμανού Α' ώς συγγραφέως του 'Ακαθίστου Ύμνου και συνδέεται πρὸς τὸ προσκύνημα τῶν Βλαχερνῶν. Πάλιν ὁμοίως ὑπάρχει κενόν. 'Ολόκληρος ὁ ιζ' οἶκος ἀναφέρεται εἰς τοὺς ρήτορας, φιλοσόφους, τεχνολόγους, συζητητάς, μύθων ποιητάς τοὺς ἀρνηθέντας τὴν παρθενίαν τῆς Θεοτόκου, ἥτις λέγεται τῶν «'Αθηναίων τὰς πλοκάς διασπῶσα». Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἐγράφησαν οἱ στίχοι αὐτοὶ διὰ μίαν ἐθνικὴν ἀρνησιν, ἡ ὅποια τὸ 730 εἶχε πρὸ πολλοῦ ὑπερκερασθῆ; 'Αθηναῖοι εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ἀπλῶς ὁ Πλάτων καὶ ἄλλοι φιλόσοφοι, πιθανώτατα ὁμοίως οἱ φιλόσοφοι τῶν ἀρχῶν τοῦ ζ' αἰῶνος, τῶν ὁποίων ὁ μέγας 'Ιουστινιανὸς ἐκλείσει τὰς σχολὰς (529). Τίνα λόγον θὰ εἶχεν ὁ Γερμανὸς Α' νὰ ἐνθυμηθῆ ἀντιδράσεις, αἱ ὁποῖαι εἶχον πρὸ πολλοῦ ἐκλείψει; Τὸ 718 τὸ δόγμα τῆς παρθενίας τῆς Θεοτόκου εἶχε γίνῃ γενικῶς παραδεκτόν. Τοῦτο δέχεται καὶ ὁ Γερμανὸς Α', εἰς τὸν ἀνωτέρω ἀναφερθέντα λόγον του.

ε') Γεώργιος Σικελιώτης ὁ μητροπολίτης Νικομηδείας (μέσα θ' αἰῶνος) καὶ ὁ ἱερός Φώτιος (πατριάρχης τὸ πρῶτον ἀπὸ τοῦ 858) δὲν δύνανται νὰ εἶναι συγγραφεῖς τοῦ 'Ακαθίστου Ύμνου καὶ δι' ἄλλους λόγους (ὡς ποιηταὶ εἶναι ἥσσοι τοῦ κειμένου) καὶ διὰ τὸ γεγονὸς ὅτι πρὶν ἢ γεννηθῶν ὁ ὕμνος ἤτο γνωστὸς καὶ μεταπεφρασμένος λατινιστί. 'Η ὑπόθεσις τοῦ 'Αθ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, καθ' ἣν οἱ δύο ἄνδρες—μαθητῆς καὶ διδάσκαλος—συνειργάσθησαν καὶ ὅτι ἀφορμὴν πρὸς σύνταξιν ἔδωκεν ἡ ὑπὸ τῶν Ρώσων κατὰ τὸ 860 πολιορκία τῆς Πόλεως, ἔχει πρὸ πολλοῦ καταπέσει. 'Ο σοφὸς μελετητῆς ἐχρησιμοποίησε λαμπρὰν φιλολογικὴν μέθοδον, τῆς ἐξέτασεως τῶν πηγῶν, διὰ νὰ καταλήξῃ ὅτι ὁ συγγραφεὺς τοῦ 'Ακαθίστου Ύμνου «γνωστὸς βαθὺς καὶ τῆς ἀπὸ τοῦ πρώτου μέχρι μέσων ἐνάτου αἰῶνος ἀναπτυχθείσης ἑλληνικῆς γραμματικῆς, ἰδίᾳ δὲ τῆς θεολογικῆς τε καὶ ὑμνολογικῆς... οὐδὲν ἕτερον ἔπραξεν, ἢ πλάσας οἰονεῖ τιν' ἀνθοδέσμην ἐγκωμίων τε καὶ δογμάτων ἀπὸ τῶν ἀρίστων εἰλημμένων τῆς τε θεολογίας καὶ ὑμνολογίας τῶν ἀρχαίων πηγῶν»¹. Πλὴν παρεθεώρησε τὸ ἀντίθετον, ὅτι ἤτο δυνατὸν οἱ συγγραφεῖς τοῦλάχιστον τῶν αἰῶνων ζ' - θ' νὰ ὁμιλοῦν καὶ γράφουν ἐν ὄψει τοῦ Ύμνου, ὁ ὁποῖος δι' αὐτοὺς ὑπῆρξε πηγὴ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω εἶναι φανερόν ὅτι οὔτε ὁ Ρωμανὸς οὔτε ὁ Πισίδης οὔτε ὁ Φώτιος, πολλῶ μᾶλλον δὲ οὐδὲ οἱ Σέργιος πατριάρχης καὶ Νικομηδείας Γεώργιος ἔγραψαν τὸν Ύμνον. 'Η πιθανώτερα μαρτυρία εἶναι ὑπὲρ τοῦ Γερμανοῦ Α', χωρὶς ν' ἀποκλείεται ὁ ἀνώνυμος Ύμνος νὰ ἐγράφη ἐντὸς τοῦ ζ' αἰῶνος, μετὰ τὴν συγγραφὴν τοῦ ὕμνου τοῦ Ρωμανοῦ εἰς τὸν 'Ιωσήφ.

7. Πηγαὶ - δάνεια. Νόμιμος διὰ τὴν ἐποχὴν (ὅτε δὲν ὑπῆρχεν ἡ παρ' ἡμῶν περὶ πρωτοτυπίας ἀντίληψις) εἶναι ὁ δανεισμὸς ἀπὸ τὴν Γραφὴν καὶ τοὺς

Πατέρας. Οἱ δὲ περισσότερον ὑπὸ τοῦ Ρωμανοῦ κ.κ. ὕμνογράφων) συληθέντες Πατέρες εἶναι Βασίλειος ὁ Σελευκείας καὶ ὁ ἱερός Χρυσόστομος. 'Ο περισσότερο ἐπιδράσας ἐν προκειμένῳ ἐπὶ τὸν ποιητὴν τοῦ 'Ακαθίστου Ύμνου εἶναι ὁ Σελευκείας Βασίλειος· ἀπλοῦν παράδειγμα ὁ β' οἶκος (B) : «Βλέπουσα ἡ ἁγία ἑαυτὴν ἐν ἀγνείᾳ φησὶ τῷ Γαβριὴλ θαρσαλέως· τὸ παράδοξόν σου τῆς φωνῆς δυσπαράδεκτόν μου τῇ ψυχῇ φαίνεται· ἀσπόρον γὰρ συλλήψεως τὴν κύησιν πῶς λέγεις;...», ἀντιστοιχῶν πρὸς τὰ ἐξῆς τοῦ Βασιλείου : «'Εμοὶ δὲ τοιαύτης καθαρουσύσης πείρας, πῶς ἔσται τοῦτο δυνατόν; Τὸ παράδοξόν τῆς σῆς ἐπαγγελίας δυσπαράδεκτόν ἔχει πληροφοροῖαν». 'Ομοίως εἰς τὸν ιε' οἶκον : «'Ολος ἦν ἐν τοῖς κάτω καὶ τῶν ἄνω οὐδόλως ἀπῆν ὁ ἀπεργραπτός Λόγος· συγκατάβασις γὰρ θεϊκῆ, οὐ μετὰβασις δὲ τοπικῆ γέγονεν», ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ τοῦ Βασιλείου : «'Ολος τοῖς κάτω ἐπέστης καὶ οὐδόλως τῶν ἄνω ἀπέστης, οὐ γὰρ σοπικῆ γέγονεν ἡ κατάβασις, ἀλλὰ θεϊκῆ πέπρακται συγκατάβασις»¹. Δεδομένου δ' ὅτι ὁ Ρωμανὸς εὐρύτατα διασκευάζει ἢ ἀφομοιώνει τὸν Βασίλειον Σελευκείας, καταπίπτει ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Maas, καθ' ὃν τὸ ρωμανικὸν «οὐ γὰρ γέγονε μετὰβασις ἢ συγκατάβασις· οὐδ' ὑπέμεινε μείωσιν ἄνω γὰρ ἦν καὶ κάτω ἦν καὶ πανταχοῦ»² δεικνύει τὴν ταυτότητα τοῦ συγγραφέως τοῦ 'Ακαθίστου Ύμνου καὶ τοῦ ἐν λόγῳ ρωμανικοῦ κειμένου. 'Απλοῦστατα ἡ πηγὴ εἶναι κοινὴ. 'Επὶ δογματικῶν ζητημάτων παράλληλοι ἐκφράσεις εἶναι κοινοὶ τόποι, οὐδὲ δύνανται νὰ πρωτοτυποῦν ποιηταὶ καὶ ρήτορες. 'Επομένως εἰς ἐν ἣ δύο ἢ καὶ περισσότερα χωρία δὲν δυνάμεθα νὰ στηριχθῶμεν διὰ τὸ ζήτημα τῆς πατρότητος οὐδ' ὅταν ὁ ταυτισμὸς ἀφορᾷ εἰς τὸν Γερμανὸν Κωνσταντινουπόλεως, ὡς ἐν οἴκῳ ε' : «Χαῖρε, παντὸς τοῦ κόσμου ἐξέλιμα»· «Τοῦ κόσμου παντὸς ἰλαστήριον». 'Ο κοινὸς τόπος ἐπανελήφθη καὶ ὑπὸ 'Ανδρέου Κρήτης.

'Ως πρὸς τὰ δάνεια, νομίζομεν, ὅτι οἱ 'Ανδρέας Κρήτης καὶ 'Ιωάννης Δαμασκηνὸς μᾶλλον ἐμιμήθησαν τὸν Ύμνον ἢ ἐδάνεισαν τῷ ποιητῇ αὐτοῦ ἐκφράσεις, ἀσφαλῆστατα δὲ δύναται νὰ εἴπῃ τις τοῦτο περὶ τοῦ Φωτίου καὶ συγγραφῶν μεταγενεστέρων τοῦ 740. Τὸ ὅτι π.χ. ὁ Φώτιος ὀνομάζει τὴν Θεοτόκον στρατηγόν, οὐδὲν ἄλλο ἀποδεικνύει εἰμὴ ὅτι τὸ κοντάκιον τοῦ 'Ακαθίστου Ύμνου ἤτο πασίγνωστον μεσοῦντος τοῦ θ' αἰῶνος.

8. Ποιητικὴ ἀξία. 'Η μεγάλη συζήτησις περὶ τὰς πηγὰς ἐνός λογοτεχνικοῦ ἔργου συνήθως μειώνει τὴν ἀξίαν αὐτοῦ, διότι ἕκαστος σκέπτεται τὴν πρωτοτυπίαν. Τοῦτο ἐγένετο ἀσφαλῶς καὶ μὲ τὸν 'Ακαθίστον, καὶ ἡ ἀνακάλυψις πλήθους χωρίων, τὰ ὁποῖα συμπίπτουν μὲ ἐκφράσεις τῶν οἴκων του,

1. Πρβλ. 'Αθ. Παπ. - Κεραμέως, Πηγαὶ καὶ δάνεια, σ. 521, 523.

2. Die Chronologie..., BZ 15, 1906, σσ. 1 - 44.

χωρίων προερχομένων ἐκ συγγραφῶν τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος ἢ καὶ μεταγενεστέρων, παρέσχε τὴν εἰκόνα τοῦ συμπληήματος. Ἐξω τῆς προλήψεως ταύτης, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἐξῆς : α') Ἐκ τῆς ἀπόψεως συνθέσεως ὁ διαχωρισμὸς εἰς ἱστορικὸν μέρος καὶ εἰς δογματικὸν δὲν φαίνεται ἰδεώδης, ἀφοῦ μάλιστα ἡ ρητορικὴ κατασκευὴ τοῦ κειμένου μόλις ἀφίνει χωρὸν εἰς δογματικὰς ὁμολογίας. Τὸ ἱστορικὸν τμήμα πάλιν δὲν ἀλληλουχεῖται συμμετρικῶς. Ὁ μὲν Εὐαγγελισμὸς ἔχει μικρότατον τμήμα, περισσότερον ἢ Γέννησις μετὰ τῆς προσκυνήσεως τῶν Ποιμένων καὶ τῶν Μάγων. Ἡ Ὑπαπαντὴ ἔπεται τῆς φυγῆς εἰς Αἴγυπτον. β') Ἐκ τῆς ἀπόψεως τῶν χαιρετισμῶν φαίνεται, ὅτι ἡ συσσώρευσις 84 προσφωνήσεων δημιουργεῖ κορεσμὸν, δίδουσα τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ὁ ποιητὴς δὲν ἐκράτησε μέτρον. Πολλάκις ἡ ἀλληλουχία τῶν χαιρετισμῶν δὲν εἶναι λογικὴ : εἰς τὸν κα' οἶκον π.χ. ἐκ τοῦ ἡλιακοῦ κόσμου μεταπίπτομεν εἰς τὸν τοῦ λουτροῦ (συμβολικοῦ) καὶ τῶν δειπνῶν. γ') Τὸ ἐπίθετον εἶναι πτωχόν. Ὁ Θεὸς - Χριστὸς καλεῖται ἐν τῷ ὕμνῳ βασιλεὺς, ἅγιος, δεσπότης, Θεὸς ὑψηλός, κριτὴς δίκαιος, κτίστης, κύριος φιλόανθρωπος, Λόγος ἀγιώτατος, ἀπερίγραπτος, λυτρωτής, ποιητὴς οὐρανοῦ καὶ γῆς, Σωτὴρ, Χριστός, ἐνῶ ἡ Παναγία μόνον ἀγία, ἀπειρόγαμος, ἀχραντος, Θεοτόκος, Μήτηρ πανόμνητος, Παρθένος (θεόληπτος). Βεβαίως περιφραστικῶς λέγεται ἡ Θεοτόκος ἀνύμφευτος νόμφη, κουροτρόφος παρθένων, νυμφοστόλος ἀγίων, φωτοδόχος λαμπάς, ἀνάκλησις Ἀδάμ, λύτρωσις Εὔας κλπ., ἀλλ' ἡ ἔλλειψις εἶναι αἰσθητή. δ') Τὰ λογοπαίγνια εἰς τὰ ὅποια καταλήγουσιν αἱ παρηγήσεις καὶ ἀντιθέσεις, σήμερον τοῦλάχιστον δὲν εἶναι ἀνεκτά : κλήμα > κτήμα, λειμῶνα > λιμένα, ἀμυντήριον > ἀνοικτήριον, τεχνολόγους > ἀλόγους κλπ. Ὑπάρχουν ἐν τούτοις περίφημοι στίχοι δυνάμενοι νὰ ὑπομείνουν τὴν αὐστηροτέραν βάσανον : Χαῖρε, ἀστέρως ἀδύτου Μήτηρ· χαῖρε, ἀγγὴ μυστικῆς ἡμέρας (I). Χαῖρε, στοργῇ πάντα πόθον νικῶσα (N). Ὑμνος ἅπας ἠττάται συνεκτείνεσθαι σπεύδων τῷ πλήθει τῶν πολλῶν οἰκτιρῶν σου· ἰσαριθμούς γὰρ τῇ ψάμμῳ φῶδας ἀν προσφέρωμέν σοι, βασιλεῦ ἅγιε, οὐδὲν τελούμεν ἄξιον ὧν δέδωκας ἡμῖν... (Υ). Χαῖρε, θησαυρὸς τῆς ζωῆς ἀδαπάνητε (Ψ) κλπ.

Διὰ νὰ κριθῇ δικαίως τὸ τυχερὸν τοῦτο ποιητικὸν δημιούργημα, ὅπερ μόνον διεσώθη ὀλιγόκληρον ἐξ ὅλων τῶν πολυαριθμῶν ὕμνων εἰς ἀκολουθίαν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ ἀνθρώπου νὰ δοξολογήσῃ, νὰ ἐξάρῃ, νὰ ἐξυψώσῃ τὸ θεῖον, καὶ δὴ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου διὰ τῆς Θεοτόκου Παρθένου. Αὕτῃ ἡ ἀλλεπάλληλος ἐπικλήσις τῆς χαρᾶς, τῆς ἀγαλλιάσεως, τῆς λυτρώσεως, ἡ ὅποια κατασκευάζει καὶ αὐτὰς τὰς ἐπικλήσεις πρὸς σωτηρίαν ἀπὸ κινδύνων καὶ τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς, δίδει ἐνθουσιῶντα τόνον εἰς τὸν Ὑμνον καὶ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ἐαρινὴν διάθεσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ δὴ τοῦ γυναικείου κόσμου. Τὸ περιεργον δ' εἶναι ὅτι καὶ μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς μουσικῆς τῶν οἴκων, μόνῃ ἐκείνῃ τοῦ κοντακίου καὶ τῶν ἀνακλωμένων εἶναι δυνατόν νὰ εὐεργετήσῃ τὰς

ψυχὰς μας καὶ νὰ γεννήσῃ ψυχικὴν εὐφορίαν, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸν πλούσιον λόγον, τὸ κείμενον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ὅλην ἀκολουθίαν.

9. Μέτρα - μουσική. Πρόκειται περὶ ὕμνου κατὰ μὲν τὰ κοντάκια καὶ τοὺς ἀρτίους οἴκους ἰδιομέλου, κατὰ δὲ τοὺς περιττοὺς οἴκους προσομοίου πρὸς τὸν «Ὑμνον Ἰωσήφ Ῥωμανοῦ». Ἐκ τῶν κοντακίων τὸ μὲν πρῶτον, τὸ προσταχθέν, εἶναι ἐπτάστιχον βαῖνον συχνάκις εἰς ἀναπαιστικὸν ρυθμὸν (— — —) ἐναλλασσόμενον πρὸς ἰαμβικὴν διποδίαν (— — — —), μέτρα δίδοντα γοργότητα. Τὸ δεύτερον, τῆ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ, ἔχει τὴν ἐξῆς ρυθμοτονικὴν μορφήν :

1. — — — — — | — — — — — | — — — — —
2. — — — — — | — — — — — | — — — — —
3. — — — — — | — — — — — | — — — — —
4. — — — — — | — — — — — | — — — — —
5. — — — — — | — — — — — | — — — — —
6. — — — — — | — — — — — | — — — — —

ἐνῶ οἱ περιττοὶ οἴκοι τὴν ἐξῆς συνήθη μορφήν στίχων (ὧν οἱ 5 πρῶτοι τὸ διηγηματικὸν μέρος, οἱ 6 - 17 καὶ ὁ τελευταῖος τὸ ἀνακλωμένον) :

Α' οἶκος :

1. — — — — — | — — — — — | — — — — — | — — — — —
2. — — — — — | — — — — — | — — — — —
3. — — — — — | — — — — — | — — — — — | — — — — — | — — — — —
4. — — — — — | — — — — —
5. — — — — — | — — — — — | — — — — —
6. — — — — — | — — — — — | — — — — —
7. — — — — — | — — — — — | — — — — —
8. — — — — — | — — — — — | — — — — —
9. — — — — — | — — — — — | — — — — — | — — — — —
10. — — — — — | — — — — — | — — — — — | — — — — — | — — — — —
11. — — — — — | — — — — — | — — — — — | — — — — — | — — — — —
12. — — — — — | — — — — — | — — — — — | — — — — —
13. — — — — — | — — — — — | — — — — — | — — — — —
14. — — — — — | — — — — — | — — — — — | — — — — —
15. — — — — — | — — — — — | — — — — — | — — — — —
16. — — — — — | — — — — — | — — — — — | — — — — —
17. — — — — — | — — — — — | — — — — — | — — — — —
18. — — — — — | — — — — — | — — — — — | — — — — —

όπου παρατηρητέα ή ζευξίς μέτρων (στ. 14 - 15) ή παραλλαγή αὐτῶν (στ. 8 - 9) καί ή ἐναλλαγή τοῦ τόνου εἰς τήν λήγουσαν, παραλήγουσαν καί προπα-
ραλήγουσαν εἰς τὸ τέλος τοῦ στίχου.

Τέλος τὸ ρυθμοτονικὸν σχῆμα τῶν ἀρτίων οἰκῶν ἔχει ὡς ἀκολουθῶς :
B' οἶκος :

1. ˘ — — | — — ˘ — | — — ˘ | — — ˘ —
2. — ˘ | — — — ˘ | — — ˘ —
3. — — ˘ — — — | — — ˘
4. — — ˘ — — — | — — ˘ | ˘ — —
5. — ˘ — — | — ˘ — — | — ˘ — — | — ˘ — — | ˘ —
6. — — ˘ — —

όπου ὁ ἕκτος στίχος περιλαμβάνει τὸ μονολεκτικὸν ἀνακλώμενον. (Σημειωτέον ὅτι ὁ Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης ἀναλύει τὰ δύο ἡμιστίχια τοῦ 1 στίχου καί τοῦ 3ου στίχου εἰς τὸν Α' οἶκον καί τοῦ 1 καί 5 εἰς τὸν Β' οἶκον, καί οὕτω φέρει τὸν Ἀκάθιστον Ὑμνον ἔχοντα Α οἶκον ἐξ 20 καί Β ἐξ 8 στίχων. Ὡς καί ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, ἡ μουσικὴ δὲν βλέπεται). Ὁ μελετητῆς πρέπει νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ σύμπτωσης τῶν τόνων κατ' ἀντιστοιχίαν τῶν οἰκῶν δὲν εἶναι ἀπόλυτος, διότι τοῦτο θὰ καθίστα καί μουσικῶς τὸν Ὑμνον μονότονον.
Παράδειγμα ὁ 1 στίχος τῶν περιττῶν οἰκῶν :

*Ἄγγελος πρωτοστάτης
Γνώσιν ἄγνωστον γνῶναι
Ἴδον παῖδες Χαλδαίων
Λάμπας ἐν τῇ Αἰγύπτῳ
Ψάλλοντές σου τὸν τόκον*

˘ — — | — — ˘ —
˘ — | ˘ — — | ˘ —
˘ — | ˘ — | — ˘ —
˘ — | — — — ˘ —
˘ — — — | — ˘ —

όπου τὸ ἡμιστίχιον ἀποτελεῖται ἐκ δύο ἢ τριῶν ποδῶν καί οἱ δύο τόνοι (ἐπι τῆς πρώτης καί προτελευταίας συλλαβῆς) διατηροῦνται σταθεροί, ἐνῶ ὁ με-
σαῖος, ὅταν ὑπάρχη, χορεύει (ἡ κυρία λέξις ἀποτελεῖ πόδα).

Ἐπειδὴ σήμερον ὁ Ὑμνος ραψωδεῖται ὑπὸ τοῦ ἱερέως, πλὴν τῶν κον-
τακίων καί τῶν ἐφυμνίων ἅτινα ψάλλονται, δὲν πρέπει νὰ σχηματίσωμεν τήν
ἐντύπωσιν ὅτι οὕτως ἐγένετο ἐξ ὑπαρχῆς. Τοῦλάχιστον ἐκ τῶν μουσικῶν κω-
δικῶν τῶν περιεχόντων ὀλόκληρον τὸ κείμενον γίνεται δῆλον ὅτι ὀλόκληρος

ὁ Ὑμνος εἶχε τονισθῆ καί ὅτι ἡ σχηματικὴ ρυθμοτονικὴ ἀντιστοιχία τῶν
οἰκῶν δὲν ἐκόλυε τὴν διαφοροποίησιν τῆς μουσικῆς. Αὐστηροτέρα πῶς ἦτο ἡ
ἀναλογία εἰς τὴν ἰσοσυλλαβίαν. Οὕτω π.χ. ὁ Ὑμνος εὐρίσκεται εἰς τὸν πα-
λίμψηστον κώδικα E. β. VII τῆς Κρυπτοφέρρης καί εἰς τὸν Ashburnha-
mensis 64. Τὰ σημαδόφωνα τῶν κωδικῶν τούτων (καί ἄλλων ὅπου εὐρίσκε-
ται ὁ Ἀκάθιστος Ὑμνος) ἀνήκουν εἰς τὴν μέσην περίοδον τῆς βυζαντινῆς
μουσικῆς, θεωρεῖται δ' ὅτι ταῦτα ἀνεπτύχθησαν κατὰ τὴν γ' περίοδον, ὡς
ἀποτελοῦντα μόνον ἀφορμὰς διὰ νὰ ὀδηγήσῃ τὸν χορὸν ὁ πρωτοψάλτης. Ἄν
τώρα οἱ 24 οἶκοι ἐψάλλοντο ὀλόκληροι ὑπὸ χοροῦ (ἢ χορῶν ἐναλλασσομένων)
εἴτε μονοφωνικῶς ὑπὸ ἐναλλασσομένων ψαλτῶν, ἐνῶ (ὡς σήμερον) ἤδοντο
τὰ ἐφύμνια, τοῦτο εἶναι ζήτημα ὅπερ δὲν λύουν τὰ χειρόγραφα. Ἄλλ' ἐξ ἄλ-
λης πράξεως, δηλονότι τῆς ἐν τῷ ἱερῷ παλατίῳ τοῦ Βυζαντίου ἐκτελέσεως
τοῦ εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν ὕμνου τοῦ Ρωμανοῦ ἐναλλάξ ὑπὸ τῶν χορῶν
τῶν Ἀγιοσοφικῶν καί Ἀγιαποστολικῶν (τῶν μεγάλων ναῶν τῆς Ἀγίας
Σοφίας καί Ἀγίων Ἀποστόλων), εἰκάζομεν ὅτι τοῦτο τὸ σύστημα μᾶλλον θὰ
ἴσχυε καί ἐν προκειμένῳ, ὅταν μάλιστα ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι μία φωνὴ δὲν ἦτο
δυνατὸν νὰ καλύψῃ τὸν τεράστιον χώρον τῶν μεγάλων βυζαντινῶν ναῶν.
Ἐκ τῆς ὅλης ταύτης μουσικῆς τὸ σταθερώτερον σημεῖον, νομίζομεν, εἶναι ἡ
κατὰ παράδοσιν μέλις τῶν κοντακίων καί ἐφυμνίων ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὡς
ἐκκληρονομήσαμεν αὐτήν. Οἰαιδήποτε μεταβολαί καί ἂν ἔχουν ἐπέλθει, ἡ πα-
ράδοσις ἀποδίδει πλείοτερα τῶν νεκρῶν σηματοφῶνων τῶν ἐρμηνευομένων
κατὰ τὴν γνώμην καί μουσικὴν μόρφωσιν τῶν Εὐρωπαϊῶν μελετητῶν καί ἐκ-
δοτῶν, οἱ ὅποιοι συνήθως παραβλέπουν τὴν ἀκεραιότητα τοῦ κειμένου, πρὸς
τὴν ὁποῖαν ἀπολύτως εἶναι συνδεδεμένη ἡ μουσικὴ.

10. Χειρόγραφα. Τὰ δι' ὧν παρεδόθη ὁ Ὑμνος χειρόγραφα εἶναι πάμ-
πολλα. Πρῶτον τὰ κοντακάρια τῆς Πάτμου (ἀρ. 212, ὑπ' ἀριθ. 216 περιγρα-
φόμενος ὑπὸ M. Ν α ο υ μ ἰ δ ο υ), τοῦ Σινᾶ (925 καί 927, ὑπ' ἀριθ. 111 καί
217 ὑπὸ N. Λ ι β α δ ἄ ρ α), τῆς Λαύρας, τοῦ Βατοπεδίου καί πλῆθος κωδικῶν
πολλαχοῦ ἀποκειμένων, ἐξ ὧν ὀκτῶ ἐλαβεν ὁ Εὐστρατιάδης ὑπ' ὄψιν κατὰ
τὴν ἐκδοσιν τοῦ Ὑμνου. Ἐκτὸς τῶν κοντακαρίων, φυσικὸν ἦτο ὁ Ὑμνος νὰ
παραδοθῆ διὰ τῶν Μηναίων (25ῃ Μαρτίου) καί ἀργότερον τοῦ Τριωδίου,
καθὼς καί διὰ τῶν μουσικῶν κωδικῶν. Δυστυχῶς οἱ τελευταῖοι οὗτοι εἶναι
ἀναξιόπιστοι φιλολογικῶς, διότι οἱ ψάλται παρεποιοῦν τὸ κείμενον, ἐνῶ οἱ
γραφεῖς τῶν κοντακαρίων ἢ τῶν παλαιῶν Μηναίων εἰς αὐτὸ κυρίως ἀπέβλε-
πον. Ὁ κῶδιξ 39 (ιδ' αἰῶν) τῆς Παναγίας τῆς Χάλκης παρέχει ἱκανὰς
νέας γραφὰς.

11. Ἐκδόσεις - μεταφράσεις. Ἡ πρώτη ἐκδοσις τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου
ἐπεχειρήθη ἀπὸ τὸν Μανούτιον Ἄλδον διὰ φιλολογικοῦς σκοποὺς (1502),

ἀλλ' ἦτο ἐπόμενον ὅτι τὰ πρῶτα ἐντυπα λειτουργικά βιβλία (ἀντιπροσωπεύοντα ἄμεσον χειρόγραφον παράδοσιν, συνήθως ἀρίστην, ἀλλ' ἀνεξακρίβωτον ἔτι) θὰ περιελάμβανον τὸ ἐν λόγῳ κείμενον. Οὕτως ἐξακολουθητικῶς μέχρι σήμερον τυποῦται εἰς τὰ Ὁρολόγια, τὰ Τριψῖδια καὶ ἰδιαίτερας. Φιλολογικὴν ἐκδοσὶν ἐπεχείρησεν ὁ καρδινάλιος Pitra ἐκ δυτικῶν κωδίκων (1876) καὶ παρ' ἡμῖν ὁ Μ. Α. Τ. Π. Παρανίκας, λαβὼν ὑπ' ὄψιν τρεῖς κώδικας, τοὺς ὁποίους δὲν ὠνόμασεν. Ἡ πληρεστέρα ἐκδοσις ἐγένετο ὑπὸ Σωφρονίου Ἐυστρατιάδου, βασιθεῖσα ἰδίᾳ ἐπὶ ἀγιορειτικῶν χειρογράφων (1917), ἀλλὰ πάντοτε ἐπέγει ἢ ἐκδοσις ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κοντακαρίων καὶ τῶν ἀρχαίων Μηναίων.

Ὡς πρὸς τὰς μεταφράσεις, εἴπομεν ἤδη ὅτι ὁ Ἀκάθιστος Ὑμνος μετεφράσθη λατινιστὶ περὶ τὸ 800. Ἐκτὸς τῆς παλαιᾶς λατινικῆς μεταφράσεως τοῦ Ἀλδου καὶ τῆς νεωτέρας τοῦ Pitra, ὁ Ὑμνος ὁ ὁποῖος εἶναι εἰσηγμένος εἰς τοὺς ἀλβανοφώνους ἑλληγορρυθμούς, μετεφράσθη ἐπανειλημμένως εἰς τὴν ἰταλικήν, ἔτυχε δὲ καὶ ρωσικῆς, βουλγαρικῆς, ρουμανικῆς, τουρκικῆς καὶ νεοελληνικῆς μεταφράσεων διὰ τοὺς ἀντιστοιχοὺς ὀρθοδόξους λαοὺς. Κατὰ ταῦτα νομίζομεν ὅτι εἶναι τὸ περισσώτερον γνωστὸν καὶ ἀπηχηθὲν ὕμνογραφικὸν κείμενον.

12. Ὁ Κανὼν τοῦ Ἀκαθίστου ὑπὸ Ἰωσήφ Ὑμνογράφου, ὁ ψαλλόμενος κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ὄρθρου τοῦ Σαββάτου τῆς ε' ἑβδομάδος καὶ κατὰ τὰς τέσσαρας πρώτας Παρασκευὰς τῶν Νηστειῶν, εἶναι τὸ σπουδαιότερον ὕμνογραφικὸν κείμενον καὶ διὰ τὸ μέλος καὶ διὰ τὴν χαρὰν, τὴν ἔξαρσιν καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν τὸν ὁποῖον γεννᾷ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸν λόγον. Ἔχει ἀκροστιχίδα ἑμμετρον (ιαμβικὴν) «Χαρὰς δοχεῖον σοὶ πρόπει χαίρειν μόνῃ» ἐπεκτεινομένην διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ποιητοῦ «Ἰωσήφ», ψάλλεται δ' εἰς ἦχον δ'. Εἰς τὴν ἀκροστιχίδα δὲν περιλαμβάνονται οἱ εἰρμοὶ, τοῦτο δὲ διότι ὁ Ἰωσήφ ἦτο μὲν ὕμνογράφος, ἀλλ' οὐχὶ μελωδός. Ἐν τῷ Εἰρμολογίῳ οἱ εἰρμοὶ φέρονται ὡς ποίημα Ἰωάννου μοναχοῦ¹, τουτέστι τοῦ Δαμασκηνοῦ. Κατὰ ταῦτα ὁ Κανὼν εἶναι ἔργον δύο ποιητῶν, κατὰ μὲν τὰ τροπάρια (32 ἐν ὄλῳ) τοῦ Ἰωσήφ Ἐένου τοῦ καὶ Ὑμνογράφου, κατὰ δὲ τοὺς 7 εἰρμούς (ὁ δεύτερος δὲν ἐχρησιμοποιήθη, μὴ ὑπαρχούσης τῆς ἀντιστοίχου ᾠδῆς, ὁ δὲ τέταρτος Ὁ καθήμενος ἐν δόξῃ εἶναι ἄλλοθεν εἰλημμένος) Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ὃν ὄντως ταυτίζεται οὗτος πρὸς Ἰωάννην τὸν μοναχόν. Μολονότι δὲ οἱ δύο ποιηταὶ καὶ διάφοροι τὴν πατρίδα, τὸν τόπον μετανοίας, τὸ ἔργον, τὴν θεολογικὴν μέρφωσιν εἶναι, τοσοῦτον συνεδέθησαν διὰ τοῦ Κανόνος, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ γίνῃ διαχωρισμὸς τοῦ κειμένου, ὅπερ καὶ ἐνιαῖον ἀκούεται καὶ νοεῖται.

1. Ἐυστρατιάδου, Εἰρμολόγιον, 1932, σ. 99 - 100 : Εἰς τὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου, ἀρ. 141.

Ἐν πρώτοις παρατηροῦμεν ὅτι οἱ εἰρμοὶ μᾶς ὁδηγοῦν πρὸς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου, ἐπομένως ὁ Ὑμνος δὲν εἶναι χαρμόσυνος ἐπὶ τῷ Ἐθαγγελισμῷ, ἀλλ' ἐπὶ τῇ Μεταστάσει «τῆς ζωῆς καὶ ἀφθόνου πηγῆς», καὶ ὅτι γηγενεῖς καὶ οὐράνιαι φύσεις γεραίρουσι «τὴν ἱερὰν μετὰστασιν τῆς Θεομήτορος» ἐν αὐτοῖς (ἐν τῷ Κανόνι τῆς Ἀκαθίστου μετεποιήθη «τὴν ἱερὰν πανήγυριν»). Καὶ τοῦτο ὁδηγεῖ πρὸς τὴν «πανήγυριν τῶν Βλαχερνῶν» (15ην Αὐγούστου) καὶ οὐχὶ τὴν 25ην Μαρτίου ἢ τὸ Σάββατον τῆς ε' ἑβδομάδος. Ὄντως εἰς τὸ ἀ' τροπάριον τῆς ἐνάτης λέγεται «Ἰνα σοὶ πιστοὶ τὸ Χαῖρε κραυγάζωμεν, ὡς διὰ σοῦ τῆς χαρᾶς μέτοχοι γενόμενοι τῆς αἰδίου, εὖσαι ἡμᾶς πειρασμοῦ, βαρβαρικῆς ἀλώσεως καὶ πάσης ἄλλης πληγῆς, διὰ πλήθος, Κόρη παραπτώσεων, ἐπιούσης βροτοῖς ἀμαρτάνουσι». Εἶτα χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι ἐν τῷ Κανόνι ἡ Θεοτόκος ἀποκαλεῖται καὶ ὀνομαστὶ Μαρία καὶ Κόρη, καὶ Ἀγνή, Δέσποινα, Θεόνυμφος, Θεοτόκος, Μήτηρ, Ἀχραντος, Πανύμνητος, Ἀπειρώγαμος, Θεομήτωρ, Πανάχραντος, Παρθένος, ἀποδίδονται δὲ αὐτῇ πάμπολλοι, ἐπιθετικοὶ προσδιορισμοὶ εἰλημμένοι πολλαχόθεν τοῦ φυσικοῦ καὶ νοητοῦ κόσμου, εὐθέως ἢ συμβολικῶς. Οὕτως εἶναι : γῆς τὸ θεμέλιον, πύλη, εἴσοδος, παλάτιον, θρόνος πύρινος, ἔμψυχος τράπεζα, πηγὴ ἀκένωτος (ζῶντος ὕδατος), κλίμαξ, γέφυρα, λυχνία καὶ στάμνος, ἔμψυχος παράδεισος, ὄρος ἀλατόμητον, πόλις τοῦ Παμβασιλέως, λιμὴν θαλαττεύουσι, τόμος, χαρᾶς αἰτία, δάμαλις, ἀμνάς, περιστερὰ, ἄμπελος, ἄφλεκτος βᾶτος, ῥάβδος ἢ μυστικὴ, παστὰς τοῦ Λόγου, κογχύλη, τῶν ἀγγέλων χαρμονή, ὄρθρος φαινόσ, νυμφῶν ὀλόφωτος, νεφέλη ὀλόφωτος, ἄστρον ἄδυτον, στῦλος πύρινος, φωτὸς κατοικητήριον καὶ ἄλλα πολλά. Ὁ δὲ Χριστὸς σὺν ἄλλοις : ἀχειροποίητος στέφανος, θεῖος μαργαρίτης, ὀδὸς ζωῆς, ἥλιος, μόσχος, ἀμνός, βότρυς πέπειρος, ῥόδον τὸ ἀμάραντον, μῆλον τὸ εὖσομον, ἄνθος τὸ ἀμάραντον, στάχυς ὁ θεῖος. Ἡ προσδιοριστικὴ δύναμις τοῦ ποιητοῦ εἶναι ἀπέραντος, καὶ ὅταν τὰ ἀδόμητα ἐσταχυολογήθησαν ἐκ τῆς πρὸ αὐτοῦ πατερικῆς ἢ ὕμνογραφικῆς λογοτεχνίας. Ἡ ἐνάργεια, ἡ χαρὰ, ἡ ζωὴ δίδουν πτερὰ εἰς τὸν Κανόνα, τόσον ὥστε τὰ θεολογικὰ - δογματικὰ του τμήματα (π.χ. : Ὁδὸν ἢ κηῖσασα ζωῆς, χαῖρε, πανάμωμε, ἢ κατακλυσμοῦ τῆς ἀμαρτίας σῶσασα κόσμον...) νὰ ἐντάσσωνται εἰς τὸν χαιρετιστήριον Ὑμνον ἀκόπως. Τὸ Χαῖρε τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου ἀκούεται ἐδῶ ἅπαξ καὶ δις κατὰ τροπάριον, ἀλλὰ φαίνεται φυσικώτερον. Λογοπαίγνια καὶ παρηγήσεις δὲν ὑπάρχουν. Εἶναι φανερόν πολλακίς ὅτι ὁ ποιητὴς διασκευάζει, ἀλλὰ τὸ πράττει δημιουργῶν. Πρβλ. τὴν ἀπήχησιν τοῦ κ' οἴκου τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου εἰς τὸ τροπάριον τῆς ἐνάτης : Ῥητορεύουσα σὸ σθένει γλῶσσα, Δέσποινα, ὕμνολογῆσαι σε... Καὶ τὰ δεητικὰ τροπάρια τοῦ Κανόνος δὲν ἔχουν τὸ πάθος καὶ τὴν δραματικότητα τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης ἢ τὴν συντριβὴν τοῦ Ρωμανοῦ. Πρβλ. «Ἰκετεύομεν οἱ δοῦλοι Σου καὶ κλίνομεν γόνυ καρδίας ἡμῶν κλίνον τὸ σὸς Σου, Ἀγνή, καὶ σῶσον τοὺς θλίβεσι βυθιζομένους ὑμᾶς, καὶ συντήρησον πάσης ἐχθρῶν ἀλώσεως

τήν σὴν Πόλιν, Θεοτόκε». Οὕτω κατακλείεται ὁ Κανὼν, συνδεόμενος πρὸς τὰ γεγονότα τοῦ 718.

13. Ἡ Ἀκολουθία σήμερον διατέτακται οὕτως ἐν τῷ Ὁρολογίῳ : Ἐν τῷ Ἑσπερινῷ εἰς τὸ Κύριε ἐκέκραξα τρία στιχηρὰ προσόμοια καὶ ἐν δοξαστικῶν (Βουλὴν προαιώνιον... Φαίνη μοι ὡς ἄνθρωπος... Θεὸς ὅπου βούλεται... Τὸ ἀπ' αἰῶνος μυστήριον...) καὶ τέσσαρα ἀπόστιχα καὶ ἐν δοξαστικῶν (Τῶν οὐρανίων ἀφίδων... Ὁ Γαβριὴλ τῇ Παρθένῳ... Ὁ συναϊδὸς Λόγος... Ὁ ἐκ Πατρὸς αἰδίως... Ἐδαγγελίζεται ὁ Γαβριήλ...) ἀναφερόμενα εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν καὶ ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου.

Ἐν τῷ ὄρθρῳ (Σάββατον ε' ἑβδ. Νηστειῶν) εἰς τὸ Θεὸς Κύριος τὸ φερόμενον ὡς ἀπολυτικίον : Τὸ προσταχθὲν μυστικῶς... ἐκ τρίτου ἀργῶς καὶ μετὰ μέλους, τὸ κοντάκιον Τῇ ὑπερμάχῳ δίχορον, καὶ εὐθὺς ὑπὸ τοῦ ἱερέως οἱ ἐξ πρῶτοι οἴκοι (Α - Ζ), μεθ' ὃ πάλιν τὸ κοντάκιον, στιχολογεῖται ὁ ἄμωμος, πάλιν τὸ κοντάκιον καὶ εὐθὺς οἱ ἐξ ἐπόμενοι οἴκοι (Η - Μ), τὸ κοντάκιον, ὁ Ν' ψαλμός, μεθ' ὃν τοῦ Κανόνος αἱ ᾠδαὶ α', γ'. Εἶτα τὸ κοντάκιον καὶ ἐξ οἴκοι (Ν - Σ) καὶ πάλιν τὸ κοντάκιον. Εἶτα πάλιν τοῦ Κανόνος τὰς ᾠδὰς δ', ε' καὶ ς' καὶ τὸ κοντάκιον, μεθ' ὃ τοὺς λοιποὺς ἐξ οἴκους καὶ τὸν πρῶτον (Τ - Ω, Α) καὶ πάλιν τὸ κοντάκιον. Τέλος τὰς ᾠδὰς ζ', η' καὶ θ' τοῦ Κανόνος, τὸ ἐξαποστειλάριον : Σκιρτήσατε χορεύσατε... Εἰς δὲ τοὺς αἰῶνας τρία στιχηρὰ προσόμοια καὶ δοξαστικῶν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ : (Κεκρομμένον μυστήριον... Φωτοφόρον παλάτιον... Γαβριήλ ὁ ἀρχάγγελος... Γλῶσσαν ἦν οὐκ ἔγνω...).

Ἐὰν ἡ Ἀκολουθία συνδέεται μετὰ τοῦ Ἀποδείπνου, καταλήγει διὰ τοῦ ἰδιομέλου : Τὴν ὥραιότητα τῆς παρθενίας Σου... κειμένου καὶ μέλους ἰδιάζουσας ἐμποιοῦντος ἐντύπωσιν καὶ προσφιλεστάτου παρὰ τῷ λαῷ, ὕπερ Σωφρόνιος ὁ Εὐστρατιάδης θεωρεῖ ἔργον τοῦ Ρωμανοῦ.

Ἄλλ' ἡ διάταξις αὕτη δὲν εἶναι ἡ ἀρχαία, ὡς ἡμεῖς τοῦλάχιστον νομίζομεν, διότι ἡ ἀκολουθία συνεδέετο πρὸς τὴν 16ην Αὐγούστου (718. Σημειώτεον ὅτι Αὐγούστου ἠλευθερώθη ἡ Πόλις καὶ κατὰ τὸ 626). Πότε ἐγένετο ἡ μετάταξις, εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν ἢ πρὸ αὐτοῦ, δὲν γνωρίζομεν. Εἰς τὸ Τυπικὸν τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ τῆς Μεσσήνης (1150), δρίζεται ὅτι πρέπει νὰ ψάλλεται πέντε ἡμέρας πρὸ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ. Τοῦτο ἀναγράφει καὶ τὸ Ὁρολόγιον τῆς Κρυπτοφέρρης ἐτι σήμερον (πρβλ. ἔκδοσιν 1950). Εἰς τὴν Ἀνατολὴν κατὰ τὸν 13' αἰῶνα (ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ κοντακιῶν τῆς Πάτμου) ἦτο συνδεόμενος πρὸς τὴν 25ην Μαρτίου. Ἐκ τοῦ Τυπικοῦ τοῦ ἀποκειμένου ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Δρέσδης φαίνεται ὅτι ὁ ἄρχων τῶν κοντακιῶν «εἰσάγει τὸν ὀφείλοντα ψάλλειν τὰ κοντάκια καὶ σφραγιζόμενος παρὰ τοῦ πατριάρχου ἐνδύεται τὸ καμίσιον αὐτοῦ καὶ φαινόλιον καὶ ἀνέρχεται ἐν τῷ ἄμβωνι». Ὁ ψάλτης φαίνεται ἱερωμένος, ψάλλει δὲ ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος (ὡς ὁ Ρωμανὸς τὸ

Ἡ Παρθένος σήμερον...). «Εἶτα τῆς ἀναγνώσεως πληρουμένης (ἐπρόκειτο ἐπομένως περὶ ἀναγνώσεως ἢ οὕτω λέγεται ἡ ἀκολουθία;) βάλλει ὁ ψάλτης μετανοίας γ' ὡς ἐδάφους καὶ ἄρχεται Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ... καὶ λέγει τὸ αὐτὸ ἐκ γ', ὡσαύτως καὶ κατὰ τρεῖς οἴκους τοὺς στίχους τοῦ τοιοῦτου κοντακιῶν». Ἐκ τοῦ κώδικος 38 τῆς Κοϊσλιμιανῆς βιβλιοθήκης Παρισίων, ἔτους 1431, ὅστις ἀποτελεῖ τὸ παλαιστρινικὸν Τυπικὸν τῆς Μεγ. Λαύρας τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, φαίνεται ὅτι «Τῷ Σαββάτῳ τῆς ε' ἑβδομάδος ἐν τῷ ὄρθρῳ... τὸ κοντάκιον Τῇ ὑπερμάχῳ... ἀναγινώσκειται ἐντὸς τοῦ ἁγίου βήματος παρὰ τοῦ ἱερέως· ὁμοίως καὶ οἱ λοιποὶ οἴκοι, ἐντὸς τοῦ ἁγίου βήματος ἀναγινώσκονται». Ἡδη μεσοῦντος τοῦ 11' αἰῶνος δὲν ὑπῆρχε δυνατότης νὰ ψαλλῇ ὁ Ἀκάθιστος Ὑμνος ὑπὸ χορῶν¹. Συνωδεύετο δὲ ὑπὸ ἀναγνώσεως λόγου ἀρχομένης διὰ τῶν ἐξῆς : «Ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἡρακλείου...» Ὁ Ψευδοκωδινὸς Κουροπαλάτης (De off. 72,2) ἐρμηνεύει πῶς ἐγένετο ὁ διαχωρισμὸς τῆς ἐορτῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἀπὸ τοῦ Ἀκαθίστου. Κατὰ τὸν 14' αἰῶνα ὠρίσθησαν διὰ τὴν περίοδον τῶν Νηστειῶν τέσσαρες ἀγρυπνίαι, ἡτοι τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τοῦ Ἀκαθίστου, τοῦ Μεγάλου Κανόνος καὶ τῆς Μ. Πέμπτης. Καθὼς δ' ἠρμήνευσεν Ἰωακείμ ὁ Ἰβηρίτης² κατὰ τὰ παλαιὰ ἐντυπα Μηναῖα (ἀντιπροσωπεύοντα χειρόγραφα) καὶ ἡ Μ. Παρασκευὴ ἐτίθετο τῇ 23ῃ Μαρτίου, τῇ δὲ 24ῃ ἡ Ταφὴ καὶ τῇ 25ῃ ἡ Ἀνάστασις τοῦ Κυρίου ἀκινήτως, ἀνεξαρτήτως τῆς ἡμέρας μὲ τὴν ὁποίαν συνέπιπτον (τὸ Πάσχα δὲν ἠδύνατο νὰ πέσῃ πρὸ τῆς 25ης Μαρτίου κατὰ τὸ Ἰουλιανόν).

Τέλος σημειοῦμεν μικρὰς τινὰς διαφορὰς ἃς παρουσιάζει ἡ Ἀκολουθία κατὰ τὸ Τριψίδιον τὸ ἐν Ρώμῃ (1879) ἔκδοθὲν διὰ τοὺς ἐλληνορρυθμοὺς, ἀντιπροσωπεῦον καὶ τοῦτο παλαιὰν χειρόγραφον παράδοσιν. Ὁ ἑσπερινὸς καταλήγει εἰς Προηγιασμένην. Εἰς τὸν ὄρθρον «Σημαίνει ὥρα δ' τῆς νυκτός, διὰ τὴν ἱκετήριον ἀκολουθίαν τῆς Ἀκαθίστου. Μετὰ δὲ τὸν Ἐξάψαλμον, τὸ Θεὸς Κύριος εἰς ἡχον πλ. δ'. Καὶ ψάλλομεν ἐκ τρίτου τὸ παρὸν τροπάριον (οὐχὶ ἀπολυτικίον) αὐτόμελον ἀργῶς. Ἡχος πλ. δ' Τὸ προσταχθὲν... Εἶτα στιχολογοῦμεν τὸ κάθισμα τοῦ ψαλτηρίου, τὸ Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου. Καὶ μετὰ τὴν τούτου συμπλήρωσιν, ψάλλομεν τὸ παρὸν Κοντάκιον ἐν τῷ μέσῳ (τοῦ ναοῦ, οὐχὶ ἐν τῷ ἱερῷ βήματι) μετὰ μέλους ἀργῶς. Ἡχος πλ. δ' Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ. Εἶτα ὁ ἱερεὺς ἀναγινώσκει μεγαλοφώνως τοὺς εἰκοσιτέσσαρας κατ' ἀλφάβητον οἴκους· ἡμεῖς δὲ εἰς τὴν τούτων ἀνάγνωσιν ἰστάμεθα· καὶ λέγει πρῶτον τοὺς ἐπομένους ἐξ οἴκους (Α - Ζ). Καὶ πάλιν τὸ κοντάκιον. Μετὰ ταῦτα ἀναγινώσκομεν ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὸν Ἀκαθίστον Ὑμνον δόσιν μίαν. Εἶτα στιχολογοῦμεν τὸν ἄμωμον. Καὶ αὐθὺς λέγομεν τὸ

1. Πρβλ. τὴν περιγραφὴν τοῦ Τυπικοῦ ἐν Ν. Β. Τ ω μ α δ α κ η, Εἰσαγωγή εἰς τὴν Βυζ. Φιλολογίαν, Α'², 1958, σ. 299.

2. ΓΠ ΙΒ', 1929, σσ. 288 - 289.

κοντάκιον. Καὶ ὁ ἱερεὺς ἑτέροισι οἴκοις ζ'. Καὶ πάλιν τὸ Κοντάκιον Τῆ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ. Εἶτα ἀναγινώσκωμεν τὸν λοιπὸν λόγον τοῦ Ἀκαθίστου, καὶ οἱ κανόνες τοῦ Ἁγίου τῆς μονῆς εἰς δ' καὶ τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου εἰς ζ' (Ἰωσήφ Ὑμ.).¹ Ἡ ἀκολουθία αὕτη εἶναι συνθετωτέρα, περιλαμβάνουσα τετραφῶδιον τοῦ Ἰωσήφ, ποίημα τοῦ Θεοδώρου (Στουδίτου) καὶ νομίζομεν ὅτι ἀντιπροσωπεύει τὸ Τυπικὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως (Στουδίου). Ἀγόμεθα δὲ νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι οἱ εἰκονόφιλοι μοναχοὶ τῆς περικλειοῦς ταύτης Μονῆς ἐγένοντο αἴτιοι τῆς μεταθέσεως τοῦ ἱστορικοῦ τοῦ Ἀκαθίστου ἀπὸ τοῦ 718 εἰς τὸ 626. Θέλοντες δηλαδὴ ν' ἀποσυνδέσουν τὴν ἐορτὴν ἀπὸ τὸν εἰκονοκλάστην Λέοντα Γ' πρὸς ὃν συνεδέετο, κατ' ἀρχὰς μὲν διὰ ρητορικοῦ λόγου τὴν προσήρτησαν εἰς τὸν Ἡράκλειον, εἶτα δὲ καὶ τὴν ἀπηγκίστρωσαν ἐκ τοῦ Αὐγούστου, μεταθέντες εἰς τὴν 25ην Μαρτίου. Αὐτὸς εἶναι νομίζομεν, ὁ λόγος δι' ὃν καὶ ἐσιγήθη ἐν τῇ Ἀνατολῇ κατὰ τὴν εἰκονομαχίαν τὸ ὄνομα τοῦ Γερμανοῦ Α' ὡς συγγραφέως τοῦ Ὑμνου, δεδομένης τῆς στάσεως τοῦ πατριάρχου τούτου ὑπὲρ τῶν εἰκόνων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

ΕΚΔΟΤΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

1. Ἡ ἔκδοσις τοῦ Ρωμανοῦ ἀνελήφθη ἀπὸ τὸν Krumbacher, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ ἐπραγματεύθη θέματα νοθεύσεως καὶ συσχετισμοῦ, ἐδημοσίευσεν σποραδικῶς δεκάδα ὕμνων¹, καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του (1909) ἀπὸ τὸν μαθητὴν του P. Maas.² Ἀλλὰ καὶ ὁ τελευταῖος ἐνωρὶς παρήτησε τὴν προσπάθειαν καὶ ἀφῆκε τὰ χφ. του εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν διὰ νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς ἐπεξεργασίας. Ἡ Ἀκαδημία ἀπέβλεψε πρὸς τὸν Ἰωάννην Συκουτρῆν († 1937) ὁ ὁποῖος δὲν ἐπρόλαβε νὰ ἐπιχειρήσῃ τι³. Οὕτως ἀπέμεινε πρὸς ἔρευναν ἐξ ὑπαρχῆς ἢ ὑπόθεσις.

Τῷ 1930 ὁ Ἰωσήφ Cammelli, ὁ ὁποῖος πρὶν εἶχε δημοσιεύσει μικρὸν μελέτημα περὶ τοῦ ὕμνου εἰς τὴν Γέννησιν⁴ ἀνετύπωσεν ὀκτώ ὕμνους ἀπὸ

1. Βλέπε τὴν ἐν σσ. 81 - 82 βιβλιογραφίαν.

2. Καὶ ὁ Maas εἶχε δημοσιεύσει κείμενα τοῦ Ρωμανοῦ.

3. Τὴν ἱστορίαν τῆς ὑπόθεσεως ὁ Σωκρ. Κουγέας, ΠΑΑ ΛΘ', 1964, σσ. 223 - 227. Τὰ γραφέντα ὑπὸ Β. Α. οὐρδὰ, Νέα Ἐστία 63, 1958, σ. 458 περὶ τῆς δῆθεν ἀσχολίας τοῦ Συκουτρῆ, ὅπως ἐξετάσῃ τὴν σχέσιν τῶν Πατέρων καὶ τοῦ Ρωμανοῦ, εἶναι φανταστικά. Μετὰ τὸν β' παγκόσμιον πόλεμον ὁ Maas ἀπέσυρεν ἀπὸ τὴν Ἀκαδημίαν τὰ κατατεθέντα.

4. G. Cammelli, L'inno per la natività di Romano il Melode, SBN I, 1925, σσ. 43 - 58 (μικρὰ εἰσαγωγή, κείμενον, ἰταλ. μετάφρασις).

τοὺς ἐκδοθέντας ὑπὸ Pitra καὶ Krumbacher, χωρὶς νὰ ἴδῃ οὐδὲ ἐν χφ.¹ Ἀπεναντίας φιλότιμος ὑπῆρξεν ἡ προσπάθεια τοῦ Ἑλπιδίου Mioni, ὁ ὁποῖος ἐπεσκέφθη τὸ Ἅγιον Ὅρος καὶ τὴν ὑπόδουλον τότε Πάτμον καὶ ἐκ τῶν κοντακαρίων τῆς τελευταίας ἐξέδωκε δέκα τὸ πρὶν ἀνεκδότους ὀλικῶς ἢ μερικῶς ὕμνους². Σποραδικῶς κείμενα τοῦ Ρωμανοῦ ἐξέδωκαν, μετὰ τὸν Pitra καὶ τὸν Krumbacher, ὁ Maas, ὁ Σωφρ. Εὐστρατιάδης κ.ἄ. Ὁ Mioni δὲ ἠτοίμαζε γενικὴν κριτικὴν ἔκδοσιν καὶ τῶν ὀγδοήκοντα πέντε κοινῶς θεωρουμένων ρωμανικῶν ὕμνων.

Ἐσχάτως ὁ Κ. Τρυπάνης συνεχίσας τὴν ἐργασίαν τοῦ P. Maas ἐξέδωκε τοὺς ὑπ' αὐτῶν θεωρουμένους γησιούς ὕμνους³. Δὲν εἶχεν ὅμως χρόνον ν' ἀναγνώσῃ καὶ παραβάλλῃ ὅλους τοὺς κώδικας, αἱ δὲ γραφαὶ του εἶναι κατ' ἐκλογὴν, χωρὶς νὰ στηρίζωνται εἰς τὴν Ἀνατολικὴν παράδοσιν (κώδδ. Πάτμου ἢ Σινᾶ) ἢ τὴν Δυτικὴν (Ἰταλικὸς κώδικας). Οὕτω τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα ἀποδίδει ἀτελεστάτην εἰκόνα. Ἐπὶ πλέον ἀγνοοῦνται αἱ προταθεῖσαι διορθώσεις τῆς Ἀθηναϊκῆς ἐκδόσεως (τῆς ὁποίας παρὰ ταῦτα γίνεται δαψιλῆς χρῆσις) καὶ αὐταὶ αἱ ἐκδόσεις τοῦ κειμένου. Τῶν μεγάλων αὐτῶν ἐλαττωμάτων ἐκφεύγει ἡ παρισινὴ ἔκδοσις τοῦ Grosdidier de Matons⁴, σεβομένη τὴν ἐργασίαν τῶν ἄλλων, ἔχουσα ὑπ' ὄψιν τοὺς κώδικας, μὲ πληρέστερον ὑπόμνημα, εἰσαγωγὰς, σχόλια, γαλλικὴν μετάφρασιν καὶ εὐσυνειδησίαν οὐ τὴν τυχοῦσαν, μολονότι δὲν ἐξέφυγε τοῦ μετρικοῦ συστήματος καὶ τῶν βιασμῶν τῆς γλώσσης Maas - Trypanis.

Τὸ ἀντιπαρδοσιακὸν καὶ σχηματικὸν μετρικὸν σύστημα P. Maas, ὅπερ υἱοθέτησεν ὁ Τρυπάνης, ἤγαγεν — ἐναντίον τῆς χειρογράφου παραδόσεως — εἰς τὴν παραδοχὴν ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ Ρωμανοῦ τύπων βιαζόντων τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ αἰσθησιν οἱοί: ὁ καταγέλως (= ὁ κατάγελως), ὁ νυμφίος (= ὁ νυμφίος), ὁ Θώμας (παρὰ τὸν Θωμᾶς), ὁ πῆρος (= ὁ πηρός) αἱ στρώμναι (= αἱ στρωμναί), ὁ χαυνός (= ὁ χαῦνος), ἐνδόθεν (= ἐνδοθεν),

1. Τὸ κείμενον συνοδεύει μετάφρασις εἰς τὴν ἰταλικήν.

2. Μετὰ δεκάδων σφαλμάτων καὶ εἰσαγωγῆς ἥμισυ ἐπιτυχῶς. Πρβλ. Ἄθ. Δ. Κομίνην, Ἀθηνᾶ ΝΖ', 1953, σσ. 386 - 387. Κρίσιν ὑπὸ P. Maas, BZ 40, 1940, Εὐστρατιάδην, ΕΕΒΣ ΙΕ', 1939, σσ. 438 - 445.

3. Sancti Romani Melodi Cantica, Cantica Genuina edited by Paul Maas and C. A. Trypanis, Oxford 1963, 8°, σσ. XXXVII + 547. Πρβλ. τὴν πρόσφατον μελέτην τοῦ Ν. Α. Λιβαδάρα, A propos d'une nouvelle édition de Romanos le Mélode, Ἀθηνᾶ ΕΖ', 1963 - 1964, σσ. 20 - 32, ὅπου καταφαίνεται ὅτι οἱ ἐκδοταὶ οὐδὲ τὰ ἴδια αὐτῶν μετρικὰ σχήματα ἐφήρμοσαν πιστῶς εἰς τὴν ἔκδοσίν των.

4. Romanos le Mélode Hymnes, préface de Paul Lemerle, introduction, texte critique, traduction et notes par José Grosdidier de Matons, tome I. Ancien Testament (I - VIII), Paris 1964 (= Sources Chrétiennes 99), 12°, σσ. 429, tome II, Nouveau Testament (IX - XX), Paris 1965 (= Sources Chr. 119), 12°, σσ. 381.

αί γενικαί πληθ. τῶν οἰκέτων, στρατιώτων, ἀπάσων, θαλάσσων, καρδίων, θυσιῶν, ἀγκάλων, τοὺς ἰδρωτας καὶ ἄλλα πολλά. Ἡ δὲ προσωπικὴ ἀντωνυμία πολλὰ ἔπαθε καὶ ὡς πρὸς τὸν τόνον καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐγκλισιν αὐτοῦ (ὕμν, ὕμας, ἤμων κλπ.).

Τὸ ζήτημα τῆς ἐκδόσεως εἶναι συνηρημένον πρὸς τὸ τῆς γραπτῆς παραδόσεως, χρονολογήσεως καὶ δὴ τῆς νοθεύσεως. Διὰ τοῦτο ἡ ἐκδοσις δὲν εἶναι ὅσον φαίνεται εὐκόλος καὶ ἂν ἀκόμη τεθῆ κριτικὴ ἀρχὴ ὑγιής, μὴ θίγουσα τὸ κείμενον χάριν τῆς δῆθεν ἰσοσυλλαβίας καὶ ὁμοτονίας.

Τοὺς περισσοτέρους κώδικας ποὺ περιέχουν ἔργα τοῦ Ρωμανοῦ εἶδεν ἀναντιρρήτως ὁ Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης καὶ καταγράφει διαχωρίζων εἰς τοὺς κυριωτέρους *Σινᾶ 698, 925, 926, 927, 928, Πάτμου 212, 213. Μόσχας* τέως Συνοδικῆς Βιβλιοθήκης 437, *Βιέννης Suppl. 96, ἀθωνικοὺς Λαύρας Γ 27, Γ 28 καὶ Βατοπεδίου 1041* καὶ εἰς τοὺς πολυαριθμοὺς δευτερωτέρους¹. Ὁ Krumbacher, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐπισκεφθῆ νέος τὴν Πάτμον καὶ μελετήσῃ τὰ κοντακάρια τῆς εἶχεν ἐννοήσῃ ὅτι οἱ πατριακοὶ κώδικες εἶναι οἱ πληρέστεροι καὶ σχετικῶς οἱ καλύτεροι, δυνάμενοι νὰ τεθοῦν ὡς βᾶσις πρὸς κριτικὴν τοῦ κειμένου τοῦ Ρωμανοῦ ἀποκατάστασιν. Τὴν γνώμην ταύτην ἀναφέρει² ἀλλὰ δὲν συμμερίζεται ὁ Εὐστρατιάδης, διότι δὲν εἶχεν ἴδει ποτὲ τοὺς κώδικας τούτους³. Ἡ ἀντιπαραβολὴ ὅμως μὲ ἀθωνικὰ κοντακάρια δεικνύει ὅτι, ὅτε συνετάχθησαν ταῦτα, εἶχεν ἤδη ἐπέλθει τροποποιήσις τῶν λειτουργικῶν βιβλίων καὶ σάλος τῶν οἴκων. Τοῦτ' αὐτὸ ἐξάγεται καὶ ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε μελετηθέντων σιναϊτικῶν κωδίκων, τῶν κοντακάρων 925, 926 καὶ 927.

Ἀπὸ ἄλλης σκοπιᾶς ἐξητάσθῃ μέχρι τοῦδε τὸ ζήτημα τῆς νοθεύσεως. Οἱ φιλόλογοι ὑποψιάζονται συνήθως τὰ κείμενα, καὶ ὄχι ἀδίκως, καὶ κάποτε φθάνουν εἰς ὑπερβολικὰς ἀθετήσεις. Ὁ Maas, μετὰ τὸν Pitra καὶ τὸν Krumbacher ποὺ εἶχον ἤδη ἐκφράσει ἀμφιβολίας, ἐπρόσεξε τὴν κύμανσιν τῆς ἐξάρσεως καὶ τὴν ὑπαρξίν πολλῶν κοινοτύπων ὕμνων ἀποδιδομένων εἰς τὸν Ρωμανόν⁴. Ἀλλ' οὐδεὶς ποιητῆς εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι πάντοτε ἀκμαῖος καὶ νὰ ἀποδίδῃ τῆς αὐτῆς ἐντάσεως ἔργα· μαθητευόμενος μὲν θ' ἀσκήσῃ ἑαυτὸν εἰς τὰ ἴχνη τῶν ἄλλων, γηράσκων δὲ θὰ αἰσθάνεται τὴν κάμψιν τῆς ἡλικίας καὶ τὴν ἀπογοήτευσιν τῆς πικρᾶς καταπόσεως.

Ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, τὸ ζήτημα τῆς ἐκδόσεως τοῦ Ρωμανοῦ ἔχει πολλὰς πλευράς, ὅπως ἐδόθη ἀνωτέρω πολλάκις ἀφορμὴ νὰ ἐκτεθῆ ἢ ἀπλῶς νὰ ὑποσημανθῆ. Καὶ ἡ μικροτέρα δὲν εἶναι ἡ τονίζουσα τὴν ἀνάγ-

1. EEBΣ, IE', 1939, σσ. 183 - 184, 201 - 204.

2. Αὐτόθι, σ. 192, σημ. 1.

3. Αἰτία ἢ ἀπὸ τοῦ 1911 κἄξ. μέχρι τοῦ θανάτου του σχεδὸν κατοχὴ τῆς Πάτμου ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν, ἀπαγορευόντων εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν ἐπίσκεψιν τῆς πατριακῆς βιβλιοθήκης καὶ χρησιμοποίησιν αὐτῆς.

4. Oriens Christianus 1912, σσ. 48 - 61.

κην ὅπως ὁ ἐκδότης εἶναι εἰσηγμένος εἰς τὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς καθόλου ποιήσεως, ἱστορίας καὶ πράξεως τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ἀπὸ κριτικῆς ἐκδοτικῆς ἀπόψεως, αἱ ὑπάρχουσαι ἐκδόσεις δὲν δύναται νὰ μᾶς ἱκανοποιήσουν, καὶ τοῦτο διότι προϋποθέτουν τὴν ὑπὸ τῶν παλαιότερων θεωρηθεῖσαν ὡς ἀλύγιστον ὁμοτονίαν καὶ ἰσοσυλλαβίαν. Ἀφ' ἧς ὁ καρδινάλιος Pitra εἰσήγαγεν ὡς ἀρχὴν ἀποκαταστάσεως τοῦ κειμένου τὴν συμμόρφωσιν πρὸς τοὺς δύο αὐτοὺς ὅλως ὑποθετικοὺς κανόνας, ἡ παράδοσις τῶν κωδίκων, καὶ τῶν καλύτερων, ὑπεχώρησεν εἰς διορθώσεις εἴτε διὰ συμπληρώσεως τῶν συλλαβῶν τῶν στίχων εἴτε διὰ περικοπῆς αὐτῶν, ἀναλόγως τῆς παρατηρουμένης ἀποκλίσεως ἀπὸ τοῦ ἰσοσυλλάβου, αἱ ὁποῖαι πολλάκις ἐβίασαν καὶ αὐτὴν τὴν γλῶσσαν¹. Ἀλλ' ὡς θὰ δειχθῆ περαιτέρω, ἡ μουσικὴ, τὸ μέλος καὶ ἡ τὸνῆ κανονίζουσι τὰς τοιαύτας ὑπερβασίας ἢ ἐλλείψεις τῶν στίχων, ὄχι μόνον εἰς τοὺς ὕμνους ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς κανόνας. Ἐπομένως ἀθετήσεις ἢ διορθώσεις, παρὰ τὴν ὁμοφωνίαν τῶν κωδίκων γινόμεναι, εἶναι ἀπορριπτέαι καὶ πρέπει πάντοτε νὰ φυλαττώμεθα ἀπὸ αὐτάς.

Ἀπὸ γενικωτέρας ἀπόψεως πρέπει νὰ μὴ διαφεύγῃ τὸν κριτικὸν ἐκδότην τοῦ Ρωμανοῦ καὶ οἰουδήποτε ποιητοῦ ὕμνων, ὅτι οἱ ὕμνοι εἶναι ἰδίᾳ ἀγιολογικὰ κείμενα, στηριχθέντα εἰς παλαιότερα καὶ ἄγνωστα, ὡς ἐπὶ τὸ παλὺ, εἰς ἡμᾶς καὶ ἀποσκοποῦντα εἰς τὸ νὰ γνωρίσουν τὰ μαρτύρια καὶ τὰ θαύματα τῶν ἁγίων εἰς τοὺς πιστούς. Κατὰ ταῦτα πᾶσα πρόληψις περὶ θεατρικότητος τῶν ὕμνων καὶ δὴ ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ εἶναι σήμερον ἀπορριπτέα. Οἱ δυτικοὶ μελετηταί, οἱ βλέποντες ὑπὸ τοιοῦτον πρῖσμα τὰ ἱερὰ κείμενα τοῦ Ρωμανοῦ καὶ τῶν ἄλλων μελωδῶν ὕμνων, εἶναι μακρὰν ἀπὸ τὸ περιβάλλον καὶ τὴν ἔννοιαν μὲ τὴν ὁποίαν τὰ ποιητικὰ αὐτὰ ἀγιολογικὰ ἔργα συνετέθησαν καὶ ἐξετελοῦντο, «ἐνὶ ἐκάστῳ ἁγίῳ καὶ ἑορτῇ». Ἡ τοιαύτη δ' ἀντιμετώπισις τοῦ ζητήματος θὰ βοηθήσῃ τὰ μέγιστα καὶ εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τῶν πολυαριθμῶν οἴκων (καὶ κοντακίων) τὰ ὁποῖα — μετὰ τὴν ἀγιολογικὴν μεταρρύθμισιν, κατὰ τὴν ὁποίαν εἰσήχθη τὸ καὶ σήμερον ἀπαντώμενον *συναξάριον* εἰς τὸν ὄρθρον — διὰ νὰ μὴ χαθοῦν, καὶ μετ' αὐτῶν ἡ γλυκύτης τοῦ λόγου καὶ τοῦ μέλους των, ἐγκατεσπάρησαν ὑπὸ τῶν ἀπὸ τοῦ ἠ' αἰ. κἄξ. ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν εἰς τὰς διαφόρους ἀκολουθίας. Ταῦτα ἀνευρισκόμενα, τῇ βοήθειᾳ τοῦ ρυθμοτονικοῦ των συστήματος καὶ τῆς ἀκροστιχίδος, εἶναι δυνατὸν νὰ συμπληρώσουν τὴν γνώσιν μας περὶ τοῦ ἔργου τοῦ μεγαλύτερου ὄντως τῶν συγγραφέων ἑλληνικῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων.

Τὰς ἀπόψεις αὐτάς ὑπεδείξαμεν ἤδη ἀπὸ τινῶν ἐτῶν².

1. Πρβλ. *ἔνεκεν ὕμνων γίνεται > ἔνεκεν γίνεται ὕμνων* Pitra, AS I, 152· *ἐν τῷ βουνῷ τῶν ἐλαίων... > τῶν ἐλαίων* Pitra, AS I, 147· *σταυρὸν μοι ἐπαγγέλλονται > μοι σταυρὸν ἐπαγγέλλονται!* Pitra, αὐτόθι, σ. 66. Πρβλ. καὶ Ἀ. Θ. Δ. Κομίνην ἐν 'Αθηνᾶ ΝΖ', 1953, σσ. 386 - 387, ἐλέγχοντα ἀνάλογα σφάλματα τῆς ἐκδόσεως Mioni.

2. Ἀθηνᾶ ΝΕ', 1951, σσ. 156 - 161.

2. Ἡ ἀθηναϊκὴ ἔκδοσις ἐπεχειρήθη ἀπὸ τοῦ 1951 ὑπὸ τοῦ φροντιστηρίου τοῦ γράφοντος, ἐν ἀρχῇ χρησιμοποιηθέντων φοιτητῶν, εἶτα δὲ ἰδίᾳ πτυχιούχων ἀσκηθέντων εἰς τὴν παλαιογραφίαν, τὴν κριτικὴν καὶ τὴν ὑμογραφίαν. Ὑπὸ εἰκοσάδος συνεργατῶν, τῶν ὁποίων ἕκαστος εἰργάσθη μὲ σχετικὴν ἐλευθερίαν, διατηρῶν τὰς προσωπικὰς του ἀντιλήψεις καὶ τὴν μέθοδον, ἠτοιμάσθη μέχρι τοῦδε ἡ ἔκδοσις ὑπερπεντήκοντα ἀκεραίων ὕμνων τοῦ Ρωμανοῦ, τινὲς τῶν ὁποίων (Ϛ', ΙΑ', ΙΕ', ΙϚ', ΚΓ', ΚΔ', ΚΕ', ΚϚ', ΚΘ', Λ', ΛϚ', ΜΑ', ΜΒ', ΜΕ', ΜΗ', ΜΘ') τελείως ἀνέκδοτοι, οἱ δὲ λοιποὶ ἀτελέστερον ἐκδεδομένοι. Τῶν ὕμνων προηγούνται εἰσαγωγαί, ὅπου ἐξετάζονται κριτικά, γλωσσικά, αἰσθητικά καὶ φιλολογικὰ προβλήματα, ἡ δ' ἔκδοσις ἔχει ὑπομνήματα, σχόλια (καὶ ἀπὸ τοῦ ΚΘ' ὕμνου καὶ μετάφρασιν τῶν κειμένων). Αἱ ἀρχαὶ ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίχθη τὸ φροντιστήριον εἶναι :

α') Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συνταχθῇ στέμμα κωδίκων. Τὰ κοντακάρια εἶναι συλλογαὶ αἱ ὁποῖαι ἀπηρτίσθησαν ἀνθολογικῶς ἐκ διαφόρου προελεύσεως βιβλίων καὶ ἔλαβον ὑπ' ὄψιν πλείονα τοῦ ἑνὸς χειρόγραφα¹. Πολλάκις ἡ παράδοσις εἶναι μοναδική (π.χ. ὕμνοι Ϛ', ΙΑ', ΜΗ', ΜΘ'). Ἡ τυχὸν λειτουργικὴ τῶν χρῆσις, ἡ προέλευσις ἐξ Ἀνατολῆς (Βυζαντίου) καὶ Δύσεως (Ἰταλίας) δὲν δύναται νὰ ἐπηρέασθαι τὸ πρᾶγμα. Στέμμα κωδίκων εἶναι δυνατὸν νὰ συνταχθῇ μόνον κατὰ ὕμνον ἢ καθ' ὀμάδα ὕμνων.

β') Ἡ καλύτερα χει/φος παράδοσις εἶναι ἡ τῶν κοντακαρίων τῆς Πάτμου.

γ') Οἱ νόμοι τῆς ἰσοσυλλαβίας καὶ ὁμοτονίας δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχουν ἐφαρμογὴν ἀπόλυτον καὶ δὴ ἔναντι τῆς ὁμοφώνου χειρογράφου παραδόσεως ἢ ὁποῖα τοὺς παραβαίνει.

δ') Ὑπάρχει νόθευσις εἰς τοὺς ὕμνους, διασκευαὶ καὶ διατάραξις τῆς σειρᾶς τῶν οἴκων. Ἐπιτρέπεται ψευδεπίγραφοι ὕμνοι τοῦ Ρωμανοῦ, κεκολοβωμένοι καὶ ἀνεπίγραφοι. Ὡς πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς νοθείας, ἐκρίθη ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐκδοθοῦν οἱ ἀμφίβολοι ἀ γ ι ο λ ο γ ι κ ο ἰ ὕμνοι τοῦ Ρωμανοῦ, διὰ νὰ εὐκολυνθῇ ἀκριβῶς ἡ τελικὴ λύσις τοῦ ἐπιμάχου τούτου θέματος. Δι' ἡμᾶς ἡ ὁμόφωνος μαρτυρία τῶν συναξαριστῶν ὑπερέχει πάσης φιλολογικῆς κριτικῆς. Ἐπομένως ὁ Ρωμανὸς ἔγραψεν ὕμνους εἰς ἀγίους. Ὑπάρχουν ἐν τούτοις καὶ νόθοι ὕμνοι ἀποδιδόμενοι εἰς αὐτόν. Κάποτε τοῦτο εἶναι φανερόν, ἄλλοτε εἶναι συζητήσιμον. Οἱ ὕμνοι οὗτοι ἔπρεπε νὰ ἐκδοθοῦν χάριν τῆς φιλολογικῆς μελέτης, καὶ τοῦ σεβασμοῦ τῆς χει/φου παραδόσεως. Ὡς πρὸς τὰς διασκευὰς καὶ διασαλεύσεις τοῦ κειμένου τοῦτο ἐθεωρήθη ζήτημα κριτικῆς.

ε') Ὡς πρὸς τὸ μέτρον, τηρουμένης τῆς ὑπ' ἀριθ. γ' ὡς ἄνω ἀρχῆς,

1. Πρβλ. N. A. Livadaras, Über die Randnotizen der Kontakaria von Patmos, *ΕΕΒΣ ΔΓ'*, 1964, σσ. 17 - 47. Αἱ γραφαὶ τῆς φᾶς τῶν κοντακαρίων ἀντιπροσωπεύουν τὰ ἄλλα αὐτὰ χειρόγραφα.

ἀφῆθη ἡ σχηματοποίησις αὐτοῦ εἰς τοὺς συνεργάτας. Μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ ὅλου κειμένου τὸ θέμα δύναται νὰ ἀνακεφαλαιωθῇ συνοπτικῶς. Ἀπεκλείσθη οἰοσδήποτε συσχετισμὸς πρὸς τὴν προσωδίαν, ἀπεδόθη περισσοτέρα σημασία εἰς τὸν ρυθμὸν παρά εἰς τὸν τόνον.

ς') Ὡς πρὸς τὴν μικροτέραν παράδοσιν τῶν χει/φων, ἐμελετήθησαν ὄχι μόνον κοντακάρια ἄγνωστα τὸ πρῖν (ὡς τοῦ Σινᾶ) ἀλλὰ καὶ δεκάδες τινὲς ἐπὶ μέρους λειτουργικῶν κωδίκων, περιεχόντων μέρη τῶν ὕμνων (Κώδδ. Κωνσταντινουπόλεως, Βατικανῆς, Ἀγ. Μάρκου, Παρισίων, Πάτμου κλπ.), τὸ πρῶτον χρησιμοποιηθέντες.

ζ') Ἡ ἔκδοσις ἐξεκίνησεν ἀπὸ τοὺς ἀκεραίους ἰδίᾳ ὕμνους διὰ νὰ προχωρήσῃ εἰς τοὺς κεκολοβωμένους καὶ τοὺς ἀνεπιγράφους. Κριτικὸν χαρακτῆρα προσέλαβεν ἀπὸ τοῦ β' τόμου, ἰδίως δ' ἀπὸ τοῦ γ', ἀπεφασίσθη δ' ὅπως ἀναθεωρηθῇ ὁ πρῶτος, διὰ νὰ συγχρονισθῇ πρὸς ἄλλην τὴν χει/φον παράδοσιν.

η') Ἐντατικὴ ὑπῆρξεν ἡ ἀναζήτησις τῶν π η γ ὦ ν, ἰδίᾳ τῶν Πατέρων καὶ τῶν Ἀποκρύφων καὶ ὁ συσχετισμὸς πρὸς αὐτοὺς τοῦ κειμένου. Ἐξαντλητικὴ ὑπῆρξεν ἡ ἐνδειξις τῶν testimonia τοῦ κειμένου. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς παρουσιάσθη μεγάλη πρόοδος εἰς τὴν γνῶσιν τῶν πηγῶν καὶ τῆς μορφώσεως τοῦ Ρωμανοῦ, συσχετισθέντος περισσότερον πρὸς τὴν Ἐ λ λ η ν ι κ ἠ ν Χ ρ ι σ τ ι α ν ι κ ἠ ν ρ η τ ο ρ ι κ ἠ ν.

θ') Ὡς πρὸς τὴν γλώσσαν τοῦ κειμένου, οἱ συνεργάται ἐπέδειξαν αἰσθησιν τῆς Κοινῆς, τῶν ἀρχαϊσμῶν (λεξιλογίου, συντάξεων) καὶ ἰδιοτυπιῶν τοῦ κειμένου. Πολύτιμοι κατέστησαν οἱ σχετικοὶ πίνακες.

ι') Τέλος, κατ' ἀνάγκην, ἐκ τῆς περιγραφῆς τῶν κοντακαρίων οἱ συνεργάται Λιβαδάρας, Ναουμίδης καὶ Νικολόπουλος, ἀνήχθησαν εἰς θέματα (ἀγιολογικὰ καὶ ὑμογραφικὰ) πέρα τοῦ κειμένου τοῦ Ρωμανοῦ. Οἱ σχετικοὶ πίνακες καὶ αἱ περιγραφαὶ θεμελιοῦν παρ' ἡμῶν τὴν γνῶσιν τῆς Ἑλληνικῆς Ὑμογραφίας.

Εὐνόητον ἦτο, ὅτι εἰς θέμα εἰς τὸ ὁποῖον μέχρι σήμερον τὸν πρωτεύοντα ρόλον εἶχον οἱ ξένοι καὶ μὴ Ὁρθόδοξοι (ὁ Krumbacher ἦτο προτεστάντης, ὁ Maas καὶ ὁ Wellesz ἑβραῖοι, ὁ Mioni καθολικός), πολλάκις δ' ἰερωμένοι καὶ μὴ φιλόλογοι (ὡς ὁ ἡμέτερος Εὐστρατιάδης), ἐνόμιζον δ' ὅτι τοῦτο ἠδύνατο νὰ εἶναι ἀντικειμενικὸν μελέτης τῶν κλασσικῶν (Συκουτῆ π.χ.) ἢ τῶν θεολόγων (μόνον διότι ἦσαν ἐκκλησιαστικοὶ οἱ ὕμνοι), καὶ εἰς τὸ ὁποῖον ἡ αὐθεντία τῶν ξένων δὲν ἦτο εὐκόλον νὰ νικηθῇ ὑπὸ τῆς ἀπειρίας καὶ τῆς ἀσημότητος τῶν νεαρῶν συνεργατῶν τῆς ἀθηναϊκῆς ἐκδόσεως, αἱ κρίσεις δὲν ὑπῆρξαν οὔτε ὅλαι εὐμενεῖς, οὔτε ὅλαι ἐδείκνυον κατανόησιν τοῦ θέματος. Τινὲς μάλιστα ὑπῆρξαν καὶ ὅλως ἐμπαθεῖς¹. Παρὰ ταῦτα οἱ συνεργάται,

1. Ὁ ὁμότιμος καθηγητῆς τῆς ἀρχαίας Ἱστορίας Σωκράτης Κουγέας, βλ. περαιτέρω, δὲν εἶχε καμμίαν ἀρμοδιότητα νὰ γράψῃ ἐπὶ τοῦ θέματος.

δισκορπισμένοι λόγω τῶν ἐπαγγελματικῶν των ἀσχολιῶν, δὲν ἐκάμφθησαν. Οὕτω τὸ πρῶτον διὰ τῆς ἀθηναϊκῆς ἐκδόσεως ἐγνώρισε τὸ ἑλληνικὸν κοινὸν τίς ὑπῆρξεν ὁ Ρωμανός. Ἐπι πλεον ἀνεκινήθη τὸ θέμα τοῦτο καὶ τὸ τῆς ὑμνογραφίας ἀπὸ πολλῶν πλευρῶν καὶ ὑπὸ πολλῶν μελετητῶν (καὶ πέρα τῶν συνεργατῶν τῆς ἐκδόσεως) καὶ ὑπάρχει ἐλπίς νὰ εὐρεθῶμεν πλησιέστερον πρὸς τὴν ἀλήθειαν διὰ τὸ ὅλον πρόβλημα. Ὁ γράφων δ' ὀφείλει νὰ εἴπη καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης, ὅτι μολοντί ὁ ἴδιος ὑπεκίνησε τὴν ἐκδοσιν, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ γράψῃ τὸν παρόντα τόμον ὡς τὸν ἔγραψεν ἄνευ αὐτῆς¹.

3. Ἡ γνησιότης. Κανονικῶς πάντα τὰ ὑπὸ τοῦ Ρωμανοῦ γραφέντα ἀκροστιχίζουσι, τοῦτο δ' εἶχεν ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν ἐποχὴν του, ὅτε διὰ τῆς δηλώσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ ποιητοῦ ἐσφραγίζετο ἡ γνησιότης τοῦ ὕμνου καὶ ἐξησφαλίζετο ἡ Ἐκκλησία, ὅτι δὲν ἐχρησιμοποιοῖ ὕμνους αἰρετικῶν. Ἀλλὰ δὲν ἦτο δύσκολον νὰ κατασκευασθοῦν ὕμνοι ψευδεπίγραφοι, φέροντες εἰς τὴν ἀκροστιχίδα τὸ ὄνομα τοῦ Ρωμανοῦ καὶ μιμούμενοι τὸν ρυθμοτονικὸν καὶ μελικὸν τρόπον τῆς κατασκευῆς αὐτῶν. Τοῦτο βεβαίως δὲν ἔχει σχέσιν μὲ τὰς αἱρέσεις, ἀλλὰ μὲ τὴν συνήθη καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους φιλο-

1. Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ, Ὕμνοι [Α' - ΙΔ'], ἐκδιδόμενοι ἐκ πατριακῶν κωδίκων. Μετὰ προλεγομένων ὑπὸ Νικολάου Β. Τωμαδάκη, τόμος πρῶτος, Ἀθῆναι 1952, 8°, σσ. κδ' + 336 + 1 πίν. Κρίσις: ὑπὸ Ρ. Μ a a s, BZ 46, 1953, σσ. 139 - 141, ὑπὸ Χ. Χ. Χ α ρ ι τ ω ν ἰ δ ο υ, Πλάτων Δ', 1952, σσ. 298 - 308. Fr. Halkin, AB LXX, 1952, σ. 360. J. Gill, OCP XVIII, 1952, σσ. 425 - 426. Γ ρ η γ ο ρ ῖ ο υ Π α π α μ ι χ α ῆ λ, Θεολογία ΚΙ', 1952, σσ. 470 - 472. Ἰ. Β. Π α π α δ ο π ο ὄ λ ο υ, ἐφ. Ἔθνος 4 Δεκ. 1952 (πρβλ. Ἀθηνᾶ ΝΖ', 1953, σ. 382). Π α ν. Μ π ρ α τ σ ι ῶ τ ο υ, ΕΕΒΣ ΚΒ', 1952, σσ. 331 - 334. Ἀ ν θ ἱ μ ο υ Α. Π α π α δ ο π ο ὄ λ ο υ, Ἀθηνᾶ ΝΓ', 1952, σσ. 344 - 346. Ἰ ω. Κ α λ ι τ σ ο υ ν ἄ κ η, ΠΑΑ 28, 1953, σσ. 137 - 138. R. Guiland, Byzantinoslavica XV, 1954, σ. 78. S. Salaville, RÉB XII, 1954, σσ. 250 - 252. Καὶ ὑπὸ ἄλλων (πρβλ. Ἀθηνᾶ ΝΖ', 1953, σσ. 381 καὶ 383, σημ. 2). Συμπληρώσεις Ν. Β. Τ ω μ α δ ἄ κ η, Ἀθηνᾶ ΝΘ', 1955, σσ. 80 - 83.

Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ, Ὕμνοι [ΙΕ' - ΚΗ'] ἐκδιδόμενοι ἐκ πατριακῶν κωδίκων. Μετὰ προλεγομένων ὑπὸ Νικολάου Β. Τωμαδάκη, τόμος δεύτερος, Ἀθῆναι 1954, 8°, σσ. XIX + 1 πίν. + τήγ' (+ 3) + 390 (+ 2) [ἀφισρωμένος εἰς Ἰ. Β. Παπαδόπουλον]. Συμπληρώσεις: Ἀ γ ν ῆ ς Β α σ ι λ ι κ ο π ο ὄ λ ο υ [εἰς τὸν ΚΣ'], Ν. Α. Λ ι β α δ ἄ ρ α, Ἀθηνᾶ ΝΘ', 1955, σσ. 77 - 80, 83 - 85. [Ὁ Β' τόμος ἐξεδόθη ἰδιαιτέρως καὶ εἰς δύο μέρη Α' Τὰ Κοντακάρια τῆς Πάτρου, Β' Μέρους Δεύτερον, μὲ ἴδια Προλεγόμενα]. Κρίσις: R. Guiland, Byzantinoslavica XVI, 1955, σσ. 379 - 380. Τ ο ὺ α ὕ τ ο ὺ ἐν RÉG 59, 1956, σ. 263. Π α ν. Μ π ρ α τ σ ι ῶ τ ο υ, ΕΕΒΣ ΚΣ', 1956, σσ. 397 - 400. Π [ρ ι γ κ ι π ο ν ῆ σ ω ν] Δ [ω ρ ο θ ἑ ο υ], Ὁρθοδοξία ΛΑ', 1956, σσ. 248 - 249 [καὶ διὰ τὸν Α']. Ρ. J o a n n ο υ, BZ 48, 1955, σσ. 142 - 154, καὶ 50, 1957, σσ. 438 - 439. Ch. Astruc, Bulletin de l'Association G. Budé, Juin 1955, σσ. 108 - 109 [ὡς πρὸς τὸ Α' μέρος]. Σ. Κ ο υ γ ἑ α, Ἑλληνικά 14, 1955, σσ. 195 - 205 [καὶ τοῦ Α' τόμου, λβέλλος]. Ἀ θ. Δ. Κ ο μ ῖ ν η, Ἀθηνᾶ ΝΗ', 1954, σσ. 373 - 378. Ν ι κ ο ἰ ἄ ο υ Β. Τ ω μ α δ ἄ κ η, Ρωμανός καὶ Ἅγιος Δημήτριος. Ἀγιολογικαὶ καὶ ὑμνογραφικαὶ

δοξίαν ν' ἀποδώσουν εἰς διαπρεπῆ συγγραφέα τὸ ἰδικόν των ἔργον, τὸ ὅποῖον ἄλλως δὲν θὰ ἐσταδιοδρόμει.

Ἡ ἀντίθετος φιλοδοξία ἀσημάντου τινὸς στιχουργοῦ, ἤγαγεν εἰς παραποίησην τῆς ἀκροστιχίδος, ὅπου τὸ ὄνομα τοῦ Ρωμανοῦ ἀντικατεστάθη διὰ τοῦ «Δομετίου» ἢ ἄλλου παραπλησίου. Ὁ Δομέτιος οὕτως ἐσφετερίζετο ἔργον τὸ ὅποῖον δὲν εἶχε τὴν ἱκανότητα νὰ συγγράψῃ.

Τὸ θέμα τῆς νοθεύσεως ἀπησχόλησε πολλοὺς μελετητάς, τὸν Pitra, τὸν Krumbacher, τὸν Maas καὶ τοὺς τῆς ἀθηναϊκῆς ἐκδόσεως. Οἱ πρῶτοι ἔζησαν τὸ πρόβλημα ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν φιλολογικῶν ἀρχῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, κατὰ τὸν ὅποιον ἀνεζητοῦντο διασκευαὶ καὶ νοθεύσεις τῶν κειμένων. Ἐξ ἀφορμῆς ἀγιολογικῶν τινῶν ὕμνων, νόθων, ὡς ἀναφερομένων εἰς μεταγενέστερα γεγονότα τῆς ζωῆς τοῦ Ρωμανοῦ, ὁ Krumbacher καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁ Maas ἐθεώρησαν γενικῶς ὑπόπτους τοὺς ἀγιολογικοὺς ὕμνους τοῦ Ρωμανοῦ. Τοῦτο ὠδήγησεν εἰς τὴν παραμέλησιν τῆς ἐκδόσεώς των, τὴν ἀθέτησιν δηλαδὴ τοῦ Κοντακαρίου - Μηγαίου εἰς τὰς πλείστας τῶν ἀκινήτων του ἑορτῶν, πρᾶγμα παράδοξον, τοσοῦτω μᾶλλον καθ' ὅσον ὁ συναξαριστῆς

ἐπιστασία. Romanos le Mélode et Saint Démétrios, Réponse au R. P. P. Joannou, ἐν Ἀθῆναις 1955 [= Ἀθηνᾶ ΝΘ', 1955, σσ. 86 - 130]. Τ ο ὺ α ὕ τ ο ὺ, Περὶ τῶν ἐν τῷ Κοντακαρίῳ τῆς Πάτρου (κώδ. 212 ια' αἰ.) ἐξ Αἰγύπτου Ἱεραρχῶν, Ὁσίων καὶ μαρτύρων, Alexandrie 1955 (Publications de l'Institut d'Études Orientales de la Bibliothèque Patriarcale d'Alexandrie, N° 4, σσ. 65 - 68). Ἱστορικὰ Ραπίσματα, διανομὴ δευτέρα ἢ Σωκράτης ὁ Δόλιος (ἐκ Δολῶν), ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν καὶ Ρωμανός ὁ Μελωδὸς ὑπὸ Εὐμαθίου Κ α υ σ ο κ α λ υ β ἱ τ ο υ, μοναχοῦ, ἐν Θεσσαλονίκῃ 1956, 8°, σσ. 23 [ἐν σσ. 6 - 14 ἐπιστολὴ Ν. Β. Τ ω μ α δ ἄ κ η. Ἀπάντησις εἰς τὸν ὡς ἔνω λῖβελλον τοῦ Σωκράτους Κουγέα. Πρβλ. καὶ Ν. Β. Τ., Ἀθηνᾶ ΝΘ', 1955 σ. 321 - 322].

Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ, Ὕμνοι, ἐκδοσις κριτικῆ. Τόμος τρίτος, Μέρους Α' [ὑπὸ Ν. Α. Λ ι β α δ ἄ ρ α] Κοντακάρια τοῦ Σινᾶ. Μέρους Β', Ὕμνοι ΚΘ' - ΛΣ', μετὰ εἰσαγωγῶν, σχολίων, μεταφράσεως καὶ πινάκων. Ἀφιέρωμα εἰς Ν. Β. Τωμαδάκην. Προτάσσονται ἐπιστολαὶ τῆς Α. Θ. Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. Ἀ θ η ν α γ ὄ ρ ο υ, τοῦ Μακ. ἀρχιεπισκόπου Κύπρου κ. Μ α κ α ρ ῖ ο υ, τοῦ Μακ. ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν κ. Θ ε ο κ λ ῆ τ ο υ καὶ Προλεγόμενα τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐκδόσεως, Ἀθῆναι 1957, 8°, σσ. VIII + υξ' + 400. [Ἐξεδόθησαν καὶ ἰδιαιτέρως τὰ μέρη Α' καὶ Β']. Περὶ τοῦ Α' μέρους Ν. Β. Τ ω μ α δ ἄ κ η ς, ΕΕΒΣ ΚΖ', 1957, σσ. 430 - 431. Κρίσις ὑπὸ Σ ε ρ β ἰ ὶ ω ν καὶ Κ ο ζ ἄ ν η ς Δ ι ο ν ο υ σ ῖ ο υ, ΕΕΒΣ ΚΗ', 1958, σσ. 568 - 573.

Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ, Ὕμνοι, ἐκδοσις κριτικῆ. Τόμος τέταρτος. Ὕμνοι ΛΖ' - ΜΘ', μετὰ εἰσαγωγῶν, σχολίων, μεταφράσεως καὶ πινάκων. Ἀφιέρωμα εἰς Ν. Β. Τωμαδάκην, Ἀθῆναι 1959 - 1961, 8°, σσ. VII + 560. [Ἐξεδόθη καὶ εἰς δύο μέρη: ΛΖ' - Μ', σσ. VII + 183 καὶ ΜΑ' - ΜΘ', σσ. 185 - 560]. Κρίσις ὑπὸ Σ ε ρ β ἰ ὶ ω ν καὶ Κ ο ζ ἄ ν η ς Δ ι ο ν ο υ σ ῖ ο υ, ΕΕΒΣ Λ', 1960 - 1961, σσ. 577 - 584.

Τέσσαρες ἀγιολογικοὶ ὕμνοι ἐξεδόθησαν ἐν ἐπιμέτρῳ τῆς διατριβῆς τοῦ Ν ι κ ο ἰ ἄ ο υ Α. Λ ι β α δ ἄ ρ α, Τὸ πρόβλημα τῆς γνησιότητος τῶν ἀγιολογικῶν ὕμνων τοῦ Ρωμανοῦ, Ἀθῆναι 1959, 8°, σσ. 170 [παράρτημα τοῦ Δ' τόμου]. Κρίσις ὑπὸ Π. Μ π ρ α τ σ ι ῶ τ ο υ, Θεολογία Α', 1959, σσ. 698 - 699.

ἔχει βεβαιώσει, ὅτι ὁ Ρωμανὸς ὑπεργόρευσε κοντάκια εἰς μνήμας διαφόρων ἁγίων¹, καὶ ὅτι ὁ ἀριθμὸς ἕλων τῶν ὕμνων ἐπλησίαζε τοὺς χιλίους. Χιλίους ὕμνους δὲ δὲν ἠδύνατο νὰ γράψῃ ὁ ποιητὴς μόνον διὰ τὰς δεσποτικὰς καὶ θεομητορικὰς ἐορτὰς τοῦ ἔκτου μάλιστα αἰῶνος! Σημειωτέον ὅτι ἡ βαρύτερη τῆς συναξαριακῆς ὁμολογίας εἶναι ἀδιάσειστος. Νόθευσις τῶν ἀγιολογικῶν ὕμνων τοῦ Ρωμανοῦ εἰς τόσῃν ἔκτασιν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ κατὰ τὸ σύντομον χρονικὸν διάστημα καθ' ὃ οἱ ὕμνοι διετέλεσαν ὁλόκληροι εἰς τὰ λειτουργικὰ βιβλία.

Τὸ πρόβλημα ἐπομένως κεῖται ἄλλοῦ: "Ὅτι ὁ ποιητὴς ἔγραψεν ἀγιολογικοὺς ὕμνους εἶναι ἀναντίρρητον, διότι οὐδεὶς δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ τὴν γνησιότητα τῶν ὕμνων εἰς τοὺς ἁγίους Ἀποστόλους, τὸν Θωμᾶν ἢ τὰ βιβλικὰ πρόσωπα (Νῶε, Ἀβραάμ, Ἰσαὰκ ὅτε ἠυλόγησε τὸν Ἰακώβ κλπ.), ἢ τὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης (Λάζαρος καὶ πλοῦσιος). Ἀλλὰ καὶ εἰς μάρτυρας (εἰς Ἅγιον Δημήτριον, ΙΕ' ὕμνος) καὶ ὁσίους (ἁγίαν Ματρῶναν). Ἐξ ἄλλου εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι οἱ ὕμνοι οἱ ἀναφερόμενοι εἰς ἁγίους, ὅπου δηλονότι ὑπόκειται συναξαριακὴ διήγησις ὡς θέμα, δὲν ἔχουν τὴν ἐλευθέρην πνοὴν καὶ σύνθεσιν τοῦ θέματος, τὸν ζωηρὸν διάλογον καὶ τὰς ἀρετὰς τῶν ὕμνων ἰδίᾳ τοῦ Κοντακαρίου Τριφιδίου - Πεντηκοσταρίου (τῶν κινητῶν ἐορτῶν). Τοῦτο δυνάμεθα ν' ἀποδώσωμεν εἰς τὸ ὅτι οἱ ὕμνοι τῶν κινητῶν ἐορτῶν βασιζονται εἰς τοὺς ρητορικοὺς λόγους τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τοὺς ὁποίους ἐκμεταλλεύεται ἀριστοτεχνικῶς ὁ Ρωμανός. Ἀπὸ δὲ φιλολογικῆς σκοπιᾶς τὰ λόγια κείμενα ἐνὸς Χρυσοστόμου ἢ ἐνὸς Βασιλείου Σελευκείας, ὑπομνήματα εἰς τὰς Γραφάς, δὲν ἐπιδέχονται καμμίαν σύγκρισιν μὲ τὰ ἀπλοῦς κατασκευάσματα τῶν βιογράφων τῶν ἁγίων, τὰ ὅποια ἄλλως τε δὲν ἔφθασαν μέχρις ἡμῶν ἀναλλοίωτα (αἱ μορφᾶι τῶν συναξαρίων καὶ τῶν βίων ὡς καὶ τὰ συνταχθέντα λογιώτερα ἐγκώμια, καθὼς καὶ τὰ θαύματα εἶναι ἐν πολλοῖς μεταγενέστερα)².

Ὁ Maas ἠθέτησεν ἐκ τῶν ἀγιολογικῶν ὕμνων τὸν εἰς τοὺς Ἁγίους Ἀναργύρους (ΙΒ'), Ἅγιον Θεόδωρον³, Ἅγιον Βασίλειον, εἰς τοὺς Ἁγίους Ἀκεψιμᾶν, Ἰωσήφ καὶ Ἀειθαλᾶν⁴, ὅπου μνεῖα τῆς εἰκονομαχίας (τὸ κέρας ἐπαίρεται τῶν ὀρθοδόξων | καὶ φιλεόρτων | κατὰ αἰρετιζόντων καὶ τὰς στήλας τῶν ἁγίων | σχετικῶς μὴ προσκυνούντων..., οἶκος ιγ')⁵ κ.ἄ. Περίωρισε

1. Βλ. πρόσθεν, σ. 86.

2. Πρβλ. τὴν διαπραγμάτευσιν ὑπ' ἐμοῦ τοῦ θέματος τῆς σχέσεως μαρτυρίου τοῦ Ἁγίου Δημητρίου πρὸς τὸν ΙΕ' ὕμνον τοῦ Ρωμανοῦ, Ἀθηνᾶ ΝΘ', 1955, σσ. 92 - 100, περὶ δῆθεν νοθεύσεως τοῦ αὐτοῦ ὕμνου, ὅπου κατέληξα εἰς ἀρνητικὸν ἀποτέλεσμα. Αὐτόθι, σσ. 110 - 116.

3. Ἐξέδοθη ὑπὸ P. M a a s, «Oriens Christianus», NS II, σσ. 48 - 63 καὶ εἶναι διάφορος τοῦ ὕμνου Ι', τοῦ ἐκδοθέντος ὑπὸ Ν. Κοντοσοπούλου ἐν Α', 1952, σσ. 223 - 242.

4. Ὁν καὶ ἐξέδωκεν ἐν BZ 15, 1906, σσ. 36 - 41.

5. Ἄλλ' οὐδ' οἱ Μανιχαῖοι ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ προσκύνουν τὰς εἰκόνας!

δὲ τὴν νόθευσιν εἰς τὸν κώδικα Ρ τῆς Πάτμου καὶ εἰς ὠρισμένα τμήματα αὐτοῦ, θεὶς ὡς ἀρχὴν, ὅτι οἱ ὕμνοι ἔπρεπε νὰ ἔχουν προοίμιον *ιδιομέλον*. Ὡς ἐκ τούτου θεωρεῖ τοὺς προσόμιον ἔχοντας τὸ προοίμιον ὑπόπτους. Ἐν τέλει ὁμως κατέληξεν εἰς τὸ ὅτι «θὰ χρειασθοῦν ἀκόμη ἐξονυχιστικαὶ ἐρευνᾶι ἀπὸ ἀπόψεως μέτρου καὶ ὕφους, μέχρις ὅτου δυνηθῶμεν νὰ διαχωρίσωμεν μετὰ βεβαιότητος τὴν ιδιοκτησίαν τοῦ Ρωμανοῦ ἀπὸ τῶν νοθευτῶν αὐτοῦ»¹.

Ἡ ἐρευνα ἐπροχώρησεν ἐπὶ τῇ βάσει ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν στοιχείων, διὰ τῆς γλωσσικῆς καὶ ὑφολογικῆς συγκρίσεως τῶν τριάκοντα δύο σωθέντων ἀγιολογικῶν ὕμνων τοῦ Ρωμανοῦ πρὸς τοὺς ἀναμφισβητήτως γνησίους. Ὁ Ν. Α. Λιβαδάρας² ἐξετάσας τὸ θέμα κατέληξεν εἰς τὸ ὅτι δέκα καὶ ἕξ ὕμνοι εἶναι γνήσιοι (ἀναφέρονται δύο εἰς τὴν Η.Δ. δηλαδὴ τοὺς τρεῖς ὁσίους Παῖδας καὶ τὸν προφήτην Ἡλίαν, τρεῖς εἰς τὴν Κ.Δ. δηλονότι εἰς τὴν ἀποτομὴν τοῦ Προδρόμου, εἰς τὸν ἅγιον Στέφανον, εἰς τοὺς δώδεκα ἀποστόλους, καὶ οἱ ὑπόλοιποι ἕνδεκα εἰς τοὺς ἁγίους Πάντας, εἰς τοὺς ἁγίους Δημήτριον, Γεώργιον, Τρύφωνα, Παντελεήμονα, τὴν ὁσίαν Ματρῶναν, δύο εἰς τοὺς τεσσαράκοντα μάρτυρας, εἰς τὸν ὅσιον Συμεῶν Στυλίτην, εἰς ἕκ τῶν εἰς τοὺς ἁγίους Ἀναργύρους). Ὑποπτοὶ κρίνονται ἕξ ἐκ τῶν ὁποίων δύο ἀναφέρονται εἰς τὴν Κ.Δ. (Γενέθλιον Προδρόμου, Ἀπόστολον Φίλιππον) καὶ οἱ ὑπόλοιποι εἰς τοὺς ἁγίους Γεώργιον, Θεόδωρον, Ἰωάννην Χρυσόστομον, Μηνᾶν. Οἱ δέκα νόθοι ὕμνοι ἀναφέρονται δύο μὲν εἰς ἅγιον Νικόλαον, οἱ λοιποὶ δ' εἰς τοὺς ἁγίους Ἀθανάσιον, Βασίλειον, Ἰγνάτιον, Ἰωάννην Θεολόγον, Κοσμᾶν καὶ Δαμιανόν, Στέφανον, Ἀκεψιμᾶν, Ἰωσήφ, Ἀειθαλᾶν, Γουρίαν, Σαμωνᾶν, Ἀβιβον.

Ὁ Λιβαδάρας διέκρινεν ἀγιολογικοὺς ὕμνους ἰδιομέλους (κατὰ προοίμιον καὶ οἶκον) ἢ προσομοίους. Τοῦτο, μολονότι δὲν εἶναι ἀπόλυτον κριτήριον, ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Ρωμανὸς ἔγραψε καὶ ἀγιολογικοὺς ὕμνους.

1. BZ, Ἐνθ' ἀνωτ., σ. 43.

2. Τὸ πρόβλημα τῆς γνησιότητος τῶν ἀγιολογικῶν ὕμνων τοῦ Ρωμανοῦ, Ἀθῆναι 1959, 8^ο, σσ. 170 (παράρτημα τοῦ Δ' τόμου τῶν Ὑμνων).

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ
ΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΚΑΝΟΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΑΝΔΡΕΑΣ Ο ΚΡΗΤΗΣ¹

Ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης ὁ Ἱεροσολυμίτης. Ἅγιος (4 Ἰουλίου). Ἐκ τῶν μεγαλυτέρων ποιητῶν τοῦ Βυζαντίου, διάσημος ἐπὶ τῷ «Μεγάλῳ Κανόνι», μελωδὸς συνθέσας πλείστους ὄσους εἰρμούς, κανόνας, ὡς καὶ ἰδιόμελα τροπάρια, ἐπὶ πλέον δὲ χαριέστατος ρήτωρ καὶ ἐγκωμιαστής τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν Ἁγίων, καταγόμενος ἐκ Παλαιστίνης, ζήσας μεταξὺ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Γορτύνης Κρήτης, τῆς ὁποίας νήσου ὑπῆρξεν ἐπὶ τριακονταετίαν ἀρχιεπίσκοπος καὶ πρόεδρος δωδεκαμελοῦς ἱεραρχίας, διακριθεὶς διὰ τὰ φιλόκνηρα αὐτοῦ αἰσθήματα καὶ ἔργα, καὶ τὴν δρᾶσιν ὡς ὀφρανοτρόφος ἐν βασιλευούσῃ καὶ ἀνακαινιστῆς ἱερῶν ναῶν ἐν Κρήτῃ. «Σοφίας τῆς οὐρανίου γεροντὸς ἐμπλεως, πᾶσαν τὴν οἰκουμένην κατελάμπρυνε μελωδήμασι, τὸν κόσμον ἐφώτισεν, ἠδυνάτοις φθόγγοις ἠδύνει ἐκάστοτε πάντων τὰς καρδίας ἀνμῶν τὴν Τριάδα, Ἁγίων τὰ τάγματα καὶ Παρθένον τὴν ἄχραντον» (Θεοφάνης, Κανῶν εἰς τὸν Ἅγιον Ἀνδρέαν).

1. ΘΗΕ Β', 1963, σσ. 674 - 693.

Γενικὴ Βιβλιογραφία. Πλείστα τῶν ἔργων του ἐν τοῖς ἐντύποις Μηναίοις, Τριμήνιοις καὶ Πεντηκοσταρίοις (καὶ πολλὰ ἀνέκδοτα). Ἡ κυριωτέρα συναγωγή τοῦ ρητορικοῦ του ἔργου (ἀλλὰ καὶ τινῶν ὑμνογραφικῶν) ἐν PG 97, 805 - 1444. Βασικὴ συναγωγή τῶν ἐνδείξεων τοῦ ὑμνογραφικοῦ του ἔργου ὑπὸ Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, Ἀνδρέας ὁ Κρήτης ὁ Ἱεροσολυμίτης, ΝΣ ΚΘ', 1934, σσ. 673 - 688 καὶ Α', 1935, σσ. 3 - 10, 147 - 153, 209 - 217, 269 - 283, 321 - 342 καὶ 462. Τοὺς ἐν κώδιαι τῆς Κρυπτοφέρρης ὁ G. Schirò, Caratteristiche sui canonici di Andrea Cretese, studio su alcune composizioni inedite del Melode, Κρ. Χρ. ΙΕ' - ΙΓ' II, 1961 - 1962, σσ. 113 - 139. Παλαιότερον ὁ Ἀθ. Παπαδόπουλος - Κεραμεύς καὶ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὁ Β. Λαοῦρδὰς ἐδημοσίευσαν κείμενα τοῦ Ἀνδρέου κ.ἄ. μελέτας. Πρβλ. Β. Λαοῦρδὰν, ἐν Κρ. Χρ. Ε', 1951, σσ. 41 - 49. Σπουδαίαν μελέτην ἐδημοσίευσεν ὁ Παν. Κ. Χρήστου, Ὁ Μέγας Κανὼν Ἀνδρέου τοῦ Κρήτης, Θεσσαλονίκη 1952 (περ. Γρηγόριος ὁ Παλαμάς), ἐξετάζουσαν τὸ ἔργον καὶ θεολογικῶς. Διαρθώσεις εἰς τροπάρια τοῦ Ἀνδρέου προέτεινεν ὁ Ἐμ.μ. Ἀ. Πεζόπουλος, Τὰ λειτουργι-

I. ΒΙΟΣ

Α' — ΠΗΓΑΙ

1. Ἡ κυριωτέρα πηγή πρὸς σύνταξιν βιογραφίας συγγραφέως εἶναι τὸ ἴδιόν του ἔργον προκειμένου ὁμως περὶ βυζαντινοῦ Ἁγίου, σπανίως οὗτος ἀναφέρεται εἰς ἰδίαν του πράξεις, ὥστε αἱ μὲν εἰδήσεις νὰ εἶναι ὀλίγαι, μόνον δὲ τὸ ψυχογραφικὸν πλαίσιον τῆς ζωῆς τοῦ βιογραφουμένου ἱεροῦ προσώπου νὰ δύναται νὰ χαραχθῆ.

Αἱ συναξαριακαὶ πηγαὶ¹ δὲν ἔφθασαν μέχρις ἡμῶν ἀλώβητοι, ἐκ τῆς γνωστῆς τάσεως τῶν Βυζαντινῶν νὰ μετασηματίζουσι, ἀπλουστεύουσι καὶ περικλύουσι τὰ κείμενα. Ἐπὶ πλέον οἱ μοναχοὶ οἱ συγγράφοντες τὰ συναξάρια ἀπέβλεπον ἰδίαν εἰς τὸν θεοσεβῆ βίον τοῦ ἐορταζομένου Ἁγίου καὶ παρέβλεπον ἄλλα αὐτοῦ ἔργα.

Τὰ ἐγκώμια εἰδικῶς, ἢ βίοι συγγραφέντες ὑπὸ λογίων, δὲν ἐγράφησαν πάντοτε ἐγγὺς τοῦ χρόνου τῆς ἐκδημίας τῶν Ἁγίων, οἱ δὲ γράψαντες, κατὰ παράδοσιν ἔχοντες, καὶ ἐν προκειμένῳ μακρὰν τοῦ χώρου δράσεως τοῦ Ἁγίου διαβιούντες, δὲν ἠδύναντο πάντοτε νὰ δώσουν ἀπληκρῶς εἰδήσεις. Ὡς ἐκ τούτου καὶ οἱ μετὰ τινὰς αἰῶνας ἀκολουθοῦντες τοὺς πρώτους τοῦτους βιογράφους καὶ καλλωπίζοντες τοὺς ὑπάρχοντας βίους, νοθεύουσι τὰς εἰδήσεις διὰ φανταστικῶν εὐρημάτων καὶ ἐπαυξήσεων.

2. Κυρία πηγή περὶ τοῦ Ἀνδρέου εἶναι ὁ Βίος τοῦ ἐν Ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀνδρέου τοῦ Ἱεροσολυμίτου, ἀρχιεπισκόπου γενομένου Κρήτης, συγγραφείς

καὶ βιβλία, ἐν Νέα Φόρμιγξ Β', ἀρ. 15 (Μάιος 1922), σ. 1αβ. Ἐκ τῶν ἄλλων μελετῶν σημειοῦμεν: M. J u g i e, Saint André de Crète et l'Immaculé Conception, ΕΟ XIII, 1910, σσ. 129 - 133 (περὶ τῆς ἀμώμου συλλήψεως τῆς Θεοτόκου κατὰ Ἀνδρέαν). E. Mercenier, A propos d'André de Crète. Tome commémoratif du millénaire de la Bibliothèque Patriarcale d'Alexandrie, Ἀλεξάνδρεια 1953, σσ. 170 - 178. T. h. Nissen, Diatribe und Consolatio in einer christlichen Predigt des achten Jahrhunderts, Philologus 92, 1937, σσ. 177 - 198 (ἀνάλυσις τοῦ Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον καὶ τοὺς κοιμηθέντας εὐρίσκει ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν τῶν Κυρικῶν). Τοῦ αὐτοῦ, Zum Text der Rede des Andreas von Kreta über die Vergänglichkeit, αὐτόθι, σσ. 382 - 385. Θεοδώρου Εὐδῆ, Ἀνδρέας ὁ Κρήτης, ὁ πρῶτος κανονογράφος, ἐν Νέα Ἑστία, Ἀθήναι 1949, σ. 13. Ν. Β. Τωμαδάκης, Μικρὸν ἀγιορειτικὸν Θεοτοκᾶριον, ΕΕΒΣ ΑΒ', 1963, σσ. 1 - 25. Τὴν ἐκδοσιν τοῦ ἔργου τοῦ Ἀνδρέου ἠύχθη τὸ Α' Διεθνὲς Κρητολογικὸν Συνέδριον (Σεπτ. 1961). Συναγωγὴν τῶν ἐν τοῖς Καταλόγοις κωδίκων ἐνδείξεων καταρτισθεῖσαν δι' ἐμὲ ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ μου Θεοχάρους Δεττοράκη ἐχρησιμοποίησα εὐρέως.

1. BHG³, Nos 113 - 114c.

παρά Νικήτα τοῦ περιφήμου πατρικίου καὶ κυέστορος. Ἄρχεται : «Κύριε εὐλόγησον. Οὐ θεμιτόν ἐστιν, οὔτε μὴν ὄσιον. . . »¹.

Κατὰ τὸν βίον τοῦτον, οἱ μὲν γονεῖς τοῦ Ἁγίου ἐλέγοντο Γεώργιος καὶ Γρηγορία, ἡ δὲ πόλις ἐνθα ἐγεννήθη ἦτο ἡ Δαμασκός. Μέχρι τοῦ ἐβδόμου ὁ παῖς ἐσίγα, ἐκ θαύματος δ' ὠμίλησε κατὰ τὸ ὕψος ἔτος τῆς ἡλικίας του. Μετὰ τὰς στοιχειώδεις σπουδὰς ἔρχεται εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ προσκολλᾶται εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως, κείρεται δὲ μοναχὸς ἐπὶ πατριάρχου Θεοδοσίου καὶ καθίσταται πατριαρχικὸς νοτάριος (ὑπογραφεύς). Ἄσαφῆ εἶναι τὰ ἐν τῷ βίῳ σχετικὰ μὲ τὴν Σ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον (680/681). Ἐξ ὧν δυνάμεθα νὰ ἐρμηνεύσωμεν, τῆς Συνόδου ταύτης ἐχούσης ἀνάγκην ὅπως τὰ ἀποτελέσματα γίνουσι παραδεκτὰ διὰ τῆς διατυπώσεως ἰδίας ὁμολογίας τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων, ἥτις εἶχεν ἀντιπροσωπευθῆ μόνον διὰ πρεσβυτέρου, προφανῶς διὰ τὸ κρίσιμον τῶν καιρῶν, ἐζητήθη ἡ ὁμολογία αὕτη, συνετάχθη καὶ ἀπεστάλη ἰκανὸν χρόνον μετὰ τὴν λήξιν τῆς ἐν λόγῳ Συνόδου. Διὰ τὴν διαβιβαστικὴν ταύτην ἀποστολὴν ἐχρησιμοποιήθη ὁ πατριαρχικὸς νοτάριος Ἀνδρέας μετ' ἄλλων δύο γερόντων : «τὸν προκειμένον ἡμῖν ἄνδρα, τὸν ἄξιον τοῦ Θεοῦ δοῦλον, εἰ καὶ ἐν ἡλικίᾳ νεὰ ὑπῆρχεν, μεγάλως διὰ τὴν σεμνότητα τῶν τρόπων ἐπιλεξάμενοι καὶ τούτῳ ἐγχειρίσαντες τὰ τῶν εἰρημένων εὐσεβῶν δογμάτων ἀντίγραφα, ἤρουν τῆς ὀρθῆς αὐτῶν πίστεως τὴν ὁμολογίαν, μετὰ δύο εὐλαβῶν γερόντων τούτων πρὸς τὸν αὐτὸν ἀνέπεμψαν εὐσεβέστατον βασιλέα». Ἄλλ' ὅτε ἐφθασεν ἡ ἀποστολὴ εἰς Κωνσταντινούπολιν (685), εὔρε τὸν Κωνσταντῖνον ἀποθανόντα, εἰς τὸν θρόνον δὲ τὸν υἱὸν καὶ διάδοχον αὐτοῦ Ἰουστινιανὸν Β'. Μολοντί ἡ ἀποστολὴ ἐπέστρεψεν εἰς Ἱεροσόλυμα, ὁ Ἀνδρέας παρέμεινεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, χειροτονεῖται διάκονος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας (ὅπερ σημαίνει ὅτι δὲν εἶχε βαθμὸν ἱερωσύνης ὅτε ἀφίχθη ἐξ Ἱεροσολύμων). Συνεχίζει δ' ὁ Νικήτας : «καὶ μετ' ὀλίγον ὁ πολὺς ἐν διδασκαλίᾳ πατὴρ (=ρήτωρ) γίνεται πατὴρ ὀρφανῶν, τὴν τοῦ εὐαγοῦς Ὀρφανοτροφείου ἐμπιστευθεὶς φροντίδα. . . καὶ τῶν Ἐδγενίου διοίκησιν», δύο δηλονότι φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων. Ἐὰν τοῦτο ἐγένετο περὶ τὸ 690, ἡ θητεία καὶ ἡ δρᾶσις τοῦ Ἀνδρέου ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέπει νὰ παρετάθη ἐπὶ εἰκοσαετία, μέχρις οὗ ψηφίζεται ἀρχιεπίσκοπος τῆς Κρητῶν φιλοχρίστου νήσου καὶ γίνεται δεκτὸς ἐκεῖ μετὰ μεγάλης χαρᾶς. Προσεφώνησε τὸ ποιμνίον του ὁμιλῆσας περὶ ἀρχιερωσύνης. Ὁ βιογράφος ἐντελῶς σιωπᾷ τὸ συγγραφικὸν ἔργον τοῦ ποιητοῦ Ἀνδρέου, δίδει δὲ πληροφορίας

1. Ἐξεδόθη ὑπὸ Ἀθ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως ΑΙΣ [=Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας], ἐν Πετρούπολει 1898, σσ. 169 - 179. Πρβλ. καὶ αὐτόθι, σσ. 422 - 424 : «Σημειώσεις εἰς τὸν βίον τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου τοῦ Ἱεροσ.» Ἡ ἐκδοσις ἐγένετο ἐκ τῶν κωδίκων 79 Βατοπεδίου, 148 Διονυσίου. Ὁ Κεραμεὺς ἐγνώριζε κώδικας 594 Ἰβήρων, 52 Καρακάλλου, 48 Πρωτάτου (παρ' αὐτοῦς ὑπάρχουν ἔτι οἱ κώδ. Μ. Λαύρας Δ 79, Ε 190, Ξηροποτάμου 236. Ἀνάγκη ἐπανεκδόσεως τοῦ κειμένου). Ἵπῆρχε καὶ παλαιὰ ἀνέκδοτος σλαβικὴ μετάφρασις.

περὶ τοῦ ρητορικοῦ, ὅτι συνέγραψεν ἐγκωμίους λόγους πρὸς τὴν Θεοτόκον, εἰς τὴν ἀποτομὴν τῆς κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου καὶ εἰς ἄλλους Ἁγίους. Εἶτα πληροφορεῖ ἡμᾶς περὶ τῆς δράσεως τοῦ Ἁγίου ἐν Κρήτῃ. Ὄκηδόμησε ναὸν Βλαχέρνας ὀνομάσας αὐτόν, ἴδρυσεν ξενῶνα, ἐξοδεύων ἐξ ἰδίων, ἀνεκτίσαστο ἐκκλησιαστικούς ναοὺς καὶ ἐκόσμησεν αὐτούς. Ἐνίσχυσε ψυχικῶς τοὺς Κρήτας, ἀποκρούσαντας ταῖς εὐχαῖς αὐτοῦ τοὺς ἐπιτεθέντας Ἀραβας, εἰς τὸ ὄχυρον τοῦ Δριμέως. Ἄντεμετώπισεν ἀνομβρίαν καὶ λοιμὸν. Ἀπεδήμησεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐγένετο ἀντικείμενον θαυμασμοῦ ὑπὸ τῶν ἀκρατῶν του. Προεῖδε τὸν θάνατόν του καὶ ἐπανερχόμενος ἐκ τῆς βασιλίδος ἐκοιμήθη ἐν Ἐρισσῶ (Ἐρεσσῶ) τῆς Μυτιλήνης, ὅπου καὶ ἐναπετέθη τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας μάρτυρος Ἀναστασίας.

Δύο εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ βίου : Ὅτι οὐδὲν λέγει περὶ τοῦ Ἀνδρέου ὡς ὑμνογράφου, οὐδὲ τὸν Μέγαν Κανόνα ἀναφέρων. Καὶ ὅτι σιωπᾷ πᾶσαν τυχὸν παρέκκλισιν αὐτοῦ πρὸς τὸν μονοθελητισμόν. Ἐπὶ πλέον χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ τιμῆμα τὸ ἀφορῶν εἰς τὴν ἐπίθεσιν τῶν Ἀράβων κατὰ τῆς Κρήτης.

3. Ἀντιθέτως, περὶ τῆς παιδείας καὶ τῆς ὑμνογραφικῆς καὶ μουσικῆς προσωπικότητος τοῦ Ἁγίου, διαλαμβάνει ὁ κατὰ τὸ 1422 καταστρωθεὶς ἐν κώδ. 635 τοῦ Βατοπεδίου, ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Μακαρίου τοῦ Μακρῆ, Βίος τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, ἀρχιεπισκόπου Κρήτης τοῦ Ἱεροσολυμίτου. Ἄρχεται : «Οὐδὲν ἂν οἶμαι γένοιτο δῶρον φίλτερόν τε καὶ οἰκειότερον. . . »¹. Ὁ συγγραφεὺς ἀπέθανε τριετίαν μετὰ τὴν κατὰστρωσιν τοῦ κειμένου τοῦ ἐν λόγῳ βίου (1425), φαίνεται δ' ἔχων ὑπ' ὄψιν τοὺς ἀγιορειτικούς κώδικας τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, τοὺς περιέχοντας τὰ ἔργα τοῦ Ἁγίου καὶ ποιητοῦ, πιθανῶς δὲ καὶ συναξαριακὴν τινα πηγὴν εὐρυτέραν, τὴν ὁποίαν πάντως ἀναπτύσσει ἐλευθέρως. Οὕτως ὁμιλεῖ περὶ τῆς παιδείσεως τοῦ Ἀνδρέου : «γραμματικὴν τε (γὰρ) ἐκμανθάνει καὶ προσλαμβάνει ῥητορικὴν καὶ τῶν φιλοσοφίας δογμάτων ἐπιβατεύει μετὰ συνέσεως, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν τοῖς ἀρίστοις τῶν Ἑλλήνων συγγεγονῶς καὶ τῶν μαθημάτων μνησθεὶς ὅσον κάλλιστον, τὴν τε γλῶσσαν καθάριεται καὶ τὴν ψυχὴν πρὸς ἀνάληψιν ἀληθείας καὶ ἀρετῆς ἐπιτηδειοτάτην καθίστησι καὶ τὸν νοῦν πρὸς ὑψηλοτέρας θεωρίας ποιεῖται ἐπήβολον. Ἐντεῦθεν ταῖς ἱεραῖς βίβλοις καὶ θεοπνεύστοις μετ' ἐπιστήμης ἐγκύφας καὶ φωτισθεὶς ἐξ αὐτῶν τὴν διάνοιαν, ἐραστὴς τῆς ὄντως σοφίας μάλα θερμὸς γίνεται. . . ». Κατὰ τὸν βιογράφον, ὁ τῶν Ἱεροσολύμων πατριάρχης «ἀποκείρει τε κατὰ μοναχοὺς καὶ τῷ πρώτῳ τῆς ἱερωσύνης ἐγκαταλέγει βαθμῶν». Τοῦτο ἀντιφάσκει πρὸς τὸ περαιτέρω, καθ' ὃ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Ἀνδρέας «οὐδὲ διέλαθεν, ἀλλὰ τῷ

1. Ἐξεδόθη ὑπὸ Βασιλ. Λαοῦρδα, Κρ. Χρ. Ζ', 1953, σσ. 63 - 74 (τὸ κείμενον σσ. 66 - 74).

βασιλεῖ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ δηλὸς γενόμενος, βία τοῦ καθ' ἡσυχίαν ἐκσπασθεῖς βίου χειροτονεῖται τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας διάκονος». Τὰ καθήκοντα τοῦ ὄρφανοτρόφου δὲν ἦσαν ἀσφαλῶς βίος καθ' ἡσυχίαν, ἐὰν δὲ εἶχε λάβει ἐν Ἱεροσολύμοις τὸν πρῶτον τῆς ἱερωσύνης βαθμὸν, ποίαν χειροτονίαν διακόνου θὰ ἐλάμβανεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ;

Οὐδὲν λέγει οὐδ' ὁ Μακάριος περὶ Ἀνδρέου ὡς νοταρίου ἐν Ἱεροσολύμοις, οὐδὲ περὶ τυχὸν παρεκκλίσεως αὐτοῦ πρὸς τὸν μονοθελητισμὸν. Ἀπεναντίας πολλὰ περὶ αὐτοῦ ὡς ρήτορος καὶ ὕμνογράφου : «μετὰ πολλῆς σοφίας τε καὶ συνέσεως καὶ θεωρίας ἐμπνεύσεως λογογραφῶν καὶ βιβλία συντίθησιν, ἀντικρὺ μουσῶν καὶ χαρίτων ἀγάματα, δι' ὧν ἀμφοτέρω καὶ δῆτωρ ἀγαθὸς καὶ ἱεροφάντης θεόληπτος ἀναδείκνυται. Καὶ ὕμνεῖ μὲν τὴν τοῦ Θεοῦ Λόγον πάναγον Μητέρα λαμπρῶς, ἐν διαφόροις αὐτῆς πανηγύρεσιν, ὕμνεῖ δὲ καὶ τὸν προσκωνητὸν καὶ ζωοποιὸν τοῦ Σωτῆρος Σταυρὸν... Φαιδρύνει τε καὶ γεραίρει καὶ ἄλλας οὐκ ὀλίγας δεσποτικὰς ἑορτάς, καὶ τῶν Ἁγίων οὐκ ὀλίγους προσφθέγγεται, καὶ τοὺς αὐτῶν ἄθλους οἰκειοῦται τοῖς κρότοις, καὶ τῶν ἄλλων μάλιστα τὸν ἐν γεννητοῖς γυναικῶν ὑπερέχοντα (Ἰω. Πρόδρομον). Συντίθησι δὲ πρὸς τὴν μουσικὴν ἄγαν ἐναρμονίως κανόνας συχοῦς καὶ τροπάρια, ἅμα μὲν φαιδρύνων τὰς ἑορτάς καὶ πρὸς πραγματικὴν εὐφροσύνην καὶ θυμηδίαν τὸν λαὸν προκαλοῦμενος, ἅμα δὲ καὶ κατανύξεως ἐντιθεὶς μύωπα ταῖς ψυχαῖς καὶ πρὸς δακρῶν ἔλκων πηγὰς, πρὸς δὲ καὶ τὸν Μέγαν καὶ πολυμήνητον Κανόνα συνέταξε, οὐ μόνον κατανύξεως καὶ μεμεριμημένης μετανοίας ὄντα παράκλησιν, ἀλλὰ καὶ προτροπὴν πολυμαθείας καὶ διδασκαλίαν τινὰ ἐμμελῆ, μεθ' οἷας ἄρα προσήκει τῆς διαθέσεως ἐπιέναι πάντας τὰς ἱερὰς ἱστορίας καὶ θεωριῶν ὑψηλοτέρων λήμματα ποιεῖσθαι καὶ ἀφορμὰς». Ἐκ τῶν τελευταίων τούτων φαίνεται, ὅτι ὁ Μ. Μακρῆς ἐγνώριζε καὶ ἐρμηνείας τοῦ Μ. Κανόνος. Ἐπιτάσσει δὲ καὶ τινὰ θαύματα τοῦ Ἁγίου, κατακλείων διὰ τοῦ θανάτου του ἐν Λέσβῳ, εἰς Ἱερὸν μεταβάλλων τὴν Ἑρσὸν !

4. Ἀνέκδοτον παραμένει τὸ Ἰωσήφ Καλοθέτου, Ἐγκώμιον εἰς Ἀνδρέαν Κρήτης, ἐν κώδ. Μ. Παντοκράτορος ἀποκείμενον καὶ ἀρχόμενον : «Ὁ δίκαιόν ἐστι, ὡς γε μοι δοκεῖ», συγγραφὴν τὸν ἰδ' αἰῶνα¹. Κατ' Εὐστρατιάδην, λείψανα ἀνεκδότου ἀκολουθίας αὐτοῦ κεῖνται εἰς τοὺς Παρισίους Ἑλλ. κώδ. 13, 1575, 1576, 368 καὶ τοὺς τῆς Μ. Λαύρας Ἀθωτικούς Ι 135, Γ 74, Δ 45². Ἔτερον ἐγκώμιον τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης ἀρχεται : «Μέγα ἄνθρωπος καὶ τίμιον ἀνὴρ ἀνδρεία καὶ σωφροσύνη κεκοσμημένος» (BHG³, 114b).

1. Κατ' Ἀθ. Παπαδόπουλον-Κεραμέα, ΑΙΣ Ε', σ. 423· πρβλ. καὶ BHG³, 114c.

2. Πρβλ. Ἀγιολόγιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, σσ. 39 - 40.

5. Θεοφάνης ὁ Ὁμολογητῆς († 817) ἀναφέρει, ὅτι ὁ Ἀνδρέας συνήργησεν εἰς τὴν Σύνοδον τοῦ 712 τὴν καταδικάσαν τὴν Γ' Οἰκουμενικὴν καὶ καύσαν τὰ πρακτικὰ αὐτῆς, παραδεχθεὶς προσκαίρως τὸν μονοθελητισμὸν. Τὸ σχετικὸν χωρίον ἔχει ὡς ἑξῆς : «καὶ ἐν τῷ αὐτῷ πρώτῳ ἔτει τῆς βασιλείας Φιλιππικοῦ γενέσθαι ἐμμανῆ σύνοδον κατὰ τῆς ἁγίας οἰκουμενικῆς ἑκτῆς συνόδου καὶ ἐξωσθέντος Κύρου τῷ ς' ἔτει τῆς πατριαρχίας αὐτοῦ, γενέσθαι Ἰωάννην πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως. Ἀνδρέαν δὲ μητροπολίτην τῆς Κρήτης καὶ Γερμανὸν Μητροπολίτην Κυζίκου, ὑπογράφαντας προδήλως καὶ ἀναθεματίσαντας μετὰ πάντων τῶν κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους τὴν προρηθεῖσαν κατὰ τῶν μονοθελητῶν ἁγίαν οἰκουμενικὴν ς' σύνοδον· μετὰ δὲ ἔτη γ' τελευτήσαντος Ἰωάννου, μετατεθῆναι Γερμανὸν ἀπὸ Κυζίκου καὶ πατριαρχῆσαι Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῷ ιγ' ἔτει τῆς βασιλείας Λέοντος ἐξορισθῆναι...»¹. Καὶ περαιτέρω : «Φιλιππικὸς δὲ οὐκ ἠσχύνθη ἐμμανῶς κινήθηναι κατὰ τῆς ἁγίας καὶ οἰκουμενικῆς ἑκτῆς συνόδου, ἀνατρέπειν σπεύδων τὰ ὑπ' αὐτῆς βεβαιωθέντα θεῖα δόγματα. Ἐδρε δὲ δμόφρονος αὐτοῦ Ἰωάννην, ὃν ἐπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως πεποίηκε καθελὼν Κύρον, τὸν ταύτης πρόεδρον... Γερμανὸν τε... ἐπίσκοπον τηρικᾶτα ὑπάρχοντα Κυζίκου, καὶ Ἀνδρέαν καὶ αὐτὸν ἐπίσκοπον Κρήτης ὄντα... καὶ ἑτέρους τούτων ὁμοιοτρόπους, οἵτινες καὶ ἐγγράφως ἀνεθεμάτισαν τὴν ἁγίαν ἑκτὴν σύνοδον»².

Ἡ ὡς ἔνω εἶδησις, ἀναφερομένη εἰς πραξικόπημα Βαρδάνη τοῦ Φιλιππικοῦ, εἴτε παρασιωπᾶται ὑπὸ τῶν βιογράφων τοῦ Ἀνδρέου, μὴ δυναμένων νὰ ἐξηγήσουν τὸ πρᾶγμα, εἴτε γίνεται παραδεκτὴ, προστιθεμένου ὅτι ὁ Ἅγιος μετὰ ταῦτα μετέγνω. Ἐπειδὴ ἡ ὑπόθεσις εἶναι συνδεδεμένη μετὰ προσωπικότητος οἷα ὁ Γερμανὸς Α' (τότε Κυζίκου), δὲν δύναται νὰ ἀθετηθῇ ἡ εἶδησις, ἀπλῶς δὲ νὰ ἐξηγηθῇ ὡς σκόπιμος ὑποχώρησις εἰς πολιτικὴν ἐπιταγὴν τοῦ βασιλέως. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ γίνεται λόγος περὶ «συνόδου», ἀφοῦ οἱ ὑπογράψαντες τὸν ἀναθεματισμὸν εἶναι ὁ πατριάρχης, δύο ἀρχιερεῖς καὶ τινες τιτλοῦχοι τῆς πατριαρχικῆς αὐλῆς.

Ὁπωσδήποτε ἐκ τοῦ κειμένου τοῦ Θεοφάνους φαίνεται, ὅτι πιθανῶς ὁ Κύρος εἶχε χειροτονήσει τὸν Ἀνδρέαν, ὡς Κρήτης, καὶ οὐχὶ ὁ ἐπιβάτης τοῦ θρόνου Ἰωάννης. Καὶ αἱ στεναὶ σχέσεις τῶν Κυζίκου Γερμανοῦ καὶ Κρήτης Ἀνδρέου φαίνονται ἀπορρέουσαι ἐκ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις θητείας αὐτῶν. Ἦσαν δ' ἀμφοτέροι καὶ ρήτορες καὶ ποιηταί. Ὅτι δὲ πρόκειται περὶ πολιτικῆς ἐπιβολῆς φανερὸν γίνεται ἐκ τοῦ ὅτι καταβιβασθέντος ἐκ τοῦ θρόνου τοῦ Ἀρμενίου Βαρδάνη Φιλιππικοῦ δὲν συγκατέβη καὶ ὁ πατριάρχης Ἰωάννης. Οὐ μόνον ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ αἰρετικοῦ αὐτοκράτορος καέντα πρακτικὰ τῆς Γ' Οἰκουμ. Συνόδου προσεπάθησε νὰ ἀνασυντάξῃ ἐκ τῶν σφζομένων στοιχείων.

1. de Boor, I, 362, 18-27.

2. Αὐτόθι 382, 10-21.

Ταῦτα καὶ ἀπέστειλε πρὸς τοὺς ἀρνηθέντας τὴν καταδίκην τοῦ μονοθελητισμοῦ ἐπισκόπους πρὸς παραδοχὴν, διὰ τοῦ ἀρχidiaκόνου καὶ χαρτοφύλακος Ἀγάθωνος. Τὴν ἀπάντησιν τοῦ Ἀνδρέου, γραφεῖσαν διὰ στίχων ἱαμβικῶν, γνωρίζομεν πρὸ πολλοῦ, παραδεχομένου διπλὴν φύσιν καὶ διπλὴν θέλησιν τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ τὸ ὅτι ὁ Γερμανὸς Κυζίκου οὐ μόνον δὲν ἐδιώχθη μετὰ ταῦτα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἀνῆλθε καὶ ὅλως ὀρθόδοξος ἐφάνη καὶ ὑπερεμάχησε τῶν ἁγίων εἰκόνων, δεικνύει ὅτι ἡ ἐπιβουλὴ τοῦ Βαρδάνη δὲν ἀνταπεκρίνετο πρὸς τὰς πραγματικὰς δοξασίας τῶν τριῶν ἱεραρχῶν (Ἰωάννου, Γερμανοῦ καὶ Ἀνδρέου).

6. Ἄλλο πρόβλημα σχετικὸν μὲ τὸν Ἀνδρέαν εἶναι ἡ στάσις αὐτοῦ ἐναντι τῆς εἰκονομαχίας. Εἰς τοῦτο νομίζομεν διαφωτίζουσαν πως τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους († 845) γραφέντα, αἰῶνα περίπου μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀρχιεπισκόπου, εἰς τὸν πρὸς τιμὴν του συντεθέντα κανόνα (4 Ἰουλίου). Δὲν ἦτο δυνατόν ὁ Θεοφάνης, φανατικὸς ὑποστηρικτὴς τῶν εἰκόνων, νὰ εἶχεν ἐν προκειμένῳ πεπλανημένας πληροφορίας. Λέγει : «Ὡς θεῖος ἱεράρχης ποιμαντικῶς προπολεμῶν, τοῦ ποιμνίου τοὺς θῆρας ἀπήλασας καὶ τῶν σεπτῶν εἰκόνων ἐτράνωσας τὴν προσκόνησιν καὶ ὡσπερ νέας κιβωτοῦ τῆς Ἐκκλησίας, πάτερ, φαιδρῶς προεσκίρτησας χοροὺς συστησάμενος ἐν πνευματικοῖς μελωδήμασι». Καὶ πάλιν : «*Ρητορῶν ἠλεγξας τοὺς ἀθέους στόματι λαμπρῶ, τῶν σεπτῶν εἰκόνων γὰρ ἐτράνωσας παναληθῶς, ἱερομόστα, προσκόνησιν*» (ὡδὴ 5').

B'—ΕΚΘΕΣΙΣ ΒΙΟΥ

1. Ἀσφαλὴς δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ πληροφορία τῆς ἐν Δαμασκῶ γεννήσεως τοῦ Ἀγίου, τὰ ὀνόματα τῶν γονέων αὐτοῦ καὶ ἡ μετὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν προσέλευσις εἰς τὴν Μονὴν Ἀγίου Σάββα εἰς Ἱεροσόλυμα, ὅπου κυρίως πρέπει νὰ ἔλαβεν ὄσσην θύραθεν γραμματικὴν καὶ φιλοσοφικὴν παιδείαν καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν — μουσικὴν, θεολογικὴν, λειτουργικὴν πρᾶξιν — ὁ Ἀνδρέας. Ἐκεῖ ἐκάρη μοναχός, ἀνέλαβε δὲ καὶ τὸ ἔργον τοῦ πατριαρχικοῦ νοταρίου ἐπὶ πατριαρχοῦ Θεοδώρου. Ἡ διαμόρφωσις αὐτοῦ ψυχικῶς μὲν ὀφείλεται εἰς τοὺς γονεῖς καὶ πρώτους του διδασκάλους (περὶ τὰ 660 - 675), ἀσκητικῶς δὲ καὶ γενικώτερον ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις Ἐκκλησίαν (675-685). Ἡ ἀποστολὴ του εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπῆρξε κρίσιμον σημεῖον. Δὲν δυνάμεθα νὰ διαλευκάνωμεν πλέον ἂν διὰ τὴν περαιτέρω μὀρφωσιν αὐτοῦ εἰς τὴν μουσικὴν, διὰ τὰς ἀραβικὰς ἐπηρείας ἢ δι' ἄλλους λόγους (ἐπιρροὴν συγγενοῦς του ἐκκλησιαστικοῦ) παρέμεινεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ποτὲ πλέον δὲν ἐπέστρεψεν εἰς Παλαιστίνην. Ὅπως νέος καὶ ὁ Ρωμανὸς ἦλθεν ἐκ Βηρυττοῦ, οὕτω καὶ ὁ Γερμανὸς Α' ἐσταδιοδρόμησεν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὑποψιαζόμεθα ὅτι ἐγκατεβίωσεν εἰς τὸ περίφημον μοναστήριον τῆς Θεοτόκου τῶν

Βλαχερνῶν καὶ ἐκεῖ ἀνεπτύχθη ἢ πρὸς τὴν Θεοτόκον ἀφοσίωσις αὐτοῦ. Τοῦτου ἕνεκεν ἤγειρεν ἐν Κρήτῃ ναὸν ὁμώνυμον. Ἡ ἀνάθεσις εἰς αὐτὸν τῆς διευθύνσεως φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων καὶ ἡ χειροτονία εἰς διάκονον δεικνύουν, ὅτι ἡ κυρία του ἀσχολία δὲν ὑπῆρξεν ἡ μουσικὴ καὶ ὅτι εἶχεν ἀξιόλογα διοικητικὰ προσόντα. Ταῦτα ἐκράτησαν αὐτὸν δέσμιον εἰς τὴν βασιλεύουσαν ὑπὲρ τὴν εἰκοσαετία, ἕως οὗ ἐξελέγη Κρήτης.

2. Εἰς τὴν βασιλεύουσαν διεκρίθη ἤδη ὁ Ἀνδρέας ὡς ρήτωρ. Ὁ ἴδιος οὐδαμοῦ περιαιτολογεῖ, οὐδὲ καυχᾶται διὰ παιδείαν τινα. Ἀπεναντίας ὑποτιμᾷ τὴν θύραθεν αὐτοῦ παιδείαν λέγων : «*Καὶ μοι συγγνωσκέτω τῶν τῆδε παρόντων . . . ἀπειρῶ τε ὄντι τῶν ἔξωθεν γυμνασμάτων*» ! (PG 97, 845). Ἐπικαλεῖται δὲ τὴν θείαν ἀντίληψιν διὰ νὰ εἴπῃ τοὺς ἱεροὺς λόγους : «*Παρήτω μοι τὸ Πνεῦμα καὶ διδότω λόγον ὅπόσον καὶ βούλομαι . . . Παρήτω δὲ μὴ τὴν ἀξίαν τῆς ἐμῆς ἐκμετροῦν ἀναβάσεως . . . ὅτι μὴ λόγου δύναμιν ἔχοντες, πόθῳ δὲ πρὸς τὸν Ἅγιον [Τίτον] τῶν ὑπὲρ δύναμιν ἐφαπτόμεθα*» (PG 97, 1141 - 1142).

3. Δεινὴ περιπέτεια πρέπει νὰ ὑπῆρξε διὰ τὸν Ἀνδρέαν ἡ ἐπιβολὴ εἰς αὐτὸν τῶν ἀπόψεων τοῦ αἰρετικοῦ αυτοκράτορος Βαρδάνη Φιλιππικοῦ. Ἡσύχως μετὰ τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ βασιλέως τούτου ἀπεκήρυξε καὶ τὴν ἐπιβολὴν καὶ τὸ σφάλμα εἰς ἱαμβικούς στίχους : «*Ἀνδρέου τοῦ ἁγιωτάτου ἀρχιεπισκόπου Κρήτης ἱαμβοὶ γραφέντες πρὸς τὸν ὁσιώτατον Ἀγάθωνα ἀρχιδιάκονον καὶ χαρτοφύλακα τῆς ἐνταῦθα (ἐν Κωνσταντινουπόλει) ἁγιωτάτης τοῦ Θεοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ὅτε λαβὼν τὴν παροῦσαν βίβλον (πρακτικὰ τῆς 5' Οἰκουμενικῆς Συνόδου) μετάβαλε καὶ πάλιν ἀπέστειλεν*», ὅπου (στ. 110 - 118) :

*Συμφύρσεως γὰρ, οὐχ ἐνώσεως τρόπος
ἢ σύνθεσις πέφυκεν ἢ κατ' οὐσίαν . . .
Ἐντεῦθεν ὡσπερ ἐνθέω παρηγοσία
Χριστοῦ νοεῖσθαι τὰς ἐνεργείας δύο
καὶ τὴν ἐν αὐτῶ προσφυῶς νοουμένην
διπλὴν θέλησιν δογματίζεις, συνδέων,
ἀλλ' οὐ διστῶν ἢ μερίζων ἰδίως
τούτων ἐκάστην πλὴν θεωρία μόνη . . .¹*

4. Ἄλλ' ἡ κυρία δρᾶσις τοῦ Ἀνδρέου συνδέεται πρὸς τὴν λαχοῦσαν αὐτῶ μητρόπολιν Κρήτης, ὅπου καὶ τὰ μέσα καὶ τὰ δικαιώματα καὶ χρόνον πρὸ αὐ-

1. Πρβλ. A. Heisenberg, Ein jambisches Gedicht des Andreas von Kreta, BZ 10, 1901, σσ. 505 - 514.

του είχε να οργανώσει, να διδάξει και να συγγράψει. Ο χρόνος της χειροτονίας του εις Κρήτης δεν είναι δυνατόν να ορισθῆ. Συνήθως τίθεται τὸ 712 ἢ 714, χωρίς ν' αποκλείεται καὶ ἡ πρὸ τοῦ ἔτους αὐτοῦ ἐκλογή του εις τὸν θρόνον τοῦ ἀποστόλου Τίτου. Ἐγκωμιάζων τὸν προστάτην Ἁγίον, οὗ μέγας ναὸς ὑπῆρχεν ἀκόμη τότε ἐν Γορτύνη, τῇ πρωτεύουσῃ τῆς νήσου, ὅπου ἤδρευον αἱ πολιτικαὶ καὶ ἐκκλησιαστικαὶ τῆς Κρήτης ἀρχαὶ (παρὰ τοὺς Ἁγίους Δέκα τῆς σήμερον ἐπισκοπῆς Ἀρκαδίας), «*Τίτος, λέγει, ὁ τῆς δυοκαιδεκάδος τῶν τῆδε καθέδρας ἀρχίθρονος*» καὶ πάλιν «*δωδεκάθρονος Κρήτη, ἀποστολικῶς τετιμημένη συμβολικῶς ἀριθμῶ*» (PG 97, 1157b, 1144 - 1145) ὑπονοῶν, ὅτι ὑπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Κρήτης καὶ μητροπολίτην καὶ πρόεδρον ὑπήγοντο δώδεκα, ἰσαριθμῶν κρητικῶν πόλεων, ἐπισκοπαί. Χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι σπανίως λέγεται μητροπολίτης, κανονικῶς ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης (καὶ οὐχὶ Γορτύνης, ὡς οἱ παλαιότεροι). Τὸ πρᾶγμα δηλοῖ, ὅτι ἤδη ἡ νῆσος καὶ οὐχὶ ἡ πρωτεύουσα δίδει τὸν τίτλον. Ζήτημα ἐγεννήθη, ἀν βούλλα δημοσιευθεῖσα τὸ πρῶτον ὑπὸ Στεφ. Ξανθοῦδίδου¹, «*Ἄνδρέαν Κρήτης πρόεδρον, Χριστὲ σώζοις. . .*» ἀναφέρεται εἰς τὸν ρήτορα καὶ ποιητὴν ἢ εἰς μεταγενέστερον τοῦ ἰ' ἢ ἰβ' αἰῶνος ἀρχιεπίσκοπον. Ἄλλ' οὐδεὶς ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἄνδρέας μαρτυρεῖται μετὰ ταῦτα ὡς προστάς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης καὶ μᾶλλον τὰ ἀρχαιολογικὰ δεδομένα πρέπει νὰ συμμορφωθοῦν πρὸς τὰ ἱστορικά². Σχετικῶς παρατηροῦμεν, ὅτι τὸν δὲν ἔφερε τίτλον τοῦ προέδρου Κρήτης ἀνέφερον ὁ Ἄνδρέας εἰς τὸν προστάτην τῆς νήσου Τίτον τὸν ἀπόστολον: «*σὺ τῆς ἐνεγκραμένης ὁ πρῶτος ἀρχιεπίσκοπος καὶ πρόεδρος*» (PG 97, 1156).

Εἰς Κρήτην πρέπει νὰ ἐγράφη καὶ ἐξεφωνήθη ἡ ἐψάλη τὸ πρῶτον μέγα μέρος τοῦ ἔργου τοῦ Ἄνδρέου. Οὐ μόνον ὁ ἐνθρονιστήριος αὐτοῦ λόγος, περὶ οὗ ὁ βιογράφος του Νικήτας, καὶ τὸ ἐγκώμιον εἰς τὸν ἀπόστολον Τίτον (μεταξὺ 720 καὶ 726)³, ἀλλὰ καὶ ὁ δεῦτερος λόγος εἰς τὸ Γενέσιον τῆς ὑπ. δεσπ. ἡμῶν Θεοτόκου, ὅπου ὁ ἴδιος λέγει: «*ἐν τῷ προλαβόντι λόγῳ τῇ γενέσει τῆς Θεοτόκου τὰ εἰκότα συνειρωτάσαμεν, ἐγὼ τε τῆς ἐορτῆς ὁ ἔξαρχος (προεξάρχων κατὰ τὴν ἀκολουθίαν ἀρχιερεὺς) καὶ ὑμεῖς...*» (PG 97, 821). Καὶ φυσικὰ καὶ ὁ πρῶτος τῶν λόγων.

5. Ὁ συνδυασμὸς τοῦ λογίου καὶ καλλιτέχνου ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ πρακτικοῦ ἐξ ἄλλου ἀνθρώπου, σπάνιος καὶ ἀσυνήθης, ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Ἄνδρέαν νὰ ἐκτείνῃ τὴν δραστηριότητα αὐτοῦ. Τοὺς ἡμελημένους ἐπιμελῶς ἀνεκτίσα-

1. EEBΣ Β', 1925, σσ. 44 - 47.

2. Πρβλ. V. Laurent, Byzantion 5, 1930, σ. 634. Τοῦ αὐτοῦ, ΕἶΟ 32, 1933, σ. 411 καὶ Ἑλληνικά 4, 1934, σ. 205, ἀρ. 22. Τοῦ αὐτοῦ, Le corpus des sceaux de l'empire byzantin, t. V: L'église I, Paris 1963, σσ. 464 - 465, ἀρ. 619. Ὁμοίως Τωμαδάκης, EEBΣ ΚΑ', 1954, σσ. 71, 76.

3. Πρβλ. Vailhé, ΕἶΟ 5, 1902, σ. 378 κέξ.,

το ναοὺς, κατὰ τὸν βιογράφον του, πιθανῶς εἰς ἀναπλήρωσιν τῶν παρακμαζουσῶν ἤδη πολυαριθμῶν βασιλικῶν τῆς νήσου, ἰδίᾳ δ' ἠκοδόμησεν εὐπρεπῶς ναὸν τῆς Θεοτόκου, Βλαχέρνας αὐτὸν ὀνομάσας. Ἐνίσχυσε τὸν μοναχικὸν βίον «*ἰερεῖς λειτουργοὺς ἐκ τοῦ μοναχικοῦ σχήματος ἐν αὐτῷ πρὸς ὑμνωδίαν καὶ δοξολογίαν Θεοῦ θεοπρεπῶς ἐγκαταστήσας*», ἐπωφελήθη τῆς ἐν τῇ βασιλευούσῃ πείρας του διὰ νὰ ἰδρῦσῃ οἴκους πτωχῶν καὶ ἀσθενῶν «*τοῖς σωματικῶς ἅμα καὶ ἐξ ἐνδείας νοσοῦσιν οἶκον παραμυθίας καὶ ἰατρείας ἐκ νέας ὁ παλαιὸς οὗτος καὶ ἐν κατορθώμασι γεγηρακῶς συνεστήσατο, τὸν καλούμενον ξενῶνα*», διαθέτων πρὸς συντήρησίν του τὰ ἰδιὰ του ἔσοδα. Παρεστάθη δ' εἰς τὸν λαὸν ἐν ὧραις ἀνομβρίας καὶ σιτοδείας καὶ πᾶν ἄλλο χριστιανικὸν μέσον μετεχειρίσθη διὰ νὰ οργανώσῃ χριστιανικὴν ζωὴν καὶ ἀνακουφίσῃ τὸ ποίμνιον.

6. Δεινὴ δοκιμασία, ἣν φαίνεται ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ὑπέστη ἡ Κρήτη, ἡ ὅποια ἔμελλε μετὰ ἕνα αἰῶνα νὰ ἐρημωθῆ ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν καὶ ἐπὶ πολὺ νὰ δεινοπαθήσῃ εἶναι ἐπιδρομὴ τῶν Ἀράβων κατ' αὐτῆς, προφανῶς εἰς τὰ νότια παράλια, εἰς τὴν ἐπίγειον περιοχὴν τῆς Γορτύνης. Αἱ ἀπὸ θαλάσσης δηλώσεις δι' ὄλου τοῦ μέσου αἰῶνος δὲν ἦσαν τι τὸ σπάνιον καὶ αἱ πειρατικαὶ ἐπιδρομαὶ ἠνάγκαζον καὶ πόλεις καὶ μονὰς νὰ ὀχυρώνται. Ἴδου ἡ εἶδησις ὡς ἔχει παραδοθῆ ὑπὸ τοῦ Νικήτα: «*Οἱ γὰρ ἀλιτήριοι Ἀγαρηνοὶ ἐν θαλάσῃ τὸ ὄρημα αὐτῶν θέμενοι, διὰ πλήθους σκαφῶν ἐν τῇ φιλοχρίστῳ Κρητῶν νήσῳ ἐκμανῶς ἐπέστησαν, ὅπως αὐτοὺς ὡς κατακρίτους ἢ τοῦ Θεοῦ κρείσις διὰ τὰς ἀδίκους αὐτῶν κατὰ χριστιανῶν ἐπιβάσεις καὶ ἐν Κρήτῃ καταδικάσῃ τῷ γὰρ ὀχυρώματι τῷ προσαγορευομένῳ τοῦ Δριμέως, ἐν ᾧ πρὸς τὸ σύνθηδες ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ποιμαινομένου χριστιανικωτάτου λαοῦ διὰ τὰς ἐχθρικὰς ἐπιθέσεις εἰσήραγτο, οἱ βάρβαροι πρὸς πολιορκίαν παρακαθίσαντες καὶ πολλὰς μηχανὰς πρὸς παράταξιν πολέμων ἐν αὐτῷ ἐπιδειξάμενοι, τὸ ἄπρακτον ἑαυτοῖς περιεποιήσαντο ζημίαν τὴν ἰδίαν κατάλυσιν ἀντὶ κέρδους τῆς αἰχμαλωσίας οἰκειωσάμενοι, ἐκ βελῶν τῶν εὐχῶν τοῦ πρὸς Θεὸν ὡς τόξον τὸ ὄμμα τεινοντος ἱερέως πολεμηθέντες*»¹. Τοῦτο ἀσφαλῶς σημαίνει ὅτι ὁ Ἄνδρέας ἐνίσχυσε τοὺς πολεμιστάς, ὡς ἄλλος πατριάρχης Σέργιος, καὶ οὐχὶ ὅτι ἐπολέμησεν ὡς ὁ Ἐφραίμ ὁ Σύρος ἐν Μεσοποταμίᾳ ἢ ὁ πατριάρχης Σωφρόνιος ἐν Ἱεροσολύμοις τὸ πρὶν, πρᾶγμα ὅπερ παρηρμήνευσε νεώτερος βιογράφος του.

Ὡς ποιμενάρχης Κρήτης ὁ Ἄνδρέας θὰ ἐπεσκεπτετο συχνὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐὰν ὁ λόγος εἰς τὸ Σάββατον τῆς Ἀκαθίστου εἶναι γνήσιος τοῦ Ἄνδρέου, ἔχει τοιαύτην ἐνάργειαν, ὥστε φαίνεται ἡμῖν, ὅτι ὁ ἱεράρχης ἔζησεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἢ ταχύτατα ἐλθὼν εἰς τὴν βασιλεύουσαν μετὰ ταῦτα ἐπληροφορήθη παρ' αὐτοπτῶν τὰ γεγονότα. Καὶ τοῦτο μένει νὰ ἐξετασθῆ.

1. Ἁθ. Παπ. - Κεραμεύς, ΑἴΣ Ε', 1898, σ. 177, 8-16.

7. Τὸ τέλος τοῦ Ἀνδρέου συνεσχετίσθη πρὸς τὴν εἰκονομαχίαν. Ὑπενθυμίζομεν ἐδῶ ὅτι Λέων ὁ Γ' (717 - 741) ἀπὸ τοῦ 726 κινήσας τὸ θέμα τῆς προσκυνήσεως τῶν ἁγίων εἰκόνων, διεχειρίσθη τοῦτο κυρίως θεωρητικῶς μέχρι τοῦ 730, ὅτε καὶ προέβη εἰς τὴν καθαιρέσιν Γερμανοῦ τοῦ Α' καὶ ἀπομάκρυνσίν του ἐκ τοῦ θρόνου. Ἡ ἀντίδρασις Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐξεδηλώθη μεταξὺ 728 καὶ 730, αἱ δὲ διώξεις ἐνετάθησαν κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν τῆς βασιλείας τοῦ Λέοντος Γ'. Καὶ οἱ μὲν ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ Δαμασκῶ Ὁρθόδοξοι δὲν ὑπήγοντο εἰς τὸν βασιλικὸν ἔλεγχον, ὡς ὑπὸ τοὺς Ἀραβας βιοῦντες, οἱ ἱεράρχαι ὅμως τῆς βυζαντινῆς ἐπικρατείας ἐδοκιμάσθησαν. Ἐξηνέχθη ἡ ὑπόθεσις ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Ἀνδρέου ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν προσήλωσιν εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἀντίληψιν περὶ προσκυνήσεως τῶν ἁγίων εἰκόνων. Εἶναι γνωστὸν, ὅτι εἰς τὸν Ἀνδρέαν ἀπεδόθη ἀπόσπασμα περὶ τῶν εἰκόνων, ἐν ᾧ περὶ τῶν ἀχειροποιήτων καὶ τῶν κατὰ παράδοσιν ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Λουκᾶ ἱστορηθεισῶν τῆς Θεομήτορος εἰκόνων καὶ ἡ βεβαίωσις ὅτι ἤδη ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων ἀπενέμετο πρὸς τὰς ἁγίας εἰκόνας ἡ τιμὴ. Ἡ γλωσσικὴ διατύπωσις τοῦ κειμένου τούτου (PG 97, 1301 - 1304) δὲν πείθει ὅτι ἀνήκει τοῦτο εἰς τὸν ἡμέτερον Ἀνδρέαν. Ὁ καθηγητὴς Ἰω. Β. Παπαδόπουλος¹ προσήγαγεν αὐθεντικωτέραν μαρτυρίαν, χωρίον ἐκ τοῦ λόγου τοῦ Ἀνδρέου, εἰς τὴν περιτομὴν καὶ εἰς τὸν Ἅγιον Βασίλειον, ἔχον οὕτως : «*Εἰς Κύριος... ὁ κἀντεῦθεν ληπτὸς καὶ ἀπερίληπτος, γραπτὸς καὶ ἀπερίγραφτος τύποις καὶ εἰκονίσμασιν ἡμῖν προγραφόμενος καὶ ἐν αὐτοῖς ὡς διὰ μέσου σαρκὸς καὶ πνεύματος προσκυνούμενος... καὶ γὰρ τῇ ἐντεῦθεν προσκυνήσει τῷ ἀρχετύπῳ ἢ δόξα προσάγεται, ὡς παρὰ σοί, θεϊότατε πάτερ Βασίλειε, δεδιδάγμεθα γράφοντι : ἡ γὰρ τιμὴ τῆς εἰκόνος ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει. Οὕτω δὲ ὀρθοδοξοῦντες ἐθνῶν φόβον ἀποδράσοιμεν καὶ νῆσοι εἰσδέξονται αἱ τῆς ἐκκλησίας, διὰ λοιμῶν ἀνδρῶν ἀκοσμίαν ἀφαιρέσεις εἰκόνων παθοῦσαι*» (PG 97, 931). Τοῦτο ἐν συνδυασμῶ πρὸς τὴν ὑμνολογίαν τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἀγίου «*τοὺς θῆρας ἀπήλασε καὶ τῶν σεπτῶν εἰκόνων ἐτράνωσε τὴν προσκύνησιν*» εἶναι δυνατὸν νὰ δώσῃ ἄλλο νόημα εἰς τὸ χωρίον τοῦ ὑπὸ τοῦ Νικήτα συγγραφέντος βίου τοῦ Ἀνδρέου : «*χρείας δὲ οὕτω καλεσάσης, ὥστε ἀνελεῖν αὐτὸν ἐν τῇ θεοφυλάκτῳ πόλει... προλέγει τοῖς φίλοις αὐτοῦ καὶ ἐναρέτοις ἀνδράσιν, ὡς ἐν τῇ μητροπόλει αὐτοῦ ἔτι ζῶν οὐ μὴ παραγένηται... καὶ τὴν νῆσον τὴν οὕτω καλουμένην Μυτιλήνην καταλαβὼν προσώρμισεν... ἐν τόπῳ καλουμένῳ Ἐρισσῶ... καὶ ἐκεῖσε κεκοίμηται*»². Ὁ Ἰω. Παπαδόπουλος ὑπέθεσεν ὅτι τὸ ταξίδιον ὠφείλετο εἰς κατάδιωξιν τοῦ Ἀνδρέου ὑπὸ Λέοντος τοῦ Γ'. Ἄν τοῦτο εὐσταθῆ, πρέπει περαιτέρω νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ γέρον ἱεράρχης μετεκλήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν

1. Ἰω. Β. Παπαδόπουλος, Ἡ Κρήτη ὑπὸ τοὺς Σαρακηνούς, Ἀθῆναι 1948, σ. 48. Πρβλ. καὶ Β. Λαοῦρδαν, Κρ. Χρ. Ε', 1951, σσ. 45 - 46.

2. Ἀθ. Παπ. - Κεραμεύς, Ἐνθ' ἄνωτ., 178.

διὰ ν' ἀποκηρύξῃ τὰς ἁγίας εἰκόνας, μὴ ὑποταχθεῖς δὲ εἰς τὴν ἀξίωσιν ταύτην ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ Λέοντος Γ' εἰς Μυτιλήνην ἐξόριστος. Διατί ὅμως ἐσιώπησεν ὁ μεταγενέστερος καὶ ἄνευ φόβου πλέον τῶν εἰκονομάχων γράφων Νικήτας τὴν διώξιν ; Πιθανὸν εἶναι ὅτι εὗρε τὰ τοῦ βίου τοῦ Ἀγίου γραφέντα ὑπὸ παλαιότερας πηγῆς οὕτω σκοτεινὰ (διὰ τὸν φόβον τῶν τότε κρατούντων) καὶ δὲν τὰ μετέβαλε. Πιθανώτερον ὅμως εἶναι, ὅτι ὁ μὴ κατὰ τοῦ Βαρδάνη Φιλίππου ἀντιστάς εἰς τὸ ζήτημα τοῦ μονοθελητισμοῦ νεώτερος τότε Ἀνδρέας, φρονόμησε καὶ μετὰ τὸ 730, καὶ μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ φίλου του πατριάρχου Γερμανοῦ Α' οὕτως, ὥστε νὰ μείνῃ ἀνεπόκλητος ἐν Κρήτῃ, καὶ ὅτι οἱ κόποι τοῦ τελευταίου ταξιδίου κατέβαλον τὸν γέροντα ἱεράρχην καὶ ποιητὴν. Τοῦτο πρέπει νὰ συνέβη, κατὰ τοὺς νεωτέρους μελετητάς, περὶ τὸ 740.

8. Ἡ καθιέρωσις τοῦ Ἀνδρέου ὡς Ἀγίου ἐγένετο ἀρκετὰ ἐνωρίς, ἂν κρίνωμεν ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸν κανόνα αὐτοῦ συνέγραψεν ὁ Θεοφάνης. Εἰς τὰ πατριμακά, ἀγιορειτικά καὶ σιναίτικά (κ.ἄ.) κοντακάρια εὗρηται ἡμιτελὴς ἀνώνυμος ὕμνος εἰς αὐτὸν ἐκ τοῦ κοντακίου καὶ 2 - 4 οἰκων. Τὰ κοντακάρια ταῦτα τῶν ἰα' - ιβ' αἰώνων ἀπηχοῦν παλαιὰν παράδοσιν. Ἴδου τὸ κοντάκιον : «*Ἦχος β' Πρὸς τὰ ἄνω ζητῶν* «*Σαλπίσας τραῶς τὰ θεῖα μελωδήματα | ἐδείχθης φωστὴρ τοῦ κόσμου τηλαυγέστατος | τῷ φωτὶ λαμπρυνόμενος | τῆς Τριάδος, Ἀνδρέα ὄσιε* | ὅθεν πάντες βοῶμέν σοι | Πρεσβεύειν μὴ παύσῃ ὑπὲρ πάντων ὁμῶν».

Ἄλλ' ἀκριβῶς ἐκ τῶν κοντακαρίων φαίνεται ὅτι ἡ μνήμη του, ἦν ἡ Ἐκκλησία Κωνσταντινουπόλεως ἐώρταζε τὴν 4ην Ἰουλίου, ἀλλαχοῦ ἐωρτάζετο τὴν πέμπτην (μοσχοβιτικὸν) ἢ καὶ τὴν δεκάτην (ταυρίνειον κοντακάριον).

Εἰς τὰ στιχηρὰ προσόμοια τοῦ ἑσπερινοῦ ὁ Ἅγιος καλεῖται κατὰ σειράν ἀσκητῆς, λειτουργοῦ, κιθάρα, κινύρα, νέος Δαβὶδ, ἐπαινέτης τῶν μαρτύρων ἀψευδῆς, ζωγράφος τῆς τοῦ βίου ματαιότητος, ὑφηγητῆς (διδάσκαλος) ἀκριβέστατος, δογματιστῆς ἀληθέστατος, τερπνὸν βλάστημα Ἱεροσολύμων, στηριγμὸς τῶν ὀρθῶν τῆς εὐσεβείας δογμάτων, ἱεράρχης ἱερώτατος, ἐξορμώμενος ἐξ Ἀνατολῆς καὶ φωτίζων τὰ Ἑσπέρια (ἢ Κρήτη τότε ὑπήγετο εἰς τὴν Δύσιν). Ἡδὴ προλαβόντως ἀνεφέραμεν τὰ τῆς ὑμνολογίας τοῦ Ἀγίου, τὰ σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων καὶ τὴν πρὸς τὴν Θεοτόκον ἀποδοθεῖσαν τιμὴν. Ἡ τετάρτη ᾠδὴ τοῦ ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους ποιηθέντος κανόνος εἶναι ἐνδεικτικὴ τῆς ἀντιλήψεως τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ Ἀγίου :

1. «*Ὁ λόγος σου τῷ βίῳ κοσμούμενος θεολογίας ἀκριβοῦς κανὼν ἐδείχθη, τῆς παννυμνήτου Τριάδος τὴν δόξαν σαφηνίζων τρανότατα*».

2. «*Τὴν πρᾶξιν θεωρίας ἐπίβασιν ἐπιδειξάμενος, σοφὴ, καὶ θεωρία χρησάμενος τῆς πολιτείας σφραγίδι, Ἀνδρέα θεηγόρε, διέπρεψας*».

3. «*Μεγίστην ἐγκομιῶν ὑπόθεσιν τὴν Θεοτόκον εὐρηκῶς, σπουδῆν ἐδεί-*

κνυς κατάλληλον, τὴν ὑπερτέραν ἐπαίνων ἐπαίνοις πολυτρόποις γεραίρων, σοφέ».

Εἰς τὸ μετὰ τὴν ζ' ᾠδὴν συναξάριον, ἔπονται οἱ στίχοι :

Θανὼν ἐφεῦρε τῶν πόνων στέφος μέγα
Κρήτης ὁ ποιμὴν, οὗ πόνος Κανὼν μέγας.
Τῇ δὲ τετάρτῃ ἀρχιθύτῃ μῶρος Ἀνδρέαν εἶλεν.

Καὶ τὴν ἀκολουθίαν καταστρέφει τροπάριον τῆς ἐνάτης : «*Ρημάτων ὁ φθόγγος σου διὰ πάσης ἔδραμε τῆς γῆς...*» (Πρβλ. Μηναῖον Ἰουλίου).

II. ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΑΝΔΡΕΟΥ

1. Πόσα εἶναι τὰ πεζὰ ἔργα τοῦ Ἀνδρέου δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς, διότι ἐλλείπουν λεπτομερεῖς περιγραφαὶ κωδίκων καὶ οἱ ἔχοντες συγκεντρωμένα πλείονα τῶν ἔργων αὐτοῦ εἶναι νεώτεροι. Οὕτως ὁ ἀθωνικὸς κώδιξ 90 Παντοκράτορος (Λάμπρος 1124, ιδ' αἰ.) περιέχει «*Λόγους πανηγυρικοὺς καὶ ἐγκώμια εἰς ἑορτὰς καὶ Ἀγίους ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ Τελώνου μέχρι τῆς Ἀναλήψεως*», ἀλλ' εἶναι ἀβέβαιοι ἂν ὅλοι οἱ λόγοι εἶναι τοῦ Ἀνδρέου. Ὁμοίως εἰς τὸν μεταγενέστερον ἀκόμη κώδικα 591 τῶν Ἰβήρων (Λάμπρος 4711, ις' αἰ.) οἱ 51 περιεχόμενοι λόγοι δὲν εἶναι πάντες τοῦ Ἀνδρέου. Τὸν ἐπόμενον ἰζ' αἰῶνα ἐγράφη ἐν Νέᾳ Μονῇ Χίου ὁ Laudianus Graecus 81, ἀποκείμενος σήμερον εἰς τὴν Βοδληϊανὴν Βιβλιοθήκην (Coxe). Εἰς τὸν κώδικα αὐτὸν ἐστηρίχθησαν ἴδια οἱ Fabricius - Harles διὰ τὰ καταγράψουν τὸ πεζογραφικὸν ἔργον τοῦ Ἀνδρέου¹. Εἰς τὴν ἐν λόγω καταγραφὴν βλέπει τις πενήκοντα ἐν ὅλῳ ἔργα, ὧν μόνον τὰ 21 ἦσαν τότε ἐκδεδομένα. Οἱ χρησιμοποίησαντες τὸν ὡς ἄνω κώδικα νομίζομεν ὅτι εἶναι ἐλάχιστοι, ὧν ὁ Β. Λαούρδας² διεπίστωσεν, ὅτι δύο τοῦλάχιστον λόγοι φερόμενοι ὡς τοῦ Ἀνδρέου, α') Εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον, ὅτε προσηνέχθη ἐν τῷ ναῷ ὑπὸ τῶν αὐτῆς γονέων τριετίζουσα, καὶ β') Εἰς τὴν ἀπόδοσιν καὶ ἀφιέρωσιν τῆς Θεοτόκου, εἶναι, ἐκτὸς τῶν προσιμίων καὶ μικρῶν τινῶν παραλλαγῶν, γνωστὰ ἔργα Γεωργίου τοῦ Νικομηδείας, τοῦ συγχρονίζοντος τῷ πατριάρχῃ Φωτίῳ (πρβλ. PG 100, 1420 - 1440 καὶ 1401 - 1420), ἂν μὴ ὁ Γεώργιος οὗτος εἶναι διασκευαστῆς — καθ' ἡμᾶς — τοῦ Ἀνδρέου, θέμα ὑπερ πρέπει νὰ ἐρευνηθῇ³. Καὶ ὁ εἶτα πατριάρχης Ἱεροσολύ-

1. Bibliotheca Graeca XI, 1808, σσ. 84 - 85. Index homiliarum XXI editarum et ineditarum XIX, ὅθεν ἀνευπώθη ὁ πίναξ οὗτος ἐν PG 97, 801 - 803.

2. Κρ. Χρ. Γ', 1949, σ. 96, σημ. 45.

3. Πρβλ. Λαούρδας, Ἡ ἑορτὴ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου καὶ ὁ Ἀνδρέας Κρήτης, Ὁρθοδοξία ΚΕ', 1950, σσ. 122 - 123.

μων Τιμόθεος Θέμελης, ἐκδίδων κείμενον τοῦ Ἀνδρέου ἐκ τοῦ κώδικος Bodleianus Graecus 197¹, ἐξέφρασεν ἐνδοιασμοὺς περὶ τῆς γνησιότητος αὐτοῦ. Καὶ ὁ κώδιξ οὗτος δέον νὰ ἐξετασθῇ.

Πολυάριθμοι εἶναι οἱ ἀγιορειτικοὶ καὶ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος κώδικες, δι' ὧν φέρεται τὸ πεζογραφικὸν ἔργον τοῦ Ἀνδρέου καὶ ὧν κατηρτίσαμεν ἴδιον ἀρχεῖον. Ἐκ τούτου, τῶν δημοσιευμένων καταλόγων, τῶν δημοσιευμένων κειμένων κ.ἄ. στοιχείων ἀπηρτίσαμεν τοὺς ἐπομένους πίνακας κατὰ Μηναῖα, Τριώδιον, Πεντηκοστάριον, ἐπιτάξαντες νόθους κ.ἄ. διαφόρους, δηλώσαντες τὰς δημοσιεύσεις αὐτῶν, καὶ ὅπου τοῦτο ἔθεωρήσαμεν δυνατὸν καὶ πρόσφορον, ἐνδείξεις στοιχειώδεις τῶν κωδίκων, παραπέμποντες εἰς PG καὶ καταγράφοντες τὰ initia τῶν κειμένων, ὧν ἐπετάξαμεν καὶ ἴδιον πίνακα.

2. Διαιρέσεις καθ' ὕλην. Τὸ πεζογραφικὸν ἔργον τοῦ Ἀνδρέου εἶναι δυνατὸν νὰ χαρακτηρισθῇ συλλήβδην ἐγκωμιαστικόν, καὶ τοῦτο διότι τὸ ἐρμηνευτικὸν ἢ δογματικὸν του τμήμα εἶναι ἐλάχιστον. Ὄντως δὲν λαμβάνει εἰ μὴ σπανίως ἀφορμὴν νὰ ὀμιλήσῃ ἐπὶ θέματος δογματικοῦ ἢ ἔχοντος κοινωνικὸν χαρακτήρα. Ἀπεναντίας τὸ τρίτον περίπτου τοῦ γνησίου του ἔργου ἀναφέρεται εἰς τὴν Θεοτόκον, τῆς ὁποίας ἐνεκωμίασε τὴν Σύλληψιν, Γέννησιν, Ὑπαπαντήν, τὰ Εἰσόδια, τὸν Εὐαγγελισμόν καὶ τὴν Κοίμησιν, ὡς καὶ τὰ θαύματα (Ἀκάθιστος). Ὀλιγώτεροι εἶναι αἱ ὀμιλίας ἐξ ἀφορμῆς δεσποτικῶν ἑορτῶν, οἷαι τῆς Γεννήσεως, τῆς Περιτομῆς, τῆς Μεταμορφώσεως. Ἐκ τῶν ἐγκωμιαζομένων Ἀγίων τινὲς εἶναι ἀπόστολοι ὡς ὁ Ἰωάννης, ὁ Λουκᾶς, ὁ Ἰάκωβος ὁ ἀδελφόθεος, ὁ Τίτος, ἢ συγγενῆ τοῦ Κυρίου πρόσωπα ὡς Ἰωακείμ καὶ Ἄννα, ὁ Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος. Ἐκ τῶν μαρτύρων ἐγκωμιάζονται οἱ Δέκα ἐν Κρήτῃ καὶ ὁ Γεώργιος, ἐκ δὲ τῶν Ὁσίων οἱ Ἅγιοι Ἀνάργυροι Κοσμάς καὶ Δαμιανός, οἱ Ἅγιοι Νικόλαος καὶ Πατάπιος. Εἰς τούτους πάντας προσθετοί ἴσως ὁ πατήρ τοῦ Προδρόμου Ζαχαρίας καὶ ὁ μεγαλομάρτυς Παντελεήμων. Ἐὰν εἰς τὴν ὡς ἄνω συναγωγὴν προσθεοῦν οἱ λόγοι τοῦ Ἀνδρέου εἰς τὸν Τίμιον Σταυρόν, κλείει ὁ κύκλος τῶν Μηναίων. Πολὺ πτωχότερος εἶναι ὁ τῶν κινητῶν ἑορτῶν, τουτέστι Τριωδίου καὶ Πεντηκοσταρίου. Ἄλλ' ἐκ τῶν σαφζομένων λόγων φαίνεται ἡμῖν πιθανώτερον, ὅτι ὁ Ἀνδρέας συνέγραψε λόγους εἰς τὸν κύκλον τῶν Κυριακῶν ἀπὸ Τελώνου καὶ Φαρισαίου μέχρι καὶ τῆς Πεντηκοστῆς καὶ εἰς ἄλλας παρεμβαλλομένας ἑορτὰς (Ψυχασάββατα, Ἀκάθιστον, Μ. Ἑβδομάδα, Ἀνάληψιν κλπ.). Ἄλλ' ἐν προκειμένῳ ἢ παράδοσις προεφύλαξε μᾶλλον τὸ ὕμνογραφικὸν του ἔργον ἢ τὸ ρητορικόν, τοῦτο δ' ἐρμηνεύεται εὐκόλως : Οὐδεὶς τῶν μετὰ ταῦτα σπουδαίων ρητόρων μέχρι καὶ τῶν τῆς τουρκοκρατίας, παρέλειψε νὰ συγγράψῃ ὀμιλίαν εἰς τὸν κύκλον τοῦ ἐνιαυτοῦ κατὰ κινήτας καὶ ἀκινήτους ἑορτὰς.

1. ΝΣ Γ', 1907, σσ. 826 - 833.

3. **Ἔφη τοῦ ρητορικοῦ λόγου.** Οἱ μελετηταὶ γνωρίζουν σήμερον τὴν ἄμεσον σχέσιν τῆς πατερικῆς ὁμιλητικῆς πρὸς τὴν ρυθμικὴν ὑμνογραφίαν. Ἦδη ὁ Ῥωμανὸς ἦτο ἐξηρητημένος ἀπὸ τὰ μεγάλα πρότυπα τοῦ δ' αἰῶνος καὶ δὴ τὸν Χρυσόστομον καὶ τὸν Βασίλειον Σελευκείας. Ἡ διαφορὰ εἶναι ὅτι οἱ ὕμνοι τοῦ ς' αἰῶνος διετήρουν τὴν ἀφηγηματικότητά, τὸν διάλογον, τὴν ἱστορίαν, τὴν ἐπιχειρηματολογίαν τῆς πατερικῆς ρητορικῆς. Ἐνῶ κατὰ τὸν ἡ' αἰῶνα οἱ κανόνες ἀπέβαλον τὰ στοιχεῖα ταῦτα χάριν τοῦ ἐνθουσιαστικοῦ. Ὡς ἐκ τούτου εἰς συγγραφεῖς ὡς ὁ Ἀνδρέας ἡ ποιήσις ἐπηρεάζει περισσότερο τὴν ρητορικὴν ἀπὸ ὅσον ἡ ρητορικὴ τὴν ποιήσιν.

Ἀπὸ ἄλλης πλευρᾶς, οἱ Πατέρες τῶν δ' καὶ ε' αἰῶνων εἶχον ἀκόμη νὰ παλαίσουν διὰ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ δόγματος. Ὁ Ἀνδρέας οὐδὲν προσφέρει ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς. Ὡς πρὸς τὸν κοινωνικὸν ρόλον τοῦ Βασιλείου τοῦ Μεγάλου ἢ τοῦ ἱεροῦ Χρυσόστομου, ὁ Ἀνδρέας δὲν ἔχει τὴν μαχητικότητα καὶ τὸ κοινωνικὸν περιεχόμενον αὐτῶν. Δὲν πρόκειται νὰ δώσῃ μορφὴν εἰς τὸν κόσμον τὸν ὅποιον ὀδηγεῖ. Διδάσκει καὶ ἠθικολογεῖ, ἀλλὰ δὲν ἀντιτίθεται πρὸς ἄρχοντας καὶ κοινωνικὰς καταστάσεις. Αὐτὴ ἡ στάσις του εἰς τὰ ζητήματα τοῦ μονοθελητισμοῦ καὶ τῆς εἰκονομαχίας δὲν τὸν κατατάσσει εἰς τοὺς προμάχους. Εἰς τὸ πρῶτον ὀρθοτομεῖ τόσον, ὥστε νὰ διαψεύδῃ τὴν παράδοσιν, ὅτι ὑπέκυψεν εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ Βαρδάνη. Εἰς τὸ δεύτερον ἀντιτίθεται τόσον εἰς τὸν Ἰσαυρον, ὅσον νὰ μὴ διωχθῆ ἢ ἀπολέσῃ τὸν θρόνον. Δὲν εἶναι ἡ φύσις του μαχητικὴ, εἶναι ἐνθουσιώδης.

Ὁ λόγος του εἶναι ταχύς, καταρρακτώδης. Προοιμιάζεται πάντοτε, ἐπιφέρει τὴν διήγησιν, παρατάσσει τὰ ἐπιχειρήματα, συνάγει τὰ συμπεράσματα κατὰ τοὺς κανόνες τῆς ρητορικῆς. Βαθεῖα γνώσις τῆς ἀττικῆς γλώσσης, ἱκανῶς συντηρητικῆς ὑπὸ τὸ ἐκκλησιαστικὸν αὐτῆς ἔνδυμα. Πλουσία χρῆσις ρητορικῶν σχημάτων, ἐπαναλήψεων, ἀναδιπλώσεων, ὑποφορῶν, εἰκόνων. Χειμαρρώδης ὑμνολογία. Ἐπιχειρήματα στηριζόμενα εἰς βαθεῖαν καὶ εὐρυτάτην γνῶσιν τῆς Π. ἰδία Διαθήκης καὶ τῆς προσωπογραφίας αὐτῆς. Φυσικότης εἰς τὴν ροὴν τῆς ὁμιλίας, ἀποκλείουσα ὑπόνοιαν μόχθου πρὸς κατασκευὴν τῆς ἢ ἀναζήτησιν τῆς ἐκφράσεως. Σκοπὸς πάντοτε ἡ ἠθικὴ τελειώσις τοῦ ἀγωνιζομένου ἀνθρώπου, βίος ἀπλοῦς, ἐντιμος, ἠθικὸς κατὰ τὰς ἐπιταγὰς καὶ τὰ παραδείγματα τῆς Γραφῆς καὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν Ἁγίων αὐτῆς. Ἐπιδιώξις ψυχικῆς συντριβῆς, μετανοίας, καθάρσεως καὶ ὑψώσεως. Μολονότι γίνεται λόγος περὶ θεώσεως, μακρὰν εἶναι ὁ Ἀνδρέας τῆς μυστικῆς θεωρίας. Ὑπάρχει πολλαχού τοῦ λόγου του θεωρία καὶ πράξις, ὅπως καὶ εἰς τοὺς κανόνες του, ἀλλ' εἴμεθα μακρὰν τῆς ἱερᾶς ἡσυχίας τοῦ ια' ἢ τοῦ ιδ' αἰῶνος.

Αἱ συγγραφαὶ τοῦ Ἀνδρέου διαφοροποιοῦνται κατὰ τὴν σύνθεσιν, ἀναλόγως τοῦ περιεχομένου αὐτῶν. Οὕτω π.χ. ὁ ἴδιος εἰς τὸ ἐγκώμιον εἰς Ἀπόστολον Γίτον, λέγει: *«Μὴ κατὰ βίον διήγησιν ἢ καθ' ἱστορίας νόμον ὁ παρῶν μου συντέτακται λόγος, πλὴν εἰ μὴ κατ' ἐγκωμίου δύναμιν παροδικῶς ἐσχεδιασται.*

Φιλεῖ γὰρ ὡς τὰ πολλὰ τῶν ἐγκωμιαζόντων ὁ λόγος τοὺς πολυσιδεῖς τῶν μακρῶν ἐκφεύγειν ἀφηγημάτων διαδόλους» (PG 97, 1145). Ἴδου πῶς ἀντιλαμβάνεται ὁ ἴδιος τὴν σχέσιν τοῦ πεζοῦ τοῦ λόγου πρὸς τὴν ποιήσιν: *«καὶ τῇ Ἄννη μικρὸν ὡσπερ ἐπιθαλάμιον ἀνακρουσώμεθα μέλος»* (PG 97, 841). Ποῖος θὰ διέκρινεν ἰδιομέλου τινὸς τὰς ἀκολουθούς γραμμάς τοῦ Ἀνδρέου; *«αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ μυστικώτατος τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου βότρυς, ἐν τῷ ληνῷ τῆς καθαρᾶς ἐκθλιβεῖς Ἐκκλησίας, ὅτι τῷ ἱερῷ τοῦ Σταυροῦ πεπαρόνητο, ἵνα τὸν ὄυπον ἡμῶν ἐκκαθάρῃ. Περιβολὴν γὰρ ἀληθῶς θεοῦφαντον τὴν καθ' ἡμᾶς ἐξ ἡμῶν ἐστολίσαστο σάρκα, ἦν ἐξ ἀχράντων καὶ παρθενικῶν αἱμάτων βαφεῖσαν ἐν πνεύματι βασιλικῶς ἐκογχύλησε, καὶ οἰοεὶ πορφύραν βασιλειον ὑποδύς, περιέθετο τὸ ἡμέτερον φύραμα, καὶ τοῦτο χιτῶνων δίκην αἱματωθὲν ἐβάφη, ἐπιστάξαντος αὐτῷ τοῦ θειοῦ τούτου τοῦ αἵματος τῆς ζωοδότου πλευρᾶς αὐτοῦ»* (PG 97, 837). Ἐπιθετον σπάνιον, ἀνάλογον πρὸς οὐσιαστικὸν καὶ πρὸς ρῆμα, οὐχὶ τετριμμένα. Δι' ἀπείρων γραφικῶν ἐπιθέτων καὶ ἐκφράσεων ἐκόσμησεν ἰδίᾳ τὴν Θεοτόκον (πρβλ. PG 97, 867 - 869, 872 - 873, 893, 896), πρὸς τὴν ὅποιαν ὁ ἀρχαγγελικὸς χαιρετισμὸς ἠκούσθη συχνότερον ἢ εἰς τὸν Ἀκάθιστον ὕμνον (πρβλ. PG 97, 864 - 865, 877, 880 κ.ά.).

III. ΟΜΙΛΙΑΙ, ΛΟΓΟΙ, ΕΓΚΩΜΙΑ¹

A'— ΜΗΝΑΙΩΝ

1) Ἐγκώμιον εἰς τὸ Γενέθλιον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, PG 97, 805 - 820.

«Ἀρχὴ μὲν ἡμῖν ἑορτῶν ἡ παρούσα πανήγυρις...».

2) Εἰς τὸ Γενέσιον τῆς Ὑπερ. Δεσπ. ἡμῶν Θεοτόκου. Μετὰ ἀποδείξεως ὅτι ἐκ σπέρματος κατάγεται τοῦ Δαβίδ, PG 97, 820 - 844.

«Ἄλλοι μὲν ἄλλας ἑορτῶν ὑποθέσεις...».

3) Εἰς τὴν γενέθλιον ἡμέραν τῆς παναμώμου Δ. ἡμῶν Θ. καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας καὶ ἀποδείξις ἐκ παλαιᾶς ἱστορίας καὶ ἐκ διαφόρων μαρτυριῶν, ὅτι ἐκ σπέρματος κατάγεται Δαβίδ, PG 97, 844 - 861.

«Πάλιν ἑορτὴ καὶ πάλιν πανήγυρις καὶ πάλιν ἐγὼ δεξιὸς ἐστιάτω...».

4) Εἰς τὴν ἁγίαν γέννησιν τῆς Ὑ. Δ. ἡμῶν Θ. καὶ ἀειπ. Μαρίας, PG 97, 861 - 881.

«Εἰ μετρεῖται γῆ σπιθαμῇ καὶ σπαρτίῳ περιγράφεται θάλασσα...».

*5) Εἰς τὸ Γενέθλιον τῆς Θεοτόκου, Fabricius - Harles MS 18 (οὕτως ἀρχεται καὶ τροπάριον κανόνος ἐν PG 97, 1316 εἰς σύλλ. Ἀγίας Ἄννης).

1. Δι' ἐνὸς ἀστερίσκου ἐσημειώθησαν αἱ ἀνέκδοτοι, διὰ δύο αἱ πιθανῶς νόθοι.

«Χορευέτω πάσα κτίσις...».

6) Εἰς τὴν παγκόσμιον ὑψωσιν τοῦ Τιμίου καὶ ζωοποιοῦ Σταυροῦ, PG 97, 1017 - 1036.

«Σταυροῦ πανήγυριν ἄγομεν καὶ τὸ τῆς Ἐκκλησίας ἅπαν καταστράπτεται πλήρωμα...».

7) Εἰς τὴν ὑψωσιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, PG 97, 1036 - 1045.

«Κινήσωμεν, ἀγαπητοί, σήμερον ὡς κινύραν τὰ χεῖλη...».

*8) Εἰς τὸν Σταυρόν, Fabricius - Harles MS 10.

«Ὅντως στενή ἐστι καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδός...».

*9) Εἰς Λουκᾶν Εὐαγγελιστὴν, Fabricius - Harles MS 15.

«Ὅντως εὐφρημία θεολογίας καὶ οἰκονομίας...».

10) Περί τοῦ βίου καὶ μαρτυρίου τοῦ ἁγίου ἀποστόλου καὶ ἀδελφοθέου Ἰακώβου, Ἄθ. Παπαδοπ. - Κεραμεύς, ΑΙΣ Α', 1891, σ. 1 - 14.

«Ὅκνεῖν μὲν ἔδει προβαίνειν...».

11) Εἰς Ἁγίους Ἀναργύρους Κοσμάν καὶ Δαμιανόν, Fabricius - Harles MS 16.

«Ναός ὄντως τῆς Τριᾶδος ἡ δυὰς σήμερον...».

*12) Εἰς τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, Α', codd.

«Λαμπρὰς ἡμῖν τὰς ὑπερλάμπρους ἀρχὰς τῶν ὑποθέσεων...».

*13) Εἰς τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, Β', Fabricius - Harles MS 8.

«Εἰ οἱ ἀγλαόφωτοι τοῦ αἰσθητοῦ...».

*14) Εἰς τὰ Εἰσόδια, Γ', Fabricius - Harles MS 5.

«Λαμπρόν ἔαρ ἡμῖν προτείνεται...».

*15) Εἰς τὰ Εἰσόδια, Δ', Fabricius - Harles MS 17.

«Σήμερον τὸ ἱερόν τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ ἱερόν εἰσέρχεται...».

16) Ἐγκώμιον εἰς τὸν Ὅσιον πατέρα ἡμῶν Νικόλαον τὸν τῆς ἐν Λυκίᾳ Μύρων, PG 97, 1192 - 1205 (= G. Anrich, Hagios Nikolaos, I, Λειψία 1913, σ. 419 - 428).

«Ἀνθρωπε τοῦ Θεοῦ καὶ πιστὸν θεράπον...».

17) Εἰς τὸν μακάριον Πατάπιον καὶ μερικὴ τῶν θαυμάτων αὐτοῦ διήγησις, PG 97, 1205 - 1253.

«Ὡς λαμπρὰν καὶ πνευματικὴν ὁρῶ τὴν πανήγυριν...».

*18) Εἰς τοὺς ὀσίους καὶ δικαίους Ἰωακείμ καὶ Ἄνναν, Λάμπρος, Ἰβήρων κώδιξ 660.

*19) Εἰς τὴν σύλληψιν τῆς Θεοτόκου, Fabricius - Harles, MS 7.

«Τράπεζα βασιλική...».

20) Ἐγκώμιον εἰς τοὺς Ἁγίους καὶ καλλινίκους δέκα μάρτυρας, Λαούρδας, Κρ. Χρ. Γ', 1949, σ. 101 - 117.

«Ἐποθεῖτε τάχα τὴν ἡμετέραν ἐπάνοδον, ὦ φίλοι καὶ ἀδελφοὶ καὶ τέκνα...».

*21) Εἰς Χριστοῦ Γέννησιν, Fabricius - Harles, MS 19.

«Χριστοῦ τόκος ἀποτέλεσμα...».

22) Εἰς τὴν περιτομὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς τὸν ἅγιον Βασίλειον, PG 97, 913 - 932.

«Πάντα τὰ ὑπὲρ ἡμῶν θεανδρικῶς παρὰ τοῦ Σ. ἡμῶν Χριστοῦ πεπραγμένα δοξάζειν ἀγαθὸν καὶ ἐπάρεστον...».

*23) Λόγος εἰς τὰ ἅγια Φῶτα, Σακκελιῶν, Ἐθν. Βιβλιοθ. Ἀθηνῶν 422, ζ'.

*24) Εἰς τὴν Θεοτόκον... τριετίζουσαν, Β', Fabricius - Harles, MS 6.

«Κλίμαξ ἡ ψυχῆ...» (Πρβλ. καὶ ἀριθ. 50).

25) Εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς Ὑ.Δ. ἡμῶν Θεοτόκου, PG 97, 881 - 913.

«Ἐπέστη σήμερον ἡ πάντων χαρὰ λύουσα τὴν πρώην ἀράν...».

26) Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον μεγαλομάρτυρα Γεώργιον, PG 97, 1169 - 1191.

«Ἄει μὲν λαμπρὰ καὶ πανεὐφήμη τὰ τῶν ἁγίων μαρτύρων μνημόσυνα...».

27) Εἰς τὸν ἅγιον μεγ. Γεώργιον, Acta Sanct. 3, XX, BHG⁸ 682.

«Ἡλιος μὲν ἐκάστης ἀνίσχων ἡμέρας...».

*28) Εἰς Ἰωάννην τὸν Θεολόγον, Α', Fabricius - Harles, MS 14.

«Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστὴς ἡμᾶς τήμερον συνήγαγεν...».

*29) Εἰς Ἰωάννην τὸν Θεολόγον, Β', Fabricius - Harles, MS 13.

«Ὡσπερ οἱ τῶν ἀγῶνων ἦττας...».

30) Εἰς ἀποτομὴν Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, PG 97, 1109 - 1141.

«Πηδᾷ καὶ γῆρας ὡς τὰ πολλά, προθυμίας τόνοις νευρούμενον...».

31) Εἰς τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, PG 97, 932 - 957.

«Ὅσον τῇ κενώσει τοῦ λόγου τῆς ἀλογίας περιαιρεθέντες τὸ κάλυμμα...».

32) Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δ. ἡμῶν Θεοτόκου [Α'], PG 97, 1045 - 1072.

«Ὅσοι τὸ σεπτὸν τοῦτο τῆς Θεοτόκου κατειλήφατε τέμενος...».

33) Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπ. Δ. ἡμῶν Θ. [Β'], PG 97, 1072 - 1089.

«Μυστήριον ἡ παρούσα πανήγυρις, ὑπόθεσιν ἔχουσα τῆς Θεοτόκου τὴν Κοίμησιν...».

34) Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπ. Δ. ἡμῶν Θ. [Γ'], PG 97, 1089 - 1109.

«Καλεῖ ἡμᾶς πάλιν τὸ συνεχές τοῦ λόγου πρὸς τὴν πανήγυριν...».

*35) Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπ. Δ. ἡμῶν Θ. [Δ'], codd.

«Οἱ τὴν ἐν πνεύματι θεωρίαν τῷ ἄλλῳ καὶ καθαρωτάτῳ φωτὶ τῆς ἀπλανοῦς ἐλλαμπόμενοι...».

36) Εἰς τὸν ἅγιον καὶ μακάριον καὶ πανεὐφήμον τοῦ Χριστοῦ ἀπόστολον Τίτον, PG 97, 1141 - 1169.

«Ἀποστολικῶν ἐγκωμίων ἐφάπτεσθαι μέλλοντι, παρήτω μοι τὸ Πνεῦμα...».

Β' — ΤΡΙΩΔΙΟΝ - ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΑΡΙΟΝ

- 37) Εἰς Τελώνην καὶ Φαρισαῖον, Fabricius - Harles, Bibl. Graeca, XI, 1808, 86 - 97 μετὰ λατ. μεταφρ. (PG 97, 1256 - 1268).
 «*Ἡ διὰ τοῦ Τελώνου καὶ Φαρισαίου ὕλη οἷόν τε προγόμνασμα...*».
- *38) Εἰς τὴν Κυριακὴν τῆς Ἀπόκρεω, Fabricius - Harles, MS 3.
 «*Κρίσις ἡμῶν τῇ προθέσει τήμερον προσβάλλει...*».
- 39) Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον καὶ τοὺς κοιμηθέντας. Τῷ Σαββάτῳ τῆς Τυροφάγου, PG 97, 1268 - 1301.
 «*Οὐδὲν ὡς ἀληθῶς τῶν ἐν ἀνθρώποις ἔχει τὸ στάσιμον ἢ βέβαιον...*».
- *40) Τῇ Κυριακῇ τῆς Τυροφάγου, Fabricius - Harles, MS 4.
 «*Νηστείας ἡμῶν ἢ πρόθεσις...*».
- *41) Λόγος εἰς τὴν ἀγίαν καὶ μεγάλην Τεσσαρακοστήν, Λάμπρος, Διονυσίου 118.
 42) Περί τῆς τῶν ἁγίων εἰκόνων προσκυνήσεως, Boissonade, Anecdota IV, 471 (PG 97, 1301 - 1304) ἀπόσπασμα.
 «*Οὐδὲν ἀναπόδεικτον ἢ ἔκφυλον ἔχει ὁ χριστιανισμός...*».
- 43) Εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Δ. ἡμῶν Θ., ἀναγινωσκόμενος τῷ Σαββάτῳ τῆς Ἀκαθίστου, Τιμ. Θέμελης, Νέα Σιών Γ', 1907, σ. 682.
 «*Σήμερον εὐφροσύνη πνευματικῆ...*».
- 44) Εἰς τὸν τετραήμερον Λάζαρον, PG 97, 960 - 985.
 «*Λάζαρος τὸν παρόντα συνεκρότησε σύλλογον...*».
- *45) Εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Λαζάρου, E. Marin, DTC.
 46) Τῇ Κυριακῇ τῶν Βαῶν, PG 97, 985 - 1017.
 «*Χθὲς ἡμᾶς μετὰ τοῦ Δεσπότη Λάζαρος ἐστιάσατο...*».
- *47) Εἰς τὸ Πάθος τοῦ Κυρίου, Fabricius - Harles, MS 12.
 «*Ἔθος ἐπὶ τῆς τῶν στρατευμάτων καθηγεμόσιν...*».
- *48) Εἰς τὸν Παραλυτικόν, Fabricius - Harles, MS 9.
 «*Θάλασσα ὄντως τρικυμιῶν...*».
- *49) Περί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται, Σακελιῶν, Ἔθν. Βιβλιοθ. Ἀθηνῶν, 447 [146].

Γ' — ΔΙΑΦΟΡΑ ΚΑΙ ΑΜΦΙΒΟΛΑ

- **50) Εἰς τὴν Θεοτόκον ὅτε προσηγήθη εἰς τὸν ναὸν τριετίζουσα, Laudianus Gr. 81, Λαοῦρδας (πράγματι Γεωργίου Νικομηδείας).
 «*Φαιδρὸν τὸ τῆς παρούσης ἑορτῆς*».
- **51) Τοῦ Ἀσώτου, Fabricius - Harles, ὅτι ὁμοία πρὸς ὁμιλίαν ριβ' Ἰω. Χρυσοστόμου.

- «*Ὄντως ἔργον ὑπάρχει Θεοῦ τὸ ἔλεος...*».
- *52) Εἰς τὸν δαιμονιζόμενον, Fabricius - Harles, MS 17.
 «*Ὄντως ἀρχιτέκτων τῶν δεινῶν ἀπάντων...*»
- *53) Λόγος περὶ τῆς Γραφῆς, codd.
 «*Εἷς ἐστὶν ὁ Θεὸς ὑπὸ τε Π. καὶ Κ. Διαθήκης κηρυττόμενος...*».
- *54) Περί καθάρσεως ψυχῆς καὶ ἐρμηνεῖα τοῦ «*εἰρηνεύετε ἐν ἑαυτοῖς*», Εὐστρατιάδης, Μ. Λαύρας 1528, 14 - Α 38.
- *55) «*Ὅτι πάντων αἱ ψυχαὶ διὰ τοῦ Ἄδου διέρχονται*, Εὐστρατιάδης, Μ. Λαύρας 163, 37 - Β 43.
- *56) Περί τοῦ πειρασμοῦ Ἐπιφανίου Ἀνδρέας νουθετῶν, Λάμπρος, Ἰβήρων 701, 15.
- *57) Εἰς τὸν Ζαχαρίαν τὸν πατέρα τοῦ Προδρόμου, E. Marin, DTC.
- **58) (Ἀνωμόως). *Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον μεγαλομάρτυρα καὶ θαυματουργὸν Παντελεήμονα, Hagiographica Graeca inedita, edidit Basilius Latschew, Πετρούπολις 1914, σσ. 53 - 65.
 «*Θαυμαστός ὁ Θεὸς ἐν τοῖς Ἁγίοις αὐτοῦ, φησὶν ὁ μέγας ἱεροψάλτης Δαβὶδ*».

Ἀπαρχαὶ τῶν πεζῶν συγγραφῶν Ἀνδρέου Κρήτης (ἔσαι γνωρίζονται) :
 Ἄει μὲν λαμπρὰ 26. Ἄλλοι μὲν ἄλλας ἑορτῶν 2. Ἀνθρωπε τοῦ Θεοῦ 16. Ἀποστολικῶν ἐγκωμίων 36. Ἀρχὴ μὲν ἡμῶν ἑορτῶν 1. Ἔθος ἐπὶ τοῖς τῶν στρατευμάτων 47. Εἰ μετρεῖται γῆ σπιθαμῇ 4. Εἰ οἱ ἀγλαόφωτοι τοῦ αἰσθητοῦ 13. Εἷς ἐστὶν ὁ Θεὸς 53. Ἐπέστη σήμερον ἡ πάντων 25. Ἐποθεῖτε τάχα τὴν ἡμετέραν. Ἡ διὰ τοῦ Τελώνου 37. Ἡλιος μὲν ἀνίσχων 27. Θάλασσα ὄντως τρικυμιῶν 48. Θαυμαστός ὁ Θεὸς 58. Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστὴς 28. Καλεῖ ἡμᾶς πάλιν 34. Κλιμαξ ἡ ψυχὴ 24. Κρίσις ἡμῶν τῇ προθέσει 38. Λάζαρος τὸν παρόντα συνεκρότησε 44. Λαμπρὰς ἡμῶν τὰς ὑπερλάμπρους 12. Λαμπρὸν ἔαρ ἡμῶν προτείνεται 14. Μυστήριον ἡ παροῦσα πανήγυρις 33. Ναὸς ὄντως τῆς Τριάδος 11. Νηστείας ἡμῶν ἢ πρόθεσις 40. Οἱ τὴν ἐν πνεύματι θεωρίαν 35. Ὅκνεῖν μὲν ἔδει προβαίνειν 10. Ὄντως ἀρχιτέκτων τῶν δεινῶν 52. Ὄντως ἔργον ὑπάρχει Θεοῦ 51. Ὄντως εὐφημία θεολογίας 9. Ὄντως στενὴ ἐστὶ 8. Ὅσοι τῇ κενώσει τοῦ Λόγου 31. Ὅσοι τὸ σεπτὸν τοῦτο 32. Οὐδὲν ἀναπόδεικτον 42. Οὐδὲν ἀληθῶς τῶν ἐν ἀνθρώποις 39. Πάλιν ἑορτὴ καὶ πάλιν πανηγύ. 3. Πάντα τὰ ὑπὲρ ἡμῶν 22. Πηδᾶ καὶ γῆρας 30. Σήμερον εὐφροσύνη πνευματικῆ 43. Σήμερον τὸ ἱερὸν τοῦ Θεοῦ 15. Σταυροῦ πανήγυρις ἀγομὲν 6. Τράπεζα βασιλικῆ 19. Φαιδρὸν τὸ τῆς παρούσης 50. Χθὲς ἡμᾶς μετὰ τοῦ Δεσπότη 46. Χορευέτω πᾶσα κτίσις 5. Χριστοῦ τόκος ἀποτέλεσμα 21. Ὡς λαμπρὰν καὶ πνευματικὴν 17. Ὡσπερ οἱ τῶν ἀγόνων ἦττας 29.

IV. ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΑ

ΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ

1. Ἀνδρέας ὁ Κρήτης ὑπῆρξε μελωδός, γράψας τὸ κείμενον καὶ τὴν μουσικὴν πολυαριθμῶν εἰρμῶν (κανόνων), ἰδιομέλων καὶ στιχηρῶν, ὧν ἄλλα παραδίδονται διὰ τοῦ Εἰρμολογίου, ἄλλα διὰ τοῦ Θεοδοκαρίου, πλῆθος δὲ διὰ τῶν ἐντύπων ἢ χειρογράφων λειτουργικῶν βιβλίων. Ἐγραψε προσέτι κανόνας προσομοίους (τροπάρια) ἐπὶ εἰρμῶν ἄλλων μελωδῶν, ὡς τοῦ Γερμανοῦ Α', Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Κοσμᾶ Μακίουμα. Οὐδένα ὕμνον ἔγραψεν ὁ Ἀνδρέας. Καὶ τῶν μὲν στιχηρῶν ἡ ἐπάνυμος σύνθεσις ἀνάγεται εἰς τὸν Ρωμανὸν (α' ἡμισυ 5' αἰῶνος), τῶν ἰδιομέλων ἔνδοξος ποιητὴς ὑπῆρξεν ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Σωφρόνιος († 638), τῶν δὲ κανόνων λέγεται εὐρετὴς ὁ Ἀνδρέας. Μακρὰ θὰ ἦτο ἡ διαπραγματεύσις ἐπὶ τῶν ἀντιλογιῶν τοῦ θέματος τούτου, ἂν ἠθέλομεν ἱστορήσει αὐτό. Ἄλλ' ἀρκούμεθα ἀναφέροντες ὅτι, κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, ὁ Εὐστρατιάδης ἀπέδιδε μετ' ἐπιμονῆς τὸ εἶδος εἰς Ἰωάννην Δαμασκηνόν.

Σήμερον γνωρίζομεν ὅτι οἱ κανόνες, ἐν σπέρματι τοῦλάχιστον, ἦσαν παλαιότεροι καὶ τῶν τριῶν μεγάλων Ἱεροσολυμιτῶν ποιητῶν καὶ πρέπει νὰ ἤρχισαν διαμορφούμενοι ἀπὸ τοῦ 5' αἰῶνος, ἀποτελοῦντες Ἱεροσολυμιτικὴν τάσιν εἰς τὴν ὅλην ρυθμικὴν ἐκκλ. ποιήσιν. Ἐξ ἄλλου εὐκόλως παρατηρεῖ τις, ὅτι αἱ ἀκροστιχίδες ἢ παντελῶς ἐλλείπουν εἰς τὸν Ἀνδρέαν (αἱ τοῦ Θεοδοκαρίου ἀναφέρονται εἰς ὕμνους μᾶλλον ἀμφιβόλου πατρότητος), εἴτε δὲν εἶναι ἀσφαλεῖς (τοῦ Κρήτης π.χ. δύναται νὰ δηλοῖ καὶ ἄλλον ἀρχιερέα τῆς νήσου). Ὅμοίως ἡ δευτέρα ᾠδὴ, σπανιωτάτη εἰς τοὺς κανόνας καὶ ἐγείρασα ζήτημα ἐρμηνείας τῆς ἀπουσίας τῆς, δι' ἣν δὲν εὐρέθη ἀκόμη πειστικὴ λύσις, εἶναι ἂν ὄχι κατὰ κανόνα ὑπαρκτὴ εἰς τὸν Ἀνδρέαν, πάντως συχνή, καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ ἰδιοτυπίαν. Τρίτη καινοτομία φαίνεται ἡ ὑπαρξίς εἴτε πολυαριθμῶν τροπαρίων εἰς τὰς ᾠδὰς (ἐκεῖ ὅπου συναντῶμεν 2 ἢ 3 καὶ τὸ Θεοδοκίον εἰς τοὺς ἄλλους), εἴτε ἡ ὑπαρξίς ἀκανονίστου ἀριθμοῦ τροπαρίων εἰς ἐκάστην ᾠδὴν. Ταῦτα πάντα δεικνύουν, ὅτι ὁ Ἀνδρέας ἐπροπορεύθη εἰς τὸν σχηματισμὸν τοῦ κανόνος καὶ ὅτι οἱ μεταγενέστεροι ἐτυποποίησαν αὐτόν. Ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν, αὕτη εἶναι συντηρητικὴ, μακρὰν τῆς κοινῆς τοῦ Ρωμανοῦ, ἀλλ' οὐδέποτε ἐπική. Οὐδέποτε ἐπίσης ἔγινε χρῆσις τῆς λαμβικῆς προσφῶδιας, τὴν ὁποίαν πιθανῶς εἰσήγαγεν ὁ Δαμασκηνός.

Οἱ κανόνες τοῦ Ἀνδρέου, ἀπὸ ἀπόψεως θέματος, ἀναφέρονται εἰς τὸν Χριστόν, τὴν Θεοτόκον, τὸν Πρόδρομον, τοὺς Ἁγίους, ἐορτὰς τοῦ Τριωδίου καὶ Πεντηκοσταρίου, εἰς παρακλήσεις κ.ἄ. ἀκολουθίας, τινὲς δὲ τούτων ἀποτελοῦν

τιμήματα ἀκολουθιῶν (ὑποτυπωδῶν ὡς πρὸς τὰς τελικῶς διαμορφωθείσας), εἰς τὴν ἄρθρωσιν τῶν ὁποίων μεγάλως συνετέλεσαν αὐτὸς καὶ ὁ Γερμανὸς Α'. Πολλὰκις ὑπάρχουν διπλοὶ οἱ εἰρμοί. Ἄγνωστον ἂν ἔχη διασαλευθῆ ἡ τάξις αὐτῶν, πρᾶγμα ὑπερ ἡ ἀνυπαρξία ἀκροστιχίδος ἀποκλείει νὰ ἐλεγχθῆ. Ἄγνωστον ἂν τὰ καθίσματα, τὰ θεοτοκία καὶ ὅλα τὰ τροπάρια εἶναι ἐξ ἴσου γνήσια, θέμα ἐρεύνης τῶν πρὸ τοῦ 1000 χειρογράφων. Τὴν μουσικὴν τῶν μελῶν γνωρίζομεν εἴτε διὰ τῶν εἰρμολογιῶν καὶ στιχηραρίων, εἴτε κατὰ παράδοσιν διὰ τῶν λειτουργικῶν βιβλίων (ιδιόμελα), χωρὶς νὰ εἴμεθα βέβαιοι ὅτι αὕτη δὲν ἐκαλλωπίσθη μεταγενεστέρως (ια' - ιγ' αἰῶνας ἰδίᾳ).

2. Ἡ δημιουργία πολυαριθμῶν κανόνων ὑπὸ τοῦ Ἀνδρέου, τοῦ Γερμανοῦ, τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ καὶ τοῦ Κοσμᾶ (ὡς καὶ Ἰωάννου μοναχοῦ, Ἀρκλά, Θηκαρᾶ κ.ἄ.) ἐθανάτωσε τὴν ποιήσιν τῶν ὕμνων (κοντακίων). Ἀπὸ τοῦ 7' αἰῶνος τὸ εἶδος τοῦτο ὀλιγοστεύει καὶ ἡ πρώτη μεταρρυθμίσις τῶν λειτουργικῶν βιβλίων περιορίζει τοὺς ὕμνους εἰς μόνον τὸ προοίμιον (κοντάκιον) καὶ 2 - 3 οἴκους (οἵτινες τελικῶς περιορίζονται εἰς ἓνα) τοποθετούμενος μετὰ τοῦ συναξαρίου τῆς ἐορτῆς μετὰ τὴν 5' ᾠδὴν τοῦ κανόνος. Ὁ κανὼν οὕτως ἀποβαίνει κυρίαρχος μέχρι τῶν ἡμερῶν μας.

Διὰ τῆς ἐπελθούσης μεταβολῆς, εἰς τὴν ὁποίαν τὰ μέγιστα συνήργησεν ὁ Ἀνδρέας μετὰ τοῦ Γερμανοῦ Α', α') κατελύθη τὸ ρητορικὸν ὕφος τῶν ὕμνων (κοντακίων) καὶ δὴ ὁ ἐν αὐτοῖς διάλογος καὶ ἡ διήγησις, β') ἐξήρθη τὸ ἐνθουσιαστικὸν στοιχεῖον, δι' ὀλιγοστίχων εἰρμῶν καὶ τροπαρίων, γ') κατελύθη ποιά τις μουσικὴ μονοτονία τῶν ὕμνων, διὰ τῆς δημιουργίας 3, 4, 8 καὶ 9 μελῶν, ἰσαριθμῶν πρὸς τοὺς εἰρμούς ἐκάστου κανόνος, δ') ἐπανῆλθεν ἡ γλῶσσα εἰς τὸ ἀρχαϊκὸν τῆς ἐνδυμα, ἀποκλεισθείσης τῆς Κοινῆς καὶ ε') κατελύθη ἡ ἀνθρωποποιία ἣν ὁ Ρωμανὸς ἐφήρμοσεν εἰς τὴν ποιήσιν αὐτοῦ, διὰ τῆς προσγειώσεως τῶν θείων προσώπων, ἅτινα οἱ Ἱεροσολυμίται ποιηταὶ ἀνεβίβασαν πάλιν εἰς τὸν χῶρον τοῦ ἐπέκεινα, ἀβυσσώσαντες τὴν ἀπόστασιν μετὰ Θεοῦ - Ἀγίων ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀνθρώπου ἐξ ἄλλου. Τοῦτο αἰσθητικῶς ἀποτελεῖ, καθ' ἡμᾶς, ὀπισθοδρόμησιν τῆς ποιήσεως, ἐγένετο δὲ ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Συνεσίου Κυρήνης κ.ἄ. προσωπικῶν ποιητῶν.

Ἀπὸ ἀπόψεως εἰλικρινείας δὲν δυνάμεθα ν' ἀρνηθῶμεν, ὅτι ὁ Ἀνδρέας ἔχει ψυχικὸν περιεχόμενον πλούσιον, ἐμπαθῆ βίον, ψυχὴν κυμαινομένην, ταλανίζομένην, καὶ βαθύτατον αἰσθημα. Ἐδοκίμασεν ὁ ἴδιος τὰ πάθη τοῦ κόσμου, ὑπέφερεν, ἐκλαυσε, συνετρίβη, μετενόησε, προσέπεσεν εἰς τὸν Δεσπότην Χριστόν, ἐζήτησε τὴν μεσιτείαν τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν Ἀγίων. Ὁ ἐσωτερικὸς του βίος τῷ ἐπέτρεψε νὰ ἐννοήσῃ τὰς πληγὰς τῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ προσπορίσῃ αὐτοῖς πλούσια τὰ φάρμακα, τὴν παρηγορίαν, διὰ δὲ τῆς μεγάλης τῆς Ἐκκλησίας τραπέζης, διὰ τῆς μετανοίας, ἐξομολογήσεως καὶ θείας κοινωνίας τὴν σωτηρίαν.

Ἡ ειλικρίνεια δὲν ἀρκεῖ νὰ καταξιώσει τὸν ποιητικὸν λόγον, ἀν μὴ οὐ-
τος βαπτισθῆ εἰς ἰσόποσον αἰσθημα καλοῦ. Τοῦτου τυγχάνει πολλάκις ὁ Ἄν-
δρέας. Φέρομεν παράδειγμα ἐκ τοῦ Εἰρμολογίου (πλ. β'): «*Ἄμμον θαλασ-*
σῶν | καὶ σταγόνας ὑετῶν | τίς ἐξαριθμήσει; | πλοῦτον καὶ σοφίαν | τίς ἐξιχνιά-
σει; εἰ μὴ ὁ ποιήσας αὐτὰ Θεὸς ἡμῶν | ὁ ἐκ νυκτὸς ἀγνωσίας | τῆς ἡμέρας
τὸν ὄρθρον ἡμῖν δωρούμενος;».

Πολλάκις ἕμως τὰ θεματικὰ ἀντικείμενα τῶν φῶδων (τὰ ὁποῖα εἶναι μό-
λις 8) ἀναγκάζουν τὸν ποιητὴν νὰ παίζῃ μὲ τὰς λέξεις, μετασχηματίζων γνω-
στοτάτους τόπους (διάβασις Ἐρυθρᾶς π.χ. διὰ α' φῶδῆν). Πιθανῶς ἡ μουσικὴ
νὰ ἔσφριζε τὰ τοιαῦτα κατασκευάσματα, ἀλλ' εἰς τὴν ποίησιν ἔμενεν ἐλάχιστος
χῶρος.

Ἄλλ' ἡ ποίησις τοῦ Ἀνδρέου δὲν ἐγράφη διὰ τέρψιν, εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ
πολὺ διδακτικὴ, δηλονότι διὰ τῆς προβολῆς παραδειγμάτων καλεῖ τὸν ἄνθρωπον
εἰς σωφρονισμόν καὶ μετάνοιαν, παρέχει κανόνα καὶ μέτρα διαγωγῆς εἰς τοὺς
πιστούς. Ἐὰν τοῦτο ἔπραττεν ὁ ποιητὴς ἐν μέτρῳ, θὰ ἦτο ἀνεκτότερον εἰς τὴν
νεωτέραν ἀντίληψιν. Ἐξ ἄλλου τὸ γεγονός, ὅτι τὰ παραδείγματα προέρχονται
τὸ πλεῖστον ἐκ τῆς Π. Διαθήκης, ἢ ἐκεῖνος ἐτίμα καὶ ἐγίνωσκεν ὡς ὀλίγοι,
ἀλλ' οἱ ἀκροαταὶ οὔτε τότε, πολλῶ μᾶλλον σήμερον, εἶχον εἰς τοιαύτην εὐρύ-
τητα ὑπ' ὄψιν, ψυχραίνει τὸν ποιητικὸν λόγον. Ὑπάρχουν βέβαια παραδείγματα
καὶ τῆς Κ. Διαθήκης, πλησιέστερα πρὸς τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον, ἀλλ' ὀλίγα
εἶναι ἐκ τῶν Ἁγίων καὶ τῶν μαρτύρων.

Τέλος παρατηροῦμεν τὴν ἐπιγραμματικὴν τὴν ὁποίαν ἡ βραχυλόγος
ποίησις τοῦ Ἀνδρέου προσλαμβάνει. Οὕτως ἡ ποίησις ἐνδυομένη μὲ σπάνιον
καὶ οὐχὶ συμβατικὸν γλωσσικὸν ἐνδυμα, προσλαμβάνει ἐξάίρετον θέλητρον
καὶ μεγαλοπρέπειαν.

3. Ὁ Μέγας Κανὼν εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν ἔργον τοῦ Ἀνδρέου, γνωστό-
τατον μὲν εἰς τοὺς πιστούς, πρωτότυπον εἰς τὸ εἶδος του καὶ διὰ τὴν ἐκτα-
σίν του, σημεῖον δὲ ἐρευνῆς καὶ ἀμφιβολιῶν τῶν φιλολογούντων, οἱ ὅποιοι δὲν
δύνανται νὰ διακρίνουν ἀκόμη ἀσφαλῶς τὰ γνήσια ἀπὸ τὰ παρέμβλητα τμή-
ματα (τινὰ ὡς τὰ εἰς τὸν ἴδιον τὸν Ἅγιον καὶ τὴν Ὁσίαν Μαρίαν τὴν Αἰ-
γυπτίαν εἶναι φανερόν, ὅτι δὲν εἶναι τοῦ καλάμου τοῦ Ἀνδρέου, ἀλλὰ μεταγε-
νέστερα). Μέχρις οὗ ἡ ἐκδοσις ἐκ τῶν χειρογράφων τακτοποιήσῃ τὸ θέμα
τοῦτο, κρίνομεν ἐκ τοῦ κειμένου ὡς ἔχει νῦν ἐν τῷ Τριωδίῳ.

Ὁ κανὼν ἔχει 250 τροπάρια καὶ 11 εἰρμούς. Τὰ τροπάρια κατὰ φῶδὰς
εἶναι: α' 25, β' 41, γ' 28, ε' 23, ς' 33, ζ' 22, η' 22 καὶ θ' 27. Ἡ ἀντι-
βολὴ ἐνὸς μόνον χειρογράφου¹ ἀλλάσσει καὶ τὴν σύνθεσιν καὶ τὴν μορφήν
καὶ τὴν σειράν, προσθέτει δὲ καὶ νέα κείμενα.

Κατὰ τὸ Συναξάριον τοῦ Ἁγίου καὶ τοῦ Κανόνος (PG 97, 1361, 1364) ὁ
ποιητὴς «*πᾶσαν τὴν Π. καὶ Ν. ἱστορίαν Διαθήκης ἐρασιμάμενος καὶ ἀθροίσας,*
τὸ παρὸν ἡρόσατο μέλος... προτρέπεται γοῦν διὰ τοῦτου πᾶσαν ψυχὴν,
ὅσα μὲν ἀγαθὰ τῆς ἱστορίας ζηλοῦν καὶ μιμῆσθαι πρὸς δύναμιν, ὅσα δὲ τῶν
φαύλων ἀποφεύγειν καὶ ἀεὶ πρὸς Θεὸν ἀνατρέχειν διὰ μετανοίας, δακρύων
καὶ ἐξομολογήσεως καὶ τῆς ἄλλης εὐαρεστήσεως.»

Ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς εἶπεν ἤδη εἰς λόγον του: «*Παιδιά, ἐσχάτη ὥρα ἐστίν*
ἐτοιμαστέον οὖν ἡμῖν τὰ πρὸς ἔξοδον καὶ τὰ πρὸς ταφήν ἐπιτήδεια. Αὐξήσω-
μεν ἡμῖν αὐτοῖς τὴν ἐπιτόμβιον μέριμναν. Μηδεὶς οὕτω χαῖνος ἔστω καὶ
ταῖς ἡδοναῖς ἐκλυτος, ὡς τὴν εἰς τὸν Χριστὸν ἀνάλυσιν δευτέραν θέσθαι τῆς
μετὰ πολλοῦ διαμονῆς καὶ συμπήξεως» (PG 97, 1160 - 1161). Τίθεται ἐπο-
μένως πρόβλημα θανάτου καὶ ἀντιμετωπίσεως αὐτοῦ. Ἄλλ' εἵμεθα ἔτοιμοι;
Τίνα θὰ παρουσιάσωμεν πρὸ τοῦ Κριτοῦ;

«*Πόθεν ἀρξώμαι θρηνεῖν | τὰς τοῦ ἀθλίου μου βίον πράξεις; | ποίαν*
ἀπαρχὴν ἐπιθήσω, Χριστέ, | τῇ νῦν θρηνηφθία;... (φῶδῃ α'). «Ὀἴμοι, τάλανα
ψυχὴ! | τί ὁμοιώθης τῇ πρώτῃ Εὔα; | εἶδες γὰρ κακῶς καὶ ἐτρόθης πικρῶς
| καὶ ἤψω τοῦ ξύλου | καὶ ἐγενῶσω προπετῶς | τῆς παραλόγου βρώσεως!
(αὐτόθι). «Ἡμαρτήσαμεν ὑπεπέσαμεν τῇ τῶν παθῶν ἀχθηδόνι καὶ τῇ ἐν-
λω φθορᾷ. Προεκρίναμεν φιλόυλον καὶ φιλοκτῆμονα βίον τῆς ἀκτησίας. Ἡ-
πατήθημεν τὸν νοῦν!» (φῶδῃ β'). «Ἐγγίζει, ψυχὴ, τὸ τέλος, | ἐγγίζει καὶ
οὐ φροντίζεις, | οὐχ ἐτοιμάζῃ | ὁ καιρὸς συντέμνει, διανάστηθι | ἐγγὺς ἐπὶ
θύραις ὁ Κριτὴς ἐστίν | ὡς ὄναρ, ὡς ἄνθος ὁ χρόνος | τοῦ βίου τρέχει | τί
μάτην ταραττόμεθα;» (φῶδῃ δ').»

Ποία ἡ ἀρχὴ τῆς ἀμαρτίας; Ὁ λογισμὸς, δηλονότι νοητικὴ, πέρα τοῦ
προσκαίρου σαρκικοῦ ἐρεθισμοῦ, ἡ χειρίστη πασῶν! Ὅμως ἡ ψυχὴ τοῦ ἀν-
θρώπου ἔχει τὴν δύναμιν ν' ἀντιστῇ, τὸ Ἐγὼ μετασχηματίζεται εἰς φωνήν,
εἰς τὴν ὁποίαν μετέχει ἡ ψυχὴ τοῦ ἀμαρτωλοῦ, διαμαρτύρεται διαλέγεται,
παρορμᾷ πρὸς μετάνοιαν καὶ σωτηρίαν. Εἰς τὸν Μ. Κανόνα οἱ ὄροι ψυχὴ, νοῦς,
συνείδησις, πρᾶξις, λόγος, θεωρία ἔχουν ἰδιάζουσαν σημασίαν, ἡ ὁποία δὲν δύ-
ναται ν' ἀναπτυχθῆ ἔδῳ. Δὲν εὐρίσκομεν πάντως δραματικὸν χαρακτήρα εἰς
τὸ κατανυκτικὸν τοῦτο καὶ ἀνθρώπινον ἀριστούργημα τοῦ Ἀνδρέου. Σημειοῦ-
μεν ἀπλῶς ὅτι ὁ ποιητὴς ἐπωφελήθη ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τῶν Πατέρων καὶ
τὴν ποίησιν τῶν προκατόχων του καὶ δὴ Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ.

Ὁ Μ. κανὼν ἡγείρειν ἀνάγκην ἐξηγήσεων καὶ ἐρμηνειῶν αὐτοῦ, συνεγρά-
φησαν δὲ σχετικὰ κείμενα (πρβλ. Coislilianus Gr. 249, 371^v, Βατοπεδι-
νός 192, 193, Διοφυσιατικὸς 205) ὡς καὶ «Ἐπιστολὴ κυροῦ Ἀκακίου μονα-
χοῦ Σαββαΐτου πρὸς τὸν αἰτήσαντα κλπ.» (Ἰβηρικὸς 652), ἅτινα δέον νὰ συγ-
κεντρωθοῦν καὶ ἐκδοθοῦν, μετὰ τοῦ ἀναθεωρηθησομένου κειμένου.

1. Ἁ θ. Πα π. - Κερ α μεύς, ΕΦ Γ', 1910, σσ. 501 - 507.

V. ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΚΑ

A'—ΕΙΡΜΟΙ (κατ' Εὐστρατιάδην)

Ἦχος Α' ὀκτώ, ἐξ ὧν πέντε ἀναστάσιμοι καὶ ἀνά εἷς εἰς τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Λαζάρου, εἰς τὸν Ἅγιον Νικόλαον καὶ τὴν Ἁγίαν Θέκλαν (ἀρ. 15 - 19, 42 - 44).

Ἦχος Β' πέντε, ἐξ ὧν δύο ἀναστάσιμοι, εἷς ἀνεπίγραφος, εἷς εἰς Μάρτυρας καὶ εἷς εἰς Μυροφόρους (ἀρ. 57, 60, 67, 86, 93).

Ἦχος Γ' δεκατέσσαρες, ὧν ἐξ ἀναστάσιμοι, τρεῖς ἀνεπίγραφοι, δύο εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν, καὶ ἀνά εἷς εἰς τοὺς Ἁγίους Εὐστράτιον καὶ Πλάτωνα (ἀρ. 102, 104, 106 - 109, 114, 118 - 122, 127, 131).

Ἦχος Δ' ἔνδεκα, ἐξ ὧν ὀκτὼ ἀνεπίγραφοι, δύο εἰς τὴν Ἁγίαν Θέκλαν καὶ εἷς εἰς τὰ Ἅγια Θεοφάνεια (ἀρ. 147 - 152, 161, 169 - 171, 180).

Ἦχος πλ. Α' ἑπτὰ, ἐξ ὧν δύο ἀναστάσιμοι, δύο ἀνεπίγραφοι, εἷς εἰς τὴν Κυριακὴν τοῦ Τυφλοῦ, εἷς εἰς τὴν εὕρεσιν τῆς κεφαλῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου καὶ εἷς εἰς τὴν Ἁγίαν Βαρβάραν (ἀρ. 188, 191 - 195, 207).

Ἦχος πλ. Β' ἑπτὰ, ἐξ ὧν πέντε ἀναστάσιμοι, εἷς ὁ Μέγας Κανὼν, εἷς ἀνεπίγραφος (ἀρ. 238 - 241, 244 - 246).

Ἦχος βαρὺς πέντε, ἐξ ὧν εἷς ἀναστάσιμος, τρεῖς ἀνεπίγραφοι, εἷς εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου (ἀρ. 290 - 294).

Ἦχος πλ. Δ' δέκα, ἐξ ὧν τρεῖς ἀναστάσιμοι, τρεῖς ἀνεπίγραφοι, εἷς εἰς τὴν Μεσοπεντηκοστήν, δύο εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ, εἷς εἰς τὸ Γενέσιον τοῦ Προδρόμου (ἀρ. 326, 327, 329 - 333, 338 - 340).

Κατὰ τ' ἀνωτέρω 21 εἶναι ἀνεπίγραφοι¹, 24 ἀναστάσιμοι, 3 εἰς Χριστόν, 3 εἰς τὴν Θεοτόκον, 10 εἰς τοὺς Ἁγίους, 2 εἰς ἑορτὰς τοῦ Τριωδίου καὶ 3 εἰς τοῦ Πεντηκοσταρίου. Οἱ εἰρμοὶ οὗτοι ἄλλοι εἶναι ἐνεακάδιοι, ἄλλοι ὀκτακάδιοι, ἄλλοι τετρακάδιοι καὶ ἄλλοι τρικάδιοι. Τῶν πλειόνων δὲν ἐσφύθησαν τὰ τροπάρια.

B'—ΚΑΝΟΝΕΣ (πλὴν τῶν ἐχόντων εἰρμοὺς πρωτοτύπους)

I. Μηνάϊων. Σεπτ. 8 Γενέθλιον Θεοτόκου: α') «Χορευέτω πᾶσα κτίσις» (πλ. δ'), β') «Ἴδετε, ἴδετε».

Σεπτεμβρίου 14 Τιμίου Σταυροῦ: «Προκαθάραντες σῶμα» (α').

1. Οἱ ἀνεπίγραφοι δὲν ἀναφέρουν ἐπὶ ποίᾳ ἑορτῇ συνετάχθησαν, ὅμως δὲν εἶναι ἀνώνυμοι, συνήθως φερόμενοι ὡς «ποίημα Ἀνδρέου Κρήτης...».

Σεπτεμβρίου	24	Ἁγίας Θέκλης: «Οἱ τὴν μαθήτριαν Παύλου» (δ')..
Νοεμβρίου	13	Ἰωάννου Χρυσοστόμου: «Ἐδειξας ὁ Θεός» (δ').
»	30	Ἀνδρέου πρωτοκλήτου: «Τῷ καλάμῳ τοῦ εὐαγγελίου» (α').
Δεκεμβρίου	6	Ἁγίου Νικολάου: «Νικόλαον ἅπαντα» (α').
»	8	Ἁγίου Παταπίου: «Τὸ γένος τὴν ἔπαρξεν» (α').
»	9	σύλλ. Ἁγίας Ἀννης: «Τὴν σύλληψιν σήμερον» (α').
»		προεόρτιος Χριστουγέννων: «Σήμερον ἡ Παρθένος» (β').
»		προεόρτιος Χριστουγέννων: «Τῷ ἀναστάντι ἐκ τοῦ τάφου» (γ'). Πρβλ. Crypt. Gr. Δ. α. IV, γ' αἰών.
»	20	Ἰγνατίου θεοφόρου: «Φαιδρῶς ἐορτάζοντες» (α').
»	23	Δέκα μάρτυρες: «Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ...».
»	25	Χριστουγέννων: «Ἀγαλλιᾶσθω ἡ κτίσις» (δ').
»		Χριστουγέννων, μεθεόρτιος: «Ἄσωμαί σοι, κύριε, ὁ Θεός μου...».
»	30	Εἰς τὴν ὀγδόην: «Σκιρτάτωσαν...».
Ἰανουαρίου	6	Θεοφανείων: «Σήμερον ὁ Θεός» (δ').
»	16	προσκύνησις ἀλύσεως Ἀγ. Πέτρου: «Σὺ δεσμεῖν» (δ').
»	26	Γρηγορίου Θεολόγου: «Θεολόγοις ἄσμασιν» (δ').
»	27	Ἀνακομιδῆ λειψάνου Ἰωάννου Χρυσοστόμου: «Ἐδειξας ὁ Θεός» (δ').
Φεβρουαρίου	2	Ὑπαπαντῆς: «Ἀγκάλαις δεξάμενος...».
»		Ὑπαπαντῆς: «Ἀγάλλου καὶ σύ, πρεσβῦτα» (γ').
Μαρτίου	10	Κοδράτου μάρτυρος: «Ἡ φωτοφόρος σου μνήμη» (δ').
»	25	Εὐαγγελισμοῦ: «Σήμερον Γαβριήλ...» (δ') ¹ .
Ἀπριλίου	23	Ἁγίου Γεωργίου: «Ἀγαλλιᾶσθω ἡ κτίσις» (δ') ² .
Ἰουνίου	24	Γενέθλιον Προδρόμου: «Σήμερον μυστικῶς» (δ').
»	24	Γενέθλιον Προδρόμου: «Ἡ σιωπὴ τοῦ πρεσβύτου» (Πρβλ. Vatic. Gr. 1547, 21 καὶ 1558, 7).
Αὐγούστου	1	Ἁγίων Μακκαβαίων: «Μωσέως τὰ δόγματα» (α').
»	6	Μεταμορφώσεως α') «Λεῦτε συνέλθωμεν» (δ').
»		β') «Τὸ Μωσέως πρόσωπον» (δ').
»	29	ἀποτομὴ κεφαλῆς Ἰω. Προδρόμου: «Τὸ τῆς ἐρήμου» (πλ. δ').
»	29	ὁμοίως (Πρβλ. Βατοπεδίου κώδ. 1046, 5, ιη' αἰών).

1. Ἐξεδόθη ὑπὸ Enrico Follieri, Un canone inedito di S. Andrea di Creta per l'Annunciazione (Vat. gr. 2008 et Crypt. Δ. α. VII), Collectanea Vaticana in honorem Anselmi M. Card. Albareda a Bibliotheca Apostolica edita (studi e Testi 219), in Civitate Vaticana 1962, σσ. 337 - 357 [σσ. κειμένου 345 - 357].

2. G. Parlioni, Andrea di Creta, Canone per S. Giorgio, Archivio Italiano per la Storia della Pietà III, 1962, σσ. 231 - 261. Πρβλ. S. G. Mercati, Byzantion XXXII 1, 1962, σσ. 311 - 312.

II. Τριωδίου. Ἀπόκρεω (Εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν): «Τὴν ἡμέραν τὴν φρικτὴν» (πλ. β').

Τετάρτη τῆς Τυρινῆς: «Νηστεύων ὁ Κύριος» (δ').

Πέμπτη Ε' ἐβδ. (Μέγας Κανών): «Πόθεν ἄρξομαι θρηνεῖν» (πλ. β').

Παρασκευὴ Λαζάρου: «Ῥδὴν ἐπιπίκιον» (α'). Πρβλ. Μ. Λαύρας 854, 4 - Η 199.

Σαββάτω Λαζάρου: «Νεκρὸν τετραήμερον» (α').

Κυριακῇ Βαῦων ἐσπέρας τριώδιον: «Ἰωσήφ τὴν σωφροσύνην» (πλ. δ'). Πρβλ. Vatic. Gr. 1631.

Μ. Δευτέρα εἰς τὸ ἀπόδειπνον τριώδιον: «Συνέλθωμεν τῷ Χριστῷ» (πλ. δ)

Μ. Τρίτη εἰς τὸ ἀπόδειπνον τριώδιον: «Συντελείας ὁ καιρὸς» (β').

Μ. Τετάρτη εἰς τὸ ἀπόδειπνον τριώδιον: «Ἀνώγειν ἐστρωμένον» (πλ. β').

Μ. Πέμπτη τετράδιον: «Ἐτάζει ὁ ἀνεύθυνος» (γ').

Μ. Πέμπτη τετράδιον: «Πῶς ἤρησῶ, Πέτρε» (πλ. β').

III. Πεντηκοστὰριου. Κυριακῇ Μυροφόρων: «Ἐσταυρώθης σαρκί» (δ'). Κυριακῇ Μεσοπεντηκοστῆς: «Ἐθνη κροτήσατε» (πλ. δ').

IV. Θεοτοκαρίου. 1) Ὁδηγητριάς ἀκροστ.: «Τυφλῶν ὀδηγήτρια, φῶς μοι παράσχοις», ἄρχ.: «Τὴν γλῶττάν μου» (πλ. δ'). 2) «Θρήνων ἀπαρχάς» (α'). 3) «Ῥδὴν παρακλήσεως» (α'). 4) ἀκροστιχίς: «Θρηνώδες ἄσμα δεύτερον τῇ Παρθένῳ. Τοῦ Κρήτης», ἄρχ.: «Θρήνον καιρὸς» (β'). 5) ἀκροστιχίς: «Θρηνεῖν τὸ κέρδος τοῦ βίου καθ' ἡμέραν», ἄρχ.: «Θλίψει προσπαλαίειν» (γ'). 6) «Ψάλλειν ἀδιαλείπτως» (πλ. α'). 7) ἀκροστ.: «Ἰωμεν αἰθῆς τοῦ καλοῦ θρήνου χάριν», ἄρχ.: «Ἰωὴλ ὁ θανμαστός» (πλ. β'). «Πρῶτον παθῶν νοσήσας» (πλ. γ'). 9) Ἀκροστ.: «Τὸν ἑβδομον θρήνον δὲ πῶς παραδράμω», ἄρχ.: «Τρέμω τὴν καταδίκην» (πλ. γ'). 10) Ἀκροστ.: «Θρήνος βροτοῖς πέφυκεν ἐκ Θεοῦ χάρις», ἄρχ.: «Θρηνώδη τὸν βίον» (πλ. δ').

V. Ἄλλων Ἀκολουθιδῶν. Εἰς ψυχορραγοῦντα: «Δεῦτε συνάχθητε» (πλ. β'). Κατανυκτικός: «Οἶμοι, τάλανα ψυχὴ μου» (πλ. δ'). Εἰς ψυχὴν κρινομένην: «Δεῦτε ἀνάχθητε πάντες οἱ εὐσεβεῖς» (πλ. β').

VI. Ἐκ παπύρου. Pap. Graec. Vindob. 31956¹. Ἀκέφαλος, ἄρχεται: «Ἀγνῶν ἐξ αἱμάτων, ἀειπάρθενε».

Γ'—ΙΔΙΟΜΕΛΑ

«Ἀγνὸς ὑπάρχει ὁ γάμος» (Εἰς κουρὰν μοναχῆς) πλ. α'. «Ἀφθόρου τόκου Μαρίας» (Σεπτ. 20) πλ. β'. «Βλέπε τὴν Ἐλισάβετ» (Ἰουνίου 24) πλ. δ'.

1. Πρβλ. Peter Sanz, Ein Fragment eines neuen Kanon des Andreas von Kreta ἐν Jahrbuch der Österreichischen Byzantinischen Gesellschaft IV, 1955, 1 - 11 + 1 πίν.

«Δεῦρο δέ μοι σήμερον» (Ἰουνίου 29) β'. «Δεῦτε ἀνομνήσωμεν» (Δεκεμβρ. 25) δ'. «Δεῦτε, ἅπαντες πιστοὶ» (Ἰανουαρ. 2) γ'. «Δεῦτε, ἅπαντες Χριστοῦ» (Δεκεμβρ. 17) β'. «Δεῦτε, συμφώνως οἱ πιστοί», (Ἰανουαρ. 3) β'. «Εἰ καὶ τὸν ἔξωθεν ἀπεδόσω» (Εἰς κουρὰν μοναχῆς) πλ. α'. «Ἐπέφανε σήμερον ὁ μέγας» (Ἰουνίου 24) δ'. «Ἐρευνάτε τὰς γραφὰς» (Φεβρ. 2) πλ. α'. «Ἐδφραίνεται οὐρανός» (Ἰουνίου 18) δ'. «Ἐδφραίνεσθε, δίκαιοι» (Δεκεμβρ. 25) δ'. «Ἐδφράνθητι, Ἱερουσαλήμ» (Δεκεμβρ. 25) δ'. «Ἡρώδης ὁ παράνομος» (Δεκεμβρ. 29) πλ. δ'. «Θεοτόκε Παρθένε» (Δεκεμβρ. 25) δ'. «Ἰωάννη πανεύφημε» (Ἰουνίου 24) δ'. «Μάρθα καὶ Μαρία τῷ Σωτῆρι» (Σαββ. Λαζάρου) α'. «Ὁ ἔχων θρόνον οὐρανόν» (Κ. Βαῦων) πλ. β'. «Οἱ τοῦ νόμου φύλακες» (Αὐγ. 1) πλ. α'. «Ὁ κτίστης οὐρανοῦ καὶ γῆς» (Φεβρ. 2) α'. «Ὁ πάνσοφος μοι Παῦλος» (Εἰς κουρὰν μοναχῆς) πλ. α'. «Ὁ πατὴρ εὐδόκησεν» (Δεκεμβρ. 25) δ'. «Ὁ περιβάλλων τὸν οὐρανόν» (Ἰανουαρ. 6) α'. «Ὁ πρωτόκλητος μαθητῆς» (Νοεμβρ. 30) α'. «Ὅρος τὸ ποτὲ ζοφώδες» (Αὐγ. 6) δ'. «Ὁ τοῖς Χερουβεὶμ ἐποχούμενος» (Φεβρ. 2) πλ. δ'. «Πάλιν Ἰησοῦς ὁ ἐμός» (Ἰανουαρ. 2) α'. «Πρέπει τῷ Ἰωάννῃ» (Ἰουν. 24) πλ. δ'. «Προτυπῶν τὸν σταυρόν σου» (Σεπτ. 14) α'. «Προφήτης καὶ Πρόδρομος» (Ἰουν. 24) δ'. «Σήμερον ἡ ἱερὰ μήτηρ» (Φεβρ. 2) δ'. «Σήμερον Συμεὼν» (Φεβρ. 2) α'. «Σήμερον τὸ κατὰ Χριστοῦ» (Μ. Πέμπτης) πλ. δ'. «Σήμερον χαρὰς εὐαγγελία» (Μαρτίου 25) δ'. «Σήμερον ὡς ἀληθῶς» (Σεπτ. 14) α'. «Τὰ κατὰ πόλιν δεσμὰ» (Ἰουν. 29) α'. «Τὴν κοινὴν ἀνάστασιν» (Κ. Βαῦων) δ'. «Τὸν κήρυκα τῆς πίστεως» (Νοεμβρ. 30) πλ. δ'. «Τὸν λόγγαις κληρωσάμενον» (Ἰανουαρ. 26) δ'. «Τὸν κωτόν μου ἔδωκα» (Μ. Πέμπτης) πλ. β'. «Τὸ τριπέλεχον ἄθροισμα» (Ἰανουαρ. 12) α'. «Τοῦ Ἰησοῦ γεννηθέντος» (Δεκεμβρ. 29) πλ. δ'. «Τὸ φυτευθὲν ἐν κρανίῳ τόπῳ» (Σεπτ. 14) α'. «Φαιδρά μου ἡ παρελθούσα» (Ἰανουαρ. 2) γ'. «Χορείας ἐγείρατε» (Σεπτ. 24) δ'. «Ὡ τοῦ παραδόξου θαύματος» (Ἰουν. 24) δ'.

Δ'—ΣΤΙΧΗΡΑ

1) Εἰς κουρὰν Μοναχῆς (κατ' ἀλφάβητον) ἦχος πλ. α' «Ἀνάλαβε, Παρθένε, τὴν πανοπλίαν». «Ἐνδέδουσαι χιτῶνα τῆς μετανοίας». «Ἰδοὺ Χριστῷ νυμφεὺι τῷ ἀθανάτῳ». «Νεκρώθητι τῷ βίῳ, ἵνα συζήσης». «Ῥαστόνην τοῦ βίου καταλιποῦσα». «Φυλάττειν, ὦ Παρθένε, σὸ διδαχθεῖσα».

2) Ἀναστάσιμα ἀνατολικά. «Ἐδφράνθητε οὐρανοὶ» (καὶ τὰ ἐπόμενα τρία. Πρβλ. Βατοπεδ. κώδ. 1491, 3, Στιχηράριον γ' αἰ., φ. 285β).

3) Εἰκοσιτέσσαρα Στιχηρὰ κατ' ἀλφάβητον τοῦ Μ. Κανόνος ἔχοντα ἐφύμνιον: «Κόριε, πρὶν | εἰς τέλος ἀπόλωμαι, σῶσόν με»¹.

1. Πρβλ. Ἄ. Παπαδόπουλον-Κεραμέα, ΕΦ Ε', 1910, 507 - 513.

Χαρακτηρισμός. Ἐξετάσαντες τὸν Ἀνδρέαν ὡς ἄνθρωπον τῆς πράξεως καὶ τῆς θεωρίας, ὡς ἐκκλησιαστικὸν λειτουργόν, ρήτορα καὶ ποιητὴν, ὡς ψυχὴν ἀγωνιζομένην, ἀγόμεθα νῦν εἰς γενικὴν περὶ αὐτοῦ κατακλιθεὶς : Ἐξ ἀσημάντου οἰκογενείας, ἀλλ' εὐσεβοῦς, γέννημα τῶν ἱερῶν τόπων καὶ ἀνάθρεμμα τῆς θεοβαδίστου πόλεως, σοφὸς τὰ γραμματικά, πλούσιος εἰς γλωσσικὰ βιώματα, πατερικὴν γνῶσιν, ἐμβριθῆς εἰς τὰς Γραφάς, θεοσεβῆς καὶ μετριοφρων, μοιράσας πάντοτε τὴν ζωὴν μεταξὺ θεωρίας καὶ πράξεως, ἀσκητῆς ζῶν ἐν τῷ κόσμῳ, γραφειοκράτης τὸ πρῖν, διοικητικὸς τῆς ὀργανωμένης φιλανθρωπίας τῆς Μ. Ἐκκλησίας κατόπιν, ἀρχιποίμην ἀποστολικοῦ θρόνου ἐπὶ μακρόν. Σύγχρονος καὶ συνεργάτης σπουδαίων ἐκκλησιαστικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν μορφῶν. Διδάσκαλος διὰ τῆς ρητορικῆς καὶ τῆς ποιήσεως, ἀγιάζων διὰ τοῦ πλουσίου καὶ εὐχύμου λόγου καὶ τῆς καλλιτελεστικῆς ποιητικῆς μολπῆς. Παραστάτης οὐ μόνον τοῦ ἀνωμένου ἀκροατοῦ του, ἀλλὰ καὶ τοῦ συγκεκριμένου ἀνθρώπου ἐν πολέμοις, λοιμοῖς, σιτοδείαις καὶ θλίψεσιν. Μέγας ἐν τῇ ἀγιότητι τοῦ παλαίσματος, μὴ καταλιπὼν τὸ σκάμμα τοῦ κατὰ τῆς ἀμαρτίας ἀγῶνος. Χειραγωγῶν τὰς ψυχὰς πρὸς κατάνυξιν, μετάνοιαν. Ἀποβλέπων πρὸς σωτηρίαν καὶ θέωσιν. Ἐξυψῶν τοὺς ἀνθρώπους μέχρι τῶν οὐρανίων. Τιμῆσας τὴν Θεοτόκον μετὰ Θεὸν καὶ ἄσπιλον ἀποφηνάμενος τὴν γέννησιν αὐτῆς, καθιστῶν μεσίτριαν παρὰ τῷ Υἱῷ τοῖς ἀνθρώποις, ἠγίασεν ἑαυτὸν καὶ τοὺς λόγους του διὰ καθαρμοῦ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ ἀνεπαύθη εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου. Δι' ἡμᾶς δὲ τοὺς κοσμικοὺς ἠγωνίσθη διὰ τοῦ λόγου, ὡς εἰς τῶν μεγάλων ἐκπροσώπων τῆς ἀνθρωπίνης ποιήσεως, κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἀντίληψιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ

Θεολόγος διαπρεπῆς διακριθεὶς εἰς τὸ πεδῖον τῆς δογματικῆς καὶ ἀντιρρητικῆς κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς εἰκονομαχίας, μοναχὸς σαββαίτης τοῦ χοροῦ τῶν ἐνδόξων ὑμνογράφων, ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς κατέλιπε μέγα ἔργον, ἀλλὰ καὶ πλήθος δυσεπιλύτων ἀποριῶν ὥστε νὰ εἶναι μέγα φιλολογικὸν πρόβλημα.

1. Βίος. Αἱ ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας βιογραφικαὶ εἰδήσεις εἶναι ὀλίγισται συνδεδεμέναι μάλιστα μετὰ πολλῶν θρύλων κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε νὰ ἔχη ἐπέλθει σύγχυσις καὶ νὰ εἶναι πάντοτε θέμα πρὸς μελέτην ἢ ἐξακριβώσις τοῦ ἀληθοῦς. Ὁ γνωστὸς «*Βίος τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμα-*

σκηνοῦ συγγραφεὶς παρὰ Ἰωάννου πατριάρχου Ἱεροσολύμων»¹, ἔργον ἀμφιβόλου ἀξιοπιστίας, κατὰ τὴν κρατοῦσαν ἄποψιν εἶναι μετάφρασις ἀραβικοῦ προτύπου², συντέθη δὲ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Ἰωάννου Ζ' (964 - 966) ἢ μᾶλλον Ἰωάννου Η' (1098 - 1106/7)³. Ὁμοίως μεταγενεστέρως ἐποχῆς εἶναι καὶ ἕτερος βίος ἔργον τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Ἰωάννου Θ' τοῦ Μερκουροπόλου († 1157;) ⁴. Αἱ μαρτυρίαι τῶν Βυζαντινῶν χρονογράφων (Θεοφάνους, Νικηφόρου πατριάρχου) κλπ. εἶναι ἐλάχισται, μνημονεύουσαι αὐτοῦ μόνον ἐν σχέσει πρὸς τὰ γεγονότα τῆς εἰκονομαχίας, οὐδὲν δὲ περὶ τῶν θεολογικῶν αὐτοῦ ἔργων πληροφοροῦν καὶ τῆς ἀξίας του, οὐδ' αὐτοῦ τοῦ Φωτίου ἐξαιρουμένου⁵, πλὴν μόνου τοῦ Θεοφάνους περιοριζομένου εἰς τὸ ὅτι τὸν ἀρχιερέα Πέτρον τὸν «*κατὰ Μαίτουμᾶν*» «*ἐγκωμίοις λόγων τετίμηκεν ὁ ὁσῖος πατὴρ ἡμῶν Ἰωάννης, ὁ καλῶς ἐπικληθεὶς Χρυσόροδος διὰ τὴν ἐπανθούσαν αὐτῷ τοῦ Πνεύματος ἐν τε λόγῳ καὶ βίῳ χρυσαυγῇ χάριν*»⁶.

Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐγεννήθη περὶ τὰ μέσα τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ ζ' αἰ. ἐν Δαμασκῷ ἐκ πατρὸς Σεργίου ὀνομαζομένου καὶ κατέχοντος ὑψηλὴν θέσιν πλησίον τοῦ καλίφου Ἀβδουλ Μελικ Α'. Τὸ οἰκογενειακὸν του ἐπώνυμον ἦτο Μανσοῦρ, σημαῖνον νικητῆς ἢ κατὰ τὸν Θεοφάνη λελυτρωμένος⁷. Ἦδη ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας οἱ σφριζόμενοι «*βίοι*» συνδυάζουν τὰς τύχας τῶν δύο κορυφαίων ὑμνογράφων τοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ Κοσμᾶ Μαίτουμᾶ, λέγοντες ὅτι ὁ δεῦτερος ὑπῆρξε θετὸς υἱὸς τοῦ Σεργίου. Πρῶτος διδάσκαλος ἀμφοτέρων διετέλεσε μοναχὸς τις ἐξ Ἰταλίας Κ ο σ μ ᾶ ε ὀνόματι, εἰ καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Δαμασκηνὸς δὲν τὸν ἀναφέρει ἐν τῇ εἰς λατινικὴν μετάφρασιν σωθείσῃ ὁμολογίᾳ πίστεως, ἐνθα λέγει ὅτι διδάσκαλοί του ὑπῆρξαν οἱ ποιμένες τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων⁸.

Τὸν πατέρα του ἀποθανόντα διεδέχθη εἰς τὴν παρὰ τῷ καλίφῃ ὑπηρεσίαν, ἣν ὅμως καταλιπὼν ἀνεχώρησεν ἐκ Δαμασκοῦ ἄγνωστον ἀκριβῶς πότε, διὰ νὰ ἔλθῃ μετὰ τοῦ Κοσμᾶ εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ τελικῶς ἐγκαταβιώσῃ μετ' αὐτοῦ

1. PG 94, στ. 429 - 489.

2. Πρβλ. J. M. H o e c k, Stand und Aufgaben der Damaskenos - Forschung, OCP XVII, 1951, σσ. 7 ἔξ.

3. Β α σ. Ἀναγνωστοπούλου, Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, Ὁρθοδοξία ΛΑ', 1956, σ. 502. Ὁ Εὐστρατιάδης, ΝΣ ΚΣ', 1931 σσ. 389 - 390, βασιθεὶς εἰς τὰς μαρτυρίας πολλῶν κωδίκων, ἰδίᾳ Λαυριωτικῶν, θεωρεῖ αὐτὸν ἔργον ἢ τοῦ Ἰωάννου Γ' ἢ τοῦ Ἰωάννου Δ' πατριαρχῶν Ἀντιοχείας, πρωτότυπον δὲ, ἐξ οὗ προήλθε τὸ ἀραβικὸν κείμενον.

4. «*Βίος καὶ πολιτεία τῶν ὁσίων... Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ Κοσμᾶ...*», ἐξεδόθη ὑπὸ Ἀ θ. Παπαδοπούλου Κεραμέως Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας Δ', σσ. 303 - 350.

5. Πρβλ. Β. Ἀναγνωστόπουλον, Ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 337 - 338.,

6. De Boor I, σ. 417, 14-16. Σύντομον συναξάριον βλ. ἐν Syn. Const. στ. 278 - 279.

7. Αὐτόθι, σ. 417, 19.

8. PG 95, στ. 418.

ἐν τῇ λαύρᾳ τοῦ θεοφόρου Σάββα, ἔνθα ἐχειροτονήθη πρεσβύτερος. Εἰς τὸν βαθμὸν αὐτὸν τῆς ἱερωσύνης παρέμεινε μέχρι τέλους τοῦ βίου του, ἐνῶ ὁ Κοσμάς τελικῶς ἀνεδείχθη ἐπίσκοπος τῆς πόλεως Μαίουμα. Τὸ 726, ἔτος ἐνάρξεως τῆς Εἰκονομαχίας, δὲν εὐρίσκειτο πλέον ἐν Δαμασκῷ, ὡς θέλουν οἱ «βίοι», ἀλλ' ἤτο ἤδη μοναχὸς καὶ πρεσβύτερος¹, ἐκ τῆς μονῆς του δὲ ἀντεμετώπισε διὰ τῶν ἀντιρρητικῶν του τὸν Λέοντα Γ' Ἰσαυρον καὶ ἐκεῖ συνέθηκε τὸ θεολογικὸν καὶ ὑμνογραφικὸν του ἔργον. Ἡ μετὰ θέρμης μάλιστα ὑπεράσπισις τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων ἐγένετο αἰτία νὰ ὑποβληθῇ εἰς ἐτήσιον ἀναθεματισμὸν κατ' ἐντολὴν τοῦ Κωνσταντίνου Ε', ὅστις καὶ χλευαστικῶς μετέλλαξε τὸ ἐπίθετον τοῦ Ἰωάννου ἀπὸ Μανσοῦρ εἰς *Μανζηρός*, ὅπερ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐσήμαινε νόθος.²

Ἡ ἡμερομηνία τοῦ θανάτου του 4 Δεκεμβρίου 749³ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ἀσφαλής. Γεγονὸς πάντως εἶναι ὅτι τὸ 753 εἶχε πλέον ἀποθάνει, ὡς συνάγεται ἐκ τῆς χαρακτηριστικῆς φράσεως τῆς κατὰ τὸ ἔτος αὐτὸ συνελθούσης ἐν Ἱερεῖᾳ εἰκονομαχικῆς συνόδου «*ἡ Τριάς τοὺς τρεῖς καθεῖλε*» (τ.ἔ. Γερμανὸν Α' Κωνσταντινουπόλεως, Ἰωάννην Δαμασκηνὸν καὶ Γεώργιον Κύπρου), ἧτις μετετρέπη ὑπὸ τῶν πατέρων τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς εἰς τὸ «*ἡ Τριάς τοὺς τρεῖς ἐδόξασεν*»⁴. Ἡ ἀγιοποίησις του δὲν ἐβράδυνε μετὰ τὸν θάνατον του κατετάχθη εἰς τοὺς ὁσίους καὶ ἡ μνήμη του τιμᾶται τῇ δ' Δεκεμβρίου.

2. Ἔργον Ὑμνογραφικόν⁵. Εἰς οὐδένα τῶν Βυζαντινῶν ὑμνογράφων προσγράφεται τόσον μέγα πλῆθος ποικίλων ὕμνων, ὅσον εἰς τὸν Ἰωάννην Δαμασκηνόν. Τὸ Β' τροπάριον τῆς θ' ᾠδῆς τοῦ εἰς τὴν μνήμην του κανόνος εἶναι χαρακτηριστικὸν ἐν προκειμένῳ : «*Ἁγίων τὰ τάγματα, ὑμνολογήσας ὄσιε, τὴν ἀγνήν Θεοτόκον, Χριστοῦ τὸν Πρόδρομον, ἀθθίς Ἀποστόλους, προφήτας σὺν ἀσκηταῖς, σοφοῦς διδασκάλους, δικαίους καὶ μάρτυρας, ἐν ταῖς τούτων νῦν ἀλλίξῃ σκηναῖς*». Ἡ εὐρύτης ὁμῶς τῆς παραγωγῆς καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς ἀπορρέοντα πολλαπλᾶ ζητήματα δυσχεραίνουν ἀφαντάστως τὸ ἔργον τῆς ἐπιστημονικῆς ἐξακριβώσεως, οὕτως ὥστε ἡ σχετικὴ ἔρευνα νὰ προχωρῇ βραδύτατα⁶.

Ἡ βᾶσις τοῦ προβλήματος εἶναι κατὰ πόσον τὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα «*Ἰωάννου μοναχοῦ*» φερόμενα ἔργα εἶναι αὐτοῦ τοῦ Δαμασκηνοῦ ἢ καὶ ἄλλων ὁμωνύμων, διότι, ἐξ ὅσων μέχρι τοῦδε γνωρίζομεν, ἔχει διαπιστωθῆ σύγχυσις εἴτε ὑπὸ τῶν

1. Εὐστρατιάδης, Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 398.
 2. Θεοφάνης, de Boor I, 417, 16-21.
 3. Εἰς ἣν κατέληξεν ὁ S. Vailhé, Date de la mort de saint Jean Damascène EO 9, 1906, σσ. 28 - 30
 4. Πρβλ. M. Jugie, DTC VIII, στ. 695.
 5. Διὰ τὰς παλαιότερας μελέτας Βλ. Krumh. - Σωτ. Β', σσ. 558 - 562 καὶ Γ.Ζ., Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ὡς ὑμνογράφος καὶ ἡ κατ' αὐτὸν ἐκκλησιαστικὴ ὑμνωδία, Σαββατιαῖα Ἐπιθεώρησις Α', 1877 - 1878, σσ. 486 - 492, 537 - 542, 611 - 615, 626 - 630.
 6. Πρβλ. J. M. Hoek, Ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 53 - 54.

γραφῶν τῶν κωδικῶν εἴτε ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν προελθοῦσα πρὸς τὰ ἔργα ἄλλων ὑμνογράφων οἱοὶ ὁ Ἰωάννης Μαυρόπου, μητροπολίτης Εὐχαΐτων¹, ὁ Ἰωάννης Θεοκάρης, ὁ Ἰωάννης Ἀρκλάς. Ἡ διάκρισις δὲν εἶναι εὐχερῆς καὶ θὰ ἀπαιτηθῇ ἄρκετὸς χρόνος, διὰ νὰ μελετηθῇ πᾶσα ἡ χειρόγραφος παρόδοσις καὶ συναχθοῦν τὰ ἀνάλογα συμπεράσματα. Τοῦ ἔργου τούτου κατὰ τὸ παρελθὸν εἶχεν ἐπιληφθῆ ὁ Σωφρ. Εὐστρατιάδης μελετήσας ἀγιορειτικούς καὶ παρισινούς ἰδίᾳ κώδικας, χωρὶς ὁμῶς νὰ ἐξαντλήσῃ τὸ θέμα².

Ὡς νῦν ἔχει τὸ πρᾶγμα, τὰ θεωρούμενα ὅτι ἀνήκουν εἰς τὸν Δαμασκηνὸν διακρίνονται εἰς κανόνας ἢ εἰρμούς μόνους καὶ εἰς ἰδιόμελα στιχηρά, δοξαστικά ἢ καὶ νεκρώσιμα τροπάρια. Οἱ κανόνες, ποιητικὰ συνθέματα προελθόντα ἐκ τῆς στιχολογήσεως τῶν ἐννέα ᾠδῶν τοῦ Ὁρθρου, πρὸς ἐκάστην τῶν ὁποίων ἀρχικῶς συνήπτοντο τροπάρια, ἀποσπασθέντα μετὰ ταῦτα, εὔρον τὴν μεγίστην ἀνάπτυξιν των κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Δαμασκηνοῦ ὑπὸ τῶν σαββαϊτῶν ὑμνογράφων. Ἐπόμενον λοιπὸν εἶναι οὗτος νὰ ἔχη συνθέσει πολλοὺς καὶ μάλιστα πρωτοτύπους, οὐχὶ προσομοίους.

Πρωτότυποι εἶναι οἱ ἐν τοῖς λειτουργικοῖς βιβλίοις ἔτι καὶ νῦν ἐν χρήσει τρεῖς ἰαμβικοὶ κανόνες εἰς τὰ Χριστούγεννα, τὰ Θεοφάνεια καὶ τὴν Πεντηκοστήν³. Τὸ λεκτικὸν των εἶναι ἀρχαιοπρεπές, ἢ δὲ ἀκροστιχίς των τετράστιχον εἰς δακτυλικὸν ἐξάμετρον. Ὁ εἰς τὴν Πεντηκοστήν ἀποδίδεται εἰς τὸν Ἰωάννην Ἀρκλάν, ἢ σχέσις του δὲ πρὸς τὸν Δαμασκηνὸν ἀμφισβητεῖται ἤδη ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης⁴. Τὴν σύνθεσιν καὶ τῶν τριῶν ἀνάγει εἰς τὸν Ἀρκλᾶν ὁ πτρχ. Ἰωάννης Μερκουρόπουλος⁵, ἐνῶ ἀντιθέτως οἱ Ἀλλάτιος καὶ Βαρθολομαῖος Κουτλουμουσιανὸς προσπαθοῦν νὰ ταυτίσουν αὐτὸν πρὸς τὸν Δαμασκηνόν⁶. Τὴν πατρότητά των ἡμφεσβήτησε καὶ ὁ Εὐστρατιάδης⁷. Γεγονὸς πάντως εἶναι ὅτι ἡ ξενίζουσα σύνθεσις των ἐκί-

1. Περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ A. Mai ἀποδόσεως εἰς τὸν Δαμασκηνὸν ἐξ κανόνων τοῦ Μαυρόποδος ἐν Spicilegium Romanum II, 1839, σσ. 17 ἐξ. [=PG 96, στ. 1372 - 1408] ἔρα J. H ussey, The authorship of the six hymni attributed to st. John of Damascus, Journal of Theological Studies 47, 1946, σσ. 200 - 203. Πρβλ. καὶ Ἀρχ. Μεθοδίου Φούγια, Ἰωάννης Μαυρόπου, μητροπολίτης Εὐχαΐτων, Ἀλεξάνδρεια 1955, σσ. 67 - 69.

2. Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς καὶ τὰ ποιητικὰ αὐτοῦ ἔργα, ΝΣ ΚΓ' - ΚΗ' εἰς πολλὰς συνεχείας σημειουμένας περαιτέρω [βασικὴ μελέτη].

3. Ἐξεδόθησαν καὶ ὑπὸ A. Nau c Canones iambici cum commentario et indice verborum, Bulletin de l'Académie Imper. des sciences, t. 6. Petersburg 1894, σσ. 199 - 224.

4. Πρβλ. Ἀθ. Κομίνη, Γρηγόριος Πάροδος μητροπολίτης Κορίνθου καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, Ρώμη - Ἀθῆναι 1960, σσ. 114 - 115.

5. Βίος, Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 349.

6. Τρεμπέλας, σ. 161.

7. ΝΣ ΚΓ', 1931, σ. 499.

νησε τὸ ἐνδιαφέρον πρὸς μελέτην καὶ σύνταξιν μάλιστα ἐρμηνειῶν καὶ εἰδικῶν λεξιλογίων¹.

Πιθανότητος πλείονας γνησιότητος ἔχουν οἱ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰωάννου μοναχοῦ φερόμενοι εἰρμοὶ² κανόνων μετὰ ὀκτώ, ἀλλ' οὐχὶ σπανίως καὶ ἐννέα ῥόδων, ὧν τινες ἔχουσαι δύο εἰρμοὺς. Οἱ πλείστοι εἶναι ἀναστάσιμοι, εἰς εἰς τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα (ἤχος α' : Ἀναστάσεως ἡμέρα...), εἰς σταυρώσιμος (ἤχος πλ. Β' : Τὸ ἐρυθραῖον πέλαγος ῥάβδω τεμών...), καὶ πολὺ ὀλίγοι εἰς ἀκινήτους ἑορτάς. Πρὸς αὐτοὺς ἐποιήθησαν προσόμοιοι κανόνες ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ ἄλλων ὑμνογράφων. Οἱ εἰρμοὶ π.χ. Ἀνοίξω τὸ στόμα μου (ἤχος δ') εἶναι ποίημα τοῦ Ἰωάννου εἰς τὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου, προσόμοιοι δὲ πρὸς αὐτοὺς κανόνες εἶναι οἱ εἰς τὴν Ἀκάθιστον Ἰωσήφ τοῦ Ὑμνογράφου³ καὶ ὁ εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τοῦ Θεοφάνους.

Αὐτοτελεῖς κανόνας ἐποίησε πολλοὺς ὁ Δαμασκηνός. Κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Εὐστρατιάδου κατὰτάξιν⁴ οἱ εἰς διαφόρους ἑορτάς ἀγίων τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ ἀνέρχονται εἰς 75, οἱ τῆς Παρακλητικῆς ἀναστάσιμοι εἰς 15, ἀνὰ δύο εἰς ἕκαστον ἤχον, πλὴν τοῦ πλ. β' οὐδένα ἔχοντος καὶ τοῦ πλ. δ' ἔχοντος τρεῖς. Ἐν τῷ Τριωδίῳ μόνον ἐν τετραώδιον ὑπάρχει τῷ Σαββάτῳ τοῦ Λαζάρου (ἤχος πλ. δ', ῥόδη ζ' : Θεὸς ὦν ἀληθινός...).

Οἱ τοῦ Πεντηκοσταρίου εἶναι τρεῖς : Τῇ Κυριακῇ τοῦ Πάσχα (ἤχος α' : Καθαρθῶμεν τὰς αἰσθήσεις...), τῇ Κυριακῇ τοῦ Θωμᾶ (ἤχος α' : Σήμερον ἔαρ ψυχῶν...), καὶ τῇ Πέμπτῃ τῆς Ἀναλήψεως (ἤχος πλ. α' : Ἄσωμεν, πάντες λαοί...), εἰς τὴν Θεοτόκον εἰδικῶς ἀναφέρονται 21 κανόνες καὶ εἰς τοὺς ὀκτὼ ἤχους⁵.

Ποιητικὰς ἀρετὰς μεγαλυτέρας τῶν κανόνων, ὡς ἐκ τῆς φύσεώς των, ἔχουν τὰ ἰδιόμελα (στιχηρὰ αἰνων, ἀποστίχων, λιτῆς, δοξαστικά, νεκρώσιμα) τῶν ὁποίων θεωρεῖται ποιητῆς. Πολλὰ τούτων εἶναι ἤδη ἐν χρήσει εἰς τὰ λειτουργικὰ βιβλία, ἄλλα παραμένουν ἀνέκδοτα⁶. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀπλότης των εἰς

1. Ed. Luigi De Stefani, Il lessico ai canoni giambici di Giovanni Damasceno secondo un ms. romano, BZ 21, 1912, σσ. 431 - 435.

2. Ἐξεδόθησαν κατ' ἤχον ὑπὸ Εὐστρατιάδου, Ἐρμολόγιον, Paris 1932. Ὁ Αὐτὸς ἐσημείωσε τὰς ἀρχὰς των, 531 τὸν ἀριθμὸν, καὶ ἐν ΝΣ ΚΖ', 1931, σσ. 502 - 512, 530 - 538, 610 - 617, 666 - 669.

3. Πρβλ. πρόσθεν σσ. 168 - 170.

4. ΝΣ, ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 669 - 681, 732 - 736, ΚΖ', 1932, σσ. 28 - 33.

5. Διὰ τοὺς τοῦ α' ἤχου πρβλ. καὶ Εὐστρατιάδου, Θεοτοκάριον, Paris, 1931, εἰς τοὺς ἀριθ. 10, 14, 15, 16, 17, 18.

6. Ὡν τινὰ ἐξέδωκεν ὁ Εὐστρατιάδης καταγράφων τὰ ἰδιόμελα τοῦ Ἰωάννου ἐν ΝΣ ΚΖ', 1932, σσ. 33 - 44, 111 - 123, 165 - 177, 216 - 224, 329 - 353, 415 - 422, 450 - 472, 514 - 534, 570 - 585, 644 - 664, 698 - 719, ΚΗ', 1933, σσ. 11 - 25. Ἄλλα ἐκ τοῦ Λαυριωτικοῦ κώδ. Γ' 67 (307) ἐξέδωκεν ὁ Σπυρίδων Λαυριώτης, Θεολογία Θ', 1931, σσ. 340 - 349.

τὸν ρυθμὸν καὶ τὴν φράσιν. Ἐκ τῶν Μηναίων : Εἰς τὰ Θεοφάνεια (ἤχος β') : Σήμερον ὁ Χριστὸς ὑπὸ Πατρὸς υἱὸς προσμαρτυρεῖται· σήμερον τὸ πνεῦμα κατέρχεται περιστερῶς ἐν εἰδει, τῶν ἀγγέλων αἱ στρατιαὶ θαυμάζουσι τὸν δεσπότην καθορῶσαι γυμνούμενον. Ἰορδάνης ἐν ὕδατι δέχεται, Ἰωάννης βαπτίζει δὲ σύντρομος· ἡμεῖς δὲ ἀκαταπαύστως βοῶμεν· δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνῃ, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία¹.

Εἰς τὴν μνήμην Πέτρου καὶ Παύλου (ἤχος α') : Πέτρον, τῆς Ἐκκλησίας τὴν βάσιν, ἱερῶν ἀνθέων στεφάνῳ οἱ πιστοὶ καταστέφωμεν· σήμερον γὰρ τοῦ Εὐαγγελίου τὸν δρόμον πληρώσας, τὸ σωτήριον πίνων ποτήριον τῷ διὰ σταυροῦ πάθει δοξάζεται καὶ τοὺς ὠραίους πόδας τῆς ἀπὸ γῆς πορείας πρὸς οὐρανὸν ἀντιστρέφας ἀνατρέχει πρὸς τὸν διδάσκαλον, αὐτῷ πρεσβεῦων ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν².

Τὰ τοῦ Τριωδίου ἄρχονται ἀπὸ τοῦ Σαββάτου τοῦ Λαζάρου ἐκτεινόμενα καθ' ἕλλη τὴν Μ. Ἑβδομάδα. Ἐκ τῶν τῆς Μ. Τρίτης (ἤχος πλ. β') : Ὁ Νυμφίος ὁ κάλλει ὠραῖος, παρὰ πάντας ἀνθρώπους, ὁ συγκαλέσας ἡμᾶς, πρὸς ἐστίασιν πνευματικὴν τοῦ νυμφῶνός σου, τὴν δυσείμονά μου μορφὴν, τῶν πταισμάτων ἀπαμφίασον, τῇ μεθέξει τῶν παθημάτων σου, καὶ στολὴν δόξης κοσμήσας, τῆς σῆς ὠραιότητος, δαιτυμόνα φαιδρὸν ἀνάδειξον, τῆς βασιλείας σου ὡς εὐσπλαγγος.

Εἰς τὸ Πεντηκοστάριον ἀνήκουν πολὺ περισσότερα, δεῖγμα καὶ τοῦτο ὅτι ὁ Δαμασκηνὸς προετίμα τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν Ἀνάστασιν θέματα, ὡς ἄλλως τε δεικνύει καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀναστασίμων εἰρμῶν του. Ἐν τῇ Τετάρτῃ τῆς Μεσοπεντηκοστῆς ἀπαρτίζεται ἀποκλειστικῶς ἐκ δύο γραφικῶν χωρίων (Ἰω. ζ', 38 καὶ η', 12), ἤχος πλ. β' : Ἀδελφοὶ ἀγαπητοί, τάδε λέγει ὁ Θεός· ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποταμοὶ ρεύσουσιν ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ὕδατος ζῶντος· ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ οὐ μὴ περιπατήσει ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἔξει τὸ φῶς τῆς ἀθανάτου ζωῆς³.

Ἄλλὰ καὶ ἡ Θεοτόκος ἦτο ἐκ τῶν προσφιλεστέρων εἰς τὴν μοῦσαν του θεμάτων. Τὰ εἰς αὐτὸν προσγραφόμενα Θεοτοκία εἶναι ἀρκετὰ μεγάλου ἀριθμοῦ, ἀποδεικνύοντα τὴν εὐλάβειαν ἣν ὁ ποιητῆς ἔτρεφε πρὸς τὴν Θεομήτορα.

Καὶ νεκρωσίμων στιχηρῶν πλῆθος ἀποδίδεται εἰς τὸν Δαμασκηνόν, ἐκ τῶν ὁποίων τινὰ ψάλλονται εἰς τὴν νεκρώσιμον εἰς ἱερεῖς ἀκολουθίαν, ἐκεῖθεν δὲ ὀκτὼ (ἐν εἰς ἕκαστον ἤχον) μετέχθησαν εἰς τὴν εἰς κοσμικοὺς⁴.

Ζήτημα ὀλόκληρον εἶναι ποῖα ὑπῆρξεν ἡ συμβολὴ τοῦ Δαμασκηνοῦ εἰς τὸν σχηματισμὸν τῆς Ὀκτωήχου. Βεβαίως ὅτι περιλαμβάνεται ἐκεῖ δὲν εἶναι ἀπο-

1. Εὐστρατιάδης ΝΣ ΚΖ', σσ. 166 - 167.

2. Αὐτόθι, σσ. 221 - 222.

3. Αὐτόθι, σ. 585.

4. Πρβλ. ἐν τέλει τοῦ παρόντος τόμου τὸ Ἐπίμετρον.

κλειστικῶς ἰδικόν του ἔργον ¹, ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ ἀρνηθῶμεν τὴν παρουσίαν του εἰς τοὺς κανόνας καὶ τὰ στιχηρά. Ὁ Εὐστρατιάδης ² δὲν διστάζει νὰ ἀποδώσῃ εἰς αὐτὸν καὶ τὰ λεγόμενα Ἀνατολικά στιχηρά, πιστεύων ὅτι ὠνομάσθησαν οὕτως ὡς προερχόμενα ἐξ Ἀνατολῆς, τῆς Ἱερουσαλήμ.

Εἰς τὸν Δαμασκητὸν ἀποδίδεται καὶ εὐχὴ «εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον, διὰ στίχων κατὰ Ἀλφάβητον» ὑπὸ τοῦ Νικοδήμου Ἀγιορείτου ³: Ἀνεσπέρον Φωτὸς ἢ γεννήτρια, | ἐξαγγέλλοντι πρόσσχεσ μοι δέομαι | βεβορβόρωμαι γὰρ καὶ ξερόπωμαι. . . Ἡ εὐχὴ αὕτη εἶναι προσομοία πρὸς τὴν «εὐχὴν κατὰ στίχων» τὴν προσγεγραμμένην εἰς τὸν Ρωμανὸν ⁴ πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν Θεοτόκον ἐκ στίχων ἑνδεκασυλλάβων: Δεῦτε πάντες, πιστοί, προσκυνήσωμεν, μετὰ δὲ τὸ πέρας τῆς ἀλφαβητικῆς ἀκροστιχίδος ἀκροστιχίζεται ἡ λ. Ἰωάννου.

Ἡ εἰς στίχους ἀνακρεοντείου πρὸ τῆς Μεταλήψεως εὐχὴ κειμένη ἐν τῷ Ὁρολογίῳ καὶ ἀποδιδόμενη εἰς αὐτὸν (: Ἀπὸ ἑνπαρῶν χειλέων | ἀπὸ βδελυρᾶς καρδίας. . . εἶναι πλέον γνωστὸν ὅτι εἶναι ποίημα Συμεῶν τοῦ Νέου Θεολόγου.

Καὶ τὴν ποίησίν του ὡς καὶ τὰ λοιπὰ θεολογικά του ἔργα διακρίνουν δύο βασικά στοιχεῖα, τὸ ὅτι ἐπιδιώκει πάντοτε εὐκαιρίαν νὰ διατυπώσῃ δογματικὰς ἀπόψεις, πρᾶγμα ἐκδηλὸν εἰς τὰ ἐν τῇ Παρακλητικῇ ἔργα του, καὶ τὸ ὅτι χρησιμοποιοεῖ εὐρέως τοὺς Πατέρας, ὧν ἐκμεταλλεῖται τὰ χωρία καὶ παράδειγμα ἔστω ὁ εἰς τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα κανὼν ἀποτελῶν ἐράνισμα ἐκ τῶν λόγων Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ⁵.

Εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ δογματικοῦ ἔργου τοῦ Δαμασκηνοῦ (ὅπερ δὲν εἶναι πρωτότυπον, ἀλλὰ συγκεντρωτικὸν τῶν ὑγιῶν ἀπόψεων καὶ διδασκαλιῶν τῆς Ἐκκλησίας) καὶ τῆς πατρότητος τοῦ ἀποδιδομένου εἰς αὐτὸν πεζογραφήματος «Βαρθαὸμ καὶ Ἰωάσαφ», δὲν εἰσερχόμεθα ἐδῶ.

1. Πρβλ. Τρεμπέλαν, σ. 163.

2. ΝΣ ΚΗ', 1933, σσ. 15 - 16

3. Ἐπιτομὴ ἐκ τῶν προφητανακτοδαβιτικῶν Ψαλμῶν. . ., σσ. 129 - 130.

4. Βλ. πρόσθεν σσ. 101 - 102.

5. Πρβλ. Τρεμπέλαν, σ. 175.

Μικρὸν βιογραφικὸν - βιβλιογραφικὸν σημείωμα περὶ τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ ἰταλικῆν μετάφρασιν τοῦ ἱαμβικοῦ κανόνος εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου ἀπὸ τὸν R. a. f. C. a. n. t. a. r. e. l. l. a, Poeti Bizantini II, 1948, σσ. 142 - 146

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Ἡ ΜΟΡΦΗ ΚΑΙ ΤΟ ΘΕΜΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΤΟ ΘΕΜΑ ΚΑΙ Ἡ ΓΛΩΣΣΑ

1. Τὸ θέμα καὶ ὁ μεταπλασμός του. Ἐφ' ὅσον τὸ ποιητικὸν ὕλικὸν ἐχρησιμοποιοεῖτο κατὰ τὰς ἀκολουθίας, ἀναγκαίως θὰ ἔπρεπε νὰ προσαρμόζε-ται πρὸς τὸν ἑορταστικὸν αὐτῶν χαρακτήρα. Ἐορταζομένων ἐπομένως τῶν ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης προφητῶν καὶ ἁγίων, ἀναγκαίως τὸ θέμα ἔπρεπε ν' ἀνατρέχῃ εἰς τὴν Π. Δ. (θυσία τοῦ Ἀβραάμ, ἑορτὴ προφήτου Ἐλισσαίου), ὅταν δ' ἀφεώρα εἰς τὸν Χριστὸν, τὴν Θεοτόκον, τοὺς ἀποστόλους, τὴν γέννησιν, τὴν διδασκαλίαν, τὰ θαύματα, τὴν σταύρωσιν, τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου, τὸν Πρόδρομον, τὸν βίον καὶ τὰ ἔργα τῆς Θεοτόκου καὶ τὴν δρᾶσιν τῶν ἀποστόλων, εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην. Οὕτως αὐτούσια τμήματα τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης ἀπετέλεσαν τὸν πυρῆνα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ποιήσεως καὶ δὴ τὸ θεματικὸν τῆς ἀντικείμενον. Ἄλλ' οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ψυχικὴν εὐφορίαν τῶν πρώτων Χριστιανῶν νὰ δοξολογήσουν τὸν Θεὸν Πατέρα ἢ τὸν Λόγον Λυτρωτὴν δι' ἰδίων τροπαρίων καὶ ὕμνων διαφόρων μὲν καθ' ὑπόθεσιν τῶν γραφικῶν κειμένων, τηρουμένων ὅμως εἰς αὐτοὺς τῆς ἱστορίας τῶν Γραφῶν καὶ τοῦ δόγματος.

Ἡ ἀναγωγὴ εἰς τὰ κείμενα τῆς Γραφῆς εἶναι διττὴ: Ἄμεσος (μὲ παράθεσιν χωρίων ὀλοκλήρων) ἢ περιληπτικὴ. Οὕτω π.χ. εἰς ἰδιόμेलον τοῦ ἔσπερινοῦ τῆς Πεντηκοστῆς: Παράδοξα σήμερον εἶδον τὰ ἔθνη πάντα | ἐν πόλει Δαυὶδ, | ὅτε τὸ Πνεῦμα κατήλθε τὸ ἅγιον | ἐν πυρίαις γλώσσαις, | καθὼς ὁ θεηγόρος Λουκᾶς ἀπεφθέγγετο. | Φησὶ γάρ· Συναγγμένων τῶν μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ | ἐγένετο ἤχος καθάπερ φερομένης βιαίας πνοῆς, | καὶ ἐπλήρωσε τὸν οἶκον οὗ ἦσαν καθήμενοι | καὶ πάντες ἤρξαντο φθέγγεσθαι, | ξένοις ῥήμασι, ξένοις δόγμασι, | ξένοις διδάγμασι, τῆς ἁγίας Τριάδος. Εἶναι φανερὸν ὅτι ὁ ποιητὴς εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ κείμενον τῶν Πράξεων τῶν ἀποστόλων, συγγραφεισῶν ὡς γνωστὸν ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ, β' 1 - 4: «Καὶ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς ἦσαν πάντες ὁμοῦ ἐπὶ τὸ αὐτό· καὶ ἐγένετο ἄφρον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἤχος ὡσπερ φερομένης πνοῆς βιαίας καὶ ἐπλήρωσεν ὅλον τὸν

οἶκον οὗ ἦσαν καθήμενοι, καὶ ὠφθῆσαν αὐτοῖς διαμεριζόμενοι γλώσσαι ὡσεὶ πυρός, καὶ ἐκάθισαν ἐφ' ἓνα ἕκαστον αὐτῶν καὶ ἐπλήσθησαν πάντες Πνεύματος ἁγίου, καὶ ἤρξαντο λαλεῖν ἐτέραις γλώσσαις, καθὼς τὸ Πνεῦμα ἐδίδου ἀποφθέγγεσθαι αὐτοῖς».

Τοῦτ' αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τὸ ἀπολυτικίον τῆς Μ. Παρασκευῆς: «Ὁ ἐδσγήμων Ἰωσήφ | ἀπὸ τοῦ ξύλου καθελὼν | τὸ ἄχραντόν σου σώμα, | σινδόνι καθαρᾷ εἰλήσας καὶ ἀρώμασιν, | ἐν μνήματι καινῷ | κηδεύσας ἀπέθετο», μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἡ παραδοθεῖσα ἐκτενῶς ὑπὸ τῶν Εὐαγγελιστῶν ἀποκαθήλωσις καὶ ταφή δίδεται διὰ τοῦ τροπαρίου ὅσον τὸ δυνατόν συντομώτερον.

Τὸ θέμα εἰς τὰς δύο ἀνωτέρω περιπτώσεις, αὐτούσιον ἢ περιληπτικόν, οὔτε ἐπεκτείνεται συμβολικῶς διὰ τὴν ἀποδοσὴν εἰς ἀπόδοσιν τοῦ βίου τῆς ψυχικῆς καταστάσεως τοῦ ποιητοῦ, οὔτε καὶ συμπλέκεται μετὰ γεγονότος τῆς ἡμέρας (ἐορτῆς ἁγίου, συμβάντος ἱεροῦ). Ἄλλὰ τοῦτο συμβαίνει συχνότατα, ὥστε τὸ γραφικὸν θέμα νὰ εἶναι ἀπλῆ ἀφορμὴ, εἰς τὴν πρώτην περιπτωσιν, ἢ ἀπλῶς τὸ ἐν σκέλος τῆς ὑποθέσεως. Οὕτω π.χ. ἐκ τῆς Γενέσεως εἶναι γνωστόν, ὅτι ὁ Ἰακώβ, ὅταν ἦλθεν εἰς ὦραν γάμου, μετέβη κοντὰ εἰς τὸν θεῖον του, ἀδελφὸν τῆς μητρὸς του Λάβαν, διὰ νὰ λάβῃ ὡς σύζυγον μίαν τῶν θυγατέρων του. «Τῷ δὲ Λάβαν ἦσαν δύο θυγατέρες, ὄνομα τῇ μελλίονι Λεία καὶ ὄνομα τῇ νεωτέρᾳ Ῥαχὴλ. οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ Λείας ἀσθενεῖς. Ῥαχὴλ δὲ ἦν καλὴ τῷ εἶδει καὶ ὠραία τῇ ὄψει σφόδρα· ἠγάπησε δὲ Ἰακώβ τὴν Ῥαχὴλ καὶ εἶπε· δουλεύσω σοι ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη περὶ τῆς Ῥαχὴλ, τῆς θυγατρὸς σου τῆς νεωτέρας» (κθ', 16 - 18). Μετὰ ἑπταετῆ ὅμως δουλεύσιν ὁ Ἰακώβ ἐξαπατᾶται καὶ ἀνακαλύπτει ὅτι, ἀντὶ τῆς Ῥαχὴλ τῆς ὑπεσχημένης, ἐδόθη αὐτῷ ἡ Λεία ἢ πάσχουσα ἐξ ὀφθαλμίας. Ἐζήτησε λοιπὸν νὰ λάβῃ ὡς δευτέραν σύζυγον τὴν ἀγαπηθεῖσαν «ἠγάπησε δὲ Ῥαχὴλ μᾶλλον ἢ Λείαν· καὶ ἐδούλευσε αὐτῷ (τῷ Λάβαν) ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη ἕτερα» (κθ', 30). Ἔτσι συνεζεύχθη καὶ μὲ τὴν Ῥαχὴλ, ἀλλὰ τέκνα ἀπέκτησε ἀπὸ τὴν Λείαν. Ἴδου πῶς ἐχειρίσθη τὸ θέμα Ἀνδρέας ὁ Κρήτης: «Τὸν καύσωνα τῆς ἡμέρας | ὑπέμεινε δι' ἔνδειαν | ὁ πατριάρχης | [Ἰακώβ] καὶ τὸν παγετὸν τῆς νυκτὸς ἠνεγκε, | καθ' ἡμέραν κλέμματα ποιούμενος, | ποιμαίνων, πικτεῶν, δουλεύων, | ἵνα τὰς δύο | γυναῖκας εἰσαγάγῃται. | Γυναῖκάς μοι δύο νόει | τὴν προᾶξιν καὶ τὴν γνώσιν | ἐν θεωρίᾳ. | τὴν μὲν Λείαν προᾶξιν, ὡς πολύτεκνον, | τὴν Ῥαχὴλ δὲ γνώσιν ὡς πολύπονον· | καὶ γὰρ ἄνευ πόνων οὐ προᾶξις, | οὐ θεωρία, | ψυχῆ, κατορθωθήσεται». Εἰς τὴν Γραφήν ὑπάρχει τὸ γεγονός· εἶναι καὶ αὐτὸ διδασκτικόν, ἐξαίρεται δι' αὐτοῦ ἡ ἐργατικότης καὶ ἡ ἐπιμονὴ τοῦ πατριάρχου Ἰακώβ. Ἄλλ' ὁ Ἀνδρέας τὸ μὲν γεγονός ὑπομνησκεί — καθὼς γραφικὸν ἔπρεπεν εὐκόλως ν' ἀνέρχεται εἰς τὴν μνήμην — πέρα δὲ τῆς ὑπομνήσεως μεταχειρίζεται τοῦτο ὡς διδασκτικὸν σύμβολον. Ἡ πρώτη σύζυγος εἶναι ἡ προᾶξις, ἡ δὲ δευτέρα ἡ γνώσις ἐν θεωρίᾳ. Ἡ ἀπλότης τοῦ συμβολισμοῦ δὲν ἔχει τίποτε τὸ πομπῶδες ἢ τὸ μυστικὸν καὶ εἶναι καθαρῶς ἐπιγραμματικὴ.

Ἄν ἐξετάσωμεν τώρα τὸν εἰρμὸν τῆς Κασίας «Κύματι θαλάσσης | τὸν κρύψαντα πάλαι | διώκτην τύραννον | ὑπὸ γῆς ἔκρυψαν | τῶν σεσωσμένων οἱ παῖδες· | ἀλλ' ἡμεῖς ὡς αἱ νεάνιδες | τῷ κυρίῳ ἔσωμεν | ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται», θὰ ἴδωμεν ὅτι τὸ γνωστότατον αὐτὸ μουσικῶς μέλος ἔχει θέμα εἰλημμένον ἀπὸ τὴν Ἐξοδον (ιδ' 26 - 30), ὅπου ὁ Θεὸς καταποντίζει τοὺς Αἰγυπτίους, καταδιώκοντας τοὺς Ἑβραίους: «Εἶπε δὲ κύριος πρὸς Μωσῆν· ἔκτεινον τὴν χεῖρά σου ἐπὶ τὴν θάλασσαν καὶ ἀποκαταστήτω τὸ ὕδωρ, καὶ ἐπικαλυφάτω τοὺς Αἰγυπτίους, ἐπὶ τε τὰ ἄρματα καὶ τοὺς ἀναβάτας· ἐξέτεινε δὲ Μωσῆς τὴν χεῖρα ἐπὶ τὴν θάλασσαν καὶ ἀποκατέστη τὸ ὕδωρ πρὸς ἡμέραν ἐπὶ χώρας. οἱ δὲ Αἰγύπτιοι ἔφυγον ὑπὸ τὸ ὕδωρ. καὶ ἐξείναξε κύριος τοὺς Αἰγυπτίους μέσον τῆς θαλάσσης. καὶ ἐπαναστραφέν τὸ ὕδωρ ἐκάλυψε τὰ ἄρματα καὶ τοὺς ἀναβάτας καὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν Φαραὼ τοὺς εἰσπεπορευμένους ὀπίσω αὐτῶν εἰς τὴν θάλασσαν. καὶ οὐ κατελείφθη ἐξ αὐτῶν οὐδὲ εἷς. οἱ δὲ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐπορεύθησαν διὰ ξηρᾶς ἐν μέσῳ τῆς θαλάσσης... καὶ ἐρρύσατο κύριος τὸν Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐκ χειρὸς τῶν Αἰγυπτίων». Τὸ ἐπεισόδιον εἶναι γνωστότατον καὶ παρέχει συνήθως τὸ θέμα εἰς πάντας τοὺς εἰρμούς τῆς πρώτης ᾠδῆς ἐκάστου κανόνος. Αὐτὸ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ ποιητὴς ἄφειλε τετριμμένον θέμα νὰ καταστήσῃ νέον καὶ εὐχάριστον, τὸν ὠθεῖ εἰς μεταβολήν, οὐχὶ τῆς ἀληθείας ἀλλὰ τῆς ἐκφράσεως καὶ εἰς σύνδεσιν πρὸς τὸ γεγονός τῆς ἡμέρας (Μ. Σάββατον), τὴν σταύρωσιν τοῦ Κυρίου. Εἰς τὸν εἰρμὸν οἱ ἀπόγονοι τῶν σεσωσμένων Ἑβραίων ἔκρυψαν τὸν Ἰησοῦν εἰς τὸ μνήμα, τὸν ἐθανάτωσαν, ἐνῶ αὐτὸς ὑπῆρξεν ὁ διὰ τοῦ κύματος τῆς θαλάσσης κρύψας, θανατώσας τοὺς Αἰγυπτίους. Οἱ πιστοὶ ὅμως, πληροῦντες τοὺς ναοὺς κατὰ τὸν ὄρθρον τοῦ Μ. Σαββάτου καὶ ἀκροώμενοι, δὲν ἐμφανίζουν τοὺς ἀγνώμονας, ἀλλὰ τὰς νεάνιδας, αἱ ὁποῖαι, προεξαρχούσης τῆς Μαρίας, ἤνεσαν καὶ ἐδοξολόγησαν τὸν Θεὸν ἐπὶ τῇ διασώσει. Οὕτω τὸ παλαιὸν θέμα, ὡς παλαιὸς οἶνος εἰς νέους ἀσκούς, ἀρμονίζεται πρὸς τὴν νέαν κατάστασιν, τὴν ταφήν τοῦ Ἰησοῦ καὶ τὴν συγκίνησιν τοῦ γεννᾶται ἐξ αὐτῆς μεταξὺ τῶν πιστῶν.

2. Τὸ θέμα ὡς πρὸς τὸ δόγμα ¹. Φυσικὸν εἶναι ὅτι ποίησις γραφομένη διὰ νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν λατρείαν δὲν ἔστο δυνατόν ν' ἀντιταχθῇ εἰς τὰ δόγματα καὶ νὰ καινοτομήσῃ. Ἐπομένως δέχεται ὡς αὐταπόδεικτον ἀλήθειαν τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργίαν τοῦ κόσμου, τὸ τριαδικὸν τῆς θεότητος, τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Χριστοῦ, τὴν διδασκαλίαν, σταύρωσιν, ἀνάστασιν καὶ ἀνάληψιν αὐτοῦ, τὴν μέλλουσαν Κρίσιν, τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας καὶ πᾶν ὅ τι ἄλλο θεμέλιον τῆς δο-

1. Πρβλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν ποίησις καὶ ἡ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὸ δόγμα, «Ἀθηνᾶ ΝΤ', 1949, σσ. 94 - 118.

γματικῆς ἡμῶν πίστεως. Καὶ ἔχει μόνον δέχεται ἀλλὰ καὶ διακηρύττει καὶ ὑμνεῖ τὰ δόγματα καὶ διδάσκει, καὶ πέρα τούτου καταδικάζει τοὺς αἰρετικούς ὡς ἀσεβήσαντας πρὸς τὸν Θεόν.

Βάσις δογματικῆς τῆς Ἐκκλησίας εἶναι τὸ τρισυπόστατον τῆς Θεότητος (Πατὴρ, Υἱὸς λόγος, Πνεῦμα ἅγιον) τὸ ὁποῖον ἐγκλείει τὸ κοσμογονικόν, τὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως, καὶ τὸ πνευματικὸν στοιχεῖον τῆς πίστεως. Καὶ περὶ μὲν τῆς ὑποστάσεως τοῦ Πατρὸς δὲν ἐγεννήθη ζήτημα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, συζητήσεις ὅμως μεγάλας ἔφεραν τὰ δύο ἕτερα πρόσωπα τῆς ἁγίας Τριάδος. Περὶ αὐτῆς ἐγράφησαν τὰ ἀκόλουθα, μαζὶ μὲ πολλὰ ἄλλα: Ἰδιόμελον τοῦ ἔσπερινοῦ τῆς Πεντηκοστῆς. «Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἦν μὲν αἰεὶ καὶ ἔστι καὶ ἔσται | ὅτε ἀρξάμενον, ὅτε παυσόμενον, | ἀλλὰ αἰεὶ Πατρὶ καὶ Υἱῷ συνταγμένον καὶ συναριθμούμενον, | ζωὴ καὶ ζωοποιούον, φῶς καὶ φωτὸς χορηγόν, | αὐτάγαθον καὶ πηγὴ ἀγαθότητος | δι' οὗ Πατὴρ γνωρίζεται καὶ Υἱὸς δοξάζεται | καὶ παρὰ πάντων γινώσκειται. | Μία δύναμις, μία σύνταξις, μία προσκόνησις, | τῆς ἁγίας Τριάδος». Ἀνδρέου Κρήτης: «Σέ, τριάς, δοξάζομεν τὸν ἕνα Θεόν | ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος εἶ ὁ Πατὴρ, | ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα, | ἀπλή οὐσία, μονὰς αἰεὶ προσκονομένη»¹ καὶ «Τριάς εἰμι ἀπλή, ἀδιαίρετος, διαιρετὴ προσωπικῶς | καὶ μονὰς ὑπάρχω τῆ φύσει ἠνωμένη, | ὁ Πατὴρ, φησι, καὶ Υἱὸς καὶ θεῖον Πνεῦμα»². Καὶ τοῦ Μητροφάνους «Τριφασῆς ὑπάρχουσα θεαρχία ὑποστατικῶς, | ἐνιαία πέφυκας, ὡς σύμμορφος | καὶ κατ' οὐσίαν καὶ βούλησιν»³.

Τὸ παράδειγμα τοῦτο ἀρκεῖ νὰ μᾶς δείξῃ ὅτι ὁ ὑμνογράφος δὲν δύναται νὰ κοσμολογήσῃ, οὐδὲ νὰ ἐξέλθῃ τῶν ὁρίων τὰ ὁποῖα τὸ δόγμα προδιέγραψεν. Ἡ δέσμευσις αὐτῆ εἶναι σημαντικωτάτη, ἀλλ' οὕτως ἡ γενικὴ πίστις ἀπῆται καὶ τὸ θεμέλιον τοῦ πολιτισμοῦ· ἡ βάσις τοῦ κράτους, θὰ ἐσαλεύετο ἂν ὁ ὑμνογράφος ἤρνεῖτο τὸ δόγμα. Διὰ τοῦτο, μολονότι φέρονται ὡς οἱ πρῶτοι εἰσαγαγόντες εἰς τὴν λατρείαν τὴν ποίησιν οἱ αἰρετικοὶ, δὲν διεσώθησαν οἱ ὑπ' αὐτῶν γραφέντες ὕμνοι, ἀλλὰ παρεδόθησαν εἰς τὸ πῦρ.

Ἡ βαθμιαία διαμόρφωσις τοῦ δόγματος καὶ αἱ σχετικαὶ χριστολογικαὶ συζητήσεις ἀπηχῶντο εἰς τὴν ὑμνογραφίαν, λαμβάνουσαι ἐκ πρώτης ὄψεως μορφήν ἐκτροπῶν ἐκ τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας. Οὕτω π.χ. συνεχετίσθη πρὸς τὴν χρονολογίαν τοῦ Ἀκαθίστου τὸ χωρίον αὐτοῦ «Ἴδον παῖδες Χαλδαίων ἐν χειρὶ τῆς Παρθένου | τὸν πλάσαντα χειρὶ τοῦ ἀνθρώπου»⁴. Ἐλέχθη δηλονότι ὅτι κατὰ τὸν 5' ἢ 7' αἰ., ὅτε διεκρίνετο σαφῶς ὁ Χριστὸς-Υἱὸς ἀπὸ τὸν Πατέρα, θὰ ἦτο ἀσέβεια νὰ ἀναφερθῇ ὁ πλάσας χειρὶ τοῦ ἀνθρώ-

1. Christ-Paran., σ. 152.

2. Αὐτόθι, σ. 153.

3. Αὐτόθι, σ. 256.

4. Αὐτόθι, σ. 142.

πους Πατὴρ (Γένεσις Β' 7)¹ κρατούμενος διὰ τῶν χειρῶν τῆς Θεοτόκου, ἐνῶ αὐτὴ μόνον τὸν Υἱὸν ἠδύνατο νὰ κρατήσῃ. Ταῦτα ἡμῶς ὑπὸ τὴν μονοφυστικὴν ἐπίδρασιν θὰ ἠδύνατο νὰ γίνοντο ἀνεκτὰ ἐπὶ Φωτίου πατριάρχου τὸν θ' αἰ.

Ἄλλ' ἰδοὺ ὅτι ἤδη ὁ Ρωμανός², ἀρχομένου τοῦ 5' αἰ., ἔγραψε: «Δουλεύει σοι πάντα | ὡς πλάστη τῶν πάντων» περὶ τοῦ σταυρωθέντος Χριστοῦ³, καὶ «Υἱὲ τῆς Παρθένου, Θεὲ τῆς Παρθένου | καὶ τοῦ κόσμου ποιητὰ»⁴. Καὶ ἀρχαῖος ὑμνογράφος ἀγνωστος, εἰς Ἐσταυρωμένον: «Ἥλοις προσηλώθης, ἀνεξίκακε Κύριε, | ὁ ταῖς σαῖς παλάμαις πλαστοουργήσας τὸν ἀνθρώπον»⁵. Καὶ κατὰ τὸν 7' αἰ. πρῶτιμον συναντᾶται ἡ αὐτὴ χριστολογικὴ ἀντίληψις εἰς τὴν ὑμνογραφίαν. Ὁ κατ' ἐξοχὴν θεολόγος ὑμνογράφος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς εἰς τροπάριον τῆς α' ὥδῆς κανόνος ἀναστασίμου λέγει: «Ὁ χερσὶν ἀχράντοις ἐκ χοῦς | θεουργικῶς κατ' ἀρχὰς διαπλάσας με, | χεῖρας διεπέτασας ἐν τῷ σταυρῷ...»⁶. Καὶ Κοσμᾶς ὁ Μαίουμα εἰς τὴν θ' ὥδῃν τοῦ κανόνος τῆς Μ. Δευτέρας: «Ἐμεγάλωνας, Χριστέ, τὴν τεκοῦσάν σε Θεοτόκον, | ἀφ' ἧς ὁ Πλάστης ἡμῶν ὁμοιοπαθὲς περιέθου σῶμα, | τὸ τῶν ἡμετέρων λυτήριον ἀγνοημάτων...»⁷.

3. Θέματα ἐκτὸς τῶν Γραφῶν⁸. Πέρα τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης, οἱ πιστοὶ ποιηταὶ ἐπηρεάσθησαν καὶ ἀπὸ ἄλλας πηγᾶς, τὰς ὁποίας δυνάμεθα νὰ διαιρέσωμεν ὡς ἑξῆς.

α') Ἀπὸ τὴν ἀπόκρυφον παράδοσιν, τὴν ὁποίαν ἡ Ἐκκλησία δὲν ἐκύρωσεν εἰς τὸν Κανόνα τῶν Εὐαγγελίων, τῶν Πράξεων, τῶν Ἐπιστολῶν καὶ τῆς Ἀποκαλύψεως. Οὕτω παρετηρήθη ἡδη ὅτι ὁ γνωστὸς εἰς ὅλους ἡμᾶς καὶ ἀγαπητότατος Ἀκάθιστος Ὑμνος διαιρεῖται εἰς δύο μέρη, τὸ ἱστορικόν, περιλαμβάνον τοὺς δώδεκα πρῶτους οἴκους (Α - Μ) καὶ εἰς τὸ μυστικόν ἢ δογματικόν, περιλαμβάνον τοὺς ὑπολοίπους δώδεκα (Ν - Ω). Οἱ πρῶτοι δώδεκα οἴκοι, περιλαμβάνοντες τὴν εὐαγγελικὴν ἱστορίαν ἀπὸ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς

1. «Καὶ ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἀνθρώπον, χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἀνθρώπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν». Ὁ ἀνθρώπος ἐπλάσθη, κατὰ ταῦτα, διὰ τῶν ἰδίων τοῦ Θεοῦ χειρῶν, ἐνῶ τὰ ἄλλα κτίσματα διὰ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ (εἶπεν ὁ Θεός... καὶ ἐγένετο).

2. Καὶ ἐν Ὑμνῷ ΛΓ' εἰς τὰ Βάβια, ιε', στ. 178-182, ἀναγινώσκουμεν ὅτι ὁ Χριστὸς ἐκβαλὼν τοὺς παλοῦντας καὶ ἀγοράζοντας ἐκ τοῦ Ναοῦ εἶπεν «μηδὲν μινάτω ἐνταῦθα, μεταβαίνομεν γὰρ ἐντεῦθεν | ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ὁμοῦ καὶ τὸ Πνεῦμα...» (Ὑμνοὶ Γ', 1957, σ. 204). Ἄλλὰ τὸ Πνεῦμα δὲν εἶχε κατέλθει ἀκόμη (πρὸ τῆς Πεντηκοστῆς).

3. ΚΑ' Ὑμνος, στ. 120 (Ὑμνοὶ Β', 1954, σ. 164).

4. Αὐτόθι, στ. 228 (Ὑμνοὶ Β', σ. 171).

5. Παντελάκη, Ὑμν' ἄνωτ., σ. 16.

6. Christ-Paran., σ. 232.

7. Αὐτόθι, σ. 187.

8. Πρβλ. ἄνωτέρω, σσ. 116 - 118 τὰ περὶ Ρωμανοῦ γραφέντα ὡς πρὸς τὸ θέμα.

Θεοτόκου μέχρι τῆς φυγῆς εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ Ὑπαπαντῆς, ἀκολουθοῦν κατὰ πόδας τὸ ἀπόκρυφον πρωτευαγγέλιον τοῦ Ἰακώβου, τὸ ὁποῖον τελειώνει μετὰ τὴν φυγὴν εἰς Αἴγυπτον.

Ὁμοίως τρία ἰδιόμοια ψαλλόμενα κατὰ τὸν ἑσπερινὸν τοῦ Μ. Σαββάτου καὶ πολλὰ ἄλλα ψαλλόμενα κατὰ τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα κ.ά. Κυριακάς τοῦ ἔτους, ἀφοροῦν εἰς τὸ γνωστότατον ἐκ τῆς ὑμνογραφίας θέμα τῆς καθόδου εἰς Ἄδου τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐλευθερώσεως τῶν πρωτοπλάστων. Τὸ θέμα καὶ τὸ φιλολογικὸν καὶ τὸ τῆς τέχνης ὁρμᾶται ἀπὸ τὸ ἀπόκρυφον *Εὐαγγέλιον τοῦ Νικοδήμου*¹.

Παρατηρήθη ὅτι τὸ ψαλλόμενον κατὰ τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου: «*Ἄγγελοι τὴν εἴσοδον τῆς Παρθένου | ὄρῶντες, ἐξεπλήσσοντο | πῶς ἡ Παρθένος εἰσῆλθεν | εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων*» ὀφείλεται εἰς τὸ λεγόμενον «*Εὐαγγέλιον τῆς γεννήσεως τῆς Παρθένου Μαρίας*». Διότι ἐκ τῆς Γραφῆς δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ληφθῆ ἡ εἴσοδος τῆς Θεοτόκου εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, τὰ ὁποῖα γνωρίζομεν ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Παύλου πρὸς Ἑβραίους (θ', 1 - 8): «*Ἔιχε μὲν οὖν καὶ ἡ πρώτη δικαιοῦματα λατρείας τό τε ἅγιον κοσμικόν. σκηπὴ γὰρ κατεσκευάσθη ἡ πρώτη, ἐν ἧ ἡ τε λυχνία καὶ ἡ τράπεζα καὶ ἡ πρόθεσις τῶν ἄρτων, ἧτις λέγεται Ἅγια μετὰ δὲ τὸ δεύτερον καταπέτασμα σκηπὴ ἡ λεγομένη Ἅγια ἁγίων, χρυσοῦν ἔχουσα θυμιατήριον καὶ τὴν κιβωτὸν τῆς διαθήκης περικεκαλυμμένην πάντοθεν χρυσίῳ, ἐν ἧ στάμνος χρυσοῦν ἔχουσα τὸ μάννα καὶ ἡ θάβδος Ἀαρὼν ἡ βλαστήσασα καὶ αἱ πλάκες τῆς διαθήκης... τούτων δὲ οὕτως κατεσκευασμένων εἰς μὲν τὴν πρώτην σκηπὴν διὰ παντός εἰσίσαι οἱ ἱερεῖς τὰς λατρείας ἐπιτελοῦντες, εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ μόνος ὁ ἀρχιερεὺς, οὐ χωρὶς αἵματος ὃ προσφέρει ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἄγνωμάτων...».*

Ἡ ἀπόκρυφος παράδοσις ἐπέδρασεν ὄχι μόνον εἰς τὴν ποιήσιν ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν εἰκονογραφίαν. Τοῦτο εἰδικῶς ἐγένετο προκειμένου καὶ περὶ τοῦ Ἀκαθίστου, τοῦ ὁποίου τοὺς οἴκους ἀναγινώσκει τις καὶ εἰς εἶδος ζωγραφικῶν ἐπὶ τῶν τοίχων, εἰς τραπέζας μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους². Εἰδικῶς δ' ἡ ἐπίδρασις τοῦ ἀποκρύφου Εὐαγγελίου τοῦ Νικοδήμου εἰς τὸν κανόνα τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Ἰω. Δαμασκηνοῦ ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὴν εἰκονογραφίαν, ὅπου ὁ μὲν ἱστορικὸς τύπος ἀποβλέπει εἰς τὴν παράστασιν τοῦ γεγονότος τῆς Ἀναστάσεως, ἐνῶ «ὁ σκοπὸς τοῦ ὑμολογικοῦ τύπου εἶναι νὰ παραστήσῃ μόνον τὴν ἰδέαν τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς ἐκ ταύτης ἀπολυτρώσεως τοῦ ἀνθρώπου»³.

1. Ἀνθ. Ἀ. Παπαδοπούλου, Τὸ θρησκευτικὸν θέατρον τῶν Βυζαντινῶν, Ἀθήναι (1926), σσ. 61 - 67 καὶ 51 - 58.

2. Ἀνδρέας Ξυγγόπουλος, Θεοτόκος ἡ Φωτοδόχος λαμπάς, ΕΒΒΣ Ι', 1933, σσ. 321 - 339 (περὶ τῆς εἰκονογραφίσεως τοῦ κα' οἴκου τοῦ Ἀκαθίστου).

3. Ἀνδρ. Ξυγγόπουλος, Ὁ ὑμολογικὸς εἰκονογραφικὸς τύπος τῆς εἰς τὸν Ἄδην καθόδου τοῦ Ἰησοῦ, ΕΒΒΣ ΙΖ', 1941, σσ. 113 - 129.

β') Ἀπὸ τὰ μαρτυρολογία, τοὺς βίους τῶν ἁγίων τὰ συναξάρια καὶ τὰ ἐγκώμια¹. Τοῦτο ἤδη παρατηρήσαμεν ἀνωτέρω προκειμένου περὶ τῶν ὕμνων εἰς ἁγίους τοῦ Ρωμανοῦ. Οὕτω νοητέον καὶ τὸ στιχηρὸν εἰς τοὺς ἁγίους Ἀναργύρους Κοσμᾶν καὶ Δαμιανόν: «*Ὀλὴν ἀποθέμενοι ἐν οὐρανοῖς τὴν ἐλπίδα, | θησαυρὸν ἀσύλητον ἐπὶ γῆς οἱ ἅγιοι ἐθησαύρισαν | δωρεὰν ἔλαβον, δωρεὰν διδοῦσι τοὺς νοσοῦσι τὰ ἰάματα | χρυσὸν ἢ ἄργυρον εὐαγγελικῶς οὐκ ἐκτήσαντο | ἀνθρώποις τε καὶ κτήνεσι τὰς εὐεργεσίας μετέδωκαν, | ἵνα διὰ πάντων, ὑπήκοοι γενόμενοι Χριστῷ, | ἐν παρησίᾳ πρεσβεύωσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν*»².

γ') Ἀπὸ τὰ συγγράμματα καὶ τὴν ἱστορικῶς γνωστὴν δρᾶσιν τῶν ἁγίων, ὅπως προκειμένου περὶ Ἰω. Χρυσοστόμου, Μ. Βασιλείου, Φωτίου πατριάρχου, Νικηφόρου Φωκά καὶ τῶν νεωτέρων Γρηγορίου Παλαμᾶ ἢ Μάρκου Εὐγενικοῦ. Οὕτω, προκειμένου περὶ τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου, τὰ τοῦ βίου καὶ τῶν συγγραφῶν του ἐγνώριζεν ὁ Θεόδωρος Στουδίτης γράψας εἰς ὕμνον του τοὺς ἐπομένους οἴκους: «*Ἄλλον σε ἥλιον ἔσχηκεν ἡ Ἐκκλησία, | τὸν ἐκ τοῦ παστοῦ ὡς νομφίον | ἐκπορευθέντα τῶν θείων ἀρετῶν, | ὅλον ὠραιότατον ἐν τῷ Πνεύματι | ὡς γίγας σὺ γὰρ δραμών, | ἔαρ τῆς εὐσεβείας ἐτέλεσας | καὶ γαληνὴν ἐν οὐρανοῖς | ἡμέραν ὀρθοδοξίας ἡμῖν | ... Σὲ ἀφιέρωσε Κύριος παιδίον ὄντα | ἱερουργὸς γὰρ ἐδείχθη νεάζων ἔτι, | χρυσθεὶς ὑπὸ Θεοῦ, | ὥσπερ προεδήλωκεν ὁ ἐκθρέψας σε | Ἀλέξανδρος ὁ κλεινός...»³. Ἐνῶ Θεοφάνης ὁ Γραπτὸς (θ' αἰ.) εἰς τροπάριον τῆς ἕκτης ὥδης κανόνος διὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ αὐτοῦ Μ. Ἀθανασίου λέγει: «*θαυμάσειέ τις τοῖς σοῖς εἰκότως, Πάτερ, σ υ γ γ ρ ᾶ μ μ α σ ι | σοφῶς ἐμφιλοχωρῶν | μελλούσας φηύσασθαι αἰρέσεις θεόμενος, | προανατραπέσας ὑπὸ σοῦ προφητικώτατα*»⁴.*

δ') Ἀπὸ γεγονότα σύγχρονα πρὸς τὸν ὑμνογράφον, οἷα σεισμοὶ καὶ πλημμυραὶ, στάσεις ἀπὸ τὰς ὁποίας ἐσώθη ἡ Πόλις (Ρωμανός), ἐπιδημίαι, πολιορκίαι, πόλεμοι κλπ. Πολλοὶ εἶναι οἱ γράψαντες ἐξ ἀφορμῆς ἀποφυγῆς σεισμῶν καὶ λοιμῶν. Συμῶν ὁ Στυλῆτης ὁ νεώτερος ἔγραψε στιχηρὸν ἰδιόμοelon τοῦ σεισμοῦ κατὰ τὸν ἕκτον αἰ., κατὰ δὲ τὸν ὄγδοον Ἰωσήφ ὁ ὑμνογράφος «*Κανόνα εἰς τὴν ἀνάμνησιν τοῦ σεισμοῦ ἔτει 740 γεγονότος*», τοῦ ὁποίου ὁ εἰρμός τῆς δ' ὥδης λέγει: «*Σαλεύεις, Κύριε, τὴν γῆν, βουλόμε-*

1. Πρβλ. Ν. Β. Τομαδάκη, Ἀνέκδοτος ὕμνος Ρωμανοῦ τοῦ μελωδοῦ εἰς τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον, ΕΒΒΣ ΚΓ', 1956, σσ. 26 - 33, ὅπου ἀποδεικνύω ὅτι ὁ Ρωμανὸς ἐγνώριζε τὰς εἰς τὸν ἱερὸν Χρυσόστομον συγγραφὰς Μαρτυρίου Ἀντιοχείως, Παλλαδίου Ἐλενοπόλεως († 430) καὶ Θεοδωρήτου τοῦ Κύρρου († 460).

2. Christ-Paran, σ. 76.

3. Pitra, AS I, σ. 349, Τρεμπέλας, σ. 221.

4. Τρεμπέλας, σ. 199.

νος ἐδρασμῶ ἀληθείας | πάντας ἡμᾶς, δέσποτα, στηρίζεσθαι, | σαλευομένους προσβολαῖς τοῦ δολίου πολεμήτορος»¹.

Ὁ φερόμενος ὡς κανὼν Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου εἰς τὴν Κυριακὴν τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ ψαλλόμενος πρὸ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Συνοδικοῦ, ἐγράφη ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς παύσεως τῆς τρομερᾶς κατὰ τοῦ μοναχισμοῦ διώξεως ὑπὸ τῶν εἰκονομάχων καὶ ἀποτελεῖ μαρτύριον τοῦ φανατισμοῦ καὶ τῆς ψυχολογίας ὅλης τῶν εἰκονοφίλων: «Αἱ μάστιγες τῶν πατέρων (= μοναστῶν), τὰ αἵματα τῶν μωλώπων ἔλειψαν ὄντως· | ἐξορίαι συνεχεῖς ἐπαύσαντο καὶ εἰρήνη πᾶσι πολιτεύεται | οὐδέτι ἰσχύει τὸ δρᾶμα τῆς γοητείας· | Θεὸς γὰρ μεθ' ἡμῶν ἐστίν»... «Ἐμίαναν τὸν ναόν σου, ἀθέσμοις χειροτονίαις διὰ χρημάτων, | καὶ κανονικῶς οἷτοι ἐκβέβληνται καὶ τῆς θείας δόξης ἐκπεπτῶκασιν, | ὁ Σίμων ὁ μάγος σὺν τούτῳ καὶ Ἰωάννης, καὶ ὁ δεινὸς Ἀντώνιος»².

4. Ἡ πρωτοτυπία τοῦ θέματος εἶναι εἰς τοὺς βυζαντινοὺς ἄγνωστος καθὼς ἦτο καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους. Ὅπως π.χ. εἰς τὴν τραγωδίαν δὲν ἐπιπτε τὸ βᾶρος εἰς τὴν εὕρεσιν τοῦ θέματος, τὸ ὁποῖον συνήθως ἦτο γνωστότατον, ἀπὸ τὰ ὁμηρικὰ ἔπη κατερχόμενον, καὶ ἀπλῶς τοπικῶς παρήλλασσαν, οὕτω καὶ εἰς τοὺς κανόνας καὶ τοὺς ὕμνους δὲν πρέπει ν' ἀναμείνη τις ὅτι θὰ εὕρη θέματα πρωτότυπα. Διότι ὁ κύκλος τῶν ἑορτῶν εἶχε καθορισθῆ, ἡ Γραφή καθ' ὠρισμένας ἐκδοχὰς ἔδιδε τὰ ἱερὰ συμβάντα, οἱ βίοι τῶν ἁγίων ἀνεγινώσκοντο καὶ ἦσαν γνωστοί, καὶ αὐτὰ τὰ ἀπόκρυφα κείμενα δὲν ἦσαν μυστικά. Ἐπομένως ὁ ποιητὴς εἶχεν ὕλικόν γνωστὸν διὰ νὰ κτίσῃ καὶ ὁ τρόπος — συγγραφικὸς καὶ μουσικὸς — κατὰ τὸν ὁποῖον θὰ ἐνηρμόνιζε τὸ ὕλικόν τοῦτο, αὐτὸς ἐνδιέφερον. Ἐπίσης καὶ τὸ ἠθικολογικὸν στοιχεῖον, διότι διὰ τῆς ποιήσεως καὶ ἐξιστορεῖ, καὶ ἐδίδασκε, παρώτρυνεν, ἔστιν ὅτε καὶ ἐξεφύβιζε τοὺς πιστοὺς, ἢ καὶ ἐξωμολογεῖτο τὴν ἰδίαν του ψυχικὴν κατάστασιν, κατοπτρίζουσαν τῶν ἄλλων πιστῶν τὸν ταλανισμόν καὶ τὴν ἀποστροφήν ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν. Ἡ λ ὕ τ ρ ω σ ι ε ἦτο ὁ λόγος δι' ὃν ἔγραψον, ἢ δὲ τέχνη ἦτο μέσον.

Δεδομένου ὅμως ὅτι ἄλλοι τῶν συγγραφέων ἦσαν καὶ συνθέται τοῦ μέλους, ἄλλοι δ' ἀποκλειστικῶς ἔγραψον ἐπὶ ξένων εἰρμῶν, καὶ ἐπειδὴ οἱ μελωδοὶ οἱ ἴδιοι ἔγραψον ἄλλοτε πρωτοτύπως καὶ ἄλλοτε ἐπανελάμβανον τοὺς ἰδίους των εἰρμούς, ἢ πρωτοτυπία μετέπεσε περισσότερον εἰς ζήτημα μέλους, τοῦ λόγου ἐρχομένου εἰς δευτέραν μοῖραν. Ἄλλ' ἡμᾶς ἐνδιαφέρει βεβαίως ὁ λόγος καὶ πλεχόμενος ἐντὸς τῶν ρυθμικῶν τύπων τοὺς ὁποίους προέγραψεν ἄλλος συνθέτης.

Χαρακτηριστικὴ ἔλλειψις πρωτοτυπίας: Κοσμάς ὁ Μαΐουμᾶ παρέλαβεν

1. Christ-Paran., σ. 243.
2. Τριψίδιον ἐκδ. β' (Βελουδῶν), Ἐνετίησιν 1856, σ. 131.

αὐτοῦσιον τὴν ἀρχὴν τοῦ λόγου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου εἰς Χριστοῦ Γέννησιν. «Χριστὸς γεννᾶται δοξάσατε, Χριστὸς ἐξ οὐρανῶν ἀπαντήσατε, Χριστὸς ἐπὶ γῆς ὑψώθητε,» ἐκ δὲ τῶν Ψαλμῶν 95,1 τὸ «ἤσατε τῷ Κυρίῳ πᾶσα ἡ γῆ»¹.

5. Ἐπικλήσεις². Οἱ βυζαντινοὶ ἐκκλησιαστικοὶ ποιηταὶ ἐπεκαλοῦντο τὴν θεοπνευστίαν³ διὰ νὰ ἄσουν, ἐξενίκων δὲ τὸν ἱλασμόν τοῦ θεοῦ διὰ προτροπῶν πρὸς βοήθειαν καὶ σωτηρίαν. Τὸ θέμα σχετίζεται πρὸς τὰς ἐπικλήσεις εἰς τὴν ποίησιν τῶν ὁμηρικῶν καὶ τῶν ὄρφικῶν ὕμνων⁴.

Ὅτι οἱ ὕμνογράφοι τοῦ Βυζαντίου ἦσαν θεόπνευστοι διὰ τοὺς πιστοὺς φαίνεται πολλαχόθεν. Περὶ Συμεῶν τοῦ Θαυμαστορείτου (521 - 596) λέγεται: «καιρὴν ᾠδὴν ἐπὶ λέξεως ἄδειν ἐδίδασκεν ἐμμελῶς» καὶ περαιτέρω «Καὶ διὰ τοῦ ἐν αὐτῷ ἁγίου πνεύματος ἐποιήσατο εὐθέως τ ρ ο π ἄ ρ ι ο ν καὶ ἐλάλησεν αὐτό»⁵.

Διὰ τῶν ἐπικλήσεων οἱ ποιηταὶ ζητοῦν τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ: «Παράσχου μοι λαλεῖν ἃ θέλεις ὁ Θεὸς μου | ... | δεῖξον με καλλικαρπον» (Ρ ω μ α ν ὸ ς ΛΓ', στ. 194, 196). «Ὑμνεῖν σε καὶ δοξολογεῖν σε | ἐν πολιτεία καθαρᾷ δώρησαι πάντοτε. | Συμπράττειν τοῖς λόγοις μου | τὰ ἔργα εὐδόκησον, Παντοδύναμε, | ἵνα ψάλλω καὶ λαμβάνω | παρὰ σοῦ τὰ αἰτήματα. | Ἀγνὴν εὐχὴν προσφέρειν σοι, | παράσχου μοι, μόνε Χριστέ...» (Ρ ω μ α ν ὸ ς Α', στ. 135 - 142). «Ὡς φῶς χρηματίζοντα | ταῖς πρὸς τὸ φῶς τὸ ἀκρότατον | ἀβλοῖς μεθέξει | θεῖον καὶ ἄυλον, ἱκετεύω σε | ἀρχάγγελε Κυρίου, | φώτισον πρεσβείας σου, | ὅπως ὑμνήσω σε». (Ἰωσήφ Ὑμνογράφος, Κανὼν εἰς ἀρχ. Γαβριὴλ 26 Μαρτίου, Μηναῖον, ᾠδὴ α', τροπ. α'). Δός μοι χάριν, κηρύττοντι | τοὺς ὕμνους σου, ὅτι δύνασαι. (Ρ ω μ α ν ὸ ς, ΜΓ' στ. 340 - 341). Ὁ α ὕ τ ὸ ς: «Τράνωσόν μου τὴν γλῶτταν, σωτήρ μου, |

1. Νικολάου Ἀγιορείτου, Ἐορτοδρόμιον, σσ. 66 - 68. Ὁ Ἀθ. Π. Κεραμεύς, Ρωμανὸς καὶ Ἰωάννης Δαμασκηνός, ΒΖ 14, 1905, σσ. 234 - 236, ἰσχυρίσθη ὅτι ὁ Ἰω. Δαμασκηνὸς ἐμιμήθη τὸ μέτρον.

Δεῦτε πάντες πιστοὶ προσκυνήσωμεν | τὸν Σωτῆρα Χριστὸν καὶ φιλόνηρον τῆς εὐχῆς κατὰ στίχον τοῦ Ρωμανοῦ πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν Θεοτόκον (πρβλ. πρόσθεν, σσ. 101 - 102) εἰς τὸ ἔργον του «Εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον» διὰ στίχων κατ' ἀλφάβητον, ἀρχόμενον: Ἀνεσπέρου φωτὸς ἡ γεννήτρια | ἐξαγγέλλοντι πρόσχες μοι, δέομαι...

2. Πρβλ. πρόσθεν, σσ. 107 - 108, καὶ Νικολάου Β. Τωμαδάκη, Βυζαντινῶν ἐπικλήσεις εἰς Μούσας καὶ Ἁγίους, ΕΕΑ 1957 - 1958, σσ. 162 - 166.

3. Πρβλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, Τόμου χάριτος εἰς ἁγίους συγγραφεῖς ἐγγείριαις, «Νέον Ἀθήναιον» Α', 1955, σσ. 191 - 194. Τοῦ α ὕ τ ο ὕ, Ἐφραίμ ὁ Σύρος..., SBN IX, 1957, σ. 401.

4. Βλ. Τωμαδάκη, ὅπου ἡ παραπομπὴ 2.

5. Ἀ. Π. Κεραμεύς, VVΓ I, 1894, σ. 144, 146.

πλάτυνόν μου τὸ στόμα | καὶ πληρώσας αὐτὸ κατάνυξον τὴν καρδίαν μου». (ΛΖ', στ. 7 - 9).

Στέργειν μὲν ἡμᾶς, ὡς ἀκίνδυνον φόβῳ,
ῥᾶον σιωπῆν τῷ πόθῳ δέ, Παρθένε,
ὕμνους ὑφαίνειν συντόνως τεθηγμένους
ἐργῶδές ἐστιν ἄλλὰ καί, Μήτηρ, σ θ ἔ ν ο ς
ῶση πέφυκεν ἢ προαίρεσις δ ἰ δ ο υ.

(Ἰω. Δ α μ α σ κ η ν ὅ ς, Εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν, 25 Δεκ., ὡδὴ θ', Christ-Paran., σ. 208).

Ἀπευθύνονται δηλονότι αἱ ἐπικλήσεις πρὸς τὸν Θεόν, τὴν Θεοτόκον, τὸν ὑμνούμενον ἅγιον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν συνθέτοντα ποιητὴν: «Υμνησον ταῦτα, ὦ γηγενῆ! | Αἶνεσον τὸν παθόντα καὶ θανόντα διὰ σέ, | ὃν καὶ ζῶντα μετ' ὀλίγον θεωρήσας | τῆς ψυχῆς ἔνδον εἶσδεξαι (Ρ ω μ α ν ὅ ς ΚΒ', 298 - 302). Καὶ πρὸς τοὺς πιστοὺς: «Υμνήσωμεν, ἀδελφοί...» (Ρ ω μ α ν ὅ ς, Εἰς Πεντηκοστήν, Pitra AS I, σ. 164).

6. Χαιρετισμοὶ¹. Ἡ χριστιανικὴ ρητορικὴ γέμει χαιρετισμῶν, λαβοῦσα αὐτοὺς ἀπὸ τῆς κλασσικῆς ἐλληνικῆς ποιήσεως, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου. Ἐπόμενον ὅτι οἱ χαιρετισμοὶ οὗτοι ἐπέρασαν εἰς τὸν Ρωμανὸν (ΙΑ', α' οἶκος) καὶ δὴ εἰς τὸν Ἀκαθίστον Ὑμνον. Βεβαίως δὲν παρορᾶται ἢ ἐκ τοῦ Λ ο υ κ ᾱ (ἐλληνίζοντος) ἐπίδρασις: «Χαῖρε κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ!» (α' 28).

7. Εὐχολογικαὶ ἐπίδρασεις ρητορικοῦ χαρακτῆρος ἄμεσοι παρατηροῦνται εἰς ὅλην τὴν ὑμνογραφίαν. Μέγα μέρος τῶν ἀκολουθιῶν καταλαμβάνουν αἱ (μυστικαὶ ἢ μὴ) εὐχαί, ἔχουσαι καθαρῶς ρητορικὴν διατύπωσιν, ἐπηρεασμένην ἀμέσως ἀπὸ τὴν κατασκευὴν τοῦ ἐλληνικοῦ ρητορικοῦ λόγου.

Ἦτο δὲ πολὺ φυσικὸν τὸ μὴ ἔμμετρον τμήμα (ρυθμικὸν καὶ αὐτὸ ἄλλ' οὐχὶ τονικόν) τῆς θείας λειτουργίας νὰ ἐπηρέαζε τὸ ρυθμοτονικῶς ἔμμετρον καὶ τὴν ποιητικὴν σύνθεσιν τῶν ἄλλων ἀκολουθιῶν. Τοῦτ' αὐτὸ λεκτέον καὶ περὶ τοῦ Ε ὕ χ ο λ ο γ ἰ ο υ², ὅπου συνεκεντρώθησαν αἱ διάφοροι τῆς Ἐκ-

1. Πρβλ. Ἰ. - Θ. Παπαδημητρίου, Ρωμανοῦ Ὑμνοι Α', 1952, ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῆς ἐκδόσεως τοῦ ΙΑ' ὕμνου (σσ. 305 - 306). Θ. Εὐδὴ, Ὁμηρικὲς ἀπηχῆσεις στὴν ὑμνογραφίαν, Ἀθήναι 1950 (ὁ συγγρ. ὑπερβάλλει). Βλέπε καὶ ὅσα ἔγραψα ἀνωτέρω περὶ Ἀκαθίστου.

2. Πρβλ. Θ. Εὐδὴ, Θέματα Εὐχολογίου, Ἀθήναι 1956 (=περ. Ἐφημέριος), ὅπου πληροφορεῖται περὶ τῶν χει/φων εὐχολογιῶν. Ὁ Εὐδὴς παρετήρησεν ἤδη διὰ τὰς εὐχάς, ὅτι «τὸ ὕφος τους εἶναι ὕ φ ο ς π ο ι ἠ ὁ ς ε ω ς» (σ. 13). Εἰς τὴν διαπίστωσιν ἐπίδρασεως τῶν ἀκολουθιῶν ἐπὶ τὸν Ρωμανὸν προέβη ὁ μαθητῆς μου Γ. Ἀμειραλῆς.

κλησίας εὐχαί, ρητορικῆς ἐπαναλαμβάνω κατασκευῆς. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἢ ἄμεσος ἐπίδρασις τοῦ ρητορικοῦ ἐλληνικοῦ λόγου ἐπὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν τῶν Βυζαντινῶν ὑπῆρξε μεγάλη¹. Διότι εἰς τὴν χριστιανικὴν ρητορικὴν ὑπάρχουν πάμπολλοι λόγοι ρυθμικοί, δυνάμενοι νὰ μετασχηματισθοῦν εἰς τονικά ἐκτενῆ ποιήματα. Βεβαίως ἢ ἐκκλ. ποίησις μεταχειρίζεται συστήματα, τὰ ὅποια δὲν δύνανται νὰ σχηματισθοῦν εἰς τὴν ρητορικὴν ἢ τοῦλάχιστον νὰ διαχωρισθοῦν μετὰ τῆς αὐτῆς ἀκριβείας.

8. Γλῶσσα². Τὸ θέμα τῆς γλώσσης τῶν ὑμνογράφων δὲν εἶναι ἐνιαῖον. Διότι ἡ ἐλληνικὴ ὑμνογραφία ἐκτείνεται εἰς δύο περίπου χιλιετηρίδας καὶ ὑπέστη τὰς ἐπιδράσεις ὅλων τῶν κυμάτων, πολιτικῶν καὶ πνευματικῶν τοῦ Ἀνατολικοῦ χώρου (καὶ μερικῶς τοῦ Δυτικοῦ, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν Ἰταλίαν). Αἱ γενικαὶ ἀρχαί τὰς ὁποίας δύνανται τις νὰ θέσῃ εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ θέματος εἶναι:

α') Κατὰ κανόνα ἡ γλῶσσα τῆς ὑμνογραφίας ἐκφεύγει τῆς κατὰ παράδοσιν κλασσικῆς γλώσσης, τῆς συντηρουμένης ὑπὸ τοῦ ἀττικισμοῦ, καὶ εἴτε εἶναι ἢ κοινὴ ἢ εἴτε ἐπηρεάζεται ἀπὸ αὐτὴν.

β') Ἡ κοινὴ τῆς ὑμνογραφίας προέρχεται ἐκ τῆς Π.Δ. (τῶν Ο') τῆς Κ.Δ., τῶν ἀγιογραφικῶν κειμένων (συναξαρίων) καὶ τῆς καθ' ἡμέραν ὁμιλίας.

γ') Ἡ κοινὴ νοθεύεται πάντοτε διὰ λογιωτέρων στοιχείων, καθὼς πάντοτε σχεδὸν καὶ ἡ λογιωτέρα διὰ τύπων τῆς κοινῆς.

δ') Οἱ ὕμνοι γράφονται εἰς ἀπλουστέραν γλῶσσαν, οἱ κανόνες εἰς λογιωτέραν. Εἰς λογιωτέραν διατυποῦνται τὰ ἰδιόμελα καὶ ἄλλα τροπάρια ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ ἡ' αἰ. κέξ.

ε') Ὁ ἀττικισμὸς ἐπηρέαζει τὴν ποίησιν προϊόντος τοῦ χρόνου καὶ φθάνει εἰς τὴν ἀνάμειξιν ἐπικῶν στοιχείων ἢ τὴν χρησιμοποίησιν προσωδιακοῦ μέτρου.

ς') Ἡ ἐπήρεια τῆς ρητορικῆς, τοῦ ἔπους, τῆς ἀγιολογίας (συναξαρίου), ἀνεξαρτήτως χρόνου, εἶναι σχετικὴ μὲ τὰ εἶδη. Τὸ πρότυπον (καὶ ἀπὸ ἀπόψεως θέματος) καὶ τὸ εἶδος τὸ ὁποῖον γράφει ὁ ποιητῆς ἐπηρεάζει αὐτὸν γλωσσικῶς, ὥστε εἰς ἄλλην γλῶσσαν νὰ γράφῃ τοὺς ἰάμβους καὶ εἰς ἄλλην τὰ τονικά μέλη.

1. Τὸ θέμα, καὶ μετὰ τὰ πολλαχθῶς ἐμὸ ἐπιρημένα, χρῆζει ἐιδικῆς ἐξετάσεως καὶ συγκρίσεως. Πρβλ. καὶ ὅσα ἐσημείωσα ἐν ΕΒΒΣ ΚΖ', 1957, σ. 421.

2. Πρβλ. τοὺς γλωσσικοὺς πίνακας τῶν ὕμνων ὑπὸ Α. Δ. Κομίνη (Α', 1952, σσ. 325 - 327), Ε. Β. Πετρούνια (Β', 1954, σσ. 383 - 387), Ἰ. Δρόσου (Γ', 1957, σσ. 391 - 397), Σ. Ι. Κουρούση (Δ', 1959 - 1961, σσ. 545 - 554) καὶ Μ. Α. Νουμίδην, ἐν τῇ διαπραγματεύσει τοῦ ΛΔ' Ὑμνου (πίναξ, σσ. 284 - 285). Πρβλ. ἀκόμη τὰ γραφέντα περὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ρωμανοῦ, Κλείς, σσ. 48 - 49.

ζ') Διὰ τῆς ποιήσεως ἔφθασαν μέχρις ἡμῶν πλεῖστοι τύποι τῆς κοινῆς, καθὼς καὶ ἀθῆσάυριστοι λέξεις τῆς ἀρχαίας. Ὁμοίως νέαι λέξεις σχηματίζονται κατ' ἀναλογίαν ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν.

η') Τὸ ἐπίθετον μένει τὸ χαρακτηριστικώτερον γλωσσικὸν στοιχεῖον τῆς ποιήσεως, εἶναι δὲ τοῦτο ἀρχαῖον, μέσον, νέον¹.

θ') Εἰς τὴν ποίησιν εἰσῆχθησαν οὐ μόνον σχήματα τοῦ ἀρχαίου λόγου (ἀπτική, πινδαρική σύνταξις π.χ.) ἀλλὰ εἰδικώτερον τὰ σχήματα τῆς ἀρχαίας ρητορικῆς, περὶ τὴν ὁποίαν ἦσαν ἐντριβεῖς οἱ Βυζαντινοί².

ι') Ἡ ἐπίδρασις θρησκευτικῶν συγγραφέων (μὴ ὕμνογράφων) εἶναι ἐκδηλος.

ια') Τὸ ἱερὸν ἐπίγραμμα ἐπηρεάσθη ἀπὸ τὸ κοσμικὸν καὶ δὴ τὸ ἑλληνιστικόν.

ιβ') Λεξιλόγιον γενικὸν ἢ κατὰ συγγραφεῖς τῆς Βυζαντινῆς ὕμνογραφίας δύναται νὰ σχηματισθῇ μόνον μετὰ κριτικὴν ἐκδοσιν τῶν κειμένων, δημοσίευσιν τῶν ἀνεκδότων καὶ κάθαρσιν τῶν λειτουργικῶν βιβλίων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΡΥΘΜΟΤΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΜΕΛΟΣ

1. Τὰ λόγια μέτρα. Δύο εἶναι τὰ πρότυπα τῶν χρησιμοποιησάντων τὰ λόγια μέτρα: Οἱ ἀρχαῖοι ἐπικοί, τραγικοί, λυρικοί καὶ ἐπιγραμματικοί, τοὺς ὁποίους πάντοτε ἀνεγίνωσκον (πρὸς γλωσσικὴν ἀσκήσιν) εἰς τὸ Βυζάντιον. Καὶ οἱ Χριστιανοὶ ποιηταί, ἰδίᾳ ὁ Γρηγόριος Ναζιανζηνός, τοὺς ὁποίους κατενόουν οἱ λογιώτεροι ἐκ τῶν ὕμνογράφων. Ὡς πρὸς τοὺς ἰάμβους καὶ δὴ τὸ τρίμετρον, καθὼς καὶ τοὺς ἠρωελεγειακοὺς στίχους, οὗτοι ἤσαν εἰς τακτικὴν χρῆσιν καὶ θύραθεν καθ' ὅλον τὸν βίον τοῦ Βυζαντίου. Ἐπιγραμματικοὶ καὶ ὁ Γ. Πισίδης ἀπὸ Ἰουστινιανοῦ μέχρις Ἡρακλείου εἶχον μάλιστα εἰσαγάγει μερικὴν σύμπτωσιν τοῦ τόνου πρὸς τὴν προσφθίαν. Τοῦτο ἠκολούθησαν καὶ οἱ μεταγενέστεροι (ὅχι ὡς κανὸνα ὁμῶς):

Τούτου δὲ γεῦσιν τοῦ φυτοῦ φυγεῖν μόνον

— 1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1

(Ἰγνάτιος Νικαίας, Εἰς Ἀδάμ, 59)

1. Πρβλ. Κλείς, σσ. 46-48.

2. Πρβλ. περὶ Ρωμανοῦ ὅσα πρόσθεν, σσ. 106-108, ἔγραψα. Ὁμοίως Θεοδ. Ἐύδη, Ὁ πλεονασμὸς στῆ βυζαντινῆ ὕμνογραφία, Mélanges Merlier II, 1956, σσ. 213-220 (καὶ ἀνάτυπον 1955). Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ παρομοίωσις στῆ βυζαντινῆ ὕμνογραφία, Ἀθήναι 1957.

ὅπου οἱ κύριοι τόνοι τοῦ β', δ' καὶ ε' ποδὸς συμπίπτουν τονικῶς καὶ προσφθιακῶς! Ἴδου παραδείγματα ἐξ ἱαμβικῶν κανόνων:

Ἐγρὸν θαλάσσης κῆμα χερσώσας πάλαι...

— 1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1

Σαφῶς ἀφλέκτω ζωγραφουμένη βάτω...

— 1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1

Ἐλθόντα παῦσαι τὴν ἀμαρτίαν μάγοις...

— 1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1

(Ἰω. Μοναχοῦ, Εἰς τὴν Γέννησιν κανῶν, φθδ' α')

ὅπου οἱ κύριοι τόνοι τοῦ β' καὶ γ' ποδὸς πάλιν συμπίπτουν μετρικῶς (προσφθιακῶς) καὶ τονικῶς, ἢ

Ἴδου τὸν αὐτὸν καὶ βροτὸν καὶ Κύριον (αὐτόθι),

1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1

ὅπου τοῦτο συμβαίνει εἰς τοὺς δύο προτελευταίους πόδας (δ' καὶ ε'), ἐνῶ συνήθως τοῦτο ἀπαντᾶται εἰς τὸ μέσον τοῦ στίχου, ὄντος παροξυτόνου:

Κόσμον συνάπτων ταῖς ἀλλοῖς οὐσίαις (φθδ' ε')

— 1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1

θάπτον μολεῖν σε τῆς ἐμῆς θαθυμίας (φθδ' ς')

— 1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1

Ἄνωθεν εἰς κευθμῶνας ἤλθομεν ζόφου (φθδ' ζ')

1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1

Ἴδου καὶ ἐξ ἱάμβων τοῦ ἱεροῦ Φωτίου (εἰρμῶν κανόνος):

Ἐν ἰσχύι κραταιότητός σου, Λόγε (φθδ' α')

1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1

Ῥώμην λαβόντες παῖδες ἐνθεον πάλαι (φθδ' η')

— 1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1

2. Ἡ μουσικὴ¹ εἶναι πρόβλημα ἐκφευγόν τῆς ἐξετάσεως τῆς παρουσίας εἰσαγωγῆς. Σημειωτέον μόνον ὅτι μετὰ τὴν μεταρρύθμισιν τὴν λεγομέ-

1. Πρβλ. τὴν βιβλιογραφίαν, Κλείς, σσ. 146-147, ὅπου πρόσθετος, ὅτι τὸ βιβλίον τοῦ Tardò, L'antica melurgia bizantina ἐκρινεν ὁ Wellesz ἐν The Journal of Hellenic Studies 1940, σ. 115, ἀπῆντησε δ' ὁ L. Tardò εἰς τὴν κρίσιν ἐν BGF II, 1948, σσ. 222-228. Πρόσθετος: L. Tardò, L'editto nei manoscritti melurgici - Esempi di trascrizione della semiografia paleobizantina a quella neo-bizantina, BGF II, 1948, σσ. 26-44. Ἰερομ. Bartolomeo Di Salvo, La trascrizione della notazione paleografica paleobizantina, BGF V, 1951, σσ. 92-110, 219-235. Τοῦ αὐτοῦ, La tradizione musicale bizantina..., αὐτόθι VI, 1952, σσ. 3-26. Πρβλ. καὶ

νην τοῦ Χρυσάνθου (1814) ἢ τῶν τριῶν διδασκάλων, ἡ λεγομένη βυζαντινὴ μουσικὴ¹ δὲν παύει ν' ἀντιπροσωπεύη τὴν πρὸ τοῦ ἔτους ἐκείνου παράδοσιν τῆς τουρκοκρατίας.

Κατὰ τὰ ἄλλα οἱ παλαιοὶ μουσικοὶ κώδικες, χωριζόμενοι εἰς τρεῖς κατηγορίας ἀναγινώσκονται κατὰ τὰς σχολὰς τῶν μελετητῶν. Ἡ κυριωτέρα εἶναι τῆς Κρυπτοφέρρης, ἐπηρεαζομένη ἀπὸ τοῦ ἰταλικοῦ belcanto. Ἐπιτεταται καὶ ὑπὸ τῶν καθηγητῶν Wellesz (Ἀγγλία) καὶ C. Höeg (Δανία) προσπάθεια πρὸς ἔκδοσιν, μεταγραφὴν καὶ ἐρμηνείαν τῶν μουσικῶν βιβλίων τοῦ Βυζαντίου. Ἐσχάτως ἐγίνε προσπάθεια ἐξάρσεως τῆς σημασίας τοῦ σ λ α β ι κ ο ὕ στοιχείου εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὑπεστηρίχθη δηλαδή, ὅτι διὰ τῶν ρωσικῶν παλαιοσλαβικῶν λειτουργικῶν βιβλίων διεσώθη ἡ παλαιὰ βυζαντινὴ μουσικὴ². Τοῦτο ἀντιτίθεται πρὸς τὴν διάσωσιν εὐαρίθμων μὲν ἀλλὰ πάντως ἱκανῶν τεμαχίων κωδικῶν, παλαιότερων τῶν παλαιοσλαβικῶν, περιεχόντων τονισμένους ὕμνους καὶ κανόνες. Ἄλλο θέμα εἶναι ἡ σχέσις τῆς παλαιᾶς βυζαντινῆς μουσικῆς πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν³, ἡ γνῶσις δ' αὐτοῦ προϋποθέτει τὴν δημοσίευσιν μεσαιωνικῶν δοκιμῶν ἀποκειμένων ἔτι ἐν χειρογράφοις⁴. Παρ' ἡμῶν ἡ ὀρθὴ ἀντιμετώπισις θεωρητικῶς τοῦ θέματος εἶναι σχεδὸν ἀνύπαρκτος⁵.

τὴν πρόσθεν σ. 155 σημ. βιβλιογραφίαν περὶ Ἀκαθίστου Ὑμνου. Ὁμοίως Σίμωνος Ἰ. Καρῆ, Ἡ ὀρθὴ ἐρμηνεία καὶ μεταγραφὴ τῶν βυζαντινῶν μουσικῶν χειρογράφων, ΠΒΣΘ Β', 1955, σσ. 140 - 149 + 9 πίν. R. Schlotterer, Aufgaben und Problem bei der Erforschung der byzantinischen Musiktheorie, Actes du X congr. intern. d'Études Byzantines, Istanbul 1957, σσ. 287 - 289.

Ἐκ τῆς σειρᾶς Monumenta Musicae Byzantinae σημειωτέα καὶ τὰ ἐξῆς ἔργα: Sticherarium, edd. Carsten Höeg, H. J. W. Tillyard, Egon Wellesz, Copenhagen 1935 (=cod. Vind. Theol. gr. 181).—Contacarium Ashburnhamense, ed. Carsten Höeg, Copenhagen 1956 (=cod. Laur. Ashb. 64).—Fragmenta Chilandarica Palaeoslavica, praefatus est Roman Jakobson.—Contacarium Palaeoslavicum Mosquense, edendum curavit Arne Bugge, Copenhagen 1960.—Ἐκ τῶν Subsidia τῆς αὐτῆς σειρᾶς: H. J. W. Tillyard, Handbook of the middle Byzantine musical notation, Copenhagen 1935.—Carsten Höeg, La notation ekphonétique, Copenhagen 1935.—Miloš M. Velimirović, Byzantine elements in early slavie chant: The Hirmologion, Copenhagen 1960.

1. Σήμερον οὕτω λέγουν ἐν Ἀθήναις τὴν ἐν Ἀνατολῇ ἰσχύουσαν παραδοσιακὴν μουσικὴν, ἐννοοῦντες ἄλλοι ἄλλως καὶ μὴ συμφωνοῦντες. Οἱ ἱεροψάλται μας μάλιστα νομίζουν ὅλοι ὅτι ὁ καθεὶς εἶναι ὁ κανὼν τῆς παραδόσεως καὶ οὐδεὶς παραδέχεται ἄλλον. Ἀνάγκη ἡ ἐκκλησιαστικὴ μας μουσικὴ νὰ γίνῃ ἀντικείμενον ἔδρας ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

2. Βλέπε τὰς εἰς τὴν Κλεῖδα, σσ. 145 - 147, σημειωθεῖσας μελέτας.

3. Πρβλ. C. Höeg, Les rapports de la musique chrétienne et de la musique de l'antiquité classique, Mélanges Ejnar Dyggve.

4. Ἀθ. Παπ. Κεραμέως, Βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐγχειρίδια, ΒΖ 8, 1899, σσ. 11 - 121 (προσθετέα εἰς Krumh. - Σωτ., Β', σ. 381 ἐξ.).

5. Ἐξακολουθοῦν παρ' ἡμῶν νὰ κάμνουν χρῆσιν τοῦ βιβλίου τοῦ Γ. Παπαδό-

3. Ὅτι ἐψάλλοντο τὰ ὕμνογραφικὰ κείμενα καὶ ὅτι διὰ τὰ ψάλλονται ἐγράφησαν οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφισβήτησις. Κατὰ ποῖον τρόπον ἐψάλλοντο δὲν γνωρίζομεν, ἀφοῦ ἡ παλαιὰ παρὰσημαντικὴ¹ δὲν ἀναγινώσκειται πλέον, προφανῶς δὲ ἡ νέα, κατὰ τὸ ἀΐημισυ τοῦ 19^{ου} αἰ. γραφεῖσα, εἶναι πλουσιωτέρα καὶ συνθετωτέρα, καὶ παρουσιάζει ἀναμειγυμένην τὴν παράδοσιν, τὴν ἀνατολικὴν ἐπήρειαν καὶ τὴν προσωπικὴν τῶν πρωτοψαλτῶν τῶν πατριαρχείων ἐρμηνείαν. Ὅτι δ' ἐξετελοῦντο τὰ μέλη ὑπὸ χορῶν εἰς τοὺς ναοὺς καὶ τὰς μονὰς, τῶν ὁποίων προῖστατο ὁ δομέστικος, ὑπάρχουν πολλαὶ μαρτυρίαι. Ἄλλ' εἰς ἡμᾶς δὲν ἀνήκει ἡ ἐξέτασις τοῦ τοιοῦτου θέματος, ἀρκεῖ μόνον ὁ ἀναγνώστης νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τοῦ ὅτι ἡ σημερινὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ (καὶ δὲν πρόκειται περὶ τῆς τετραφωνικῆς εὐρωπαϊζούσης) δὲν ἀποδίδει ὅτι συνετέθη ἀπὸ τοῦ πέμπτου μέχρι τοῦ ἐνάτου αἰῶνος.

4. Ἡ ὀκτώηχος, καθ' ἣν ψάλλομεν εἰς ὀκτῶ ἤχους, ἀποδίδεται εἰς Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνὸν (ἡ' αἰ.), ἐπομένως πρὸς αὐτὴν προσηρμόσθησαν τὰ προηγουμένως γραφέντα. Οἱ ὀκτῶ ἤχοι εἶναι:

Α': Τοῦ λίθου σφραγισθέντος ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων...

Β': Ὅτε κατῆλθες πρὸς τὸν θάνατον, ἡ ζωὴ ἡ ἀθάνατος...

Γ': Ἐθφρανεσθω τὰ οὐράνια, ἀγαλλιάσθω τὰ ἐπίγεια...

Δ': Τὸ φαιδρὸν τῆς ἀναστάσεως κήρυγμα...

Πλ. α': Τὸν συνάναρχον Λόγον Πατρὶ καὶ Πνεύματι...

Πλ. β': Ἀγγελικαὶ δυνάμεις ἐπὶ τὸ μνήμά σου...

Πλ. γ' (βαρὺς): Κατέλυσας τῷ σταυρῷ σου τὸν θάνατον...

Πλ. δ': Ἐξ ὕφους κατῆλθες ὁ εὐσπλαγχνος...

Πρὸς τοὺς ὀκτῶ τούτους ἤχους ψάλλονται οὐ μόνον τὰ ἀπολυτίκια ἀλλὰ καὶ οἱ κανόνες, τὰ κοντάκια, τὰ ἰδιόμελα, τὰ προσόμοια αὐτῶν. Ἀπὸ ἀπόψεως δὲ λειτουργικῆς ἐκάστη ἐβδομάς, ἀλληλοδιαδόχως, ἀνήκει εἰς ἓνα ἤχον μολονότι κατὰ τὰς ἀκολουθίας ψάλλονται διαφόρων ἤχων τροπάρια.

5. Πρὸς τὴν μουσικὴν εἶναι συνδεδεμένα ὁ ρυθμὸς καὶ τὸ μέτρον² τῆς

πούλου, Συμβολαί... 1890, δημοσιογραφικοῦ καὶ ὅλως ἀναξιόπιστου. Πρβλ. ὅσα ἐσημείωσα εἰς τὴν ΕΕΒΣ ΚΣ', 1956, σ. 421.

1. Πρβλ. Ἰ. Δ. Τζέτζη, Ἡ ἐπινόησις τῆς παρασημαντικῆς τῶν κατὰ τὸν μεσαίωνα λειτουργικῶν καὶ ὕμνολογικῶν χειρογράφων τῶν Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν, Ἀθήνησι 1886, 8^ο, σσ. 81 (+3). Κ. Α. Φάχου, Ἡ παρασημαντικὴ τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς, Ἐν Ἀθήναις 1917. Ἐμ. μ. Γ. Βαμβούδακη, Συμβολὴ εἰς τὴν σπουδὴν τῆς παρασημαντικῆς τῶν Βυζαντινῶν μουσικῶν, τόμος Α', μέρος γενικόν, Σάμος 1938, 16^ο, σσ. 126 + πίν. ιη'. Κρίσις ὑπὸ Κ. Δ. Παπαδημητρίου, ΕΕΒΣ ΙΔ', 1938, σσ. 541 - 546.

2. Ἐλησημονήθη ἡ παλαιὰ ἀλλ' ἀξιόλογος ἐργασία τοῦ Παναγιώτου Δ. Κου-

ὕμνογραφίας ἄλλης¹. Δηλαδή τὸ μέτρον, τὸ ὁποῖον κατὰ γενικὸν κανόνα δὲν εἶναι πλέον τὸ προσωδιακόν², βαίνει ρυθμικῶς καὶ τονικῶς κατὰ τρόπον ἐξυπηρετοῦντα τὸ μέλος. Καὶ ρυθμικῶς μὲν βαίνει κατὰ συστήματα λέξεων, κατὰ τρόπον ἀνάλογον περίπου πρὸς τὸν σημερινὸν ἐλεύθερον στίχον, τονικῶς δὲ βαίνει διὰ τῆς τοποθετήσεως τοῦ κυρίου τόνου, συμπύκνωσης μὲ τὸν τόνον τῆς λέξεως, ἐπὶ ὠρισμένης ἢ ἐναλλασσομένης συλλαβῆς. Κατὰ ταῦτα οὔτε ἡ ἰσοσυλλαβία εἶναι κανὼν ἀπαρέγκλιτος εἰς τὴν ποιήσιν τῶν ὕμνων, τῶν κανόνων καὶ τῶν ποικίλων ἄλλων τροπαρίων, οὔτε ἡ ὁμοτονία, ἢ σύμπτωσις δηλονότι τοῦ τόνου εἰς τὰς αὐτὰς συλλαβὰς τῶν ἀντιστοιχῶν στίχων (α', γ', ε' π.χ. ἐκάστου τρίτου στίχου τῶν οἴκων). Βασικὴ προϋπόθεσις εἶναι ὅτι εἰς τοὺς ὕμνους καὶ τοὺς κανόνας τὰ ποιήματα δὲν ἐγράφησαν ποτὲ εἰς τὸ ἴδιον μέτρον, ἐνῶ εἰς τὴν νεωτέραν ποιήσιν π.χ. τὰ σονέττα γράφονται ὀλόκληρα εἰς τὸ αὐτὸ τονικὸν μέτρον (συνηθέστατα ἕνδεκασύλλαβον, σπανιώτερον δεκατρισύλλαβον, δεκαπεντασύλλαβον κλπ.). Οὕτως οἱ οἴκοι τῶν ὕμνων καὶ τὰ τροπάρια τῶν καθ' ἐκάστην ᾠδῶν ἐνθυμίζουσι περισσότερον στροφῆς καὶ ἀντιστροφῆς τραγωδιῶν, χωρὶς φυσικὰ νὰ δύνανται νὰ κληθοῦν οὕτω.

Διὰ τὴν γίνῃ τὸ πρᾶγμα καταληπτὸν φέρομεν ἀνὰ ἓν παράδειγμα ἐξ ὕμνου καὶ ἐκ κανόνος. Εἰς τὸν ὕμνον Εἰς Χριστοῦ Γέννησιν τοῦ Ρωμανοῦ, ὁ στίχος 12 τῶν οἴκων ποικίλλει ὡς πρὸς τὸν τονισμόν : γ' ὅτι καὶ αὐτό· δ' ὅτι τοιοῦ-

πι τ ὠ ρ η, Περὶ τοῦ ρυθμοῦ ἐν τῇ ὕμνογραφίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, ἐν Ἀθήναις 1878, 8^ο, σσ. 22 [=Bulletin de Correspondance Hellénique de l'École Française d'Athènes, σσ. 372 - 391].

1. Βεβαίως ἐγράφησαν καὶ εἰς μέτρα τονικά συστηματικὰ ἄσματα ἐκκλησιαστικὰ ἀλλὰ ταῦτα δὲν εἰσῆχθησαν εἰς τὰς ἀκολουθίας, ἀκριβῶς διότι τὸ μέλος των θὰ ἦτο ἀποπικτικῶς μονότονον. Πρβλ. Εὐστρατιάδου, Ἑπτασύλλαβα ἄσματα, Θεολογία 16, 1936, σσ. 60 - 63, καὶ Τρεμπέλαν, σσ. 179 - 180. Περὶ δὴθεν *τριλεξίων ἄσματων* ὁ Φ. Κοκουλές, ΕΕΒΣ ΙΖ', 1941, σσ. 310 - 311 καὶ ΙΘ', 1949, σ. 103. Καί, ἐκτὸς τῶν ἱαμβικῶν κανόνων, Συμεὼν ὁ μεταφραστῆς ἐγράψεν ἱαμβικά τροπάρια εἰς τὴν ἀκολουθίαν τῆς μεταλήψεως. Ἐπίσης ἀνάμειξιν τονικῶν μέτρων (ὀκτασυλλάβων καὶ ἑπτασυλλάβων) καὶ μικρὰ τονικά εἰς ἑπτασυλλάβους μέλη περιλαμβάνουσι τὰ λειτουργικὰ βιβλία, ὡς ἐξαποστολιάρια, κ.ἄ. Πρβλ. Τρεμπέλαν, σσ. 130 - 132, 181 - 182. Ἡ συγγραφή τῶν τεμαχίων τούτων συμβαδίζει πρὸς τὴν ἀρχαϊκὴν τάσιν τῆς εἰσαγωγῆς τῶν ἱαμβικῶν τριμέτρων εἰς τοὺς κανόνας, ὑπὸ Ἰωάννου μοναχοῦ, Δαμιανοῦ μοναχοῦ, Μεθοδίου πατριάρχου (θ' αἰ), Φωτίου πατριάρχου κ.ἄ., ἢ ὅποια ἀπέτυχε καὶ δι' αὐτὸ δὲν ἐπέδωκεν. Ὁ ἀείμων καθηγητῆς μου Ἐμμ. Πέζοπουλος, Ποικίλα προσωδιακὰ μέτρα ἐν τῇ Ἑκκλησιαστικῇ ποιήσει, ΕΕΒΣ ΙΖ', 1941, σσ. 287 - 297 ἀνεζήτησε εἰς τοὺς ὕμνογράφους τὰ πλέον ἀπίθανα προσωδιακὰ τῶν ἀρχαίων μέτρα. Ἀλλὰ εἰς τὰ αὐτὰ συμπεράσματα θὰ ἠδύνατο νὰ καταλήξῃ τις στιχοποιῶν καὶ σύγχρονον ἀθηναϊκὴν ἐφημερίδα.

2. Προσωδιακὸν μέτρον εἶναι τὸ διακρίνον τὴν ποσότητα τοῦ φύσει ἢ θέσει μακροῦ ἀπὸ τοῦ βραχέος, κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ἀρχαίας προσωδιακῆς μουσικῆς. Εἰς τοιοῦτο ἐγράφησαν π.χ. αἱ ἀρχαῖαι τραγωδίαι.

τον· ζ' ἐν σκηπῇ καὶ νῦν· η' δύναμις δέ τις κλπ. Οὕτω σχηματίζονται οἱ ἐξῆς τύποι :

± - | ± - | ±
± - | - ± | -
± - | ± - | ±

δηλαδή ὅτε μὲν ὁ κύριος τόνος πίπτει ἐπὶ τῆς πρώτης, τρίτης καὶ πέμπτης, ὅτε δὲ ἐπὶ τῆς πρώτης καὶ τετάρτης ἢ τῆς πρώτης, τρίτης καὶ πέμπτης.

Ἴδου παράδειγμα ἀνισοσυλλαβίας. Πρὸς τὸ :

Ὁ ὑψωθεὶς ἐν τῷ σταυρῷ ἐκουσίως
τῇ ἐκωνύμῳ σου καινῇ πολιτείᾳ
τοὺς οἰκτιροῦς σου δώρησαι, Χριστέ ὁ Θεός,
εὐφρανὸν ἐν τῇ δυνάμει σου

5 τοὺς πιστοὺς βασιλεῖς ἡμῶν...

ἐποίησεν ὁ Ρωμανὸς προσόμιον¹ τὸ προίμιον τοῦ ὕμνου του εἰς Μ. Τρίτην :

Τὸν νυμφίον, ἀδελφοί, ἀγαπήσωμεν,
τὰς λαμπάδας ἐαυτῶν εὐτρεπίσωμεν,
ἐν ἀρεταῖς ἐκλάμποντες καὶ πιστεὶ ὀρθῇ,
ἵνα ὡς αἱ φρόνιμοι

5 τοῦ Κυρίου Παρθένου...

Ταῦτα ὅμως οὔτε ὁμοτονοῦν οὔτε ἰσοσυλλαβοῦν εἰς τοὺς στίχους 1, 2, 4 καὶ 5^ο.

Εἰς τὸν κανόνα τῆς Ἀναστάσεως Ἰω. Δαμασκηνοῦ, ὁ εἰρμὸς τῆς α' ᾠδῆς δὲν ὁμοτονεῖ ἀλλ' οὐδὲ ἰσοσυλλαβεῖ πρὸς τὸ α' τροπάριον :

Ἀναστάσεως ἡμέρα
λαμπρυνθῶμεν, λαοί,
Πάσχα, Κυρίου Πάσχα.

Καθαρθῶμεν τὰς αἰσθήσεις
καὶ ὀνόμηθα
τῷ ἀπροσίτῳ φωτὶ

1. Ὁ Ἀθ. Παπ. Κεραμεὺς παρατήρησεν ἤδη ὅτι προσόμιον οὐχ ὁμοιον καλεῖται «τῶν μὴ ἰσαριθμῶν συλλαβῶν ἀφιερμένων οὕτως ἀπολελυμένως τῇ τοῦ ἁδοντος ἐμπειρία τε καὶ ἱκανότητι», VVr XV, 1908, σ. 361.

2. Samuel Baud-Bovy, Sur un prélude de Romanos, Byzantion 13, 1938, σσ. 217 - 226. Εἰς τὰς παρατηρήσεις τοῦ συγγραφέως, ἀποπειραθέντος νὰ διευθετήσῃ τὸ κείμενον (!), ἀπήνησεν ὁ Σωφρ. Εὐστρατιάδης, ΕΕΒΣ ΙΕ', 1939, σ. 185, σμ. Πρβλ. ἐπίσης ὅσα ἐγράψα ὁ ἴδιος ἐν Ἀθηνᾶ ΝΘ', 1955, 117 - 156 ἐξ ἀφορμῆς ἀνεπιστασιῶν τοῦ Ρ. Joannou. Ὁ Ἀθ. Π. Κεραμεὺς, VVr XV, 1908, σσ. 360 - 361, μὴ δυνάμενος νὰ ἐξηγήσῃ τὸ πρᾶγμα γράφει ὅτι οἱ Κοσμάς καὶ Ἀνδρέας «λόγοις ἡμῶν ἀγνώστοις ἐτι ἀρχῆθεν πως ἀνισοσύλλαβον εἰρμὸν τροπαρίῳ συνετίθεντο τῷ εἰρομένῳ ὅμως δ' ἀπὸ τοῦ Δαμασκῶθεν Ἰωάννου τελείως καὶ οὗτος ὑποτέτακται (!) ὁμοτονία τε καὶ ἰσοσυλλαβία... οὗ δὲ τινος ᾠδῆς μέλη τῆς ἀκριβείας στέρονται, λογικῆς ἐκεῖ ἢ αἰτία συνιζήσεως ἢ τοῦ κειμένου φθορᾶς!»

*Ἐκ γὰρ θανάτου πρὸς ζωὴν
καὶ ἐκ γῆς πρὸς οὐρανὸν Χριστὸς ὁ Θεὸς
ἡμᾶς διεβίβασεν,
ἐπιτίμιον ἄδοντας.*

*τῆς ἀναστάσεως Χριστὸν
ἐξαστραπτόντα, καὶ Χαίρετε φάσκοντα
τρανώς ἀκουσώμεθα
ἐπιτίμιον ἄδοντες ¹.*

ὅπου προφανῶς δὲν ἰσοσυλλαβοῦν οἱ στίχοι 2 καὶ δὲν ὁμοτονοῦν οἱ 3 καὶ 5 ².

¹ Ἴδου ἄλλαι ἀντιστοιχίαι :

Θεοφανείων **Ἦχος δ'** Εἰς ἕκαστον σεισμὸν καὶ ἐμπρησμὸν

*Ἐπεφάνης σήμερον τῇ οἰκουμένῃ
καὶ τὸ φῶς σου, Κύριε,
ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς
ἐν ἐπιγνώσει ὑμνοῦντάς σε·
Ἦλθες ἐφάνης τὸ φῶς τὸ ἀπρόσιτον.*

*Τοὺς ἐν θλίψει, Κύριε, κατεχομένους
μὴ παρίδης κρᾶζοντας
ἐν μετανοίᾳ σοι, Σωτήρ.
Τῇ ἐδσπλαγγνίᾳ σου δώρησαι
πᾶσιν ἀνθρώποις ζωὴν τὴν αἰώνιον.*

Χριστουγέννων **Ἦχος γ'** Εἰς Ἁγίον Ἰγνάτιον

*Ἡ Παρθένος σήμερον
τὸν ὑπερούσιον τίπτει
καὶ ἡ γῆ τὸ σπήλαιον
τῷ ἀπροσίτῳ προσάγει·
ἄγγελοι μετὰ ποιμένων δοξολογοῦσι·
μάγοι δὲ μετὰ ἀστέρος ὁδοιποροῦσι·
δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγεννήθη
παιδίον νέον ὁ πρὸ αἰώνων θεός.*

*Τῶν λαμπρῶν ἀγόνων σου
ἡ φωτοφόρος ἡμέρα
προκηρύττει ἅπασι
τὸν ἐν σπηλαίῳ τεχθέντα·
τοῦτον γὰρ διψῶν ἐκ πόθου κατατρυφήσαι
ἔσπενσας ὑπὸ θηρίων ἀναλωθῆναι,
διὰ τοῦτο καὶ θεοφόρος
προσηγορεύθης, Ἰγνάτιε πάσοφε!*

ᾠδὴ ε' Εἰρμὸς **Ἦχος α'** Τροπάριον α'

*Ἐκύκλωσεν ἡμᾶς ἐσχάτη ἄβυσσος
οὐκ ἔστιν ὁ ἐνὸς ἡμέρας·
ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς.
Σῶσον τὸν λαόν σου ὁ Θεὸς ἡμῶν·
σὺ γὰρ ἰσχύς τῶν ἀσθενούντων
καὶ ἐπανόρθωσις.*

*Τῷ παισίματι τοῦ πρωτοπλάστου, Κύριε,
δεινῶς ἐτραυματίσθημεν
τῷ δὲ μόλωπι ἰάθημεν τῷ σῶ,
ᾧ ὑπὲρ ἡμῶν ἐτραυματίσθης, Χριστέ·
σὺ γὰρ ἰσχύς τῶν ἀσθενούντων
καὶ ἐπανόρθωσις.*

Τροπάριον β' Θεοτοκίον

*Ἀνήγαγες ἡμᾶς ἐξ Ἄδου, Κύριε,
τὸ κῆτος χειρωσάμενος,
τὸ παμφάγον, Παντοδύναμη,
τῷ σῶ κράτει καθελὼν αὐτοῦ τὴν δύναμιν
σὺ γὰρ ζωὴ καὶ φῶς ὑπάρχεις
καὶ ἡ ἀνάστασις.*

*Ἐδφραίνονται ἐν σοί, Παρθένε Ἀχραντε,
τοῦ γένους οἱ προπάτορες,
τὴν Ἐδέμ ἀπολαβόντες διὰ σοῦ,
ἣν ἐκ παραβάσεως ἀπώλεσαν
σὺ γὰρ Ἄγνη καὶ πρὸ τοῦ τόκου
καὶ μετὰ γέννησιν.*

1. Τρεμπέλας, σ. 176.
2. Ὁ Κουπιτώρης, "Ἐνθ" ἀνωτ., παρατήρησεν ἤδη ὅτι δὲν τηρεῖται ἡ ἔγκλι-
σις, καὶ ὅτι ὁ τονικός ρυθμὸς παραβαίνεται προκειμένου περὶ συνδέσμων ὡς ἀλλά,
μηδέ, οὐδέ προθέσεων ὡς παρά, ὑπέρ, ἀπό, περὶ, διὰ ἀνωθυμιῶν ὡς ἐγώ,
ἐμοῦ, ἡμεῖς, ἡμῶν, αὐτός.

Πλ. β', Στιχηρὰ Ἀνατολικά ¹

¹ *Ἐν τῷ Σταυρῷ σου, Χριστέ, καυχώμεθα
καὶ τὴν ἀνάστασίν σου ὑμνοῦμεν καὶ δοξάζομεν.*

² *Διὰ παντός εὐλογοῦντες τὸν Κύριον
ὑμνοῦμεν τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ.
Σταυρὸν γὰρ ὑπομείνας δι' ἡμᾶς,
θανάτῳ θάνατον ὄλεσεν.*

³ *Δόξα τῇ δυνάμει σου, Κύριε, ὅτι κατήργησας
τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου,
ἀνεκαίνισας ἡμᾶς διὰ τοῦ Σταυροῦ σου,
δωρούμενος ἡμῖν ζωὴν καὶ ἀφθαρσίαν.*

⁴ *Ἡ ταφή σου, Κύριε, τὰ δεσμά τοῦ Ἄδου
συντρίψασα διέρρηξεν
ἢ ἐκ νεκρῶν Ἀνάστασις τὸν κόσμον ἐφότισε,
Κύριε δόξα σοι.*

Κάθισμα, ἦχος α'

*Τὸν τάφον σου, Σωτήρ, στρατιῶται τηροῦντες
νεκροὶ τῇ ἀστραπῇ τοῦ ὀφθέντος ἀγγέλου
ἐγένοντο, κηρύττοντος γυναιξὶ τὴν ἀνάστασιν.
Σὲ δοξάζομεν τὸν τῆς φθορᾶς καθαιρέτην,
σοὶ προσπίπτομεν τῷ ἀναστάτῳ ἐκ τάφου
καὶ μόνῳ Θεῷ ἡμῶν.*

*Πατέρα καὶ Υἱὸν προσκηρύσσωμεν πάντες
καὶ Πνεῦμα τὸ εἰθές καὶ ἰσότημον δόξῃ,
Τριάδα τὴν ἄκτιστον καὶ ὑπέρθεον δύναμιν,
ἣν δοξάζουσι τῶν ἀσωμάτων αἱ τάξεις.
ταύτην σήμερον καὶ γηγερεῖς μετὰ φόβου
πιστῶς ἐδημήσωμεν.*

Τὴν ἀνωμαλίαν ταύτην ἠθέλησαν νὰ «εὐθειάσουν» παλαιότερον μὲν ὁ Pitra, νεώτερον δὲ ἄλλοι τινές, καταστρέψαντες τὰ κείμενα δι' ἐπιβολῆς χειρὸς ἐπ' αὐτῶν πρὸς συμμόρφωσιν τῶν μέτρων καὶ τῶν τόνων, παρὰ τὴν παράδοσιν τῶν χφ.

Ὁ Σωφρ. Εὐστρατιάδης, προσφῶς ἐπιληφθεὶς τοῦ θέματος, κατέληξεν εἰς τὸ ὅτι δὲν ὑπάρχει ἡ θρυλικὴ αὐτῇ ὁμοτονία καὶ ἰσοσυλλαβία, διετύπωσε δὲ τὰς ἀπόψεις του ὡς ἑξῆς :

α') Ἡ τονικὴ μουσικὴ ἔχει πάσας τὰς συλλαβάς βραχείας, ποιεῖ δὲ μακρὰν συλλαβὴν κυρίως μετὰ τὴν ἔντονον ἀλλὰ καὶ τὴν ἄτονον, ἥτοι καὶ τὸν τροχαῖον δάκτυλον καὶ τὸν δάκτυλον τροχαῖον ².

β') Ἡ συλλαβὴ γίνεται μακρὰ ὅταν δοθῶσιν εἰς αὐτὴν δύο πρῶτοι χρόνοι, ἀδιάφορον ἂν εἶναι ἔντονος ἢ ἄτονος.

γ') Ὅτι εἰδικῶς εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ρωμανοῦ ἡ λέξις ἀπετέλει τὸν πόδα, τρόπος τὸν ὁποῖον οἱ παλαιοὶ ὠνόμαζον ὑπόρρουθμον.

Γενικῶς δέ, συνεπέρακεν ὀρθῶς ὁ Εὐστρατιάδης, ὅτι τὰ μέτρα εὐρίσκονται ἐκ τοῦ μέλους καὶ οὐχὶ μόνον ἐκ τῶν συλλαβῶν ³.

Θεωρητικῶς ἔλυσεν τὸ ζήτημα ὁ H. Gaisser ⁴, ὁ ὁποῖος ἠρμήνευσεν ὅτι

1. Ἀνισοσύλλαβα.
2. Δηλονότι καὶ τὸν τρισύλλαβον δυσύλλαβον καὶ τανάπαλιν.
3. ΕΕΒΕ ΙΕ', 1939, σ. 187.
4. Don Hugnes Gaisser, Les Hermoi des Pâques dans l'office grec, «Oriens Christianus» III, 1903, σσ. 416-510. Περίληψις παρὰ Τρεμπέλας, σσ. νθ' - ξθ'.

τὸ μουσικὸν στοιχεῖον τὸ ὁποῖον σημαίνει ἐν προκειμένῳ εἶναι ἡ *διάκρισις* τὴν ὁποίαν ἡ μουσικὴ δύναται νὰ δώσῃ εἰς συλλαβὴν τινα μέχρι τοῦ νὰ παραχωρῇ ἐνίοτε εἰς αὐτὴν τὸν χρόνον ὀλοκλήρου ρυθμικοῦ ποδός. Ἡ μουσικὴ δηλαδὴ ἐπιβραχύνει ἢ καὶ ἐπιμηκύνει τὰς συλλαβὰς κατὰ τὸν ἴδιόν της τρόπον, τοῦτο δ' ἀποτελεῖ τὴν *τονὴν* ἢ τὴν *συγκοπὴν* τῶν ἀρχαίων μουσικῶν. Τὴν ἰσοσυλλαβίαν δὲ θεωρεῖ ὄχι τόσο ἀπαραίτητον ἴσον τὴν *ἰσοχρονίαν*, ἢ ὁποία θεραπεύει πλήρως τὴν ἀνισοσυλλαβίαν. Οὕτω δύνανται νὰ συμπέσουν μουσικῶς οἱ στίχοι

λαμπροῖν θῶνεν λαοὶ
καὶ ὁ ψόμει θα

μολοντί ἄνισοι. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐρμηνεύει καὶ τὴν ἀνισοτονίαν.

Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι οἱ μεταγενέστεροι ὑμνογράφοι ἐκινουῦντο μεθ' ὅσης ἐλευθερίας ἐπέτρεπεν εἰς αὐτοὺς ἡ μουσικὴ τῶν αἰσθησῶν καὶ κατάρτισις. Καταρτίζοντες δηλονότι τοὺς προσομοίους ὑμνους, κανόνας κ.κ. εἶδη ἢ προσηλώνοντο πρὸς τὸ σύστημα τοῦ τόνου καὶ τῶν συλλαβῶν, ἢ — ἐφ' ὅσον μουσικῶς ἀντελαμβάνοντο τὴν τοιαύτην δυνατότητα — ἐδιαφοροποιοῦν τοὺς στίχους καὶ τοὺς τόνους τῶν. Κατὰ ταῦτα οἱ μελετηταὶ καὶ οἱ ἐκδόται τῶν λειτουργικῶν βιβλίων καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κειμένων δὲν πρέπει νὰ ἐπιέγωνται θεωροῦντες ἐσφαλμένα τὰ προσόμοια, οὔτε νὰ ἐπιβάλλουν ἐκ τούτου μόνον τοῦ λόγου χεῖρα εἰς τὰ κείμενα. Ἀπαράδεκτος εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Ἁ. Π. α. π. Κερμέως διάκρισις *εἰρμῶν* τῶν ὑμνων καὶ τῶν *κανόνων*, καὶ ἡ θεωρία καθ' ἣν ὁ Κοσμᾶς Μαΐουμᾶ καὶ ὁ Κρήτης Ἀνδρέας «λόγοις ἡμῖν ἀγνώστοις ἔτι ἀρχῆθεν πως ἀνισοσύλλαβον εἰρμὸν τροπαρίῳ συνετίθεντο τῷ εἰρμῶνι ὅμως δ' ἀπὸ τοῦ Δαμασκῶθεν Ἰωάννου τλείως καὶ οὗτος¹ ὑποτέτακται ὁμοτονία τε καὶ ἰσοσυλλαβία... οὐ δὲ τινος ᾠδῆς μέλη τῆς ἀκριβείας στέρονται, λογικῆς ἐκεῖ ἢ αἰτία συνιζήσεως ἢ τοῦ κειμένου φθορᾶς!»².

Σημαντικώτατον διὰ τὸν ἐκδότην ὑμνογραφικοῦ κειμένου εἶναι τὸ πρόβλημα τοῦ διαχωρισμοῦ τῶν στίχων, ὅπου τοῦτο καταλογάδην παρεδόθη. Αἱ θεωρίαι τῶν Christ - Παρανίκια, Παντελάκη, Πεζοπούλου κ.κ. περὶ ὑπάρξεως ἐντὸς τῶν κειμένων τούτων μέτρων προσωδιακῶν δύνανται ν' ἀπομακρύνουν τὸν ἐκδότην ἀπὸ τὴν ὀρθὴν ὁδὸν τῆς διατάξεως τοῦ κειμένου. Καὶ ὀπτικῶς μὲν μικρὰν ἀξίαν θὰ εἶχεν ἡ σφαιερὰ διάταξις, ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ἐπιχειροῦντες τοιαύτην συστηματοποίησιν τῶν κειμένων διορθῶνουν τοὺς στίχους ἐναντίον τῆς χφ. παραδόσεως, ἀκολουθοῦντες πρὸς τοῦτο τὴν μεθοδολογίαν τῆς κλασσικῆς Φιλολογίας, ἢ ὁποία ἐν τούτοις οὔτε τόσο πρόσφατα

ὅσον τὰ βυζαντινὰ κείμενα οὔτε τόσο εὐχρηστα καὶ φρονιζόμενα ἐπιμελεῖται, τὸ ζήτημα τοῦ χωρισμοῦ τῶν στίχων εἶναι θεμελιῶδες.

Ἡ ἀσφαλεστέρα μέθοδος ἐκδόσεως στιχηρῶν τῶν κειμένων εἶναι ἡ τῆς μελέτης τῶν ἐρυθρῶν παλαιότερον, κοινῶν στιγμῶν κατόπιν, αἱ ὁποῖαι ἐτέθησαν ἀπὸ τοὺς ἀντιγραφεῖς τῶν λειτουργικῶν βιβλίων (καὶ κοντακαρίων) πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ ψάλτου ἢ ἐκφωνητοῦ καὶ διὰ τῶν ὁποίων διαχωρίζονται οἱ στίχοι¹. Αἱ τελεῖαι αὗται εἶναι ἄσχετοι πρὸς τὴν γραμματικὴν στίξιν, δηλοῦν δὲ συνηθέστερον τὰ ἡμιστίχια, ἔστιν ὅτε καὶ μονόλεκτα (πόδας). Καὶ πολλάκις μὲν γίνονται μερικώτατα παραλείψεις αὐτῶν εἰς τὰ χφ., ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ εἰς τοὺς ὑμνους καὶ εἰς τοὺς κανόνας ἔχομεν τὴν εὐκαιρίαν τῆς παραβολῆς περισσοτέρων τοῦ ἐνὸς οἴκων ἢ τροπαρίων (πρὸς τοὺς ἄλλους οἴκους καὶ πρὸς τοὺς εἰρμούς), εὐκολος εἶναι τῶν ἐλλιπῶν ἢ ἀναπλήρωσις.

Ὅπου δὲ λείπουν αἱ στιγμαί, ἀναζητητέοι οἱ εἰρμοὶ οἱ σημειούμενοι πάντοτε εἰς τὰ βιβλία διὰ τοῦ πρὸς τὸ (= πρὸς τὸν ἦχον τοῦ τάδε τεμαχίου). Χρήσιμος δ' εἶναι καὶ ἡ μέθοδος τῆς κοινῆς ἀντιπαραβολῆς, διότι στίχος οὐδέποτε χωρίζεται εἰς τοὺς βυζαντινοὺς ποιητὰς λέξιν, ἀλλ' ἀντιθέτως αἱ λέξεις τῶν στίχων βαδίζουσιν ρυθμικῶς κατὰ τινα ἀντιζυγίαν, ἢ ὁποία καθρεπτίζεται εἰς τὸν λόγον σχηματικῶς: «*Μυστήριον ξένον, | ὄρω καὶ παράδοξον! | Οὐρανὸν τὸ σπήλαιον | θρόνον χερουβικόν | τὴν Παρθένον...*» (Κανὼν Κοσμᾶ εἰς Χριστοῦγεννα εἰρμὸς θ' ᾠδῆς).

Γενικῶς εἰπεῖν διὰ τὸ νὰ σχηματισθῇ ὁ πούς εἰς τὴν ρυθμοτονικὴν μετρικὴν ἀπαιτεῖται κυρία λέξις, ἔχουσα δηλαδὴ κύριον τόνον (ρῆμα, ὄνομα, ἐπίθετον κλπ.) ἐνῶ αἱ ἄτονοι ἢ συνεχφερόμενοι λέξεις, τὰ ἄρθρα, οἱ σύνδεσμοι τὰ μόρια, αἱ προθέσεις δὲν σχηματίζουν πόδα ἀλλὰ προηγούνται ἢ ἔπονται τῆς κυρίας λέξεως². Τὰ ἡμιστίχια ἀποτελοῦνται ἀπὸ πόδα ἢ διποδίου ἢ τριποδίου, ἀπὸ δύο δὲ ἡμιστίχια ὁ στίχος (δυνάμενος νὰ εἶναι καὶ μία διποδία μόνον). Αἱ λεγόμεναι *παύσεις* (ἀντιστοιχίαι στίξεως τῶν κώλων) δὲν ἔχουν πάντοτε τὴν αὐτὴν σημασίαν.

6. Τὸ ἀνακλόμενον καὶ ἡ ἀκροστιχίς³ εἶναι ἀνάγκη νὰ μελετηθοῦν ἀκόμη περαιτέρω. Τὸ ἀνακλόμενον (ἐφύμνιον) προῆλθεν, ὡς ἤδη εἶπομεν, ἀπὸ στίχους ψαλμῶν, ἐξελίχθη δὲ εἰς στιχηρόν, εἰς κοντάκιον (προοίμιον καὶ ἐξ αὐτοῦ εἰς οἴκους), εἰς κανόνας. Ἀνάγκη εἶναι νὰ γίνῃ corpus τῶν ἐφύμνιων πάσης τῆς ὑμνογραφίας. Διότι τὰ καθ' ἕκαστα τροπάρια τὰ ὁποῖα διεσπαράχθησαν ἀπὸ τὸ ὀργανικὸν τῶν σύνολον θ' ἀναγνωρισθοῦν εὐκολώ-

1. Ὁ εἰρμός.

2. VVr 15, 1908, σσ. 360 - 361.

1. Αἱ στιγμαί αὗται διατηρήθησαν εἰς τὰ τὸ πρῶτον τυπωθέντα κατὰ τὸν 15' αἰ. βιβλία, τὰ ὁποῖα καὶ κατὰ τοῦτο εἶναι πολύτιμα.

2. Πρβλ. πρόσθεν σ. 234 σημ. 2, περὶ τῆς μετρικῆς ἀξίας ὠρισμένων λέξεων.

3. Πρβλ. ὅσα ἐλέχθησαν ἤδη ἀνωτέρω σσ. 61 - 62, 96, 102 σημ. 4, 103.

τερον ἂν συνδεθοῦν ὄχι μόνον πρὸς τὰ αὐτόμελα καὶ ἰδιόμελα αὐτῶν ἀλλ' ἰδίᾳ πρὸς τὰ τὸ αὐτὸ ἐφύμνιον ἔχοντα, ὅπου πιθανὸν καὶ ν' ἀκροστιχίζουν.

Πρέπει ἀκόμη νὰ ἐξετασθῇ διατὶ τὸ ἀνακλῶμενον εἰς τοὺς κανόνας ὑπὸ τὴν παραδεδομένην εἰς ἡμᾶς μορφήν ἀπαντᾷ οὐχὶ εἰς τὸ τέλος ὅλων τῶν εἰρμῶν καὶ τροπαρίων ἐκάστης ᾠδῆς ἀλλ' εἰς τινὰ μόνον ἀπὸ αὐτά. Π.χ. εἰς τὸν κανόνα τοῦ Πάσχα τοῦ Δαμασκηνοῦ, α' ᾠδῆ: 'Ο εἰρμός: ἐπινίκιον ἄδοντας. α' τροπάριον: ἐπινίκιον ἄδοντες. β' τροπάριον: εὐφροσύνη αἰώνιος. Ἐνῶ ᾠδῆ γ' εἰς τὸν εἰρμόν καὶ τὰ τρία ἐπακολουθοῦντα τροπάρια: εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας. Εἶναι σχετικὸν τὸ πρᾶγμα πρὸς τὴν ἀνάμειξιν τῶν ὑπ' ἄλλων γραφέντων προσομοίων μὲ τὰ τροπάρια τῶν ἰδίων τῶν ὕμνογράφων;

Ἦς πρὸς τὴν ἀκροστιχίδα¹, εἰσελθοῦσαν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐκ τῆς κοσμικῆς ποιήσεως, γνωστὴν ὅμως καὶ εἰς τοὺς Ἑβραίους (πρβλ. "Α μ ω μ ο ν), Σύρους, καὶ τοὺς θρησκευτικοὺς Βυζαντινοὺς ποιητάς, αὕτη εἶναι διὰ μὲν τοὺς ὕμνους α') ἀλφαβητικὴ Α - Ω (Ἀκάθιστος) ἢ ἀλφαβητικὴ μετὰ προσθήκης τοῦ συγγραφέως Α - Ω Ἀλφάβητος Ῥωμανοῦ (Εἰς Ἰωσήφ τὸν πάγκαλον), β') ἢ σχετίζει φράσιν τινὰ ὅπου ἀπαραιτήτως μὲν τοῦ συγγραφέως τὸ ὄνομα, καὶ χαρακτηρισμὸς τοῦ ὕμνου, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐπίθετον δηλωτικὸν τῆς ταπεινώσεως τοῦ συγγραφέως καὶ ἀναφορὰ εἰς τὸ θέμα τοῦ ὕμνου (Ῥωμανοῦ, Ῥωμανοῦ εἰς τὰ Φῶτα, τοῦ ταπεινοῦ² Ῥωμανοῦ εἰς...), ἢ εἶναι ἔμμετρος, ὡς: Τοῦ ταπεινοῦ Γ α β ρ ι η λ ὁ ὕμνος οὗτος, ἀμήν, ἀμήν (ιαμβικὸς τρίμετρος ἐπεκτεινόμενος διὰ τοῦ διπλασιαζομένου ἀμήν P 292. Ὑμνος τοῦ ταπεινοῦ Ἰ ω α ν ν ι κ ι ο υ P 36. Νούν παμπαῖ πῶς αἰνέσεις, ὦ Στουδίτα; P 51³. Διὰ δὲ τοὺς κανόνας ἢ ἀκροστιχίς πάντοτε σχεδὸν ἔμμετρος, συνήθως μὲν εἰς ἰαμβικὰ τρίμετρα μονόστιχος, εἰς ἐλεγειακὸν μονόστιχον ἀλλὰ καὶ εἰς περισσοτέρους τοῦ ἐνὸς στίχους⁴.

Ἐκ τῆς ἀκροστιχίδος δύναται νὰ ὀδηγηθῇ κάποτε ὁ μελετητὴς εἰς τὸ νὰ εὕρῃ ὄχι μόνον τοῦ κανόνος ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς ἀκολουθίας ἑορτῆς τινὸς τὸν συντάκτην. Διὰ τὴν ἐξαιρετικὴν κριτικὴν ἀξίαν τῆς κλειδὸς αὐτῆς τῶν ὕμνων καὶ τῶν κανόνων πρέπει νομίζω νὰ γίνῃ προσπάθεια καταρτισμοῦ *corpus* καὶ τῶν ἀκροστιχίδων, χωριζομένων τῶν ἐμμέτρων ἀπὸ τὰς πεζάς, οὕτως ὥστε νὰ δύναται τις νὰ μελετήσῃ εὐχερῶς καὶ τὸν τρόπον τῆς χρήσεως αὐτῶν ἀπὸ τὸν ἴδιον συγγραφέα καὶ ἀπὸ περισσοτέρους τοῦ ἐνὸς ποιητάς.

1. Περὶ τῆς ἀκροστιχίδος ἐπροσημειώσαμεν ἤδη δύο μελέτας τῶν W. W e y h καὶ K r u m b a c h e r. Πρβλ. σσ. 61, σημ. 2 καὶ 95, σημ. 4.

2. Περὶ τοῦ ἂν ὁ Ῥωμανὸς ἔγραψε ταπίνου ἢ ταπῆίνου εἰς τὰς ἀκροστιχίδας του πρβλ. N. A. Λ ι β α δ ἄ ρ α ν, "Ὑμνοι Β", 1954, σσ. 147 - 151.

3. Πρβλ. καὶ τὰς τοῦ Ῥωμανοῦ, πρόσθεν σ. 103, σημ. 4.

4. Πρβλ. πρόσθεν, σ. 61.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΝ

1. Ὁ φυσικὸς κόσμος εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν δὲν κατέχει θέσιν ἀνάλογον πρὸς τὴν ἀρχαίαν φυσιοκρατικὴν λογοτεχνίαν ἢ τὴν νεωτέραν, τὴν ὑφισταμένην πάντοτε μεγάλην ἐπίδρασιν τοῦ πραγματισμοῦ. Εἰς τὸν ἰδεολογικὸν κόσμον τῶν Χριστιανῶν, διαμορφωθέντα ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μοναστικῆς ἰδεολογίας, δὲν ὑπάρχει πολὺς χώρος διὰ τὴν παρούσαν ζωὴν καὶ τὸν ἄνθρωπον. Ὁ κόσμος, τὰ φυτά, τὰ ζῷα, ὁ ἄνθρωπος ὁ ἴδιος, ὑπάρχουν μόνον ἐφ' ὅσον σχετίζονται πρὸς τὸ πνεῦμα, ἐφ' ὅσον συμβολίζουν τὸ ἄυλον, ἐφ' ὅσον τείνουν πρὸς τελείωσιν. Ἐπομένως καὶ ἡ τάσις πρὸς συντήρησιν τοῦ κόσμου τούτου, ἀποτελοῦντος τόπον δοκιμῆς καὶ βασάνου ἡμῶν, καὶ δὴ διὰ τοῦ ἔρωτος, καταδικάζεται.

Ὁ ἀποκλεισμὸς τοῦ ἔρωτος καὶ τῆς φύσεως δὲν εἶναι τι τὸ δογματικῶς ἐπιβαλλόμενον ὑπὸ τῶν Γραφῶν. Ὑπενθυμίζω ἐδῶ δύο χωρία, ἀνάλογα τῶν ὁποίων δὲν εὕρισκω εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν μας ποίησιν: Ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον (ζ', 28 - 30) «Καὶ περὶ ἐνδύματος τί μεριμνᾶτε; καταμάθετε τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ πῶς ἀξάνουσι· οὐ κοπιῶσιν οὐδὲ νήθουσι· λέγω δὲ ὑμῖν ὅτι οὐδὲ Σολομῶν ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ περιεβάλλετο ὡς ἐν τούτων· εἰ δὲ τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ σήμερον ὄντα καὶ αὔριον εἰς κλίβανον βαλλόμενον ὁ Θεὸς οὕτως ἀμφιένυσιν, οὐ πολλῶ μᾶλλον ὑμᾶς ὀλιγόπιστοι;». Ἐδῶ τὰ λουλούδια εἶναι ἀνώτερα ἀπὸ κάθε τεχνικὴν ἔνδυσιν πλουσιοπάτου καὶ περιφήμου βασιλέως καὶ μόλις ὑπενθυμίζει ὁ Χριστὸς ὅτι ὁ χόρτος βάλλεται εἰς κλίβανον. Ἀπὸ τὸ Ἄσμα Ἀσμάτων (β' 10 - 13). «Ἀνάστα, ἔλθε ἢ πλησίον μου, καλὴ μου, περιστερά μου. ὅτι ἰδοὺ ὁ χειμῶν παρήλθεν, ὁ ὑετός ἀπῆλθεν, ἐπορεύθη ἐαυτῶ. τὰ ἄνθη ὤφθη ἐν τῇ γῆ, καιρὸς τῆς τομῆς ἐφθασεν, φωνὴ τῆς τρυγόνος ἠκούσθη ἐν τῇ γῆ ἡμῶν· ἢ συκῆ ἐξήνεγκεν ὀλόνθους αὐτῆς, αἱ ἄμπελοι κυπαρίζουσι, ἔδωκαν ὄσμῆν. Ἀνάστα, ἔλθε ἢ πλησίον μου, καλὴ μου, περιστερά μου». Εἰς τὸ ἐρωτικὸν αὐτὸ βιβλίον τῆς Π.Δ. οἱ μεταγενέστεροι εἶδον ἀπλοῦν συμβολισμόν καὶ ἐσκέπασαν καὶ τὴν ἀναδιδομένην ὄσμῆν καὶ τὴν ὀσμῆν ἢ ὁποῖα πάλλεται ἐκεῖ. Ὁ μοναχισμὸς «ὄσμῃ θανάτου εἰς θάνατον» ἀπέκλεισε πᾶσαν «ὄσμῃν ζωῆς εἰς ζωὴν». Οὐδεμίαν δογματικὴν διάταξιν ἀπέκλεισε ποτε τὴν χαρὰν τῆς ζωῆς καὶ ὁ Χριστὸς εἰς τοὺς καλογήρους ἀπηύθυνε πάντοτε τὸ «ὀ δυνάμενος χωρεῖν χωρεῖται» (Ματθ. ιθ' 12). Οὐδ' ἦτο δυνατόν νὰ ζῆ καὶ νὰ μάχεται τὸ Βυζάντιον ἐὰν ἐκτὸς τῶν νηστευουσῶν σκιῶν δὲν ἀπετελεῖτο καὶ ἀπὸ γενναίους

άνδρας, αισθανομένους τὴν φύσιν, ἀπολαύοντας τῶν ἀγαθῶν δώρων τοῦ Θεοῦ καὶ δημιουργοῦντας τὴν ἱερωτέραν συνέχειαν τῆς ζωῆς, τέκνα!

Ὁ μὴ μοναχὸς Ρωμανὸς διατηρεῖ ἔχνη τοῦ φυσικοῦ κόσμου εἰς τὴν ἰδανιστικὴν του ποιήσιν. Ὑπάρχει π.χ. ἡ θάλασσα ζῶσα εἰς τὸν ΚΔ' ὕμνον Εἰς τὸν Νικητῆρα. «*Νίπτει τὴν πλίνθον ἢ θάλασσα | ἀποπλύνει τὴν πηλὸν ἢ ἄβυσσος | καὶ οὐκ ἀναιρεῖ τούτου τὴν σύστασιν...*» (στ. 128 - 129). Εἰς τὴν Κασίαν ὁμοίως ὁ Θεὸς εἶναι «*ὁ νεφέλαις διεξάγων τῆς θαλάσσης τὸ ὕδωρ*» εἶναι ἀδύνατον νὰ ἴδῃ ἢ ποιήτρια τὴν φύσιν ἀσυνάρτητον πρὸς τὸν δημιουργόν. Εἰς τὴν ἰδίαν συγγραφέα καὶ τὸ αὐτὸ ποίημα «*ἢ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίας περιπεσοῦσα γυνή*» δὲν εἶναι ἐρῶν ὑποκειμενον, εἶναι συντετριμμένη καὶ μετανοοῦσα πιστή, ἢ πόρνη τοῦ Εὐαγγελίου ἢ προσπίπτουσα εἰς τοὺς πόδας τοῦ Λυτρωτοῦ. Ὑπάρχει βέβαια ἐκεῖ κῆπος ὅπου τὸ δειλινὸν ἠκούσθησαν τὰ βήματα τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' ὁ κῆπος οὗτος εἶναι ὁ γραφικὸς παράδεισος τῆς Γενέσεως, δὲν ἐνθυμίζει τίποτε ἀπὸ τὸν Βόσπορον καὶ τὴν ἀνοιξίν του!

Οὔτε γάρφαρα ποτάμια, οὔτε νερὰ καθάρια, οὔτε ριζιμιὰ χαράκια ὑπάρχουν εἰς τὴν βυζαντινὴν ποιήσιν, ὅσα ἄφθονα μᾶς δροσιζοῦν εἰς τὴν δημώδη. Ὅπως εἰς τὸ βάθος μιᾶς ἀγιογραφίας τὸ ὄρος (τὸ Θαβώρ, τὸ Σινᾶ, ὁ Ἄθως, ἀδιάφορον) εἶναι ἀπολύτως συμβατικόν, οὕτω καὶ εἰς τὴν βυζαντινὴν θρησκευτικὴν ποιήσιν ὁ φυσικὸς κόσμος ὑπάρχει μόνον ἰδεατικῶς καὶ μόνον διὰ νὰ συμβολισθῇ δι' αὐτοῦ ἢ ν' ἀντιταχθῇ πρὸς τὸν πραγματικῶς ὑπάρχοντα κόσμον, τὸν πνευματικόν. Οὕτως ἡ Θεοτόκος εἶναι ἡ ἄμπελος, βότρυς ἢ βλαστήσασα, ἡ ἄρουρα, ἡ δάμαλις τὸν μόσχον ἢ τεκοῦσα, ῥόδον τὸ ἀμάραντον ἢ τέξασα. Ἄλλ' αὐτὴ ἡ γῆ, αὐτὴ ἡ ἄμπελος, αὐτὰ τὰ ζῶα, τὰ φυτὰ, τὰ ἄνθη καθ' ἑαυτὰ δὲν ὑπάρχουν εἰς τὸν ἰδεατικὸν κόσμον τῆς βυζαντινῆς ποιήσεως. Κάποτε μάλιστα προβάλλει ὁ ὑπαρκτὸς κόσμος, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς συνδεδεμένος μὲ τὸν οὐράνιον, τὸν ἅλυν δηλονότι. Οὕτως ὁ Ἰω. Δαμασκηνὸς εἰς τὸν κανόνα τοῦ Πάσχα (ῶδὴ α', τροπάριον) «*Οὐρανοὶ μὲν ἐπαξίως εὐφρανέσθωσαν, | γῆ δὲ ἀγαλλιᾶσθω, | ἑορταζέτω δὲ κόσμος | ὁρατὸς τε ἅπας καὶ ἀόρατος. | Χριστὸς γὰρ ἐγγήγρηται | εὐφροσύνη αἰώνιος*».

Βεβαίως ἡ ποιήσις αὕτη εἶναι καὶ ὑψηλὴ καὶ θελκτικὴ. Ἴδου παράδειγμα ἀπὸ τὸν κανόνα Ἰωάννου μοναχοῦ Εἰς τὴν Κυριακὴν τοῦ Ἀντίπασχα (Θωμᾶ, ῶδὴ α', τροπάριον): «*Σήμερον ἔαρ ψυχῶν, | διτι Χριστὸς ἐκ τάφου, ὡσπερ ἥλιος, ἐκλάμψας, τριήμερον | τὸν ζοφερὸν χειμῶνα ἀπήλασε τῆς ἁμαρτίας ἡμῶν. | Αὐτὸν ἀνυμνήσωμεν, διτι δεδόξασται*»¹. Καὶ πάλιν ὁ χειμῶν καὶ τὸ ἔαρ εἶναι συμβολικά, χειμῶν τῆς ἁμαρτίας, ἔαρ ψυχῶν! Τίς ὁ λόγος; «*Κατ' ἀρχάς, σὺ Κόριε, τὴν γῆν ἐθεμελίωσας καὶ ἔργα τῶν χει-*

1. Πρβλ. Θεοφάνους τοῦ Γραπτοῦ, Δοξαστικὸν εἰς τοὺς αἰνους τῆς 23 Ἀπριλίου (Ἁγίου Γεωργίου) «*Ἀνέτειλε τὸ ἔαρ, δεῦτε εὐωχηθῶμεν, | ἐξέλαμψεν ἡ ἀνάστασις Χριστοῦ, | δεῦτε εὐφρανθῶμεν...*», Τρεμπέλας, σ. 202.

ρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοί· αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμένεις· καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἐλλείξεις αὐτοὺς καὶ ἀλλαγῆσονται· σὺ δὲ αὐτὸς εἶ καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείουσι» (Ψαλμὸς ρα', 26 - 27). Τὸ ὄντως ὄν εἶναι ὁ Θεός, ἡ αὐτοαλήθεια καὶ ἡ ζωὴ, ὁ δὲ παρὼν κόσμος εἶναι προσωρινόν τι καὶ ἀνάληθες σχῆμα. Ἡ τοιαύτη ἀντίληψις στερεῖ τὴν αὐτοαξίαν τῆς φύσεως καὶ τοῦ φυσικοῦ περιέχοντος, διὰ τὰ ὅποια ὁ δημιουργὸς «εἶδεν ὅτι καλόν», κατὰ τὴν Γένεσιν. Ἐπομένως ὁ φυσικὸς κόσμος ὑπάρχει μόνον συμβολικῶς, διότι εἰς τὴν πραγματικότητά ὑπάρχει μόνον τὸ μυστήριον καὶ ὁ μυστικὸς κόσμος: Οὕτω π.χ. «*Μυστικὸς εἶ, Θεοτόκε, παράδεισος | ἀγεωργήτως βλαστήσασα Χριστὸν | ὅφ' οὗ τὸ τοῦ σταυροῦ | ζωηφόρον ἐν γῆ | πεφυτοῦργηται δένδρον' | δι' οὗ νῦν ὑψουμένον | προσκυνοῦντες αὐτὸν | σὲ μεγαλύνομεν*» (Κοσμάς, Εἰς τὴν ὕψωσιν, ῶδὴ θ'). Ἐδῶ ἡ Παναγία εἶναι μυστικὸς κῆπος ποῦ ἄνευ καλλιέργειας ἐβλάστησε τὸν Χριστόν· κατὰ τοῦτο ἐπομένως ὑπάρχει ὁ παράδεισος ἐφ' ὅσον ὑπάρχει ἡ Παρθένος. Ὁμοίως «*Μυστήριον ξένον | ὄρω καὶ παράδοξον! | οὐρανὸν τὸ σπήλαιον, | θρόνον χερουβικὸν τὴν Παρθένον, | τὴν φάτιν χωρίον ἐν ᾧ ἀνεκλήθη ὁ ἀχώρητος | Χριστὸς ὁ Θεός, ὃν ἀνυμνοῦντες μεγαλύνομεν*» (Κοσμάς ὁ Μαΐου μα, Εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν, ῶδὴ θ'). Καὶ ἐδῶ τὸ σπήλαιον εἶναι ὁ οὐρανός, ἡ τοποθεσία, τὰ πάντα σχετικὰ πρὸς τὸ παράδοξον μυστήριον τῆς Γεννήσεως.

Ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς, ψάλλον τὴν ἀνάστασιν θὰ ὑμνήσῃ τὸ φῶς: «*Νῦν πάντα πεπληρωται φῶς, | οὐρανός τε καὶ γῆ καὶ τὰ καταχθόνια | ἑορταζέτω δὲ πᾶσα κτίσις | τὴν ἔγερσιν Χριστοῦ, | ἐν ᾧ στερεοῦμεθα*» (ῶδὴ γ', τροπ.). Τὸ ὑμνούμενον φῶς εἶναι φῶς ἐφ' ὅσον δι' αὐτοῦ ἔχουν πληρωθῆ ἡ γῆ καὶ ὁ οὐρανός, ἀλλ' ἔταν κατέλθῃ εἰς τὰ καταχθόνια παύει νὰ εἶναι φυσικὸν φῶς (δὲν ὑπῆρξεν εἰς τὴν οὐσίαν ποτέ), εἶναι ἡ θεία χάρις ἢ ἐνεργουμένη διὰ τῆς Ἀναστάσεως¹.

Καὶ διὰ νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν Θεοτόκον καὶ εἰς τοὺς ποιητικὸς χαρακτηρισμοὺς τῆς ὑπὸ Ἰωσήφ τοῦ ὕμνογράφου, ἢ Παρθένος εἶναι² «*ἢ περισσότερὰ ἢ τὸν ἐλεήμονα ἀποκνήσασα, | «στάχυν ἢ βλαστήσασα τὸν θεῖον», | ἢ ἀφλεκτος βᾶτος, νεφέλη δλόφωτος | ἢ τοὺς πιστοὺς ἀπαύστως ἐπισκιάζουσα, | «Ῥόδον τὸ ἀμάραντον ἢ μόνη βλαστήσασα· τὸ μῆλον τὸ εὖοσμον...», | «πῖον ὄρος καὶ τετυρωμένον ἐν πνεύματι»*³. Οὐδαμοῦ

1. Πρβλ. Τοῦ αὐτοῦ Δαμασκηνοῦ, Εἰς Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου (ῶδὴ ζ'): «*Σάλπιγγα σάτωσαν, τῇ σάλπιγγι τοῦ πνεύματος, ὄρη οὐράνια | ἀγαλλιᾶσθωσαν βουνοὶ καὶ σκιρτάτωσαν θεῖοι ἀπόστολοι...*» ὅπου τὸ ὑπερβατικὸν στοιχεῖον καλύπτει τὸ φυσικόν.

2. Crist - Paran, σσ. 251, 248, 249, 247, 248, κατὰ τὴν σειρὰν τῶν παραδειγμάτων.

3. Κατὰ Δαυὶδ, Ψαλμὸς ξζ', 16 «*ὄρος Θεοῦ, ὄρος πῖον, ὄρος τετυρωμένον, ὄρος πῖον, τὸ ὅποιον χωρίον ἐμμήθη ὁ Ρωμανὸς «ἐτερωθήν, ὡς Δαυὶδ προαναφώνει, | τὸ τετυρωμένον ὄρος νόησον, σεμνή, | ἐγὼ νῦν ὑπάρχω»* (ΚΑ' εἰς τὸ πάθος τοῦ Κυρίου,

ὅμως ὑπάρχει αὐθύπαρκτον τὸ μῆλον, ἢ περιστερὰ, ἢ ὀλόφωτος νεφέλη, ὁ στάχυς κλπ.¹

2. Ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ θάνατος. Ἀφοῦ δὲν εὐρίσκεται ὁ ἔρῳν, ὁ χαιρόμενος τὰς φυσικὰς καλλονάς, τὴν νεότητά, ἃς ἴδωμεν πῶς ἀντεμετώπισεν ὁ βυζαντινὸς ἐκκλησιαστικὸς ποιητὴς ζητήματα μεγάλα διὰ τὸν ψυχικὸν τοῦ κόσμου. Ποῖον ὑπῆρξε τὸ πάθος του, ποῖα ἢ ἀξιοπρέπειά του, ποῖος ὁ ἔλεγχός του.

Περὶ τῆς στάσεώς του ἀπέναντι τῆς ζωῆς ὠμιλήσαμεν ἤδη, εἰπόντες ὅτι ὁ κόσμος οὗτος διὰ τὸν Χριστιανὸν εἶναι πρόσκαιρος. Ὁ ἀγὼν τὸν ὁποῖον διεξάγει εἶναι ἀγὼν τελειώσεως, ὁ δ' ἐχθρὸς τὸν ὁποῖον ἀντιμετωπίζει εἶναι ἡ ἁμαρτία, ἡ ὁποία ταπεινώνει τὸν ἄνθρωπον, τὸν ἐξευτελίζει, τὸν καταρρίπτει εἰς τὴν ἰδίαν του συνείδησιν. Ἄλλ' ὡς ἀντίδοτον ἢ μετάνοια, ἐκδηλουμένη διὰ τῆς ἐξομολογήσεως, τὸν ἐπαναφέρει εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς κοινωνίας, ἀποδίδει εἰς αὐτὸν γαλήνην καὶ δύναμιν. Ὁ πρῶτος λοιπὸν θάνατος εἶναι ὁ τῆς ἁμαρτίας, αὐτὸς δὲ θ' ἀποβῆ εἰς ὀριστικὴν ἀπώλειαν ἂν ὁ Χριστιανὸς μείνη ἀμετανόητος. Ὡς ἐκ τούτου ὁ πρόσκαιρος θάνατος τῆς σαρκὸς δὲν ἔχει μείζονα σημασίαν μιᾶς ἀλλαγῆς ἐκ τῶν προσκαιρῶν εἰς τὰ ἄφθαρτα, μεταβολῆς τὴν ὁποίαν θ' ἀκολουθήσῃ ἡ Κρίσις, ἡ δικαίωσις διὰ τοὺς ἀγαθοὺς καὶ ὁ κολασμὸς διὰ τοὺς πονηροὺς, τοὺς τὰ φαῦλα πράξαντας. Ἡ χριστιανικὴ αὕτη κοσμοθεωρία, γνωστὴ καὶ ἐνεργὸς καὶ σήμερον δι' ἡμᾶς, θρησκευομένους ἐν συνεχείᾳ ὅπως καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν, τοποθετεῖ τὴν ἁμαρτίαν ὡς δημιουργὸν τῆς ἀνάγκης τῆς λυτρώσεως. Ἡ λύτρωσις ἐπέρχεται κατόπιν δεινοῦ ἀγῶνος ψυχικοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον μετὰ τὴν σύγκρουσιν τοῦ φθαρτοῦ καὶ τοῦ αἰωνίου καὶ τὴν πρόσκαιρον ἐπικράτησιν τοῦ πάθους, ἡ ψυχὴ μεταμελεῖται, αἰσθάνεται συντριβῆν, ἐξομολογεῖται τὸ πταῖσμα, μεθ' ὃ αἰσθάνεται πάλιν ἐλεύθερα τὰ πτερά της ἀπὸ τὸν ἐπικαθήσαντα πάγον τοῦ κακοῦ. Ἡ λύτρωσις δὲν ἔρχεται, ὅπως εἰς τοὺς νεωτέρους κοσμικοὺς, διὰ τοῦ θανάτου καὶ τοῦ νομιζομένου ἀφανισμοῦ τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, ἢ ἔστω τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῶν δεινῶν τοῦ κόσμου τούτου. Ἀπεναντίας ἡ λύτρωσις ἔρχεται διὰ τῆς καταφυγῆς εἰς τὴν πίστιν καὶ τῆς μεταβολῆς τῆς πίστεως εἰς καλὰ ἔργα. Ἡ πίστις ἐπιβάλλει ὡς ἀξιοποιητικὸν της μέσον τὴν ἀγάπην. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ζῆ δι' ἑαυτὸν, ζῆ διὰ τοὺς

οἶκος ε', στ. 77 - 79, Ὑμνοὶ Β', 1954, σ. 161) καὶ ὁ Δ α μ α σ κ η ν ὀ ς «Δεῦτε ἐν Σιών, τῷ θεῷ καὶ πῶνον ἔρει, τοῦ ζῶντος Θεοῦ | ἀγαλλιασώμεθα...» (Christ-Paran, σ. 232).

1. Τὰ εἰς τὴν Θεοτόκον ἀποδοθέντα ἐπίθετα τῆς μὲν λαϊκῆς λατρείας ἀπὸ διαφόρων ἀφορμῶν (τοποθεσιῶν, κυριότητος ναῶν, ἑορτῶν κλπ.) συνέλεξαν οἱ Ἰορδάνου Τ ι μ ὀ θ ε ο ς Θ ἔ μ ε λ η ς καὶ Ν. Β. Τ ω μ α δ ἄ κ η ς, ΜΒΕ 19, 1932, σσ. 496 - 497 τὰ δὲ τῆς ὑμνογραφίας ὁ Β ὀ σ τ ρ α τ ι ἄ δ η ς, Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ, 1930 (=Ἀγιορειτικὴ βιβλιοθήκη, ἀρ. 6).

ἄλλους καὶ διὰ τὴν ψυχὴν του, διὰ τὴν κοινωνίαν τῶν χριστιανικῶν ψυχῶν. Ἡ λύτρωσις δὲν ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς μονώσεως καὶ τῆς φυγῆς ἀπὸ τὸν κόσμον ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἀρετῆς. Καὶ ναὶ μὲν ὁ μοναχισμὸς περιώρισε τὴν ἀρετὴν εἰς τήρησιν τοῦ μοναστικοῦ κανόνος «νηστεία, ἀγρυπνία, προσευχή», ἀποβλέπων εἰς τὴν μυστικὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ πέρα αὐτῶν συνετήρει καὶ τὴν μοναδικὴν εἰς τὸν μεσαίωνα ὀργάνωσιν φιλανθρωπίας (ξενῶνες, νοσοκομεῖα, γηροκομεῖα). Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ ἀγάπη, ἡ δικαιοσύνη, ἡ εὐσέβεια ὡς ἀρεταὶ δὲν ἔχουν ὑμνηθῆ ἀποκλειστικῶς μετὰ τοὺς μελωδούς, καὶ ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἰδίους δὲν ἐξήρθησαν συστηματικῶς. Μέγα περιθώριον ὑπῆρχε κατὰ τοὺς ἀνθρωπιστικὸς χρόνους τῶν Παλαιολόγων διὰ νὰ στραφῆ πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνσιν ἡ παρακμάσασα ὑμνογραφία. Ἄλλ' ὁ περιορισμὸς εἰς τὸν τύπον τῆς παραδόσεως δὲν ἐπέτρεψε τοῦτο. Οἱ ἅγιοι οἱ ὑμνούμενοι δὲν εἶναι καὶ πλεον μάρτυρες, εἶναι μονασταί, φανατικοὶ εἰκονόφιλοι, ἀντιπαπισταί. Οἱ ἐν Ἀμορίᾳ τεσσαράκοντα μάρτυρες θὰ εὑρουν συντρόφους πολλοὺς μόνον κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν, τοὺς νεομάρτυρας. Οὕτως ἡ ἐξύμνησις τῶν μοναστικῶν ἀρετῶν, ἀρνητικῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, θὰ μαράνη τὴν ἐξηρτημένην ἐκ τοῦ παρελθόντος ὑμνογραφίαν.

Διὰ νὰ ἐπανεέλθωμεν εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ψυχῆς, τὸν ἐνισχυόμενον ὑπὸ τῆς πίστεως, πλησιάζομεν πάλιν τὴν περιοχὴν τοῦ δόγματος. Διότι ὁ Χριστιανὸς διὰ τοῦ δόγματος λυτροῦται, δηλονότι τὸ δόγμα εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον διδάσκει τὴν διὰ τῶν δύο μυστηρίων, ἐξομολογήσεως καὶ θείας μεταλήψεως, σωτηρίαν. Ὁ Χριστιανὸς ἔχει πάθη τὰ ὁποῖα πολεμεῖ ἐκ νεότητός του, προσδοκᾷ δὲ τὴν ἐξ αὐτῶν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τὸν Σωτήρα, τὴν Θεοτόκον καὶ τοὺς ἁγίους, μεσιτεύοντας εἰς τὸν Θεόν. Εἰς τὸν λυτρωτικὸν ἀγῶνα ὁ πιστὸς διατηρεῖ πᾶσαν τοῦ τὴν ἀξιοπρέπειαν, ἀποφεύγων τὸν αὐτοσπαραγμὸν τὸν ἐκδηλούμενον κατὰ τρόπον ἐξευτελίζοντα τὴν ἀνθρωπίνην ὑπόστασιν. Ἡ σεμνότης καὶ ἡ συντριβὴ συνυπάρχουν, ἡ συντομία, ἡ σαφήνεια καὶ ἡ εὐπρέπεια συμβαδίζουν. Ἐφ' ὅσον ὑπάρχει τελικὸς σκοπός, ὁ τῆς λυτρώσεως, ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀπαθλιοῦται, οὔτε καταφεύγει εἰς τὸν κραυγισμὸν, καθὼς ὁ σημερινὸς ἄπιστος ποιητὴς ὁ ρέπων πρὸς τὴν αὐτοκτονίαν, ὁ μεγαληγορῶν καὶ μὴ διαβλέπων τὸ τέρμα τῶν δεινῶν του. Ἴδου τὰ παραδείγματα :

Ρ ω μ α ν ὀ ς (Ὑμνος Α', οἶκος β') «*Περύπαιται ἡ ψυχὴ μου | ἐνδεδυμένη τὸν χιτῶνα τῶν πταισμάτων μου. | Αὐτὸς δὲ παράσχου μοι | ἀπὸ τῶν ὀμμάτων μου ξεῦσαι ὕδατα, | ἵνα ταύτην καθαρίσω | διὰ τῆς κατανύξεως. | λαμπρὰν στολήν με ἐνδύσων | ἀξίαν τοῦ γάμου σου, | ὁ θέλων πάντας τοὺς ἀνθρώπους σωθῆναι*» (στ. 18 - 26)¹.

1. Ὑμνοὶ Α', 1952, σ. 10.

Ἰωάννης (κανὼν Χριστουγέννων, ᾠδὴ ε')

Ἐκ νυκτὸς ἔργων ἐσκοτισμένοις πλάνης
 ἰλασμόν ἡμῖν, Χριστέ, τοῖς ἐργηγόρωσ
 νῦν σοι τελοῦσιν ὕμνον ὡς εὐεργέτη,
 ἔλθοις πορίζων εὐχερῆ τε τὴν τρίβον,
 καθ' ἣν ἀνατρέχοντες εὐροῖμεν κλέος¹.

Κοσμάς (κανὼν Μ. Πέμπτης, ᾠδὴ ζ')

«Ἄβυσσος ἐσχάτη | ἁμαρτη-
 μάτων ἐκνέλωσέ με, | καὶ τὸν κλόδωνα μηκέτι φέρων | ὡς ὁ Ἰωάνης τῷ δεσπότη
 βοῶ σοι | ἐκ φθορᾶς με ἀνάγαγε»².

Ἀνδρέας Κρήτης (Μέγας παρακλ. Κανὼν, ᾠδὴ α')

«Ὀἶμοι, τά-
 λαινα ψυχῇ! | Τί ὁμοιώθης τῇ πρώτῃ Εὔρα; | εἶδες γὰρ κακῶς καὶ ἐτρώθης
 πικρῶς | καὶ ἦψω τοῦ ξύλου | καὶ ἐγεύσω προπετῶς τῆς παραλόγου βρώ-
 σεως. | Ἀντί Εὔρας αἰσθητῆς | ἡ νοητῇ μοι κατέστη Εὔρα, | ὁ ἐν τῇ σαρκὶ ἐμπα-
 θῆς λογισμός, | δεικνὺς τὰ ἡδέα καὶ γεύομενος αἰετῆς πικρᾶς καταπόσεως»³.

Ὁ αὐτὸς «Ἐγγίξει, ψυχῇ, τὸ τέλος, | ἐγγίξει καὶ οὐ φροντίζεις, |
 οὐχ ἐτοιμάζῃ· ὁ καιρὸς συντέμνει, διανύστηθι | ἐγγὺς ἐπὶ θύραις ὁ κριτῆς
 ἔστιν· | ὡς ὄναρ, ὡς ἄνθος ὁ χρόνος τοῦ βίου τρέχει· | τί μάτην ταραττόμεθα;»⁴.

Οὕτως ἐφθάσαμεν εἰς τὸ θέμα τοῦ θανάτου, ἠγγίσαμεν τὴν ματαιότητα
 τῶν ἀνθρωπίνων. Ὁ χρόνος τοῦ βίου τρέχει ὡς ἄνθος, ὡς ὄνειρον· διατί νὰ
 ταρασσώμεθα ματαιῶς;

Ἡ ἀντιμετώπισις τοῦ θανάτου ἀπὸ τὸν πιστὸν δὲν γίνεται μόνον κατὰ
 τὴν κηδεῖαν. Ἡ μελέτη θανάτου εἶναι γενικὸν καθῆκον, ἡ περισσότερον ἐπι-
 βαλλομένη φιλοσοφικὴ ἄσκησις κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ βίου· ἀναπολοῦμεν
 τὴν ματαιότητα τοῦ κόσμου καὶ τὴν διὰ τοῦ ἀναποφεύκτου φυσικοῦ ἡμῶν
 τέλους ἐγκατάλειψιν παντὸς μὴ πνευματικοῦ ἀγαθοῦ.

Ἐξ ἄλλου ὅμως ἡ ἀνθρωπίνη φύσις δὲν δύναται νὰ μείνῃ ἀνάληγτος
 εἰς τὸ θέμα τῆς χοϊκῆς φθορᾶς. Ἄν τοῦτο δὲν τονίζεται εἰς τὴν καθ' ἡμέ-

1. Christ-Paran., σ. 206.

2. Αὐτόθι, σ. 192.

3. Αὐτόθι, σ. 148.

4. Αὐτόθι, σ. 150. Τοῦτο ἐνθυμίζει τοῦ Ρωμανοῦ τὸν Β' ὕμνον φαλλόμενον εἰς μέγαν
 κανόνα, καὶ διασωθέντα καὶ διὰ τοῦ Τριφίδου: Ψυχῇ μου, ψυχῇ μου, | ἀνάστα τί κάθει-
 δεις; | τὸ τέλος ἐγγίξει | καὶ μέλλεις θεωρεῖσθαι. | Ἀνάστησον ὄν, | ἵνα φείσῃται σου Χρι-
 στός ὁ Θεός, | ὁ πανταγῶν τὰ πάντα πληρῶν (Ἰμνοι Α', 1952, σ. 27). Καὶ τοὺς δύο
 ποιητὰς μετὰ ταῦτα ἐμιμήθη Ἰω. ὁ Μαυρόπουλος.

ραν ἔξοδον ἡμῶν τῶν θνητῶν, ὅμως ὁ μητρικὸς σπαραγμὸς ἀκούεται κατ'
 ἔτος, ὅτε ἡ ἀρνὰς θρηνεῖ τὸν ἄρνα, ἡ Παναγία τὸν Ἰησοῦν σταυρούμενον:

Ὡ γλυκὴ μου ἔαρ, | γλυκώτατόν μου τέκνον, | ποῦ ἔδου σου τὸ κάλλος;
 Ὡ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν μου | ...

Πόσος μητρικὸς πόνος διαχύνεται εἰς τὴν σχετικὴν ὕμνογραφίαν καὶ
 μὲ πόσον πάθος ψάλλομεν τὰ ἐγκώμια κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην τῆς ἀνοίξεως
 τὴν προηγουμένην τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου, τὴν νύκτα τῆς Μ. Παρα-
 σκευῆς πρὸς τὸ Μ. Σάββατον! Ὁ πάσχων εἶναι Θεός, ἀλλ' ὁ πόνος διὰ τὴν
 νεότητα ἡ ὁποία ἐξανθεῖ εἶναι ἀνθρώπινος.

Πόσον ἀνθρώπινος εἶναι ὁ πόνος τοῦ πατριάρχου καὶ Εἰς τὴν θυσίαν τοῦ
 Ἀβραάμ τοῦ Ρωμανοῦ, ὅπου ὁ γέρον θρηνεῖ:

Πῶς χερσὶ δὲ | ταῖς ἰδίαις ὀλέσω | οὐ τοῖς δακτύλοις | ἤλπιζον κλει-
 σθῆναι μου τὰ βλέφαρα; (Γ' ὕμνος, στ. 83 - 86).

Ὀἶμοι, σπλάγγνον Ἰσαάκ, | τὴν φελλίζουσαν γλῶσσαν | ἄφανον δείξει |
 χεῖρ τοῦ γεννήσαντος, | ἡ σφάζουσα. | τὰ δὲ βλέφαρά σου | οὐ καμμύσει ἡ
 Σάρρα· | τὰ ἐροδίζοντα χεῖλη νῦν | ἀδόνητα δείξει | ὅτι πρόσταγμα τελῶ | τοῦ
 δώσαντος. (Αὐτόθι, στ. 103 - 114)¹.

Ὁμοίως εἰς ὅλων τὰς ἀκοὰς εἶναι ἑναυλος ἡ ὠραιότερα ἀπὸ τὰς ἀκο-
 λουθίας τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ νεκρώσιμος, διατασσο-
 μένη ἄλλως διὰ τοὺς κοσμικοὺς, διαφῶρος δὲ διὰ τοὺς ἱερεῖς, τὰ νήπια, τοὺς
 μοναχοὺς. Ὁ Ἀναστάσιος εἰς τὸν ὕμνον εἰς κοίμησιν, ἀπευθυνόμε-
 νος ὡς ἐκ προσώπου τοῦ νεκροῦ, πρὸς τοὺς συμμοναστάς, χάριν τῶν ὁποίων
 εἶχε συνθέσει τὸν θρῆνον, λέγει «ἀλλ' ὅτε ταῦτα μελωδήσετε, | μνημονεύσατέ
 μου τοῦ ποτὲ γνωρίμου· | πολλάκις γὰρ ὁμοῦ συνεισήλομεν | καὶ ἐν οἴκῳ
 Θεοῦ ἐψάλλομεν ᾠδὴν | τὸ ἀλληλουῖα»². Καὶ περαιτέρω: «Ἄρα ποῦ αἰ ψυ-
 χαὶ νῦν ὑπάρχουσι; | ἄρα πῶς ἐν τῷ Ἄδῃ διάγουσι; | ἐπεθύμουν μαθεῖν τὸ
 μυστήριον, ἀλλ' οὐδεὶς ἱκανὸς διηγήσασθαι. | Ἄρα κἀκεῖνοι μνημονέουσι |
 τῶν ἰδίων αὐτῶν, ὡς ἡμεῖς ἐκεῖνον; | ἢ ἐκεῖνοι λοιπὸν ἐπελάβοντο | τῶν θρη-
 νοῦντων αὐτοῦ καὶ ποιούντων ᾠδὴν, | τὸ ἀλληλουῖα;»³. Ἡ μνήμη βασανίζει
 τὸν χριστιανὸν ποιητὴν, ἡ λήθη μᾶλλον ἢ ὁποῖα θὰ σκεπάσῃ τὴν μνήμην.

1. Ἰμνοι Α', 1952, σ. 49.

2. Pitra, AS I, σ. 243, οἶκος β'.

3. Pitra, AS I, σ. 244, οἶκος ζ', Τρεμπέλας, σ. 117.

Ἄλλὰ καὶ ὁ Ρωμανὸς ἐφιλοσόφησε, κατὰ τρόπον ἐνθυμίζοντα μακρόθεν τὸν Σοφοκλέα εἰς τὸ ἀ' στάσιμον τῆς Ἀντιγόνης (στ. 332 κέξ.):

(β') *Οὐδὲ ἓνα βροτῶν εἶδον ἄλλωπον, | ὁ γὰρ κόσμος ἐκάστοτε τρέπεται. | Τὸ γὰρ ἄρτι καλῶς μετ' ὀλίγον κακῶς | καὶ ὁ χθὲς ἰλαρὸς σήμερον ἀχμηρός. | Πτωχὸς αἰφνίδιον ὁ πλούσιος, | ἄθνημει νῦν ὁ πρόων ἐν εὐθυμίᾳ. | ἄλλ' ὁμῆς τούτων πάντων ἐλεύθεροι | ἐδουλώθητε γὰρ ψυχικῶς τῷ ψαλμῷ | Ἀλληλοῦϊα¹.*

(ε') *Ἀλμυρὰ τῆς θαλάσσης τὰ ὕδατα, | γλυκῆρὰ τῆ κοιλία τὰ βρώματα. | ἔψωκίνδουνοι ἔμαθον ἄνθρωποι, | ἡ γαστήρ γὰρ αὐτοὺς κατηνάγκασε. | ψυχὰς σανίσιν ἐμπιστεύουσι, | τροφῆς χάριν καὶ ζάλης καταφρονοῦσι. | Ἄλλ' ὁμῶν ἡ γαλήνη ἀχείμαστος | ὡς γὰρ ἄγκυρα ὁμῖν ἐστὶν ὁ ψαλμὸς | Ἀλληλοῦϊα².*

Ὅντως αὐτὴ ἡ γαλήνη, ἡ εἰρήνη τῆς ψυχῆς, εἶναι ἐπιθυμητὴ εὐτυχία, καρπὸς πνευματικὸς, πέρα πάσης προσκαιροῦ κοσμικῆς μακαριότητος. Αὐτὴ ἡ γαλήνη ἡ ἀχείμαστος τῶν μοναχῶν τῶν φυγόντων τοῦ κόσμου τὰς ζάλας, ἔδωκεν εἰς τὴν χριστιανικὴν ποίησιν τὴν δύναμιν τῆς μεγάλης ἀξιοπρεπείας. Τὸ μεγαλοπρεπὲς εἶναι στοιχεῖον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν ποιήσεως, ξένον πρὸς πᾶν κοσμικὸν πομπῶδες καὶ πεπυργωμένον. Ἀπορρέει ἀπὸ θαυμασμὸν πρὸς τὸν κτίτορα, τὸν δημιουργὸν καὶ χειριστὴν τῶν τυχῶν τοῦ κόσμου, τὴν καταφυγὴν καὶ τὸν λιμένα ἡμῶν. Ἀπορρέει περισσότερον ἀπὸ τὴν σταθερὰν πίστιν πρὸς ζωὴν καλυτέρα τοῦ ἐπωδύνου τούτου καὶ ταλανιζομένου κόσμου. Ἄν κατόπιν τούτων ὁ ἀναγνώστης ἀνέμενε νὰ μάθῃ πῶς διὰ τῆς ποιήσεως ἐφιλοσόφησαν οἱ ὕμνογράφοι, θὰ τὸν παρεπέμπομεν εἰς τὴν λύτρωσιν διὰ τῆς πίστεως, καὶ τὴν μελέτην θανάτου· ἂν δ' ἡ ἱκανοποίησις τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου ἦτο μικρὰ ἐκ τῆς ἀπαντήσεως, ἡ ἀνησυχία του ἀθεράπευτος, δὲν εἶναι ὑπαίτια διὰ τοῦτο ἡ βυζαντινὴ ποίησις. Ὑπαίτιοι εἶναι οἱ τεταραγμένοι καιροὶ τοῦς ὁποῖους διερχόμεθα καὶ ὁ ταλανισμὸς εἰς τὸν ὁποῖον ἔρριψεν ἡμᾶς τὸ κοσμικὸν πνεῦμα τῆς κατ' ἀνθρώπους ἐπιστήμης³.

1. Ὑμνος ΔΕ', Ὑμνοὶ Γ', 1957, σ. 330, στ. 22 - 30.

2. Αὐτόθι, σσ. 332 - 333, στ. 49 - 57.

3. Ἡ τοποθέτησις (τὴν ὁποῖαν ἐπεχείρησα τὸ πρῶτον διὰ τῆς μελέτης μου «Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν ποίησις καὶ ἡ συμφωνία αὐτῆς πρὸς τὸ δόγμα καὶ τὰ κείμενα τῶν Γραφῶν». «Ἀθηνᾶ» ΝΓ', 1949, σσ. 94 - 118, μελέτης ἐκ τῆς ὁποίας πολλὰ μετέφερα ἐδῶ), θέλω νὰ πιστεύω ὅτι πέρα τῆς φιλολογικῆς δημιουργίας ἰσχύει καὶ διὰ τὴν ζωγραφικὴν, ὅπου ἡ συμφωνία τοῦ δόγματος καὶ τῆς ἱστορίας τῶν Γραφῶν (μὲ τὰς παραβάσεις τῆς ἡ τελευταία) εἶναι τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως καὶ ἰσχύος. Ἐπὶ πλέον ἡ κοσμοθεωρία τῶν καλλιτεχνῶν, ἡ αὐτὴ, ὁ ψυχικὸς τῶν παλμὸς ὁ ἴδιος, ἡ ἀνάπαυσις ἡ αὐτὴ.

3. Ἡ καταξίωσις τῆς ποιήσεως προέρχεται ἀκριβῶς ἀπὸ αὐτὴν τὴν γνησίαν ἔκφρασιν τῆς ἐσωτερικῆς ἀνθρωπίνης πάλης, οὐχὶ ὑπὸ τὸ πρίσμα ἡρωϊσμοῦ μοιρολατρικοῦ ἢ μηδενιστικῆς ἀντιλήψεως τῆς ζωῆς, ὅπως συμβαίνει μὲ τὴν κοσμικὴν φιλολογίαν, ἀλλ' ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς χριστιανικῆς κοσμοθεωρίας ὅπως τὴν ἔζησαν εὐσεβεῖς ἄνδρες ἱερωμένοι καὶ μονασταί, οἱ ὁποῖοι ἀπρηνήθησαν τὰ ἐγκόσμια καὶ προσεπάθησαν διὰ ψυχικῆς ἀνατάσεως, μελέτης τῶν θείων καὶ μελέτης τοῦ θανάτου, διὰ τῆς προσευχῆς καὶ τῆς καταπονήσεως τοῦ κοσμικοῦ στοιχείου τὸ ὁποῖον ἀντεπροσώπευε τὸ χοῦκὸν σῶμα, νὰ ἐπικοινωνήσουν πρὸς τὴν αἰθέριον θείαν οὐσίαν.

Εἰς τὴν ποίησιν αὐτὴν ὑπάρχει βεβαίως τὸ πρόσκαιρον, τὸ στοιχεῖον τῆς ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας. Βαθυτάτη κόπωσις ἀπὸ τὸν ψυχικὸν ἀγῶνα μετέβαλε σὺν τῷ χρόνῳ τὰς φωνὰς τῆς προσευχῆς εἰς ψιθύρους μηχανικῶς ἐπαναλαμβανόμενους. Φανατισμὸς σχετικὸς μὲ τὰ καθιερούμενα δόγματα καὶ μὲ τὴν εἰκονομαχίαν, μετέβαλλε πολλὰς ποιήσεις εἰς ὑβρεολόγια καὶ ἐμμέτρους ἀναθεματισμοὺς κατὰ τῶν ἀντιθέτων, τῶν ὁποῖων μᾶς ἐστέρησε τοὺς ὕμνους. Τίς οἶδε ἐὰν οἱ πλανηθέντες αὐτοὶ περὶ τὸ δόγμα Χριστιανοὶ δὲν εἶχον μετὰ πάθους καὶ εἰλικρινείας ὑψώσει τὴν φωνὴν τῶν πρὸς τὸν ἐρευνώμενον Θεόν; Τέλος προσήλωσις πρὸς τὰ συναξάρια κατέστησε κάποτε πεζολογικὴν τὴν ποίησιν τῶν ὕμνογράφων¹. Ξενίζει τέλος ἡμᾶς ἡ ἀτελεύτητος μεταγωγὴ ποιητικῶν στοιχείων αὐτουσιῶν καὶ μεταπεποιημένων ἐκ τῆς ἐβραϊκῆς ποιήσεως εἰς τὴν χριστιανικὴν, ἡ ὁποία οὕτως ἀποκτᾷ μίαν ταπεινωτικὴν ἐξάρτησιν. Ὁ τρόπος τῆς ἐκφράσεως τῶν Ἑβραίων δὲν ἦτο πάντοτε ὁ καταλληλότερος οὐδὲ διὰ τοὺς ἀνατολικοὺς Ἕλληνας². Τὸ ὅτι οἱ κυριώτεροι ὕμνογράφοι

1. Ὁ Νικηφόρος Κάλλιςτος Ξανθοπούλος, ἔχων ὑπ' ὄψιν τοὺς τὰ εἰς τὸ συναξάριον τῆς ἑορτῆς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς γραφόμενα «...καὶ Ἰουστινιανός, ὁ Ῥωμαίων μέγιστος ἀυτοκράτωρ, τῇ δυσουρίᾳ πιεζόμενος, ἐντεῦθεν (δηλ. ἀπὸ τὴν πηγῆν τοῦ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν αὐτῆς Ζωοδόχου Πηγῆς) ἔσχε τὴν ἰατρειάν, ἀντιφιλοτιμούμενος τῇ τοῦ Λόγου Μητρὶ, τὸν μέγιστον ἀνεγείρει νεῶν» καὶ ὅτι ἡ πηγὴ μετέπειτα «τῷ βασιλεῖ Λεόντι τῷ Σοφῷ λιθίασιν ἐξιᾶται» (βλ. Πεντηκοστάριον, Παρασκευὴ τῆς Διακαινησίμου, πρῶτῃ ἐν τῷ ὄρθρῳ), ἐστιχοῦργησε κανόνα ὅπου ἐγράφησαν καὶ ταῦτα τὰ ἀκαλαίσθητα :

Ὅσῃν χάριν, Δέσποια Πηγῆ, | Αὐτοκράτοροι δίδως
οὔρων τὴν πρὸδον, | ἐπεχομένην δεωῶς,
τοῦ λίθου ἐπόστασιν φρικτὴν, | τῷ ὕδατι λύσσαα.

Ὅσως εἰσήγαγε τὰ οὔρα καὶ τὴν λιθίασιν εἰς τὴν ποίησιν!

2. Πρβλ. τὴν παραβολὴν τῆς Παρθένου πρὸς πῖον ὕρος καὶ τετυρωμένον, αὐτόχρημα ἀπὸ τῆς (τὰ χωρία ἀνωτ., σ. 241 καὶ αὐτ., σημ. 3). Καὶ ἡ κατὰ κόρον ἐπανάληψις εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν τοῦ ὅτι ἡ Παρθένος «ἀγεωργήτως» ἐβλάστησε τὸν Χριστὸν καὶ ὅτι πύλην οὖσαν μόνος ὁ Λόγος διδάδευσε, μολοντί διατυπούσα δόγμα εἰς τὸ ὁποῖον πάντες πιστεύομεν, προσκρούει πρὸς τὴν αἰσθητικὴν ἡμῶν ἀντίληψιν, ὅπως ἡ συγχρὴ ἀναφορὰ τῆς

προήλθον ἀπὸ τὴν Συρίαν καὶ τὴν Παλαιστίνην, δεικνύει ὅτι ἡ ἐπίδρασις τοῦ ἑβραϊκοῦ καὶ τοῦ συριακοῦ πνεύματος ἐπάλαυε πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἔνδυσιν τῆς ποιήσεως. Ἄλλ' ἡ γλῶσσα αὐτῆ, ἡ τόσον συχνὰ ἀνατρέχουσα εἰς παλαιότερους ἐκφραστικούς τρόπους, ἐπέδρασε κατὰ τρόπον ἀποτελεσματικὸν ὥστε νὰ ἐξελληνίσῃ τὸ περιεχόμενον. Οὐδὲν μαρτύριον προσφεύστερον ἀπὸ τὴν χρῆσιν τοῦ ἐπιθέτου εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν, τόσον τὴν ὕμνο-γραφικὴν ὅσον καὶ τὴν τῶν ἐπιγραμμάτων (συναξαρίων κλπ.). Πλούτος ὁμηρικὸς, τῶν λυρικῶν ποιητῶν, τῆς κοινῆς ὅλης ἑλληνικῆς γλώσσης¹, προεκτείνεται διὰ τοῦ σχηματισμοῦ ἑκατοντάδων νέων ἐπιθέτων παραγῶγων καὶ συνθέτων - παρασυνθέτων². Ἦδη παρατηρήσαμεν περὶ τῶν εἰς τὴν Θεοτόκον ἀποδοθέντων³. Ἄλλὰ καὶ εἰς τὸν Χριστὸν ἀπεδόθησαν ἑκατοντάδες τινὲς ἐνδεικτικῶν τῆς μεγαληγορίας καὶ τοῦ ὕψους τῆς βυζαντινῆς ποιήσεως ἐπιθέτων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα παραθέτομεν τὰ εἰς τὸ Α μόνον ἀπαντώμενα ἐκ τῆς συναγωγῆς Σωφρ. Εὐστρατιάδου⁴. Ἄγαθός, ἀγαθουργός, ἀγενεαλόγητος, ἅγιος, ἄγραπτος, ἀδιόρθωτος, ἀθάνατος, ἀθεώρητος, αἰνετός, αἰνούμενος, αἰωνοτόκος, ἀκατάληπτος, ἀκατανόητος, ἀκατονόμαστος, ἄκτιστος, ἄληστος, ἀλλότριος, ἀμέτρητος, ἀμήτωρ, ἀμνησικακος, ἀμόλυντος, ἄμωμος, ἀνάκτωρ, ἀναλλοιώτος, ἀναμάρτητος, ἀναρχος, ἀναφής, ἀνείδεος, ἀνέκφραστος, ἀνεξίκακος, ἀνεξιχνίαστος, ἀνερμήνευτος, ἀνεύθυνος, ἀόρατος, ἀπαθής, ἀπειροδύναμος, ἀπερίγραπτος, ἀπερίληπτος, ἀπεριόριστος, ἀπλοῦς, ἄποσος, ἀπροσδεής, ἀπρόσιτος, ἀπροσμάχητος, ἄσαρκος, ἀσύγκριτος, ἀσύνθετος, ἀσχημάτιστος, ἀσώματος, ἄτρεπτος, ἄυλος, αὐτόζωος, αὐτόκαλος, αὐτουργός, ἀφθονοπάροχος, ἄφραστος, ἄχρονος, ἀχώριστος, ἀχώρητος, ἄψαυστος, ἀψηλάφητος!

¹ Ἀνάλογος εἶναι ὁ πλοῦτος τῶν ἐπιθέτων εἰς τὴν ὕμνολογίαν τῶν ἁγίων⁵.

² Ἐπὶ πλέον τὸ γεγονός ὅτι τοὺς ἑλληνικοὺς αὐτοὺς ὕμνους ἐπὶ χίλια καὶ χίλια πεντακάσια ἔτη ψάλλουν ἑλληνικὰ στόματα, δι' αὐτῶν εἰσῆλθον οἱ πατέρες μας εἰς τὴν ζωὴν, δι' αὐτῶν ἐγαλουχήθησαν, ηὐξήθησαν, ἦλθον εἰς

μήτρας, τῶν αἱμάτων, τῆς ἀσπέρου συλλήψεως, πραγμάτων διὰ τὰ ὁποῖα οὐδεὶς ὁμιλεῖ σήμερον ἔτσι ἀνοιχτά, οὐδὲ περὶ κοινοῦ προσώπου.

1. Πρβλ. τὰς παρατηρήσεις τοῦ Β. Λ α ο ὑ ρ δ α εἰς τὰ ἐπιγράμματα τοῦ Μιχ. Ἀποστόλη, ΕΒΒΣ Κ', 1950, σσ. 204 - 207.

2. Πρβλ. τὴν συναγωγὴν τὴν ὁποῖαν ἐπεχείρησεν ὁ ἀρχιμ. Ἀ ν θ ι μ ο ς Α. Π α π α δ ὀ π ο υ λ ο ς, Ἐκκλησιαστικαὶ λέξεις ἀθησαύριστοι, «Ἀθηνᾶ» ΝΔ', 1950, σσ. 202-225.

3. Ἄνωτ. σ. 242, σημ. 1.

4. Θεολογία 9, 1931, σσ. 80 - 87, 171 - 180, 260 - 267, 350 - 353.

5. Πρβλ. Ν. Β. Γ ω μ α δ ἄ κ η ν, πρόσθεν σ. 242 (περὶ τῶν ἐπιθέτων τοῦ Ρωμανοῦ ὡς πρὸς Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον), ΕΒΒΣ ΚΣ', 1956, σ. 30 καὶ (περὶ τῆς Θεωνυμίας Θεοδ. τοῦ Λασκάρεως), Βυζαντ. Γραμματολογία, σ. 111. Ὁμοίως Χ ρ υ σ ο σ τ ὀ μ ο υ Θεόμειλη [νῦν, ἐπισκόπου Θεωμακοῦ], Ἡ κοσμητικὴ φρασεολογία εἰς τὸν ἱερὸν Χρυσόστομον ἐν τῇ ἐν χρήσει Ἑμνογραφίᾳ, Θεολογία ΚΗ', 1957, σσ. 173 - 189. Τοῦ α ὐ τ ο ῦ, Ὁ ἅγιος Γεώργιος ἐν τῇ Ἑμνογραφίᾳ, ἐν Ἀθήναις 1962.

γάμον, ἀντεμετώπισαν θλίψεις, διωγμούς, κινδύνους, πολεμίους, καταστροφὰς φυσικὰς καὶ πολεμικὰς, ἀναπηρίας, δυστυχήματα, δι' αὐτῶν ἀπῆλθον τῆς προσκαιροῦ ζωῆς καὶ ἐμνημονεύθησαν θανόντες, τὸ γεγονός αὐτὸ ὅτι διὰ τῶν ὕμνων τούτων ὠδηγήθημεν καὶ ὠδηγοῦμεθα πρὸς τὴν λύτρωσιν, καθιστᾷ τὰ ἄλλως ἱερά ταῦτα κείμενα, τὰ τε ὑψηλὰ καὶ ὑψηπετῆ, ὡς καὶ τὰ χαμαιζήλα καὶ ἐριστικά, τόσον ἰδικὰ μας ὅσον τὸ αἶμα μας, ἡ παιδείσις μας, καὶ οἱ ἄγονοι βράχοι ἐπὶ τῶν ὁποῖων ἐπὶ τρεῖς χιλιετηρίδας μαχοῦμεθα ὑπὲρ τοῦ πολιτισμοῦ μὲ τὴν δᾶδα τοῦ ἀπολλωνείου πνεύματος καὶ τὸν Σταυρὸν τοῦ Κυρίου.

ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΣΥΝΕΣΙΟΣ, ΡΩΜΑΝΟΣ, ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ, ΙΩ. ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ,
ΚΟΣΜΑΣ ΜΑΪΟΥΜΑ, ΚΑΣΙΑ, ΑΝΩΝΥΜΟΙ

I

ΣΥΝΕΣΙΟΥ ΤΟΥ ΚΥΡΗΝΑΙΟΥ

ΥΜΝΟΣ Γ' (ἀποσπάσματα)¹

Πατέρων πάντων	145	Σὺ τὸ τίκτον ἔφους,	191
πάτερ, ἀδοπάτωρ,		σὺ τὸ τικτόμενον,	
προπάτωρ, ἀπάτωρ,		σὺ τὸ φωτίζον,	
νιὲ σεαυτοῦ,		σὺ τὸ λαμπόμενον,	
ἐν ἑνὸς πρότερον,		σὺ τὸ φαινόμενον,	195
ὄντων σπέρμα	150	σὺ τὸ κρυπτόμενον,	
πάντων κέντρον...		φῶς κρυπτόμενον	
αἰωνοτόκε, αἰωνόβιε,	162	ἰδίαις ἀγαίς·	
ἐπέκεινα θεῶν,		ἐν καὶ πάντα	
ἐπέκεινα νόων...		ἐν καθ' ἑαυτὸ	200
παγὰ παγῶν,	171	καὶ δι' ἀπάντων·	
ἀρχῶν ἀρχά,		σὺ γὰρ ἐξεχύθης,	
ῥιζῶν ῥίζα...		ἀρρητοτόκε,	
Μονὰς εἰ μονάδων,		ἵνα παῖδα τέκης	
ἀριθμῶν ἀριθμός,	175	κλεινὰν σοφίαν	205
μονὰς ἢδ' ἀριθμός,		δημοεργόν·	
νοῦς καὶ νοερός		προχυθεὶς δὲ μένεις	
καὶ τὸ νοητόν		ἀτόμοισι τομαῖς	
καὶ πρὸ νοητοῦ		μαιευόμενος·	
ἐν καὶ πάντα,	180	Ὑμῶ σε, μονὰς,	210
ἐν διὰ πάντων,		ὕμῶ σε, Τριάς·	
ἐν τε πρὸ πάντων,		μονὰς εἰ Τριάς ὦν,	
σπέρμα τὸ πάντων,		Τριάς· εἰ μονὰς ὦν	
ῥίζα καὶ ὄρπαξ,		νοερά δὲ τομὰ	
φύσις ἐν νοεροῖς,	185	ἄσχιστον ἔτι	215
θῆλυ καὶ ἄρρεν...		τὸ μερισθὲν ἔχει.	

1. Κατὰ τὴν ἔκδοσιν Christ-Paranikas, Anthologia Carm. Christ., 1871, σσ. 8-9.

ἴσος αὖ πάλιν τεκούση, | βροτός ἐκ βροτοῦ γὰρ ὤφθη.
Διὸ σύνθετον καλέσω | τὸν ἀσυγχύτως φανέντα,
δύο γὰρ φύσεις τελείας | μετὰ σύνθεσιν δοκεύω. 16

Ἐς θεὸν ὡς γενέτην Χριστὸς ἰκάνει
δεσποτικοῦ προθέειν σπεύσομεν ἴχνους.

Ἵτι Χριστὸς ἐς τοκῆα | θεὸν ὡς βρέφος προῆλθεν,
προθέειν ποθεῖτε πάντες. 20

Ἐθιμος δ' ἐπεὶ τελέσθη | ἀγίας χρόνος λοχείης,
καθ' ἃ Μωυσέως κελεύει | νόμος εὐσεβοῦς προφήτου,
ζάθειον πᾶν τοκῆς | Ἱερουσαλήμ ἐσῆγον,
βροτὸν ὡς θεῶ προσοίσειν | τὸν αἰεὶ θεῶ συνόντα.
Ζάθειος νόμος γὰρ ἔσκεν | ὅτι πᾶν διανοῖγον ἄρσεν 31
τοκετοῦ πύλας πανάγνους, | ἅγιον θεῶ καλείσθω.
θυσίην δ' ὁμοῦ κομίζειν | δύο τρυγόνας κελεύει,
ἀπορουμένοις δὲ τέκνα | τὰ πελειάδων γενέθλης.

Χριστὸς ἐλευθερίην πᾶσιν ὁπάξων
μωσαϊκῶν νομίμων ἄχθος ἀείρει. 39

Ὅς ἐλευθέραν ποιεῖται | μερόπην νόμου γενέθλην,
θεράπων νόμου φάνθη.
Ἱερὸς δὲ τις κατόκει | Ἱερουσαλήμ ἐν ἄστει, 44
Συμεῶν μέγας προφήτης | φορέων θεοῦ πνεῦμα.
Κράτος ἀξίως ἐτίμα | ἀγίαις φρεσὶν θεοῦ,
παράκλησιν οὗτος ἔθνος | μένειν Ἱσραήλ ιδέσθαι. 50
Λόγον ἐνθέως βοῶντα | ἅγιον παρέσχε πνεῦμα,
ἵνα μὴ μόρω προσέβη | πρὶν ἰδῆ γόνον θεοῦ.
Μεγάρων ἄφνω προῆλθεν, | ἱερὸν δ' ἐσῆλθε θεῖον 56
ἅγιον γὰρ ἦγε πνεῦμα, | ἵνα Χριστὸν αὐτὸν εἴρη.

Ὁ νόμος Μωυσέως ἄρτι τελέσθη,
ὅτι Χριστὸς προφανεῖς ὥπασε τέραμα. 60

Νόμον οἱ γονεῖς τελούντες | ἱερεῖ βρέφος παρέσχον
ὁ δὲ δέξατο προθύμως | παλάμαις θεὸν δικαίαις.
Ἐἶνα θαύματα σκοπήσας, | ἄπερ οὐ πάρος τις εἶδεν, 66
τετακὼς ἐς ἕψος ὄμμα | λέγε πρὸς βρέφους τοκῆα
Ὁ θεός, τεόν με δοῦλον | κατὰ τὸν σὸν ἄρτι μῦθον 70
ἀπόλυσον ἐν γαλήνῃ, | ὅτι σου τὸ λύτρον εἶδον.
Προφανῶς γὰρ αὐτὸ πᾶσιν | ὄραν βροτοῖς παρέσχες,
φάος ἔθνεσιν φαεῖνεν | κλέος Ἱσραήλ λεῶ σου. 76

II

ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ

Εἰς τὴν Ἀπαντὴν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ¹.

Ἀπὸ Βηθλεὲμ παρέλθω | μετὰ παρθένου τεκούσης,
βρέφος ἀγκάλαις φερούσης | κλυτὸν ἐς δόμον θεοῖο.
Βιβλίον κόμιζε, Λουκᾶ, | κιθάρην φέρε, προφήτα,
ἵνα τῷ τεχθέντι Χριστῷ | διφυῆς μέλος προσάψω.
Γενέτη γὰρ ἐστὶν ἴσος | θεός ἐκ θεοῦ παλάμης, 10

1. Κατὰ τὴν ἔκδοσιν Sophronii Anacreontica; edidit... Marcellus Gigante, Roma 1957, σσ 46-51.

(Πηγὴ τῶν περὶ Ὑπαπαντῆς ποιημάτων)

ΛΟΥΚΑΣ Β', ²² Καὶ ὅτε ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ καθαρισμοῦ αὐτῶν κατὰ τὸν νόμον Μωυσέως, ἀνήγαγον αὐτὸν εἰς Ἱεροσόλυμα παραστήσαι τῷ Κυρίῳ, ²³ καθὼς γέγραπται ἐν νόμῳ Κυρίου ὅτι Πᾶν ἄρσεν διανοῖγον μήτραν ἅγιον τῷ Κυρίῳ κληθήσεται, ²⁴ καὶ τοῦ δοῦναι θυσίαν κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου, ζευγὸς τρυγόνων ἢ δύο νεοσσούς περιστερῶν. ²⁵ Καὶ ἰδοὺ ἄνθρωπος ἦν ἐν Ἱερουσαλήμ ᾧ ὄνομα Συμεῶν, καὶ ὁ ἄνθρωπος οὗτος δίκαιος καὶ εὐλαβής, προσδεχόμενος παράκλησιν τοῦ Ἰσραήλ, καὶ Πνεῦμα ἦν ἅγιον ἐπ' αὐτόν. ²⁶ καὶ ἦν αὐτῷ κεχρηματισμένον ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου μὴ ἰδεῖν θάνατον πρὶν ἢ ἂν ἰδῆ τὸν Χριστὸν Κυρίου. ²⁷ καὶ ἦλθεν ἐν τῷ Πνεύματι εἰς τὸ ἱερὸν. ²⁷ καὶ ἐν τῷ εἰσαγαγεῖν τοὺς γονεῖς τὸ παιδίον Ἰησοῦν τοῦ ποιῆσαι αὐτοὺς κατὰ τὸ εἰθισμένον τοῦ νόμου περὶ αὐτοῦ, ²⁸ καὶ αὐτὸς ἐδέξατο αὐτὸ εἰς τὰς ἀγκάλας καὶ εὐλόγησεν τὸν Θεὸν καὶ εἶπεν ²⁹ Νῦν ἀπολύεις τὸν Δοῦλόν σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ βῆμά σου ἐν εἰρήνῃ. ³⁰ ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου, ³¹ ὃ ἠτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν, ³² ὡς εἰς ἀποκάλυψιν ἔθνων καὶ δόξαν τοῦ λαοῦ σου Ἰσραήλ. ³³ καὶ ἦν ὁ πατήρ αὐτοῦ καὶ ἡ μήτηρ θαυμάζοντες ἐπὶ τοῖς λαλουμένοις περὶ αὐτοῦ. ³⁴ καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς Συμεῶν καὶ εἶπεν πρὸς Μαριάμ τὴν μητέρα αὐτοῦ Ἰδοὺ οὗτος κεῖται εἰς πτώσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν ἐν τῷ Ἰσραήλ καὶ εἰς σημεῖον ἀντιεγόμενον — ³⁵ καὶ σοῦ δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται βροφαία —, ὅπως ἂν ἀποκαλυφθῶσιν ἐκ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί.

³⁶ Καὶ ἦν Ἄννα προφήτις, θυγάτηρ Φανουήλ, ἐκ Φυλῆς Ἀσῆρ· αὕτη προβεβηκυῖα ἐν ἡμέραις πολλαῖς, ζήσασα μετὰ ἀνδρὸς ἕτη ἑπτὰ ἀπὸ τῆς παρθενίας αὐτῆς, ³⁷ καὶ αὕτη χήρα ἕως ἐτῶν ὀγδοήκοντα τεσσάρων, ἢ οὐκ ἀφίστατο τοῦ ἱεροῦ νηστειαῖς καὶ δεήσεσιν λατρεύουσα νύκτα καὶ ἡμέραν. ³⁸ καὶ αὕτῃ τῇ ὥρᾳ ἐπιστάσα ἀνωμολογεῖτο τῷ Θεῷ καὶ ἐλάλει περὶ αὐτοῦ πᾶσιν τοῖς προσδεχομένοις λύτρωσιν Ἱερουσαλήμ.

³⁹ Καὶ ὡς ἐτέλεσαν πάντα τὰ κατὰ τὸν νόμον Κυρίου, ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Γαλιλαίαν εἰς πόλιν αὐατῶν Ναζαρέθ.

Συμεών, ἐκ προγόνων δλβιος ᾠφθης,
ὅτι Χριστὸν παλάμαις δέξασθ^μ μούνος.

Ῥόος ἐκλόγων θεόπτου | γενέταις ἔτικτε θάμβος· 80
βάθος ἠγνόουν γὰρ οἱτοί | κρύφιον σοφῆς προνοίας.
Συμεὼν τότε προφήτης, | μετὰ τοὺς λόγους ἐκείνους,
ὀρέγων βρέφος κομίζεω | Μαριὰμ λέγεν τεκούση· 86
Τὸ βρέφος, πάναγνε, τοῦτο | ἐς ἔγερσίν ἐστι πολλῶν,
μόρον αὐτε ὦν σὸν ἐθνῶν | ἐς ἐναντίον τε σῆμα. 90
Ῥπὸ σὸν δὲ πνεῦμα, κούρη, | δόρυ κάρχαρον διέλθοι,
κραδιῶν ὅπως ἀπείρων | φανεροὺς λόγους ποιήση.

Ἦν νόμος εὐσεβίην πᾶσι φαίνειι 95
πρῶτος ἔγνωσ Συμεὼν Χριστὸν ἐόντα.

Φάτις εὐθέως ἰκέσθαι | ἱερὰν προφήτην Ἄννην·
θυγάτηρ πέλεν Φανουήλ | ἀπ' Ἀσῆρ εὐόσα φύτλης. 100
Χρόνον οὐ βραχὺν γὰρ αὐτῆ | σαόφρων τέλεσσε χήρα·
ἱερῶ δ' αἰεὶ παροῦσα | θεὸν ἠδμένιζεν ὕμνοις.
Ψόφον δ' οὐδόλωσ ποοῦσα | πολιοῖς ποσὶν παρέστη, 106
φανερόν δὲ τεῦξε Χριστὸν | Ἱερουσαλήμ πολίταις.
Ψόγον ἐξελθοῦσα λήθης | κραδίη φύλασσε πάντα, 110
Μαρίη, βρέφος δ' ἐλοῦσα | ἐπὶ Ναζαρεθ πορεύου.

Μαρίη καὶ Συμεὼν καὶ τὸς Ἰωσήφ
μετὰ Ἄννης, ἰκέτας σώζετε πάντας.

Μαρίη κλυτή, σὸν Ἄννη, | Συμεὼν, ἀναξ Ἰωσήφ,
ἰκέταις γένοισθε τεῖχος. 117

III

ΡΩΜΑΝΟΥ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΕΝΝΗΣΙΝ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ
(κατὰ τὴν ἔκδοσιν Λυδίας Ἀθανασοπούλου - Γκαζῆ)

CODEX PATMIACUS 212 (P), ff 123^v - 126^r

Μηνὶ Δεκεμβρίῳ ΚΣ'

Ἔτερον κοντάκιον εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ, φέρον ἀκροστιχίδα τήνδε : Τοῦ ταπεινοῦ Ῥωμανοῦ. Ἦχος πλ. β'.
Ἰδιόμελον.

Ὁ πρὸ ἐωσφόρου ἐκ πατρὸς ἀμήτωρ γεννηθεὶς
ἐπὶ τῆς γῆς ἀπάτωρ ἐσαρκώθη σήμερον ἐκ σοῦ·
ὄθεν ἀστὴρ εὐαγγελίζεται μάγοις,
ἄγγελοι δὲ μετὰ ποιμένων ὕμνοῦσι
τὸν ἀφραστον τόκον σου,
ἢ κεχαριτωμένη. 5

α' Τὸν ἀγεώργητον βότρων βλαστήσασα ἢ ἄμπελος
ὡς ἐπὶ κλάδων ἀγκάλαις ἐβάσταζε καὶ ἔλεγεν·
«Σὺ καρπὸς μου, σὺ ζωὴ μου, ἀφ' οὗ ἔγνω
ὅτι καὶ ὁ ἡμῶν εἰμί· σὺ μου Θεός· 10
τὴν σφραγίδα τῆς παρθενίας μου δρῶσα ἀπαράλλακτον
κηρύττω σε ἄτρεπτον Λόγον σάρκα γενόμενον·
οὐκ οἶδα σποράν· οἶδά σε λόττην τῆς φθορᾶς·
ἀγνή γὰρ εἰμι, σοῦ προελθόντος ἐξ ἐμοῦ·
124^r ὡς γὰρ εἶδες ἔλιπες μήτραν ἐμὴν φυλάξας σώαν αὐτήν. 15
Διὰ τοῦτο συγχορεύει πᾶσα κτίσις βοῶσά μοι
ἢ κεχαριτωμένη).

β' Οὐκ ἀθετῶ σου τὴν χάριν, ἧς ἔχω πείραν, δέσποτα·
οὐκ ἀμαυρῶ τὴν ἀξίαν, ἧς ἔτυχον τεκοῦσά σε·

τοῦ γὰρ κόσμου βασιλεύω· ἐπειδὴ κράτος 20
 τὸ σὸν ἐβάστασα γαστρί, πάντων κρατῶ.
 Μετεποίησας τὴν πτωχείαν μου τῇ συγκαταβάσει σου·
 σαυτὸν ἐταπεινώσας καὶ τὸ γένος μου ὕψωσας.
 Εὐφράνθητέ μοι νῦν ἅμα γῆ καὶ οὐρανός·
 τὸν γὰρ ποιητὴν ὑμῶν βαστάζω ἐν χειρσί. 25
 Γηγενεῖς, ἀπόθεσθε τὰ λυπηρὰ θεώμενοι τὴν χαρὰν,
 ἣν ἐβλάστησα ἐκ κόλπων ἀμιάντων καὶ ἤκουσα
 ἢ κεχαριτωμέ(νη)».

γ' Ὑμνολογούσης δὲ τότε Μαρίας ὃν ἐγέννησε,
 κολακευούσης δὲ βρέφος, ὃ μόνη ἀπεκύησεν, 30
 ἤκουσεν ἢ ἐν ὀδύναϊς τεκοῦσα τέκνα
 καὶ γηθομένη τῷ Ἀδὰμ Εὔα βοᾷ.
 «Τίς ἐν τοῖς ὡσί μου νῦν ἤχησεν ἐκείνη, ἣν ἤλπιζον,
 παρθένοι τὴν τίκτουσαν τῆς κατάρας τὴν λύτρωσιν,
 ἣς μόνη φωνὴ ἔλυσέ μου τὰ δυσχερῆ 35
 καὶ ταύτης γονὴ ἔτρωσε τὸν τρώσαντά με,
 ταύτην, ἣν προέγραψεν υἱὸς Ἀμώς, ἢ ῥάβδος τοῦ Ἰεσοαὶ
 ἢ βλαστήσασά μοι κλάδον, οὗ φαροῦσα οὐ θνήξομαι,
 ἢ κεχαριτωμέ(νη).

31 Gen. 3,16. 37 Is. 44,1. I Cor. 2,12-13.

Στ. 30. μόνη = χωρὶς τὴν συμμετοχὴν ἀνδρός.

Στ. 31. Ὑπὲρ τῆς γραφῆς ὀδύναϊς καὶ οὐχὶ ὠδύναϊς, ὡς ἔγραψεν ὁ Εὐστρατιάδης, συνηγορεῖ ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ κείμενον τῆς Π.Δ. διότι τὴν λέξιν αὐτὴν μεταχειρίζεται ὁ Θεὸς ὅταν καταράται τὴν Εὔαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐσωτερικαὶ μαρτυρίαι ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ ὕμνῳ. Διότι κατωτέρω ἢ Εὔα παρακαλεῖ τὴν Παρθένοι νὰ ἀποσοβήσῃ τὸ αἶσχος «τῆς ἐν λύπαις τικτούσης» ἐνῶ ἀμέσως κατόπι προσθέτει τὰς λέξεις «πάσχω τὴν ψυχὴν». Ὁ τύπος ὠδύναϊς δὲν εὐσταθεῖ, διότι τὸ ὄνομα εἶναι τριτόκλιτον.

Στ. 33. Ἡ γραφὴ τοῦ Ρ ἐκείνη ἐθεωρήθη προτιμητέα ὡς lectio difficilior· ὅποτε τὸ τίς θὰ ἐκληφθῆ ὡς γένους θηλυκοῦ καὶ μὲ τὴν σημασίαν τοῦ οἶα, αἱ δὲ αἰτιατικαὶ αἱ ὁποῖαι ἀκολουθοῦν ὡς τεθεῖσαι καθ' ἑλξιν πρὸς τὸ ἦν ἤλπιζον.

Στ. 37. υἱὸς Ἀμώς = ὁ προφήτης Ἡσαίας. Τὴν ἀλληγορίαν τῆς ῥάβδου τοῦ Ἰεσοαὶ ὁ Εὐσέβιος ἔλεγε ὡς ἐξ ἀνδρείας ἐν PG 86, 368 ἐρμηνεύει ὡς ἐξ ἧς: «Ῥίζαν δὲ εἶπε τὸν Δαβὶδ, ῥάβδον ἀναβαίνουσαν ἐκ τῆς ῥίζης τὴν Παρθένοι Μαρίαν, ἄνθος ἀναβαῖνον ἐκ τῆς ῥάβδου Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν βασιλέα τῶν Ἑθνῶν».

Στ. 38. «φαροῦσα»: ὑπανιγμὸς εἰς τὸν τρόπον τῆς πτώσεως· διότι καὶ τότε ἔφαγε τὸν καρπὸν. Θνήξομαι ἀντὶ θανοῦμαι.

δ' Τῆς χελιδόνος ἀκούσας κατ' ὄρθρον κελαδούσης μοι 40
 τὸν ἰσοθάνατον ὕμνον, Ἀδάμ, ἀφεις ἀνάστηθι·
 ἀκουσόν μου τῆς συζύγου. Ἐγὼ ἢ πάλαι
 πτώμα προξενήσασα βροτοῖς νῦν ἀνιστῶ.
 Κατανόησον τὰ θαυμάσια· ἴδε τὴν ἀπειρανδον
 διὰ τοῦ γεννήματος ἰωμένην σε τοῦ τραύματος· 45
 ἐμὲ γὰρ ποτε εἶλεν ὁ ὄφις καὶ σκιρτᾷ,
 ἀλλ' ἄρτι ὄρων τοὺς ἐξ ἡμῶν φεύγει συρτῶς.
 Κατ' ἐμοῦ μὲν ὕψωσε τὴν κεφαλὴν, νυκτὶ δὲ ταπεινωθεὶς
 κολακεύει, οὐ χλευάζει, δειλιῶν ὃν ἐγέννησεν
 ἢ κεχαριτωμέ(νη)».

ε' Ἀδὰμ ἀκούσας τοὺς λόγους, οὗς ὕφανεν ἢ σύζυγος,
 ἐκ τῶν βλεφάρων τὸ βάρος εὐθέως ἀποθέμενος
 ἀνανεύει ὡς ἐξ ὕπνου καὶ οὗς ἀνοίξας,
 ὃ ἔφραξε παρακοῆ, ἔφη οὕτως. 55
 «Λιγυροῦ ἀκούω κελαδήματος, τερπνοῦ δὲ μινυρίσματος,
 ἀλλὰ τοῦ μελισμάτος νῦν ὃ φθόγγος οὐ τέρπει με·
 γονὴ γὰρ ἐστίν, ἣς καὶ φοβοῦμαι τὴν φωνήν·
 ἐν πείρᾳ εἰμί· ἔθεν τὸ θῆλυ | δειλιῶ.
 ὃ μὲν ἤχος θέλγει με ὡς λιγυρός, τὸ ὄργανον δὲ δονεῖ,
 ὡς πάλαι μὴ πλανήσῃ ἐπιφέρουσα ὄνειδος 60
 (τῇ κεχαριτωμένῃ)».

124^v

ς' «Πληροφορήθητι, ἄνερ, τοῖς λόγοις τῆς συζύγου σου·
 οὐ γὰρ εὐρήσεις με ἄρτι πικρὰ σοι συμβουλευούσαν
 τὰ ἀρχαῖα γὰρ παρῆλθε καὶ νέα πάντα
 δείκνυσιν ὃ τῆς Μαρίας γόνος Χριστός. 65
 Τούτου τῆς νοτίδος πιάνθητι καὶ εὐθέως νῦν ἐξάνθησον·
 ὡς στάχυν ὀρθώθητι· τὸ γὰρ ἔαρ σε ἔφθασεν,
 Ἰησοῦς Χριστός, πνεύσας ὡς αἶρα γλυκερά.
 Τὸν καύσωνα, ᾧ ἦς, ἀποφυγὼν τὸν αὐστηρὸν
 δεῦρο ἀκολούθει μοι πρὸς Μαρὶάμ καὶ τῶν ἀχράντων αὐτῆς ποδῶν 70

46 Gen. 3. 60 Gen. 3,1-14. 63 Gen. 3,6. 64 II Co. 5,17.

Στ. 46. σκιρτᾷ: ἐνεστῶς διὰ τὴν τοισηθῆ ἢ διάρκειαν τῆς χαρᾶς τοῦ ὕψους.

Στ. 47. τοὺς ἐξ ἡμῶν: ἐννοεῖ τὴν Μαρίαν καὶ τὸν Ἰησοῦν.

ἄφαι σὺν ἐμοὶ νῦν καὶ εὐθέως σπλαγχνισθήσεται
ἡ κεχαριτωμένη».

- ζ' «**Εγνων**, ὦ γόναι, τὸ ἔαρ καὶ τῆς τρυφῆς αἰσθάνομαι,
ἧς ἐξεπέσομεν πάλαι· καὶ γὰρ ὄρῳ παράδεισον
νέον ἄλλον, τὴν Παρθένον φέρουσαν κόλποις 75
αὐτὸ τὸ ξύλον τῆς ζωῆς, ὅπερ ποτὲ
χερουβὶμ ἐτήρει τὸ ἅγιον πρὸς τὸ μὴ ψαῦσαί με.
Τοῦτο τοίνυν ἀραυστον ἐγὼ βλέπων φνόμενον
ἡσθόμην πνοῆς, σύζυγε, τῆς ζωοποιοῦ
τῆς κόνι ἐμὲ ὄντα καὶ ἄψυχον πηλὸν 80
ποιησάσης ἔμψυχον. Ταύτης νυνὶ τῇ εὐοσμίᾳ ὄωσθεις
πορευθῶ πρὸς τὴν ἀνθοῦσαν τὸν καρπὸν τῆς ζωῆς ἡμῶν,
τὴν κεχαριτωμένην».
- η' «**Ἰδοὺ** εἰμι πρὸ ποδῶν σου, Παρθένε, μήτερ, ἄμωμε,
καὶ δι' ἐμοῦ πᾶν τὸ γένος τοῖς ἴχρεσί σου πρόσκειται. 85
Μὴ παρίδῃς τὴν τεκούσαν, ἐπειδὴ τόκος σὸς
ἀνεγέννησε νῦν τοὺς ἐν φθορᾷ
καὶ τῷ Ἄδῃ προκατασχεθέντας δι' Ἀδὰμ τὸν πρωτόπλαστον·
οἰκτείρησον, θύγατερ, τὸν πατέρα σου στένοντα· 90
τὰ δάκρυά μου βλέπουσα σπλαγχνισθητί μοι
καὶ τοῖς ὀδύμοις κλίνον τὸ οὖς σου εὐμενῶς·
τὰ δὲ ἔρακη βλέπεις μου, ἅπερ φορῶ, ἃ ὄφεις μοι ὕφανεν·
ἄμειψόν μου τὴν πενίαν, ἐνώπιον οὗ ἔτεκες,
ἡ κεχαριτωμένη».
- θ' «**Νῦν**, ἡ ἐλπίς τῆς ψυχῆς μου, κάμου τῆς Εὔας ἄκουσον 95
καὶ τῆς ἐν λόποις τικτούσης τὸ αἷμα ἀποσόβησον,

74 Gen. 3,24. 76 Gen. 2,9. 77 Gen. 3,24. 79 - 81 Gen. 2,7.
96 Gen. 3,16.

Στ. 73. τῆς τρυφῆς: Εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην ἀπαντᾷ συχνάκις ἡ ἔκφρασις «Παρά-
δεισος τῆς τρυφῆς». Ὁ Θεόφιλος Ἀντιοχείας θεωρεῖ τὴν λ. τρυφή ὡς συνώ-
νυμον τῆς λ. Ἐδέμ. «Ἐδέμ δὲ ἐβραϊστὶ τὸ εἰρημένον ἐρμηνεύεται τρυφή» (Πρὸς Αὐτόλυ-
κον Β' 24, Sources Chrétiennes, τ. 18, 1948, σ. 37).

Στ. 82. τὴν ἀνθοῦσαν: βλ. ἐν στ. 37 σημ. τὴν ἀλληγορίαν τῆς βάβδου τοῦ Ἰεσσαί.

Στ. 89. τὸν πατέρα σου: τονίζει τὴν ἐξ ἀνθρώπων καταγωγὴν τῆς Θεοτόκου. Βλ.
καὶ ἀνωτέρω, στ. 47.

Στ. 95. Προετίμησα τὴν γραφὴν νῦν διότι δι' αὐτῆς δηλοῦται σαφέστερον ἡ ἐναλ-
λαγὴ τῶν ὁμιλούντων προσώπων.

- 125r ὡς εἰδοῖα | ὅτι πλεῖον ἐγὼ πάντων
τοῖς ὀδύμοις τοῦ Ἀδὰμ πάσχω τὴν ψυχὴν·
τῆς τρυφῆς γὰρ οὗτος μνησκόμενος ἐμοὶ ἐπανίσταται 100
λοιδορῶν ὡς «εἶθε μὴ τῆς πλευρᾶς μου ἐβλάστησας·
καλὸν ἦν μὴ λαβεῖν σε εἰς βοήθειάν μου·
οὐκ ἐπιπτον γὰρ νῦν εἰς τοῦτον τὸν βυθόν».
Καὶ λοιπὸν μὴ φέρουσα τοὺς ἐλεγμούς μηδὲ τὸν ὄνειδισμὸν
κατακάμπτω τὸν ἀρχένα, ἕως οὗ ἀνορθώσης με,
ἡ κεχαριτωμένη».
- ι' **Οἱ** ὀφθαλμοὶ δὲ Μαρίας τὴν Εὔαν θεωρήσαντες
καὶ τὸν Ἀδὰμ κατιδόντες δακρύειν κατηλείγοντο·
ὅμως στέγει καὶ σπουδάζει νικᾶν τὴν φύσιν
ἢ παρὰ φύσιν τὸν Χριστὸν σχοῦσα υἱόν·
ἀλλὰ σπλάγχχοις ἐταράττετο γονεῦσι συμπάσχουσα· 110
τῷ γὰρ ἐλεήμονι μήτηρ ἔπρεπεν εὐσπλαγγχος·
διὸ πρὸς αὐτούς· «Πάυσασθε τῶν θρήνων ὑμῶν
καὶ πρέσβυς ὑμῶν γίνομαι πρὸς τὸν ἐξ ἐμοῦ·
ὁμῆς δὲ ἀπάσασθε τὴν συμφορὰν τεκούσης μου τὴν χαρὰν·
διὰ τοῦτο τὰ τῆς λύτης ἐκπορθῆσαι ἤκω νῦν, 115
ἡ κεχαριτωμένη».
- ια' **Υἱὸν** οἰκτιρόμονα ἔχω καὶ λίαν ἐλεήμονα,
ἐξ ὧν τῇ πείρᾳ ἐπέγνω. Προσέχω ὅπως φεῖδεται.
Πῦρ ὑπάρχων ἔκησέ μου τὴν γαστέρα
καὶ οὐ κατέφλεξέ με τὴν ταπεινήν. 120
Ὡς πατήρ οἰκτεῖρει υἱοὺς αὐτοῦ, οἰκτεῖρει ὁ γόνος μου
τοὺς φοβουμένους αὐτόν, ὡς Δαβὶδ προεφήτευσεν·
τὸ δακρύειν δὲ παύσαντες ἐκδέξασθέ με
μεσίτιν ὑμῶν γενέσθαι πρὸς τὸν ἐξ ἐμοῦ·
χαρᾶς γὰρ παραίτιος ὁ γεννηθεὶς, ὁ πρὸ αἰῶνων Θεός. 125

100 Gen. 2,21-22. 101 Gen. 2,18. 122 Ps. 102,13.

Στ. 107. Ἐδάκρυσεν ἡ Παρθένος διότι εἶδε τὴν φθορὰν εἰς τὴν ὁποίαν εἶχον περι-
πέσει οἱ πρωτόπλαστοι.

Στ. 119 - 120. Ἐνταῦθα ὑπόκειται ἡ ἀλληγορία τῆς βάρου τῆς καιομένης καὶ μὴ
φλεγόμενης.

Στ. 122. Χαρακτηριστικὴ ἡ αὐξήσις τοῦ ρήμ. προφητεῶ.

Ἦσυχάσατε ἀλύπως· πρὸς αὐτὸν γὰρ εἰσερχομαι ἢ κεχαριτωμέ(νη)».

ιβ' ῥήμασι τούτοις Μαρία, φιλόφρωνος τυγχάνουσα, παρακαλέσασα Ἐῶν καὶ ταύτης τὸν ὁμόζυγα εἰσελθοῦσα πρὸς τὴν φάτνην ἀχένα κάμπτει καὶ δυσωποῦσα τὸν υἱὸν οὕτω φησί. 130
 «Ἐπειδὴ με, ὦ τέκνον, ὕψωσας τῇ συγκαταβάσει σου, τὸ πενιχρὸν γένος μου δι' ἐμοῦ νῦν σου δέεται· Ἄδὰμ γὰρ πρὸς με ἤλυθε στενάζων πικρῶς, Ἐῶα δὲ τούτῳ ὀδυνωμένη συνθρηγεῖ, 135
 ὁ δὲ τούτων αἴτιος ὄφει ἐστίν, τιμῆς γυμνώσας αὐτούς. Διὰ τοῦτο σκεπασθῆναι ἐξαιτοῦσι βοῶντές μοι ἢ κεχα(ριτωμένη)».

125^v ιγ' Ὡς δὲ τοιαύτας δεήσεις προσήγαγεν ἢ ἄμωμος Θεῶ κειμένῳ ἐν φάτνῃ, λαβὼν εὐθὺς ὑπέγραψεν, 140
 ἐρμηνεύων τὰ ἐσχάτως φησίν· «ὦ Μῆτερ, καὶ διὰ σὲ καὶ διὰ σοῦ σφίζω αὐτούς. Εἰ μὴ σῶσαι τούτους ἐλήλυθα, οὐκ ἂν ἐν σοὶ ᾤκησα, οὐκ ἂν ἐκ σοῦ ἀνέλαμπα, οὐκ ἂν μήτηρ μου ἦκουσας. Τὴν φάτνην ἐγὼ διὰ τὸ γένος σου οἰκῶ, 145

136 Gen. 3,1-6. 137 Gen. 3,7.

Στ. 129. τὸν ὁμόζυγα: ἐκ τῆς δοκίμου ὀνομαστικῆς ὁμόζυξ. Βλ. καὶ Κόντου, Φιλολογικὰ ποικίλα, «Ἀθηνᾶ» Α', 1889, σ. 178.

Στ. 134. Ὁ τύπος ἤλυθε ἀντὶ τοῦ ἤλυθε συγνάκις ἀπαντᾷ παρὰ Ρωμανῶ. Πρὸς τὸν διάλογον μεταξὺ Μαρίας καὶ Ἰησοῦ, ὅστις ἄρχεται ἀπὸ τοῦ οἴκου τούτου καὶ διήκει μέχρι τέλους τοῦ ὕμνου, καταπληκτικὰς ἀναλογίας, φραστικὰς καὶ νοήματος, παρουσιάζει ὁ παρόμοιος διάλογος, ὅστις ἀποτελεῖ τὸν Ὑμνον τοῦ Ρωμανοῦ εἰς τὸ Πάθος. Ὑμνοι Β', ΚΑ', σσ. 156 - 172.

Στ. 141. Τοῦ φησίν, καθὼς καὶ τοῦ ἔφη ἐνίοτε, ἰδιόρρυθμος ἢ χρήσις παρὰ Ρωμανῶ. Ὁ ποιητὴς χρησιμοποιοῖ πολλὰκις τοὺς τύπους αὐτοὺς ἄνευ συντακτικοῦ δεσμοῦ πρὸς τὰς ἄλλας λέξεις τῆς προτάσεως, οἷον ἐπλεοναστικῶς καὶ ὡς ἀπλᾶς τυποποιημένας ἐκφράσεις, δηλοῦσας μετάβασιν πρὸς τοὺς λόγους προσώπου τινὸς τιθεμένους συνήθως ἐντὸς εἰσαγωγικῶν. Βλ. καὶ κοντάκιον τῆς ἀγίας καὶ πανσέπτου Γεννήσεως, Ρ. Μ a a s, Ἔνθ' ἄν., σ. 7, οἶκος ις', στ. 1: «Ναί, φησί τοῖς πιστοῖς Μάγοις Μαρία ἔφησε» καὶ στ. 7: «Οἱ δὲ πρὸς ταύτην φησὶ» καὶ Ὑμνον εἰς τὰς Δέκα Παρθένας, Ὑμνοι Β', σ. 362, στ. 181: «Ἐπολαβοῦσαι αἱ σοφαὶ φησι τοῖς ἀνοήτοις» καὶ στ. 270 - 273: «Οὕτως ἐρούσαις ταῖς μωραῖς... πρὸς αὐτὰς Χριστὸς ἔφη», ὡς καὶ κατωτέρω, στ. 201.

μαζῶν δὲ τῶν σῶν βουλόμενος γαλουχῶ.

Ἐν ἀγκάλαις φέρεις με χάριν αὐτῶν· ὃν οὐχ ὄρᾳ χειροβίμ, ἰδοὺ βλέπεις καὶ βαστάζεις, ὡς υἱὸν κολακεύεις με, ἢ κεχαριτωμένη.

ιδ' Μῆτέρα σε ἐκτησάμην ὁ πλαστοουργὸς τῆς κτίσεως 150
 καὶ ὡσπερ βρέφος ἀξάνω ὁ ἐκ τελείου τέλειος· τοῖς σπαργάνοις ἐνειλοῦμαι διὰ τοὺς πάλαι χιτῶνας δερματίνους φορέσαντας, τὸ δὲ σπήλαιόν μοι ἐράσμιον διὰ τοὺς μισήσαντας τρυφήν καὶ παραδείσον καὶ φθορὰν ἀγαπήσαντας 155
 καὶ παραβάντας τὴν ζωηφόρον ἐντολήν· Κατέβην εἰς γῆν, ἵνα σχῶσιν ἄφραστον ζωὴν· ἂν δὲ καὶ σταυροῦσθαί με μάθης, σεμνή, νεκροῦσθαί δὲ δι' αὐτούς, μετὰ πάντων τῶν στοιχείων δονηθήσει καὶ θρηγήσει ἢ κεχαριτωμένη». 160

ιε' Ἀλλὰ τοιαῦτα εἰπόντος τοῦ πᾶσαν γλώσσαν πλάσαντος καὶ τῆς μητρὸς τῇ δεήσει ταχέως ὑπογράφαντος, 165
 ἔτι εἶπεν ἢ Μαρία· «Ἐὰν λαλήσω, μὴ ὀργισθῆς μοι τῇ πληρῶ, ὃ πλαστοουργέ· ὡς γὰρ τέκνῳ παρηρησιάσομαι· θαρρῶ ὡς γεννήσασα· σὺ γὰρ μοι τῷ τόκῳ σου πᾶσαν καύχησιν δέδωκας. Ὁ μέλλεις τελεῖν, τί ἐστί, θέλω νῦν μαθεῖν· μὴ κρύψης ἐμοὶ τὴν ἀπ' αἰῶνός σου βουλήν· ὄλον σὲ ἐγέννησα· φράσον τὸν νοῦν, ὃν ἔχεις περὶ ἡμᾶς,

153 Gen. 3,21. 156 Gen. 2,16-17. 159 Mat. 28,51-54. Mar. 15,33. Luc. 23,44-45. 166 Luc. 1,48.

Στ. 146. Τὸ ρῆμα γαλουχῶ κεῖται ἐνταῦθα μετὰ τὴν σημασίαν τοῦ γαλουχοῦμαι.

Στ. 152. Βλ. ἐν τῷ τρίτῳ τόμῳ Ὑμνον εἰς τὰ Βαῖα, στ. 84: «Ἐν τοῖς σπαργάνοις εἰληθεῖς».

Στ. 156. Ζωηφόρον ἀποκαλεῖ τὴν ἐντολήν διότι ἐφ' ὅσον θά ἐτηρεῖτο τὸ παράγγελμα τοῦ Θεοῦ οἱ πρωτόπλαστοι θά εἶχον ὡς γέρας τὴν ζωὴν, ἄλλως τοὺς ἀνέμενον ὁ θάνατος.

Στ. 164. Χαρακτηριστικὴ ἢ χρήσις τοῦ οὐσιαστικοῦ ἀντὶ ἐπιθέτου. Ἀποφεύγει τὸ τετριμμένον.

Στ. 169. ὄλον σε ἐγέννησα: Εἶσαι Θεὸς καὶ ἄνθρωπος. Τὴν θείαν σου ὑπόστασιν τὴν ὀφείλεις βεβαίως εἰς τὸν Ἄναρχον πατέρα σου, ἀλλὰ τὴν κατ' ἄνθρωπον ὑπερξεν τὴν ὀφείλεις ἐξ ὀλοκλήρου εἰς ἐμέ. Εἶναι φυσικόν, λοιπόν, ὡς τέκνον μου νὰ μοῦ τὰ εἴπης. Διὰ τοῦ ἡμᾶς ἐξ ἄλλου ἢ Θεοτόκος συναριθμεῖ τὸν ἑαυτὸν τῆς μεταξὺ τῶν θνητῶν καὶ εἶναι ὡσάν νὰ συμμερίζεται τὴν τύχην των. Βλ. καὶ ἀνωτέρω, στ. 47 καὶ 89.

- ἵνα μάθω καὶ ἐκ τούτου, οἷας ἔτυχον χάριτος
ἢ κεχαριτωμένη». 170
- ιζ' «**Νικῶμαι** διὰ τὸν πόθον, ὃν ἔχω πρὸς τὸν ἄνθρωπον,
ὃ ποιητῆς ἀπεκρίθη. Ἐγὼ, δούλη καὶ μητέρα μου,
οὐ λυπῶ σε, γνωριῶ δὲ ἂ θέλω πράττειν
καὶ θεραπεύσω σου ψυχὴν, ὦ **Μαριὰμ**. 175
Τὸν ἐν ταῖς χερσὶ σου φερόμενον τὰς χεῖρας ἠλούμενον
126^τ μετὰ μικρὸν ὄψει με, ὅτι στέγω τὸ γένος σου
ὃν σὺ γαλουχεῖς, ἄλλοι ποτίσουσι χολήν
ὃν καταφιλεῖς, μέλλει πληροῦσθαι ἐμπτυσμῶν
ὃν ζωὴν ἐκάλεσας, ἔχεις ἰδεῖν κρεμᾶμενον ἐν σταυρῷ 180
καὶ δακρύσεις ὡς θανάοντα, ἀλλ' ἀσπάση με ἀναστάντα
ἢ κεχαριτωμένη).
- ιζ' «**Ὀλων** δὲ τούτων ἐν πείρᾳ βουλήσει μου γενήσομαι
καὶ πάντων τούτων αἰτία διάθεσις γενήσεται,
ἦν ἔκπαλαι ἕως ἄρτι πρὸς τοὺς ἀνθρώπους 185
ἐπεδειξάμην ὡς Θεὸς σῶσαι ζητῶν».
Μαριὰμ δὲ τούτων ὡς ἤκουσεν ἐκ βάθους ἐστέναξε
βοήσασα· «**Ω** βότρυς μου, μὴ ἐκθλιρῶσί σε ἄνομοι!
'**Εβλάστησά** σε· μὴ ὄνομαι τοῦ ἐμοῦ τέκνου σφαγὴν!»
'**Ο** δὲ πρὸς αὐτὴν ἔφησεν οὕτως εἰπὼν 190
«**Παῦσαι**, μητέρα, κλαίουσα δ' ἀγνοεῖς· ἐὰν γὰρ μὴ τελεσθῆ,
ἀπολοῦνται οὗτοι πάντες, δι' οὗς ἰκετεύεις με
ἢ κεχαριτωμένη.
- ιη' «**Υπνον** δὲ νόμισον εἶναι τὸν θάνατόν μου, μητέρα μου·
τρεῖς γὰρ ἡμέρας τελέσας ἐν μνήματι θελήματι 195

178 Mat. 27,34. 179 Mat. 26,67 - 27,30. Mar. 14,65 - 15,19.

Στ. 174 κ.ε. Πρόρρησιν περὶ τοῦ πάθους καὶ τῆς ἀναστάσεως ἀκούει ἡ Παρθένος ἀπὸ τὰ χεῖλη τοῦ Συμεὸν εἰς τὸν ὕμνον τοῦ Ρωμανοῦ εἰς τὴν Ἑπαπαντὴν (Ἕμνοι Β', σσ. 325 - 327, στ. 232 - 267). Εἰς τὰ Εὐαγγέλια ἐξ ἄλλου ὁ Ἰησοῦς προλέγει τὸ πάθος καὶ τὴν ἀνάστασίν του εἰς τοὺς μαθητάς του (Μάρκ. 10,33-34, Λουκ. 18,32).

Στ. 180. Ζωὴν ἐκάλεσας. Βλ. ἀνωτέρω, στ. 9.

Στ. 189. Ἡ Παρθένος δὲν διαφέρει ἐδῶ ἀπὸ οἰανδήποτε ἄλλην ἀνθρωπίνην μητέρα. Καὶ ἡ Σάρρα εἰς τὸν ὕμνον τοῦ Ρωμανοῦ εἰς τὴν Θυσίαν τοῦ Ἀβραάμ θά εἶπη πρὸς τὸ ὀδηγούμενον πρὸς τὸν θάνατον τέκνον τῆς «**Μὴ** κατίδω σου σφαγὴν καὶ ἀπόλωμαι». (Ἕμνοι Α', σ. 53, στ. 197).

μετὰ ταῦτά σοι ὀρῶμαι ἀναβιώσας
ἐπὶ ἀνακαινίσει τῆς γῆς καὶ τῶν ἐκ γῆς.
Ταῦτα, μητέρα, πᾶσιν ἀνάγγελον· ἐν τούτοις πλουτίσθητι,
ἐκ τούτων βασιλευσον, διὰ τούτων εὐφρανθήτι». 200
'**Εξῆλθεν** εὐθὺς ἡ **Μαριὰμ** πρὸς τὸν Ἀδάμ
εὐαγγελισμὸν φέρουσα τῇ **Εὔᾳ** φησί·
«**Τέως** ἤσυχάσατε ὅσον μικρόν· ἠκούσατε γὰρ αὐτοῦ
ἅπερ εἶπεν ὑπομεῖναι δι' ὑμᾶς τοὺς βοῶντάς μοι
ἢ κεχαριτωμένη».

Στ. 201. Καὶ πάλιν ἡ ἰδιόρρυθμος χρῆσις τοῦ φησί. Βλ. ἀνωτέρω, στ. 141, σημ.

Στ. 202. τέως = ἕως τότε. Βλ. Κ. Ἀμάντου, Γλωσσικαὶ παρατηρήσεις εἰς μεσαιωνικοὺς συγγραφεῖς, ΕΕΒΣ Β', 1925, σσ. 277 - 278.

IV

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ
Α' — Κανών εις τὴν Χριστοῦ Γέννησιν

Ἦχος α'

Ἡ ἀκροστιχίς.

Ἐδελπής μελέεσσιν ἐφύμνια ταῦτα λιγαίνει
νῖα Θεοῦ μερόπων εἵνεκα τικτόμενον
ἐν χθονὶ καὶ λύοντα πολύστονα πῆματα κόσμου
ἀλλ' ἄνα, ζητήρας ὄυεο τῶνδε πόνων.

Ὤδὴ α'. Ὁ Εἰρμός.

Ἐσωσε λαὸν θαυματοργῶν Δεσπότης,
Ἵγρὸν θαλάσσης κύμα χερσώσας πάλαι
Ἐκὼν δὲ τεχθεὶς ἐκ Κόρης, τρίβον βατήν
Πόλου τίθησιν ἡμῖν ὃν κατ' οὐσίαν
Ἰσὸν τε Πατρὶ, καὶ βροτοῖς δοξάζομεν.

Τροπάρια.

Ἦνεγκε γαστήρ ἡγιασμένη Λόγον,
Σαφῶς ἀφλέκτω ζωγραφουμένη βάτω
Μιγέντα μορφῇ τῇ βροτησίᾳ Θεόν,
Εὖας τάλαιναν νηδὸν ἁρᾶς τῆς πάλαι,
Λύοντα πικρᾶς ὃν βροτοὶ δοξάζομεν.

Ἐδειξεν ἀστήρ τὸν πρὸ ἡλίου Λόγον,
Ἐλθόντα παῦσαι τὴν ἁμαρτίαν Μάγοις,
Σαφῶς πενιχρὸν εἰς σπέος τὸν συμπαθῆ,
Σὲ σπαργάνοις ἐλκτόν ὃν γεγηθότες,
Ἴδον τὸν αὐτόν, καὶ βροτὸν καὶ Κύριον.

Ὤδὴ γ'. Ὁ Εἰρμός.

Νεῦσον πρὸς ὕμνους οἰκειῶν, Ἐδεργέτα,
Ἐχθροῦ ταπειῶν τὴν ἐπηρμένην ὀφρὸν.
Φέρον τε, Παντεπόπτα τῆς ἁμαρτίας,

Ἵπερθεν ἀκλόνητον ἐστηριγμένους,
Μάκαρ, μελωδοὺς τῇ βάσει τῆς πίστεως.

Τροπάρια.

Νύμφης πανάγνου τὸν πανόλβιον τόκον,
Ἴδεῖν ὕπερ νοῦν ἠξιωμένος χορός,
Ἵγρην ἄλκον, ἐκλονεῖτο τῷ ξένῳ τρόπῳ
Τάξιν μελωδοῦσάν τε τῶν Ἀσωμάτων,
Ἵνα κατα Χριστόν, ἀσπύρωσ σαρκούμενον.

Ἵφρους ἀνάστων, οὐρανῶν εὐσπλαγχνία,
Τελεῖ καθ' ἡμᾶς ἐξ ἀνομφεύτου Κόρης.
Ἵλλος ὢν τὸ πρόσθεν ἄλλ' ἐπ' ἐσχάτων,
Λόγος παχυνθεὶς σαρκί, τὸν πεπτωκότα,
Ἵνα πρὸς αὐτόν, ἐλκύσῃ πρωτόκτιστον.

Ὤδὴ δ'. Ὁ εἰρμός.

Γένους βροτείου, τὴν ἀνάπλασιν πάλαι,
Ἵδων Προφήτης Ἀββακούμ, προμηνύει,
Ἴδεῖν ἀφράστως, ἀξιοθεὶς τὸν τύπον.
Νέον βρέφος γὰρ ἐξ ὄρου τῆς Παρθένου,
Ἐξῆλθε λαῶν, εἰς ἀνάπλασιν Λόγος.

Τροπάρια.

Ἵσος προῆλθε τοῖς βροτοῖς ἐκουσίως,
Ἵψιστε, σάρκα προσλαβὸν ἐκ Παρθένου,
Ἵὸν καθᾶραι τῆς δρακοντείας κάρας,
Ἵγων ἅπαντας πρὸς σέλας ζωηφόρον,
Θεὸς πεφουκῶς, ἐκ πύλων ἀνηλίων.

Ἵθνη τὰ πρόσθεν τῇ φθορᾷ βεβυσμένα,
Ἵλεθρον ἄρδην, δυσμενοῦς πεφευγότα,
Ἵψοῦτε χεῖρας, σὺν κρότοις ἐφυνμίσις.
Μόνον σέβοντα Χριστόν, ὡς εὐεργέτην,
Ἵεν τοῖς καθ' ἡμᾶς συμπαθῶς ἀφιγμένον.

Ἵρίζης φνεῖσα τοῦ Ἵεσσαὶ Παρθένε,
Ἵρους παρηλθε, τῶν βροτῶν τῆς οὐσίας,
Ἵπατὴρ τεκοῦσα τὸν πρὸ αἰῶνον Λόγον
Ἵως ηὐδόκησεν αὐτός, ἐσφραγισμένην,
Ἵνηδὸν διελθεῖν τῇ κενώσει τῇ ξένη.

Ῥδὴ ε'. Ὁ εἰρμός.

Ἐκ νυκτὸς ἔργων, ἐσκοτισμένοις πλάνης,
Ἰλασμὸν ἡμῖν Χριστέ, τοῖς ἐρηγόρως,
Νῦν σοι τελοῦσιν ὕμνον, ὡς εὐεργέτη.
Ἐλθοῖς πορίζων, εὐχερῆ τε τὴν τρίβον,
Καθ' ἣν ἀνατρέχοντες, εὐροῖμεν κλέος.

Τροπάρια.

Ἀπηνὲς ἔχθος τὸ πρὸς αὐτὸν Δεσπότης,
Τεμῶν διαμπᾶξ σαρκὸς ἐν παρουσία,
Ἴνα κρατοῦντος ὤλεσε ψυχοφθόρον,
Κόσμον συνάπτων ταῖς ἀύλοις οὐσίαις,
Τίθεις προσηγή τὸν Τεκόντα τῇ κτίσει.

Ὁ λαὸς εἶδεν, ὁ πρὶν ἡμανρωμένος,
Μεθ' ἡμέραν φῶς τῆς ἀνω φρυκτωρίας·
Ἔθνη Θεῷ δὲ κλῆρον Υἱὸς προσφέρει
Νέμων ἐκεῖσε, τὴν ἀπόρρητον χάριν,
Ὁδ' πλείον ἐξήγησεν ἡ ἁμαρτία.

Ῥδὴ ς'. Ὁ εἰρμός.

Ναίων Ἰωνᾶς ἐν μυχοῖς θαλαττίοις,
Ἐλθεῖν ἐδεῖτο, καὶ ζάλην ἀπαρκέσαι·
Νογείς ἐγὼ δὲ τῷ τυραννοῦντος βέλει,
Χριστέ προσαυδῶ, τὸν κακῶν ἀναιρέτην,
Θᾶπτον μολεῖν σε τῆς ἐμῆς ἑαθυμίας.

Τροπάρια.

Ὅς ἦν ἐν ἀρχῇ, πρὸς Θεὸν Θεὸς Λόγος,
Νυνὶ κρατῶναι, μὴ σθένουσαν τὴν πάλαι,
Ἰδῶν φυλάξαι, τὴν καθ' ἡμᾶς οὐσίαν,
Καθεῖς ἑαυτὸν δευτέρῳ κοινωνίᾳ,
Ἀδῶις προφαίνων τῶν παθῶν ἑλευθέρων.

Ἴκται δι' ἡμᾶς Ἀβραὰμ ἐξ ὀσφύος,
Δυγρῶς πεσόντας ἐν σκότει τῶν πταισμάτων,
Υἱὸς ἐγείρει τῶν κάτω νενευκότων,
Ὁ φῶς κατοικῶν, καὶ φάτιν παρ' ἀξίαν,
Νῦν εὐδόκησας, εἰς βροτῶν σωτηρίαν.

Ῥδὴ ζ'. Ὁ εἰρμός.

Τῷ παντάνακτος ἐξεφάβλισαν πόθῳ,
Ἀπλητα θυμαίνοντος ἠγκιστρωμένοι,
Παῖδες τυράννου δύσθεον γλωσσαλγίαν,
Οἷς εἶκαθε πῶρ ἄσπετον τῷ Δεσπότη,
Ἀέγουσιν· Εἰς αἰῶνας εὐλογητὸς εἶ.

Τροπάρια.

Ὑπηρέτας μὲν, ἐμφανῶς καταφλέγει,
Σφίξει δὲ παφλάζουσα ζοιζηδὸν νέους,
Ταῖς ἐπταμέτροις κάσσει πυργουμένη,
Ὁδς ἔστεφε φλόξ, ἄφθονον τοῦ Κυρίου
Νέμοντος, εὐσεβείας εἴνεκα, δρόσον.

Ἀρωγὴ Χριστέ, τὸν βροτοῖς ἐναντίον,
Πρόβλημα τὴν σάρκωσιν ἀρρήτως ἔχων,
Ἦσχυνας, ὄλβον τῆς θεώσεως φέρων,
Μορφούμενος νῦν ἥστικος δι' ἐλπίδα,
Ἀνωθεν εἰς κευθμῶνας ἤλθομεν ζόφου.

Τὴν ἀγριωπὸν, ἀκρατῶς γαυρουμένην,
Ἄσεμνα βακχεύουσαν ἐξοιστρούμενον
Κόσμον, καθεῖλες παρσθενῶς ἁμαρτίαν·
Ὁδς εἴλκυσε πρὶν, σήμερον τῶν ἀρκύων
Σφίξεις δέ, σαρκωθεῖς ἐκῶν, Εὐεργέτα.

Ῥδὴ η'. Ὁ εἰρμός.

Μήτηρ ἀφλέκτως εἰκονίζουσι Κόρης,
Οἱ τῆς παλαιᾶς πυροπολούμενοι νέοι.
Ὑπερφυῶς κύνουσαν, ἐσφραγισμένην,
Ἄμφω δὲ δρώσα θαυματουργία μιᾷ,
Λαοὺς πρὸς ὕμνον ἐξανίστησι χάρις.

Τροπάρια.

Δόμην φρυγούσα, τοῦ θεοῦσθαι τῇ πλάνῃ,
Ἀληκτον ὕμνεῖ τὸν κενούμενον Λόγον,
Νεανικῶς ἅπασα σὸν τρόμῳ κτίσις,
Ἄδοξον εἶδος δειματουμένη φέρει,
Ῥευστὴ γεγῶσα, κὰν σοφῶς ἐκαρτέρει.

Ἡμεῖς πλανήτιν πρὸς νομὴν ἐπιστρέφον,
 Τὴν ἀνθοποιὸν ἐξ ἐρημαίων λόφων,
 Ἡ τῶν ἐθνῶν ἔγερσις, ἀνθρώπων φύσιν
 Ῥώμην βιαίαν τοῦ βροτοκτόνου σβέσαι,
 Ἀνὴρ φανείς τε, καὶ Θεὸς προμηθεΐα.

Ῥδὴ θ'. Ὁ εἰρμός.

Στέργειν μὲν ἡμᾶς, ὡς ἀκίνδονον φόβῳ,
 Ῥᾶον σιωπὴν, τῷ πόθῳ δὲ Παρθένε,
 Ὑμνοὺς ὑφαίνειν, συντόνως τεθηγμένους,
 Ἐργῶδες ἔστιν· ἀλλὰ καὶ Μήτηρ σθένος,
 Ὅση πέφυκεν ἢ προαίρεσις, δίδου.

Τροπάρια.

Τύπους ἀφεγγεῖς καὶ σκιάς παρηγμένας,
 Ὡ Μήτηρ ἀγνή, τοῦ Λόγου δεδορκότες,
 Νέου φανέντος, ἐκ πύλης κεκλεισμένης,
 Δοξοῦμενοί τε, τῆς ἀληθείας φάος,
 Ἐπαξίως σὴν εὐλογοῦμεν γαστέρα.

Πόθον τετευχώς, καὶ Θεοῦ παρουσίας,
 Ὁ χριστοτερπῆς λαὸς ἠξιωμένος,
 Νῦν ποτνιαῖται τῆς παλιγγενεσίας,
 Ὡς ζωοποιουῖ τὴν χάριν δὲ Παρθένε,
 Νέμοις ἀχραντε, προσκυνῆσαι τὸ κλέος.

Β' — Νεκρώσιμα Ἰδιόμελα

Ἦχος α'

Ποία τοῦ βίου τροφή διαμένει ἀμέτοχος; Ποία δόξα ἔστηκεν ἐπὶ γῆς ἀμετάθετος; Πάντα σκιάς ἀσθενεστέρα, πάντα ὄνειρων ἀπατηλότερα· μία ἔσπῃ καὶ ταῦτα πάντα θάνατος διαδέχεται. Ἄλλ' ἐν τῷ φωτί, Χριστέ, τοῦ προσώπου σου, καὶ τῷ γλυκασμῷ τῆς σῆς ὠραιότητος, ὃν ἐξελέξω ἀνάπαυσον ὡς φιλόνηθρος.

Ἦχος β'

Ὡς ἄνθος μαραίνεται, καὶ ὡς ὄναρ παρέρχεται, καὶ διαλύεται πᾶς ἄνθρωπος· πάλιν δὲ ἠχοῦσης τῆς σάλπιγγος, νεκροὶ ὡς ἐν συσσεισμῷ, πάντες

ἀναστήσονται πρὸς τὴν σὴν ὑπάντησιν, Χριστέ ὁ Θεός· τότε, Δέσποτα, ὃν μετέστησας ἐξ ἡμῶν, ἐν ταῖς τῶν ἁγίων σου κατὰταξον σκηναῖς, τὸ πνεῦμα τοῦ σοῦ δούλου, Χριστέ.

Ὁ αὐτός

Οἴμοι, οἷον ἀγῶνα ἔχει ἡ ψυχὴ, χωριζομένη ἐκ τοῦ σώματος! Οἴμοι πόσα δακρύνει τότε, καὶ οὐχ ὑπάρχει ὁ ἑλεῶν αὐτὴν! πρὸς τοὺς ἀγγέλους τὰ ὄμματα δέπουσα, ἄπρακτα καθικετεύει πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τὰς χεῖρας ἐκτείνουσα, οὐκ ἔχει τὸν βοηθοῦντα. Διό, ἀγαπητοί μου ἀδελφοί, ἐννοήσαντες ἡμῶν τὸ βραχὺ τῆς ζωῆς, τῷ μεταστάντι τὴν ἀνάπαυσιν, παρὰ Χριστοῦ αἰτησώμεθα, καὶ ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν τὸ μέγα ἔλεος.

Ἦχος γ'

Πάντα ματαιότης τὰ ἀνθρώπινα, ὅσα οὐχ ὑπάρχει μετὰ θάνατον· οὐ παραμένει ὁ πλοῦτος, οὐ συνοδεύει ἡ δόξα· ἐπελθὼν γὰρ ὁ θάνατος, ταῦτα πάντα ἐξηφάνισται. Διὸ Χριστῷ τῷ ἀθανάτῳ βασιλεῖ βοήσωμεν. Τὸν μεταστάντα ἐξ ἡμῶν ἀνάπαυσον, ἐνθα πάντων ἔστιν εὐφραينوμένων ἢ κατοικία.

Ἦχος δ'

Ὅντως φοβερῶτατον, τὸ τοῦ θανάτου μυστήριον, πῶς ψυχὴ ἐκ τοῦ σώματος βιαίως χωρίζεται ἐκ τῆς ἁρμονίας, καὶ τῆς συμφυΐας ὁ φυσικώτατος δεσμός, θείῳ βουλήματι ἀποτέμνεται. Διὸ σὲ ἱκετεύομεν· τὸν μεταστάντα ἀνάπαυσον ἐν σκηναῖς τῶν δικαίων σου, ζωοδότα φιλόνηθρε.

Ὁ αὐτός

Ποῦ ἔστιν ἡ τοῦ κόσμου προσπάθεια; Ποῦ ἔστιν ἡ τῶν προσκαίρων φαντασία; Ποῦ ἔστιν ὁ χρυσὸς καὶ ὁ ἄργυρος; Ποῦ ἔστι τῶν οἰκετῶν ἢ πλήμμυρα καὶ ὁ θόρυβος; Πάντα κόνις, πάντα τέφρα, πάντα σκιά! Ἄλλὰ δεῦτε βοήσωμεν τῷ ἀθανάτῳ βασιλεῖ· Κύριε, τῶν αἰωνίων σου ἀγαθῶν ἀξίωσον τὸν μεταστάντα ἐξ ἡμῶν, ἀναπαύων αὐτὸν ἐν τῇ ἀγήρῳ μακαριότητι.

Ἦχος πλ. α'

Ἐμνήσθην τοῦ Προφήτου βοῶντος. Ἐγὼ εἶμι γῆ καὶ σποδός· καὶ πάλιν κατενόησα ἐν τοῖς μνήμασι καὶ εἶδον τὰ ὄσπῃ τὰ γεγυμνωμένα καὶ εἶπον· ἄρα τίς ἔστι, βασιλεὺς ἢ στρατιώτης, ἢ πλοῦσιος ἢ πένης ἢ δίκαιος ἢ ἁμαρτωλός; Ἄλλὰ ἀνάπαυσον, Κύριε, μετὰ δικαίων τὸν δούλόν σου, ὡς φιλόνηθρος.

Ἦχος πλ. β'

Ἀρχὴ μοι καὶ ὑπόστασις, τὸ πλαστοουργόν σου γέγονε πρόσταγμα· βουληθεὶς γὰρ ἐξ ἀοράτου τε καὶ ὄρατῆς με ζῶον συμπῆξαι φύσεως, γῆθέν μου τὸ σῶμα

διέπλασας, δέδωκας δέ μοι ψυχὴν, τῇ θείᾳ σου καὶ ζωοποιῶ ἐμπνεύσει. Διό, Χριστέ, τὸν δοῦλόν σου, ἐν χώρᾳ ζώντων, ἐν σκηναῖς δικαίων ἀνάπασσον.

Ἦχος βαρύς

Ἀνάπασσον, Σωτὴρ ἡμῶν ζωοδότα, ὃν μετέστησας ἀδελφὸν ἡμῶν ἐκ τῶν προσκαίρων, κράζοντα· δόξα σοι.

Ὁ αὐτὸς

Κατ' εἰκόνα σὴν καὶ ὁμοίωσιν, πλαστοουργήσας κατ' ἀρχὰς τὸν ἄνθρωπον, ἐν Παραδείσῳ τέθεικας, κατάρχειν σου τῶν κτισμάτων φθόνῳ δὲ διαβόλου ἀπατηθεὶς, τῆς βρώσεως μετέχε, τῶν ἐντολῶν σου παραβάτης γεγονώς· διὸ πάλιν εἰς γῆν ἐξ ἧς ἐλήφθη, κατεδίκασας ἐπιστρέφειν, Κύριε, καὶ αἰτεῖσθαι τὴν ἀνάπασιν.

Ἦχος πλ. δ'

Θρηγῶ καὶ ὀδύρομαι, ὅταν ἐννοήσω τὸν θάνατον, καὶ ἴδω ἐν τοῖς τάφοις κειμένην τὴν κατ' εἰκόνα Θεοῦ, πλασθεῖσαν ἡμῖν ὠραιότητα, ἄμορφον, ἄδοξον, μὴ ἔχουσαν εἶδος. Ὡ τοῦ θαύματος! Τί τὸ περὶ ἡμᾶς τοῦτο γέγονε μυστήριον; Πῶς παρεδόθημεν τῇ φθορᾷ, πῶς συνεζεύχθημεν τῷ θανάτῳ; Ὅπως Θεοῦ προστάξει, ὡς γέγραπται, τοῦ παρέχοντος τοῖς μεταστᾶσι τὴν ἀνάπασιν.

Ὁ αὐτὸς

Ὁ θάνατός σου, Κύριε, ἀθανασίας γέγονε πρόξενος· εἰ μὴ γὰρ ἐν μνήματι κατετέθης, οὐκ ἂν ὁ Παράδεισος ἠρέμωκε· διὸ τὸν μεταστάντα ἀνάπασσον ὡς φιλόανθρωπος.

V

ΚΟΣΜΑ ΤΟΥ ΜΑΪΟΥΜΑ Κανὼν εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν¹.
Ἡ ἀκροστιχίς «Χριστὸν γεγηθῶς πρέσβυς ἀγκαλιζέται».

Ἦχος γ'

Ὤδῃ α'. Ὁ εἰρμός.

Χέρσον ἀβυσσοτόκιον πέδον | ἥλιος ἐπεπόλευσέ ποτε·
ὡσεὶ τεῖχος γὰρ ἐπάγη | ἐκατέρωθεν ὕδωρ
λαῶ πεζοπονητοποροῦντι | καὶ θεαρέστως μέλποντι·
ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ· | ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται.

8

Τροπάρια.

Ῥανάτωσαν ὕδωρ νεφέλαι· | ἥλιος ἐν νεφέλῃ γὰρ κούφη
ἐποχούμενος ἐπέστη | ἀκηράτοις ὠλέναις
Χριστὸς ἐν τῷ ναῶ ὡς βρέφος· | διὸ πιστοὶ βοήσωμεν·
ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ· | ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται.

16

(β) Ἰσχύσατε χεῖρες Συμεῶν | τῷ γῆρα ἀνειμέναι, καὶ κνήμαι
παρειμέναι δὲ πρεσβύτου | εὐθυβόλως κινεῖσθε
Χριστοῦ πρὸς ὑπαντὴν· χορείαν | σὺν ἄσωμάτοις στήσαντες
ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ | ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται.

20

(γ) Συνέσει ταθέντες οὐρανοὶ | εὐφράνθητε, ἀγάλλον δὲ ἡ γῆ·
ὑπερθέων γὰρ ἐκ κόλπων | ὁ τεχνίτης φοιτήσας
Χριστὸς ὑπὸ μητρὸς Παρθένου | Θεῷ Πατρὶ προσάγεται
νήπιος ὁ πρὸ πάντων· | ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται.

30

Ὤδῃ γ'. Ὁ εἰρμός.

Τὸ στερέωμα | τῶν ἐπὶ σοὶ πεποιθότων
στερέωσον, Κύριε, | τὴν Ἐκκλησίαν,
ἢν ἐπίσω τῷ τιμίῳ σου αἵματι.

37

18 - 20: Ἰσχύσατε χεῖρες ἀνειμέναι καὶ γόνατα παραλελυμένα. Ἡσαΐας, λς', 3.

Τροπάρια.

Ὁ πρωτότοκος | ἐκ τοῦ Πατρὸς πρὸ αἰώνων
πρωτότοκος νήπιος | κόρης ἀφθόρου
τῷ Ἀδὰμ χεῖρα προτείνων ἐπέφανεν. 42

(β) **Νηπιόφρονα** | τὸν γεγονότα ἀπάτη
πρωτόπλαστον ἔμπαλιν | ἐπανορθώσων
Θεὸς Λόγος νηπιάσας ἐπέφανε. 47

(γ) **Γῆς ἀπόγονον** | παλινδρομήσασαν ταύτη
θεότητος σύμμορφον | φύσιν ὁ Πλάστης
ὡς ἀτρέπτως νηπιάσας ἀνέδειξε. 52

Ῥδὴ δ'. Ὁ εἰρμός.

Ἐκάλυπεν οὐρανοῦς | ἡ ἀρετὴ σου, Χριστέ·
τῆς κιβωτοῦ γὰρ προελθὼν | τοῦ ἀγιάσματος σου,
τῆς ἀφθόρου Μητρὸς, | ἐν τῷ ναῶ τῆς δόξης σου ὤφθης,
ὡς βρέφος ἀγκαλοφορούμενος·
καὶ ἐπλήσθη τὰ πάντα τῆς σῆς αἰνέσεως. 55

Τροπάρια.

Γηθόμενος Συμεὼν | τῶν ἀπορρήτων μύστα,
ἡ Θεοτόκος ἐβόα, | ὄν ὑφ' Ἁγίου πάλαι |
κεχηρημάτισαι | Πνεύματος νηπιάσαντα Λόγον
Χριστὸν ἐναγκαλλίζου, κράζων αὐτῷ·
ἐπληρώθη τὰ πάντα τῆς σῆς αἰνέσεως. 66

(β) Ἐν ἠλιπίας, Συμεὼν, ἠλικιώτην βρεφῶν,
χαίρων ὑπόλαβε Χριστὸν, | τοῦ Ἰσραὴλ τοῦ θείου
τὴν παράκλησιν, | τὸν νόμον ποιητὴν καὶ δεσπότην
πληροῦντα νόμον τάξιν, κράζων αὐτῷ·
ἐπληρώθη τὰ πάντα τῆς σῆς αἰνέσεως. 73

(γ) Θεώμενος Συμεὼν λόγον τὸν ἀναρχον
μετὰ σαρκός, ἐν θρόνῳ | χερουβικῷ Παρθένῳ
ἐποχούμενον, | τὸν αἴτιον τοῦ εἶναι τὰ πάντα
ὡς βρέφος, ἐκπλαγεῖς ἐβόα αὐτῷ·
ἐπληρώθη τὰ πάντα τῆς σῆς αἰνέσεως. 80

Ῥδὴ ε'. Ὁ εἰρμός.

Ὡς εἶδεν Ἡσαίας | συμβολικῶς ἐν θρόνῳ ἐπηρμένῳ Θεὸν
ὑπ' ἀγγέλων δόξης | δορυφορούμενον,
ὦ τάλας ! ἐβόα, ἐγώ·
πρὸ γὰρ εἶδον σωματούμενον Θεόν,
φωτὸς ἀνεσπέρου | καὶ εἰρήνης δεσπόζοντα. 85

Τροπάρια.

Συνεῖς ὁ θεῖος πρέσβυς | τὴν προφανείσαν πάλαι τῷ προφήτῃ δόξαν,
σαρκὶ Λόγον βλέπων | Μητρὶ κρατούμενον,
ὦ χαίροις, ἐβόα, σεμνή·
ὡς γὰρ θρόνος περιέχεις τὸν Θεόν,
φωτὸς ἀνεσπέρου | καὶ εἰρήνης δεσπόζοντα. 93

(β) **Προκόψας ὁ πρεσβύτης** | καὶ τῶν ἰγνῶν ἐνθέως ἐφαψάμενος
τῆς ἀπειρογάμου | καὶ Θεομήτορος,
πῦρ, ἔφη, βαστάξεις, ἀγνή·
βρέφος φρίττω ἀγκαλίσασθαι Θεόν,
φωτὸς ἀνεσπέρου | καὶ εἰρήνης δεσπόζοντα. 100

(γ) **Ῥύπτεται Ἡσαίας** | τοῦ Σεραφίμ τὸν ἄνθρακα δεξάμενος, 106
ὁ πρέσβυς ἐβόα | τῇ Θεομήτορι·
σὺ ὥσπερ λαβίδι χερσὶ
λαμπρύνεις με ἐπιδοῦσα ὄν φέρεις,
φωτὸς ἀνεσπέρου | καὶ εἰρήνης δεσπόζοντα.

Ῥδὴ ς'. Ὁ εἰρμός.

Ἐβόησέ σοι | ἰδὼν ὁ πρέσβυς
τοῖς ὀφθαλμοῖς τὸ σωτήριον, | ὁ λαοῖς ἐπέστη
ἐκ Θεοῦ, Χριστέ, σὺ θεὸς μου. 117

Τροπάρια.

Σιών σὺ λίθος | ἐναπετέθης
τοῖς ἀπιστοῦσι προσκόμματος | καὶ σκανδάλου πέτρα,
ἀρραγῆς πιστῶν σωτηρία.

(β) **Βεβαίως φέρων** | τὸν χαρακτήρα

118. κὰν ἐπ' αὐτῷ πεποιοῦς ἦς, ἔσται σοι εἰς ἀγίασμα καὶ σὺχ ὡς λίθον προσκόμματα συναντήσεσθε, οὐδὲ ὡς πέτρας πτώματι. Ἦσ. γ', 14.

τοῦ πρὸ αἰώνων σε φύσαντος | τὴν βροτῶν δι' οἶκτον 126
 νῦν ἀσθένειαν περιέθου.

(γ) Υἱὸν Ὑψίστου, | υἱὸν Παρθένου,
 Θεὸν παιδίον γενόμενον | προσκυνήσαντά σε 132
 νῦν ἀπόλυσον ἐν εἰρήνῃ.

ᾠδὴ ζ'. Ὁ εἰρμός.

Σὲ τὸν ἐν πυρὶ δροσίσαντα | παῖδας θεολογήσαντας
 καὶ Παρθένῳ ἀκηράτῳ ἐνοικήσαντα,
 Θεὸν Λόγον ὑμνοῦμεν, | ἐδσεβῶς μελωδοῦντες· 140
 ἐδλογητὸς ὁ Θεὸς | ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν.

Τροπάρια.

Ἄδὰμ ἐμφανίσων ἄπειμι | εἰς Ἄδου διατρίβογτι
 καὶ τῇ Εὐὰ προσκομίσων εὐαγγέλια,
 Συμεῶν ἀνεβόα, | σὺν προφήταις χορευῶν
 ἐδλογητὸς ὁ Θεὸς | τῶν πατέρων ἡμῶν. 146

(β) Γένος χοϊκὸν ἠυσόμενος | Θεὸς ἕως τοῦ Ἄδου ἤξει·
 αἰχμαλώτοις δὲ παρέξει πᾶσαν ἄφρασιν
 καὶ ἀνάβλεψιν πηροῖς, | ὡς ἀλάλοις βοῆσαι
 ἐδλογητὸς ὁ Θεὸς | ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν. 153

(γ) Καὶ σοῦ τὴν καρδίαν, ἄφθορε, | ῥομφαία διελεύσεται,
 Συμεῶν τῇ Θεοτόκῳ προηγόρευσεν,
 ἐν σταυρῷ καθορώσης | σὸν Υἱόν, ᾧ βοῶμεν·
 ἐδλογητὸς ὁ Θεὸς | ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν. 156

ᾠδὴ η'. Ὁ εἰρμός.

Ἀστέκτω πυρὶ ἐνωσθέντες | οἱ θεοσεβείας προεστῶτες νεανίαι,
 τῇ φλογὶ δὲ μὴ λωβηθέντες | θεῖον ὕμνον ἐμελπον·
 ἐδλογεῖτε πάντα τὰ ἔργα τὸν Κύριον 165
 καὶ ὑπερυψοῦτε | εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Τροπάρια.

Λαὸς Ἰσραὴλ, τὴν σὴν δόξαν | τὸν Ἐμμανουὴλ δοῶν παιδίον ἐκ Παρθένου
 πρὸ προσώπου τῆς θείας | κιβωτοῦ νῦν χόρευε·
 ἐδλογεῖτε πάντα τὰ ἔργα τὸν Κύριον 172
 καὶ ὑπερυψοῦτε | εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

(β) Ἰδοὺ, Συμεῶν ἀνεβόα, | τὸ ἀντιλεγόμενον σημεῖον οὗτος ἔσται,
 Θεὸς ὢν καὶ παιδίον· | τούτῳ πίστει ψάλλομεν·
 ἐδλογεῖτε πάντα τὰ ἔργα τὸν Κύριον
 καὶ ὑπερυψοῦτε | εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας. 181

(γ) Ζωὴ πεφυκῶς οὗτος ἔσται | πτωχοῖς ἀπειθοῦσι νηπιάσας θεῖος Λόγος
 ὡς ἀνάστασις πᾶσι | τοῖς ἐν πίστει μέλλουσιν·
 ἐδλογεῖτε πάντα τὰ ἔργα τὸν Κύριον 186
 καὶ ὑπερυψοῦτε | εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

ᾠδὴ θ'. Ὁ εἰρμός.

Ἐν νόμῳ σκιᾶ καὶ γράμματι τύπον | κατίδωμεν οἱ πιστοί·
 πᾶν ἄρσεν τὸ τὴν μήτραν | διανοῖγον ἅγιον Θεῷ· 192
 διὸ πρωτότοκον Λόγον | Πατρὸς ἀνάρχου Υἱόν
 πρωτοτοκοῦμενον Μητρὶ | ἀπειράνδρῳ, μεγαλύνωμεν.

Τροπάρια.

Τοῖς πρὶν νεογνῶν τρυγῶν ζεῦγος | δυὰς τε ἦν νεοσσῶν·
 ἀνθ' ὧν ὁ θεῖος πρέσβυς | καὶ σώφρων Ἄννα προφήτις 200
 τῷ ἐκ Παρθένου τεχθέντι | καὶ οἶῳ γόνῳ πατρὸς
 ἐν τῷ ναῷ προσιόντι | λειτουργοῦντες ἐμεγάλυνον.

(β) Ἀπέδωκάς μοι, ἔβόα Συμεῶν, | τοῦ σωτηρίου σου,
 Χριστέ, ἀγαλλίασιν· | ἀπόλαβέ σου τὸν λάτριν,
 τὸν τῇ σκιᾷ κεκμηκότα, | νέον τῆς χάριτος 210
 ἱεροκῆρυκα μύστην | ἐν αἰέσει μεγαλύνοντα.

(γ) Ἱεροπρεπῶς ἀνθωμολογεῖτο | ὑποφητεῖουσα
 ἢ σώφρων καὶ δσία | καὶ πρεσβυρὰ τῷ δεσπότη 216
 ἐν τῷ ναῷ διαρρήδην· | τὴν Θεοτόκον δὲ
 ἀνακηρύττουσα πᾶσι | τοῖς παροῦσιν ἐμεγάλυνεν. 220

σὺν τῷ κλεινῷ Ἰωάννῃ, τῷ τὴν γλῶτταν χειρορρήμονι,
πάντες οἱ τῶν λόγων αὐτῶν ἐρασταὶ
συνελθόντες ὕμνοις τιμήσωμεν
αὐτοὶ γὰρ τῇ Τριάδι ὑπὲρ ἡμῶν ἀεὶ πρεσβεύουσιν.

Θεοτοκίον

Χαῖρε, πύλη Κυρίου ἢ ἀδιόδευτος·
Χαῖρε, τεῖχος καὶ σκέπη τῶν προστρεχόντων εἰς σέ·
Χαῖρε, ἀγείμαστε λιμὴν καὶ ἀπειρόγαμ·
ἢ τεκοῦσα ἐν σαρκὶ τὸν ποιητὴν σου καὶ Θεόν,
πρεσβεύουσα μὴ ἐλλίπτῃς
ὑπὲρ τῶν ἀνυμνούντων καὶ προσκυνούντων τὸν τόκον σου.

Κοντάκιον Ρωμανοῦ εἰς τὴν Γέννησιν.

Ἡ Παρθένος σήμερον μάγοι δὲ μετὰ ἀστέρος
τὸν ὑπερούσιον τίκτει ὁδοιποροῦσι·
καὶ ἡ γῆ τὸ σπήλαιον δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγεννήθη
τῷ ἀπροσίτῳ προσάγει· παιδίον νέον,
ἄγγελοι μετὰ ποιμένων ὁ πρὸ αἰῶνων Θεός.
δοξολογοῦσι·

ΚΑΣΙΑΣ ΜΟΝΑΧΗΣ

Ἰδιόμελον εἰς τὴν Μεγάλην Τετάρτην
ἦχος πλ. δ' 1.

Κύριε, ἢ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνή,
τὴν σὴν αἰσθημένη θεότητα,
μυροφόρου ἀναλαβοῦσα τάξιν,
ὀδυρομένη μύρον σοι πρὸ τοῦ ἐνταφιασμοῦ κομίζει·
οἴμοι, λέγουσα, ὅτι νόξ μοι ὑπάρχει,
οἴστρος ἀκολασίας, ζοφώδης τε καὶ ἀσέληνος
ἕως τῆς ἁμαρτίας·
δέξαι μου τὰς πηγὰς τῶν δακρῶν,
ὁ νεφέλαις διεξάγων τῆς θαλάσσης τὸ ὕδωρ·
κάμφθητί μοι πρὸς τοὺς στεναγμοὺς τῆς καρδίας,
ὁ κλῆνας τοὺς οὐρανούς τῃ ἀφράστῳ σου κενώσει·

5

10

VI

ΥΜΝΟΛΟΓΙΚΑ ΔΙΑΦΟΡΑ

Ἕμνος ἐπιλύχνιος.

Φῶς ἱλαρὸν ἁγίας δόξης ὕμνοῦμεν Πατέρα, Υἱὸν
ἀθανάτου Πατρὸς οὐρανόου, καὶ Ἅγιον Πνεῦμα, Θεόν.
ἁγίου, μάκαρος, Ἄξιος εἶ ἐν πᾶσι καιροῖς ὑμνεῖσθαι
Ἰησοῦ Χριστέ, φωναῖς αἰσίαις,
ἐλθόντες ἐπὶ τὴν ἡλίον δόξαν, Υἱὲ Θεοῦ, ζώην ὁ διδούς.
ιδόντες φῶς ἐσπερινὸν Διὸ ὁ κόσμος σε δοξάζει.

Κάθισμα Εὐαγγελισμοῦ.

Τὴν ὠραιότητα τῆς παρθενίας σου
καὶ τὸ ὑπέρλαμπρον τὸ τῆς ἀγνείας σου
ὁ Γαβριὴλ καταπλαγεῖς
ἐβόα σοι, Θεοτόκε.
Ποῦόν σοι ἐγκώμιον προσάγαγω ἐπάξιον;
τί δὲ ὀνομάσω σε; ἀπορῶ καὶ ἐξίσταμαι.
Διὸ ὡς προσετάγην βοῶ σοι·
Χαῖρε ἢ κεχαριτωμένη.

Ἄπολυτίκιον τοῦ β' ἤχου

Ὅτε κατῆλθες πρὸς τὸν θάνατον, ἐκ τῶν καταχθονίων ἀνέστησας
ἢ ζωὴ ἢ ἀθάνατος, πᾶσαι αἱ δυνάμεις
τότε τὸν Ἄδην ἐνέκρωσας τῶν ἐπουρανίων ἐκράγαζον·
τῇ ἀστραπῇ τῆς θεότητος. Ζωοδότα Χριστέ,
Ὅτε δὲ καὶ τοὺς τεθνεώτας ὁ Θεὸς ἡμῶν δόξα σοι.

Ἄπολυτίκιον Τριῶν Ἱεραρχῶν

ἦχος α'.

Τοὺς τρεῖς μεγίστους φωστῆρας τῆς τρισηλίου θεότητος,
τοὺς τὴν οἰκουμένην ἀκτίσι δογμάτων θείων πυρσεύσαντας,
τοὺς μελιρρότους ποταμοὺς τῆς σοφίας,
τοὺς τὴν κτίσιν πᾶσαν θεογνωσίας νόμασι καταρδεύσαντας,
Βασίλειον τὸν μέγαν καὶ τὸν θεολόγον Γρηγόριον,

1. Πρβλ. καὶ Chrst-Paranikas, σ. 104.

καταφιλήσω τοὺς ἀχράντους σου πόδας,
 ἀποσμήξω τούτους δὲ πάλιν
 τοῖς τῆς κεφαλῆς μου βοστρύχοις·
 ὦν ἐν τῷ παραδείσῳ Ἐῶα τὸ δειλινὸν
 κρότον τοῖς ὤσιν ἤχηθεῖσα
 τῷ φόβῳ ἐκρύβη·
 ἁμαρτιῶν μου τὰ πλήθη καὶ κριμάτων σου ἀβύσσους
 τίς ἐξιχνιάσει, ψυχοσῶστα Σωτήρ μου;
 Μὴ με τὴν σὴν δούλην παρίδῃς
 ὁ ἀμέτρητον ἔχων τὸ ἔλος.

ΛΕΟΝΤΟΣ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ

Ἰδιόμελον Πεντηκοστῆς, ἦχος πλ. δ' 1.

Δεῦτε, λαοί, τὴν τρισυπόστατον θεότητα προσκυνήσωμεν,
 Υἱὸν ἐν τῷ Πατρὶ σὺν Ἁγίῳ Πνεύματι
 Πατὴρ γὰρ ἀχρόνως ἐγέννησεν
 Υἱὸν συναῖδιον καὶ σύνοθρονον,
 καὶ Πνεῦμα Ἅγιον ἦν ἐν τῷ Πατρὶ,
 σὺν Υἱῷ δοξαζόμενον
 μία δύναμις, | μία οὐσία, μία θεότης,
 ἦν προσκυνοῦντες πάντες λέγομεν·
 ἅγιος ὁ Θεὸς | ὁ τὰ πάντα δημιουργήσας δι' Υἱοῦ,
 συνεργεῖα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος·
 ἅγιος ἰσχυρός, δι' οὗ τὸν Πατέρα ἐγνώκαμεν
 καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἐπεδήμησεν ἐν κόσμῳ·
 ἅγιος ἀθάνατος, τὸ παράκλητον Πνεῦμα,
 τὸ ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον
 καὶ ἐν Υἱῷ ἀναπαυόμενον·
 Τριάς ἅγια, δόξα σοι.

5
10
15

1. Κατὰ τὸ Πεντηκοστάριον. Πρβλ. Christ-Paranikas, σ. 409.

ΑΝΩΝΥΜΩΝ

Στιχηρὸν αὐτόμελον εἰς τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν
 ἦχος β'.

Ὅτε ἐκ τοῦ ξύλου σε νεκρὸν	καρδία καὶ χεῖλει,
ὁ Ἀριμαθαίας καθεῖλε	σῶμα τὸ ἀκήρατον
τὴν τῶν ἀπάντων ζωὴν,	σοῦ περιπτύξασθαι
σμίρνη καὶ σινδόνι σε,	ὁμως, συστελλόμενος φόβῳ,
Χριστέ, ἐκήδευσεν	χαίρων ἀνεβόα σοι· Δόξα
καὶ τῷ πόνῳ ἠπείγετο,	τῇ συγκαταβάσει σου, φιλάθρωπε.

Μεγαλυνάρια Χριστουγέννων.

ἦχος α'.

Μεγάλυνον, ψυχὴ μου, τὴν τιμιωτέραν
 καὶ ἐνδοξότεραν τῶν ἄνω στρατευμάτων.
 Μεγάλυνον, ψυχὴ μου, τὸν ἐκ τῆς Παρθένου
 Θεὸν σαρκὶ τεχθέντα.
 Μεγάλυνον, ψυχὴ μου, τὸν ἐν τῷ σπηλαίῳ
 τεχθέντα βασιλέα.
 Μεγάλυνον, ψυχὴ μου, τὸν ὑπὸ τῶν μάγων
 Θεὸν προσκυνηθέντα...
 Σήμερον ἡ Παρθένος τίκτει τὸν Δεσπότην
 ἔνδον ἐν τῷ σπηλαίῳ.
 Σήμερον ὁ Δεσπότης ῥάκει σπαργανοῦται,
 ὁ ἀναφῆς ὡς βρέφος.
 Μεγάλυνον, ψυχὴ μου, τῆς Τρισυποστάτου
 καὶ ἀδιαιρέτου θεότητος τὸ κράτος.
 Μεγάλυνον, ψυχὴ μου, τὴν λυτρωσαμένην
 ἡμᾶς ἐκ τῆς κατάρας.

Ἐγκώμια, εἰς στάσεις τρεῖς, τοῦ ὕθρου τοῦ Μεγάλου Σαββάτου.

Στάσις α', ἦχος πλ. α'.

1. Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ κατετέθη, Χριστέ,
 καὶ ἀγγέλων στρατιαὶ ἐξεπλήττοντο,
 συγκατάβασιν δοξάζουσαι τὴν σὴν.
2. Μέτρα γῆς ὁ στήσας, ἐν σμικρῷ κατοικεῖς,
 Ἰησοῦ παμβασιλεῦ, τάφῳ σήμερον
 ἐκ μνημάτων τοὺς θανόντας ἀνιστῶν.

3. Ἄπορει καὶ φύσις νοερά καὶ πληθὺς
ἢ ἀσώματος, Χριστέ, τὸ μυστήριον
τῆς ἀφράστου καὶ ἀρρήτου σου ταφῆς.
4. Ὡσπερ λέων, Σῶτερ, ἀφνιπώσας σαρκί,
ὡς τις σκόμνος ὁ νεκρὸς ἐξανίστασαι,
ἀποθέμενος τὸ γῆρας τῆς σαρκός.
5. Οἴμοι, φῶς τοῦ κόσμου ! οἴμοι φῶς τὸ ἐμόν,
Ἰησοῦ μου ποθεινότετε, ἔκραζεν
ἡ Παρθένος θρηνηδοῦσα γοερῶς.
6. Τίς μοι δώσει ὕδωρ καὶ δακρῶν πηγάς ;
ἡ θεόνομος Παρθένος ἐκράδαζεν,
ἵνα κλαύσω τὸν γλυκὸν μου Ἰησοῦν ;

Στάσις β', ἦχος πλ. α'.

1. Ἄξιόν ἐστι μεγαλύνειν σε τὸν ζωοδότην,
τὸν ἐν τῷ σταυρῷ τὰς χεῖρας ἐκτείναντα
καὶ συντρίψαντα τὸ κράτος τοῦ ἐχθροῦ.
2. Ὑπνώσας, Χριστέ, τὸν φυσίζωον ὕπνον ἐν τάφῳ
καὶ βαρέος ὕπνου ἐξήγειρας,
τοῦ τῆς ἁμαρτίας, τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος.
3. Γῆς ὁ κατ' ἀρχὰς μόνῳ νεύματι πήξας τὸν γῆρον,
ἄπνους ὡς βροτὸς καθυπέδν γῆν
φριξὸν τῷ θεάματι, οὐρανέ.
4. Τέτρωμαι δεινῶς καὶ σπαράττομαι τὰ σπλάγχνα, Λόγε,
βλέπουσα τὴν ἀδικίαν σου σφαγῆν,
ἔλεγεν ἡ Πάναγος ἐν κλαυθμῷ.
5. Ἐδὺς τῇ σαρκί ὁ ἀνέσπερος εἰς γῆν φωσφόρος,
καὶ μὴ φέρον βλέπειν ὁ ἥλιος
ἐσκοτίσθη μεσημβρίας ἐν ἀκμῇ.

Στάσις γ', ἦχος γ'.

1. Αἱ γενεαὶ αἱ πᾶσαι | ὕμνον τῇ ταφῇ σου
προσφέρουσι, Χριστέ μου.

2. Δεῦρο πᾶσα κτίσις, | ὕμνους ἐξοδίους
προσοίσωμεν τῷ Κτίστη.
3. Ἀνέκραζεν ἡ Κόρη, | θερμῶς δακρυρροοῦσα
τὰ σπλάγχνα κεντουμένη.
4. Ὡ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν μου, | γλυκύτετόν μου τέκνον,
πῶς τάφῳ νῦν καλόπτη ;
5. Ἐρραναν τὸν τάφον | αἱ μυροφόροι μύρα
λίαν πρωτὶ ἐλθοῦσαι.

Τροπάριον ἀναστάσιμον.
-Χριστὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν
θανάτῳ θάνατον πατήσας
καὶ τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι
ζωὴν χαρισάμενος.

Τροπάριον ἦχος πλ. α'.

Ἦσατα χόρευε· ἡ Παρθένος ἔσχεν ἐν γαστρὶ, καὶ ἔτεκεν υἱὸν τὸν Ἐμμανουήλ, Θεόν τε καὶ ἄνθρωπον. Ἀνατολὴ ὄνομα αὐτῷ· ὃν μεγαλύνοντες, τὴν Παρθένον μακαρίζομεν.

ΠΙΝΑΚΕΣ

ΠΙΝΑΚΕΣ¹

Α' ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

ΑΓΑΘΙΑΣ ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΟΣ 10, 29, 32, *34 - 35, 36, 39	Βασίλειος μοναχός 46 Βασίλειος Παγουριώτης 46
Ἀγαλλιανός μοναχός 46	ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΣΒΑΕΥΚΕΙΑΣ 84, 118, 123, 124, 125, 163, 180
Ἀθανάσιος Κωνσταντινουπόλεως 46	Βλεμμίδης Νικηφόρος 72
Ἀθανάσιος Μέγας 116, 124, 125, 223	Βυζάντιος ὕμνογρ. 46
Ἀθηνογένης μάρτυς 49 -	
Ἀκάκιος ὕμνογρ. 47	Γαβριήλ ὕμνογρ. 45, 53, 57
Ἀμόντας ἐπιγραμματοποιός 34	Γερμανός Κρυπτοφέρρης 74
Ἀμφιλόχιος Ἰκονίου 15, 121	ΓΕΡΜΑΝΟΣ Α' ΟΙΚ. ΠΙΤΡΧ. 46, 64, 88, 140, *160 - 162, 163, 172, 187, 188, 192, 202, 203
Ἀναστάσιος ὕμνογρ. 45, 61, 245	Γεώργιος Ἀνατολικός 46, 47
Ἀνατολικός μελωδός 46	Γεώργιος Νικομηδείας (ὁ Σικελιώτης), 46, 47, 74, *162, 194
Ἀνατόλιος ὕμνογρ. 88	ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΙΣΙΔΗΣ 9, *39 - 40, 41, 153, 160, 228
ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΡΗΤΗΣ 6, 11, 46, 47, 60, 63, 65, 66, 140, 160, 163, *182 - 210, 218, 220, 233, 236, 244	Γεώργιος Σκυλίτζης 72
Ἀνδρέας Πηρός 46, 47	Γεώργιος Σχολάριος 72 - 73
Ἀντίπατρος Βόστρων 145 - 146	Γεώργιος ὕμνογρ. 45, 53, 57, 66
Ἀντίπατρος Σιδώνιος (ἢ Ἀρχίας) 34	Γεώργιος Χαρτοφύλαξ 44
Ἀποστόλης Μιχαήλ 43, 248	Γρηγόριος Θαυματουργός 124, 125, 133, 134 - 135, 136, 137
Ἀρέθας 70	Γρηγόριος μοναχός 43
Ἀρχάδιος 95	ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΣ 2, 9, 10, 11, 12, *14 - 21, 26, 31, 33, 45, 53, 126, 203, 228
Ἀρσένιος Ἀντιοχείας 74	Γρηγόριος Νύσσης 124, 125, 146
Ἀρσένιος μοναχός 43	Γρηγόριος Παλαμᾶς 4, 61, 66, 72, 73, 223
Ἀρσένιος ὕμνογρ. 45, 47, 57	Γρηγόριος Συρακουσῶν 58, 74
Ἀστέριος Ἀμασειας 125	Γρηγόριος ὕμνογρ. 45, 57
Ἀφθόνιος 37	
Βαρθολομαῖος Κουτλουμουσιανός 43, 97	
Βαρθολομαῖος Κρυπτοφέρρης 74	
Βασίλειος Θεσσαλονίκης 72	
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΜΕΓΑΣ 15, 16, 18, 32, 53, 116, 122, 192, 223	

1. Συνετάχθησαν ὑπὸ Σταύρου Ἰ. Κουρούση. Διὰ κεφαλαίων ἐσημειώθησαν οἱ συγγραφεῖς, περὶ ὧν ἐν τῷ βιβλίῳ ἐκτενεστέρα διαπραγματεύσεις, δι' ἀστερίσκων δ' αἱ σελίδες ὅπου ἡ βασικὴ διαπραγματεύσις περὶ τῶν συγγραφέων.

- Δαμιανός μοναχός 46, 232
 Δημήτριος Χωματιανός 47
 Διονύσιος Μάρνης 34
 Δομέτιος (ἦ -ίτιος) ἀνύπαρκτος ὕμνογρ. 45, 56, 142 - 143, 179
- Ἐλισσαῖος μοναχός 46
 Ἐδστάθιος Θεσσαλονίκης 213
 Ἐφραίμ Ἱεροσολύμων 47
 ΕΦΡΑΙΜ Ο ΣΥΡΟΣ 26, 54, 66, 87, *123 - 124, 140, 141, 146
- Ἡλίας Ἱεροσολύμων 46, 47
 Ἡλίας μοναχός Σικελιώτης 46, 74
 Ἡλίας Σύγκελλος 47
 Ἡλίας ὕμνογρ. 45, 57
 Ἡσύχιος 37
- Θέκλα ὕμνογρ. 47
 Θεόγνωστος ἡγούμενος 46
 Θεόδοτος μοναχός 46
 Θεοδώρητος Κύρρου 223
 Θεόδωρος Ἀνατολικός 46, 47
 Θεόδωρος Β' Λάσκαρις 47, 73, 248
 Θεόδωρος (Πτωχο)πρόδρομος 2, 10, 31, *40, 41, 42, 64
 ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΣΤΟΥΔΙΤΗΣ 41, 45, 46, 47, 57, 60, 66, 172, 223, 224
 Θεοφάνης ὁ Γραπτός 47, 71, 223, 240
 Θεοφάνης ὁ Ὁμολογητής 67, 187, 211
 Θεοφάνης ὁ Πρωτόθρονος 46
 Θεοφάνης ὕμνογρ. 45, 60, 61, 62, 66, 74, 87, 182, 188
- Ἰάκωβος ἅγιος 53
 Ἰγνάτιος 47
 Ἰγνάτιος ἀρχιμ. μονῆς Δημητρίου 77, 78
 Ἰγνάτιος διάκονος (εἶτα Νικαίας) *40, 47, 228
 Ἰγνάτιος μαγίστωρ 32
 Ἰκασία ζῆτει Κασία
 Ἰουστινιανός Α' 73
 Ἰουστίνος 122
 Ἰωάννης ἀνεψιός Ἰω. Δαμασκηνοῦ 46
 Ἰωάννης Ἀρχιδιάκ. 46, 47, 203, 213
 Ἰωάννης Γράσος 44
 ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ 6, 8, 9, 12, 45, 46, 60, 63, 64, 66, 67, 71, 75, 82, 160, 163, 168, 192, 202, 203, *210 - 216, 222, 225, 226, 231, 233, 236, 240, 241, 242, 244, 266
- Ἰωάννης Εὐγενικός 72
 Ἰωάννης Ζωναράς 72
 Ἰωάννης Θεριστής 74
 Ἰωάννης Θηκαράς 47, 203, 213
 Ἰωάννης Κουκουζέλης 71, 87
 Ἰωάννης Κυριώτης ὁ Γεωμέτρης 40, 41
 ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΥΡΟΠΟΥΣ 6, 10, *40, 41, 47, 58, 60, 66, 72, 80, 213, 244
 Ἰωάννης Μερκουρόπουλος 211, 213
 Ἰωάννης μοναχός 47, 61, 168, 203, *212 κέξ., 232, 240
 Ἰωάννης Γ' ἢ Δ' πτρχ. Ἀντιοχείας 211
 Ἰωάννης Ζ' ἢ Η' πτρχ. Ἱεροσολύμων 67, 211
 Ἰωάννης Σταυράκιος 72
 Ἰωάννης ὕμνογρ. 45, 57
 ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ 15, 46, 47, 53, 116, 118, 123, 125, 133, 136, 141, 163, 180, 200, 223, 248
 Ἰωαννίκιος ὕμνογρ. 53
 Ἰώβιος ὕμνογρ. 45, 57, 70
 Ἰωσήφ Καλόθετος 186
 Ἰωσήφ Κρυπτοφέρρης 74
 ΙΩΣΗΦ ΕΒΝΟΣ Ο ΥΜΝΟΓΡΑΦΟΣ 45, 47, 58, 66, 71, 74, 153, *168 - 170, 223, 225, 241
 Ἰωσήφ Στουδίτης 47, 60, 66
- ΚΑΣΙΑ (ΚΑΣΙΑΝΗ) 6, 8, 40, 46, 47, 51, 62, 66, 67, 219, 240, 279
 Κεδρηνός 67
 Κλαυδιανός ἐπιγραμματοποιός 32
 Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς 13
 Κλήμης ὕμνογρ. 47, 62
 Κοιμιστῶρος ὕμνογρ. 46
 ΚΟΣΜΑΣ ΜΑΪΟΥΜΑ 6, 45, 46, 56, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 202, 203, 211 - 212, 221, 224, 233, 236, 241, 244, 273
 Κούκουλος δῆθεν ὕμνογρ. 45
 Κυπριανός μοναχός 45, 46, 47, 57, 70
 Κυριακός ὕμνογρ. 45, 47, 57
 Κύριλλος Ἀλεξανδρείας 124, 125
 Κύριλλος Ἱεροσολύμων 124, 125
 Κωδινός (Ψευδο-), Κουροπαλάτης 51, 53, 127, 171

- Κωνσταντῖνος Ἀκροπολίτης 67
 Κωνσταντῖνος Καβάσιλας 47
 Κωνσταντῖνος Ζ' Πορφυρογέννητος 73, 83, 127
- Λέων Γ' ὁ Σοφός 50, 66, 73, 280
 Λέων ὁ Φιλόσοφος 40
 Λέων ὕμνογράφος 45
 Λεωνίδας ἐπιγραμματοποιός 34
 Λουκάς ὁ Ἀνθρακῆς 74
- Μακάριος Μακρῆς 185 - 186
 Μαλάλας Ἰωάννης 95
 Μανουὴλ μέγας ρήτωρ 47
 Μανουὴλ Β' Παλαιολόγος 66, 72
 Μαρίνος ἐπιγραμματοποιός 32
 Μάρκος Ἐφέσου (Εὐγενικός) 47, 66, 72, 223
 Μάρκος Ὑδροῦντος 45, 63, 66
 Μαρτύριος Ἀντιοχεύς 223
 Μεθόδιος οἰκ. πτρχ. 232
 Μεθόδιος ὁ Ὀλύμπου ἐπ. Πατάρων *13 - 14, 53 - 54
 Μεθόδιος ὁ Συρακούσιος 74
 Μένανδρος ὁ Προτήκτωρ 32
 Μητροφάνης ὕμνογρ. 47, 71, 220
 Μιχαὴλ μοναχός 43
 Μιχαὴλ Χαρτοφύλαξ 32
- Νεῖλος ἡγούμεν. Κρυπτοφέρρης 74
 Νεῖλος Ρόδου 47, 78
 Νεῖλος Σχολαστικός 32
 Νήφων καθηγ. Φλώρου 74
 Νικήτας πατριάρχης καὶ κωμιστῶρ 184
 Νικηφόρος διάκονος 46
 Νικηφόρος Α' οἰκ. πτρχ. 211
 Νικηφόρος Κάλλιτος Ξανθόπουλος *41, 56, 58, 66, 72, 98, 103, 117, 127, 247
 Νικόλαος Κασουλᾶνος 74
 Νικόλαος ὁ Μυστικός 74
 Νικόλαος Ὑδροουντηνός 44
 Νικόλαος ὕμνογρ. 45, 70
 Νόννος ὁ Πανοπολίτης 45
- Ὀλόβολος Μανουὴλ 72
 Ὀρέστης Ἱεροσολύμων 74
 Ὀρέστης ὕμνογρ. 45, 57
- Παλλάδιος Ἐλενοπόλεως 223
 Παῦλος ἀββάς 74
 ΠΑΥΛΟΣ ΣΙΔΕΝΤΙΑΡΙΟΣ 32, *35 - 37
 Πλανούδης Μάξιμος 31, 41
 Πρόκλος οἰκ. πτρχ. 141, 142
 Προκόπιος Καισαρεύς 34
 Προκόπιος Κρυπτοφέρρης 74
- ΡΩΜΑΝΟΣ ΜΕΛΩΔΟΣ 6, 9, 10, 11, 33 - 34, 45, 46, 47, 48, 53, 54, 56, 57, 58, 66, 69, 70, 71, *81 - 181, 216, 221, 225, 226, 233, 240, 241, 243, 244, 245, 246, 248, 257
- Σάββας μοναχός 46
 Σέργιος ἀγιοπολίτης 46
 Σέργιος οἰκ. πτρχ. 45, 84, 153, 156, 158, 160
 Σιναίτης ὕμνογρ. 46
 Στέφανος Ἰταλιώτης 57, 74
 Στέφανος Σαββαίτης 46, 57
 Στέφανος Στουδίτης 57
 Στέφανος ὕμνογρ. 45, 56
 Συκεώτης ὕμνογρ. 46
 Συμεών Θαυμαστο(ο)ρεΐτης 95, 225
 Συμεών Θεσσαλονίκης 47
 Συμεών Μεταφραστής 45, 66, 67, 232
 Συμεών στυλίτης ὁ νεώτερος 223
 ΣΥΝΕΣΙΟΣ ΚΥΡΗΝΑΙΟΣ 2, 6, 10, 11, 12, *21 - 23, 203, 253
 ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ 10, *23 - 26, 32, 49, 58, 140, 202, 254
- Ταράσιος ὕμνογρ. 45, 57
- Φιλῆς Μανουὴλ 10, 40, *41, 43
 Φιλόθεος οἰκ. πτρχ. 61, 72
 ΦΩΤΙΟΣ Α' ΟΙΚ. ΠΤΡΧ. 6, 12, 45, 46, 47, 58, 66, 70, 84, 153, 162, 163, 211, 223, 232
- Χριστόδωρος ποιητής 32, 37
 Χριστόφορος Μυτιληναῖος 42, 44
- Ψελλός Μιχαὴλ 67, 70

Β' ΟΡΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

- Ἁγιασμός 53
 ἔδω 45
 αἶνος 51, 56
 Ἀκάθιστος Ἀκολουθία 71
 Ἀκάθιστος ὕμνος 8, 45, 79, 84, 119, *153 - 172, 221, 222
 ἀκολουθία νεκρώσιμος 75 - 76
 ἀκροστιχίς 23, 52, 53, 55, 56, 59, *61 - 62, *237 - 238
 ἀλληλουάριον 51, 79
 ἀλφάβητον 52, 56
 ἀναβάθμοι 52
 ἀνακλωμένον 23, 51, 52, 55, 59, 104, *237 - 238
 ἀνακρέοντις 23 - 26, 216
 ἀναφώνησις 107
 ἀνθυποφορὰ 107
 ἀνοιξαντάριον 79
 ἀντιθέσεως σχῆμα 106 - 107
 ἀντίφωνον 51, 52, 67
 ἀπόδειπνον 50, 52, 79
 ἀπόκρυφα 116, 125, 144 - 145, 146, 155, 177, *221 - 222
 ἀπολυτίκιον 51, 79
 ἀπόστιχον 50, 51, 67
 Ἀποστολικαὶ Διαταγαὶ 49
 ἀποστροφή 107
 ἀρχαῖοι συγγραφεῖς 122 - 123
 ἄσμα 45, 51, 56
 αὐτόμελον 51, 64
 Βυζάντιον 3, 39, 239
 Γλώσσα ὕμνογράφων 108 - 109, 227 - 228
 γνησιότης 96, *178 - 181
 Γραφή 116 - 118, 217, 246
 Δέησις 56
 διάλογος 69, *109 - 113 (ἐσωτερικὸς) 130 κέξ.
 δόγμα 4 - 5, 7, 70, *118 - 122, 196, *219 - 221, 243, 246
 δοξαστικὸν 51, 67
 Εἰλητάριον 53, 56
 Εἰρημολόγιον 62, *79, 202
 εἰρμός 51, 55, 59, 62, 64
 ἐκφράσεις 37 - 39
 ἐμφάσεως σχῆμα 107
 Ἐνωτικὸν 119
 ἐξαποστειλάριον 52
 ἐπίγραμμα *27 - 33, 228
 ἐπίθετον 108 - 109, 164, 169, 248
 ἐπικλησις 107 - 108, *225 - 226
 Ἐπιτάφιος θρῆνος 76 - 79
 ἔπος 56, 60
 ἐσπερινός 50, 53, 79
 εὐλογητάρια 79
 εὐχή 56
 Εὐχολόγιον 53, 79, 226
 ἐφύμνιον 45, 49, 51, 53, 55, 58, 59, 104, *237 - 238
 ἐωθινὰ 52, 73
 Ἡθοποιία 107
 Ἡρακλειὰς 40
 ἦχοι 231
 Θάνατος 242 κέξ.
 θέατρον 126 κέξ.
 Θεοτοκάριον 10, 79, 202
 θεοτοκίον 50, 51, 62, 65, 215
 θρῆνος 56, 60
 Ἰδιόμελον 50, 51, *67 - 69
 ἰσοσυλλαβία 175, 176, 236
 ἰσοχρονία 236
 Κάθισμα 50, 52
 κανόνες 12, 51, 52, 58, *59 - 66, 175, *202 - 204, 213 - 214, 227

Κανὼν Ἀκαθίστου 168 - 170
 Κανὼν μέγας 65, *204 - 205
 καταβάσιαι 51
 κεκραγάριον 79
 κοντακάρια ἢ κονδακάρια 58, *79, 97 - 101, 176
 κοντάκιον 51, *53 - 59, 65, 79
 κουκούλιον 23, 51, 53

Λειτουργία 50, 53
 λειτουργικὰ βιβλία 79 - 80
 Λειτουργικὸν 79
 λιτή 53

Μαρτυρικὰ 50
 μαρτυρολογία 223
 μέλισμα 60
 μελογράφοι 46, 71
 μέλος 2, 60, 175
 μελουργοὶ 71
 μελωδία 45
 Μελωδοὶ Ἰταλίας 73
 μελωδός 2, 45, 46, 47, 243
 μελωδῶ 45, 47
 μεσονυκτικὸν 50, 52
 μέτρον 228 - 229, 231 κέξ.
 Μηναιὰ 45, 59, 70, 71, *79, 86, 167
 Μηνολόγιον 85, 86
 μίμων θέατρον 129
 μουσικὴ Βυζαντινὴ 229 - 231
 μυστήρια 50, 53

Νόθευσις 96, 176, *179 - 181

Οἶκος 51, 52, 55, 58, 63, 103, 175
 Ὀκτώηχος 45, 53, 71, *79, 215 - 216, *231
 ὁμοτονία 175, 176
 ὄρθρος 50, 52

Παλατίνη Ἀνθολογία 17, 29, *30 - 32, 33
 Παρακλητικὴ 45, 53, 70, *79
 πασαπνοάριον 79
 Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας 123 - 125, 196
 Πεντηκοστάριον 45, 59, *79
 Πλανούδειος Ἀνθολογία 29, 33
 ποίημα 56
 ποιήσις Βυζαντινὴ 3, 5, 7 - 9
 ποιήσις ἐκκλησιαστικὴ 11 - 12

ποιήσις θρησκευτικὴ 9, *13 κέξ.
 ποιήσις λειτουργικὴ 48 - 50
 προηγιασμένων ἀκολουθία 53
 προκείμενον 51
 προόμιον 51, 55, 63, 103
 προσευχὴ 56, 101 - 102
 προσόμιον 50, 51, 64
 προσωποποιία 106

Ρυθμός 231 κέξ.

Σούδα 37
 σταυροθεοτοκίον 50, 51
 στιχηρὰ 50, 51, 93, *101 - 102
 στιχηρὰ Ἀνατολικὰ 216
 στιχηράριον 79
 στιχηρὸν σύντομον 69 - 70
 στίχος, -η 51, 93
 στιχοῦργια 1 - 2
 στιχοῦργοι ἐστεμμένοι 73
 συναξάρια 55, 63, 175, 223, 227
 Σύνοδοι οἰκουμενικαὶ 4

Τετραφῶδιον 52, 62
 τὸν 58, 175, *236
 Τριφῶδιον 45, 62, *79, 83, 153, 164, 171
 τριφῶδιον (ὕμνος) 52, 59, 62
 τροπάριον 50, 51, 59, 64
 Τροπολόγιον 51, 58, 126
 τρόπος 51
 Τυπικὸν 53, *80, 170 - 171

Ὑμνητῆς 45
 ὕμνογραφία 2 - 3, *45 κέξ.
 ὕμνογράφοι 46, 54, 66 - 67, 225, 247 - 248 (ἄγιοι), 66 - 67
 ὕμνογράφοι μεταμελωδικοὶ 70 - 73
 ὕμνοι βασιχυλίδειοι 10
 — δμηρικοὶ 10, 225
 — ὄρφικοὶ 10, 225
 — πινδαρικοὶ 10
 ὕμνολογία 45
 ὕμνολόγος 45
 ὕμνολογῶ 45
 ὕμνος 12, 45, 46, 51, 52, *53 - 59, 60, 63, 65, 159, 175, 227
 ὕμνος χειρουβικὸς 49
 ὕμνῶ 45, 46

ὕμνοδία 45, 47, 60
ὕμνοδικός 45
ὕμνοδός 45, 47
ὕμνοδῶ 45
ὕπακοή 49, 63
ὕπόρρυθμον 235
ὕποφορά 107
ὕπόψαλμα 49, 52, 63
ὕφος 56

Φύσις 113 - 115, 239 - 242

φωταγωγικόν 52

Χαιρετισμοί 79, 155, *226
«Χριστός Πάσχω» 15, 126

Ψαλμός 51, 56
ψαλτήριον 64

Ῥοδή 45, 46, 51, 56, 59, *60 - 61, 62, 63,
64, 213

Ῥοι 50, 53, 99

Ῥολόγιον 53, *79, 168, 170

ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ ΤΙΝΕΣ

Σελίς 42, σημ. 1: Enrica Follieri, Le poesie di Cristoforo Mitileneo come fonte storica, ἐν «Recueil de travaux de l'Institut d'Études Byzantines» N° VIII, 2 (Mélanges G. Ostrogorsky II), Beograd 1964, σσ. 133 - 148.

Σελίς 46, εἰς τὰ περὶ ῥόδων: Ῥοδαὶ παρ' Ἑβραίοις καὶ Χριστιανοῖς, πρβλ. Εὐσέβιον, Εὐαγγ. Προπαρ. IB', αβ' (ΒΕΠ ΚΓ', σσ. 81 - 83).

Σελίς 47, εἰς τὸ τέλος τῆς ὑποσημειώσεως: 1) Μ. Ἰ. Γεδεών, Ἀσινᾶς μελωδός, βοήθημα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μουσικῆς, περ. «Νέα Φόρμιγξ» Α', τεῦχος 1 (Μάρτ. 1921), σσ. 2 γ', 3 αγ', 4 α', ἀρ. 3 (Μάιος 1921), σσ. 3 γ' - 4 α', καὶ ἀρ. 4 (Ἰούν. 1921), σσ. 2 αγ'. 2) Σπυρίδων Καμπανάος, Λαυριώτης ἰατρός, Δημοσίευσις ἀνεκδότων χειρογράφων: Κοσμᾶς μελωδός ὁ ἀγιοπολίτης, «Νέα Φόρμιγξ» Α', ἀρ. φ. 10 (Δεκ. 1921, ὅπου δημοσιεύεται Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου Κοσμᾶ τοῦ Ἀγιοπολίτου καὶ ποιητοῦ ἐκ κώδ. Λαύρ. Γ' 44) καὶ Β' (1922) ἀρ. 14, 15, 16, 17, 18. 3) Ἐ. Α. Πεζόπουλος, Παρατηρήσεις εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ποίησιν Α' - Β', «Νέα Φόρμιγξ» Β', ἀρ. 23 - 24 (Ἰαν. - Φεβρ. 1923), σσ. 2 α' - 5 γ' (ὅπου καὶ ἐπίκρισις τῶν Παντελάκη, Κοντ. καὶ Καν.).

Σελίς 81, εἰς τὸ τέλος τῆς σημ. 1: José Grosdidier de Matons, L'homotonie et l'isosyllabie chez Romanos, «Akten des XI. IBK» München (1958), 1960, σσ. 200 - 205.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ.	15	στιχ.	23	ἐκ τῶν ἄνω ἀντὶ dem	γρ. den
»	29	»	14	» » » » γραφίδες	» σφραγίδες
»	74	»	7	ἐκ τῶν κάτω » 292 - 309	» 202 - 209
»	76	»	20	ἐκ τῶν ἄνω » ἀναπαύσαι	» ἀναπαύσαι
»	77	»	2	» » » » ὕμνον	» ὕμνον
»	79	»	17	ἐκ τῶν κάτω » 1965	» 1964
»	105	»	13	» » » » ἔχοντα	» ἔχοντα
»	113	»	15	ἐκ τῶν ἄνω » 6	» 5
»	123	»	14	ἐκ τῶν κάτω » Ὁμοίως	» Ὁμοίως
»	135	»	5	» » » » φιλοξενίας	» φιλοξενίας

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ Β' ΤΟΜΟΥ

Ἀφιέρωσις	Σελ. δ'
Πρόλογος τῆς τρίτης ἐκδόσεως	» ε'
Συντομογραφίαι περιοδικῶν, βιβλίων κλπ.	» ζ' - η'

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ :
ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α' : Ὑπῆρξε ποίησις εἰς τὸ Βυζάντιον ;	1 - 9
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β' : Διάκρисиς Ἐκκλησιαστικῆς καὶ Θρησκευτικῆς Ποιήσεως	9 - 12
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ' : Θρησκευτικὴ ποίησις	13 - 26
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ' : Τὸ ἐπίγραμμα	27 - 33
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε' : Ἐπιγραμματικοὶ καὶ ἐκφράσεις	33 - 44
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ' : Ἡ ὕμνογραφία	45 - 80

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ : ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΡΩΜΑΝΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α' : Γενικὰ - Βιβλιογραφία	81 - 85
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β' : Βιογραφικὰ	85 - 95
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ' : Τὸ ἔργον	95 - 102
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ' : Ἡ τεχνικὴ	103 - 115
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε' : Θέματα - Πηγαι - Θεολογία	116 - 125
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ' : Ρωμανὸς καὶ Θέατρον	126 - 129
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ' : Ὁ ἐσωτερικὸς διάλογος τῶν Ὑμνων	130 - 152
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η' : Ἀκάθιστος ὕμνος καὶ Ρωμανὸς	153 - 172
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ' : Ἐκδοτικὰ προβλήματα	172 - 181

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ :
ΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΚΑΝΟΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α' : Ἀνδρέας ὁ Κρήτης	182 - 210
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β' : Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς	210 - 216

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ: Η ΜΟΡΦΗ ΚΑΙ ΤΟ ΘΕΜΑ

	Σελ.
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α': Τὸ θέμα καὶ ἡ γλῶσσα	217 - 228
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β': Ρυθμικὴ καὶ μέλος	228 - 238
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ': Τὸ περιεχόμενον	239 - 249

ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

Συνέσις Κυρηναῖος	253
Σωφρόνιος Ἱεροσολύμων	254 - 256
Ρωμανός	257 - 265
Ἰωάννης Δαμασκηνός	266 - 272
Ἑμνολογικὰ διάφορα	273 - 283
ΠΙΝΑΚΕΣ	285 - 292
ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ ΤΙΝΕΣ	293
ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ	294